

ISSN: 2147-088X

HUMANITAS

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

CİLT: 4 SAYI: 7 BAHAR 2016

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

VOLUME: 4 NUMBER: 7 SPRING 2016

NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
NAMIK KEMAL UNIVERSITY FACULTY OF ARTS AND SCIENCES

Cilt/Volume:4 Sayı/Number:7 Bahar/Spring 2016
ISSN: 2147-088X

Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Bununla birlikte Almanca ve Fransızca yazılar da yayımlanabilir.

Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Spring and Autumn. The language of publication is Turkish and English. Besides, articles in German and French are also accepted.

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. M. Kemal SEZGİNTÜRK (Dekan / Dean)
Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Adına
On Behalf of Faculty of Arts and Sciences of Namık Kemal University

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Namık Kemal Mahallesi, Kampüs Caddesi, Nu.: 1
59030 Tekirdağ - TÜRKİYE

Tel: + (90)282 250 2601 Belgeç / Fax: + (90) 282 250 9925

Elmek / Email: humanitasnku@gmail.com

Genel Ağ / Web: <http://humanitas.nku.edu.tr/>

BASKI YERİ / PRINTED BY

Ege Reklam Basım Sanatları San. Tic. Ltd. Şti.
Esatpaşa Mahallesi, Ziyapaşa Caddesi
Ataşehir / İstanbul - TÜRKİYE

Tel: + (90) 216 470 44 70 Belgeç / Fax: + (90) 216 472 84 05

Elmek / Email: ege@egebasim.com.tr

Genel Ağ / Web: www.egebasim.com.tr

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN BY

Kutalmış Tonyukuk YILMAZ

İNDEKSLER / INDEX

MLA (Modern Language Association) International Bibliography,
CEEOL (Central and European Online Library), EBSCO Publishing,
ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi), ARASTIRMAX Bilimsel
Yayın İndeksi, TEİ (Türk Eğitim İndeksi)

©Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
©Namık Kemal University Faculty of Arts and Sciences
TEKİRDAĞ

YAYIN YÖNETMENİ / EDITOR IN CHIEF

Sonel BOSNALI

Ali TİLBE

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

İrfan ATALAY

M.Cevat ATALAY

Yıldız AYDIN

Sonel BOSNALI

Fatma ER

Cahit KAHRAMAN

M.Oğuzhan KUŞOĞLU

R. Haluk SÖNER

Ali TİLBE

Haluk TURGUT

Ensar YILMAZ

ALAN YAYIN YÖNETMENİ / FIELD EDITOR

İrfan ATALAY

M. Cevat ATALAY

Yıldız AYDIN

Cahit KAHRAMAN

M. Oğuzhan KUŞOĞLU

C. Özge ÖZMEN

R. Haluk SÖNER

Ensar YILMAZ

YABANCI DİL YAYIN YÖNETMENİ / FOREIGN LANGUAGE EDITOR

İngilizce / English

Almanca / German

Derya AVER

Meryem DEMİR

Petru GOLBAN

Fransızca/French

Göksel ÖZTÜRK

Yusuf TOPALOĞLU

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR

Emine GÜZEL

Pınar SEZGİNTÜRK

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR

Fatma ER

Harun GÖÇERLER

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Ali TİLBE

YAZI İŞLERİ / EDITORIAL ASSISTANCE

Fatma ER

Harun GÖÇERLER

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Sevim AKTEN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe ATİK	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Stefan AVADANEI	A. Iona Cuza University - Romanya
Prof. Dr. Şener BAĞ	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Evangelia BALTA	N. H. Research Foundation - Yunanistan
Prof. Dr. Gül TEKAY BAYSAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BEŞE	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Michel BOZDEMİR	INALCO - Fransa
Prof. Dr. İhsan BULUT	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Tankut CENTEL	Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Adina CIUGUREANU	O. University of Constanta - Romanya
Prof. Dr. Yakup ÇELİK	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati DEVELİ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Paul DUMONT	Strasbourg University - Fransa
Prof. Dr. Ayten ER	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Werner GUMPEL	L.-M. University of Munich - Almanya
Prof. Dr. Sabahattin GÜLLÜLÜ	Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Akile GÜRSOY	Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil HASANLI	Bakı Dövlət University - Azərbaycan
Prof. Dr. Alpay HEKİMLER	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Tanju İNAL	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Tuğrul İNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah KÖSE	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Kuvvet LORDOĞLU	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Günther LÖSCHNİGG	University of Graz - Avusturya
Prof. Dr. Ahmet MAKAL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Sergiu PAVLICENCO	Stat din Moldova University - Moldova
Prof. Dr. Reinhard RESCH	J. Kepler University of Linz - Avusturya
Prof. Dr. İbrahim SİRKECİ	Regent's University London - İngiltere
Prof. Dr. Medine SİVRİ	E. Osman Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Müjdat ŞAKAR	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ŞENLER	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Eduard VLAD	O. Constanta University - Romanya
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Eser ERGUVANLI TAYLAN	Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YEREBAKAN	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN	Atatürk Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. H. Veli AYDIN	Namık Kemal Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Tatiana GOLBAN
Assoc. Prof. Dr. Wafa HAMMEDİ
Assoc. Prof. Dr. Murat Selim SELVİ
Assoc. Prof. Dr. Emre TANDIRLI
Dr. Isa SPHAILI

Namık Kemal Üniversitesi
University of Namur - Belçika
Namık Kemal Üniversitesi
Işık Üniversitesi
I. Balkan University-Makedonya

OKUR YORUMLARI/ LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi Yayın Yönetmenine gönderiniz.

Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the editor:

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ali TİLBE: atilbe@nku.edu.tr

Doç. Dr./ Assoc. Prof. Dr. Sonel BOSNALI: sbosnali@nku.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Yayın Yönetmeninden / Editorial .....I-VII

ARAŞTIRMA-İNCELEME

- Cengiz AKBULAK**.....1-30
Ardahan İlinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Sayısallaştırılmış Swot Analizi ile Değerlendirilmesi (Evaluation of the Rural Tourism Potential with Quantitative Swot Analysis in Ardahan Province)
- Buket ALTINBÜKEN KARSLI**.....31-46
Göstergebilim ve Sözceleme Çerçevesinde Reklam Analizi (Advertisement Analysis in the Framework of Semiotics and Enunciation Theory)
- Yıldız AYDIN**.....47-56
Adalbert Stifter'in Der Hochwald Adlı Yapıtında İzleksel Öğeler: Doğa ve Orman (Thematic Elements in Adalbert Stifter's der Hochwald: Nature and Forest)
- Onur Kemal BAZARKAYA - Semra ÖĞRETMEN**.....57-72
System Goldach: Über Kommunikation und Schein in Gottfried Kellers Kleider Machen Leute (Goldach Sistemi: Gottfried Keller'nin Kleider Machen Leute Kısa Romanında İletişim ve Görünüm Üzerine)
- Sibel Çapan TEKİN - Veda Aslım YETİŞ**.....73-102
Réduire l'anxiété langagière en production orale: Jeux de roles en FLE (Konuşma Kaygısını Azaltmak: Fransızca Yabancı Dil Sınıfında Rol Yapma Tekniği)
- Remzi ÇAVUŞ**.....103-114
Doksanüç Harbi'nin Kaynaklarından İngiliz Gazeteleri (English Newspapers as the Sources of the '93 War)
- İhsan ÇETİN**.....115-126
An Examination of Informal Settlements (Gecekondus) in the Concept of Sociology of Space: Case of Izmir (Enformel Yerleşimlerin (Gecekondular) Mekan Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi: İzmir Örneği)
- Coşkun DİKBİYİK- Ensar YILMAZ**.....127-140
Tekirdağ Ölçeğinde Akran Zorbalığı Araştırması ve Bulguların Değerlendirmesi (The Survey Results of Peer Victimization in Tekirdağ and the Evaluation of the Results)

Elif DİVİTÇİOĞLU	141-158
<i>La classification des adjectifs en turc: Une nouvelle approche (Türkçede Sıfatların Sınıflandırılması: Yeni Bir Yaklaşım)</i>	
Şahin DOĞAN	159-188
<i>Dindarlık-Muhafazakâr Aile Değerleri İlişkisi (The Relation between Religiosity-Conservative Family Values)</i>	
İlker EROĞLU	189-214
<i>Tekirdağ Limanı'nın Coğrafi Özellikleri ve Türkiye Limanları Arasındaki Yeri (Geographical Features of Tekirdag Port and its Role among Other Ports in Turkey)</i>	
Petru GOLBAN - Derya BENLİ	215-228
<i>The Ambiguity of Identity and the Ambiguity of Formation in Ambiguous Adventure by Cheikh Hamidou Kane as a Postcolonial Bildungsroman (Cheikh Hamidou Kane'in Kolonileşme Sonrası Bildungsromanı Belirsiz Serüven'de Olgunlaşma ve Kimlik Karmaşası)</i>	
Serap GÜL - Ece KORKUT	229-240
<i>Le discours du Président français sous la loupe d'un historien belge (Belçikalı Bir Tarihçinin Merceğinden Fransız Cumhurbaşkanı'nın Söylemi)</i>	
İsmail GÜLLÜ - Savaş KALAYCI	241-264
<i>Toplumsal Bir Gerçeklik Olarak Yoksulluk ve Vakıfların Fonksiyonları: Karaman Yunus Emre Kültür Vakfı Örneği (Poverty as a Social Reality and Social Functions of Foundations: Example of Karaman Yunus Emre Cultural Foundation)</i>	
Ali GÜVELOĞLU	265-282
<i>Eski Yunan ve Roma'da Filozof Sofraları (Eating Habits of Philosophers in Ancient Greece and Rome)</i>	
Fatma KABA	283-298
<i>"Une Mort Très Douce" ve "Une Femme" adlı Eserlerde Kadın Kimliğinin Toplumsal Boyutları (The Social Dimensions of the Identity of Woman in "Une Mort Très Douce" and "Une Femme")</i>	
Nursel KARACA	299-318
<i>Çininin Sır Altındaki Serüveni (The Adventures of Under Glaze Tile)</i>	
Esra KÖTEN	319-332
<i>Çalışmanın Bürokratik ve Rasyonel Örgütlenmesinde Beyaz Yakalılar (White-Collars in the Bureaucratic and Rational Organization of Work)</i>	

Ayşe Şirin OKYAVUZ	333-354
<i>Tiyatro Eserleri Çevirmeninin Rollerini (The Roles of a Drama Translator)</i>	
Esra ÖZHANCI - Zeynep R. B. ARDAHANLIOĞLU - Hasan YILMAZ	355-370
<i>Periodic Landscape Approaches over Landscape Descriptions: Ottoman Period Miniatures (Peyzaj Tasvirleri Üzerinden Dönemsel Peyzaj Yaklaşımları İncelemesi: Osmanlı Dönemi Minyatürleri)</i>	
Cansu Özge ÖZMEN	371-380
<i>Sub-Subaltern: Self-Fashioning of an African-American Slave around the World (Bastırılmış Kimlik: Afrika Kökenli Amerikalı Bir Kölenin Dünya Seyahati)</i>	
Seher Selin ÖZMEN	381-398
<i>Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele Kültü (The Cult of Mother Goddess Kybele in Anatolia)</i>	
Emre ÖZŞAHİN	399-416
<i>Doğal Çevre Bileşenleri Açısından Yerleşime Uygunluk Analizi, Pilot Çalışma; Altınova Mahallesi (Süleymanpaşa/Tekirdağ) (Habitability Analysis in Terms of Natural Environment Elements: A Pilot Study For Altınova District (Suleymanpasa/Tekirdag))</i>	
Ayşe Aslı SEZGİN - Tuğba YOLCU	417-436
<i>Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci (Social Cohesion and Social Acceptance Process of Incoming International Students)</i>	
Özlem TEKİN	437-454
<i>Das ‚Unheimliche‘ Bei Sigmund Freud als Synthese aus Literatur- und Psychoanalyse (Sigmund Freud'da Yazınsal Analiz ve Psikoanalizin Sentezi Olarak 'Esrarengizlik')</i>	
Yusuf Ziyaettin TURAN - Raşit ÇOLAK	455-466
<i>Bildungsroman'a Tematik Bir Yaklaşım: David Copperfield ve Çalığışu (A Thematic Approach to Bildungsroman: David Copperfield & Çalığışu)</i>	
Zühre YILMAZ GÜNGÖR	467-484
<i>L'apprentissage coopératif pour favoriser l'interaction en classe de Français Langue Étrangère (Fransızca Yabancı Dil Sınıfında Etkileşimi Sağlamak İçin İşbirlikli Öğrenme Yöntemi)</i>	

Buğra ZENGİN - Deniz YETKİN AKER	485-498
<i>Education Policy and the Effect of Subtitle Options in Learning Process: A Case of Turkish Students as English Language Learners (Eğitim Politikaları ve Altyazı Seçeneklerinin Eğitim Sürecindeki Etkileri: İngilizce Öğrenen Türk Öğrenciler Üzerine Bir Durum Çalışması)</i>	
Rahmouna ZIDANE	499-516
<i>The Role of Memory in Foreign Language Learning and Achievement (Yabancı Dil Öğreniminde ve Başarıda Hafızanın Rolü)</i>	

TANITIM

Fundagül APAK	517-526
<i>Thinking about a Prospective Method of Translation Criticism upon an Analysis of Berman's toward a Translation Criticism: John Donne</i>	
Harun GÖÇERLER	527-530
<i>Alis vs. Aliens Adlı Eserde Anadolu Özlemi</i>	

GÖRÜŞME

İbrahim SİRKECİ - Selma BARDAKCI	531-544
<i>Suriye'den Gelenler Misafir Değil Bir Göç Kültürünün Öncüleri</i>	
<i>Yayın İlkeleri/Principles of Publication</i>	545-559

Sayı-Number: 7
ISSN: 2147-088X

Bahar/Spring 2016
<http://humanitas.nku.edu.tr>

YAYIN YÖNETMENİNDEN

Ali TİLBE¹
Sonel BOSNALI²
Fatma ER³

Dergimizin yayın yaşamına başlamasının dördüncü yılında yayımlanan bahar sayısı, yine birbirinden ilginç, üstün bilimsel nitelikli, değişik yöntem ve bakış açılarına dayanan araştırma-inceleme-, görüşme ve yayın değerlendirme yazılarından oluşmaktadır. Dergimize olan ilgin her geçen gün artarak sürmesi, bizi mutlu etmekle birlikte, bir yandan gelen yazıların nitelikli olmasına yönelik, öte yandan yayına kabul edilen yazıların okurla ivedilikle buluşturulabilmek amacıyla, kimi düzenleme ve kısıtlamalar kaçınılmaz olarak kendini dayatmıştır. Değerli çalışmalarlarıyla dergimize katkı yapan yazarlarımızla birlikte, titiz bir değerlendirme sonucunda nitelikli yazıların seçiminde büyük görev üstlenen hakem kurulumuz ve her zaman olduğu gibi dikkatli ve özverili çalışmalarıyla bu sayının da zamanında yayımlanmasını sağlayan dergi kurullarındaki meslektaşlarımıza teşekkürü bir borç biliriz.

Bu sayıdan başlayarak, dergimizin alan yayın yönetmeni dizgesine geçtiğini de muştulamak isteriz. Bunun yanında, tüm ölçütlerini karşılayan dergimizin, Aralık 2015 tarihinden beri ULAKBİM TR Dizin tarafından izlenmekte olduğunu bildirmekten esenlik duyuyoruz. Bu bağlamda, dergimizin biçimsel içeriğinde kimi yenilikler yaptığımızı, siz değerli okurumuzla paylaşmak isteriz.

Dergimize gösterilen yoğun ilginin bir sonucu olarak, gelen yazıların sayısında önemli bir artış olmuştur. Bunların bir kısmı hakem değerlendirme sonucu yayına alınmamış, bir kısmı ise yayımlanacak makale sayısının çokluğu nedeniyle bir sonraki sayıda yayımlanmak üzere sıraya konulmuştur. Bununla birlikte, bu sayımızda yayına kabul edilen yazı sayısı eski sayılara oranla daha fazla olmuştur. Bu sayımızda sekiz dilbilim, yedi yazın, altı toplumbilim, üç coğrafya, iki tarih, iki sanat ve bir arkeoloji alanından olmak üzere toplam yirmi dokuz araştırma-inceleme yazısının yanında bir görüşme ve iki de yayın

---

¹ Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi. atilbe@nku.edu.tr

² Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi. sbosnali@nku.edu.tr

³ Araş. Gör., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi. fatmaer@nku.edu.tr

değerlendirme yazısı yayımlanmıştır. Bu yazıların yirmisi Türkçe, altısı İngilizce, dördü Fransızca ve ikisi Almanca kaleme alınmıştır.

Arkeoloji alanında, Seher Selin Özmen'in *Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele Kültü* başlıklı çalışmasında, Ana Tanrıça Kybele Kültü ele alınmaktadır. Özmen, Ana Tanrıça Kybele Kültü'nün 20. yüzyıldan itibaren arkeolojinin yanı sıra dinler tarihi, dilbilim, psikoloji ve felsefe gibi alanlarda disiplinler arası bir ilgi uyandırdığını ve pek çok bilimsel araştırmaya konu olduğunu ileri sürüyor.

Coğrafya alanındaki üç makaleden biri olan Cengiz Akbulak'ın *Ardahan İlinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Sayısallaştırılmış Swot Analizi ile Değerlendirilmesi* başlıklı çalışmasında, kırsal nüfus oranı Türkiye geneline göre oldukça yüksek düzeyde bulunan Ardahan ili incelenmektedir. Çalışmada, sürekli olarak göç veren, birçok sosyoekonomik gösterge bakımından ülke ortalamalarının gerisinde yer alan ve yaygın bir kırsal yoksulluk problemi yaşanan Ardahan ili için kırsal turizm potansiyelinin ortaya konularak, bu potansiyelin değerlendirilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi amacıyla öneriler ileri sürülmektedir. *Tekirdağ Limanı'nın Coğrafi Özellikleri ve Türkiye Limanları Arasındaki Yeri* konulu makalede İlker Eroğlu, Tekirdağ Limanı'nın bölge ve ülke düzeyinde önemine ve tanımına coğrafi ilkeler doğrultusunda katkıda bulunmaktadır. Emre Özşahin, *Doğal Çevre Bileşenleri Açısından Yerleşime Uygunluk Analizi, Pilot Çalışma; Altınova Mahallesi (Süleymanpaşa/Tekirdağ)* adlı çalışmasında, Tekirdağ iline bağlı Süleymanpaşa ilçesinin önemli mahallelerinden biri olan Altınova Mahallesinde, doğal çevre bileşenlerinin yerleşime uygunluk açısından çözümlemesini hedefliyor.

II

Dilbilim alanında dört Fransızca, iki İngilizce ve iki Türkçe makaleye yer veriliyor. Buket Altınbüken Karşlı, *Göstergebilim ve Sözceme Çerçevesinde Reklam Analizi* konulu makalede, göstergebilim ve sözceme kuramlarından faydalanarak görsel, yazımsal ve işitsel göstergelerden oluşan reklamlarda sözcemeleyen özne ve alıcı özne tarafından anlamlandırma sürecinin nasıl gerçekleştiği inceliyor. Sibel Çapan Tekin ve Veda Aslım Yetiş, *Réduire l'anxiété langagière en production orale: jeux de rôles en FLE* adlı ortak çalışmalarında, Fransızca yabancı dil öğrencilerinin kaygı düzeylerini ve var olan kaygıyı uygun bir öğretim tekniği ile azaltmayı hedefliyorlar. Bunu gerçekleştirebilmek için, öğrencilere daha yaratıcı, daha etken ve daha fazla güdülenme olanağı tanyan rol yapma uygulayımına başvuruyorlar. *La classification des adjectifs en Turc: une nouvelle approche* başlıklı makalede Elif Divitçioğlu, sıfatları işlevsel dilbilimin bağdaşıklık ve karşılıklı dişlama ölçütlerine göre sınıflandırmayı deniyor. Bu çalışmada, Divitçioğlu geleneksel dilbilgisi ve dilbilimsel dilbilgisi kitaplarında sıfatların nasıl incelendiğini ortaya koyduktan sonra, farklı bir sınıflandırma yaparak sıfatlar sınıfı, sayılar sınıfı ve isim kiplikleri sınıfı olmak üzere üç sınıf oluşturuyor. Bu sınıfların hangi başka sınıflarla ilişkiye girdiğini göstererek, sıfatların niteleyici bağıntılama sözdizimindeki rollerini de inceliyor. *Le discours du président français sous la loupe d'un historien belge* başlıklı ortak çalışmalarında, söylem çözümlemesinde, konum ve rolün birbirine bağlı iki kavram olduğunu ve

konuşucunun, konumu ve söylemi içinde benimsediği rol aracılığıyla bazı söylemsel stratejiler veya taktikler geliştirdiğini öne süren Serap Gül ve Ece Korkut, bunları meşruiyet, inandırıcılık ve dikkati üzerinde toplama stratejileri olarak sıralıyorlar. Gül ve Korkut, incelenecek siyasal söylemleri, konum ve rol kavramlarının yanı sıra, bu üç strateji çerçevesinde çözümlenmeye çalışıyorlar. Ayşe Şirin Okyavuz, *Tiyatro Eserleri Çevirmenin Rollerini* adlı incelemesinde, tiyatro yapıtlarının çevirisinde ve sahnelenmesinde çevirmenin rolüne odaklanmakta ve bir çevirmen olarak, Devlet Tiyatroları Repertuvarında yer alan iki farklı oyunun çevirilerinin sahneleniş süreçlerini irdelemektedir. Zühre Yılmaz Güngör, *L'apprentissage coopératif pour favoriser l'interaction en classe de français langue étrangère* başlıklı makalesinde, İşbirlikli Öğrenme Yöntemi çerçevesinde, yabancı dil sınıflarındaki etkileşimin öneminden ve yerinden söz ediyor. Rahmouna Zidane, *The Role of Memory in Foreign Language Learning and Achievement* konulu yazısında, yabancı dil öğreniminde ve başarıda belleğin etkisini ve yabancı dil öğrencilerinin bellek kapasitesi nedeniyle karşılaştığı zorlukları incelemeyi erek ediniyor. *Education Policy and the Effect of Subtitle Options in Learning Process: A Case of Turkish Students as English Language Learners* başlıklı ortak makalede, Buğra Zengin ve Deniz Yetkin Aker, İngilizce öğrenenlerin sözcük becerilerini geliştirmek için, Türkçe seslendirmeli İngilizce alt yazılı film/dizilere yaklaşımları ve bu tür dil birleşimlerinden yararlanıp yararlanmadıklarını araştırmayı hedefliyorlar.

III

Bu sayıda sanat ile ilgili iki makale okurla buluşuyor. Nursel Karaca, *Çininin Sır Altındaki Serüveni* başlıklı makalesinde, Anadolu Türk Devri çini tekniği olarak en yaygın olarak kullanılan sır altı tekniğinde çini dekorlama aşamalarını irdeliyor. *Periodic Landscape Approaches over Landscape Descriptions: Ottoman Period Miniatures* adlı ortak çalışmada, Esra Özhanç, Zeynep Ardahanlıoğlu ve Hasan Yılmaz, minyatür yapıtlarda betimlenen peyzajlar yoluyla, Osmanlı dönemi üzerinden peyzaj algısını ve değişimini ortaya koymayı ve algı çalışmalarına farklı bir açıdan bakılmasına olanak sağlamayı amaçlıyorlar.

Tarih alanındaki iki makaleden ilki, Remzi Çavuş'un *Doksanüç Harbi'nin Kaynaklarından İngiliz Gazeteleri* adlı çalışmasıdır. Yazar Doksanüç Harbi'ni günü gününe sayfalarına aktarmaya çalışmış olan İngiliz gazetelerini irdeliyor. Savaşta tarafsızlığını ilan etmiş olan bir devletin basın organı olan bu gazeteler, Doksanüç Harbi'ni günü gününe izleyerek gelişmeleri okuyucularına duyurmaya çalışmışlardır. Yazarın incelemiş olduğu on altı gazete, yalnızca cephede ordular arasında geçenleri haberleştirmemiş, savaşan tarafların başka devletlerle ilişkilerinden savaş bölgelerindeki önemli yerleşim yerlerinin tanıtılmasına ve komutanların yaşamöykülerine kadar birçok konuya yer vermişlerdir. Filozofların yeme-içme alışkanlıklarının ele alındığı Ali Güveloğlu'nun *Eski Yunan ve Roma'da Filozof Sofraları* başlıklı makalede, antikçağın düşünsel dünyasını biçimlendiren düşünürlerin toplumun beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkilerinin incelenmesi erek ediliyor.

Toplumbilim alanında, beş Türkçe ve bir İngilizce olmak üzere, altı çalışma yer almaktadır. *An Examination of Informal Settlements (Gecekondu) in the Concept of Sociology of Space: Case of İzmir* başlıklı çalışmada, İhsan Çetin, uzam toplumbilimi bağlamında Türkiye’de gecekondu olgusunu inceliyor. Gecekondu bölgelerinin kentle bütünleşme süreçlerinde uzamın rolü ile uzam ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi irdeleyen bu makalenin temel savı; fiziksel ve toplumsal nitelikleriyle birlikte, uzamın gecekonduların yeniden inşasını belirleyen temel etkenlerden biri olduğu ve bu gibi bölgelerde yaşayan insanların toplumsal ve ekonomik bütünleşmesini etkilediği biçimindedir. Coşkun Dikbiyık ve Ensar Yılmaz, *Tekirdağ Ölçeğinde Akran Zorbalığı Araştırması ve Bulguların Değerlendirmesi* konulu çalışmalarında, Tekirdağ ilinde anket yöntemini kullanarak akran zorbalığını ölçümlemeyi amaçlıyorlar. Bu çalışmada; zorbalığa uğrayıp uğramama durumu, öğrencilerin hangi nedenle zorbalığa uğradığı, zorbalığa uğradıktan sonra neler hissettiği ve neler yaptığı, kimlerin zorbalık yaptığı, öğrenciler zorbalığa uğradığında kimlere söylediği ve kendisiyle kimlerin ilgilendiği, zorbalığı uygulayıp uygulamama durumu, zorbalık uyguladıktan sonra neler hissettiği, herhangi bir zorbalığa tanık olduğunda neler yaptığı biçimindeki sorulara yanıt aranmaktadır. Şahin Doğan, *Dindarlık-Muhafazakar Aile Değerleri İlişkisi* adlı çalışmada, halkın muhafazakar aile değerlerine yönelik tutumlarını araştırmayı amaçlıyor. Şubat 2015 tarihinde, Türkiye’deki 16 ilde yapılmış olan bu çalışmada, 18 yaş ve üzeri 1.402 kişiye, rastgele (random sampling) yöntemi ile yüz yüze görüşülerek sormaca uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre muhafazakar aile değerlerini etkileyen en önemli etkenin dindarlık olduğu ortaya konmaktadır. İsmail Güllü ve Savaş Kalaycı, *Toplumsal Bir Gerçeklik Olarak Yoksulluk ve Vakıfların Fonksiyonları: Karaman Yunus Emre Kültür Vakfı Örneği* başlıklı ortak çalışmalarında, dayanışmanın toplumsal ilişkilerde formel ve enformel şekilde yapılaşarak görünürlük kazandığı olgular etrafında, dayanışma ağlarının yoksullukla baş etmede önemli bir işleve iye olduğu kabulünden hareket ile yoksulların da içinde olduğu dayanışma ağlarının yerel düzeyde nasıl konumlandığını, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının toplumsal işlevlerini, Yunus Emre Kültür Vakfı’ndan yardım alan kişilerin, toplumsal yardımlar ve yoksulluk hakkındaki görüşlerini inceleyerek belirlemeyi amaçlıyorlar. *Çalışmanın Bürokratik ve Rasyonel Örgütlenmesinde Beyaz Yakalılar* başlıklı çalışmada ise, Esra Köten, İstanbul’da beyaz yakalı çalışanlarla yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular ışığında, bu zeminin tartışılmasını erek ediniyor. Araştırma bulguları, bürokrasinin katı, hiyerarşik, kuralcı yapılarının ve rasyonelitenin verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim boyutlarının çalışma yaşamına egemen olduğuna işaret ediyor. Ayşe Aslı Sezgin ve Tuğba Yolcu, *Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci* adlı çalışmalarında, Suriye iç savaşı sonrası göç ile gelen uluslararası üniversite öğrencilerinin toplumsal uyum ve kabul süreçlerini ortaya koyarak, içinde buldukları

toplumun ekonomik, siyasal ve ekinel dinamiklerinden ne yönde etkilendiklerini belirlemeyi amaçlıyorlar.

Yazın alanında üç Türkçe, iki Almanca, iki İngilizce ve bir Fransızca olmak üzere, Türk ve Batı yazınından altı makale yer almaktadır. Yıldız Aydın, *Adalbert Stifter'in Der Hochwald Adlı Yapıtında Doğa/Orman İzleği* konulu çalışmasında, söz konusu yapıttan yola çıkarak, doğa(orman)nın nasıl yansıtıldığı, anlatıcı ve kahramanlar için neden bu kadar önemli olduğu, romanda baskın olan yalnızlık, sığınmak ve olgunlaşma gibi doğaya ilişkin öteki izleklerle birlikte çözümlemeyi amaçlıyor. Onur Kemal Bazarkaya ve Semra Öğretmen, *System Goldbach: Über Kommunikation und Schein in Gottfried Kellers Kleider machen Leute* adlı ortak çalışmalarında, Alman yazınının önde gelen gerçekçi yazarları arasında yer alan Gottfried Keller'in (1819-1890) *Kleider machen Leute* (1874) adlı yapıtını, toplumsal sistemin alt-parça sistemlerden ve iletişimden oluştuğunu belirten Niklas Luhmann'ın *sistem kuramı* çerçevesinde çözümlemeyi erek ediniyorlar. *The Ambiguity of Identity and the Ambiguity of Formation in Ambiguous Adventure by Cheikh Hamidou Kane as a Postcolonial Bildungsroman* başlıklı çalışmalarında, Petru Golban ve Derya Benli Cheikh Hamidou Kane'in *Belirsiz Serüven (Ambiguous Adventure)* adlı romanda sömürgecilik sonrası Bildungsroman geleneğinin temel ilke ve niteliklerine iye olan başkişi Samba Diallo'nun karma kişiliğini, ekinel belirsizlik ve sömürgecilik ortamındaki gelişim süreciyle bağlantılı olarak çözümlemeye çalışıyorlar. Fatma Kaba, *Une mort très douce ve Une femme Adlı Eserlerde Kadın Kimliğinin Toplumsal Boyutları* konulu çalışmasında, yirminci yüzyılın iki büyük kadın yazarı, Simone de Beauvoir ve Annie Ernaux'nun aile çevreleri üzerinden kendi kadın kimliklerini sorguladıkları *Une mort très douce* ve *Une Femme* adlı yapıtlarını karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Cansu Özge Özmen'in *Sub-Subaltern: Self-Fashioning of an African-American Slave around the World* başlıklı çalışmasının temelinde, Afrika kökenli Amerikalı bir kölenin hayatının elzem bir geçiş döneminde – kölelikten esarete- kendi kimliğini biçimlendirşi; gönüllü bir şekilde Anglo-Amerikan kimliğini benimsemesi (yasal olarak sahip olmadığı bir hak olmasına rağmen) ve bu kimliği temsilinde başka bastırılmış kimlikleri betimleyerek kendi kimliğini ikrar etmekten ısrarla kaçınması yatmaktadır. *Das 'Unheimliche' bei Sigmund Freud als Synthese aus Literatur- und Psychoanalyse* başlıklı Almanca yazısında, Özlem Tekin, Sigmund Freud'un *Esrarengizlik* (1919) adlı çalışmasından yola çıkarak "Sigmund Freud'a göre "esrarengiz" olgusu tam olarak neyi ifade etmektedir?", "Hangi etkenler ile ortaya çıkmaktadır?", "Sigmund Freud, yazında yer alan "esrarengiz" olgusunu açıklamak ve bununla birlikte bu olguyu genel hatlarıyla açıklığa kavuşturmak için psikanalize ilişkin kendi düşüncelerini nasıl uygulamaktadır?", "Yazın analizi ve psikaanalizi bir araya getirerek oluşturulan bu bireşimin yazınbilim açısından ne tür yararları bulunmaktadır?" türünden sorulara yanıt arıyor. Yusuf Ziyaettin Turan ve Raşit Çolak, *Bildungsroman'a Tematik Bir Yaklaşım: David Copperfield ve Çalkuşu* adlı ortak makalelerinde, İngiliz yazınından Charles Dickens'ın *David*

Copperfield (1850) ve Türk yazınından Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* (1922) romanlarını, Batı yazınında eğitim romanı, oluşum romanı ya da sanatçı romanı olarak da adlandırılan Bildungsroman geleneği açısından irdeliyorlar.

Yayın Değerlendirme bölümünde, Fundagül Apak, *Thinking about a Prospective Method of Translation Criticism upon an Analysis of Berman's Toward a Translation Criticism: John Donne* başlığı altında Antoine Berman'ın temellerini attığı bir çeviri eleştirisi yöntemi irdelenmektedir. Harun Göçerler ise, *Alis vs. Aliens Adlı Eserde Anadolu Özlemi* başlığı ile Almanya'daki ilk nesil göçmen ailelerinden birinin çocuğu olan ve tiyatro, şiir ve kitap yazarlığı alanında bir çok yapıt yayımlamış olan Levent Kesik'in son kitabı *Alis vs. Aliens* kitabının tanıtımını yapmıştır.

Dergide yer alan son yazıda ise, Selma Bardakcı'nın göç konularında uzman olan Londra Regents Üniversitesi Uluötesi Araştırmalar Enstitüsü Müdürü Prof. İbrahim Sirkeci ile Suriye göçü üzerine yapmış olduğu söyleşi söz konusudur. *Suriye'den Gelenler Misafir Değil Bir Göç Kültürünün Öncüleri* adlı görüşmede, Sirkeci, bu göçün sürekliliğine ve iki ülke arasında uzun sürecek bir nüfus trafiğine dikkat çekmekte ve göçün bir sorun olarak değil, çok daha derin pek çok sorunun sonuçlarından biri olarak görülmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Sayı-Number: 7
ISSN: 2147-088X

Bahar/Spring 2016
<http://humanitas.nku.edu.tr>

EDITORIAL

Ali TiLBE¹
Sonel BOSNALI²
Fatma ER³

It has been four years since the first publication of our journal. The current spring issue includes absorbing and highly scientific researches, articles, reviews and interviews based on different methods and views. The increase of interest in our journal pleases us. On the other hand; some regulations and restrictions have been inevitable with the purpose of maintaining the quality standard and publishing the accepted papers in a fast way. We owe Editorial Review Board and our colleagues in Editorial Assistance a debt of gratitude for their great endeavors. We also feel happy to announce that our journal has started field editor system as of this issue. Moreover, it is a pleasure to inform you that our journal has been a part of ULAKBİM TR index since 2015, December. In this regard, we have made some changes in stylistic contents. There has been an enormous increase the number of the articles. Whereas some of the articles have not been published because of the reviews of the referees, others have not been published because of the limited page numbers, so they have been kept to be published in the next issue. The number of the accepted articles in the current issue is more when compared to the previous issues.

There are twenty-nine researches-reviews in total comprised of eight in linguistics, seven in literature, six in sociology, three in geography, two in history, two in arts, and one in archeology. In addition to these, there are one interview and two book reviews. Twenty of these researches-reviews are in Turkish, six in English, four in French and two are in German.

In the field of archeology, Seher Selin Özmen, in her article *the Cult of Mother Goddess Kybele in Anatolia* suggests that Mother Goddess Cybele Cult has aroused an interest in interdisciplinary areas, such as history of religion, linguistics, psychology and philosophy besides archaeology, and has been the subject of too many scientific researches since the 20th century.

---

¹ Assoc. Prof., Namık Kemal University, Faculty of Arts and Sciences. atilbe@nku.edu.tr

² Assoc. Prof., Namık Kemal University, Faculty of Arts and Sciences. sbosnali@nku.edu.tr

³ Res. Asst., Namık Kemal University, Faculty of Arts and Sciences. fatmaer@nku.edu.tr

In the field of geography, Cengiz Akbulak's article is about Ardahan province, whose rural population rate is at a quite high level as compared with that of Turkey in general in his article, *Evaluation of The Rural Tourism Potential with Quantitative Swot Analysis in Ardahan Province*. Akbulak proposes strategies to reveal the rural tourism potential of Ardahan province, which represents a continuous source of migration, which lags behind the averages of the country in terms of many socio-economic indicators, and in which a common problem of rural poverty is experienced. İlker Eroğlu contributes to introduce the importance of Tekirdağ Port on regional and national level considering geographical principles in his article, *Geographical Features of Tekirdağ Port and Its Role among Other Ports in Turkey*. Emre Özşahin, in his article *Habitability Analysis in Terms of Natural Environment Elements: A Pilot Study for Altınova District (Süleymanpaşa/Tekirdağ)*, aims to make habitability analysis of natural environment elements for Altınova district, which is one of the important District Municipalities of Süleymanpaşa in Tekirdağ Province.

In the field of linguistics there are four articles in French, two in English and two in Turkish. Buket Altınbüken Karslı analyses the process of interpretation of advertisements containing visual, textual and audial signs examined under the light of semiotics and enunciation theory in her article *Advertisement Analysis in The Framework of Semiotics and Enunciation Theory*. Sibel Çapan Tekin and Veda Aslım Yetiş in their joint study, *Réduire l'anxiété langagière en production orale: jeux de rôles en FLE*, aim to decrease the anxiety level in learning French. To this end, they apply role-play which enables students to be more active, effective and motivated. Elif Divitçioğlu in her study, *The Classification of Adjectives in Turkish: A New Approach*, examines classification in terms of compatibility and mutual exclusion in functional linguistics. Following a review of the use of adjectives in traditional grammar and linguistic books, Divitçioğlu forms a different model in which there are three classifications: adjectives, nominal modalities and numerals, and examines the role of adjectives in attributive connective syntax. Serap Gül and Ece Korkut, who suggests that the status and role, which are the concepts forming the identity of a speaker, are related to discourse analysis, maintains that the speaker develops discourse stakes (legitimacy, credibility, captation) through the status and role adopted within the speech in their study, *The French President Speech under The Microscope of a Belgian Historian*. Ayşe Şirin Okyavuz focuses on the role of the translator of drama and during the staging process, and entails a recitation of the staging processes of two translated plays in the Turkish State Theatre Repertoire in her article *The Roles of A Drama Translator*.

In *L'apprentissage coopératif pour favoriser l'interaction en classe de français langue étrangère* Zühre Yılmaz Güngör discusses the importance of interaction with regards to Cooperative Learning Strategy in foreign language classes. Rahmouna Zidane, attempts to explain the role of human memory in foreign language learning and achievement and investigates the learning difficulties

associated with memory to propose some strategies that can enhance memory capacity in *The Role of Memory in Foreign Language Learning and Achievement*. Buğra Zengin and Deniz Yetkin Aker examine the effect of alternative combinations of language and subtitle options in the language learning process and investigate whether learners of English as a foreign language use Turkish dubbed English subbed movies for the development of English vocabulary skills in their joint study, *Education Policy and the Effect of Subtitle Options in Learning Process: A Case of Turkish Students as English Language Learners*.

The current issue includes two articles in art field. Nursel Karaca with her article *The Adventures of under Glaze Tile* discusses the production process of decorating tile with under glaze technique, which is the most widely used technique of the Anatolian Turkish Period tile techniques. Esra Özhancı, Zeynep Ardahanlıoğlu and Hasan Yılmaz aim to set forth the perception of the concept of landscape in Ottoman Period in their E times and the change in this joint study, *Periodic Landscape Approaches over Landscape Descriptions: Ottoman Period Miniatures*.

From the two articles in history field Remzi Çavus' article, *English Newspapers as The Sources of The '93 War*, uses the English newspapers as the sources of the '93 War. These newspapers, which were the press organs of the state that proclaimed its neutrality in the war, tried to follow the '93 War on a daily basis in order to present it to its readers. The sixteen newspapers that the author analyzed were not only about the things happening between the armies at the front, but also about lot of topics such as the relations of warring parties with other states, the introduction of major settlements in the region and the stories of commanders.

The second article is Ali Güveloğlu's study which analyzes philosophers' eating and drinking habits aims to disclose the relationship between thinkers and food in his article, *Eating Habits of Philosophers in Ancient Greece and Rome*. The author aims to show how an inescapable fact, nutrition, was perceived by philosophers, what is the relationship between their world of thought and their eating habits, and how their followers were affected by their eating habit.

In the field of sociology there are five articles in Turkish and one in English. İhsan Çetin's article, *An Examination of Informal Settlements (Gecekondu) in the Concept of Sociology of Space: Case of İzmir*, examines gecekondu in Turkey in the context of space factor by drawing upon the basic arguments of sociology of space. The author shows the significant role of space in the integration of gecekondu into the urban area and analyzes the relationship between space and society within the context of gecekondu settlements. The main hypothesis of the article is that space, with its physical and social features, is one of the main factors that affects the reconstruction process of gecekondu and it influences the social and economic integration of residents of gecekondu neighborhoods. Coşkun Dikbiyık and Ensar Yılmaz, in their joint study, *The*

Survey Results of Peer Victimization in Tekirdağ and The Evaluation of The Results, research and survey peer victimization in the district of Tekirdağ. Dikbryk and Yılmaz question: the situation of victimization; the place of peer victimization; how victims feel after being subjected to the bully; how they react again stubbly; whom they confide to talk about the bully; who are the bullies; if the victim himself/herself impose mistreatment to other people, and how; if he/she witnesses peer victimization, what does the person do. Şahin Doğan investigates the attitudes of society towards conservative family values in his study, *The Relation between Religiosity-Conservative Family Values*. In his study, where a survey was conducted in 16 provinces of Turkey in February 2015, the author determines that religiosity is the most effective factor on the conservative family values. İsmail Güllü and Savaş Kalaycı in their joint study, *Poverty as a Social Reality and Social Functions of Foundations: Example of Karaman Yunus Emre Cultural Foundation*, aim to determine how solidarity networks, in which the poor also involve, locate on local level and to determine functions of fraternal and solidarity associations with the motive of acceptance that solidarity networks have important function to struggle against poverty, and they focus on the frame of facts apparent via structured solidarity in social interactions formally and informally, via evaluating the views of the people who receive support from Yunus Emre Kültür Vakfı (Yunus Emre Cultural Foundation) on social support and poverty. Esra Köten's study, *White-Collars in The Bureaucratic and Rational Organization of Work*, in light of the findings through in-depth interviews conducted with white-collar workers in Istanbul, aims at establishing and discussing the aforementioned platform. The results of the results lead to conclude that the business arena is governed by rigid, hierarchical and prescriptive structures whereby the dimensions of rationality such as efficiency, calculability, predictability and control are compromised. Ayşe Aslı Sezgin and Tuğba Yolcu aim to identify what influenced the aspects of the political and cultural dynamics of Syria immigration during the Civil War and international university students' social cohesion and social acceptance process in their study, *Social Cohesion and Social Acceptance Process of Incoming International Students*.

In the field of literature there are six articles from Turkish and Western Literature. Three of them are in Turkish, two in English and one in French. Yıldız Aydın in her study, *Thematic Elements in Adalbert Stifter's der Hochwald*, analyzes how nature is represented, its importance for the narrator and the characters, predominant theme of loneliness in the novel, shelter and maturation themes in the context of thematic criticism. Onur Kemal Bazarkaya and Semra Öğretmen in their joint study, *The Goldach System: On Communication and Veneer in Gottfried Keller's Kleider Machen Leute*, aim to analyze Gottfried Keller's (1819-1890) *Kleider Machen Leute* (1874) by taking into consideration Niklas Luhmann's works on social strata stating that the social system consists of subsystems and communication, and his system theory and the concepts based on this theory. Petru Golban and Derya Benli in their

study, *The Ambiguity of Identity and the Ambiguity of Formation in Ambiguous Adventure by Cheikh Hamidou Kane as a Postcolonial Bildungsroman*, aim to identify and analyze the formation process of the protagonist Samba Diallo, as a character with main principles of the postcolonial Bildungsroman principles, in Cheikh Hamidou Kane's novel *Ambiguous Adventure* in relation to in an environment of cultural ambiguity and colonial system, in which he is transformed into a hybrid individual and experiences an identity crisis. Fatma Kaba examines twentieth century's two great works by women writers, Simone de Beauvoir's "Une mort très douce" and Annie Ernaux's "Une femme" comparatively, in which they questioned their own female identity through their familial circles in her study, *The Social Dimensions of The Identity of Woman in "Une Mort Très Douce" And "Une Femme"*. Cansu Özge Özmen's *Sub-Subaltern: Self-Fashioning of an African-American Slave around the World* focuses on the self-fashioning of an African-American slave on a very critical transitional period in his life and on his voluntary adoption of a Anglo-American identity which he instrumentalizes to create his own sub-subaltern with diligent avoidance of an acknowledgment of his subalternity. Özlem Tekin in her study, *The 'Uncanny' in Sigmund Freud as a Synthesis of Literary Analysis and Psychoanalysis*, aims o to answer following questions by following Freud's essay *The Uncanny* (1919); What exactly is the 'uncanny'? By which factors is it determined? How does Sigmund Freud apply his insights from psychoanalysis to explain the phenomenon in literature, and in turn to get closer to the understanding of the 'uncanny' as such? And what is the use of the synthesis of literary analysis and psychoanalysis for literary studies? Yusuf Ziyaettin Turan and Raşit Çolak in their joint study, *A Thematic Approach to Bildungsroman: David Copperfield & Çalkıuşu*, analyze Charles Dickens's *David Copperfield* (1850), from English literature, and Reşat Nuri Güntekin's *Çalkıuşu* (1920), from Turkish literature through the Bildungsroman tradition which is also named as the novel of education, the novel of formation or the novel of artist.

Fundagül Apak reviews *Toward a Translation Criticism: John Donne* by Antoine Berman. Apak analyzes Antoine Berman's translation criticism in her study, *Thinking about a Prospective Method of Translation Criticism upon an Analysis of Berman's Toward a Translation Criticism: John Donne*.

Harun Göçerler reviews *Alis vs. Aliens* by Levent Kesik, who was born in a first generation migrant family in Germany. Göçerler analyzes Kesik's latest book, who published many plays, poems and books in his study,

Selma Bardakcı makes an interview with Prof. İbrahim Sirkeci, Director of Regent's Centre for Transnational Studies, Regent's University London. Prof. İbrahim Sirkeci is an expert on migration. The topic of the interview is the Syrian migration. The title of the interview is *The Migrant from Syria are not Guests but Pioneers of Migration Culture*. Sirkeci draw attention to the continuity of the migration and emphasizes that migration is not an issue but a result of many issues deeply rooted in the society.

Araştırma-İnceleme

**ARDAHAN İLİNDE KIRSAL TURİZM POTANSİYELİNİN
SAYISALLAŞTIRILMIŞ SWOT ANALİZİ İLE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Cengiz AKBULAK¹

Öz: Son yıllarda giderek önem kazanan kırsal turizm, yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesine olanak sağlaması, ek gelir ve istihdam kaynakları yaratarak yöredeki insanların refah seviyesini yükseltmesi, kültürel etkileşime katkı sunması, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını teşvik etmesi ve kırsal alanlardaki fiziki altyapının geliştirilmesi bakımından kırsal kalkınmanın temel araçlardan biridir. Bu nedenle kırsal turizm, kalkınma potansiyelinin bulunduğu alanların kalkınmasında çok yönlü etkiye sahip ve oldukça önemli bir faaliyettir. Bu çalışmada kırsal nüfus oranı Türkiye geneline göre oldukça yüksek düzeyde bulunan, sürekli olarak göç veren, birçok sosyo-ekonomik gösterge bakımından ülke ortalamalarının gerisinde yer alan ve yaygın bir kırsal yoksulluk problemi yaşanan Ardahan ili için kırsal turizm potansiyelinin ortaya konulması ve bu potansiyelin değerlendirilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Stratejilerin geliştirilmesinde SWOT analizi ve Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) teknikleri bir arada kullanılmıştır. SWOT analizi ile Ardahan'ın kırsal turizm açısından güçlü ve zayıf yönleri ile karşılaşılabileceği fırsat ve tehditler ortaya konmuş, AHS tekniği ise SWOT faktörlerinin stratejilerin geliştirilmesindeki önceliklerinin belirlenmesinde kullanılmıştır. Çalışma kapsamında Ardahan ilindeki kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik olarak 7 strateji önerilmiştir. Bunlar; i) kırsal turizm envanterinin çıkarılması, haritalanması ve kırsal turizm rotalarının belirlenmesi, ii) yöredeki turizm değerlerinin tanıtımının yapılması, iii) turizm paydaşları arasında işbirliğinin sağlanması, iv) yerel halka kırsal turizme yönelik eğitim verilmesi, v) ev pansiyonculuğunun geliştirilmesi, vi) ulaşım altyapısının iyileştirilmesi ve vii) kırsal turizmin sürdürülebilir kılınmasıdır. Önerilen stratejilerin yerel yöneticiler ve karar vericiler tarafından dikkate alınmasının, ildeki kırsal turizm potansiyelinin doğru bir şekilde değerlendirilmesine önemli katkılar sağlaması beklenmektedir.

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü.
cakbulak@comu.edu.tr

Anahtar Sözcükler: Kırsal Turizm, Ardahan, SWOT Analizi, Analitik Hiyerarşi Süreci.

EVALUATION OF THE RURAL TOURISM POTENTIAL WITH QUANTITATIVE SWOT ANALYSIS IN ARDAHAN PROVINCE

Abstract: Having gradually gained importance in the recent years, rural tourism is one of the fundamental means of rural development in terms of its providing an opportunity for utilizing the local potential and sources, its raising of the welfare level of the people in the region by creating additional sources of income and employment, its contribution to cultural interaction, its encouraging of the conservation of natural and cultural assets, and the development of the physical infrastructure in rural areas. Therefore, rural tourism is a quite important activity with a multidimensional impact on the potential development of an area. In this study, it is aimed to reveal the rural tourism potential of Ardahan province, whose rural population rate is at a quite high level as compared with that of Turkey in general. It is a province that represents a continuous source of migration, which lags behind the averages of the country in terms of many socio-economic indicators, and in which a common problem of rural poverty is experienced, and to develop strategies to utilize this potential. The techniques of SWOT analysis and the Analytic Hierarchy Process (AHP) were collectively employed to develop the strategies. The strengths and weaknesses of Ardahan in terms of rural tourism and the opportunities and threats it might be confronted with were set forth by means of the SWOT analysis, whereas the AHP technique was used to determine the priorities of the SWOT factors in developing the strategies. Within the scope of the study, 7 strategies were proposed to utilize the rural tourism potential in Ardahan province, namely i) to inventory and map rural tourism and to determine the routes of rural tourism; ii) to promote the tourism assets at the locality; iii) to ensure cooperation among the tourism stakeholders; iv) to train the local people regarding rural tourism; v) to develop home pension operating; vi) to improve the transportation infrastructure; and vii) to make rural tourism sustainable. It is expected that the consideration of the proposed strategies by local governors and decision-makers will make significant contributions to the proper utilization of the rural tourism potential in the province.

Keywords: Rural Tourism, Ardahan, SWOT Analysis, Analytic Hierarchy Process.

Giriş

Günümüzde nüfus artışı, sanayileşme ve hızlı kentleşme sonucunda gürültü, çevre kirliliği, trafik ve stres gibi sorunlarda artış görülmektedir. Bu sorunların etkisiyle insanların daha fazla dinlenme, eğlenme, gezip görme ve kendilerine boş zaman ayırma gereksinimine bağlı olarak turizm faaliyetleri de giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Diğer taraftan turizm sektörü gerek küresel gerekse yerel ölçekte bir çeşitlenme süreci ile karşı karşıyadır.

Dünyada özellikle son elli yıllık dönemde yaşanan ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeler turizm kavramının algılanmasında ve uygulanmasında önemli değişime neden olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm turizm sektöründe hem nicelik hem de niteliksel bakımdan etkisini göstermiş, özellikle gelişmiş ülkelerde gittikçe yaygınlaşan ve genel olarak alternatif turizm kapsamında ele alınan ekoturizm, soft turizm, kırsal turizm ve özel ilgi turizmi gibi etkinliklerin artmasına neden olmuştur (Aydın, 2012). Bu alternatif turizm türlerinden biri olan kırsal turizm ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunların çözümünde rol alması, turizmi kıyı turizminin egemenliğinden kurtarması ve tarım üreticisine ek gelir sağlaması bakımından önemli bir değeridir (Çeken vd., 2007). Bu turizm türü, geleneksel turizm anlayışından farklı olarak doğal güzellikleri değerlendirmek isteyen turistlerin talebini karşılamanın yanı sıra, kırsal alandaki halkın geçimini sağlamada da ek gelir yaratmaktadır (Kitahara, 2003).

Özellikle 1970'li yıllardan itibaren tüm gelişmiş ülkelerde kırsal alanlardaki turizm faaliyetleri dikkat çekici bir şekilde artmıştır. Bu faaliyetler ekonomik ve sosyal bakımdan geri kalmış olan kırsal alanların gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Perales, 2002). Birçok ülkede ekonomik yeniden yapılanma sürecindeki alanlar için hazırlanan kırsal kalkınma politikalarında turizme merkezi bir rol tahsis edilmiştir (Hall ve Jenkins 1998; MacDonald ve Jolliffe 2003). Bu tür alanların karşılaştırmalı avantajı çoğunlukla fiziksel, kültürel ve sosyal çevre özellikleriyle yakından ilgilidir. Yerel halkın da sürece dahil edilmesiyle bu özelliklerin sürdürülebilir kullanımı, etkili kalkınma stratejilerinin bir parçası olarak kabul edilmektedir (Pearce 1994; Saarinen 2006). Bu çerçevede kırsal turizm için geliştirilen stratejiler kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, bu kalitenin korunması ve kırsal ekonomiye katkı sağlanması bakımından önemlidir (Haider vd., 2014).

Geleneksel kırsal ekonomik faaliyetler ile karşılaştırıldığında kırsal turizm oldukça yeni bir olgudur (Fleisher ve Felsentein, 2000; Cartner, 2005). Ancak bu turizm şekli sürekli olarak önem kazanmaktadır (George vd., 2009). Kırsal turizmin, özellikle geleneksel tarımsal faaliyetlerin gerilediği özel değere sahip alanlarda, sosyo-ekonomik kalkınma ve yenilenme için bir katalizör olabileceği kabul edilmektedir (Hoggart vd., 1995; Sharpley, 2000). En yoksul ülkelerdeki destinasyonlarda bile kalkınmanın farklı aşamalarında kırsal turizmin etkileri izlenebilmektedir (Holland vd., 2003).

Kırsal turizm ile ilgili tanımlamalara bakıldığında tanımların bazılarında kırsal turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği alanların nitelikleri üzerinde durulduğu, bazılarında ise turistlerin farklı turizm beklentilerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu açıdan kırsal alanlarda gerçekleştirilen bir turizm türü olarak kırsal turizmin çok yönlü ve kompleks bir faaliyet olduğu söylenebilir. Lane (1994), kırsal turizmin tüm yönleriyle kırsal alanlara dayanması gerektiğini belirterek bu faaliyetin, yerel ailelere ait küçük şirketleri kapsamı ve böylece yerel tarımsal ürünleri turistlerin hizmetine sunması gerektiğini ileri sürmüştür. Avrupa Birliği tarafından da benzer bir tanımlama yapılmış (European Commission, 1999) ve kırsal turizmin, tarımsal ya da yerel değerlerle bir arada

hoşça zaman geçirmeyi amaç edinen turistlere, beklentileri doğrultusunda küçük ölçekli işletmelerde konaklama, yeme-içme ve diğer hizmetlerin sunulduğu ve küçük yerleşmelerde gerçekleştirilen faaliyetler bütünü olduğu belirtilmiştir. Dünya Turizm Örgütü'nün tanımı ise daha geneldir ve kırsal turizm kavramının yalnızca tarımsal veya çiftlik turizmini değil kırsal alandaki tüm turizm faaliyetlerini kapsadığı ifade edilmiştir (OECD, 1994). Benzer şekilde Nilson (2002) tarafından da kırsal turizmin, kırsal alanlardaki tüm turizm faaliyetlerini kapsayan bir turizm çeşidi olduğu vurgulanmıştır. Diğer taraftan kırsal turizmle ilgili yapılan tanımlamalarda yaygın olarak, kişilerin doğal ortamlarda dinlenmek ve değişik kültürlerle bir arada olmak amacıyla bir kırsal yerleşmeye gitmeleri, orada konaklamaları, o yöreye özgü etkinlikleri izlemeleri veya etkinliklere katılmalarına dikkat çekilmektedir (Sharpley ve Sharpley, 1997; Soykan, 1999; Canoves vd., 2004; Kiper ve Yılmaz, 2008; Chuang, 2010). Bazı tanımlamalarda ise kırsal turizmin diğer alternatif turizm türleriyle kolay bir şekilde entegre olabildiği (Soykan, 2003; Karakaş, 2012), sürdürülebilirlik ilkelerine uygun bir turizm türü olduğu ve kırsal alanlarda tarım dışı istihdam olanakları sağlaması bakımından önem taşıdığı belirtilmektedir (Çeken vd., 2012).

Sonuç itibariyle, kırsal turizmle ilgili yapılan tanımlamalarda bu faaliyetin kırsal alanlarda gerçekleşmesi, turistlerin doğayla ve yerel kültürle iç içe olması, yeme-içme, konaklama ve diğer hizmetlerin kırsal yerleşmelerde sunulması, turistlerin yöredeki faaliyetlere izleyici olarak veya aktif bir şekilde katılması gibi hususların ön plana çıktığı görülmektedir.

1. Kırsal Kalkınma Açısından Kırsal Turizm

Kırsal kalkınmada temel amaç, yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu bir şekilde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasıdır (DPT, 2006). Bu çerçevede, bir yörenin veya bölgenin kırsal kalkınmasını sağlamada, alanın potansiyelini doğru bir şekilde değerlendirerek, farklı bileşenlerden yararlanmak mümkündür. Çoğunlukla, temelde tarımsal etkinliklere dayalı bir kalkınma yaklaşımı benimsenebileceği gibi, yörenin coğrafi koşullarına bağlı olarak hayvancılık, ormancılık, turizm, kırsal sanayi gibi ekonomik faaliyetler de ön plana çıkabilir. Kırsal turizm bu bakımdan özel bir önem taşımaktadır.

Kırsal turizm, kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi, kırsal nüfus için yeni bir bakış açısı yaratılması, yoksulluğun ve kırsal göçün azaltılması, kırsal alanların yeniden canlandırılması ve çevrenin korunmasında en önemli seçeneklerden biri olarak görülmektedir (Ryan vd., 2009; Hwang ve Lee, 2015). Dünya genelinde turistik arz kaynaklarının, kırsal turizm amaçlı kullanılarak kırsal yörelerin ekonomilerinin güçlendirilmesine yönelik çabalar hız kazanmaktadır. Kırsal turizmden elde edilen önemli başarılar, kırsal yörelerin gelişiminde tarıma ek olarak kırsal turizmin alternatif bir yaklaşım olarak görülmesini sağlamaktadır (Çeken vd., 2007). Özellikle tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu alanlarda,

çiftçilerin temel uğraşı olan tarımı terk etmeden, yörenin sahip olduğu doğal, sosyo-kültürel ve tarihsel değerleri turizm amaçlı kullanarak, kendilerine bir ek gelir sağlamaları ve refah düzeylerini yükseltmeleri kırsal turizmle mümkün olabilmektedir (Ün vd., 2012). Dolayısıyla başarılı kırsal turizm uygulamaları kırsal kalkınmanın sağlanması açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim, kırsal alanların canlandırılmasına yönelik politikalarda kırsal turizmin etkin araçlardan biri olduğu birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir (Sharpley ve Vass, 2006; Emekli vd., 2007; Cawley ve Gillmor, 2008; Brandth ve Haugen, 2011).

Kırsal turizmin kırsal kalkınma üzerindeki en önemli etkilerinden biri, kırsal alanlarda yaşayanlar için ek istihdam ve gelir olanakları yaratmasından dolayı ekonomik boyutlarda kendini göstermektedir. Soykan (2000) tarafından da belirtildiği gibi kırsal turizmde konaklama ve diğer hizmetler çoğunlukla küçük aile işletmelerinde ya da kır otellerinde gerçekleştiğinden, tarımsal etkinliklerle uğraşın veya uğraşmasın kırsal alanda yaşayan tüm ailelere ek gelir sağlama olanağı doğabilmektedir. Turistlerin seyahat amacıyla gittikleri kırsal alanlarda konaklama, yeme-içme, kırsal aktivitelere katılma, ulaşım, alışveriş gibi hizmetleri almaları, kırsal alanda yaşayanların gelirlerinde bir artışa yol açmaktadır (Çeken vd., 2007). Meydana gelen bu gelir artışı bir yandan yörede yaşayanların refah seviyesini yükseltirken, diğer yandan turist kabul eden kırsal yörede yeni turistik yatırımların yapılabilmesine ortam hazırlamaktadır (Uçar vd., 2010).

Kırsal alanlarda tarımla uğraşan kesimin gelirlerinin yetersiz ve istikrarsız oluşu, en büyük problemlerden birini oluşturmaktadır. Kırsal turizmin geliştiği alanlarda tarım ürünlerine ek talebin doğması, tarım üreticilerinin piyasalarının genişlemesine, üretilen ürünlerin daha yüksek fiyatlara satılabilmesine ve tarım sektörünün üretim kapasitesinin artmasına olanak sağlar. Bunun yanı sıra turistik mal ve hizmet sektörüne dönük olarak kırsal yörelerde el sanatlarının gelişmesi, esnaf ve sanatkar sayısının artması, konaklama yeme-içme hizmeti veren aile işletmelerinin devreye girmesi, kırsal alanda yaşayanların gelirlerini artırır (Soykan, 1999). Kırsal turizmin gelişmesine bağlı olarak yörede turizme doğrudan veya dolaylı mal ve hizmet sunan diğer sektörlerde de iş hacmi artar (Çeken vd., 2012). Bu nedenle kırsal turizm dolaylı olarak birçok sektörün gelişmesine katkı sağlar ve yeni istihdam olanaklarının doğmasına yol açar (Akça, 2004; Çeken vd., 2012). Böylece kırsal alanlardaki en önemli sorunlardan biri olan işsizliğin azaltılmasında ve işsizliğe bağlı olarak kırsaldan kente doğru gerçekleşen göçün önlenmesinde kırsal turizmden etkin bir şekilde yararlanılabilir.

Kırsal turizmin ekonomik yararlarının yanı sıra kırsal alanlardaki sosyo-kültürel etkileri de büyük önem taşımaktadır. Turistler gittikleri yöredeki yaşam biçiminden, kırsal alanda yaşayan yöre halkı da turistlerin yaşam biçiminden etkilenmektedir (Ahipaşaoğlu ve Çeltek, 2006). Kırsal turizm sayesinde kentlerde yaşayanlar ile kırsal alanlarda yaşayanlar arasında bilgi akışı gerçekleşmekte, bunun sonucunda insanlar yeni şeyler öğrenmekte ve farklı

bakış açıları kazanabilmektedir (Akça vd., 2000). Ayrıca farklı sosyal ve kültürel özelliklere sahip toplumların kırsal turizm vasıtasıyla birbiriyle ilişkiler kurmasına bağlı olarak toplumsal etkileşim ve değişim hızlanabilmektedir. Özellikle aile pansiyonculuğunun gelişmesi ile birlikte yöre halkının ve turistlerin kültür yapısında ve yaşam tarzında güçlü bir etkileşim ortaya çıkmakta, iki taraf arasında oluşan dostluğa bağlı olarak giyim kuşam, yemek kültürü, ve gelenek görenek gibi kültürel unsurların alışverişi sonucunda kültürler zenginleşebilmektedir (Çeken vd., 2007). Diğer taraftan kırsal turizmin gelişmesi ile kırsal yöredeki kadınların aile içerisindeki rollerinin değişmesi ve kadının çalışma yaşamına aktif bir şekilde katılması daha kolay ve hızlı olabilmektedir (Akça vd, 2000). Dolayısıyla kırsal turizmin yörede yarattığı istihdama bağlı olarak kadının ailedeki ve toplumdaki statüsünün güçlendiği ifade edilebilir.

Kırsal turizmin iki kaynağını doğa ve halk kültürü oluşturmaktadır (Soykan, 2003). Bu faaliyet kapsamında kültürel çekiciliklerin ekonomik bir değere dönüştürülmesi, yöre insanında, yerel kültürel kaynakların korunmasına yönelik olumlu bir algının gelişmesine katkı sağlamaktadır. Kırsal yöreye özgü geleneksel festival ve eğlencelere yönelik ilgi, yerel halkı bu etkinliklere devam etme konusunda motive etmekte, bunun sonucunda yerel kimlik daha da güçlenmektedir (Çeken vd., 2012). Bölge halkının turizm sayesinde tanınmışlığı arttıkça kendine olan güveni tazelenmekte, gelenek ve göreneklere daha sıkı bir şekilde bağlanmakta ve kültürel özelliklerinden gurur duymaktadır (Cengiz ve Akkuş, 2012). Bu nedenle kırsal yörelerde turizmin gelişmesi sonucunda yöredeki kültürel değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması kolaylaşmaktadır. Dolayısıyla, kırsal turizmin son yıllarda, ekonomik kalkınmadaki etkisinin yanı sıra, yerel kültür ve kaynakların korunmasında da önemli bir araç olduğu kabul edilmektedir.

Günümüzde turizm ile çevre ilişkileri hakkında üzerinde en fazla durulan konulardan biri sürdürülebilirliktir. Sürdürülebilir turizmin klasik turizm anlayışından farkı, yerel halk ile onların yaşam ortamlarında beraber olmak, kültürünü kabul etmek ve doğa içinde konfor yerine doğanın verdikleri ile yetinmektir. Bir yörenin sürdürülebilirlik niteliğini taşıyabilmesi; çevrenin kalitesine, çevrenin tüm kaynaklarından koruma-kullanma dengesi gözetilerek yararlanılmasına ve turisti o yeri ziyaret etmeye motive eden tüm değerlerin devamlı bir süreç halinde korumasına bağlıdır (Mikaeili ve Memlük, 2013). Turizm türleri arasında korumacılığa en fazla özen gösterenlerden biri olan kırsal turizm, tüm çevreyi otantik haliyle kullanmak zorundadır. Konaklamanın kırsal alanlarda ve çoğunlukla da kırsal yerleşmelerin mevcut konutlarında gerçekleştirilmesi, betonlaşma ve arazi tüketimi gibi çevre sorunlarına yol açmamaktadır (Soykan, 2003). Yerli ve yabancı turistlerin ihtiyaçlarını, turistik arz kaynaklarını tahrip etmeden karşılamaya çalışan kırsal turizm, bu kaynakların gelecek kuşaklara miras olarak bırakılmasına da katkı sağlamaktadır (Uçar vd., 2010). Dolayısıyla kırsal turizm sürdürülebilir yerel

kalkınmaya olan katkısının yanı sıra doğal ekosistemlerin korunmasını da sağlamaktadır (Ross ve Wall, 1999; Sharpley, 2002b).

Sonuç itibarıyla kırsal turizmin, yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesine olanak sağlaması, ek gelir ve istihdam kaynakları yaratarak yöredeki insanların refah seviyesini yükseltmesi, kültürel etkileşime katkı sunması, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını teşvik etmesi ve kırsal alanlardaki fiziki altyapının geliştirilmesi bakımından kırsal kalkınmanın temel araçlardan biri olduğu söylenebilir. Bu nedenle kırsal turizm, kalkınma potansiyelinin bulunduğu ancak bu potansiyelin doğru bir şekilde değerlendirilemediği alanların kalkınmasında, çok yönlü etkiye sahip ve oldukça önemli bir faaliyettir.

Bu çalışmada kırsal nüfus oranı Türkiye geneline göre oldukça yüksek düzeyde bulunan, sürekli olarak göç veren, birçok sosyo-ekonomik gösterge bakımından ülke ortalamalarının altında yer alan ve yaygın bir kırsal yoksulluk problemi yaşanan Ardahan ili için kırsal turizm potansiyelinin ortaya konulması ve bu potansiyelin değerlendirilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

2. İnceleme Alanı

2.1. Doğal Çevre Özellikleri

Ardahan ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Erzurum-Kars Bölümü'nün kuzeydoğusunda yer almakta olup (Şekil 1), yaklaşık 5.576 km²'lik bir alan kaplamaktadır. Batıda Artvin, güneydoğuda Erzurum ve güneyde Kars illeri ile çevrili bulunan Ardahan, kuzey ve kuzeydoğuda Gürcistan, doğuda ise dar bir alanda Ermenistan devleti ile sınır komşusudur.

İnceleme alanı genel itibarıyla, ortalama 2000-2200 m yükseltiye sahip plato özelliğindedir. Bu plato yüzeyinin bazı kesimlerinde volkanik püskürmelerle meydana gelmiş olan ve yükseklikleri 3000 m.'yi aşan volkan konileri (Kısır dağı 3197 m, Keldağ 3033 m) bulunmaktadır. Platonun kenar kısımlarında ise Yalnızçam ve Alluhekber dağları gibi sıradağlar yer alır. Plato alanı içindeki tektonik kökenli ve alüvyal tabanlı Ardahan, Göle, Çıldır ve Aktaş depresyonları nispeten alçak alanları meydana getirmektedir. Bu depresyonlar aynı zamanda inceleme alanında ekonomik faaliyetlerin nispeten daha canlı olduğu, önemli yerleşmelerin toplandığı ve nüfus yoğunluğunun arttığı kesimlere karşılık gelmektedir.

İnceleme alanında yer alan plato ve dağlık alanlar turizm açısından büyük bir değer taşımaktadır. İlin morfolojik özellikleri turizm açısından değerlendirildiğinde plato ve dağlık alanların yayla turizmi için önemli bir potansiyel oluşturduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Kura Nehri'nin plato yüzeylerine derin bir şekilde gömülmesiyle oluşan, derinliği yer yer 600 m'yi bulan ve yaklaşık 90 km uzunluğunda olan kanyonda rafting ve yürüyüş sporlarına uygun parkurlar barındırmaktadır. Dolayısıyla bu kanyonun da kırsal turizmde değerlendirilmesi mümkündür.

yaptığı kuş türleri ve balıkçılık olanakları ile önemli bir kırsal turizm potansiyeli taşımaktadır. Çıldır, Aktaş ve Putka (Sazara) gölleri ülkemizin 1994 yılında taraf olduğu Ramsar Sözleşmesi (Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme) kapsamında yer almaktadır.

İnceleme alanında zengin bir bitki çeşitliliği mevcuttur. Depresyon tabanlarından dağlık alanlara doğru birbirinden farklı özelliklere sahip bitki kuşaklarının bulunduğu sahada, dört farklı bitki topluluğu ayırt edilmektedir. Buna göre taban suyunun yüksek olduğu depresyon alanlarında ortalama 2000-2100 m'ye kadar çıkan çayır-step topluluğu, 2100-2700 m arasında kalan yüksek platolarda antropojen stepler, 2700 m'nin üstündeki alanlarda yüksek dağ-çayır stepleri ile 1800-2600 m arasındaki alanlarda sarıçam, ladin, köknar, meşe, titrek kavak ve huş gibi türlerden oluşan ormanlar yayılış göstermektedir (Koçman, 1990). İldeki vejetasyonun zengin bir bitki çeşitliliğine sahip olması ve birçok endemik türü barındırması kırsal turizm açısından önemli bir potansiyel ortaya çıkarmaktadır.

2.2. Beşeri Özellikler

Ardahan ilinin nüfusu 2014 yılı itibarıyla 100.809'dur. Ardahan, nüfus büyüklüğü bakımından 81 il arasında 79. sırada yer almaktadır. Toplam 252 yerleşmenin bulunduğu ilde, nüfusun yaklaşık % 80'i kırsal yerleşmelerde yaşamaktadır. Öte yandan inceleme alanında şehir sayılabilecek tek yerleşme, aynı zamanda il merkezi olan Ardahan'dır. İldeki nüfus yoğunluğu km²'ye 20 kişi olup Türkiye'deki nüfus yoğunluğunun (101kişi/ km²) yaklaşık 5'te biri kadardır (TÜİK, 2015a). Diğer taraftan Ardahan ili sürekli olarak göç verdiği için nüfus miktarındaki değişim azalma yönünde gerçekleşmektedir. Nitekim ilin nüfusu 2000 yılında 133.756 iken 2014 yılında 100.809'a gerilemiştir (TÜİK, 2015a). Söz konusu dönemde nüfus miktarı %25 oranında azalırken, aynı dönemde Türkiye genel nüfusu %11 oranında artmıştır. Tüm bu göstergeler Ardahan İli'nin nüfus özellikleri bakımından Türkiye geneline göre büyük farklılıklar taşıdığını ortaya koymaktadır.

Ardahan ilinin ekonomisi temelde hayvancılığa dayanmaktadır. Hayvancılık faaliyetleri içinde büyükbaş hayvan yetiştiriciliği en büyük paya sahiptir. Geniş ve verimli otlakların sunduğu olanaklardan dolayı uzun bir geçmişe sahip olan büyükbaş hayvancılık önemini günümüzde de korumaktadır. Ardahan ili Türkiye'deki büyükbaş hayvan varlığının yaklaşık %2,1'lik bölümünü barındırmaktadır (TÜİK, 2015b). Büyükbaş hayvancılığa göre daha geri planda bulunan ve koyun yetiştiriciliği ile temsil edilen küçükbaş hayvancılık ise yıldan yıla gerilemektedir. Hayvancılık faaliyetleri temelde süt üretimi için yapılmaktadır. Bunun yanı sıra et üretimi ve canlı hayvan satışı da yöre nüfusu için önemli bir gelir kaynağı durumundadır. Ardahan'da ayrıca arıcılık, kanatlı hayvan (özellikle kaz) yetiştiriciliği ve az miktarda su ürünleri üretimi de yapılmaktadır.

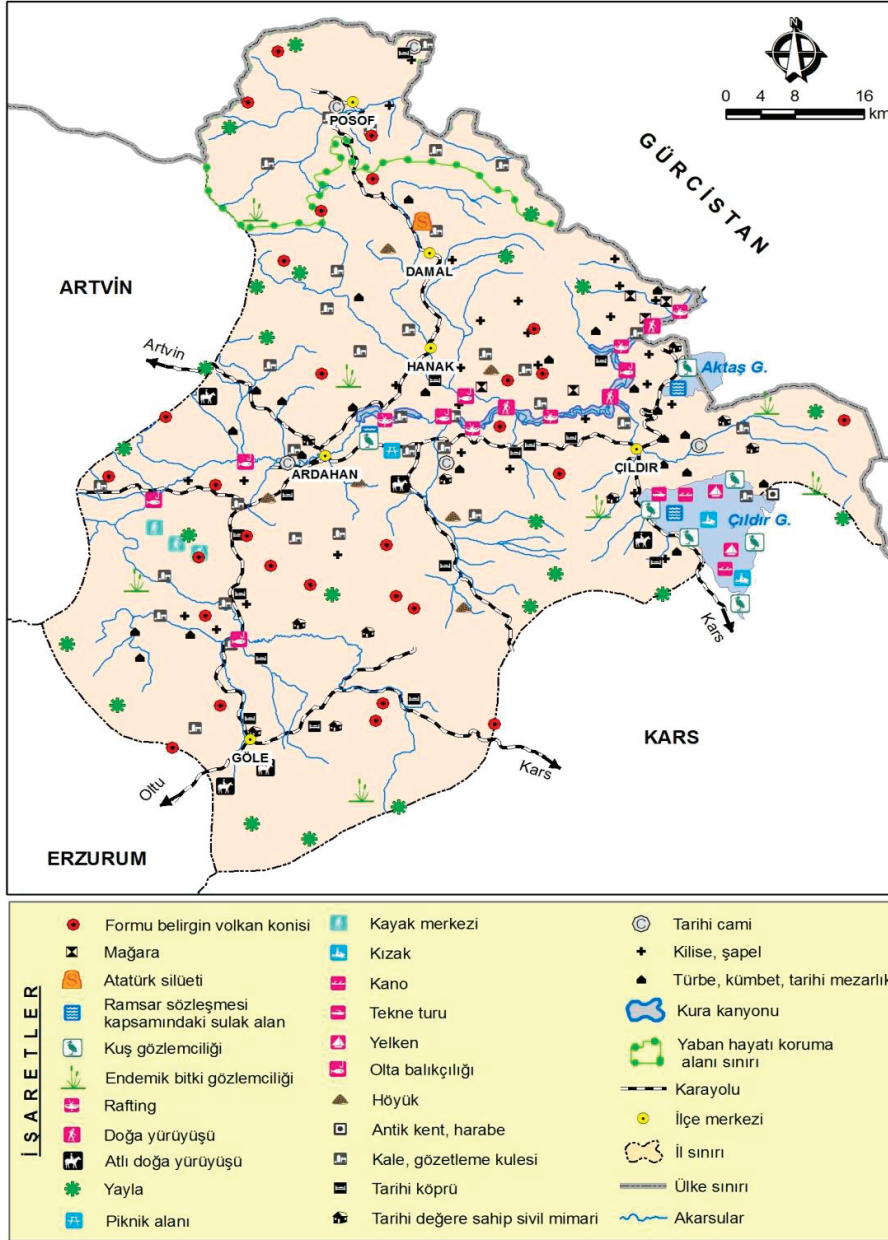
Ardahan'da hayvancılık ve bitkisel üretim dışındaki diğer ekonomik faaliyetler gelişme göstermemiştir. Gerçekten de sanayi, turizm ve ticaret gibi ekonomik etkinliklerin nüfusun geçimini sağlamadaki payları çok düşük düzeydedir. Diğer taraftan Ardahan ili çok zengin bir turizm potansiyeline sahip olmasına karşın, bu potansiyel değerlendirilememektedir.

3. Ardahan İlinin Turizm Potansiyeli

Dağ turizmi: Dağlık alanlarda bulunma, dinlenme, tatil yapma ve dağ sporları ile uğraşma faaliyetlerini kapsayan dağ turizmi, genellikle orta ve yüksek dağlık alanlarda uygulanmaktadır (Çontu, 2006). Bu turizm faaliyeti için büyük yatırımlar gerekmemektedir. Dağ turizmindeki sermaye, dağın ve doğanın kendisidir (Somuncu, 2004). Bir bütün olarak, ülkemizin en yüksek kesimleri arasında bulunan inceleme alanı yükseklikleri 3000 m'yi aşan Kısır dağı ve Keldağ gibi volkan konilerinin yanı sıra Yalnızçam ve Allahuekber sıradağlarının bir bölümünü de barındırmaktadır. Gerek rekreasyonel gerekse bilimsel amaçlı geziler için birçok çekiciliğe sahip olan bu dağlık alanlar dağ turizmi açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Kış turizmi: İklim ve yüzey şekilleri kış turizmi alanlarının yer seçimini etkileyen başlıca coğrafi unsurlar olarak görülmektedir (Doğaner, 2001). Kışın uzun sürmesi, yeterli miktarda kar yağışının olması, yükselti ve eğim koşullarının kayak sporu için uygun koşullar oluşturması nedeniyle Ardahan ili kış sporları açısından oldukça elverişli bir ortama sahiptir. İlde kış sporları kapsamında hizmet veren Yalnızçam –Uğurludağ Kayak Merkezi'nin yapımı 2003 yılında tamamlanmıştır. Ardahan il merkezine 12 km mesafede yer alan bu tesisin, 6 km pist uzunluğu ve 800 m kot farkıyla uluslararası standartların üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu alan eğim koşulları, yeterli kar seviyesi ve çığ tehlikesinin bulunmamasından dolayı da uluslararası standartları taşımaktadır (Ardahan Valiliği, 2011). İlde ayrıca Çıldır Gölü ve çevresindeki yamaçlar da kış sporlarında değerlendirilebilecek bir potansiyele sahiptir. Kış aylarında buz tutan Çıldır Gölü üzerinde buz pateni, atlı kızak yarışları ve kayak gibi kış sporlarının yapılması mümkündür. Gölün çevresinde ise kayak sporunun yapılabileceği yamaçlar bulunmaktadır. Dolayısıyla Çıldır Gölü ve çeşitli kış sporlarının gerçekleştirilebileceği turizm merkezi olmaya aday bölgelerden biridir.

Şekil 2. Ardahan ili potansiyel turizm değerleri haritası.²

² Kaynak: Gündoğdu, 2000; Ardahan Valiliği, 2011; Karabalık, 2012; Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013 ve arazi çalışmaları sırasındaki gözlemlere dayanarak hazırlanmıştır.

Rafting: Kaynaklarını dağların yüksek kesimlerinden alan ve özellikle yaz aylarında güçlü bir akışa sahip olan Kura Nehri, yer yer oldukça derin ve eğimli vadiler içinde akmaktadır. Yatak koşulları ve debisi dikkate alındığında bu akarsuyun rafting alanı olarak değerlendirilmesi mümkündür (Şekil 2). Nitekim 2005 yılında Kura Nehri'nin rafting sporları açısından uygun olduğu Gelişmekte Olan Spor Branşları Federasyonu yetkililerince rapor edilmiş ve çok sayıda sporcunun katılımıyla Kura Nehri üzerinde bu faaliyet gerçekleştirilmiştir.

Doğa yürüyüşü: Doğa yürüyüşü (trekking) belirli zorluklar ve özellikler gösteren doğa koşullarında yaş gruplarına uygun ve zaman sınırlı olarak düzenlenen yürüyüşler şeklinde tanımlanmaktadır (Topay, 2003). Ardahan ilinde doğa yürüyüşüne uygun topoğrafya şartlarının bulunması, özellikle yaz ve sonbahar aylarında yürüyüş için çok uygun iklim koşullarının görülmesi ve yürüyüş yapılabilecek parkurlar boyunca çeşitli doğal ve kültürel zenginliklerin varlığı bu etkinliğin gerçekleştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede Kura Nehri kanyonu, Ilgar dağı, Çıldır Gölü çevresi, Posof, Göle ve Çamlıçatak ormanları doğa yürüyüşünün yapılabileceği başlıca alanları oluşturmaktadır (Şekil 2).

Atlı Doğa yürüyüşü: Turizmi çeşitlendirmek amacıyla devreye sokulabilecek etkinliklerden olan atlı doğa yürüyüşü doğal ve tarihi güzelliklerin bulunduğu yörelerde gününbirlik veya birkaç günlük gezi programları ile yapılmaktadır. Temel bincilik eğitimi gerektiren bu faaliyet grup lideri denetiminde temposu hafif, dik iniş ve çıkışları olmayan alanlarda yürütülebilir. Atlı doğa yürüyüşüne uygun birçok alanın bulunduğu Ardahan ilinde bu faaliyet rahatlıkla yaygınlaştırılabilir. Ardahan İli Doğa Master Planı'nda ise özellikle Okçuoğlu Yaylası ve Göle ormanları atlı doğa yürüyüşleri için uygun olduğu belirtilmektedir (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013).

Sportif olta balıkçılığı: Çıldır ve Aygır gölleri ile Kura Nehri, Posof Çayı, Alabalık Deresi, Ardiç Dere, Cot Suyu sportif olta balıkçılığı bakımından önemli bir potansiyel taşımaktadır (Şekil 2). Söz konusu alanlardaki balık popülasyonunun artırılmasıyla, bir kırsal turizm faaliyeti olarak sportif olta balıkçılığının hayata geçirilmesi mümkündür.

Yayla turizmi: İnceleme alanında hayvancılık ekonomisine dayalı geleneksel yaylacılık oldukça yaygın bir şekilde sürdürülmektedir. Hemen her köyün bir yaylaya sahip olduğu ilde 200 civarında yayla bulunmaktadır. Ancak, temel işlevi hayvancılık olan yaylacılığın yanı sıra yayla turizmi bakımından da önemli bir potansiyel mevcuttur. Tatillerini şehir dışında geçirmek isteyen insanların, dinlenmek ve serinlemek amacıyla, belirli iklim ve doğa özellikleri olan yaylalara yaptıkları kısa seyahatleri kapsayan yayla turizmi son yıllarda hızlı bir gelişim göstermektedir.

Bütünyle yüksek bir saha özelliği taşıyan Ardahan ilindeki yaylalar, plato yüzeyi üzerinden yükselen Kısır Dağı, Keldağ, Uğurlu Dağı, Akbaba Dağı, Göze Dağı gibi tek dağların veya Allahuekber ve Yalnızçam gibi sıradağlarının yamaçlarında veya eteklerinde yer almaktadır. Yaylaların ortalama yükseltisi

Posof çevresinde 1900-1950 metrelerden başlayarak, Çıldır çevresinde Kısır Dağı ve Akbaba Dağı üzerindeki yaylalarda yer yer 2700 m'yi aşmaktadır. Yaylalar ziyaretçilere bir yandan serin, gürültüden uzak, sakin ve temiz bir ortam sunarken, diğer yandan burada yürütülen ekonomik faaliyetleri yerinde görme ve bu faaliyetlere katılma olanağı sağlamaktadır. İldeki Bülbülhan, Yalnızçam, Gümüş Kavak, Aşık Zülali, Okçuoğlu ve Canibek yaylaları en tanınmış olanlarıdır. Özellikle Bülbülhan Yaylası diğer yaylalara göre ön plana çıkmıştır. Yalnızçam Dağları üzerinde yer alan ve ilin Karadeniz Bölgesi'ne açılan penceresi durumunda olan bu alanda yayla şenlikleri de düzenlenmektedir.

Endemik bitki gözlemciliği: İnceleme alanının zengin bir bitki çeşitliliğine sahip olması ve birçok endemik türü barındırması, kırsal turizm açısından önemli bir potansiyel ortaya çıkarmaktadır. Kışı kar örtüsü altında geçiren bölgede ilkbaharda karların erimeye başlaması ile alpin çayırlar ortaya çıkar ve toprak üzerinde yeşil bir ot örtüsü meydana getirirler. Bu ot örtüsü ilkbaharda hızla gelişir ve bitkilerin boyları kısa bir süre içinde büyür. Bu formasyon içinde yer alan çiçekli bitkiler ilkbaharda ayrı bir güzellik ortaya çıkarır. Sahadaki çayırlar yaz devresinde toprakta birikmiş nemden ve yaz yağışlarından yararlanarak sonbahara kadar yeşilliklerini sürdürürler. Birçok bitki türünü barındıran ilde özellikle Sarı çiçek, Kafkas zambağı, Çıldır zambağı, Filbahri ve Ardahan gülü gibi nadir bulunan ve yöreye özgü bitkilerin endemik bitki gözlemciliğinde değerlendirilmesi mümkündür.

Kuş gözlemciliği: Ardahan ili kuş gözlemciliği açısından oldukça elverişli alanlara sahiptir. Çıldır ve Aktaş gölleri, Angıt (*Tadorna ferruginea*), Boz ördek (*Anas strepera*), Karabatak (*Phalacrocorax carbo*), Karabaş martı (*Larus ridibuntus*), Serçe (*Passer domesticus*), Kızkuşu (*Vanellus vanellus*), Van Gölü martısı (*Larus armenicus*), Tepeli pelikan (*Pelcanus cripus*), Boz kaz (*Anser anser*) gibi birçok yerli ve göçmen kuşları barındırmaktadır (Ardahan Valiliği, 2011). Göçmen kuşlar buradaki sulak alanlara Nisan-Mayıs aylarında gelerek üreme dönemini geçirirler ve Ekim-Kasım aylarında tekrar göç ederler. İldeki bu iki büyük göl dışında Putka (Sazara) gölü ile Posof çevresinde yer alan irili ufaklı birçok göl bulunmaktadır. Bu sulak alanlar da birçok kuş türünü barındırarak kuş gözlemciliği bakımından önemli bir çekicilik sunmaktadır.

Tarım turizmi: Tarım turizmi, tarım ve hayvancılığa bağlı üretim alanları ile küçük ölçekli ve geleneksel gıda işleme tesisleri gibi faaliyet alanlarını ziyaret etmek, buradaki günlük işlere katılmak, konaklamak, gezinmek, eğlenmek, alışveriş yapmak ve bazen de eğitim almak gibi aktiviteleri kapsamaktadır. İnceleme alanındaki kırsal yerleşmelerin tamamında genellikle küçük ölçekli aile işletmeleri şeklinde sürdürülen hayvancılık faaliyeti tarım turizmi bakımından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Bu çerçevede ziyaretçilerin, yöreye özgü çeşitli hayvansal ürünlerin elde edilmesi (yün kırılması, süt sağımı, kaymak, tereyağ, peynir, bal üretimi vb.) ile ilgili tüm aşamaları yerinde görmesi ve bu etkinliklere katılmasıyla kırsal turizm etkinliklerinin çeşitlendirilmesi mümkündür.

Tarih ve kültür turizmi: Tarihsel kaynaklar, geçmiş medeniyetlerin ve çağların yaşayan fiziksel unsurları olarak turistler için çekiciliğe sahiptirler (Özgüç, 2011). Bu bakımdan zengin bir çeşitliliğe sahip olan Ardahan ilinde farklı dönemlere ait tarihsel unsurların varlığı dikkat çekmektedir. İl genelinde kaleler, şapeller, tarihi camiler, yöreye özgü mimari özelliklere sahip evler, hamamlar, çeşmeler, çeşitli dönemlerini izlerini taşıyan heykel ve figürler bulunmaktadır (Ertuğrul, 2004). İldeki en önemli arkeolojik değerlerden biri Çıldır Gölü içinde yer alan Akçakale adasındaki yerleşme kalıntılarıdır. Aynı zamanda I. derece arkeolojik sit alanı niteliği taşıyan adadaki kazı çalışmaları devam etmektedir. Ardahan ve çevresi özellikle kaleler bakımından oldukça zengindir. Ardahan Kalesi, Şeytan Kalesi, Kara Kale, Cak Kalesi, Savaşır Kalesi, Kışlahanak (Avcılar) Kalesi, Kazan Kalesi, Orağaz Kalesi, Altaş Kalesi, Kurt Kale, Sevimli Kalesi, Kinzi Kalesi, Kol Kale, Kırnay Kale, Ölçek Köyü Kalesi ve Mere Kalesi bunların başlıcalarıdır (Gündoğdu, 2000). İldeki tarihi camiler arasında Mevlit Efendi Camii, Arap (yanık) Camii, Müderris İbrahim Efendi Camii, Derviş Bey Camii, Ölçek Köyü Camii, Dedeşen Köyü Camii ve Posof Merkez Camii sayılabilir. Camilerin yanı sıra Bizans egemenliği sırasında yapıldığı öne sürülen ve büyük oranda tahrip olmuş kiliseler (Ölçek Köyü Kilisesi, Övündü Kilisesi, Sensop Kilisesi) ile 15-20 civarında şapel mevcuttur (Ertuğrul, 2004). İlde turizmde değerlendirilebilecek diğer tarihi eserler arasında kuleler, yöreye özgü mimari özellik taşıyan konutlar, türbeler, mezar taşları, köprüler ve çeşmeler de bulunmaktadır (Şekil 2).

Festival ve şenlikler: Ardahan'da yılın farklı dönemlerinde birçok festival ve şenlik düzenlenmektedir. Giderek daha geniş kitlelere hitap etmeye başlayan bu etkinliklerin en önemileri arasında Ardahan Bal Festivali, Göle Kaşar Festivali, Çıldır Göl Festivali, Çıldır Kar ve Buz Festivali, Bağdeşen-Bülbülhan Yayla Şenlikleri, Atatürk'ün İzinde Damal Şenlikleri, Ardahan Aşık Şenlikleri, Posof 19 Mayıs Şenlikleri, Canibek Yayla Şenlikleri, Hoçvan Yayla Şenlikleri, Posof Aşıklar Şöleni, ve Çıldır Altın At Şöleni sayılabilir. Artık geleneksel hale gelen bu festival ve şenlikler ile bölgenin sahip olduğu tarihi ve doğal değerlerin ülke çapında tanıtımı yapılarak il genelinde turizmin gelişmesine katkıda bulunulması hedeflenmektedir. Bu etkinlikler günümüzde özellikle bölgeden göç etmiş insanların yoğun ilgisini çekmektedir.

Yöresel el sanatları: Tarihi ve kültürel değerler açısından oldukça zengin bir mirasa sahip olan Ardahan ilinde yöresel el sanatları alanında birçok ürün turizmde değerlendirilebilir. Halı, kilim, yolluk, heybe ve yün çorap dokumacılığı, keçe yapımı, dantel işlemeciliği, kayış ve at koşum araçları üretimi ile yöresel folklorik bebek giysileri (Damal bebeği) üretimi en dikkat çekici el sanatlarıdır. Yöreyi ziyaret eden turistlerin, söz konusu ürünlerin tüm üretim aşamalarını yerinde görmesi ve bu üretim sürecine katılmalarının sağlanmasıyla bu ürünlerin kırsal turizm açısından önemli bir değer haline gelmesi mümkündür.

4. Veri ve Yöntem

4.1. Veri

Çalışmada Ardahan ilini kapsayan 1/25.000 ölçekli topografya haritaları temel altlık olarak kullanıldı. İklim özellikleri Ardahan meteoroloji istasyonu verileri, nüfus özellikleri ise 2014 yılı ADNKS sonuçlarından yararlanarak ortaya kondu. İldeki turizm değerleri, turizm konusundaki çeşitli yayınlar ve arazi çalışmalarından yararlanarak Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ortamına aktarıldı. Verilerin CBS ortamına aktarılmasında ve haritaların oluşturulmasında Arc-GIS 10.0 yazılımından yararlanıldı. Analitik Hiyerarşi Sistemi (AHS) kapsamındaki hesaplamalar ise FORTRAN 95 programı kullanılarak yapıldı.

4.2. Yöntem

Araştırmada, kırsal turizmin geliştirilmesine yönelik stratejiler, SWOT analizi ve AHS yöntemlerinin entegrasyonu ile belirlenmiştir. Bilindiği gibi SWOT (Strengths-üstünlükler, Weaknesses-zayıflıklar, Opportunities-fırsatlar, Threats-tehditler) analizi karar verme sürecinde önemli bir destekleyici araç olup, bir ülkenin, bölgenin veya organizasyonun iç ve dış ortamlarının sistematik analizinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Kotler 1988; Kangas vd. 2003; Şahin ve Yılmaz 2009; İnyet ve Akbulak 2010). Diğer taraftan literatürde SWOT analizinin kullanıldığı kırsal turizm ile ilgili çalışmalara da rastlanmaktadır (Akça, 2006; Kiper ve Arslan, 2007; Noori ve Zand, 2013; Polat vd., 2014; Kızılaslan ve Ünal, 2014).

Kritik başarı faktörlerinin analizi olarak da bilinen SWOT (Bernroider, 2002), iyi strateji geliştirmenin önemli bir adımıdır. İyi bir strateji, ele alınan durumun içsel nitelikleri (üstünlük ve zayıflıklar) ile karşılaşılan dışsal etmenler (fırsatlar ve tehditler) arasında uygunluk sağlamayı gerektirir (Kurtilla vd., 2000). SWOT analizi bu bakımdan büyük bir kolaylık sağladığı gibi, seçilen strateji de karar vericinin hedefleriyle uyumlu olmaktadır (Kajanus vd., 2004). Diğer taraftan SWOT analizi strateji belirlemede büyük avantajlara sahip olmakla birlikte, geniş kapsamlı değerlendirmelerde bazı eksikleri de bulunmaktadır (Kurtilla vd., 2000; Steaward, 2005). SWOT analizinin en önemli kısıtlarından biri, faktörlerin ağırlığının ya da öneminin plan veya stratejiler üzerindeki etkisinin sayısal olarak belirlenememesidir (Kangas vd., 2003; Masozera vd., 2004). SWOT analizi çoğunlukla nitel bir temelde yapıldığı için, bu analizin kullanımı planlama sürecinde görev alan uzmanların bilgi düzeylerine ve yeteneklerine bağlıdır. Bunun yanı sıra, SWOT analizindeki SWOT gruplarının ya da bu grupların altındaki faktör ağırlıklarının, strateji belirlemedeki önemlerinin eşit düzeyde olduğunu ifade etmek güçtür. Bu durum, SWOT analizinde yer alan faktörlerin birbirinden bağımsız olarak değil, karşılaştırmalı ve eş zamanlı olarak ölçülmesini gerektirmektedir.

Strateji belirlemede SWOT analizindeki eksiklikleri gidermek amacıyla AHS ile SWOT analizi birleştirilmesiyle elde edilen bütünlük bir model, yani sayısallaştırılmış SWOT analizi kullanılmaya başlanmıştır (Kurtilla vd. 2000). Stratejik karar verme sürecinde SWOT temel çerçeveyi oluştururken AHP,

SWOT'un daha analitik özellik kazanmasını sağlar. Sayısallaştırılmış SWOT analizinde her bir SWOT grubu ve SWOT faktörü önemine göre sayısal bir değer almaktadır (Pesonen vd. 2001; Kajanus vd., 2004). Böylece nitel özellik gösteren SWOT faktörlerine AHP tekniğinin kullanımı ile sayısal değerler verilerek, kırsal turizm stratejilerinin daha doğru bir şekilde belirlenmesi mümkün olabilmektedir. Bu avantajlarından dolayı, makalede yöntem olarak sayısallaştırılmış SWOT analizi tercih edilmiştir. Bu çerçevede Ardahan ilinde kırsal turizmin mevcut durumu SWOT analizi ile ortaya konulmuş, SWOT faktörlerinin ağırlıkları ise AHP tekniği yardımıyla atanmıştır. Çalışmanın yöntemi aşağıda aşama aşama açıklanmıştır.

Ardahan İlindeki turizm değerlerinin haritalanması: Bu aşamada inceleme alanını kapsayan turizm konusundaki literatürden ve arazi çalışmalarından yararlanarak turizm değerleri belirlendi ve CBS programına aktarıldı. Elde edilen bu veri tabanına dayanarak Ardahan ilinin potansiyel turizm değerleri haritası üretildi (Şekil 2).

SWOT analizinin uygulanması: Araştırmanın bu aşamasında Ardahan'ın kırsal turizm bakımından güçlü ve zayıf yönleri ile karşılaşılabileceği fırsatlar ve tehditler, diğer bir ifadeyle SWOT faktörleri belirlenmiştir.

AHS yardımıyla SWOT gruplarına ve faktörlerine ağırlık puanlarının atanması: AHS çok kriterli karmaşık problemlerin analizi için bir hiyerarşi oluşturulması esasına dayanır (Saaty, 1980). AHS, hiyerarşik yapısına dayanarak, farklı katmanlar için öğelerin kendi aralarında görece üstünlüklerini belirleyerek, çok kriterli karar verme süreçleri için etkin bir çözüm getirmektedir. Karar verici, bir düzeydeki öğelerin, hiyerarşide hemen bir üst düzeyde yer alan öğeler açısından görece önemlerini saptayacak şekilde Tablo 1'de görülen değerler ve tanımlara dayalı bir puanlama yapar ve ikili karşılaştırmalar matrisi oluşturur. Bu matris üzerinde gerçekleştirilen özdeğer-özvektör hesapları sonucunda SWOT grupların ve faktörlerin ağırlıkları hesaplanır.

Tablo 1: AHS Değerlendirme Ölçeği (Saaty, 1980)

Sayısal değer	Tanım
1	Öğeler eşit derecede öneme sahip.
3	1. ölçüt 2.'ye göre biraz daha önemli.
5	1. ölçüt 2.'ye göre fazla önemi.
7	1. ölçüt 2.'ye göre çok fazla önemli.
9	1. ölçüt 2.'ye göre olası en kuvvetli öneme sahip.
2,4,6,8	İki yakın ölçek arasındaki ara değerdir, uzlaşma gereken durumlarda kullanılır.

Yukarıda kısaca açıklanan AHS yöntemi yardımıyla, kırsal turizmin geliştirilmesindeki etkileri göz önünde bulundurularak öncelikle SWOT gruplarının ve faktörlerinin ağırlıkları belirlendi. Daha sonra SWOT faktörlerinin genel ağırlık puanı hesaplandı. Bu hesaplama, her bir SWOT faktörünün puanı ile bu faktörün yer aldığı SWOT grubunun ağırlık puanının birbirleri ile çarpılması şeklinde yapıldı ve tüm SWOT faktörlerinin genel

ağırlıkları elde edildi (Tablo 3). Böylece nitel özellikli SWOT faktörleri AHS tekniği yardımıyla sayısallaştırılarak nicel özellik kazandı.

Kırsal turizm stratejilerinin belirlenmesi: Çalışmanın bu aşamasında Ardahan'da kırsal turizmin geliştirilmesine yönelik stratejiler belirlendi. Stratejilerin belirlenmesinde SWOT faktörlerinin genel ağırlıkları dikkate alındığı gibi, Ardahan'ın kırsal turizm açısından güçlü yönlerinin kuvvetlendirilmesi, zayıf yönlerinin elemine edilmesi, fırsatların değerlendirilebilmesi ve tehditlerin giderilmesi de hedeflendi.

5. Bulgular

Ardahan ili için kırsal turizm açısından yapılan SWOT analizine göre güçlü yönler grubunda 9, zayıf yönler grubunda 9, fırsatlar grubunda 7 ve tehditler grubunda 7 olmak üzere toplam 32 faktör belirlendi (Tablo 2).

Tablo 2: Ardahan İlinin kırsal turizm potansiyeli bakımından SWOT faktörleri

GUÇLU YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
G1-Flora ve fauna bakımından zengin bir çeşitliliğe sahip olması G2-Uluslararası Ramsar sözleşmesi kapsamına dahil üç ayrı sulak alana sahip olması G3-Farklı turizm etkinliklerine (trekking, dağcılık, rafting, kayak, kültür turizmi vb.) hizmet verebilecek turizm değerlerinin bulunması G4-Hayvancılıkta geleneksel ve özgün üretim tarzlarının devam etmesi G5-Organik hayvancılık potansiyelinin yüksek olması G6-Geleneksel yaylacılık faaliyetinin sürdürülmesi G7-Çeşitli festival, şenlik ve şöenlerin düzenlenmesi G8-Yöre halkının konukseverliği G9-Yöresel el sanatları ve özgün kültürel niteliklerin (aşıklık geleneği, düğünler vb.) bulunması	Z1-Seyahat acentelerinin yetersizliği Z2-Potansiyel kırsal turizm ziyaretçilerine yönelik tanıtım ve reklam yetersizliği Z3-Kırsal turizm potansiyeline sahip alanlarda konaklama olanaklarının yetersizliği Z4-Yerel halkta kırsal turizm bilincinin gelişmemiş olması Z5-Coğrafi konumundan dolayı erişilebilirlik probleminin bulunması Z6-Havaalanının bulunmaması Z7-Yörede turizm faaliyetlerinin genel olarak gelişmemiş olması Z8-Finansman sorunları Z9-Fiziki altyapıdan kaynaklanan sorunlar (Köy yollarının bakımsızlığı, içme suyu teminindeki güçlükler)
FIRSATLAR	TEHDİTLER
F1-Düşük nüfus yoğunluğu ve sanayi faaliyetlerinin gelişmemiş olmasından dolayı yörenin doğal zenginlikleri üzerinde önemli bir baskının bulunmaması F2- Türkiye 2023 Turizm Stratejisinde alternatif turizm türlerine ağırlık verilmesi ve bu strateji belgesinde Ardahan'ın "kış turizm koridoru" kapsamında bulunması F3-Ulaşım olanaklarında iyileşmelerin olması F4-Kırsal turizme olan ilginin artması F5-Ardahan Üniversitesi'nin varlığı F6-Serhat Kalkınma Ajansı'nın destekleri F7-Kırsal turizme yönelik AB hibe fonlarının varlığı	T1-Kurumlar arasında işbirliğinin yetersiz olması T2-Kırsal turizm algısının ulusal düzeyde zayıf olması T3-Kırsal alandan yaşanan göçle genç nüfusun giderek azalması T4-Yaylacılık faaliyetine katılımda azalmanın yaşanması T5-Yerel geleneksel kültürde zayıflamanın olması T6-Kırsal yerleşmelerde yöreye özgü geleneksel taş evlerin yerini betonarme binaların alması T7-Yer yer kaçak avcılığın yapılması ve bazı avlak türlerin tehlike altında olması

AHS tekniği yardımıyla, kırsal turizmin geliştirilmesindeki etkileri göz önünde bulundurularak SWOT gruplarının ve SWOT faktörlerinin ağırlık puanları atandı. Bu çerçevede öncelikle SWOT gruplarının ve SWOT faktörlerinin ağırlıkları belirlendi, ardından her bir faktörün genel ağırlık puanı hesaplandı (Tablo 3).

Tablo 3: SWOT faktörlerinin ağırlıkları

SWOT Grubu	Grubun ağırlığı	SWOT faktörleri	Faktörün grup içindeki ağırlığı	Faktörün genel ağırlığı
Güçlü yönler	0.391	G1-Flora ve fauna bakımından zengin çeşitlilik	0.153	0.060
		G2-Ramsar sözleşmesi kapsamındaki sulak alanlar	0.073	0.029
		G3-Farklı turizm etkinliklerine hizmet verebilecek değerler	0.329	0.129
		G4-Hayvancılıkta geleneksel ve özgün üretim	0.106	0.041
		G5-Organik Hayvancılık potansiyeli	0.035	0.014
		G6-Geleneksel yaylacılık faaliyeti	0.050	0.020
		G7-Festival, şenlik ve şöenler	0.024	0.009
		G8-Yöre halkının konukseverliği	0.018	0.007
		G9-Yöresel el sanatları ve özgün kültürel nitelikler	0.213	0.083
Zayıf yönler	0.276	Z1-Seyahat acentelerinin yetersizliği	0.108	0.030
		Z2- Tanıtım ve reklam yetersizliği	0.312	0.086
		Z3- Konaklama olanaklarındaki yetersizlik	0.051	0.014
		Z4- Kırsal turizm bilincinin gelişmemiş olması	0.156	0.043
		Z5- Erişilebilirlik problemi	0.221	0.061
		Z6- Havaalanının bulunmaması	0.035	0.010
		Z7- Yörede turizm faaliyetlerinin gelişmemiş olması	0.074	0.020
		Z8- Finansman sorunları	0.019	0.005
		Z9- Fiziki altyapı sorunları	0.025	0.007
Fırsatlar	0.195	F1-Doğal zenginlikler üzerinde önemli bir baskı olmaması	0.250	0.049
		F2- Ardahan'ın kış turizm koridoru üzerinde bulunması	0.064	0.012
		F3- Ulaşım olanaklarındaki iyileşmeler	0.160	0.031
		F4- Kırsal turizme ilginin artması	0.383	0.075
		F5-SERKA'nın destekleri	0.043	0.008
		F6- Kırsal turizme yönelik AB fonları	0.101	0.020
Tehditler	0.138	T1-Kurumlar arasındaki işbirliği yetersizliği	0.159	0.022
		T2- Kırsal turizm algısının ulusal düzeyde zayıf olması	0.354	0.049
		T3- Göç nedeniyle genç nüfusun azalması	0.045	0.006
		T4- Yaylacılık faaliyetine katılımında azalma	0.104	0.014
		T5- Yerel geleneksel kültürde zayıflama	0.240	0.033
		T6- Kırsal konutlardaki değişim	0.068	0.009
		T7-Kaçak avcılık	0.031	0.004

SWOT gruplarının ağırlık değerleri incelendiğinde “güçlü yönler” grubunun 0,391 (% 39,1) değeri ile en yüksek önceliğe sahip olduğu, “tehditler” grubunun ise % 13,8 ağırlık değeri ile diğer SWOT gruplarına göre nispeten daha düşük öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

SWOT faktörlerinin, grup içindeki yerel ağırlıkları gözden geçirildiğinde güçlü yönler grubunda %32,9'luk değerle “farklı turizm etkinliklerine hizmet verebilecek değerlerin bulunması”, zayıf yönler grubunda %31,2'lik değerle “tanıtım ve reklam yetersizliği”, fırsatlar grubunda %38,3 değerle “kırsal turizme olan ilginin artması” ve tehditler grubunda ise %35,4'lük değerle “kırsal turizm algısının ulusal düzeyde zayıf olması” faktörlerinin önem bakımından gruplarında ilk sırada yer aldıkları görülmektedir (Tablo 3). SWOT faktörlerinin genel ağırlıklarına göz atıldığında ise güçlü yönler grubundan “farklı turizm etkinliklerine hizmet verebilecek değerlerin bulunması” faktörünün % 12,9'lik değerle, zayıf yönler grubundan “tanıtım ve reklam yetersizliği” faktörünün % 8,6'lık değerle ve yine üstün yönler grubundan “yöresel el sanatları ve özgün niteliklerin bulunması” faktörünün % 8,3'lük değerle ilk üç sırada yer aldığı anlaşılmaktadır.

SWOT faktörleri AHS yardımıyla sayısal ölçeğe getirildiği için, içsel ve dışsal ortamlara ait faktörler birbirleriyle karşılaştırılabilir duruma gelmiştir. SWOT faktörlerinin sahip olduğu genel ağırlık değerleri inceleme alanında kırsal turizmin geliştirilmesine yönelik stratejilerin belirlenmesinde göz önünde bulundurulmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Turizm sektörü dünya genelinde giderek artan bir çeşitlenme süreciyle karşı karşıyadır. Bu süreçte ortaya çıkan ve önemini giderek artıran kırsal turizm, aynı zamanda kırsal kalkınmanın temel araçlarından biri haline gelmiştir. Kırsal turizm, alternatif turizm türleri içinde faaliyet alanı olarak oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu faaliyet, hem kırsal yerleşmelerle iç içe olan hem de doğal kaynaklara dayalı bir turizm türüdür. Birçok olumlu etkisinden dolayı turizmde gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, var olan turizm türlerinin alternatifi ya da tamamlayıcısı olarak kırsal turizmin önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır (Soykan, 2003). Dolayısıyla ülkemizde de kırsal turizmin yaygınlaştırılmasına yönelik ayrıntılı yerel çalışmaların yapılması ve bu yerel çalışmalara dayanarak stratejilerin geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Gerçekten de bir yörede turizmin geliştirilebilmesi için öncelikle doğal ve beşeri turistik çekiciliklerin saptanması daha sonra da bu kaynakların turizm amaçlı nasıl değerlendirilebileceğinin ortaya konulması gereklidir (Akova, 2000). Bu çalışmada sahip olduğu doğal ve beşeri özellikler itibarıyla zengin bir kırsal turizm potansiyeli sunan Ardahan ili ele alınmıştır.

Ardahan ilini ilgilendiren ulusal ve yerel ölçekli turizm çalışmaları incelendiğinde, bugüne kadar kırsal turizm konusunun doğrudan ele alınmadığı görülmektedir. Örneğin Türkiye Turizm Stratejisi 2023 isimli çalışmada (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007), Ardahan iliyle birlikte Erzurum, Erzincan, Kars ve

Iğdır İleri'ni kapsayan saha "Kış Turizmi Gelişim Koridoru" olarak belirlenmiştir. Bu strateji belgesine göre koridor içinde yer alan doğal, kültürel ve tarihi çekim merkezleri vasıtasıyla bölgenin kış turizmine hizmet verebilecek turizm çeşitliliğinin sağlanması öngörülmektedir. Bu çerçevede bölgede kış turizmi konusunda yatırımların yapılması gerekliliğine değinilerek, ulusal/uluslararası organizasyonların düzenlenmesinin kış turizminin yaygınlaştırılması ve turizm altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde araç olarak kullanılabilceği belirtilmiştir.

Ertuğrul (2004) tarafından yapılan ve Ardahan ili için uygun yatırım alanlarının belirlenmesini konu alan çalışmada ilin turizm potansiyelinin daha etkin değerlendirilmesi ve gelir yaratacak bir yapıya kavuşturulması için turizm altyapısının geliştirilmesi ve turizmde arz ve talebin nicelik ve niteliğinin yönlendirilmesine dönük planlar yapılması ve uygulanması gerektiği önerilmiştir.

Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA) tarafından hazırlanan ve Kars, Ardahan, Iğdır, Ağrı illerini kapsayan TRA2 Bölge Planında turizm potansiyeli harekete geçirilerek bölgenin markalaştırılması amaçlanmış ve bu çerçevede; i) bölgenin turizm çeşitliliği potansiyelinin değerlendirilmesi, farkındalığının artırılması ve tanınırlığının sağlanması, ii) turizm altyapısının iyileştirilmesi, iii) turizm gelirlerinin artırılması şeklinde üç hedef belirlenmiştir (SERKA, 2010). Adı geçen çalışmada, Kars'taki Ani Ören Yeri ve Sarıkamış üzerinden Erzurum'a sarkan koridor ile Ağrı ili sınırları içindeki çeşitli turistik unsurların yer aldığı koridor, bölge için önemli turizm faaliyetlerinin yürütülebileceği eksenler olarak belirlenmiştir. Ancak Ardahan'ın, önerilen turizm gelişme eksenlerinin dışında kaldığı görülmektedir.

Karabalık (2012) tarafından yapılan çalışmada Erzurum, Kars, Ardahan ve Iğdır İllerini kapsayan saha için özel ilgi turizm alanlarına yönelik yeni turizm rotaları belirlenmiş ve bu turizm türünün gelişmesine yönelik öneriler getirilmiştir. Çalışmada birinci derecede önemli turizm rotası olarak Tuzluca-Şenkaya-Çıldır ilçeleriyle tanımlanan halka temel alınmıştır. Bu rota inceleme alanında yer alan Çıldır Gölü'ne ulaştıktan sonra Şeytan Kalesi üzerinden Kura Vadisi'ne varmaktadır. Batı yönünde Kura Vadisini takip eden Birinci derecede önemli turizm rotası, Ardahan İl Merkezi ve Dedeşen Köyü çevresi Türk-İslam eserleri özel ilgi turizmi alanı üzerinden Şenkaya İlçesinin kuzeyine bağlanmaktadır (Karabalık, 2012). Belirlenen yeni turizm rotalarının işlerlik kazanmasında rotalar üzerinde geliştirilecek kırsal turizm yerleşimlerinin de önemine değinilmiştir.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2013) tarafından hazırlanan "Ardahan İli Doğa Turizmi Master Planı" isimli çalışmada ise doğa turizmi amaçlı kullanılabilcek farklı alanlar ile ilgili SWOT analizi yapılarak, bu turizm faaliyetinin geliştirilmesine yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur. Bu çerçevede Çıldır gölü üzerinde tekne turları, kano, yelken sporları, atlı ve köpekli kızak, buz sporları ve balık tutma gibi faaliyetlerin hayat geçirilmesi; bölgedeki sulak alanlarda

değişik kuş türlerini gözlemlemek amacıyla kuş gözlem barakalarının kurulması, yöre halkına biyolojik çeşitlilik hakkında eğitim verilmesi, yaylalarda atlı yürüyüş, bisikletli gezi rotalarının tespit edilmesi ve yayla konutlarında pansiyonculuk uygulamalarının geliştirilmesi önerilmiştir. Söz konusu çalışmada geliştirilmesi önerilen turizm faaliyetlerinin önemli bir bölümünün kırsal turizm kapsamına dahil edilebileceği açıktır.

Ardahan iliyle ilgili turizm konusundaki çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, ilde turizmin gelişmesine yönelik olarak çeşitli önerilerin sunulduğu, ancak kırsal turizm konusunun doğrudan ele alınmadığı görülmektedir. SWOT analizi ve AHS tekniğinin bir arada kullanıldığı bu çalışmada Ardahan'daki kırsal turizm potansiyelinin daha iyi bir şekilde değerlendirilebilmesine yönelik olarak 7 strateji belirlendi. Bu stratejiler aşağıda kısaca açıklanmıştır.

i) Kırsal turizm envanterinin çıkarılması, haritalanması ve kırsal turizm rotalarının belirlenmesi: Ardahan ili doğal, tarihi ve kültürel değerleri itibariyle kırsal turizm açısından çok zengin bir potansiyel taşımaktadır. Ancak yörede kırsal turizm çalışmalarının sağlıklı bir şekilde planlanması için ayrıntılı bir envanter ve haritalama çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede yerel halk, yerel yönetimler, Serhat Kalkınma Ajansı, Ardahan Üniversitesi ve özel sektör işbirliğinde, kırsal turizme yönelik geniş çaplı bir envanter çalışması yapılmalı ve Coğrafi Bilgi Sistemleri ortamında ayrıntılı veri tabanı oluşturulmalıdır. Bu veri tabanı yöredeki kırsal turizm faaliyetlerinin planlanmasında kullanılabileceği gibi interaktif haritalar yardımıyla turistlerin erişimine de açılabilir.

Oluşturulan veri tabanı özellikle alandaki kırsal turizm faaliyetlerinin planlanması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Uzmanlarca yapılan planlama çalışmaları ile kırsal turizm faaliyetlerinin yılın tamamına yayılmasına özen gösterilmelidir. Bu çerçevede ildeki potansiyel turizm değerlerinin yılın hangi döneminde turizme hizmet verebileceği belirlenerek, entegre kırsal turizm rotaları oluşturulmalıdır. Özellikle kırsal turizm potansiyelinin yüksek olduğu alanlarda ulaşım, içme suyu ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesine öncelik verilmelidir.

ii) Yöredeki turizm değerlerinin tanıtımının yapılması: Ardahan ilindeki doğal, tarihi ve kültürel kaynakların kırsal turizm kapsamında değerlendirilebilmesinde tanıtım ve pazarlama faaliyetleri büyük önem taşımaktadır. Bu faaliyetlerde kamu ve özel sektör temsilcilerinin işbirliği içinde olması ve özellikle seyahat acentelerinin etkin bir rol üstlenmesi gereklidir. İldeki turistik değerlerin tanıtımının yapılması için yerli ve yabancı tur operatörleri yöreye davet edilerek, bu değerlerin tanıtımına yönelik tur programları düzenlenebilir. Diğer taraftan e-tanıtım ve e-pazarlama gibi elektronik ortamlardan yararlanarak daha geniş turist kitlesine daha hızlı ve etkin bir şekilde ulaşılabilir. Yörede yer alan önemli doğal, tarihi ve kültürel değerlerin tanıtımının yapıldığı broşür ve kitapçıkların basılması, tanıtım filmi çekilmesi, çok dilli internet sitesi

oluşturulması kırsal turizmin gelişmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca Yerel ürünleri tanıtıcı sergilerin düzenlenmesi, ulusal ve uluslararası turizm fuarlarına katılım sağlanarak yörenin turizm değerlerinin tanıtılması ve yöredeki festivallerin zenginleştirilerek devam ettirilmesi kırsal turizm faaliyetlerinin gelişmesi açısından önemlidir.

iii) Turizm paydaşları arasında işbirliğinin sağlanması: Ardahan ilindeki turizm faaliyetleri ile ilgili en önemli sorunlardan biri bu alanda hizmet veren ve görev yapan paydaşlar arasındaki eşgüdüm eksikliği ve işbirliği yetersizliğidir. Kırsal turizmin geliştirilmesi için yapılan çalışmalar birbirine bağlıdır ve bunlardan birinde yaşanan aksaklık kırsal turizm ile ilgili yapılan tüm çalışmaların başarısını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle kırsal turizmle ilgili plan ve stratejiler, bu alanda hizmet veren ve görev yapan tüm turizm paydaşlarının işbirliği ve eşgüdüm içinde çalışması sonucunda geliştirilmelidir. Bu çerçevede yöredeki yerel halk, sivil toplum kuruluşları, kamu kuruluşları, özel girişimciler, yerel yönetimler, üniversite, kalkınma ajansı ve seyahat acenteleri arasında eşgüdüm ve işbirliği sağlanması önemlidir. Yöredeki turizm planlamasında kurumlar arasında eşgüdüm sağlanmasının yanında yerel halkın beklentileri de mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

iv) Yerel halka kırsal turizme yönelik eğitim verilmesi: Kırsal turizmin gelişebilmesi için yerel halkın bu faaliyet konusunda bilgi sahibi olması, kırsal turizmi benimsemesi ve desteklemesi gerekir. Dolayısıyla kırsal turizmin istenilen düzeye gelmesinde dikkate alınması gereken önemli konulardan biri yerel halkın kırsal turizme hazırlanmasıdır. Kırsal turizm kapsamında değerlendirilebilecek yerel kaynakların bir hizmet unsuru olarak ziyaretçilerin talep edecekleri bir duruma getirilmesi, bir diğer ifadeyle yerel alışkanlıkların hizmet sektörünün gerekleri ile bağdaştırılması ancak yerel halkın eğitilmesi ile olanaklıdır.

Yapılacak olan eğitim faaliyetleri ile yerel halkın kırsal turizm ve yörenin turizm değerleri konusunda bilinçlendirilmesi ve turizm faaliyetine etkin bir şekilde katılımı sağlanabilir. Bu eğitim faaliyetleri pansiyonculuk, alan rehberliği, yerel ürünlerin ve kültürel özelliklerin kırsal turizmde değerlendirilmesi gibi konuları kapsayabilir. Yöre halkı kırsal turizm faaliyetinin nasıl yapılacağı konusunda uzmanlar tarafından düzenlenecek eğitim toplantıları ile bilgilendirilebilir. Özellikle yöredeki ev kadınlarının el becerilerinin geliştirilmesine ve yöresel ürünlerin üretimindeki devamlılığın sağlanmasına yönelik kurslar düzenlenebilir. Ayrıca ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından yararlanarak kırsal turizm yatırımlarının yapılmasına yönelik eğitim ve rehberlik hizmetlerinin verilmesi de yöredeki kırsal turizmin gelişimine önemli katkılar sağlayabilir.

v) Ev pansiyonculuğunun geliştirilmesi: Kırsal turizmde konaklama hizmeti köylü veya çiftçinin bizzat kendi evinde, kırsal pansiyon veya otellerde, kırsal tatil köylerinde veya kırsal kampinglerde verilmektedir. Ancak mevcut

koşullarda Ardahan'da konaklama olanakları açısından yetersizliğin bulunduğu ortadadır. Bu konuda bir çözüm olarak kırsal turizmin en önemli parçalarından olan ev pansiyonculuğunun daha aktif hale getirilmesi gerekmektedir. Yöredeki finansman sorunları da göz önünde bulundurulduğunda ev pansiyonculuğunun geliştirilmesi için destek ve teşviklere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Konaklama yetersizliğini ortadan kaldırmak için özellikle kırsal turizm potansiyeli yüksek olan köylerde yerel halka ev pansiyonculuğu konusunda eğitim verilerek, bu konuda istekli olanlara devlet tarafından maddi destek sağlanabilir.

vi) Ulaşım altyapısının iyileştirilmesi: Ulusal ve uluslararası turizm pazarında yer almanın en önemli koşullarından biri ulaşım kolaylığıdır. Ülkemizin kuzeydoğu köşesinde yer alan Ardahan ili, konumu gereği ulaşım açısından oldukça dezavantajlı durumdadır. Küresel ve ulusal turizm pazarlarına uzak bir konumda bulunan Ardahan'da havayolu taşımacılığı Kars Havaalanı üzerinden yapılabilmektedir. Ancak, bu durumda uçak yolculuğunun ardından yaklaşık 100 km'lik mesafe karayolu ile alındığından ek bir zaman kaybı yaşanmaktadır. Ulaşımında yaşanan bu güçlük turizm açısından bölgenin cazibesini düşürmektedir. Dolayısıyla ulaşım altyapısının iyileştirilmesi, Ardahan ilinde bir havaalanının hizmete sokulması ve uçuşlarda sürekliliğin sağlanması kırsal turizmin gelişmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

vii) Kırsal turizmin sürdürülebilir kılınması: Kırsal turizm birçok özelliğinden dolayı turizm türleri içinde çevre ve kültür ile en uyumlu ve olumsuz etkileri en az olan turizm türü olarak bilinmektedir. Konaklamanın kırsal alanlarda ve çoğunlukla da kırsal yerleşmelerdeki mevcut konutlarda gerçekleştirilmesi, betonlaşma ve yanlış arazi kullanımı gibi çevre sorunlarına yol açmamaktadır (Soykan, 2003). Diğer taraftan kırsal turizm temelde gerçekleştiği alandaki yerel doğal ve kültürel değerlere ve otantikliğe dayandığından, var olan değerlerin korunmasını da zorunlu kılmaktadır. Ancak kırsal turizm faaliyetleri doğru bir şekilde planlanmadığı takdirde, fiziksel ve kültürel çevre üzerinde olumsuz etkiler de ortaya çıkarabilir. Dolayısıyla Ardahan'daki turizm faaliyetlerinin planlanmasında sürdürülebilirlik meselesine özellikle dikkat edilmelidir. Bu kapsamda öncelikle yörenin ekolojik koşullarında yetişen, endemik olan ya da nesli tehlikede olan türler belirlenerek koruma altına alınmalı ve bu konuda yerel halkın bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır. İldeki sulak alanlarda zaman zaman yapılan kaçak avcılık kuş popülasyonu üzerinde olumsuz etki göstermektedir. Dolayısıyla kaçak avcılığın engellenebilmesi için daha sıkı önlemlerin alınması gerekmektedir.

Burada üzerinde önemle durulması gereken bir konu da yöresel kültürel değerlerin korunmasıdır. Ardahan ilinde halı ve kilim dokumacılığı, aşıklık geleneği, düğünler ve yöresel yemekler gibi çeşitli kültürel öğeler, farklı nedenlerden dolayı bir zayıflama süreci ile karşı karşıyadır. Bu durum yöredeki kırsal turizm faaliyetleri açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Diğer taraftan, sahada yapılan gözlemlerde, özellikle kır yerleşmelerinde yöreye özgü toprak damlı taş konutların yerini betonarme konutların almaya başladığı tespit

edilmiştir. Üstelik bu değişim gelir seviyesi yüksek köylerde daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Yine kırsal turizm açısından büyük bir öneme sahip olan geleneksel yaylacılığın da giderek zayıfladığı görülmektedir. Ardahan'da hemen hemen tüm yerleşmelerin bir yaylası bulunmaktadır. Yaz döneminde genellikle Haziran-Eylül ayları arasında hayvancılık faaliyeti kapsamında kullanılan bu yaylalara olan rağbet azalmakta ve yayladaki konutların bir bölümü boş kalmaktadır. Süt sağımı, yün kırılması ve çeşitli süt ürünleri üretiminin tüm aşamalarıyla gelen ziyaretçilere tanıtılabileceği ve aynı zamanda konaklama hizmetinin verilebileceği yaylaların varlığını sürdürmesi yöredeki kırsal turizm faaliyetleri açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla gerek yöreye özgü kırsal konutların korunması ve gerekse geleneksel yaylacılığın devam ettirilmesi için önlemler alınmalıdır.

Hayvancılık faaliyetinin temel geçim kaynağı olduğu Ardahan'da, doğal, sosyo-kültürel ve tarihsel değerler turizm amaçlı kullanılarak, çiftçilerin hayvancılığı terk etmeden, kırsal turizmden ek gelir sağlaması ve refah düzeylerini yükseltmesi mümkündür. Kırsal turizmin gelişmesi, yörede hayvancılık sektörünün üretim kapasitesini artırabileceği gibi, hayvancılıktan elde edilen ürünlerin daha yüksek fiyatlarla satılmasına olanak sağlayabilir. Diğer taraftan ilde kırsal turizmin gelişmesi istihdam olanaklarını da artıracaktır. Böylece kırsal turizm, işsizliğe bağlı göçün azalmasında rol oynayabileceği gibi bu faaliyet sayesinde çalışma hayatına daha etkin bir şekilde katılan kadınların toplumdaki statülerinin güçlenmesine de katkı sağlanabilir.

Kırsal turizm temelde yerel doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına dayandığından, ilde turizme hizmet verebilecek tüm kaynakların koruma kullanma prensibi çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün olabilecektir. Bunun yanı sıra yöreye özgü geleneksel festival ve eğlencelerin kırsal turizm ile birer hizmet unsuruna dönüşmesi, yerel halkı bu etkinliklerin devamı konusunda motive ederek yerel kimliği daha da güçlendirebilir. Benzer şekilde ildeki doğal değerler de kırsal turizmde gelir getiren bir unsur haline geldiğinden, yöre halkı bu değerleri korumaya daha fazla özen gösterebilir.

Sonuç itibarıyla Ardahan'ın doğal ve beşeri özellikleriyle kırsal turizm açısından önemli bir potansiyel barındırdığı tespit edilmiştir. Bu potansiyelin uygun bir şekilde değerlendirilmesine yönelik olarak farklı turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesiyle ilin kalkınmasına önemli katkılar sağlanabilir. Bunun yanı sıra kırsal turizm ile yöredeki doğal, kültürel ve tarihi kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması mümkün olabilir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, SWOT analizi ve AHS tekniğinin birlikte kullanılmasının kırsal turizm stratejilerinin belirlenmesinde faydalı ve etkin yöntem olduğunu göstermiştir. SWOT analizi ile Ardahan'ın kırsal turizm açısından güçlü ve zayıf yönleri ile karşılaşabileceği fırsat ve tehditler ortaya konmuş, AHS tekniği ise SWOT faktörlerinin stratejilerin geliştirilmesindeki önceliklerinin belirlenmesinde kullanılmıştır. Böylece nitel bir özellik gösteren SWOT analizi, AHS tekniği yardımıyla nicel bir özellik kazanmış ve

stratejilerin geliştirilmesinde ağırlık puanları yüksek olan faktörler ön plana çıkarılabilmektedir. Çalışmanın bu yönüyle benzer araştırmalar için model olabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan bu çalışmada ortaya konulan stratejilerin yerel yöneticiler ve karar vericiler tarafından dikkate alınmasının, Ardahan'daki kırsal turizm potansiyelinin doğru bir şekilde değerlendirilmesine önemli katkılar sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akça, H. (2004). Dünya'da ve Türkiye'de Kırsal Turizm. *Standart Dergisi*, 61-70.
- (2006). Assessment of Rural Tourism in Turkey Using SWOT Analysis. *Journal of Applied Sciences*, 6, 2837-2839.
- Akça, H., Esengün, K. ve Sayılı, M. (2000). Kırsal Alanların Kalkınmasında Kırsal Turizmin Rolü. *Türk-Koop Ekin Dergisi*, 4(12), 82-91.
- Ahipaşaoğlu, S. ve Çeltik, E. (2006). *Sürdürülebilir Kırsal turizm*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akova, İ. (2000). Alternatif Turizm Olanaklarımız. *Coğrafya Dergisi*, 8, 71-84.
- Ardahan Valiliği. (2011). *2010 Yılı Ardahan İl Çevre Durum Raporu*. Ardahan: T.C. Ardahan Valiliği Mülga İl Çevre ve Orman Müdürlüğü.
- Aydın, O. (2012). AB'de Kırsal Turizmde İlk 5 Ülke ve Türkiye'de Kırsal Turizm. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 39-46.
- Bernroider, E. (2002). Factors in SWOT Analysis Applied to Micro, Small-to-Medium, and Large Software Enterprises: An Austrian Study. *European Management Journal*, 20(5), 562-573.
- Brandth, B. ve Haugen, M. S. (2011). Farm Diversification into Tourism E Implications for Social Identity?. *Journal of Rural Studies*, 27(1), 35-44.
- Cartner, W. C. (2005). A Perspective on Rural Tourism Development. *The Journal of Regional Analysis and Policy*, 35(1), 33-42.
- Canoves, G., Villorino, M., Gerda K. P. & Blanco, A. (2004). Rural tourism in Spain: An analysis of recent evolution. *Geoforum*, 35, 755-769.
- Cawley, M. ve Gillmor, D. A. (2008). Integrated rural tourism: concepts and practice. *Annals of Tourism Research*, 35(2), 316-337.
- Cengiz, G. ve Akkuş, Ç. (2012). Kırsal Turizm Kapsamında Yöre Halkının Kalkındırılması: Erzurum Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 61-74.
- Chuang, S. T. (2010). Rural Tourism: Perspectives from Social Exchange Theory. *Social Behavior and Personality*, 38(10), 1313- 1322.
- Çeken, H., Karadağ, L. ve Dalgın, T. (2007). Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-14.

- Çeken, H., Dalgın, T. ve Çakır, N. (2012). Bir Alternatif Turizm Türü Olarak Kırsal Turizmin Gelişimini Etkileyen Faktörler ve Kırsal Turizmin Etkileri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 11-16.
- Çontu, M. (2006). *Alternatif Turizm Çeşitleri ve Kızılcahamam Termal Turizm Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DMİ. (2006). *Devlet Meteoroloji İşleri Ardahan İstasyonu 1975-2006 Dönemi Ortalama Ve Ekstremler Klimatoloji Bülteni*. Ankara.
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- DPT. (2006). *Ulusal Kalkınma Stratejisi*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı
- Emekli, G., Südaş, İ. ve Soykan, F. (2007). Göç, kırsal kalkınma-kırsal turizm ve Türkiye. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 38, (10-15 Eylül). Ankara.
- Ertuğrul, E. (2004). *Ardahan İli Uygun Yatırım Alanları Araştırması*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Matbaası.
- European Commission (1999). *Towards Quality Rural Tourism, Enterprise Directorate General*. Brussels: Tourism Unit.
- Fleischer, A. ve Felsenstein, D. (2000). Support for Rural Tourism. Does it make a difference?. *Annals of Tourism Research*, 27(4), 1007-1024.
- George, E. W., Mair, H. and Reid, D. G. (2009). *Rural Tourism Development: Localism and Cultural Change*. Bristol: Channel View Publications.
- Gündoğdu, H. (2000). *Kaleler ve Kuleler Kenti Ardahan* (No: 4). Ankara: T.C. Ardahan Valiliği Kültür Yayınları
- Haider, U. P., Melzer, V. & Jiricka A. (2014). Rural Tourism Opportunities: Strategies and Requirements for Destination Leadership in Peripheral Areas. *Tourism Review*, 69(3), 216-228.
- Hall, C. and Jenkins, J. (1998). The Policy Dimensions of Rural Tourism and Recreation. R. Butler, C. Hall and J. Jenkins, (Eds.). *Tourism and Recreation in Rural Areas* (pp. 19-42). Chichester: Wiley.
- Hoggart, K., Butler, H. & Black, R. (1995). *Rural Europe: Identity and Change*. London: Arnold.
- Holland, J., Burian, M. and Dixey, L. (2003). "Tourism in poor rural areas: Diversifying the product and expanding the benefits in rural Uganda and the Czech Republic". *Pro-Poor Tourism Working Paper*, 12. Erişim tarihi: 04 Ocak 2015, <http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/4034.pdf>.
- Hwang, J. H. ve Lee, S. W. (2015). The effect of the rural tourism policy on non-farm income in South Korea. *Tourism management*, 46, 501-513.
- İnayet Z. ve Akbulak C. (2010). Troia Tarihi Milli Parkı'ndaki turizm potansiyelinin SWOT analizi ile değerlendirilmesi. *11. Ulusal Turizm Kongresi Bildirileri*, (2-5 Aralık 2015). (ss. 203-213). Ankara: Detay Yayıncılık.

- Kajanus M., Kangas J. & Kurtilla, M. (2004). The use of value thinking and the A'WOT hybrid method in tourism management. *Tourism Management*, 25, 499-506.
- Karabalık, B. (2012). *Doğu Anadolu'da Turizm Planlamasının Alternatif Özel İlgi Turizmi Rotaları Bağlamından Yeniden Şekillendirilmesi*. (Uzmanlık Tezi). Erzurum: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü. Erişim tarihi: 18 Mart 2015, <http://www.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/31206,borakarabalikuzmanliktezpdf.pdf?0>.
- Kangas J., Kurtilla M., Kajanus M. & Kangas, A. (2003). Evaluating the management strategies of a forestland estate the SOS approach. *Journal of Environmental Management*, 69, 349-358.
- Karakaş, A. (2012). Eğil İlçesi Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 5-18.
- Kızılaslan, N. ve Ünal, T. (2014). Tokat İlinin Ekoturizm/Kırsal Turizm Potansiyeli ve SWOT Analizi. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 9(14), 45-61.
- Kiper, T. and Arslan, M. (2007). The expectations of the local community and visitors from tourism in rural areas: Case of Safranbolu-Yörükköyü village. *Journal of Applied Sciences*, 7, 2544-2550.
- Kiper, T., Yılmaz, E. (2008). Şarköy-Kumbağ Arasında Kırsal Kalkınmayı Destekleyici Turizmin Olabilirliği ve Yerel Halkın Rolü. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 159-168.
- Kitahara, E. (2003). *The Direction Of Rural Development Policies in Japan. The Future of Rural Policy From Sectoral to Place Based Policies in Rural*. Paris: OECD Publishing.
- Koçman, A. (1990). Kura Nehri Yukarı Havzasında Doğal Bitki Toplulukları Yetiştirme Ortamı Özellikleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 5, 44-55.
- Kotler P. (1988). *Marketing management: Analysis, planning, implementation and control* (6th ed). New Jersey: Prentice-Hall International Editions.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi 2023*. Ankara. Erişim tarihi: 05 Şubat 2015, <http://www.kultur.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0>
- Lane, B. (1994). What is rural tourism?. *Journal of Sustainable Tourism*, 2, 7-21.
- MacDonald, R. and Jolliffe, L. (2003). Cultural rural tourism: Evidence from Canada. *Annals of Tourism Research*, 30, 307-322.
- Masozera M. K., Alavalapati, J. R. R., Jacobson, S. K. & Shrestha, R. K. (2006). Assessing the suitability of community-based management for the Nyungwe Forest Reserve, Rwanda. *Forest Policy and Economics*, 8, 206-216.

- Mikaeili, M. ve Memlük, Y. (2013). Kırsal Turizm Ve Kültürel Turizmin Bütünleşmesi Ve Kırsal Sürdürülebilir Kalkınma. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), 87-91.
- Nilson, P. A. (2002). Staying on Farms- An Ideological Backround. *Annals of Tourism Research*, 17(8), 7-24.
- Noori, K. and Zand, F. (2013). The role of rural tourism in rural sustainable development according to the SWOT method (case study: Kermanshah Province villages). *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, 4(9), 2620-2625.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). (1994). *Tourism policy and international tourism in OECD countries 1991-1992, Special feature: Tourism strategies and rural development*. Paris.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2013). *Ardahan İli Doğa Turizmi Master Planı 2013-2023*. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. Erişim tarihi: 15 Nisan 2015, <http://bolge13.ormansu.gov.tr/13bolge/Files/mevzuat/Ardahan.pdf>.
- Özdemir Y., G., Kafa ve Gürol, N. (2012). Balıkesir İlinin Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 23-32.
- Özgüç, N. (2011). *Turizm Coğrafyası, Özellikler ve Bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Pearce, D. (1994). Alternative tourism: Concepts, classifications, and questions. V. Smith and W. Eadington (Eds.). *Tourism Alternatives: Potentials and Problems in the Development of Tourism*, (pp. 15-30). New York: Wiley.
- Pesonen M., Kurttila M., Kangas J., Kajanus M and Heinonen P. (2001). Assessing the priorities among resource management strategies at the Finnish Forest and Park Service. *Forest Science*, 47(11), 534-541.
- Perales, R. M. Y. (2002). Rural Tourism in Spain. *Annals of Tourism Research*, 29(4), 1101-1110.
- Polat, E., Özdemir, S. S. ve Özdemir, M. (2014). Kırsal turizm potansiyelinin SWOT analizi ile değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği. *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildirileri, (04-6 Haziran 2014)*. (ss. 143-153). Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi [Elektronik Kitap]. Erişim tarihi: 15 Nisan 2015 <http://www.cd.org.tr/uploads/q4g03A02.pdf>.
- Ross, S. and Wall, G. (1999). Ecotourism: Towards Congruence Between Theory and Practice. *Tourism Management*, 20, 123-132.
- Ryan, C., Gu, H. and Zhang, W. (2009). The context of Chinese tourism: an overview and implications for research. C. Ryan, & H. Gu (Eds.). *Tourism in China: Destination, cultures and communities* (pp. 327-336). New York London: Routledge.

- Saarinen, J. (2006). Traditions of sustainability in tourism studies. *Annals of Tourism Research*, 33, 1121-1140.
- Saaty, T. L. (1980). *The analytic hierarchy process*. New York: McGraw Hill.
- SERKA, (2010). *TR2 Düzey II Bölgesi 2010-2013 Bölge Planı*. Kars: Serhat Kalkınma Ajansı. Erişim tarihi: 10 Ekim 2015, <http://www.serka.gov.tr/store/file/common/0a32143aaa5c2bee72403PDF>
- Sharpley, R. (2000). Tourism and sustainable development: Exploring the theoretical divide. *Journal of Sustainable Tourism*, 8(1), 1-19.
- (2002). Rural Tourism and the Challenge of Tourism Diversification: The Case of Cyprus. *Tourism Management*, 23, 233-244.
- Sharpley, R. and Sharpley, J. (1997). *Rural tourism: An introduction*. London: Thomson Business Press.
- Sharpley, R., Vass, A. (2006). Tourism, farming and diversification: an attitudinal study. *Tourism Management*, 27(5), 1040-1052.
- Somuncu, M. (2004). Dağcılık ve Dağ Turizmindeki İkilem: Ekonomik Yarar ve Ekolojik Bedel. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-21.
- Soykan, F. (1999). Doğal Çevre ve Kırsal Kültürlerle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Yıl:10, Mart-Haziran Sayısı, 67-75.
- Soykan, F. (2000). Turizm Coğrafyası ve Turizm Planlaması. *Ege coğrafya Dergisi*, 11, 39-55.
- (2003). Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi için Önemi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, 1-11.
- Stewart, T. J. (2005). Dealing with uncertainties in MCDA. J. Figueira, S. Greco & M. Ehrgott, (Eds.). *Multi-criteria decision analysis - State of the Art Annotated Surveys*. New York: Springer.
- Şahin K. ve Yılmaz A. (2009). Samsun İlinde Doğal Kaynaklara Dayalı Turizm Arzı ve Planlanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7), 218-231.
- Topay, M. (2003). *Bartın Uluyayla Peyzaj Özelliklerinin Rekreasyon-Turizm Kullanımları Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü.
- TÜİK, (2015a). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADKNS) 2014 Yılı Sonuçları. Erişim tarihi: 13 Mart 2015, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>
- (2015b). İllere Göre Sığır Sayısı, Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim tarihi: 15 Haziran 2015, http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=18851&tb_id=6
- Uçar, M., H. Çeken ve Ökten, Ş. (2010). *Kırsal Turizm ve Kırsal Kalkınma: Fethiye Örneği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ün, E., Tutar, F., Tutar, E. ve Erkan, Ç. (2012). Ekonomik Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü: Türkiye Örneği. *International Confrence on Eurasian*

■ Akbulak, C. (2016). Ardahan İlinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Sayısallaştırılmış Swot Analizi ile Değerlendirilmesi. *Humanitas*, 4(7), 1-30

Economies (11-13 October 2012) (pp. 345-350). Almaty-Kazakistan: Printing: Turan University Press. Erişim tarihi: 17 Mart 2015, <http://avekon.org/proceedings/eecon2012.pdf>.

Araştırma-İnceleme

**GÖSTERGEBİLİM VE SÖZCELEME ÇERÇEVESİNDE
REKLAM ANALİZİ**

Buket ALTINBÜKEN KARSLI¹

Öz: Bu çalışmada göstergebilim ve sözceleme kuramlarından faydalanarak görsel, yazınsal ve işitsel göstergelerden oluşan reklamlarda sözcüleyen özne ve alıcı özne tarafından anlamlandırma sürecinin nasıl gerçekleştiği incelenecektir. Reklam söylemlerinde anlamlandırma süreci çift yönlüdür: sözcüleyen özne tarafından üretilen ileti, alıcı tarafından kavranır. Reklam metnindeki görsel, dilsel ve işitsel göstergeler, sözceleme durumuna göre, başka bir deyişle bağlam içinde anlam kazanırlar. Reklamın ne zaman, nerede, kime hitaben yayımlandığı anlamın eklenmesini belirler. Gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki, reklam metninin yayımlanma biçimine, kullanılan arka plana, hedef kitleye göre değişiklik gösterir. Ayrıca, reklamın yayımlandığı topluma ve o toplumun sosyal ve kültürel değerlerine bağlı olarak iletiye farklı anlamlar yüklenir. Bu yüzden reklam söylemlerini incelerken, sözceleme durumunu göz önünde bulundurmak gerekir. Sözcüyü üretme edimi olarak tanımlanan sözceleme durumu üç temel öge içerir: sözceleme özneli (gönderen ve alıcı), sözceleme anı ve sözceleme yeri. Reklam metni örtük sözcelemede, bir dış ses tarafından nesnel olarak aktarılabilir gibi, sözceleme durumunu gösteren bir ben anlatıcı aracılığıyla öznel bir bakıştan da sunulabilir. Sözceleme özneli, metinde kişi adlarıyla, görsel söylemde ise bakış açılarıyla belirlenir. Reklamın yayımlandığı zaman ve yer seçimi de nedensiz değildir. Aynı gösterenin toplumdan topluma, hatta aynı toplum için farklı zamanlarda ve yerlerde gösterilene değişebilir. Reklamın yayımlandığı alan (sokak, otobüs, durak) ve yayımlanma zamanı göstergelerin okunmasını ve anlamın eklenmesini sağlayan etkenlerdendir. Bu çalışmada, bu üç sözceleme durumu ögesinden yola çıkarak farklı reklamlar üzerinde çözümlemeler yapılacak ve sözcelemenin göstergebilim reklam analizindeki yeri ortaya konacaktır.

Anahtar Sözcükler: Göstergebilim, Görsel Gösterge, Yazınsal Gösterge, Sözceleme, Sözceleme Ögeleri, Reklam Söylemi.

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. buketaltinbuken@yahoo.com

ADVERTISEMENT ANALYSIS IN THE FRAMEWORK OF SEMIOTICS AND ENUNCIATION THEORY

Abstract: In this work, the process of interpretation of advertisements containing visual, textual and audial signs will be examined under the light of semiotics and enunciation theory. In the advertisement discourses, interpretation process is bidirectional: the message, produced by the enunciator subject is comprehended by the receiver. The visual, linguistic and audial signs in the advertisement text are interpreted regarding the enunciation situation in context. The answers given to the questions such as when, where and to whom the advertisement will be published, all define the articulation of the meaning. The relation between the signifier and the signified changes according to the publication manner of the advertisement text; the background and the target mass. Moreover, different meanings are attributed to the advertisement regarding the social and cultural values for which it is published. That is why, while examining the advertisement discourses, one has to take the enunciation situation in account. The situation account, also defined as the enunciation production, has three fundamental elements: the subjects of enunciation (sender and receiver), the time and location of enunciation. The advertisement text can either be conveyed in implicit enunciation, by a voice, or from a subjective perspective by means of a first-person narrator depicting the enunciation situation. In the texts, the subjects of enunciation are determined by personal pronouns and in visual discourse in different perspectives. The choice of place and time for the publication of the advertisement is not arbitrary, either. The signified of one single signifier may vary from one society to another and even in the same society, but at different time or places. The location of publication (street, bus, station) and publication time are the elements that provides the reading of signs and articulation of the meaning. In this work, the place of enunciation in the semiotic analysis of different advertisements will be revealed by considering the three elements of enunciation.

Keywords: Semiotics, Visual Sign, Linguistic Sign, Enunciation, Elements of Enunciation, Advertisement Discourses.

Giriş: Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, görsel ve yazımsal göstergelerden oluşan reklamların analizinde sözceleme ve göstergebilim yöntemleriyle reklamın oluşum sürecinin ve alıcı-izleyici tarafından anlamlandırma sürecinin nasıl gerçekleştiğini incelemektir.

Göstergebilimin inceleme konusu anlam ve anlamlandırmadır. Anlamlandırma, Berke Vardar'ın *Açıklamalı Dilbilim Sözlüğü*nde "Bir nesneyi, bir varlığı, bir kavramı, bir olayı, anlığımızda canlandırabilecek bir göstergeye bağlayan oluş, gösterenle gösterilenin birleşme süreci; anlam aktarma ve anlam verme eylemi; anlamın eklenmesi; anlamın üretiliş ve kavranışı" olarak tanımlanır. Reklam söylemleri analizinde, sözceleyen özne tarafından üretilen ve alıcıya iletilen sözcelerin üretilişi ve kavranışı incelenir. Reklamın anlamlandırma süreci çift yönlüdür: Reklam metnini oluşturan sözceleyen özne ve bu iletinin okumasını

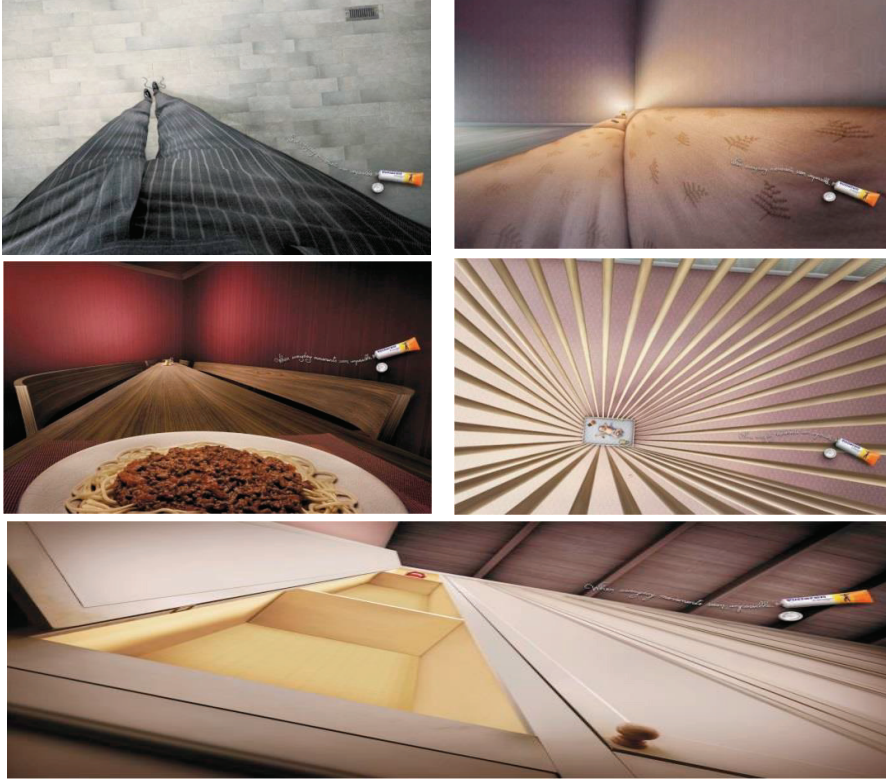
yapan alıcı özne tarafından anlamlandırma gerçekleşir. Sözceler, sözceleme durumuna göre, başka bir deyişle belli bir bağlam içinde anlam kazanırlar. Aynı durum, reklamlar için de söz konusudur. Reklamın ne zaman, nerede, kimin için üretildiği anlamın eklenişinde etkilidir. Gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki, reklam metninin yayınlanma biçimine, kullanılan arka plana (gazete, bina, durak vs.) ve hedef kitleye göre değişiklik gösterir. Ayrıca, reklamın yayınlandığı topluma ve o toplumun sosyal ve kültürel değerlerine bağlı olarak iletiye farklı anlamlar yüklenir. Bu yüzden reklam söylemlerini incelerken, sözceleme durumunu göz önünde bulundurmamak gerekir.

“Sözce belli bir yerde, belli bir zamanda, belli bir kişi tarafından söylenen ya da yazılan dilsel bir olgudur. Sözceleme ise, bu sözceyi üretme edimidir” (Kıran, 1999, s. 98). Sözceleme durumu üç temel öge içerir: sözceleme özneleri (gönderen ve alıcı) kişi adlarıyla, sözcenin üretildiği an zaman belirteçleriyle ve sözceleme yeri ise uzam belirteçleriyle tespit edilir. Yazınsal söylemde, sözceleme öğelerini bulmak için bu dilbilgisi yapılarını bulmak yeterlidir, görsel söylemde ise sözceleme öğelerinin nasıl bulunacağını çeşitli reklam çözümlemeleriyle göstereceğiz. Reklam metni örtük sözcelemede, bir dış ses tarafından nesnel olarak aktarılabildiği gibi, sözceleme durumunu gösteren bir ben anlatıcı aracılığıyla öznel bir bakıştan da sunulabilir. Alıcı sözce içinde “siz, sen” gibi kişi adlarıyla yer alabilir ya da söylemde gizli tutulur. Görsel söylemdeki varlığı ise bakış açılarıyla tespit edilir. Reklamın yayınlandığı an ve yer seçimi de nedensiz değildir. Aynı gösterenin toplumdaki topluma, hatta aynı toplum için farklı zamanlarda gösterileni değiştirebilir. Göstergelerin okunmasında bu üç sözceleme durumu ögesinin etkisi tartışılmaz. Sözceleme yeri ve anı sözcenin anlamını değiştirir. Reklam panosunun arka planı ve yayınlanma zamanı bilinçli olarak seçilerek iletinin anlamı oluşturulur. Bu bakış açısından yola çıkarak, sözceleme durumu öğeleri ve göstergibilim yöntemi çerçevesinde reklam söylemlerini inceleyeceğiz.

1. Reklamlarda Sözceleyen Özne ve Alıcı Öznenin İşlevi

Reklam metinlerinde görsel, yazınsal ve işitsel göstergelerin birbiriyle ve kendi içlerinde uyumlu olarak kullanımı anlam oluşturma sürecinde çok etkin işlev üstlenir. Görüntü, müzik, konuşma ve yazılı metinlerin birbirini tamamlayacak biçimde reklama eklenmesi gerekir. Sözceleyen özne ve alıcı öznenin varlığı örtük olarak ya da açık bir biçimde reklamda tespit edilebilir. Göstergelerin kullanımını ve sözceleme öznelerinin işlevini farklı reklamlar üzerinde ele alalım. Biz bu çalışmada, aktarım zorluğu nedeniyle işitsel göstergeler içermeyen reklam metinlerini inceleyeceğiz.

1. 1. Voltaren Emuljel Reklam Serisinin Analizi

1. Voltaren Emuljel reklam serisi

Yukarıdaki beş resimden oluşan reklam serisinde, kas ve eklem ağrılarına karşı kullanılan Voltaren Emuljel için görsel ve yazınsal göstergeler bir arada kullanılmıştır. Fotoğrafta ve resimde sözcileyen öznenin (fotoğrafçı, ressam) konumu aynı zamanda alıcı öznenin (izleyici) konumunu gösterir. Sözceleme özneleri kameranın açısına göre görsel sözcede örtük bir biçimde yer alır. İzleyici fotoğrafçının bakış açısını benimseyerek görsel sözcüyü algıladığından, sözcileyen öznenin ve alıcı öznenin varlığı bakış açılarıyla tespit edilir. Bu reklam serisinde tepeden (kuşbakışı), aşağıdan ve karşıdan bakış açıları kullanılmıştır.

Görsel göstergeleri yazınsal göstergelerle beraber yorumlamak gerekir. “When everyday movements seem impossible” (Günlük hareketler imkânsız görüldüğünde) sloganı, ilaçtan çıkan bir merhem gibi dalgalı bir biçimde yazılmış ve sözcileyen özne ile ulaşılmaya çalışılan nesne arasındaki mesafe arasına yerleştirilmiştir. Ayakkabının çözülen bağını eğilip bağlamak, koltuğun diğer ucundaki kumandayı uzanıp almak, masanın diğer tarafındaki tuzluğa yetişmek, yatağa eğilip bebeği kucaklamak, üst rafa uzanıp eşya almak gibi gün içinde yapılan sıradan hareketlerin, beli rahatsız olan biri için ne kadar zor

olduğu benimsenen bakış açılarıyla anlatılmıştır. Sözcenin alıcısı ve sözceleyen özne rahatsızlık yaşayan kişinin bakışından görsel söylemi algılar.

Sadece bakış açıları değil okuma eksenleri de /uzaklık/ ve /zorluk/ kavramlarını bizlere çağırıştırır. Dikey, yatay ya da yuvarlak çizgilerden oluşan okuma eksenleri resmi algılama sırasında gözün takip ettiği yolu belirler. Birinci resimde adamın bacakları, ikinci resimde koltuğun kenarları, üçüncü resimde masanın kenarları, dördüncü resimde karyolanın parmaklıkları, beşinci resimde ise dolabın yan kenarları okuma eksenleri olarak resme bakan izleyicinin bakışını ulaşılmak istenen şeye yönlendirir. Bir bacak boyu, bir koltuk uzunluğu, bir masa ucu, bir bebek karyolası derinliği, iki raf yüksekliği kadar yakın olan şeyleri almanın ne kadar imkânsız olabileceği yakınlık/uzaklık karşıtlığıyla aktarılmıştır. Aslında çok /yakın/ olan nesnelere, bakış açısı ve okuma eksenleriyle /uzak/ olarak görselleştirilmiştir. Bu da yapılacak günlük hareketleri /kolaylık/ anlam ekseninden /zorluk/ anlam eksenine taşımıştır.

Hareketin zorluğu /dik/ okuma eksenleriyle pekiştirilirken, bu çizgilere paralel olarak uzanan /kıvrımlı/ yazı ise eğilme, bükülme gibi hareketleri çağırıştırarak nesne ve sözceleyen özne arasındaki sert çizgilere /yumuşaklık/ katmıştır. Bu reklam serisi, görsel ve yazınsal göstergelerin uyumlu ve başarılı kullanımını örnekler. Sözceleyen özneler açısından ele aldığımız bu reklam, sözceleme yeri ve sözceleme uzamına göre farklı anlamlar kazanmaz. Reklamın iletisi yayıldığı her toplumda ve her zamanda aynı olacaktır: Voltaren Emuljen, bel rahatsız birine çok zor gelen basit hareketleri kolaylaştırmayı vaat etmektedir.

1.2. Diesel Reklam Serisinin Analizi

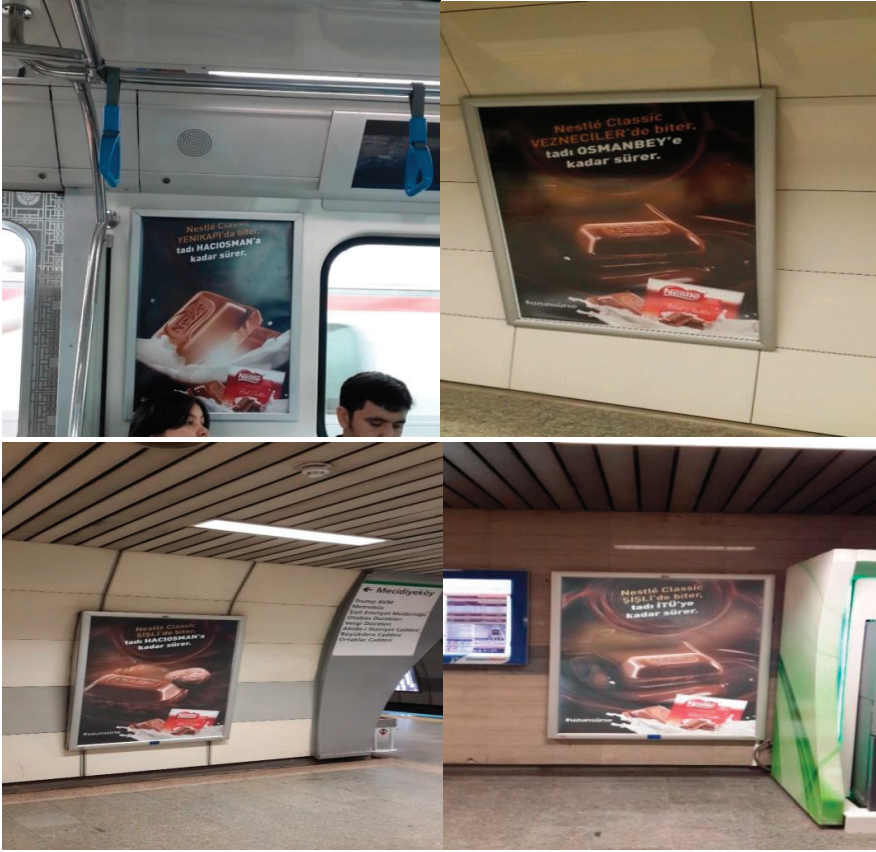

2. Diesel reklam serisi

Beş fotoğraftan oluşan Diesel reklam serisinde, gençlere yönelik kot pantolon ve spor kıyafetler satan marka için “live fast” (hızlı yaşa) sloganı altında beş durum betimlenmiştir. Hedef alıcı “gençler” reklam söyleminin içinde görselleştirilmiş olarak bulunur. Bu reklamda sözceleyen öznenin varlığı tamamen örtük kalırken, alıcı özne görsel söylemde açıkça yer alır. Markanın logosu “Diesel for successful living” (Diesel başarılı hayat için) aktif, dinamik, durmayan, üreten gençleri hedef kitle olarak belirler. Her bir fotoğrafta, bir insanın durarak ya da yavaş yapması gereken bir şeyi koşarak yaptığına tanık oluruz: Ameliyat masasından daha doktor dikiş atmayı bitirmeden kalkıp işini yapmaya koşan genç kadın, bir yandan bebeğinin altını değiştirirken aynı anda sokakta koşturan genç anne, kilisede diz çöküp dua ederken koşu bandında koşan sporcu delikanlı, genç bir kör adamı karşı kaldırıma koşarak geçiren genç ve caddede koşarak makyaj yapan genç kızlar.

Fotoğraflarda bir insanın iki farklı mekândaki iki farklı anının üst üste gelecek biçimde tek bir mekânda betimlemesi yapılmıştır. Görüntülenmeyen mekâna ait öğeler (doktor, bebek, koşu bandı, kör adam, makyaj malzemeleri) fotoğraflara eklenerek gençlerin geçmişi ve şu anı bir araya getirilmiştir. Mekânın yokluğu (ameliyathane, bebek odası, spor salonu, makyaj odası) ama o mekâna ait öğenin varlığı varlık/yokluk karşıtlığında gerçeküstü bir sahne yaratır. Normalde hiçbirine tanık olmayacağımız bu kareler izleyici de öncelikle şaşkınlığa neden olur. Dördüncü resimde, karşıdan karşıya geçen gençlerin

3. Nestle kampanyası

İlk olarak ele alacağımız reklam serisi Nestle'nin metro ve tramvay gibi toplu taşıma araçlarının üstüne ve duraklarına yerleştirdiği "Tadı damakta uzun kalır" sloganlı kampanyasıdır. Metro ve tramvay gibi uzun toplu taşıma araçlarının üzerindeki sloganda, uzun kelimesinin "u" harfleri aynı konuşma dilindeki gibi tekrarlanarak, uzunluğun derecesi pekiştirilmiştir. Genellikle yiyecek reklamlarında, beş duyu arasında aktarım yapılır. Görme, koklama, işitme, tat alma ve dokunma işlevlerini yerine getiren göz, burun, kulak, dil ve deri gibi beş duyu organlarıdır. Görsel ve işitsel göstergelerden oluşan televizyon reklamlarında alıcının algısı göz ve kulakla sınırlıdır, basılı reklamlarda da sadece görsel kavrayışa dayanır. Tat algısı ise, alıcının reklam okuması sırasında genellikle kullanmadığı tat alma, dokunma ve koklama duyularının birleşiminden oluşur.

Bu reklam serisinde, çikolatanın tadı görsel algıya aktarılmıştır. Metronun içinde yer alan afişte "Nestle Classic Yenikapı'da biter, tadı Hacıosman'a kadar sürer"; Vezneciler durağında "Nestle Classic Vezneciler'de biter, tadı Osmanbey'e kadar sürer"; Şişli durağında ise "Nestle Classic Şişli'de biter, tadı

Hacıosman'a kadar sürer" ve "Nestle Classic Şişli'de biter, tadı İTÜ'ye kadar sürer" afişlerini görürüz. Çikolatanın tadının kalıcılığı mesafelerle görselleştirilmiştir. Yenikapı ilk durakta yenen Nestle çikolatanın tadı Hacıosman son durağa kadar damağımızda kalır demek istenen reklamda toplu taşıma aracı olarak da otobüs değil, metro ve tramvay gibi uzun araçlar tercih edilmiştir. Metro içinde kullanılan afişte İstanbul Avrupa yakasındaki ilk ve son duraklar Yenikapı ve Hacıosman tercih edilerek, o hat üzerinde yolculuk yapan herkese hitap edilmiştir. Vezneciler ve Şişli metro duraklarında ise, o durakta inenlere hitaben sloganlarda yer değişiklikleri yapılmıştır. Görüldüğü üzere, sözcelem yerine yani afişin ilan edildiği yere göre reklam metni değiştirilmiştir. Nestle çikolatanın tadı damağımızda uzun süre kalır demek yerine kalıcılık süre ve mesafe gibi ölçütlerle somutlaştırılmıştır. Bu reklam kampanyasında sözcelem yeri, tat algısını, görsel algıya aktarma işlevini üstlenir.

Bununla beraber sözcelem yeri hedef alıcı kitesini de belirler. Söz konusu mesafelerin, sadece o şehri tanıyanlar için anlamlı olduğunu, başka bir şehir hatta başka bir ülke alıcısı hedeflendiğinde aynı reklamı yer isimlerini değiştirerek kullanmanın mümkün olduğunu belirtmek gerekir. Bilindiği üzere Nestle yabancı bir firmadır, Türkiye'deki, hatta İstanbul'daki alıcı hedeflenerek yapılan bu reklamın yerelleştirmeye iyi bir örnek olduğunu söyleyebiliriz. Yerelleştirme, uluslararası firmaların hizmet verdiği ülkelere uygun olarak, hedeflenen kitlenin toplumsal ve kültürel değerlerine göre reklam kampanyalarını uyarlamasıdır. Coca-Cola'nın ramazan ayı reklamlarını, yabancı restoranların menülerine ayran eklemesini ya da Renault'nun ticari model büyük araçlarını Türkiye'deki kalabalık aile yapısına uygun olarak aile aracı olarak reklamlarda sunmasını yerelleştirmeye örnek olarak sıralayabiliriz. Yerelleştirme, hedef toplumun kültürel değerlerine göre yorumlayabileceği göstergelerin kullanılması olarak da tanımlanabilir.

2.2. Sözcelem Yerinin İşlevini Örnekleyen Sokak Reklamları

4. Sokak reklamları

Sokak reklamlarından birkaç yaratıcı örneği seçtiğimiz bu seride, Nestle Kit Kat çikolatası, Mcdonalds, Fedex Kinko's büro malzemesi, Mr Clean temizlik ürünü ve bir kuaför reklamını inceleyeceğiz. Nestle, bu kampanyasında, sokak bankları ve Kit Kat çikolatası arasındaki görsel benzerlikten yola çıkarak ambalajlı ve ambalajsız çikolata görüntüsünde banklar kullanır. "Have a break, have a Kit kat" (Bir mola ver, bir Kit kat al) sloganıyla tanınan Kit Kat ürünü

için bank seçimini nedensiz değildir. Bank sadece görüntüsüyle değil, dinlemeyi çağrıştırdığı için de tercih edilmiştir. Bu kampanyanın farklı uygulamalarından biri, Paraguay'da "mola makinası" adıyla karşımıza çıkar, makinanın karşısında en az bir dakika oturan, makinadan bedava çikolata alır. Mola vermenin Kit Kat yemekle birleşmesi sözceleme yeri olarak kullanılan bank aracılığıyla sağlanır. Böylece hedef alıcının algısı sadece görsel boyutta kalmaz, aynı zamanda dokunsal boyuta taşınır. Bank üstüne oturarak yavaşlama, durma ve dinlenme anını bedenen hisseden alıcı Kit Kat yediği zaman duyacağı hissi bu şekilde öngörür.

İkinci olarak ele alacağımız sokak reklamları ise yaya geçitlerinde karşımıza çıkan reklamları içermektedir. 2010 yazında, İsviçre'de Zurichfest festivali sırasında Mc Donalds restoranı'nın önündeki yaya geçidine Mc Donalds'ın logosu yerleştirmiştir. Sarı renge boyanan yaya geçidi çizgilerinin yanına eklenen Mc Donalds logolu patates kızartması kutusunun resmi karşıdan karşıya geçen insanları Mc Donalds dükkânına doğru çekmeyi hedeflemektedir. Fedex Kinko's kırtasiye malzemeleri için Newyork'ta yapılan sokak reklamında, yaya geçidinin beyaz çizgileri ve kaldırım kenarının sarı çizgisinin yanına çok büyük boyutta tipex şişesi ve kırtasiye malzemesi yerleştirilmiştir. Yaya geçidi ve kaldırım çizgisi ofis malzemeleriyle boyanmış gibi gösterilmiştir. Çizgilerin kesinliği ve belirginliği malzemelerin kalitesinin iyi olduğunu alıcıya düşündürür. Mr Clean temizlik malzemesi yaya geçidi reklamında ise beyaz çizgilerin bir tanesi diğerlerine göre daha beyaza boyanarak üzerine Mr Clean logosu eklenmiştir. Mr Clean (Bay Temiz) ürünüyle daha temiz şeylere sahip olunabileceği yaya geçidi çizgileri arasına eklenen daha beyaz çizgiyle gösterilmiştir. Hindistan'da bir kuaför salonunun önüne çizilen beyaz tarak görünüşlü yaya geçidi ise aynı Mc Donalds reklamında olduğu gibi karşıdan karşıya geçen kişiyi dükkâna doğru yönlendirmeyi hedeflemektedir.

Görüldüğü üzere yaya geçitleri oldukça farklı ürünlerin tanıtımında çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Mc Donalds ve kuaför reklamları yaya geçidinin karşısında yer alan dükkâna doğru alıcıyı yönlendirmeyi amaçlarken, büro malzemesi Fedex Kinko's malzeme kalitesini, Mr Clean markanın temizlik gücünü vurgulamıştır. Birinci grupta yönlendirme, ikinci grupta ise ürünün özelliğini görselleştirme söz konusudur. Afiş yerine baskı yüzeyi olarak sokaktaki nesnelerin kullanıldığı bu reklamlarda, sözceleme yeri göstergelerin eklenmesinde etkin işlev üstlenir, başka bir deyişle reklamdaki göstergelerin okumasını ancak sözceleme yeri göz önünde bulundurularak gerçekleştirilir.

3. Reklamlarda Sözceleme Zamanı

Reklam analizlerinde son olarak ele alacağımız sözceleme ögesi sözceleme zamanıdır. Sözcenin kim tarafından, kime hitaben, nerede oluşturulduğu kadar, ne zaman oluşturulduğu da anlamı değiştiren bir etkidir. Firmaların bayramlar, yılbaşı, sevgililer günü, anneler günü, babalar günü gibi özel günler için çıktıkları reklam filmlerinin yanı sıra, sadece belli zaman ve koşullarda anlam kazanan reklamları vardır. Ayrıca televizyon reklamları haftanın belli günleri ve

saatlerinde, ürünün hedef kitlesinin zaman diliminde yayınlanarak alıcıya ulaşır. Bu nedenle çocuk oyuncağı reklamlarına akşam saatlerinde değil sabah saatlerinde çizgi filmler arasında rastlarız. Biz bu çalışmada, iletinin alıcıya ulaşmasını sağlayan yayın zamanı örneklerindense, iletinin tamamen anlamını değiştiren sözcemele zamanı örneklerini inceleyeceğiz.

3.1. Süttaş Reklamı

Sözcemele zamanını öncelikle Süttaş'ın İstanbul ve Ankara metrosunda yayınlanan reklamları üzerinde inceleyelim. Bu reklam metro istasyonlarında tren raylarının yanında, treni bekleyenlerin tam karşısındaki duvara asılı ekranda, metro gelmeden hemen önce, birkaç saniye yayınlanmaktadır. Boş metro duvarı üzerinde oldukça büyük bir ekranda bekleyenlerin dikkatini hareketli/sabit karşıtlığıyla çeken reklamın sloganı “öküzün trene baktığı gibi bakmak” deyiminden gelir. Ekranda ön planda inekler, arka planda çimenler ve ağaçlar yer alır. /Doğa/ anlam ekseninde birleşen bu betiler metro istasyonu ve şehir gibi tamamen /kültür/ anlam alanına ait bir uzamda yayınlanır. Markanın doğallığı bu karşıtlık ilişkisi içinde vurgulanmıştır. Reklam panosu açık havada, daha doğal bir ortamda gösterilse aynı etkiyi sağlamayacaktır. “Tren geliyor işte ben bu an için yaşıyorum” ve “Tren geliyooor” diye tren gelmeden önce ekranda beliren yazınsal ileti, “Süttaş” ve “süttaşkı Süttaş” logosuyla beraber reklamın yazınsal göstergelerini oluşturur. Reklamda deyim tersine öküz yerine inekler kullanılmıştır. Süt ürünleri ineekten elde edildiği için bu değişim yapılmış ve yolcuların sabırsızlıkla metroyu bekleme halleri treni bekleyen öküzle ilişkilendirilerek deyim reklama uyarlanmıştır. Deyim alıcının sadece belli bir anına gönderme yapar: metroyu bekleme anı.

Bu benzerlik ilişkisi kimi alıcı tarafından espri gibi algılanarak komik bulunmakta ama kimi alıcı tarafından da hakaret gibi algılanarak olumsuz karşılanmaktadır. Ama her iki durumda da reklam, alıcının dikkatini çekmeyi başarır ve amacına ulaşır. Hem istasyonda metro gelirken ekrana dalmış ve kenara yaklaşmış yolcuları uyarır, hem de deyim gönderme yaparak alıcının aklında markanın kalmasını sağlar. Reklamın sadece bu deyim anlamını bilen toplumu, yani Türkiye’de yaşayanları hedeflediği kesindir. Deyimi bilmeyenlerin reklamı okunması mümkün değildir. Söz konusu reklam, tamamen belli bir topluma ve belli bir anda sunulmak için hazırlanmıştır. Sözcemele zamanı ve yeri değiştirildiğinde anlam kaybı oluşacaktır.

5. Süttaş reklamı

3.2. Sözceleme Zamanının Anlama Etkisini Örnekleleyen Diğer Reklamlar

Zamana göre reklamın iletisinin gün içinde değiştiği ilk örneğimiz Koleston saç boyası reklamıdır. Bir reklam panosuna saçlar, dudak çizgisi ve göz hatları arkayı gösterecek şekilde boş bırakılarak, Koleston kıızı fotoğrafı yerleştirilir. Güneşin doğduğu sabah saatlerinde, tepede olduğu öğlen, batmaya başladığı akşamüzerinde ve battığı gece saatlerinde saçlar sırasıyla sarı, kırmızı, kestane ve siyah renginde algılanır. Büyük bir pano ile güneşin rengi kullanılarak yapılan bu reklam, güneşin ve gökyüzünün doğal rengini saçlara getirir. Görsel gösterge, markanın “Koleston naturals” logosundan oluşan dilsel göstergesiyle /doğallık/ anlam ekseninde birleşir. Pano zamanla bağlı olarak değişen doğal saç renkleri hedef alıcıya istediği tonlarda doğal saç renklerine bu ürünü kullanarak sahip olmayı vaat eder.

6. Sözceleme zamanını vurgulayan reklamlar

Bu seri içinde inceleyeceğimiz son reklam Mc Donalds'a ait ışıklı açık hava reklamıdır. Mc Donalds'ın İsviçre'deki patates kızartmalı yaya geçidi reklamının farklı bir uygulaması Chicago'da karşımıza çıkar. Firma “Best fries on the planet” (gezegendeki en iyi patates kızartması) sloganıyla yürüttüğü dev açık hava reklamında, 4-5 km uzaklıktan görünen ve gökyüzüne kadar ulaşan sarı ışıklar kullanır. Kızartma kutusu şeklindeki billboardun üstünden patates kızartması gibi çıkan dikey sarı çubuklar, gece Amerika'nın yüksek binalarının arasında aydınlık/karanlık karşıtlığında aşağıdan bakış açısıyla ayırt edilir.

Işıklar slogandaki gibi yeryüzünden gökyüzüne doğru uzanarak, gezegenin en büyük, en iyi fastfood firması olduğu mesajını verir. Işıkların yönü, gücü, uzunluğu ve billboardun büyüklüğü bu anlamı pekiştirir.

Her iki reklamda da göstergelerin okuması havanın rengine yani zamana göre değişir. Birçok açık hava reklamında, reklamcılar afiş, ekran ve billboard çerçevesi dışındaki öğeleri de söyleme katarak anlam oluştururlar. Sözceleme yeri ve zamanını incelediğimiz bu örneklerde, reklamın göstergelerini birbirine eklemek ve okumasını yapmak için uzam, zaman, arka plan gibi çerçeve dışındaki öğelerin nasıl kullanıldığını gördük.

Sonuç Değerlendirmeleri

Sözceleyen özne ve alıcı öznenin reklam söylemlerinde üstlendikleri işlevleri Voltaren ve Diesel reklam kampanyalarında; sözceleme yerinin işlevlerini, Nestle metro afişlerinde, Kit Kat sokak reklamında, Mc Donalds, Fedex Kinko's büro malzemesi, Mr Clean temizlik ürünü ve kuaför dükkânının yaya geçidi reklamlarında; sözceleme zamanını ise Süttaş metro reklamı, Koleston saç boyası billboardu ve Mc Donalds'm ışıklı reklamında inceledik.

Sözceleme öznelerinin varlığı, görsel söylemde resim ve fotoğraf analizinde olduğu gibi bakış açılarına göre, yazımsal reklam söyleminde ise kişi adlarıyla tespit edilir. Voltaren reklamı analizinde, benimsenen bakış açısıyla sözceleme öznelerinin (sözceleyen özne ve alıcı özne) varlığının söylemde nasıl belirleneceğini ve bakış açısına göre betilerin nasıl eklenerek anlam üreteceğini gösterdik. Diesel reklamında örtük sözcelemeyle, sözceleyen öznesinin söylemde gizli kalması ve alıcı özne olan gençlerin görsel söylemde bulunmasını örnekledik.

Sözceleme yerinin, reklam okumasındaki işlevi öncelikle toplu taşıma araçlarının kullanıldığı Nestle reklamında ele alındı. Bu reklam çözümlemesinde, reklam panolarının belli yerlere yerleştirilmesiyle, tat algısının görsel algıya aktarıldığını ve tadın kalıcılığının mesafelerle görselleştirildiğini tespit ettik. Tat algısını çalıştığımız diğer bir ürün Kit Kat reklamı oldu. Kit Kat mola banklarının, rahatlatma duygusuyla çikolatanın vereceği hissi birleştirdiğini gördük. Bu grupta ele aldığımız yaya geçidi reklamları ise oldukça çeşitli markaları içeriyordu. Yaya geçitlerinin iki temel amaçla kullanıldığını belirledik. Mc Donalds ve kuaför reklamları alıcıyı dükkâna yönlendirmeyi hedeflerken, Fedex Kinko's, Mr Clean reklamları markanın bir özelliğini vurgulamayı tercih etmişlerdi. Sokak reklamlarında, reklamın yayımlandığı uzamın, ilan edildiği yerin (sözceleme uzamı) anlamın üretilişini nasıl etkilediğini bu çalışmalarla belirledik.

Son bölümde ise, sözceleme anının reklamdaki işlevini, Süttaş metro reklamı, Koleston saç boyası billboardu ve Mc Donalds'm ışıklı reklamında ele aldık. Süttaş'm hareketli ekran reklamının metro istasyona girdiği anda, Koleston'un billboardunun gün boyunca farklı zamanlarda, Mc Donalds'm devasa ışıklı billboardunun ise sadece geceleri anlam kazandığını saptadık. Özetle, alıcıya

gönderilen iletinin, reklamın arka planına (sözceleme yeri) ve iletirme zamanına (sözceleme anı) göre değiştiiğini bu örneklerle ortaya koyduk.

Sözceleme ve göstergebilim kuramları çerçevesinde yaptığımız tüm bu incelemeler, reklam analizinde sözceleme öğelerinin neden başlangıç noktası olarak alınması gerektiğini göstermiştir: Reklam söylemi, belli bir yerde, belli bir zamanda, belli bir kitleye hitaben sunulur. Reklamın hem yaratma hem de okuma sürecinde, sözceleme durumu öğeleri göstergelerin eklenmesinde etkin işlev üstlenir. Bu nedenle sözceleme durumundan ayrılmaması gereken reklam söylemlerinin sözceleme ve göstergebilim çerçevesinde çözümlenmesini öneriyoruz.

KAYNAKÇA

- Benveniste, E. (1974). *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard.
- (1995). *Genel Dilbilim Sorunları*. (Çev. E. Öztokat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Joly, M. (2005). *Introduction à l'analyse de l'image*. Paris: Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1980). *L'énonciation de la subjectivité dans le langage*. Paris: Armand Colin.
- Kıran, Z. (1999). Sözceleme ve Göstergebilim. *Dilbilim Araştırmaları 1999*, 93-98.
- Kıran, Z. ve Kıran, A. (2001). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Maingueneau, D. (1981). *Approche de l'énonciation en linguistique française*. Paris: Hachette.
- Öztokat, N. (2005). *Yazımsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul: Multilingual.
- Vardar, B. (1988). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (2. bs.). İstanbul: ABC Kitabevi. (1998).

Araştırma-İnceleme

**ADALBERT STIFTER'İN *DER HOCHWALD* ADLI
YAPITINDA İZLEKSEL ÖGELER: DOĞA VE ORMAN**

Yıldız AYDIN¹

Öz: Adalbert Stifter (1805-1868) 19. yüzyılın tartışmalı yazarlardan birisidir. Döneminde hak ettiği ilgiyi göremeyen yazar hakkında, Friedrich Nietzsche ve Thomas Mann övgüyle söz edip, onun yapıtlarını Alman yazınının en önemlileri arasında sayarken, Friedrich Hebbel ile Hugo von Hofmannsthal gibi yazarlar ise onu sıkıcı bulurlar. Ona karşı yöneltilen eleştiriler, genellikle doğa ve orman betimlemelerine çok geniş yer vermesi ve kahramanlarının iç dünyasına gerekli özeni göstermemesi bağlamındadır. Yazar, bir yandan anlatımda Gerçekçilik döneminin yansıma kuramına uygun, gözlemediği olayları gerçeklere bağlı bir biçimde aktarırken, öte yandan da içeriksel açıdan Biedermeier döneminin niteliklerini taşıyan; aile ortamı, huzurlu yaşam, doğaya ve dini inanca olan bağlılık ve memleket sevgisi gibi konulara yer verir. Bütün yapıtlarında olduğu gibi Stifter'in *Der Hochwald* adlı yapıtında da, doğa ve orman özel bir yer tutmaktadır: ağaçlar, yapraklar, toprak, ormanın içerisinde yaşayan hayvanlar, yağmur ve fırtına gibi hava durumuyla ilgili olaylar ayrıntılı bir biçimde gözlemlenerek aktarılmaktadır. Biz bu incelemede, bu yapıttan yola çıkarak doğa(orman)ın nasıl yansıtıldığını, anlatıcı ve kahramanlar için neden bu kadar önemli olduğu, romanda baskın olan yalnızlık, sığınak ve olgunlaşma gibi doğaya ilişkin öteki izleklerle birlikte çözümlemeyi amaçlıyoruz. Öte yandan, yazar kendisine yöneltilen eleştirilerde ileri sürüldüğü gibi, gerçekten de duygu ve ruh dünyasını önemsememekte midir, yoksa bunu farklı bir biçimde mi canlandırmaktadır? gibi sorulara yazın tarihsel ve yaşamöyküsel göndergelerden devinimle yanıt aramaya çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Adalbert Stifter, Biedermeier, Doğa, Orman, Gerçekçilik.

¹ Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü. yaydin@nku.edu.tr

THEMATIC ELEMENTS IN ADALBERT STIFTER'S *DER HOCHWALD*: NATURE AND FOREST

Abstract: Adalbert Stifter (1805-1868) is one of the controversial authors of the 19th century. Underappreciated in his time, he was praised and his works listed as one of the most important works of German literature by Friedrich Nietzsche and Thomas Mann whereas Friedrich Hebbel and Hugo von Hofmannsthal find him boring. The criticism towards him is usually centered around his focus on nature and forest depictions and a disregard for the inner worlds of his characters. In German literature, discussed in the context of realism and the Biedermeier era, the author follows the reflection theory of the realist era by representing his observations directly and in terms of content, he reflects the Biedermeier era's features such as depictions of familial settings, peaceful life, commitment to nature and religious belief and patriotism. As in all of his works, nature and forest hold a special place in Stifter's *Der Hochwald*: he shares his observations about trees, leaves, soil, animals of the forest, meteorological events such as rain and storm in great detail. In this study, we analyze how nature was represented, its importance for the narrator and the characters, predominant theme of loneliness in the novel, shelter and maturation themes in the context of thematic criticism. On the other hand, does the author actually not take heed of the emotional and psychological aspects as per the criticisms towards his work or does he envision it in a different manner? We are searching for answers to these kinds of questions via historical and autobiographical references.

Keywords: Adalbert Stifter, Biedermeier, Nature, Forest, Realism.

Giriş

Alman Yazınında, ormanların coğrafi yapısını, ormanlarda bulunan hayvanları, toprağı, taşları, ağaçları ve yaprakları betimleyen pek çok yazar vardır. Özellikle Alman Coşumculuğı, Gerçekçilik ve Biedermeier dönemine ait yazarların yapıtlarında, doğa ve orman betimlemeleri geniş ölçüde yer alır: Novalis, Johann Wolfgang von Goethe, Theodor Fontane, Joseph von Eichendorff ve Gottfried Keller bunlar arasında sayılabilir. Resim sanatında ise, Caspar David Friedrich'in (1774-1840) bu dönemlere uygun öğeleri taşıyan ve ormanları yansıtan *Der Wanderer über dem Nebelmeer* (*Sis Bulutunun Üzerindeki Gezgin*) veya *Kreidefelsen auf Rügen* (*Rügen Tebeşir Kayalıkları*) adlı tabloları, uluslararası üne kavuşmuş ve yine bu döneme ışık tutan önemli sanat yapıtlarıdır.

Bütün bu yazarların içinde Avusturyalı yazar Adalbert Stifter'in yansıtmış olduğu orman ve doğa betimlemeleri çok ayrı yer tutmaktadır. Ağaçları, yaprakları, hayvanları ve toprağı yalnızca betimlemekle kalmaz Stifter; onları kişileştirir de aynı zamanda, onun sesi, duygusu ve kalbi vardır ve o son derece insandır, merhametlidir. Bunun yanı sıra, yağmur, rüzgar, fırtına, deprem, kar gibi hava durumuyla ilgili olayların da ormanda ne tür değışikler yarattığını gözlemleyerek, yaşadığı dönemlerin iklim değışiklikleri hakkında geniş bilgi vermiştir. Sözelimi 8 Temmuz 1842 yılında gerçekleşen güneş tutulmasını en

ince ayrıntısına kadar, hatta resmini çizerek aktarmıştır. Bundan dolayı olsa gerek, Theodor Klaiber'e göre, Stifter "olağanüstü bir doğa ozanıdır"² (Klaiber, 1905), Urban Roedl ise Stifter'in "doğa uzmanı" olduğuna vurgu yapmaktadır (Roedl, 2005).

Gerçek adı Albert olan Adalbert Stifter, 1805 yılında Bohemya'da dünyaya gelmiş ve 1868'de Linz'te ölmüştür. Küçük burjuvazi ve kırsal yaşam ortamında büyümüştür; babası bir keten dokumacısı ve tüccardır, fakat geçimini sağlamak için, çiftçilikle de uğraşmıştır. Stifter on iki yaşındayken babası ölmüş, bir yıl sonra kendi isteğinin dışında Latince Okuluna gönderilmiştir. Okula kayıt yaptırırken, küçük çocuğu yeterlilik sınavına alan öğretmenlerden birisi, yazılı sınav yapmak yerine, ona doğadaki ağaçların, çiçeklerin ve derelerin adlarını sormuş. Bütün soruları en ince ayrıntısına kadar yanıtlayan çocuğun karşısında, öğretmen önce şaşırmış, sonra onun hemen okula kaydının yapılmasını istemiştir. Stifter'in annesi 1819 yılında yeniden evlenmiştir. Kremsmünster'deki okuldan mezun olduktan sonra, iki yıl süreyle üniversiteye hazırlık dönemini geçirmiş ve Hukuk Fakültesine kaydolmuştur.

Aile yakınları Küçük Bertl diye seslendiği yazarın, doğaya olan ilgisi çok küçük yaşlarda başladığı görülmektedir. Babası öldükten sonra çiftçilikle uğraşan dedesine yardımcı olurken, doğayı keşfetmeye başlar ve dedesiyle birlikte ormanlarda gezilere çıkar. Anılarında o yıllardan büyük bir özlemle söz eder:

O yılın sonbaharından 1918 yılı sonbaharına kadar dedem Augustin ile birlikte çiftçilikle uğraştım. Sabanla çift sürdük, tırmıkla toprağı ayıkladık, sığırlarımıza baktık ve buna benzer şeyler yaptık. O iki yıl içinde doğaya karşı sonsuz bir sevgi ve yalnızlık sardı içimi, çünkü neredeyse sürekli açık havada ve pek büyüleyici sayılmasa da, sakin, sessiz ve hemen hemen destansı bir ortam kucaklamıştı beni (Roedl, 2005, s. 19).

Büyük annesi Ursula ise, şarkılar söyleyip masallar okuyarak, küçük Bertl'in imge evreninin gelişimine büyük katkıda bulunur.

1830'lu yıllarda Friedberg'de Funny Greipl olan derin aşkı, uzun süren mektuplaşmalar sonunda bitir, çünkü varlıklı olan Greipl ailesi, kızlarının özel dersler verip, şiir ve öykü yazarak geçimini sağlayan biriyle olan ilişkisini kesinlikle onaylamaz ve bir an önce sonlandırmasını ister. Fanny 1836 yılında bir başkası ile evlenir, 1837 yılında da Stifter, Amalie Mohaupt ile evlenir. Yaklaşık iki yıl sonra vefat eden Funny Greipl'e olan aşkını, yazar şiirlerinde *Ostade* takma adıyla ölümsüzleştirir.

Çocukları olmayan Stifter çifti, 1847 yılında henüz altı yaşında olan yeğenleri Juliane'yi evlatlık edinirler. Bayan Stifter'in dayaklarından kurtulmak için evden birkaç kez kaçan yaramaz Juliane, her seferinde eve yeniden geri getirilir, ta ki on sekiz yaşında kendini Tuna nehrine atarak intihar edene dek. Cesedi nehrde bulunan Juliane'nin intiharı, yazarı öyle derinden sarsar ki, intihar konusu bir türlü aklından çıkmaz, hatta bazı yapıtlarının konusunu ve izleğini oluşturur. 24 Ağustos 1859 yılında Arkadaşı ve yayımcısı Gustav Heckenast'a

² Bu çalışmadaki bütün alıntılar, tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

yazmış olduğu mektupta, genç kızın intiharının kendisini ne kadar etkilediğini şu sözlerle aktarır:

Doğal bir ölüme karşı, insan boyun eğebilir ve sevgi dolu anılara dalabilir; ancak kendi kararıyla seçilmiş bir ölüm, hep dehşet verici ve aklımızdan silinmeyen bir şey barındırır içinde: ne kadar çok karşımıza bir gölge gibi çıksa da o bahtsız kişi, o kadar çok yakınlaşır bize ve bizim için o kadar çok değerli olur (Stifter, Briefe, Zweiter Band, 1869, s. 275).

Uzun süre özel ders verdiği çocuklardan birisi, önemli bir devlet adamı olan Prens Richard Metternich'in oğludur. Bir süre okullarda müfettişlik yapar ve orman enstitüsünde çalışır. O dönemde siyasetçilerin de ilgi duyduğu yazın ve sanat ortamında bulunmuş, Joseph von Eichendorff ve Franz Grillparzer gibi yazarlarla, Clara ve Robert Schumann gibi önemli bestecilerle tanışır.

Adalbert Stifter, intihar eden evlatlığı Juliane'nin ölümünü dehşet verici bulmasına karşınıyılar sonra aynı kaderi paylaşır: 26 Ocak 1868 yılında usturası ile boynunu keserek intihar eder ve iki gün sonra vefat eder.

1. Gerçekçilik ve Biedermeier Dönemi ve Stifter

Adalbert Stifter ilk öykülerini ve şiirlerini 1820'li yılların sonlarında *Ostade* takma adıyla dergilerde yayımlamıştır: *Nachsommer* (1857), *Der Condor* (1840), *Abdias* (1842), *Brigitta* (1844), *Der Hochwald* önemli yapıtları arasındadır. Gerçekçilik döneminin (1840-1900) de etkisiyle, anlatımında keskin bir gözlemci gibi doğa, orman ve iklimde meydana gelen değişiklikleri, doğada yaşayan bütün varlıkları gözlemler ve onları bütün ayrıntılarıyla aktarmaya çalışır.

Tarihsel bir dönemde yansıma kuramı olarak gelişen gerçeklik, Theodor Fontane'nin belirttiği gibi;

bütün gerçek yaşamımızın, bütün hakiki güçlerin ve ilgi odağımızın sanat uğruna yansımasıdır. O kendi tarzına göre bir temsildir, şayet bu alaycı kullanımı başlanırsa. O tüm zengin hayatı kapsar, en büyüğünü olduğu kadar en küçüğünü de, dünyaya yeni bir dünya armağan eden Columbus'u da ve tek evreni, su damlası olan deniz hayvanını da. En yüce düşüncüyü, en derin hissi kendine çeker. Ve bir Goethe'nin derin düşünceleri, Gretchen'in tutkusunu ve acısı onun malzemesidir. Çünkü tüm bunlar gerçektir. Gerçekçilik sırf bir ruh dünyasını istemez ve bundan başka bir şeyi de istemez, sırf elle tutulur bir şeyi ise hiç istemez, o ancak hakiki olanı ister (Fontane, 1963, s. 13).

Gerçekte görünen ile görünmeyen, duygu ile düşüncelerimiz arasındaki ilintiyi, Fontane bu biçimde tanımlar; çıplak gözle gördüğümüz ve yansıttığımız her şey nasıl gerçeklik ilkesine uygunsam, ayrıntısıyla yansıtılan his, duygu ve düşünce dünyası da o kadar gerçektir. Bu bağlamda Stifter'in gerçeklik anlayışını dikkate aldığımızda, kimi benzerlikler saptanabilir, çünkü ona göre de gerçeklik yaşanmış olan her şeydir, yani görünen ve hissedilen her şey:

sadece gerçek olayları aktardığım için, doğal haliyle yaşadıklarımın dışında olanları anlatamam, çünkü başkalarının yaşamış oldukları hakikat yerine kefil olamam ben, hele hele belirsiz olan ve kulaktan kulağa yayıldığı bilinen hakikatin yerine hiç olmam (Stifter, *Zur Psychologie der Tiere*, 1959, s. 490).

Yazarın dönemine göre öteki yazarlardan farkı, metin içi kişilerin iç ve ruh dünyalarını olması gerektiği gibi öykülememesidir. Bu yaklaşım, onun duygulara önem vermediğini göstermez kuşkusuz. Tam tersine bu duyguları doğa, iklim ve hayvanlar aracılığıyla yansıtarak verdiği önemi ortaya koyar. Bruno Hillebrand'ın da sözünü ettiği gibi, Stifter kurgulamış olduğu dünyada gerçekçi bir yaklaşımla dış dünyayı aktarmada çok başarılıdır, ancak insanların gündelik yaşamında alışılacelmiş iç dünyasını yansıtmaktan çekinir (Hillebrand, 2001, s. 361). Stifter kendisi de çocukluğundan beri doğanın içinde yaşadığı için “kalbini onun diline alıştırdım, o dili seviyorum” (Stifter, *Die Sonnenfinsternis* am 8. Juli 1842, 1959, s. 594), diyerek doğa ve kullanmış olduğu dil arasındaki ilişkiyi bu biçimde dışa vurur. Gerçekçi bir anlatımla yaptığı doğa betimlemelerinin yanı sıra, kimi zaman da öykülere, bir masal, söylence ya da tarihsel bir arka düzlem ekleyerek, betimlediği uzam ile ilinti kurmayı dener. Bunun sonucunda da yazarın yazınsal ürünleri, aktarılan gerçekliğin yanında kurgusal nitelik de taşır.

Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi Alman dilinin konuşulduğu ülkelerde ortaya çıkan Biedermeier döneminde yaymlanan yapıtlarda; aile ortamı, huzurlu yaşam, doğaya ve dini inanca olan bağlılık ve memleket sevgisi gibi konular büyük önem taşır. Biedermeier kavramı, 1815 ile 1848 yılları arasında kapsayan yazınsal bir dönemi imlemektedir ve ilk defa 1850 yılında Ludwig Eichrodt tarafından yaymlanan *Biedermeiers Liederlust (Biedermeier'in Şarkı Zevki)* adlı şiir derlemesinde kullanılır. Bu dönemin yazarlarının çoğu doğaya yönelir, hatta onu ülküselleştirirler. Bunun nedenlerinin başında kuşkusuz, 19. yüzyılda sanayileşmenin hızla gelişmesi ve buna bağlı toplumsal yapının da değişmesi gelmektedir. Doğa, gürültü ve hava kirliliğinden kurtulmak için önemli bir kaçış uzamı olarak canlandırılır. Üniversite yıllarında Viyana'da okuyan Stifter, bu durumu *Leben und Haushalt dreier Wiener Studenten* (1959) adlı yazısında ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır

Bütünüyle doğaya yönelen Stifter'in, yapıtlarında siyaset ve toplum sorunlarına uzak durması, aynı yıllarda yaşayan yazar Friedrich Hebbel tarafından çok ağır biçimde eleştirilir:

Böcekler ve su nergisi çiçekleri sizi neden bu kadar mutlu kılıyor, biliyor musunuz? Çünkü siz insanları tanıyorsunuz, çünkü sizler yıldızları görmüyorsunuz! Kalplerin içlerine derin derin bakabilseydiniz, nasıl böcekler hayran kalabilirdiniz ki? Güneş sistemini görebilseydiniz, söyleseydiniz, bir buket sizin için bir anlam ifade eder miydi? Fakat başka türlü de olamazdı ki zaten; küçük olanı kusursuzca aktarabilmeniz için, doğa sizden büyük olanı zekice esirgedi (Hebbel, 1925-1935, s. 182).

Hieronymus Lorm'a göre de yazar, “bütünüyle zamana karşı sırtını çevirmiştir” (Roedl, 2005, s. 101).

2. *Der Hochwald*'da Doğa

Der Hochwald (Yüce Dağ) adlı öykü, ilk olarak avcı anlamına gelen *Wildschütz* (Avcı) adıyla Iris yayınevinde 1841-1842 yılında yaymlanır, başlığı ise daha sonra değiştirilir. Stifter, yazmış olduğu bu öyküden, önce kendisi çok

etkilenmiş, fakat daha sonra, 7 Mart 1860 yılında yayımcısına yazdığı bir mektupta, çok hata saptadığımı ve bu nedenle onu yazmış olmaktan utanç duyduğumu itiraf etmiştir:

Hochwald'daki öyküyü düşüncesizce ve genç bir insan olarak aceleye getirerek yazdım, sonra da onu hayal gücümün çekmecelerine kilitledim. Şimdi ise o çocukça davranışından neredeyse utanıyorum (Stifter, Briefe, Zweiter Band, 1869, s. 319).

Yedi bölümden oluşan öyküde, bütün bölümlerin başlığı, orman sözcüğü ile başlayan bileşik bir sözcükten oluşmaktadır: *Orman Kalesi*, *Orman Gezisi*, *Orman Evi*, *Orman Gölü*, *Orman Çayırı*, *Orman Kayası* ve *Orman Harabesi*. İlk anlatı, tanrısal bakış açısına sahip anlatıcının, bugün Çek Cumhuriyeti'ne bağlı olan ve üç ilke üçgeni (Dreiländereck) diye adlandırılan bir uzamda bulunan Oberplan³'ı gezerek, adeta bir rehber gibi okuyucuya o bölgenin doğası, arazisi, ormanı, ormandaki gölü ve St. Thoma'da bulunan yıkılmış bir kalesi hakkında bilgi vermesiyle başlar. Tam bu düzlemde ilk anlatıya bir yudu anlatı eklenir ve anlatı bu öykünün bitmesiyle sona erer. Artsüremsel öyküleme uygulayımını kullanan anlatıcı, yaklaşık olarak iki yüz yıl önce *Otuz Yıl* savaşlarının gerçekleştiği 1618-1648 yıllarına geri dönerek burada yaşanmış olduğu varsayılan bir söylenceyi anımsayıp okuyucuya aktarır. Bir söylentiye göre; bu kalede oturan Heinrich von Wittinghausen, kızları Johanna ve Clarissa'yı, İsveç ordularının saldırısından korumak için, Hochwald'da bir gölün kenarında bulunan ıssız bir ormanda inşa ettirmiş olduğu bir kulübeye gönderir. Wittinghausen, çok güvendiği arkadaşı Gregor'u da, kızlarını korumakla görevlidir, çünkü o her şeyden önce ormanı çok iyi tanıyan biridir. Kızlar hemen hemen her gün kendilerine verilen bir dürbünle, kaldıkları yer olan Blöckenstein'den, babalarının bulunduğu Wittinghausen Kalesi'nin gözlemler ve Gregor'un rehberliğinde ormanda pek çok gezinti yaparlar. Günün birinde, bir yabancı belirir ormanda ve o kişinin Clarissa'nın eski sevgilisi Roland olduğu anlaşılır. Ne var ki, Ronald İsveçli olduğu için, babaları onun kızıyla evlenmesini kabul etmemiştir. Clarissa ve Johanna'nın gizlendiğini öğrenen Ronald, İsveç ordularını kaleye ve kulübeye yaklaşmalarını konusunda ikna etmeye çalışmaktadır. Bu davranışıyla aynı zamanda Wittinghausen'in gönlünü kazanabileceğini umut etmektedir. Ne yazık ki genç delikanlı, iki tarafı da yumuşatmaya çalışırken, Heinrich von Wittinghausen tarafından vurulur ve orada can verir. Bu durum savaşın başlamasına da neden olur. Kale İsveçliler tarafından işgal edilir ve yakılır.

2.1. Yalnızlık

Der Hochwald'da betimlenen doğa ve orman, her şeyden önce insana, sessizliğinden dolayı huzur ve güven verir, gürültüden ve karışıklıktan uzaktır. Her ne kadar vahşi olsa bile, insanı koruyan ve kucaklayan bir tarafı olduğundan tanrısal bir nitelik gösterir. Öykünün ilk satırlarında anlatıcı, göl bölgesindeki orman alanına geldiği zaman, oradaki yalnızlığın kendisini ne

³ Şimdiki adı Horni Plana. Bohemya Eyaleti 1918 yılına kadar Avusturya'ya bağlıydı.

kadar mutlu ettiğini şu sözlerle vurgular: “ne zaman bu masalımsı göle gelsem, karşı konmaz bir biçimde, çok derin yalnızlık hissi kaplar beni” (Stifter, *Der Hochwald*, 1995, s. 5). Çoğu yerde, orman içeride bir yer olarak yansıtılırken, onun dışarısında bulunan uzamlarsa tehlikelidir. Clarissa ve Johanna ile ormanda buluşan Ronald, oranın büyüsunü aktarıırken, doğanın insandan daha kudretli olduğunu vurgular:

sanki ben bir başkasıyım, sanki dışarıda fırtına ve yıkım yokmuş gibi, burada olduğu gibi, sessiz sıcak sonbahar güneşi ışıltıyor. Baksanıza taştan duvar yukarıdan bizlere doğru neşeyle bakıyor, akça ağacı zaman zaman bir yaprağını düşürür, kah bir yerde bir sonbahar çekirgesi görünür, hafif esen rüzgar ışıltayan teli bile parçalamak istemez, ve öğleden sonra yayılan sıcaklık titreyerek gri taşların üzerine eğilir. Sanki dışarı yok gibi ve burada birbirini seven ve masumiyeti ormanın masumiyetinden öğrenen insanların dışında hiç kimse yok gibi – bırak birazcık daha bunun keyfini çıkarayım, kim bilir bir daha yaşanır mı ki: çünkü insanoğlu ağacın yaprağı gibi fanidir, hatta bundan daha da fazladır; çünkü yaprağı sadece sonbahar üzerinden silkeleyip atabilir, insanı her dakika (Stifter, *Der Hochwald*, 1995, s. 89).

Doğa ile insan karşı karşıya getirilirken, insanın doğadan çok şeyler öğrenebileceğini, doğanın içerisinde bulunan varlıkların bir gün yok olsa bile, yeniden canlanabileceğini, oysa insan yaşamının bir kere öldüğü zaman sonlandığı gösterilmektedir. Doğanın içerisindeki yalnızlık ise insana huzur vermektedir:

Güzel, siyah, büyümlü bir göl, onun (ormanın) ortasında dinlendiği söyleniyor ve olağanüstü kayalar ve olağanüstü ağaçlar etrafını sarıyor ve yaratılıştan beri hiçbir balta sesinin duyulmadığı bir yüce dağ çevresinde bulunuyormuş (Stifter, *Der Hochwald*, 1995, s. 15).

Orman aynı zamanda bir “nişan salonu” olarak nitelendirilir (Stifter, *Der Hochwald*, 1995, s. 90). Birbirine uzun zamandan sonra tekrar ormanda kavuşan iki sevgili, Ronald ve Clarissa, orada nişanlanırlar. Ormandaki çayır onlar için bir düğün salonuna dönüşmüştür. “Bırak bu güzel çayırı” der Ronald “düğün salonumuz olsun ve etrafımızdaki her şey ise tanışımız” (s. 90). Ormanda kendilerine bir ev inşa etmek istediğini belirten Ronald’a Clarissa karşı çıkar, çünkü ormana en ufak bir zarar gelmesini istemez.

2.2. Sığınmak

Savaştan korunmak için bir sığınma yeri olarak da karşımıza çıkar doğa. Orman sessizliğiyle huzur verirken, ormanın dışarısındaki dünyada gürültü, savaş ve yıkım vardır:

Dışardaki dünyadan hiçbir nefes, hiçbir bilgi içeriye sızmaz ve insan gördüğü zaman o muhteşem dinginliği, hep sevimli yaprakların ve dalların nasıl asılı kaldığını, en çelimsiz otun bile rahatsız edilmeden nasıl büyüdüğünü, insanların dünyasında çok uzun yıllardan beridir savaşın gürültüsünün ve yıkımın nasıl ortalığı kasıp kavurduğuna inanmak zor geliyor. En değerli ve en yaratıcı bir bitki sayılan insan hayatı, bu kadar aceleyle ve kolaylıkla yıkılırken, orman ne kadar büyük emek ve titizlikle çiçeğinin en küçüğünü korumakta ve onu yetiştirmektedir (Stifter, *Der Hochwald*, 1995, s. 19-20).

Yazar, burada açık bir eleştiri yapmaktan kaçınır, yalnızca insanların kendi yaşamını kendi elleriyle nasıl yok ettiğine bir anlam veremediğini dışa vurmakla yetinilir. İsveçlilerin saldırısından korunmak için, kızlarını Hochwald'a gönderen Wittinghausen, hiç dokunulmamış, son derece karışık ve vahşi bir uzam olmasına karşı, kızlarına buranın aynı zamanda sessiz ve güvenilir bir korunma yeri olduğunu anlatır ve böylece cesaret vermeye çalışır:

Bir yer var Hochwald'da, uzun zamandır biliyorum orayı, öyle tek başına ki, öyle her insan kalabalığından uzak ki, hiçbir patika, hiçbir ayak izi veya buna benzer hiçbir şey bulunmamaktadır orada, bunun yanı sıra oraya giden her yol kapalıdır, sadece korunması gereken bir tanesi dışında. – bunun dışında ise büyü, sevimli ve zarif, aynı zamanda vahşetin sevimli bir gülümsemesine benziyor, adeta rahatlatan bir korunma ve hoş geldiniz mektubu gibi (Stifter, *Der Hochwald*, 1995, s. 21).

Orman her ne kadar vahşi olsa da, insanı kucaklar ve onu dışarıdaki tehlikelerden korur: Clarissa ve Johanna için savaştan korunmak için uygun bir sığınak oluşturur, çünkü onlar her şeyden önce orada gizlenirler ve böylece ölmekten kurtulurlar.

2.3. Olgunlaşma

Ormanda bir kulübeden gizlenmek zorunda kalan ve buraya ilk geldiklerinde onu son derece vahşi bulan, çok korkan ve huzursuz olan kızlar, Gregor'un doğa ve orman hakkında geniş bilgi vermesi sonrasında, ormanı tanımaya ve sevmeye başlarlar. Orman hakkındaki düşünceleri zamanla değişir, bu önemli değişimi Gregor'a borçludurlar, çünkü doğayı kişileştirerek, onu kızlara yakınlaştırmıştır: "Buradaki her şeyde, anlam ve duygu vardır, bir taş bile kardeşine dayar sırtını ve sımsıkı tutar onu, her şey devinim durumundadır, her şey konuşur ve yalnızca insanoğlu korkar, bir sözcük ağır gelince kendine" (s. 37) diyerek Clarissa ve Johanna'ya doğayı sevdirebilir. "O sizin için çölde bir ses olacak" (s. 37) demişti babaları Gregor için. *Almanca İsimler Sözlüğüne* bakıldığında "wachsam", yani dikkatli, gözü açık ve uyanık anlamına gelen Gregor (Bahlow, 1988, s. 185) ismini Stifter bilinçli olarak seçmiş olmalı, çünkü bu niteliklere uygun bir biçimde kurgulanır; ormanda yaşayan canlılar hakkında bilgi sahibi olan bir kişidir, orada bulunan bütün yerleri ve yolları iyi bilir; kızları da koruyan bir eğitmen ve öğretmendir. Hans Dietrich Irmscher'in de belirttiği gibi Gregor doğanın ve ormanın sırlarını aktarır, aynı zamanda ormanda insanların yer almadığı, insansız bir hakikatın varlığını göstermeye çalışır (Irmscher, 1971, s. 35). Çocukluğunda ormanın kendisini nasıl eğittiğini ve onda nasıl tanrısal bir güç gördüğünü şu sözlerle dile getirir Gregor

Cesaretim arttıkça, ve daha da ormanın içine girdikçe, oğlum Lambrecht de ev işlerini üstlendiğinde, kendim için daha çok zaman buldum, bakınız, işte o zaman yavaş yavaş ormanın konuşmalarını duymaya başladım, ve onları dinledim de, ve birden bire işaretlerini anlamaya başladım, ve bu o büyük bahçivana ait olan tamamen görkemli, gizemli ve sevgi dolu bir şeydi. Sanki kâh orada kâh burada ağaçların arasında bir yerde gezinirken onu görmeliymişim gibi. Bana öyle güzel gözlemlerle garip bir biçimde bakıyorsunuz, sevgili

hanımefendi – ancak siz de burada daha uzun kalırsanız, bir şeyler öğreneceksiniz, çünkü gözleriniz güzel ve zeki (Stifter, *Der Hochwald*, 1995, s. 36).

Ormanda atılmış olan her adım “hayal gücüne yeni malzeme” (s. 29) vermektedir, der anlatıcı. Orman insanı bilgi sahibi eder, düş gücünün gelişmesine yardımcı olur ve eğitir Stifter’e göre; orman, içinde yaşadıkça, sesini dinleyerek ve duygusunu hissederek, orada yaşayan bütün varlıklar hakkında bilgi toplayarak kişileri belirli bir olgunluğa ulaştırır.

Sonuç

Adalbert Stifter’a yapılan en büyük eleştirilerden birisi, doğa ve orman betimlemelerine çok fazla yer vermesi ve metin içi kişilerin duygularını hemen hemen hiç yansıtmamasıdır. Gottfried Keller ve Friedrich Hebbel gibi yazarlar, bu yüzden onu ağır bir biçimde eleştirmektedir. Keller onu betimlemeler konusunda aşırı titiz bulurken, Hebbel – çok fazla virgül kullanmasından dolayı – “virgüle bürünmüş bir frak” (Berendes, 2009, s. 2) olarak nitelendirmektedir. Öte yandan Friedrich Nietzsche, Stifter’in “Nachsommer” romanını Alman Yazınında en önemli yapıtlar arasında saymaktadır:

Esasen Alman Yazınında tekrar tekrar okumayı hak eden kitaplardan ne kaldı ki geriye? Lichtenberg’in özdeyişleri, Jung-Stilling’in yaşamöyküsünün birinci kitabı, Adalbert Stifter’in *Nachsommer*’i ve Gottfried Keller’in *Leute von Seldwyla* kitabı ve bunlarla da sona gelmiş bulunuyoruz (Roedl, 2005, s. 151).

Thomas Mann’da Stifter’e olan hayranlığını dile getirmiş ve Alman Yazınında dikkate alınmamasından yakınmıştır:

Stifter dünya yazınında en garip, en gizemli, en saklı cesarete sahip ve en tuhaf bir biçimde etkileyici öykü yazarlarından birisidir. Eleştirel açıdan bakıldığında ne yazık ki, pek dikkate alınmamıştır (Roedl, 2005, s. 154).

Adalbert Stifter, kurguladığı kişilerin ruhsal betimlemesine pek yer vermemiş olabilir, ancak o ormandaki bütün varlıklara can verir, onları kişileştirir; onun öykülerinde gölün kalbi atar, yapraklar kulağma sesler fısıldar, ağaçlardan kadın sesi gelmektedir ve dereler konuşur, orman hıçkırma hıçkırma ağlar; insanın mutluluğa erişmesi ancak doğa ile özdeşleşmesiyle olasıdır. Adalbert Stifter’in ülküsel uzamı da budur zaten. O, doğa ve ormandan esinlenir. Ölmeden önce yazdığı son satırlar, ormanların üzerinde ne kadar derin etki bıraktığını göstermek açısından önemlidir:

Gittikçe bana bakan gözleri, benimle konuşan o sesi ve her şeyi hafifleten o kolları duyumsuyorum. Buna “anne” dediğimi anımsıyorum. Bir keresinde bu kolların beni taşıdığını duyumsadım. Karanlık noktalar vardı içimde. Anılarım daha sonra bana bunların, benim dışımda olan, ormanlar olduğunu söyledi (Roedl, 2005, s. 12).

KAYNAKÇA

Bahlow, H. (1988). *Deutsches Namenlexikon. Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt*. Hamburg: Gondrom.

Berendes, J. (2009). *Ironie - Komik - Skepsis. Studien zum Werk Adalbert Stifters*. Tübingen: Niemeyer.

Bertram, E. (1907). *Studien zu Adalbert Stifters Novellentechnik*. Dortmund: Fr. Wilh. Ruhfus.

Beutin, Wolfgang; Ehlert, Klaus; Emmerich, Wolfgang; Hoffacker, Helmut; Lutz, Bernd; Meid, Volker; Schnell, Ralf; Stein, Peter; Stephan, Inge;. (1994). *Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfaengen biz zur Gegenwart*. Stuttgart, Weimar: Metzler.

Fontane, T. (1963). Unsere lyrische und epische Poesie seit 1848. In T. Fontane, & K. Schreinert (Ed.). *Saemtliche Werke. Bd. 21. Literarische Essays und Studien. Erster Theil* (S. 7-15). München: Nymphenburger Verlagshandlung.

Hebbel, C. F. (1925-1935). Die alten Naturdichter und die neuen. (Brockes und Geßner, Stifter, Kompert usw.). In C. F. Hebbel. *Werke, Erster Teil* (S. 182). Berlin, Leipzig, Wien, Stuttgart: Deutsches Verlagshaus Bong & Co.

Hillebrand, B. (2001). Adalbert Stifter heute noch erreichbar? Zum 100. Todesjahr. In B. Hillebrand. *Was denn ist Kunst? Essays zur Dichtung im Zeitalter des Individualismus* (S. 359-368). Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

Irmscher, H. D. (1971). *Adalbert Stifter*. München: Wilhelm Fink.

Klaiber, T. (1905). *Adalbert Stifter. Mit dem Bildnis des Dichters*. Stuttgart: Verlag von Strecker und Schröder.

Roedl, U. (2005). *Adalbert Stifter mit Selbstzeugnissen*. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt.

Stifter, A. (1869). *Briefe, Zweiter Band*. (J. Aprent, Dü.) Pest: Verlag von Gustav Heckenast.

----- (1959a). Die Sonnenfinsternis am 8. Juli 1842. In A. Stifter. *Gesammelte Werke. Sechster Band: Kleine Schriften* (S. 584-595). Wiesbaden: Insel.

----- (1959b). *Gesammelte Werke Sechster Band: Kleine Schriften*. Wiesbaden: Insel.

----- (1959c). Leben und Haushalt dreier Wiener Studenten. In A. Stifter. *Gesammelte Werke. Sechster Band: Kleine Schriften* (S. 98-125). Wiesbaden: Insel.

----- (1959d). Zur Psychologie der Tiere. In A. Stifter. *Gesammelte Werke. Sechster Band: Kleine Schriften* (S. 489-494). Wiesbaden: Insel.

----- (1995). *Der Hochwald*. Stuttgart: Reclam.

Araştırma-İnceleme

**SYSTEM GOLDACH:
ÜBER KOMMUNIKATION UND SCHEIN
IN GOTTFRIED KELLERS *KLEIDER MACHEN LEUTE***

**Onur Kemal BAZARKAYA¹
Semra ÖĞRETMEN²**

Abstract: In Gottfried Kellers Novelle *Kleider machen Leute* (1874) wird eine Gesellschaft im Umbruch dargestellt. Goldach, eine ebenso kleine wie reiche Stadt, befindet sich im Übergang von der Ständeordnung zur kapitalistisch geprägten Moderne. Die damit verbundenen sozialen Ungereimtheiten werden im Text mithilfe des Hochstaplermotivs in satirischer Weise vorgeführt. Es zeigt sich, dass die Goldacher mit den sozialgeschichtlichen Entwicklungen nicht Schritt gehalten haben und ihre Weltsicht im Grunde noch eine ständische ist. Deshalb gehen sie von Beginn an davon aus, dass der Protagonist, ein arbeitsloser, aber elegant gekleideter Schneidergeselle, ein Adelige ist und hofieren ihn entsprechend. Die methodische Grundlage der Untersuchung bildet die Systemtheorie Niklas Luhmanns. Mit ihr lässt sich die genannte Umbruchsituation adäquat beschreiben und so eine neue Lesart des Textes entwickeln.

Schlüsselwörter: Hochstaplermotiv, Schein, Schein, Gesellschaft, Niklas Luhmann, Systemtheorie, Kommunikation.

GOLDACH SİSTEMİ: GOTTFRIED KELLER'İN *KLEIDER MACHEN LEUTE* KISA ROMANINDA İLETİŞİM VE GÖRÜNÜM ÜZERİNE

Öz: Alman edebiyatının önde gelen gerçekçi yazarları arasında yer alan Gottfried Keller'in (1819-1890) *Kleider machen Leute* (1874) adlı yapıtı, farklı sınıflara ayrılmış olan toplumların modern anamalcılığa geçiş sürecinde yaşadıkları üzerine kurgulanmıştır. Yapıtta iki arada bir derede kalmış iki toplumun çelişkileri ve zayıf noktaları, dolandırıcı örgesi kullanılarak eleştirel bir dille aktarılmıştır. Yazar, Seldwyla ve Goldach adında iki ayrı düşsel kent yaratarak, bu kentlerde yaşayan toplumlardaki

¹ Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü. okbazarkaya@nku.edu.tr

² Araş. Gör., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü. ogretmensemra@gmail.com

sınıfsal kırılma ve ayrılmaları belli anlatı kişileri aracılığıyla ortaya koymuştur. Öykü başkışisi gerçekte, yoksul ve işsiz bir terzi çırağı iken varsıl bir dış görünüşü olması nedeniyle, Goldach toplumu tarafından kont gibi karşılanmıştır. Bu gülmececi durum, sınıfsal ayrışmayı eleştirel açıdan gözler önüne seren çarpıcı bir örnekçedir. Öyle ki bu toplumlar içinde modern anamalcılığın baskın etkisi, kendisini nesneleşme süreciyle dışa vurmaktadır. Bu toplumsal yapı içinde, dış görünüm ve gösterişli nesnelere iye olma durumu bir varsıllık göstergesi ve saygınlığı hak eden bir konumdur. Biz bu çalışmamızda, *Kleider machen Leute* adlı yapıtı toplumsal sistemin alt-parça sistemlerden ve iletişimden meydana geldiğini belirten Niklas Luhmann'ın sistem kuramı çerçevesinde çözümlemeyi erek ediniyoruz. Bu yaklaşım bizim, metne içkin olan toplumsal yapıdaki uyumsuzlukları, daha tutarlı ve doğru biçimde anlamamıza ve açıklamamıza olanak vermektedir.

Anahtar Sözcükler: Dolandırıcı Motifi, Görünüş, Toplum, Niklas Luhmann, Sistem Teorisi, İletişim.

Einleitung

In Goldach, dem Schauplatz von Gottfried Kellers Novelle *Kleider machen Leute* (1874), hat die Geschichte deutliche Spuren hinterlassen. Das fiktive schweizerische Städtchen

bestand größtenteils aus schönen, festgebauten Häusern, welche alle mit steinernen oder gemalten Sinnbildern geziert und mit einem Namen versehen waren. In diesen Benennungen war die Sitte der Jahrhunderte deutlich zu erkennen. Das Mittelalter spiegelte sich ab in den ältesten Häusern oder in den Neubauten, welche an deren Stelle getreten, aber den alten Namen behalten aus der Zeit der kriegerischen Schultheiße und der Märchen. [...] Die Zeit der Aufklärung und der Philanthropie war deutlich zu lesen in den moralischen Begriffen, welche in schönen Goldbuchstaben über den Haustüren erglänzten [...]. Endlich verkündete sich an den neuesten Häusern die Poesie der Fabrikanten, Bankiere und Spediteure und ihrer Nachahmer in den wohlklingenden Namen: Rosenthal, Morgenthal, Sonnenberg, Veilchenburg, Jugendgarten, Freudenberg, Henriettenthal, zur Camellia, Wilhelminenburg u. s. w. (Keller, 1990, S. 28 f.).

Die Namen und Begriffe, mit denen die Häuser Goldachs versehen sind, dokumentieren in gewisser Weise die „Sitte der Jahrhunderte“, aus der gleichsam das Wesen der Stadt besteht. So schlägt sich in ihnen die mittelalterliche „Zeit der kriegerischen Schultheiße und der Märchen“ ebenso nieder wie jene „der Aufklärung und der Philanthropie“ und des modernen Kapitalismus mit ihrer „Poesie der Fabrikanten, Bankiere und Spediteure“. Manfred Misch zufolge sollen die Häusernamen den Blick auf Goldach als geschichtlich gewordenen kommunalen Verband lenken, in dem sich Vergangenheit und Gegenwart durchdringen (Misch, 1982, S. 11). Man kann auch sagen, dass sie auf sozialgeschichtliche Bruchstellen verweisen, die sich besonders „in den ältesten Häusern oder in den Neubauten“ zeigen, „welche an deren Stelle getreten“ sind, „aber den alten Namen behalten“ haben.

Momente, in denen Vergangenes und Gegenwärtiges derart zusammen- und doch wieder auseinanderfallen, treten vermehrt dann auf, wenn sich eine Gesellschaft im Umbruch befindet. Dass dies bei Goldach der Fall ist und gewissermaßen zum Erzählprogramm von *Kleider machen Leute* gehört, lässt sich dem Vorwort zum zweiten Teil der Sammlung *Die Leute von Seldwyla* (in der auch die Novelle enthalten ist) entnehmen. Mit der Schweiz, „dem wirklichen Seldwyla“, schreibt Keller, habe sich „eine solche Veränderung zugetragen, daß sich sein sonst durch Jahrhunderte gleich gebliebener Charakter in weniger als zehn Jahren geändert hat und sich ganz in sein Gegenteil zu verwandeln droht“ (Keller, 1990, S. 7). Da aber Goldach, wie man weiß, die zeitgenössische Schweiz satirisch widerspiegelt (Richartz 1975; Sautermeister 1976), kann man davon ausgehen, dass es Keller mit dieser Stadt um die Darstellung einer Gesellschaft im Umbruch zu tun ist.

Goldach ist ständisch geprägt und weist doch bereits Züge einer modernen kapitalistischen Gesellschaft auf. Für eine theoretische Perspektivierung dieses sozialen Zustands bietet sich Niklas Luhmanns funktional-strukturalistische Systemtheorie an. Luhmann geht davon aus, dass Gesellschaft ein Gesamtsystem ist, das aus unterschiedlichen Teilsystemen (z. B. Politik, Wirtschaft, Wissenschaft) besteht. Seit der Frühen Neuzeit entwickelten sich diese von der stratifikatorischen (ständisch) zur funktionalen Differenzierung (modern). Geschichte oder Zeit spielt in der quasi-evolutionär argumentierenden Systemtheorie tatsächlich eine wesentliche Rolle: Systeme und andere Systeme (ihre Umwelten) entstehen durch gleichzeitiges Operieren und differenzieren sich so immer weiter aus. (Köppe und Winko, 2013, S. 180) Systemtheoretisch gewendet, kann man also sagen, dass sich Goldach in der Phase des Übergangs von der stratifikatorischen zur funktionalen Differenzierung befindet.

Neben der Geschichte bildet in *Kleider machen Leute* bekanntlich auch die Hochstapelei ein wichtiges Motiv. Da sein Meister bankrott ging, verlor der Protagonist Wenzel Strapinski seine Arbeit. Auf seiner Wanderschaft zu Beginn der Erzählung begegnet der arme, aber überaus elegant gekleidete Schneidergeselle einer unbesetzten Kutsche. Der Kutscher bietet ihm an, ihn ein Stück mitzunehmen, und so gelangt Strapinski nach Goldach. Als er dort vor einem Gasthof aussteigt, halten ihn die Leute für einen Adligen. Hier beginnt die Hochstaplerkarriere des Wenzel Strapinski, die vielleicht merkwürdigste in der deutschen Literatur, da sie sich ohne die erklärte Absicht des arglosen Protagonisten zuträgt. Die soziale Kommunikation über seine Scheinrolle gewinnt eine fatale Eigendynamik. Für ein besseres Verständnis kann sich die Systemtheorie hier ebenfalls als nützlich erweisen, denn Luhmann zufolge sind soziale Systeme autoreferenziell, d. h. sie beziehen sich auf sich selbst, indem ihre Kommunikationen immer an Kommunikationen anschließen. Auch alle Informationen von außen wandeln sie in Kommunikation um, nehmen also auch ihre Umwelt nur mittels Kommunikation wahr (S. 178).

Zur Verwendung des Hochstaplermotivs wurde Keller durch einen Spionagefall angeregt, der sich während seiner Zeit als Staatsschreiber des Kantons Zürich ereignete. Damals wurde ein „Provisorisches Komitee zur Unterstützung der Polen“ gegründet, dessen Mitglied der Autor war. Dort schlichen sich zwei russische Spione ein, Julius Schramm und Julian Saminski, die später entlarvt wurden. (Selbmann, 2007, S. 46 ff.) Wie unschwer zu erkennen ist, hat der Nachname des letzteren eine auffallende Ähnlichkeit mit Strapinski; und was den Vornamen betrifft, so schwankte Keller „noch bei der Niederschrift von ‚Kleider machen Leute‘, ob er seinen Helden Julian oder Wenzel nennen solle. Er hat sich schließlich für Wenzel entschieden, vielleicht weil es slawischer klingt, vielleicht auch, weil er die Vorbilder seiner Gestalten nicht gern erraten ließ“ (Rothbarth 1942, zit. nach Selbmann 2007, S. 49). Zudem berührt sich der Protagonist noch insofern mit Saminski, als er, ähnlich wie dieser seinerzeit, fälschlicherweise für einen Polen gehalten wird.

In einem Brief an Władysław Plater von 1864 bringt Keller offen zur Sprache, das Erlebte literarisch verarbeiten zu wollen:

Ich habe Lust, eine kleine Studie über diesen Charakter von Spionen zu schreiben, die Mittel, die er angewendet hat, um sich einzuführen, die Eigenschaften, die alle Individuen dieser Art gemeinsam haben und auf die man sein Augenmerk richten muß, wenn es darum geht, einen Unbekannten mit wichtigen Aufgaben zu betrauen, und schließlich ein ‚fabula docet‘ zu erreichen, indem ich diesem Schurken ein kleines Denkmal errichte (Selbmann 2007, S. 49).

Die hier angesprochene „kleine Studie“ hat Keller später, wenn man so will, mit *Kleider machen Leute* angefertigt (auch wenn der „Schurke[]“ am Ende kein Spion, sondern ein Hochstapler wurde). Um ihrem „fabula docet“ gerecht zu werden, scheint eine soziologische Annäherung am sinnvollsten zu sein. Im Folgenden wird deshalb unter Zuhilfenahme der Systemtheorie der Frage nachgegangen, welche Funktion in *Kleider machen Leute* das zwischen Sein und Schein changierende Hochstaplermotiv erfüllt. Die These lautet, dass es sich aufgrund seiner ambivalenten Struktur dazu eignet, die sozialen Ungereimtheiten des sich im Umbruch befindenden Goldach satirisch vorzuführen.

1. Am Golde hängt doch alles

Bis Mitte des 19. Jahrhunderts war die Schweiz im Grunde noch ständisch gegliedert. Zwar waren 1798 die unterschiedlichen Standeskategorien durch die Verfassung der Helvetischen Republik aufgehoben und die Schweizer m. E. zu juristisch gleichberechtigten Bürgern erklärt worden; doch hatte die Restauration diese Entwicklungen teilweise wieder rückgängig gemacht. (Loetz, 2012, S. 2) Im Zuge der Julirevolution von 1830 knüpften frühliberale Gruppierungen an die im späten 18. Jahrhundert aufgekommenen, sich gegen geburtsständische Privilegien richtenden Leitvorstellungen an (Loetz, 2012, S. 3). 1847 schlossen sich dann die von England und Frankreich unterstützten Mehrheitskantone gegen den konservativ-katholischen „Sonderbund“

zusammen. Der Sieg der Liberalen im sogenannten Sonderbundskrieg bedeutete das letzte aufständische Ereignis vor der Revolution 1848, an der Gottfried Keller im Übrigen aktiv beteiligt war (Freund-Spork 2008, S. 61).

Mit Luhmann lässt sich die Ständeordnung als stratifikatorisch differenzierte Gesellschaft verstehen, die aus hierarchisch geordneten Teilsystemen besteht. Von diesen kennt jedes seine Stellung im Gesamtsystem, sodass jedes Teilsystem aus der Perspektive des jeweils anderen ungleich ist (Köppe und Winko, 2013, S. 180). Jedes nimmt den ihm in der göttlichen Ordnung zugewiesenen Platz ein. In der Ständegesellschaft wurde der Mensch gleichsam in seinen Stand hineingeboren, den er in der Regel sein Leben lang nicht verließ. Das öffentliche Leben wurde von Gesetzen geregelt, die etwa Kaufmannsgilden und Handwerkerzünfte aufstellten, und zugleich ließ sich der Stand eines Menschen an seinem Äußeren – besonders an seiner Kleidung – erkennen.

Als die Schweiz zu einem Bundesstaat wurde, sollte die Ständeordnung endgültig der Vergangenheit angehören. Artikel 4 der Bundesverfassung 1848 garantierte die Rechtsgleichheit aller Schweizer und schloss Vorrechte aufgrund des Orts, der Geburt, der Familie oder der Person explizit aus (Loetz, 2012, S. 2-3). Für die Schweiz bedeutete das einen großen Schritt in Richtung der Moderne. Systemtheoretisch gewendet, kann man sagen, dass die stratifikatorische Gesellschaft nun offiziell von der funktionalen Differenzierung abgelöst wurde. Auch dieser Gesellschaftstypus kennt ungleiche Teilsysteme, doch beziehen sie sich nicht mehr auf eine übergeordnete Hierarchie, was daran liegt, dass sie durch die Ausrichtung auf ein Bezugsproblem konstituiert werden, z. B. wirtschaftliche Produktion, medizinische Versorgung, wissenschaftliche Forschung (Köppe und Winko, 2013, S. 180).

Wenzel Strapinskis äußere Erscheinung spiegelt in gewisser Weise die Verabschiedung der Ständegesellschaft wider. Gleich zu Beginn von *Kleider machen Leute* wird das Spannungsverhältnis beschrieben, in dem seine elegante Kleidung zu seiner niedrigen sozialen Herkunft steht. Von außen betrachtet lässt sich der Protagonist keineswegs als wandernder Schneidergeselle, als „armes Schneiderlein“, identifizieren, „weil er über seinem schwarzen Sonntagskleide, welches sein einziges war, einen weiten dunkelgrauen Radmantel trug, mit schwarzem Samt ausgeschlagen, der seinem Träger ein edles und romantisches Aussehen verlieh.“ Hinzu kommt eine „polnische Pelzmütze [...], die er ebenfalls mit großem Anstand zu tragen wusste“. (Keller, 1990, S. 10) Da er weder mit Geld noch mit Nahrung ausgestattet ist, wäre das „Fechten“ (ebd.), das Sich-Durchschlagen, die einzige Möglichkeit, wie er seinen Hunger stillen könnte, doch das verbietet ihm sein „Habitus“ (ebd.).

Nach Pierre Bourdieu leistet der Habitusbegriff die Vermittlung von Sozialem und Individuellem, insofern er sich auf die gesellschaftlichen Aspekte des Individuums bezieht, vor allem auf die in der Sozialisation erworbenen Muster.

Der Habitus ist somit ein „System der organischen und mentalen Dispositionen und der unbewußten Denk-, Wahrnehmungs- und Handlungsschemata“ (Bourdieu, 1974, S. 40). Als solches bedingt er die Erzeugung von Einstellungen und bestimmt auf diese Weise sowohl die Freiräume als auch die Grenzen der Individuen (Bourdieu, 1993, S. 98).

Strapinskis Habitus ist in diesem Sinn zu verstehen. Seine Kleidung ist ihm, wie der Erzähler betont, „zum Bedürfnis geworden ohne daß er etwas Schlimmes oder Betrügerisches dabei im Schilde führte“ (Keller, 1990, S. 10). Später in der Unterredungsszene mit Nettchen erfährt der Leser, dass dies von seiner Erziehung her rührt: Seine Mutter, die aufgrund ihrer Vergangenheit als Gesellschafterin einer Gutsherrin „eine feinere Art [...] als die anderen Weiber unseres Dorfes“ bekommen hatte, kleidete ihn „immer etwas zierlicher und gesuchter, als es bei uns Sitte war“ (S. 50). Das erklärt, warum er, der „Märtyrer seines Mantels“ (ebd.: 11), lieber vor Hunger gestorben wäre als sich von seiner Kleidung zu trennen (S. 10), die ihm im Laufe der Erzählung zum Verhängnis wird.

Strapinskis habituelles Verhalten, in dem der Schein gewissermaßen angelegt ist, erschwert seinen Aufenthalt in kleinen Städten, weshalb er „nur in größeren Städten arbeiten [konnte], wo solches nicht zu sehr auffiel“ (Keller, 1990, S. 11). Sein Weg führt ihn jedoch ins ebenso kleine wie wohlhabende Goldach. Interessanterweise setzt sich der Name dieser Stadt aus „Gold“ und der Interjektion „ach“ zusammen. Hier handelt es sich um ein verstecktes Zitat aus Goethes *Faust*, wo Gretchen an einer Stelle seufzt: „Nach Golde drängt, / Am Golde hängt / Doch Alles. Ach wir Armen!“ (Goethe, 2010, S. 130) Diese Worte variiert Keller auch in Briefen, in denen seine Skepsis gegenüber dem modernen Kapitalismus zur Sprache kommt. Tatsächlich sieht er alle Lebensbereiche der Schweiz vom Geschäftssinn durchdrungen. So schreibt er Lina Duncker am 6. März 1856: „Übrigens ist es wundervoll hier und ein ganz goldenes Land; in den Leuten dagegen, wie überall, die leidenschaftlichste Geld- und Gewinnsucht: alles drängt und hängt am Golde. Gott besser’s!“ (Böhler, 1990, S. 368) Ähnlich klagt er in einem Brief an Ludmilla Assing vom 21. April 1856 darüber, „daß die Schweizer mehr als je, und so gut wie überall, nach Geld und Gewinn jagen“ (S. 368-369). Den überall in der Schweiz verbreiteten Wirtschafts- und Spekulationsgeist nimmt Keller nicht zuletzt im Vorwort des zweiten Teils der *Leute von Seldwyla* aufs Korn (Keller, 1990, S. 8 f.).

Vor diesem Hintergrund ist anzunehmen, dass sich Kellers kapitalismuskritische Einstellung in der Zeichnung der Gesellschaft Goldachs ausdrückt. Hiermit hängt auch seine weiter oben erwähnte „Lust, eine kleine Studie“ zu schreiben, zusammen. *Kleider machen Leute* ist in gewisser Weise ein soziales Experiment, das sich mit der Frage befasst, was unter Umständen passieren kann, wenn ein armer, aber fein gekleideter Schneidergeselle auf ein System wie Goldach trifft.

Nach Luhmann besteht ein gesellschaftliches System aus Teilsystemen, die sich mittels eines binären Codes von der Umwelt abgrenzen (z. B. *Macht/keine Macht* in der Politik, *Zahlung/Nichtzahlung* in der Wirtschaft). Durch solche Abgrenzungen wird der Prozess der Autopoiesis, d. h. der systemischen Selbstreproduktion, aufrechterhalten. Dennoch können sie in wechselseitiger Beziehung zu ihrer Umwelt stehen. Das leistet die „strukturelle Kopplung“, die dann zustande kommt, wenn ein Teilsystem Erwartungsstrukturen aufbaut, die es für bestimmte Informationen – Luhmann spricht von „Irritationen“ – aus der Umwelt zugänglich macht (Luhmann, 2002, S. 124).

Bei Strapinskis Mantel handelt es sich so gesehen um eine Information, die im „irritierten“ Goldach nicht richtig eingeordnet wird. Wie bereits erwähnt, verleiht er dem Protagonisten „ein edles und romantisches Aussehen“. Der Begriff „romantisch“ aber hängt mit dem System der Kunst zusammen, dem der Code *interessant/langweilig* entspricht (Köppe und Winko, 2013, S. 182). Dieser Umstand sorgt für das Missverständnis, dass die Handlung der Novelle vorantreibt. In Goldach spielt die Kunst kaum eine Rolle. Nur einmal ist – bezeichnenderweise ironisch – von der sich im Stadtbild manifestierenden „Poesie der Fabrikanten, Bankiere und Spediteure“ (Keller, 1990, S. 29) die Rede. Da der Code der Kunst den systemischen Erwartungsstrukturen Goldachs im Allgemeinen zuwider läuft, wird er falsch ‚gelesen‘.

Aufgrund ihrer einseitig ökonomisch geprägten Sicht auf die Welt glauben die Goldacher, im „arme[n] Schneiderlein“ einen (reichen) Grafen zu erkennen, und interpretieren seine Handlungen gemäß ihren einschlägigen Erwartungen. Natürlich hat hier die herrschaftliche Kutsche, in der Strapinski vor den Gasthof zur Waage vorfährt (S. 11-12), einen entscheidenden Einfluss. Dies trifft auch auf den Streich des Kutschers zu; doch bezeichnenderweise steht die Meinung der Gasthofleute schon fest, bevor dieser den Schneider als Grafen ausgibt (S. 17).

Was Strapinski am Tag seiner Ankunft auch macht – immer wird es seiner Scheinrolle entsprechend ausgelegt. Da er den Gasthof so schnell wie möglich wieder verlassen will, zieht er seinen Mantel nicht aus, was der Wirt jedoch als Zeichen dafür deutet, dass ihm kalt sei, und den Saal deshalb heizen lässt (S. 14-15). Auch als er später seinen „Mangel an Gepäck“ bemerkt, schöpft er keinen Verdacht (S. 26). Dass der Schneidergeselle „schüchtern und zimperlich“ isst, da er sich Sorgen darüber macht, wie er das teure Mahl bezahlen soll, ist für die Köchin ein Beweis für seine feinen Manieren und seine Herkunft „von großem Hause“ (S. 15). Die zurückhaltende Art, wie er Konversation führt, überzeugt die sich rasch vermehrende Tischgesellschaft davon, dass er „ein vollkommener Junker“ sei (S. 21-22). Als er beim Kartenspiel vor Scham „errötend“ zugibt, dass er für den Spieleinsatz kein Geld hat, fällt das außer Melchior Böhni niemandem auf, „denn alle waren viel zu behaglich, als daß sie auf den Argwohn geraten wären, jemand in der Welt könne kein Geld haben“ (S. 22) – zumal ein Graf. Bei seiner Bekanntschaft mit Nettchen wird sein Verhalten „als ungewöhnlich und nobel ausgelegt und die

Ungeschicklichkeit selbst als merkwürdige Unbefangenheit liebenswürdig befunden von der jungen Dame, welche sonst stundenlang über gesellschaftliche Verstöße zu plaudern wußte“ (S. 25).

An einer Stelle wird der Protagonist vom Erzähler als „Mantelträger“ (S. 14) bezeichnet. In der Tat prägt der Mantel Strapinskis Habitus, der, wie gesehen, schon an sich scheinhaft ist. Man kann auch sagen, dass der Mantel den Schein symbolisiert. Anhand der durch ihn erzeugten Illusionen zeigt sich, dass sich Mitte des 18. Jahrhunderts ein Wechsel von standesgebundener zu individueller Kleidung zwar in der Geschichtsschreibung, nicht aber in der Mentalität der Menschen vollzog. Keller ist es besonders um die satirische Darstellung solcher gesellschaftlichen Ungereimtheiten zu tun. Die Art, wie der Mantel die systemischen Erwartungsstrukturen Goldachs „irritiert“, macht deutlich, dass die Stadt noch sehr ständisch geprägt ist. Die funktionale Differenzierung ist hier nicht so fortgeschritten wie in großen Städten, wo Strapinski unbehelligt seinem Beruf nachgehen kann. Der elegant gekleidete Schneidergeselle hat also Pech, in Goldach auf eine Gesellschaft zu treffen, die sich im Umbruch befindet.

2. Kommunikation macht Leute

Ein soziales System kommt Luhmann zufolge nur dann zustande, „wenn immer ein autopoietischer Kommunikationszusammenhang entsteht und sich durch Einschränkung der geeigneten Kommunikation gegen eine Umwelt abgrenzt. Soziale Systeme bestehen demnach nicht aus Menschen, auch nicht aus Handlungen, sondern aus Kommunikationen“ (Luhmann, 1986, S. 269). Dabei bildet Kommunikation eine Synthese aus Information, Mitteilung und Verstehen (Luhmann, 1990, S. 25). Luhmann spricht auch von einer „Synthese dreier Selektionen“ (Luhmann, 1984, S. 193 ff.). Selektion meint hier, dass immer auch eine andere oder gar keine Mitteilung gemacht werden kann, die Information trifft die entsprechende Unterscheidung und Verstehen schließlich selektiert eine bestimmte Möglichkeit des Anschlusses weiterer Kommunikationen (Baraldi, Corsi und Esposito, 1997, S. 89 f.). Das heißt aber, dass Kommunikation mit dem Verstehen beginnt und nicht, wie man meinen könnte, mit der Mitteilung; am Anfang eines Kommunikationsprozesses stehen nicht die Selektionen des Senders, sondern die des Empfängers.

Die Einheit aus Information, Mitteilung und Verstehen stellt ein soziales System her und erhält es aufrecht, so lange wie die Kommunikation anschlussfähig bleibt und weitere Kommunikationen folgen. Kommunikation kann nicht in einzelnen Bewusstseinen entstehen oder durch Bewusstseinsoperationen erklärt werden. Vielmehr wird Kommunikation stringent als übergreifender Prozess aufgefasst. Wie das System selbst, ist die darin sich ereignende Kommunikation autopoietisch: „Alles, was als Kommunikation festgelegt wird, wird durch Kommunikation festgelegt“ (Luhmann, 1995, S. 23).

Strapinski ist niemand, der „etwas Schlimmes oder Betrügerisches [...] im Schilde führte“ (Keller, 1990, S. 10). Doch aufgrund der Mitteilungen bzw. Informationen, die von seinem Mantel, der herrschaftlichen Kutsche und den Worten des Kutschers ausgehen, „verstehen“ der Wirt und das übrige Personal, dass es sich bei ihrem geheimnisvollen Gast um einen Grafen handelt. Es ist kein Zufall, dass die gesellschaftliche Versuchsanordnung, die *Kleider machen Leute* in gewisser Weise darstellt, ihren Ausgang in einem Gasthof, also einem kommunikativen Umschlagplatz, nimmt; denn in dem Moment, in dem die Gasthofleute Strapinski zuschreiben, ein Graf zu sein, ist der Anfang seiner unbeabsichtigten Hochstaplerkarriere getan. Von nun an zieht mit jedem neuen Gast ihr „Verstehen“ gleichsam seine Kreise und der kommunizierte Schein wird immer weiter kommuniziert. Dieser Logik verdankt sich auch der Umstand, dass es wiederum ein Gasthof ist, wo es zur skandalösen Entlarvung des Schneiders kommt und die Kommunikation ihn gesellschaftlich ebenso schnell wieder fallen lässt wie sie ihn vorher zum Grafen erhob. Zwischen Schein und Sein liegt gleichsam nur ein kommunikativer Augenblick.

Dass Goldach derart über Kommunikation funktioniert, bringt bezeichnenderweise der Wirt zur Sprache. Als die Köchin bezweifelt, dass sich der für Strapinski betriebene Aufwand finanziell auszahle, entgegnet er: „Tut nichts, es ist um die Ehre! Das bringt mich nicht um; dafür soll ein großer Herr, wenn er durch unsere Stadt reist, sagen können, er habe ein ordentliches Essen gefunden, obgleich er ganz unerwartet und im Winter gekommen sei!“ (Keller, 1990, S. 13-14) Der Wirt hebt also den Primat der Kommunikation – bzw. der Mundpropaganda – hervor, wobei er allerdings die „Ehre“ ins Feld führt, d. h. „ein bewährtes und bekanntes Bezugssystem der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Gesellschaft“ (Aschmann, 2013, S. 6). So schlägt sich auch oder gerade in der Kommunikation der Übergang Goldachs von der stratifikatorischen zur funktionalen Differenzierung nieder.

Strapinski wird bald „klar, daß er hier nur als Graf leben konnte“ (Keller, 1990, S. 32) und keine Chance hat, aus der Rolle des polnischen Grafen herauszukommen, d. h. er „versteht“, dass er in Goldach ein polnischer Graf *ist*. Der Grund, weshalb er die fatale Kommunikation ab einem bestimmten Zeitpunkt auch seinerseits aufrechterhält, liegt in seinen Gefühlen für Nettchen. Die Bekanntschaft der beiden wird folgendermaßen beschrieben:

Der Wanderer nahm schnell seine Mütze vom Kopfe und machte ehrfürchtvolle, ja furchtsame Verbeugungen, von Rot übergossen. Denn eine neue Wendung war eingetreten, ein Fräulein beschrift den Schauplatz der Ereignisse. Doch schadete ihm seine Blödigkeit und übergroße Ehrerbietung nicht bei der Dame; im Gegenteil, die Schüchternheit, Demut und Ehrerbietung eines so vornehmen und interessanten jungen Edelmanns erschien ihr wahrhaft rührend, ja hinreißend. Da sieht man, fuhr es ihr durch den Sinn, je nobler, desto bescheidener und unverdorbener; merkt es euch, ihr Herren Wildfänge von Goldach, die ihr vor jungen Mädchen kaum mehr den Hut berührt!

Sie grüßte den Ritter daher auf das holdseligste, indem sie auch lieblich errötete, und sprach sogleich hastig und schnell und vieles mit ihm, wie es die Art behaglicher Kleinstädterinnen ist, die sich den Fremden zeigen wollen (Keller, 1990, S. 24).

In gewisser Weise ist Nettchen Strapinski am nächsten, da sie die Einzige ist, die seine Erscheinung als „interessant“ zu dekodieren vermag. Zugleich ist es jedoch „die Schüchternheit, Demut und Ehrerbietung“ seiner Scheinrolle, die sie als „wahrhaft rührend, ja hinreißend“ empfindet. Sie weist ihm eine Rolle zu, die ihr gleichsam aus der Phantasie erwächst. Man kann auch sagen, dass sie „kulturelle Wunschvorstellungen“ (Fleig, 2008, S. 31) an den Fremden heranträgt, die sich offenbar aus Minnevorstellungen speisen: sie sieht ihn als „Ritter“. So offenbart sich durch Nettchens Dekodierungsfähigkeit weniger ihre poetische Seele als vielmehr der Umstand, dass sie noch der ständischen Kultur verhaftet ist – und sei es auch nur in der Phantasie.

Obwohl Strapinski die „Rolle (...), die man ihm aufbürdete“, im Grunde nicht akzeptierte, nimmt er sie jetzt an:

Strapinski hingegen wandelte sich in kurzer Zeit um; während er bisher nichts getan hatte, um im geringsten in die Rolle einzugehen, die man ihm aufbürdete, begann er nun unwillkürlich etwas gesuchter zu sprechen und mischte allerhand polnische Brocken in die Rede, kurz, das Schneiderblütchen fing in der Nähe des Frauenzimmers an, seine Sprünge zu machen und seinen Reiter davonzutragen (Keller, 1990, S. 24).

Während sich Strapinski bislang nicht aktiv an der kommunizierten Scheinkommunikation beteiligte, sondern sich gewissermaßen von ihr treiben ließ, entwickelt er nun wahre Hochstaplerqualitäten: sein inneres „Schneiderblütchen“ fängt zu springen an. Er will Nettchen imponieren und ist daher bemüht, ihren Erwartungen an seine Grafenrolle zu genügen. Mit Luhmann kann man sagen, dass sich bei ihm bereits „die Erwartung einer Annahmeselektion“ (Luhmann, 1984, S. 196 f.), d. h. eines erfolgreichen „Verstandenwerdens“ eingestellt hat. Zugleich verweist das Bild des springenden Pferdes auf ein irrationales Moment, bei dem man davon ausgehen kann, dass es Strapinskis problematisches Verhalten mitbedingt, denn ihm entgleitet offensichtlich die Kontrolle: das „Schneiderblütchen“ trägt „seinen Reiter“ fort.

Von hier an scheint Strapinski ein hochstaplerischer „Geist“ zu beseelen. Das ist, wenn man so will, der kommunikative Umschlagspunkt der Erzählung. In seinem schillernden Hochstaplerwesen ist der Protagonist nun mit einem Regenbogen vergleichbar, also einem spektralen Naturphänomen, das genauso scheinhaft ist wie die Rolle des polnischen Grafen:

Nun war der Geist in ihn gefahren. Mit jedem Tage wandelte er sich, gleich einem Regenbogen, der zusehends bunter wird an der vordringenden Sonne. Er lernte in Stunden, in Augenblicken, was andere nicht in Jahren, da es in ihm gesteckt hatte wie das Farbenwesen im Regentropfen. Er beachtete wohl die Sitten seiner Gastfreunde und bildete sie während des Beobachtens zu einem

Neuen und Fremdartigen um; besonders suchte er abzulauschen, was sie sich eigentlich unter ihm dächten und was für ein Bild sie sich von ihm gemacht. Dies Bild arbeitete er weiter aus nach seinem eigenen Geschmacke, zur vergnüglichen Unterhaltung der einen, welche gern etwas Neues sehen wollten, und zur Bewunderung der anderen, besonders der Frauen, welche nach erbaulicher Anregung dürsteten (Keller, 1990, S. 31).

Strapinskis Hochstapelei resultiert nicht etwa aus betrügerischen Absichten, sondern aus den fehlgeleiteten Kommunikationen Goldachs. Auch als er dazu übergeht, sich gleichsam als regenbogenartig schillernde Persönlichkeit zu inszenieren, betont der Erzähler nicht die Mitteilung oder Information, sondern das „Verstehen“ der Goldacher, die offensichtlich an der Aufrechterhaltung des Scheins interessiert sind: sie machen sich ein „Bild“ von ihm, das er „zur vergnüglichen Unterhaltung der einen“ und „zur Bewunderung der anderen“ weiterentwickelt. Dass er sich eigens darum bemüht, der jeweils stattfindenden Kommunikation „abzulauschen“, in welcher Form er am besten an ihr anknüpfen könnte, zeigt, wie sehr er Teil des Systems geworden ist; sein diesbezüglicher Eifer liegt, wenn man so will, in der Natur der Sache.

Es bleibt also festzuhalten, dass Strapinski deshalb zu einem Betrüger wird, da, wie es an einer Stelle heißt, „die Torheit der Welt ihn in einem unbewachten und so zu sagen wehrlosen Augenblicke überfallen und ihn zu ihrem Spiegelgesellen gemacht“ hat (S. 42). Dies sagt freilich mehr über die Welt als über ihren „Spiegelgesellen“ aus. Entsprechend wird Goldachs fehlgeleitete Art zu kommunizieren durch Strapinskis unbeabsichtigte Hochstapelei satirisch vorgeführt.

3. Skandal in Goldach

Der Fingerhut, den Strapinski bei sich führt, zählt wie der Mantel zu den Charakteristika des Protagonisten. Auch dieser Gegenstand, den er, „in Ermangelung irgend einer Münze, unablässig zwischen den Fingern drehte“ (S. 10), prägt seinen Habitus. Doch während der Mantel den Schein symbolisiert, steht der Fingerhut für das Sein, denn er verweist auf Strapinskis Armut und den Verlust seiner Arbeit (Selbmann, 2007, S. 6). Mithin zeigt er den wahren Stand seines Besitzers an. Das gilt auch für die zerstochnen Finger des Schneiders, die mit dem Fingerhut motivisch in Zusammenhang stehen. Allerdings bemerkt die Tischgesellschaft im Gasthof zur Waage nicht, dass sie vom Schneiderhandwerk gezeichnet sind. Nur Melchior Böhni, „ein geborener Zweifler“ (Keller, 1990, S. 22), schaut Strapinski buchstäblich auf die Finger und schöpft sogleich Verdacht. Er bewahrt jedoch Stillschweigen. Ähnlich schalkhaft veranlagt wie der Kutscher, erfreut er sich an dem Kommunikationsschauspiel, das sich ihm darbietet, und sagt sich:

Ich sehe es kommen, daß es wieder einen Goldacher Putsch gibt, ja, er ist gewissermaßen schon da! Es war aber auch Zeit, denn schon sind's zwei Jahre seit dem letzten! Der Mann dort hat mir so wunderlich zerstochnene Finger, vielleicht von Praga oder Ostrolenka her! Nun, ich werde mich hüten, den Verlauf zu stören! (S. 22).

Böhni unterlässt es nicht nur, „den Verlauf zu stören“, er trägt sogar zur Aufrechterhaltung der einschlägigen Kommunikation bei. Als er etwa beim Kartenspiel bemerkt, dass der arme Schneider nichts zum Spieleinsatz beisteuern kann, hat er auch schon „für ihn eingesetzt, ohne daß jemand darauf Acht gab“ (S. 22). Schließlich ist es sein ausdrücklicher Wunsch, dass es zu einem „Putsch“, einem Skandal, kommt, und indem er mit den Seldwylern zum Winterfest den Gasthof aufsucht, wo Strapinskis Verlobung mit Nettchen stattfindet, führt er ihn auch herbei. Das von ihm initiierte „Entlarvungsspiel“ (Freund-Sporck, 2008, S. 12 f.) zerstört die durch fehlgeleitete Kommunikation erzeugte Scheinrolle des polnischen Grafen. Insofern lässt sich darin das skandalöse Gegenstück zum Kommunikationsschauspiel erblicken, das Böhni vorher so belustigt hat.

Karl Otto Hondrich zufolge erfüllt der Skandal eine für demokratische Gesellschaften ungemein wichtige Funktion, denn er leistet, was ihren normalen politischen Verfahren zuwiderläuft. So deckt er Grenzüberschreitungen zwischen der Politik, der Wirtschaft und dem privaten Leben auf, erzeugt Entrüstung über die verletzten Normen und schärft damit das Gefühl für deren hohen Stellenwert. (Hondrich, 2002, S. 17 f.) Auch wenn hier in erster Linie der politische Skandal gemeint ist, lassen sich diese Überlegungen auf Goldach übertragen, ist doch davon auszugehen, dass die liberale Ordnung dieser fiktiven Stadt ebenso jung ist wie die des Schweizer Bundesstaates um 1870. Hondrichs These, dass eine freie Gesellschaft in gewisser Weise Erschütterungen durch Skandale braucht, um sich ihrer eigenen Funktionstüchtigkeit zu vergewissern, lässt Goldachs sozialgeschichtliche Situation noch einmal deutlich werden: es ist die einer Gesellschaft, die sich im Umbruch befindet und deshalb eines hohen Maßes an Selbstregulierung bedarf.

Nun ist Böhni mit seinem „unantastbaren Namen“ (Keller, 1990, S. 56) einer der ehrenwertesten Vertreter Goldachs. Nicht umsonst sieht ihn der Amtsrat gern als Anwärter auf die Hand seiner Tochter. Aufgrund seines Berufes als Buchhalter repräsentiert er zudem die kapitalistische Ordnung der Stadt. Er ist also aufs Engste mit dem System Goldach verbunden. Zugleich tritt er in der Erzählung als ihr schärfster Beobachter auf. In der Episode im Gasthof zur Waage heißt es, dass der fremde Strapinski von ihm „beobachtet“ wird (S. 22), oder Böhni „ihn fortwährend scharf betrachtete“ (S. 23).

Böhnis Beobachtung der sich im Gasthof zur Waage abspielenden Kommunikation deckt sich weitgehend mit dem, was Luhmann unter Beobachtung versteht. Anders als man vielleicht annehmen könnte, bedeutet der Begriff in der Systemtheorie kein neutrales Wahrnehmen. Ein Beobachter fungiert hier vielmehr als Instanz, die Unterscheidungen vornimmt und benennt, wobei sie immer im Rahmen ihrer Systemvoraussetzungen bleibt. (Köppe und Winko, 2013, S. 177) Für Luhmann kommt Beobachtung ferner der systemischen Formbildung gleich, denn sie bezweckt die Bezeichnung einer Seite der Unterscheidung, wobei zugleich die andere Seite der Unterscheidung stets mitpräsentiert wird, „so daß das Bezeichnen der einen Seite für das

operierende System zur Information wird nach dem allgemeinen Muster: dies-und-nicht-etwas-anderes; dies-und-nicht-das“ (Luhmann, 1999, S. 99). Beobachtung führt also Unterscheidung und Bezeichnung gleichzeitig aus. Demgemäß denkt Böhni, als er Strapinski als Teil einer nicht näher definierten Umwelt durchschaut: „den Teufel fährt der in einem vierspännigen Wagen!“ (Keller, 1990, S. 23). Die Unterscheidung des Beobachters fällt mit seiner Bezeichnung zusammen.

Genau genommen ist Böhni ein Beobachter ersten Grades, da er nur innerhalb seines Systems agiert und dessen Umwelt nicht wahrnehmen kann. Ein Beobachter zweiten Grades hingegen hat auch Einblick in die System-Umwelt-Relationen und kann somit den Bereich, in dem der Beobachter erster Ordnung handelt, von einer übergeordneten Ebene aus sehen. (Köppe und Winko, 2013, S. 177). Unter diesem Aspekt ist der Erzähler ein Beobachter zweiten Grades, der Böhni beim Beobachten beobachtet. Traditionellerweise entspricht die Beobachtung von einer Metaebene aus der Perspektive der Wissenschaft (S. 177), was sich insofern mit *Kleider machen Leute* verbindet, als der Novelle Kellers quasi-wissenschaftliche Intention („kleine Studie“) zugrunde liegt.

Es ist kein Zufall, dass ausgerechnet Böhni der Initiator des Skandals ist, der Strapinski zu Fall bringt. Als Beobachter ist ihm schließlich daran gelegen, Probleme des Systems aufzudecken und so zur funktionalen Differenzierung beizutragen. Deshalb deckt er den Fall von Hochstapelei nicht ohne Schadenfreude auf – umso mehr, als er Strapinski dort sehen muss, wo er gern wäre, nämlich an der Seite Nettchens. Der Skandal am Verlobungsabend bringt zum Vorschein, dass ein armer Schneider aufgrund seiner Kleidung für einen Grafen gehalten werden kann, mithin die äußere Erscheinung weiterhin standesabhängig ist und die Menschen, die doch freie Bürger sein sollten, entsprechend kategorisiert. Dies ist insofern von sozialem Wert, als sich dadurch die funktionale Schwachstelle des Systems herausstellt. Früher ließ sich an der Kleidung eines Menschen sofort erkennen, welchem Stand er angehörte. Offenbar hatten die Goldacher bei Strapinskis Eintreffen in der Stadt noch eine einschlägige Wahrnehmung. Böhnis „Entlarvungsspiel“ bringt ihnen diesen sozialen Atavismus zu Bewusstsein.

Fazit

Den Ausgangspunkt dieser Untersuchung bildet die Auffassung, dass Keller mit Goldach eine Gesellschaft darstellt, die sich im Übergang von der Ständeordnung zur Moderne befindet. Systemtheoretisch gewendet, kann man hier von einer stratifikatorisch-funktionalen Zwischenphase sprechen. Um die damit verbundenen sozialen Ungereimtheiten zu beschreiben, verwendet Keller das Hochstaplermotiv, das dazu angetan ist, die funktionalen Schwachstellen des Systems Goldach vorzuführen. So kann man sehen, dass es sich bei Strapinskis scheinhafter Grafenrolle um ein Produkt der Gesellschaft handelt, das in erster Linie von den überkommenen ständischen Erwartungen und Wunschbildern der Goldacher hervorgebracht wird.

In der stratifikatorisch differenzierten Gesellschaft konnte man an der Kleidung eines Menschen sofort erkennen, welchem Stand er angehörte. Der Habitus des Protagonisten spiegelt so gesehen die Verabschiedung der Ständegesellschaft wider, denn obwohl Strapinski ein armer Schneidergeselle ist, kleidet er sich äußerst elegant. Wenn man so will, ist es sein Pech, im kleinen Goldach auf eine Gesellschaft zu treffen, in der die funktionale Differenzierung nicht so weit fortgeschritten ist wie in großen Städten, wo er unbehelligt arbeiten kann. Nach Luhmann grenzt sich in einer funktional differenzierten Gesellschaft jedes Teilsystem mit einem eigenen binären Code von anderen Teilsystemen ab, bleibt dank der „strukturellen Kopplung“ aber trotzdem mit ihnen verbunden. Da Goldach einerseits noch stark ständisch geprägt ist, andererseits aber schon moderne kapitalistische Züge aufweist, wird Strapinskis romantisches, mithin künstlerisches Aussehen dort falsch ‚gelesen‘: man glaubt, in ihm einen (reichen) Grafen zu erkennen.

Keller nahm gegenüber dem modernen Kapitalismus, von dem er alle Lebensbereiche der Schweiz durchdrungen sah, eine skeptische Haltung ein. In *Kleider machen Leute* spielt er in quasi-experimenteller Weise durch, was unter Umständen passieren kann, wenn ein armer, aber fein gekleideter Schneidergeselle auf ein System trifft, das zugleich einseitig ökonomisch orientiert und sozial rückständig ist wie Goldach. Entscheidend ist dabei der Aspekt der Kommunikation. Luhmann zufolge bestehen soziale Systeme aus Kommunikationen, die so autopoietisch sind wie die Systeme selbst. Sie werden aus je drei Selektionen gebildet, nämlich Information, Mitteilung und Verstehen, wobei Kommunikation immer mit letzterem beginnt. Dieses Kommunikationsmodell lässt sich auf *Kleider machen Leute* übertragen. Aufgrund der Mitteilungen bzw. Informationen, die von Strapinskis äußerer Erscheinung ausgehen, „verstehen“ die Goldacher, dass es sich bei ihm um einen Grafen handelt, und so wird der kommunizierte Schein immer weiter kommuniziert. Seine Hochstapelei resultiert also nicht etwa aus betrügerischen Absichten, sondern aus den fehlgeleiteten Kommunikationen Goldachs, was freilich mehr über die Gesellschaft als über ihn selbst aussagt. Auch als er aus Liebe zu Nettchen anfängt, aktiv hochzustapeln, betont der Erzähler nicht die Mitteilung oder Information, sondern das „Verstehen“ der Goldacher, die offensichtlich an der Aufrechterhaltung des Scheins interessiert sind. So werden ihre merkwürdigen Erwartungen und Wunschvorstellungen mithilfe des Hochstaplermotivs aufs Korn genommen.

Im letzten Abschnitt wird Böhni als Beobachter im Sinne Luhmanns beschrieben. Unter diesem Aspekt ist es kein Zufall, dass er der Initiator des Skandals ist, der Strapinski zu Fall bringt, denn als Beobachter ist ihm daran gelegen, Probleme des Systems aufzudecken und so zur funktionalen Differenzierung beizutragen. Mit Hondrich kann man sagen, dass Skandale für freie Gesellschaften insofern von großer Wichtigkeit sind, als sie ihnen die Chance geben, sich der eigenen Funktionstüchtigkeit zu vergewissern. Demgemäß führt Böhni „Entlarvungsspiel“ den Goldachern ihren Irrtum vor

Augen, der aus ihrer überkommenen ständischen Wahrnehmung resultierte.

LITERATURVERZEICHNIS

- Aschmann, B. (2013). *Preußens Ruhm und Deutschlands Ehre. Zum nationalen Ehrdiskurs im Vorfeld der preußisch-französischen Kriege des 19. Jahrhunderts*. München: Oldenbourg.
- Böhler, M. (1990). Keller, Gottfried: Die Leute von Seldwyla. Erzählungen von Gottfried Keller. von Michael Böhler und Y. A. Elsaghe (Hrsg.). *Nachwort*. (Zweiter Band). Basel: Birkhäuser.
- Bourdieu, P. (1974). P. B.: Zur Soziologie der symbolischen Formen. *Strukturalismus und soziologische Wissenschaftstheorie* (S. 7-41). Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Bourdieu, P. (1993). *Sozialer Sinn. Kritik der theoretischen Vernunft*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Claudio, B. (1997). Giancarlo Corsi, Elena Esposito: *GLU. Glossar zu Niklas Luhmanns Theorie sozialer Systeme*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Fleig, A. (2008). Märtyrer seines Mantels. Gottfried Kellers Novelle Kleider machen Leute. *Der Deutschunterricht*, H. 4., 31-41.
- Freund-Spork, W. (2008). *Lektüreschlüssel. Gottfried Keller – Kleider machen Leute*. Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- Goethe, J. W. (2010). *Faust-Dichtungen*. Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- Hondrich, K. O. (2002). *Enthüllung und Entrüstung. Eine Phänomenologie des politischen Skandals*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Keller, G. (1990). Die Leute von Seldwyla. Erzählungen von Gottfried Keller (Zweiter Band). Michael Böhler und Y. A. Elsaghe (Hrsg.). Basel: Birkhäuser.
- Loetz, F. (2012). „Ständische Gesellschaft“. *Historisches Lexikon der Schweiz*. Elektronische Ausgabe (e-HLS). URL: <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D9928.php> (Stand: 18.01.2016).
- Luhmann, N. (1984). *Soziale Systeme*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- (1986). *Ökologische Kommunikation*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- (1990). *Die Wissenschaft der Gesellschaft*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- (1995). *Die Kunst der Gesellschaft*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp Verlag.
- (2002). *Einführung in die Systemtheorie*. Dirk Baecker (Hrsg.). Heidelberg: Carl Auer Verlag.
- Misch, M. (1982). Der Märtyrer seiner Rolle. *Deutschunterricht in Südafrika* 2, H. 9, 3-14.

Richartz, H. (1975). *Literaturkritik als Gesellschaftskritik. Darstellungsweise und politisch-didaktische Intention in Gottfried Kellers Erzählkunst*. Bonn: Bouvier.

Sautermeister, G. (1976). Der alte Kanon neu. Zur Revision des literarischen Kanons in Wissenschaft und Unterricht. Walter Raitz und Erhard Schütz (Hrsg.). *Erziehung und Gesellschaft in Gottfried Kellers Novelle „Kleider machen Leute“* (S. 176-207). Opladen: Westdeutscher Verlag.

Selbmann, R. (2007). *Erläuterungen und Dokumente. Gottfried Keller – Kleider machen Leute*. Stuttgart: Philipp Reclam jun.

Köppe, T. & Simone Winko (2013). *Neuere Literaturtheorien. Eine Einführung*. Stuttgart/Weimar: J. B. Metzler.

**THE GOLDACH SYSTEM: ON COMMUNICATION AND
VENEER IN GOTTFRIED KELLER'S *KLEIDER MACHEN
LEUTE***

Abstract: In *Kleider machen Leute* (1874), written by one of the leading realist German writers, Gottfried Keller (1819-1890), the transition phase of the socially stratified societies' into modern capitalism is debated in a literary way. In this work, the contradictions and weaknesses of the societies that are stuck in a transitional phase are depicted in a satirical language by using the scoundrel motif. Besides, by creating two different fictional cities called Seldwyla and Goldach, the attention is drawn to the inevitable dependence of the people on the layers in the community. The main character, as an unemployed poor tailor apprentice with a rich appearance treated like an earl by the Goldach society, reveals the social stratification of the society in a critical perspective, due to the consideration that only someone from the upper classes can have a good appearance is still dominant in the society. In this regard, we have shaped our study by taking into consideration Niklas Luhmann's works on social strata stating that the social system consists of subsystems and communication, and his system theory and the concepts based on this theory. The system theory has enabled us to see the societal discord revealed in the novella and helped us achieve a better reading by contributing a new dimension to the text.

Keywords: Scoundrel Motif, Appearance, Society, Niklas Luhmann, System Theory, Communication.

Araştırma-İnceleme

**REDUIRE L'ANXIETE LANGAGIERE EN PRODUCTION
ORALE: JEUX DE ROLES EN FLE¹**

Sibel ÇAPAN TEKİN²
Veda ASLIM YETİŞ³

Résumé: L'objectif principal de cette étude a été de déterminer le niveau d'anxiété d'apprenants de français langue étrangère (FLE) et d'utiliser une technique appropriée pour la réduire. Pour ceci les jeux de rôles, qui permettent aux apprenants d'être plus actifs, motivés et créatifs, ont été utilisés. Avec un échantillon de 17 apprenants de FLE suivant le cours de production orale, il a été collecté des données quantitatives et qualitatives. Un questionnaire d'anxiété à parler (FLSAS) pour déterminer leur niveau d'anxiété a été administré avant et après l'intervention qui consistait à réaliser 8 semaines de leçons de production orale avec jeux de rôles. Avant l'intervention, les apprenants ont également participé à un examen de production orale (test préliminaire). Afin de voir si une différence s'avérait dans leur niveau d'anxiété selon que leur niveau de langue augmentait, un second examen s'est fait après l'intervention. A l'aide d'un entretien semi-dirigé, il a été cherché à connaître les opinions des apprenants concernant les effets des jeux de rôles. L'analyse des résultats quantitatifs ont montré que ces jeux engendraient une diminution du niveau d'anxiété et une hausse de la compétence de production orale. Selon les données qualitatives, les jeux de rôles diminuent l'anxiété à parler, créent un environnement d'apprentissage plus créatif, renforcent les autres compétences linguistiques des apprenants et permettent une interaction culturelle.

Mots clés: Anxiété langagière, Jeux de rôles, Production orale, Français langue étrangère.

¹ Ce travail est le résumé d'une thèse de maîtrise intitulée "Réduire/vaincre l'anxiété langagière en production orale avec les jeux de rôles: Une expérience avec des étudiants de FLE" et soutenue en Avril 2015.

² Araş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü. sibel_capan@hotmail.com

³ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Fransızca Öğretmenliği Programı. vaslim@anadolu.edu.tr

KONUŞMA KAYGISINI AZALTMAK: FRANSIZCA YABANCI DİL SINIFINDA ROL YAPMA TEKNİĞİ

Öz: Bu çalışma Fransızca yabancı dil öğrencilerinin kaygı düzeylerini ve var olan kaygıyı uygun bir öğretim tekniği ile azaltmayı hedeflemektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için, öğrencilere daha yaratıcı, daha aktif ve daha fazla motive olma imkânı tanıyan rol yapma tekniğine başvurulmuştur. Çalışmanın örneklemini, Anadolu Üniversitesi 2012-2013 Öğretim yılı Fransızca Öğretmenliği Programı'nda Konuşma Becerileri dersine kayıtlı 17 birinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler, nicel ve nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak elde edilmiştir. Örneklemin uygulama öncesi ve sonrası konuşma kaygı düzeyini belirlemek için bir yabancı dil konuşma kaygı ölçeği (FLSAS) uygulanmış ve akademik başarıyı ölçmek için konuşma sınavı yapılmıştır. Uygulamanın ardından, rol yapma tekniğinin konuşma kaygısı üzerindeki etkilerini belirlemek ve uygulamaya ilişkin öğrencilerin fikirlerini öğrenmek için 17 öğrenciye yarı yapılandırılmış bir mülakat uygulanmıştır. Çalışmanın nitel ve nicel verileri, 8 hafta süren rol yapma tekniği uygulanmasının öğrencilerin konuşma kaygısı üzerinde anlamlı bir fark yarattığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Öntest ve sontest sonuçları karşılaştırıldığında öğrencilerin kaygı düzeyinde bir azalma olduğu ve rol yapma tekniği ile gerçekleştirilen konuşma derslerinden sonra akademik başarıda bir artış olduğu görülmüştür. Mülakat analizlerine göre rol yapma tekniği, konuşma kaygısını yok etmede önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, daha yaratıcı bir öğrenme ortamı oluşmasına, öğrencilerin diğer dil becerilerini geliştirmesine ve kültürel etkileşimin sağlanmasına yardımcı olmuştur. En önemlisi de, bu uygulama öğrencilerin toplum önünde kendilerini daha iyi ifade edebilmesi, özgüvenini kazanması, daha cesaretli olması konusunda katkı sağlamıştır.

Anahtar Sözcükler: Dil Kaygısı, Rol Yapma Tekniği, Sözlü İletişim, Yabancı dil olarak Fransızca.

Introduction

Les recherches en langue étrangère ont toujours démontré le rôle et l'importance que jouent les 'différences individuelles' des apprenants lors de l'apprentissage d'une langue (Brown, 2000; Gelman, 2006; Gardner et MacIntyre, 1992). Ces différences influencent le processus de l'acquisition de la langue cible et particulièrement la rapidité et la fluidité de l'apprentissage. Parmi ces différences individuelles, pourtant toutes influentes et opérantes dans le processus d'apprentissage, Bailey (1983, cité par Philips, 1991, p. 1) souligne principalement l'importance de la variable affective dans l'apprentissage des langues: « ce que l'apprenant expérimente dans la classe de langue est aussi important que la méthode d'enseignement et le matériel utilisés. ». Gelman (2006, p. 8), lui, affirme que « les caractéristiques affectives jouent un rôle très important dans l'acquisition d'une langue seconde. ». Quant à Stevick (1980, cité par Arnold, 2006, p. 408), il explique que « Le succès [dans l'apprentissage des langues étrangères] dépend moins des matériaux, des techniques et des analyses linguistiques que de ce qui se passe dans la classe et entre les

personnes pendant la classe ». En d'autres mots, selon Stevick, la réussite dépend plus des « personnes » que des « choses », c'est-à-dire, plus de leur personnalité, de leur attitude, de leur relation avec les autres individus de la classe, de leur interaction avec les autres. En fait, la réussite résulte davantage des variables affectives dont leur importance dans le domaine de la didactique des langues a constitué le sujet de nombreuses études (Cf. Arnold, 2006, p. 409). Et parmi les constituantes des variables affectives comme la motivation, l'attitude de l'apprenant envers la langue cible (LC), les attitudes de l'enseignant, l'établissement d'un climat de classe adéquat... (Arnold, 2006, pp. 408-409; Gelman, 2006, p. 8), il y en a une qui, principalement depuis les années 80 a été sujet à beaucoup de recherches : il s'agit de l'anxiété.

« L'anxiété est un sentiment qui apparaît dans des situations nerveuses, angoissantes et dépressives » (Horwitz, Horwitz et Cope, 1986, p. 125). Les auteurs de *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology* (Manstead et Hewstone, 1996, cités et traduit par Wilkinson, 2011, p. 15) définissent l'anxiété comme étant « une émotion caractérisée par l'appréhension vis-à-vis de futurs événements qui seront possiblement désagréables ou nuisibles. ». L'anxiété est en réalité un problème général qui se manifeste en classe lors d'un apprentissage quel que soit la discipline, le cours enseignés: les mathématiques, la biologie, l'histoire, la géographie... Mais lorsqu'il est question de l'apprentissage d'une langue étrangère, cette anxiété prend le nom d'"anxiété langagière".

Dans le chemin de la conceptualisation de l'anxiété langagière, les premiers grands et importants travaux ont été en réalité conçus par Horwitz, Horwitz et Cope (1986) qui ont traité pour la première fois l'anxiété langagière comme un phénomène particulier à l'apprentissage des langues étrangères. En lui créant un cadre théorique et une échelle de mesure (*Foreign Language Classroom Anxiety Scale*), Horwitz et al. (1986, p. 128) ont défini ce type d'anxiété de façon plus spécifique :

un phénomène distinct et complexe composé d'auto perceptions, de croyances, de sentiments et de comportements liés à l'apprentissage des langues dans le contexte de classe et résultant du caractère spécifique du processus d'apprentissage des langues.

Cette définition qui met bien au jour le fait que l'anxiété langagière est un concept spécifique à l'apprentissage des langues et qu'elle ne peut interférer avec les autres types d'anxiété éprouvés dans les divers autres apprentissages (tels les mathématiques, la science, la géographie...), a été par la suite renforcée par MacIntyre et Gardner (1994, p. 284) qui l'ont, eux, définie ainsi: « l'anxiété langagière est une sensation d'appréhension associée aux contextes dans lesquels la langue seconde est utilisée, y compris la production orale, la compréhension orale et l'apprentissage ».

Les recherches effectuées dans le domaine par de nombreux chercheurs ont également étayé le fait que l'anxiété langagière est l'un des facteurs importants

nuisant à l'apprentissage d'une langue étrangère et influençant de manière négative la performance des apprenants de langue. De façon générale, les conclusions atteintes par de nombreux chercheurs comme Horwitz et al. (1986), MacIntyre (1989), Young (1991), Aida (1994), MacIntyre (1995), Saito et Samimy (1996), Coulombe (1998), Horwitz (2001) ont été que :

- l'anxiété langagière a un grand effet négatif sur les performances des apprenants en langue seconde ;
- les apprenants anxieux sont moins performants que ceux qui éprouvent moins d'anxiété ;
- il existe une corrélation négative entre l'anxiété langagière et les notes obtenues dans le cours de langue étrangère ;
- malgré tous les efforts de l'apprenant, l'anxiété influence négativement sa réussite scolaire.

D'autres recherches encore ont examiné les effets de l'anxiété langagière mais de façon plus spécifique: elles ont traité de ses conséquences sur les quatre compétences langagières (savoir-faire langagiers), à savoir la production écrite, la compréhension écrite, la compréhension orale et la production orale. Parmi ces compétences, il a été constaté que la production orale était (Horwitz et al, 1986; Price, 1991, cité par Philips, 1992; Young, 1991; Young, 1992; Cheng et al., 1999) la compétence provoquant plus d'anxiété sur la performance des apprenants : elle s'avère être la plus problématique concernant le développement de l'anxiété (Horwitz et al, 1986; Price, 1991, cité par Philips, 1992; Young, 1991; Young, 1992; Cheng et al., 1999). En effet, les recherches montrent que les apprenants manifestent ressentir le plus d'anxiété langagière lors des cours de production orale et essentiellement lorsqu'ils doivent prendre la parole dans la langue cible, c'est-à-dire dans la langue étrangère qu'ils apprennent. Certains éléments comme la confiance en soi (la faible confiance en soi crée plus d'anxiété), la possibilité d'échec (même une petite possibilité est suffisante pour éviter de parler), les échecs antérieurs (l'effet majeur des mauvaises expériences vécues dans le passé), l'évaluation négative (plus l'apprenant est confronté aux évaluations négatives faites par les autres, plus il éprouve de l'anxiété lors des prochaines activités) sont des raisons de l'anxiété à parler (Cheng et al., 1999, p. 436).

Etant donné que l'anxiété ressentie en production orale se manifeste davantage être comme un réel problème et du fait que parler a toujours été considéré comme « le paragon de la maîtrise d'une langue étrangère » (Defays, 2003, p. 244), c'est l'anxiété langagière ressentie en production orale qui a constitué l'objet principal de notre étude. Beaucoup de chercheurs ont étudié cette anxiété afin d'explicitier ses causes d'apparition, ses sources ainsi que ses effets sur la performance des apprenants de langues. Certains lui ont tracé un cadre théorique, d'autres ont proposé certaines stratégies pour la réduire et permettre ainsi à l'apprenant de réussir en production orale en langue cible. Parmi ces études, celle réalisée par Philips (1992) a retenu particulièrement notre attention

car il a eu recours aux jeux de rôles pour examiner les effets de l'anxiété langagière sur la performance des apprenants lors des tests oraux. Avant d'administrer l'échelle d'anxiété langagière (FLCAS) développée par Horwitz et al. (1986), il a proposé, lors de la seconde étape du test oral, à ses 44 participants apprenant le français en tant que langue étrangère de jouer des rôles. L'analyse des données a révélé que les apprenants anxieux obtenaient des résultats scolaires (notes) plus faibles que les apprenants moins anxieux et que les sentiments désagréables vécues par les apprenants lors de l'évaluation orale comme la pression, le tremblement, l'inquiétude influençaient négativement ce processus, ou en d'autres termes, augmentaient l'anxiété.

Dans la quête de solutions pour remédier à l'anxiété langagière ressentie en production orale, ces jeux nous sont apparus comme pouvant être une solution. Les jeux de rôles sont des outils d'enseignement/apprentissage motivant et engageant les apprenants dans des productions orales tout en leur procurant du plaisir. Ils permettent d'imaginer, de produire, de mettre en scène diverses situations et donc de participer activement au cours, d'être au centre des activités tout en étant créatif. Taylor et Walford (1976, p. 199, cité par Yaiche, 1996, p. 24) expliquent que « le jeu de rôle est fondé sur l'improvisation spontanée des participants quand ils ont été placés dans une situation hypothétique. ». Les apprenants ont différents rôles comme acteur, président, agent de police, plombier, instituteur, vendeur, etc. L'utilisation du jeu de rôles, non seulement réactive les connaissances linguistiques des apprenants, mais aussi sensibilise les apprenants et instaure un climat de confiance (Leblanc, 2002, pp. 30-31). Dufeu (1999, p. 115, cité par Leblanc, 2002, p. 31) dit que l'attitude d'acceptation des erreurs et le respect du rythme de chaque participant sont très importants pour l'instauration d'un climat de confiance et ces attitudes réduisent aussi les tensions dans la classe. Si cette atmosphère peut être créée au sein de la classe, l'apprenant n'a pas peur alors d'être évalué négativement, ainsi il s'exprime tranquillement et participe au travail volontairement.

L'objectif principal de cette recherche est de déterminer le niveau de l'anxiété langagière en production orale des apprenants de français langue étrangère et de connaître les effets que peut apporter un travail avec les jeux de rôles à des apprenants de français langue étrangère (FLE) anxieux dans le cadre du cours de production orale. Dans cet objectif, nous répondrons aux questions suivantes :

1. Est-il possible de vaincre/réduire l'anxiété langagière en production orale à l'aide de jeux de rôles?
2. Le travail avec les jeux de rôles augmente-t-il la performance (en termes de scores/résultats scolaires) des apprenants de FLE en production orale? Existerait-il une corrélation entre les scores et l'anxiété?
3. Quels sont les apports des jeux de rôles pour les apprenants de FLE dans le cadre de l'anxiété langagière?

1. Méthodologie

1.1. Type de recherche

Cette étude combine la méthode quantitative et la méthode qualitative pour atteindre son objectif. La méthode quantitative a été utilisée afin de connaître le niveau d'anxiété et la réussite scolaire des apprenants en production orale FLE. Quant à la méthode qualitative, elle a été utilisée pour connaître les opinions des apprenants sur l'usage de la technique de jeux de rôles et ses effets sur l'anxiété ressentie en cours de production orale. Pour cela, un entretien semi-dirigé sera administré à l'échantillon après les cours effectués avec les jeux de rôles.

1.2. L'échantillon

Notre échantillon de travail se constitue de 17 apprenants (11 garçons et 6 filles) de première année qui ont suivi le cours de production orale nommé Communication Orale en Français. Ces apprenants ont tous connu la langue française pour la première fois en classe préparatoire. Après avoir passé, en classe préparatoire, l'examen de niveau B1 préparé selon les critères du CECR par des enseignants de l'Ecole Supérieure des Langues Etrangères de l'Université dans laquelle ces étudiants sont inscrits, ils ont acquis le droit d'inscription en première année de licence (4 ans) à la Faculté d'Education dans le département de FLE. Ainsi, notre échantillon est donc constitué d'apprenants de niveau B1, futurs enseignants de FLE.

1.3. Les outils de collecte de données

L'échelle d'Anxiété à Parler en Langue Etrangère : Afin de déterminer le niveau de l'anxiété langagière de production orale des apprenants constituant notre échantillon, nous avons utilisé l'échelle *Foreign Language Speaking Anxiety (FLSAS ; Anxiété à Parler en Langue Etrangère)* développée par Huang (2004) mais adaptée et traduite en turc par Balemir (2009). Dans cette version adaptée, il existe en tout 28 items dont certains d'entre eux ont été modifiés partiellement ou complètement du fait qu'ils n'étaient pas directement relatifs à l'anxiété à parler (Balemir, 2009, p. 40). A travers cette échelle de type Likert à 5 points (1=pas du tout d'accord, 5=tout à fait d'accord), comme certains items (7, 16, 17, 18, 19, 23, 27) étaient formulés négativement, la pondération a été inversée lors de leur analyse (5=pas du tout d'accord, 1=tout à fait d'accord). Du fait que notre échantillon de travail se constitue d'apprenants de français, nous avons remplacé les termes « anglais », « langue anglaise » apparaissant dans les items par les termes « français », « langue française ». Cette échelle ayant été administrée deux fois (une fois avant et une fois après l'intervention), nous avons nommé E1 celle administrée avant et E2 celle administrée après.

Le Test Préliminaire et Le Test Final : Nous avons utilisé le même test en français approprié aux objectifs du cours de production orale en tant que pré-test et post-test au début et à la fin du semestre. Les apprenants, qui ont passé les tests oraux devant deux examinateurs, ont pioché un groupe de questions parmi les 19 groupes préparés. Chaque groupe contenait entre 4 et 6 questions de niveau B1. Ces questions ont été élaborées d'après les critères du Cadre

Européen Commun de Référence pour les langues (CECR) et ont été examinées par deux experts. Selon leurs avis, commentaires et propositions, des changements sont survenus au niveau des questions.

Le test préliminaire a été appliqué aux apprenants la deuxième semaine du premier semestre et le test final, la dixième semaine (8 semaines de cours effectués avec les jeux de rôles). Les deux tests étant composés des mêmes questions, nous avons fait attention à ce que les apprenants ne répondent pas aux mêmes questions choisies au pré-test : avant chaque pioche du post-test, le groupe de questions pioché au pré-test par l'interrogé a été ôté. A l'aide des résultats obtenus au pré-test et au post-test, nous avons pu observer s'il existait une différence dans les notes/scores des participants d'un test à l'autre.

La performance des apprenants lors du pré-test et post-test a été évaluée avec une grille d'évaluation notée sur 20. Cette grille d'évaluation comprend des critères tels le lexique, la morphosyntaxe, la prononciation, la spontanéité, la compréhension de la consigne. Afin d'assurer une bonne participation des apprenants, il leur a été expliqué que le score obtenu sera compté en tant que note d'examen. De ce fait, la note sur 20 a été transformée en une note sur 100.

L'Entretien : Afin de comprendre les opinions des apprenants sur les effets de jeux de rôles sur l'anxiété à parler en cours de production orale FLE et de confirmer les résultats du questionnaire, nous avons réalisé un entretien semi-dirigé. Les questions portaient aussi à connaître, à comprendre les opinions des apprenants en ce qui concerne les effets et les apports du jeu de rôle sur l'anxiété à parler en FLE et le cours de production orale.

Composé de 8 items, l'entretien semi-dirigé a été administré en turc afin d'éviter toutes mésententes. Les apprenants ont rempli un formulaire de consentement avant chaque entretien. Les entretiens ont été réalisés à la fin du premier semestre et enregistrés sur magnétophone.

1.4. Déroulement de l'intervention

L'intervention s'est déroulée au cours du premier semestre de l'année scolaire 2012/2013. Le cours de production orale de FLE de la première année de licence (FRÖ 101 Communication Orale en Français I) est un cours de 3 heures par semaine étalé sur une période de 12 semaines. Cependant, afin d'administrer l'entretien semi dirigé, nous avons demandé aux apprenants de se présenter en classe une semaine de plus. Notre expérience a donc duré en tout 13 semaines.

La première semaine, nous avons d'abord informé minutieusement les apprenants sur l'étude et le déroulement du cours de production orale. Nous leur avons aussi parlé de l'échelle FLSAS et l'avons appliquée (E1) à ces apprenants pour connaître leur niveau d'anxiété à parler avant l'intervention.

La semaine suivante, nous avons administré le pré-test. Les apprenants ont pioché un numéro entre 1 et 19 et ont répondu aux questions correspondant au numéro : tout numéro pioché était mis de côté afin que les apprenants répondent tous à des questions différentes. Les apprenants ont été interpellés un par un et

ont été questionnés pendant 10 minutes par deux examinateurs qui leur ont donné un score à l'aide d'une grille d'évaluation de production orale. Chaque examinateur a donné une note séparément : la moyenne des deux scores a constitué la note finale de l'apprenant. Ce score a été conservé pour être comparé avec celui du post-test (test oral effectué après l'intervention). Afin d'assurer une bonne participation de la part des apprenants, nous leur avons précisé que ce score constituera 20% de l'examen partiel (examen obligatoire effectué selon le calendrier scolaire).

A partir de la troisième semaine, le cours de production orale a été effectué pendant 8 semaines en utilisant la technique de jeu de rôle. Les cours se sont alternés de façon à faire pendant une semaine une leçon composée seulement de jeux de rôles, l'autre semaine de façon à faire une leçon où prennent place des activités visant à faire travailler la production/compréhension orales, et se finalisant par des jeux de rôles. Ainsi, les apprenants ont suivi au total 4 cours basés sur un document déclencheur oral ou écrit déterminé selon l'objectif du cours de production orale (1 heure et demie) suivi par des activités de jeux de rôle (1 heure et demie) et 4 cours où les apprenants se mettaient en groupes pour, uniquement, travailler et présenter une situation de communication basée sur les jeux de rôles. Ces jeux étaient pour certains accompagnés de canevas, d'autres nécessitaient un temps de préparation en classe de 10-15 minutes ou d'autres encore étaient donnés en tant que devoir à faire à la maison. Dans ce dernier cas, les apprenants devaient coopérer aussi en dehors de la salle de classe et se préparer pour le cours prochain. Afin d'assurer une bonne participation de la part des apprenants, nous leur avons précisé que les performances de classe seront évaluées et constitueront 30% de la note de l'examen de fin de semestre (examen final).

La onzième semaine, nous avons administré une seconde fois l'échelle FLSAS (E2) afin de voir si une différence s'est avérée dans le niveau de l'anxiété à parler des apprenants depuis la première administration du questionnaire et donc après l'intervention/l'usage des jeux de rôle.

La semaine suivante, les apprenants ont passé le test final (post-test) dans les mêmes conditions que celles du pré-test. Notre objectif était de voir si une hausse dans les scores des apprenants était survenue. Ce score allait aussi constituer une partie de l'examen final (20%).

Enfin la semaine 13, pour comprendre l'efficacité de l'intervention et connaître les opinions des apprenants, nous avons administré l'entretien semi-dirigé qui se compose de 8 questions. Les entretiens, qui ont duré environ 15 minutes, ont été enregistrés sur magnétophone.

2. Présentation et Interprétation des Résultats

2.1. Le niveau d'anxiété à parler des apprenants de FLE avant et après l'intervention

Cette partie a pour but de répondre à notre première question de recherche (Est-il possible de vaincre/réduire l'anxiété langagière en production orale à l'aide de

jeux de rôles?). Pour ceci, nous analyserons les données obtenues à l'aide de l'échelle *Foreign Language Speaking Anxiety* (FLSAS), adaptée et traduite par Balemir (2009) à notre échantillon composé de 17 apprenants de FLE. Rappelons que ce questionnaire (FLSAS) est une échelle de type de Likert à 5 points comportant 28 items concernant l'anxiété à parler. Le score le plus élevé pouvant être obtenu à partir de ce questionnaire est 140 (28x5) et le plus bas est 28 (28x1) : plus le score sera élevé, plus ceci désignera un haut niveau d'anxiété.

Une fois que les apprenants ont répondu aux items composant l'échelle, les points obtenus par chacun ont constitué le score total démontrant leur niveau d'anxiété à parler en français langue étrangère avant et après les leçons réalisées selon la technique des jeux de rôles. De cette façon, nous avons pu comparer leurs niveaux d'anxiété à parler mesurés avant l'intervention (E1= Echelle 1) et après l'intervention (E2= Echelle 2). L'analyse descriptive de ces résultats est présentée dans le tableau 1.

Tableau 1: *Analyse descriptive des scores totaux obtenus via l'échelle (E1/E2)*

Mesure	Nbr.d'items	Min.	Max.	Moyenne	Ecart-type
L'anxiété à parler (E1)	28	65	112	96.53	10.85
L'anxiété à parler (E2)	28	56	80	65.47	6.47

Selon le tableau 1, nous pouvons dire que le niveau d'anxiété de notre échantillon était assez élevé avant l'intervention puisque la moyenne des scores est bien au-dessus de 70 (=moitié du score le plus élevé pouvant être obtenu à l'échelle). En effet, il est question d'une moyenne de 96,53. Ce tableau montre aussi que le score le plus bas obtenu par notre échantillon à l'E1 est de 65 et le plus élevé de 112 points. Mais après l'intervention, il est vu que le niveau d'anxiété de notre échantillon ($m=65.47$) a baissé et qu'il est même en dessous de 70, la moitié du score le plus élevé (rappelons que le score le plus élevé pouvant être obtenu à l'échelle est de 140). Donc, il existe une différence entre la moyenne des scores de l'E1 et la moyenne des scores de l'E2 : la moyenne est passée de 96,53 à 65,47. Il est aussi vu que les scores minimum et maximum ont baissé : alors qu'à l'E1, le score le plus élevé était de 112 points, ce score est passé à 80 sur 140 ; le moins élevé est passé de 65 à 56. Le score maximum s'est largement rapproché de la moyenne 70 et le minimum s'en est davantage éloigné.

Afin de voir si la différence entre les deux moyennes est statistiquement significative, nous avons eu recours au test non paramétrique de Wilcoxon utilisé avec des groupes d'échantillon de moins de 30 individus: ce test est une alternative du test de t pour échantillons appariés (Pallant, 2005, p. 198 et 210).

Tableau 2: *Analyse du test des rangs signés de Wilcoxon avant et après l'intervention*

	Après-Avant
Z	-3.623
Asymp. Sig. (2-tailed)	.00

L'analyse du test Wilcoxon montre qu'il existe une différence significative concernant le niveau d'anxiété des participants avant et après l'intervention ($z=-3.623$, $p<.05$). Selon ces résultats, il est possible de dire que les jeux de rôles ont permis de réduire le niveau d'anxiété à parler des apprenants.

Nous avons également analysé la moyenne des réponses données aux items par tous les participants à l'E1 et à l'E2. Le tableau 2 nous informe ainsi des scores minimum et maximum, de la moyenne et de l'écart-type de toutes les réponses données. Les chiffres obtenus et présentés sont sur 5 du fait qu'il est question d'une échelle à 5 points. Ainsi, le score le plus élevé pouvant être obtenu pour chaque item est de 5 points et le moins élevé de 1 point. Plus le score maximum pour chaque item sera proche de 5, plus ceci indiquera une présence d'anxiété pour chaque item. En revanche, plus il sera proche de 1, plus ceci indiquera une anxiété inexistante ou quasi-existante.

Tableau 3: *Analyse descriptive des scores des réponses à 5 points pour E1 et E2*

Mesure	Min.	Max.	Moyenne	Ecart-Type
Les Réponses (E1)	2,18	4,14	3,57	,48482
Les Réponses (E2)	2,50	3,21	2,8172	,17262

D'après le tableau 3, pour E1, le score minimum est 2,18, le score maximum est 4,14. Mais vu que la moyenne des réponses est 3,57, ceci signifie que les apprenants ont davantage donné des réponses mentionnant leur anxiété puisque cette moyenne est au-dessus de 2,50 (=moitié du score le plus élevé pouvant être obtenu pour chaque item) et très proche de 4 (= « je suis d'accord »). Les apprenants ont donc principalement été d'accord avec ces items qui expriment l'anxiété ; à travers chaque réponse, ils se sont majoritairement affirmés anxieux. Lorsque nous analysons les réponses données à l'E2, il est vu que les apprenants ne s'affirment plus majoritairement anxieux mais plutôt neutres. En effet, alors que la moyenne des réponses données aux items de l'échelle administrée avant l'intervention se situait dans la catégorie « D'accord », cette moyenne s'est rangée dans la catégorie neutre après l'intervention : elle est passée de 3,57 à 2,81. Les apprenants ont donc déclaré qu'ils étaient neutres face au contenu de ces items.

2.2. Le niveau de réussite scolaire des apprenants de FLE (pré-test/post-test)

Dans cette partie, nous analyserons les résultats obtenus à l'aide du test préliminaire et du test final afin de répondre à notre seconde question de

recherche (Le travail avec les jeux de rôles augmente-t-il la performance (en termes de scores/résultats scolaires) des apprenants de FLE en production orale?). Cette partie a pour but de déterminer s'il existe une différence entre les scores du pré-test et du post-test ; c'est-à-dire que l'objectif est de mettre au jour l'influence de l'intervention sur la performance des apprenants et, par cet intermédiaire, de révéler l'existence ou non d'une corrélation entre les scores des apprenants et la baisse de l'anxiété.

Les apprenants ont passé le test préliminaire avant les cours réalisés avec les jeux de rôles et le test final et après les cours réalisés avec les jeux de rôles. Le tableau 4 nous montre les résultats obtenus au test préliminaire qui a été réalisé au début du semestre, c'est-à-dire avant l'intervention ; et le tableau 5 les résultats obtenus au post-test appliqué après les cours de production orale avec jeux de rôles effectués pendant 8 semaines. Dans ces deux tableaux ont été indiqués par des numéros allant de N01 à N17 les apprenants constituant notre échantillon, les scores obtenus sur 100 donnés par les correcteurs 1 et 2 pour chaque apprenant, la moyenne de ces deux scores ainsi que la moyenne de la classe calculée à partir de la moyenne des deux scores.

Tableau 4: Les résultats obtenus au test préliminaire

Numéro de code des étudiants	Score sur 100 1	Score sur 100 2	Moyenne des deux scores	Moyenne de la classe
N01	57,5	57,5	57,5	47,43
N02	57,5	57,5	57,5	
N03	35	30	32,5	
N04	30	35	32,5	
N05	52,5	50	51,25	
N06	25	32,5	28,75	
N07	55	57,5	56,25	
N08	42,5	42,5	42,5	
N09	35	37,5	36,25	
N10	50	45	47,5	
N11	47,5	42,5	45	
N12	55	50	52,5	
N13	47,5	42,5	45	
N14	62,5	60	61,25	
N15	65	60	62,5	
N16	52,5	47,5	50	
N17	50	45	47,5	

D'après le tableau 4, le score maximum obtenu au test préliminaire est 62,50, le score le plus bas est 28,75 sur 100 et la moyenne des scores est de 47,4.

Tableau 5: Les résultats obtenus au test final

Numéro de code des étudiants	Score sur 100 du 1	Score sur 100 du 2	Moyenne des deux scores	Moyenne
N01	72,5	70	71,25	
N02	72,5	72,5	72,5	
N03	67,5	62,5	65,0	

N04	62,5	52,5	57,5	61,38
N05	70	70	70,0	
N06	45	45	45,0	
N07	75	75	75,0	
N08	55	50	52,5	
N09	50	47,5	48,75	
N10	65	60	62,25	
N11	75	72,5	73,75	
N12	60	55	57,5	
N13	62,5	67,5	65,0	
N14	72,5	72,5	72,5	
N15	57,5	55	56,25	
N16	55	50	52,5	
N17	47,5	45	46,25	

Le tableau 5 montre que le score minimum obtenu par notre échantillon est 45/100 et le score maximum est 75/100. Quant à la moyenne des scores obtenus au post-test, elle est de 61,38/100 : ce nombre est plus élevée que celle du test préliminaire.

Afin de mieux révéler la différence existante entre les scores, nous comparerons dans le tableau 6, les scores obtenus au test préliminaire et au test final par chaque apprenant :

Tableau 6: *La comparaison des résultats/scores du test préliminaire et du test final*

Numéro de code des étudiants	Scores du test préliminaire	Scores du test final	Ecart entre les deux scores
N01	57,5	71,25	+13,75
N02	57,5	72,5	15
N03	32,5	65,0	+32,5
N04	32,5	57,5	+25
N05	51,25	70,0	+18,75
N06	28,75	45,0	+16,25
N07	56,25	75,0	+18,75
N08	42,5	52,5	+10
N09	36,25	48,75	+12,5
N10	47,5	62,25	+14,75
N11	45	73,75	+28,75
N12	52,5	57,5	5
N13	45	65,0	+20
N14	61,25	72,5	+11,25
N15	62,5	56,25	-6,25
N16	50	52,5	+2,5
N17	47,5	46,25	-1,25
Moyenne	47,43	61,38	+13,95

Quand on examine le tableau 6, on voit qu'en dehors des participants N15 et N17 dont les scores ont présenté une régression (de -6,25 pour N15 et de -1,25 pour N17), tous les autres scores ont haussé. Alors qu'il est question d'une hausse minimum de 2,5 et de 4,75 chez les apprenants N16 et N12, les scores des apprenants N03, N13, N11, N04, N05, N07, N06 sont ceux qui montrent les

meilleurs augmentations (entre 16,25 et 32,5 points). Pour l'apprenant N03, il est question d'une grande hausse de 32,5 points : c'est aussi la hausse la plus élevée. Le score a doublé puisqu'il est passé de 32,5 à 65. N13 aussi présente une grande hausse (+20 points) : le score est passé de 45 à 65 sur 100. Pour N11, l'écart entre le test préliminaire et le test final est de 28,75 : son score est passé de 45 à 73,75 sur 100. L'apprenant N04 présente une hausse de 25 points avec un score qui s'est élevé de 32,5 à 57,5. Quant à N05 et N07, ils ont montré une augmentation de 18,75 points ; le score de N05 est passé de 51,25 à 70 et celui de N07 de 56,25 à 75 sur 100. Pour N06, il est question d'une augmentation de 16,25 points : son score s'est élevé de 28,5 à 45,25.

Les scores des 6 autres apprenants (N01, N02, N08, N09, N10, N14) ont haussé entre 10 et 15 points. Seul N12 présente une petite hausse qui est de 5 points : il est passé de 52,5 à 57,5.

Comme on le voit, il est possible de parler d'une différence, d'une amélioration entre les scores obtenus par les apprenants au test préliminaire et au test final. L'écart des deux moyennes (test préliminaire et test final) montre aussi qu'il y a une amélioration considérable des scores : la moyenne de la classe a augmenté à 61,38 au test final tandis qu'elle était 47,43 sur 100 au test préliminaire. Dans le tableau suivant, nous présenterons les résultats du test non paramétrique de Wilcoxon qui est une alternative au test de *t*. L'objectif est de voir si la différence qui s'est montrée entre le test préliminaire et le test final est statistiquement significative.

Tableau 7: Analyse du test des rangs signés de Wilcoxon avant et après l'intervention

Test	Final-Test	N	La moyenne des rangs	La somme des rangs	Z	P
Rang négatif		2 ^a	2.50	5.00	-3.39	.00
Rang positif		15 ^b	9.87	148.00		
Valeurs égales		0 ^c	-	-		

a. test final < test préliminaire

b. test final > test préliminaire

c. test final = test préliminaire

Selon les résultats des analyses du test de Wilcoxon, le niveau de réussite des participants montre une différence significative avant et après l'intervention ($z = -3.39$, $p < .05$). Il est possible de dire que les jeux de rôles ont eu une influence positive sur le niveau de réussite des participants.

En conclusion, les résultats de la comparaison des scores obtenus au test préliminaire et au test final ainsi que les analyses statistiques du test Wilcoxon dévoilent qu'il existe une hausse dans les scores des apprenants et qu'il est question d'une différence significative entre les deux scores. Ces résultats nous permettent de dire que les jeux de rôles contribuent à la réussite des apprenants dans le cours de production orale.

Notre première question de recherche nous avait permis de montrer que les jeux de rôle permettaient de réduire l'anxiété langagière ressentie en production orale ; la deuxième question nous permet de conclure que les jeux de rôles augmentent la performance (en termes de scores/résultats scolaires) des apprenants de FLE en production orale. De par ces faits, il serait possible de dire qu'il existe une corrélation négative entre la hausse des scores et la baisse de l'anxiété : plus les apprenants sont moins anxieux, plus ils ont de meilleurs résultats. Afin de mettre au jour l'existence ou non d'une telle corrélation, nous avons fait une analyse selon le test de Spearman qui est un test alternatif au coefficient de corrélation de Pearson. Le tableau 7 nous montre les résultats obtenus par l'intermédiaire du test de Spearman.

Tableau 8: Analyse du test du coefficient de corrélation Spearman avant et après l'intervention

			Différence de performance	Différence d'anxiété
Spearman's rho	Différence de performance	coefficient de corrélation	1,000	-,059
		Sig. (2 tailed)	.	,822
		N	17	17
	Différence d'anxiété	coefficient de corrélation	-,059	1,000
		Sig. (2 tailed)	,822	.
		N	17	17

Les résultats du test de Spearman utilisé dévoilent qu'il n'existe pas une corrélation significative entre les scores obtenus en production orale et l'anxiété à parler ($p > 0.05$) bien que, selon les analyses faites jusqu'à lors, il avait été bien vu que les jeux de rôles réduisaient l'anxiété à parler et augmentaient la performance (en termes de scores/résultats scolaires) des apprenants de FLE.

2.3. Les apports des jeux de rôles à l'anxiété à parler

Pour répondre à notre troisième question (Quels sont les apports des jeux de rôles pour les apprenants de FLE dans le cadre de l'anxiété langagière?), mais aussi pour confirmer nos questions 1 et 2, nous avons réalisé un entretien semi-dirigé. Notre but a été de vérifier les données obtenues par FLSAS et de les analyser en profondeur; de connaître les sources de l'anxiété langagière et les opinions des apprenants au sujet des effets des jeux de rôles sur l'anxiété à parler ; de recueillir les commentaires des apprenants à propos du cours de production orale effectué avec les jeux de rôles. Les entretiens ont duré entre 10-15 minutes et ont été enregistrés sur magnétophone. Ils ont été réalisés en langue turque afin d'éviter tout malentendu. Les transcriptions des entretiens ont aussi été faites en langue turque. L'analyse des entretiens nous a permis de constituer 4 sous-catégories : (1) les sources de l'anxiété langagière ; (2) le rôle et les apports des jeux de rôles pour l'anxiété à parler ; (3) les opinions des apprenants concernant l'usage des jeux de rôles ; (4) Les effets des jeux de rôles sur la motivation et sur l'anxiété face aux examens oraux.

2.3.1. Les sources de l'anxiété langagière

A travers cet entretien, nous avons tenté de déceler ce qui rendait particulièrement anxieux nos apprenants de FLE. Les réponses données nous ont orientés à former trois catégories (tableau 32) : (1) la peur d'être évalué négativement par les autres, (2) les techniques d'enseignement et les attitudes de l'enseignant envers les apprenants, (3) l'auto-perception de la capacité à parler dans la langue française.

Tableau 9: *Les sources de l'anxiété à parler selon les apprenants*

Catégories	N/17	%
1. La peur d'être évalué négativement par les autres	11	64,705
2. Les techniques d'enseignement et les attitudes de l'enseignant envers les apprenants	9	52,94
3. L'auto-perception de la capacité à parler dans la langue française	11	64,705

Le tableau 9 a révélé que la peur d'être évalué négativement par les autres est l'une des principales sources de l'anxiété à parler chez notre échantillon. Les opinions et les comportements des autres provoquent de l'anxiété lors des activités en production orale selon 11 (64,705 %) des 17 participants. Les apprenants ont affirmé que la peur d'être humilié par les autres et de se faire ridiculiser devant les autres empêche leur participation au cours. C'est pour cette raison qu'ils préfèrent éviter de parler dans la langue cible en classe. L'apprenant N03 a expliqué dans quelle condition il éprouve de l'anxiété :

« Si je dois parler sans préparation à propos d'un sujet je me sens anxieux, particulièrement devant mes amis dont je pense que leur français est meilleur. Je m'angoisse à ce qu'ils aperçoivent de mes erreurs. » (N03)

Les apprenants N02, N11, N13, N16 soulignent que les comportements humiliants des autres face à leurs fautes constituent un grand effet débilant sur leurs performances :

« Par exemple, au début du semestre, j'ai fait une faute en parlant et ils [les apprenants ayant fait leurs études secondaires en France. Ces apprenants présentaient donc un niveau de Français correct équivalent au niveau C2 du CECR] m'ont regardé. Cette situation m'a ennuyé. » (N02)

« Ça me dérange lorsqu'ils [les camarades de classe] se moquent de moi. » (N11)

« Je ne peux pas dire « Jamais » ; parfois je me sens anxieux. La source de mon anxiété est la présence de certains de mes amis dans la classe, particulièrement celle des amis venus de France, et leurs attitudes envers nous quand on fait des erreurs. » (N13)

« Je me sens un peu anxieux. Je m'inquiète de faire des erreurs et de voir que les autres rient. » (N16)

52,94 % des apprenants acceptent que l'enseignant et ses attitudes puissent être un facteur débilant sur les interactions entre enseignant et apprenants pendant le cours. Selon ces apprenants, le choix de la technique d'enseignement de

l'enseignant et ses attitudes sévères envers la correction des erreurs sont deux importantes sources engendrant de l'anxiété langagière. Ils expliquent que les techniques utilisées doivent assurer non seulement une communication efficace, mais aussi une atmosphère moins anxieuse dans la classe. Ils veulent être encouragés par leur enseignant à participer au cours. Les apprenants expliquent aussi qu'ils sont contents d'être corrigés par l'enseignant lorsqu'ils prennent la parole dans la mesure où cette correction se fait de manière appropriée, sans mettre mal à l'aise. Ce qui les démotive, ce sont les attitudes sévères, irritantes et le style de correction de l'enseignant. Ce genre d'attitude les empêcherait de prendre la parole, les démotiverait et réduirait leur performance en cours. Voici ce que dit l'apprenant N01 pour signaler le rôle que joue l'enseignant dans l'apparition de l'anxiété :

« Selon moi ça dépend généralement de l'enseignant. » (N01)

Les apprenants N01, N10, N15, N16 et N17 ont souligné des effets négatifs du style de correction de l'enseignant :

« Certains enseignants corrigent quand on parle. La correction des erreurs est une bonne chose, mais ils (les enseignants) disent que nous ne devons plus faire ces erreurs, ces types d'erreurs. Ils disent : « Voilà ce que vous êtes. ». » (N01)

« Il (l'enseignant) peut corriger mes erreurs ; ceci ne peut que me plaire. Mais s'il le fait de façon à m'humilier devant mes pairs, je ne voudrais plus jamais prendre la parole. » (N10)

« Les attitudes négatives de l'enseignant m'influencent. » (N15)

« Ça ne me plaît pas d'être critiqué de manière sévère ou d'être face à une réaction trop sévère quand je fais des erreurs. » (N16)

« La réaction de l'enseignant influencera ma prochaine prise de parole. » (N17)

Les apprenants N12 et N17 ont exprimé que le choix de technique d'enseignement peut changer le niveau d'anxiété à parler. L'enseignant doit utiliser les techniques qui réduisent l'anxiété :

« Les attitudes de l'enseignant et les techniques utilisées par l'enseignant influencent ma prise de parole. » (N12)

« Les techniques utilisées par l'enseignant, son attitude peuvent réduire mon anxiété langagière. » (N17)

La dernière source qui est en réalité l'une des plus importantes sources provoquant l'anxiété à parler chez les apprenants est l'auto-perception de la capacité à parler des apprenants dans la langue française. L'auto-perception réfère au perfectionnisme, à la faible estime de soi et à la comparaison de soi avec les autres. Selon les résultats obtenus dans notre recherche, 11 apprenants (64,705%) sur 17 ont une faible auto-perception de la capacité à parler dans la langue cible, ce qui provoque chez eux de l'anxiété à parler. Ils pensent qu'il est nécessaire de parler la langue cible sans erreurs et avec un accent fluide. Selon

les apprenants N03 et N06, les différences des compétences langagières entre les apprenants provoquent l'anxiété à parler :

« *S'il y a des apprenants plus compétents en langue française, le fait qu'il puisse remarquer mes erreurs me rend anxieux.* » (N03)

« *Parce que j'ai recommencé à travailler le français après une longue période, je suis conscient des écarts qui existent entre mes camarades de classe et moi ; ceci me rend grandement anxieux.* » (N06)

Les apprenants N07 et N10 expriment éprouver de l'anxiété quand ils ne réussissent pas à parler d'une manière fluide et sans erreurs :

« *Comme je n'arrive pas à construire des phrases correctes, j'éprouve de l'anxiété. Je veux construire des phrases tout à fait correctes.* » (N07)

« *Si les personnes qui ont pris la parole avant moi ont parlé avec fluidité et sans erreurs, [...] lorsque c'est mon tour j'ai peur de faire des erreurs, je me sens anxieux.* » (N10)

2.3.2. Le rôle et les apports des jeux de rôles pour l'anxiété à parler

Par l'intermédiaire de l'entretien, nous avons aussi visé à déterminer les effets des cours réalisées avec les jeux de rôles sur l'anxiété à parler des apprenants de FLE. En fonction de l'analyse des propos des apprenants nous pouvons affirmer que selon ces derniers, il existe une différence dans le niveau de leur anxiété après les cours avec les jeux de rôles. Selon les réponses des apprenants (1) les cours de production orale avec les jeux de rôles réduisent l'anxiété à parler et (2) les jeux de rôles permettent plus de participation au cours, allouent beaucoup de courage et assignent de la confiance en soi.

Tableau 10: *Le rôle et les apports des jeux de rôles pour l'anxiété à parler*

Catégories	N/17	%
1. Les cours de production orale avec les jeux de rôles réduisent l'anxiété à parler	11	64,705
2. Les jeux de rôles permettent plus de participation au cours, de courage et de confiance en soi	12	70,588

Selon le tableau 10, la majorité des apprenants (11 des 17 apprenants) ont accepté que les cours effectués avec les jeux de rôles ont un effet facilitant sur les activités orales. Ils disent que les jeux de rôles permettent de réduire l'anxiété, de faciliter le processus de production orale et de créer un milieu d'enseignement/apprentissage plus motivant. Les apprenants N06, N09, N10, N17 ont affirmé que grâce aux jeux de rôles, ils réussissent à atténuer leurs anxiétés à parler dans certaines mesures:

« *On peut absolument l'affirmer : mon anxiété a diminué par rapport au passé.* » (N06)

« *Quand je me suis trouvé dans cette classe assez nombreuse, j'ai ressenti de l'inquiétude mais parce qu'on en [les jeux de rôles] a continuellement fait, j'ai réussi un peu à diminuer mon niveau d'anxiété.* » (N09)

« En réalité, dans le premier jeu de rôles, je n'ai pas osé à participer mais dans les suivants je me suis senti beaucoup plus à l'aise. Tandis que lors des premiers jeux de rôles j'essayais de réciter par cœur des phrases toutes faites afin de parler correctement, par la suite je me suis davantage préoccupé à amuser mes camarades de classe ou à gagner l'admiration de l'enseignant...On était désormais un peu acteur...» (N10)

« Oui, bien sûr on éprouve de l'anxiété lors du premier jeu de rôles puis du second mais par la suite, on s'y habitue. » (N17)

Les apprenants N06, N11 et N16 ont souligné que les compétences en langue française et l'évaluation négative des autres ne provoquent pas de l'anxiété chez eux pendant les activités de jeux de rôles. C'est pourquoi les apprenants pensent que les jeux de rôles donnent du courage et de la confiance en soi :

« Avant [les jeux de rôles], je ne réalisais pas ce que je pouvais faire [dans la langue française] et donc j'étais réticent. Par contre après ma participation aux leçons avec jeux de rôles, j'ai vu que j'avais amélioré, j'ai vu tout ce que j'étais capable de faire. Pour moi, il y a une grande différence entre l'avant [sans jeux de rôles] et l'après. Je n'osais pas prendre la parole, maintenant je n'ai pas peur. » (N06)

« Quand je parle en français à mes amis, par exemple à mes amis venant de France, je me sens plus à l'aise [depuis les jeux de rôles]. Nous ne sommes pas parfaits, nous pouvons faire des erreurs. » (N11)

« Comme je pensais que je n'étais pas assez compétent [en langue française], je ne voulais pas participer aux activités au départ. Mais après que tout le monde a commencé à jouer, j'ai vu que ce n'était pas si difficile. Et je me suis senti plus relaxe. » (N16)

« J'ai vu qu'ils [les camarades de classe] ne sont pas plus différents que moi. » (N16)

Certains apprenants ont affirmé que grâce aux jeux de rôles, ils se concentrent seulement sur les jeux, oublient leur anxiété et l'existence de leurs pairs dans la classe lors des activités. Voilà les réponses des apprenants N07, N12, N13:

« Parce que je n'avais pas le temps d'y penser, j'ai été obligé de repousser mon anxiété. » (N07)

« Quand je suis devant la classe pour les jeux de rôles, j'oublie non seulement mes amis venus de France, mais aussi tous les autres parce que je me concentre sur le jeu. » (N12)

« Quand vous faites ces activités en groupe vous n'éprouvez pas de l'anxiété, vous vous sentez plus tranquille... Ou du moins, parce ce que vous vous focalisez sur ce travail, vous ne pensez pas à l'anxiété. » (N13)

70,6% des apprenants pensent que les jeux de rôles ont non seulement des effets réduisant l'anxiété à parler, mais aussi de grandes contributions au cours de production orale. Cette grande majorité d'apprenants qui éprouvaient de l'anxiété à parler avant les jeux de rôles du fait qu'ils ressentaient une faible

estime de soi, qui pensaient être moins compétents que les autres et qui avaient peur de faire des erreurs, ont montré des changements dans leurs opinions, sentiments et comportements concernant leur prise de parole en français à la suite de l'usage des jeux de rôles. Ils ont expliqué que les jeux de rôles leur permettent d'être plus actifs et courageux pendant le cours. C'est pour cette raison qu'ils n'hésitent plus à prendre la parole en groupe ou en tandem. Les apprenants N01, N05, N07, N09 et N12 ont souligné l'importance de s'exprimer facilement devant la classe :

« Avant [les jeux de rôles], je préférais rester silencieux [pendant les activités]. Mais maintenant, après les jeux de rôles, je partage mes idées sans hésiter. » (N01)

« Je pense que les jeux de rôles m'ont été très utiles : ils m'ont permis de mieux réfléchir et de développer une prise de parole créative. » (N05)

« [grâce aux jeux de rôles] On devient plus courageux, c'est-à-dire qu'on se sent mieux. » (N07)

« Je suis devenu plus à l'aise [quand je parle en français] devant les autres. » (N09)

« Je peux dire que grâce aux jeux de rôles je m'exprime plus facilement devant la classe. » (N12)

Selon l'apprenant N13 les jeux de rôles sont des activités plus efficaces basées sur l'apprenant et qui permettent plus de participation au cours :

« Bien que nous ne soyons pas nombreux, on ne peut pas prendre beaucoup la parole en raison de l'heure limitée du cours. Mais dans les cours réalisés avec les jeux de rôles vous avez la chance de parler 15-20 minutes. Je pense que c'est plus efficace. Par exemple, moi, si je n'avais pas participé aux activités des jeux de rôles pendant 15-20 minutes, je n'aurais pas pu prendre autant la parole, je n'aurais pas pu faire grand-chose. C'est ainsi dans les leçons sans jeux de rôles. » (N13)

Les apprenants N02, N11, ont exprimé qu'ils ont davantage confiance en soi par rapport au passé [avant les jeux de rôles] :

« Avant les jeux de rôles j'avais des difficultés en production orale. Mais après les jeux de rôles, à l'aide de ces pratiques et des corrections de l'enseignant j'ai commencé à me faire confiance. » (N02)

« J'étais une personne ayant une faible confiance en soi. Ces types d'activités m'ont beaucoup aidé. Comme c'est un travail de groupe, quand j'avais des difficultés à jouer, mes amis m'ont aidé. Je peux dire que c'est de cette façon que ces activités m'ont permis de gagner de la confiance en moi. » (N11)

2.3.3. Les opinions des apprenants concernant l'usage des jeux de rôles

Outre le fait qu'ils réduisent l'anxiété à parler, au moyen des réponses données à l'entretien, il a été vu que les jeux de rôles aident (1) à développer des

compétences langagières et (2) à permettre une grande interaction entre les apprenants qui facilite l'apprentissage de la langue.

Tableau 11: *Les Opinions des Apprenants Concernant L'usage des Jeux de Rôles*

Catégories	N/17	%
1. Les cours de production orale avec les jeux de rôles développent les compétences langagières	14	82,352
2. L'interaction entre les apprenants facilite l'apprentissage de la langue	15	88,235

La majorité des apprenants (82,352 %) ont souligné que les jeux de rôles ont un grand effet sur le développement des compétences langagières. Selon eux, grâce aux jeux de rôles ils réalisent mieux la façon dont ils peuvent parler phonétiquement et grammaticalement correct, ils comprennent mieux ce qu'ils entendent et développent en même temps le vocabulaire. Ainsi, les apprenants N06, N09, N13 et N16 ont affirmé qu'ils ont appris beaucoup de mots en jouant ou en regardant les autres :

« *Mon vocabulaire s'est beaucoup développé... Et ma phonétique aussi.* » (N06)

« *Mon vocabulaire s'est développé.* » (N09)

« *J'ai appris des mots tout nouveau.* » (N13)

« *Le vocabulaire se développe aussi.* » (N16)

Les autres apprenants, N04, N09, N13 ont ajouté que les jeux de rôles contribuent aussi au développement de la compréhension orale, la phonétique, la compréhension écrite et la grammaire :

« *Ils (les jeux de rôles) ont contribué à tout : la grammaire, le vocabulaire.* » (N04)

« *Je ressentais des problèmes en compréhension orale. Je n'étais pas très bon en compréhension orale. Mais maintenant je pense que je suis mieux.* » (N09)

« *Bien sûr, ils contribuent à développer la compétence de la compréhension orale. Vous vous trouvez en train de dialoguer, vous devez parler et vous devez donc écouter. Ainsi, vous développez votre compréhension orale.* » (N13)

« *[Les jeux de rôles ont contribué à un développement] en ce qui concerne la prononciation, la grammaire et la phonétique.* » (N13)

L'apprenant N04 compare le cours de production orale réalisé à l'aide des jeux de rôles avec le cours de compréhension écrite et de phonétique en FLE :

« *Lire les textes [consignes, canevas ou textes décrivant la situation du jeu de rôles] avant de se préparer est plus profitable que les textes du cours de lecture [compréhension écrite] ou bien parler correctement sur un sujet était mieux que de prononcer une phrase correcte dans le cours de phonétique.* » (N04)

Selon les apprenants N03, N10 et N11, les jeux de rôles sont des activités qui permettent de mettre en pratique les connaissances théoriques :

« Ce qu'ils me permettent les jeux de rôles, c'est de faire de la pratique car en fin de compte je suis en pleine communication avec un groupe à ce moment donné. » (N03)

« Normalement, on sait comment on doit formuler une question par l'intonation. On sait transformer une phrase affirmative en une interrogative en faisant usage de l'intonation tout simplement. Mais quand on ne parle pas, on ne prend pas la parole, on ne fait que savoir. Mais quand on fait de la pratique, ça se développe. » (N10)

« Pour moi, l'apprentissage du vocabulaire dépend de l'usage que j'en fais. Si je n'utilise pas le nouveau mot dans une phrase, je ne peux pas l'apprendre. Ils [les jeux de rôles] ont eu un effet sur l'appropriation du vocabulaire, ils m'ont encouragé à utiliser des nouveaux savoirs. » (N11)

Quant à la deuxième catégorie, 15 apprenants (88,235%) sur 17 ont expliqué que les jeux de rôles facilitent le processus d'apprentissage grâce à l'interaction qu'ils procurent. En effet, il est question de moment de production et de réception, d'écoute et de prise de parole à tour de rôle. Ils ont exprimé qu'ils sont très contents d'apprendre la langue française en jouant, en s'amusant, ils sont contents de travailler en groupe, d'être au centre des activités et donc d'entrer en interaction avec les autres apprenants. Ils doivent réfléchir sur la réponse à donner, d'anticiper la suite de la conversation : ils interagissent comme dans la vie réelle. Selon eux, ces types d'activités doivent continuer non seulement dans le cours de production orale mais aussi dans les autres cours. L'apprenant N01 explique qu'il peut agir comme dans la vie quotidienne à l'aide des jeux de rôles :

« Grâce à ces activités, nous pouvons faire part de nos réactions que nous montrons dans notre vie quotidienne réelle en utilisant nos gestes et mimiques. Autrement, on n'a pas l'occasion de faire ça en français. » (N01)

Les apprenants N02, N03, N05, N08 et N10 ont affirmé que ce qu'ils aimaient dans les activités de jeux de rôles, c'était le fait de travailler en groupe :

« Ce qui m'a plu le plus, c'était d'être dans un travail de groupe et que chacun avait un rôle. Ça créait un milieu plus réel. » (N02)

« Il est question d'une interaction et cela rendait la situation plus réaliste. » (N02)

« [Les jeux de rôles] permettent de nous retrouver dans des situations que nous ne connaissons pas ou que nous n'avons pas l'occasion de vivre. Et puis, le côté que j'aime c'est que comme nous sommes en groupe, les autres regardent d'une perspective à laquelle je n'avais pas pensé : l'Autre s'exprime dans une autre perspective. » (N03)

« Jouer spontanément devant le tableau et se préparer au cours en groupe donnent du plaisir. » (N05)

« Par exemple moi, j'apprends beaucoup quand je regarde mes amis. C'est en les regardant que je me suis beaucoup corrigé. » (N08)

« *La chose que j'ai aimé le plus, c'était le travail d'équipe.* » (N10)

Les apprenants N08, N10, N13 et N16 ont indiqué qu'ils apprenaient en s'amusant grâce aux jeux de rôles :

« *Quand je regardais mes amis [lors des jeux de rôles], je m'amusais beaucoup.* » (N08)

« *Nous ne souhaitons pas que le cours finisse. Nous savons que nous allons nous amuser [dans la salle de classe lors des activités].* » (N10)

« *Nous nous amusons en groupe, c'est pourquoi j'ai aimé [les jeux de rôles].* » (N13)

« *Je suis une personne hyperactive. Je ne peux pas me concentrer mais le fait que ça prend la forme d'un jeu, c'est plus amusant...comme tout le monde participe, on est motivé et tout le monde se focalise sur la même chose. Apprendre en prenant du plaisir, c'est bien.* » (N16)

« *Parce que faire un cours (sans activités) est ennuyeux [...] Mais avec les jeux de rôles, nous apprenons en pratiquant.* » (N16)

2.3.4. Les effets des jeux de rôles sur la motivation et sur l'anxiété face aux examens oraux

Dans cette partie, nous avons tenté de déterminer si les apprenants éprouvent de l'anxiété à parler lors des examens oraux en FLE et de voir les effets des jeux de rôles sur la motivation des apprenants. Selon la majorité des apprenants, (1) les jeux de rôles aident à réduire l'anxiété face aux examens oraux et (2) ces types d'activités motivent les apprenants. Ils ajoutent aussi que les jeux de rôles devraient continuer à prendre leur place dans les cours de production orale en tant qu'activités facilitant l'apprentissage du FLE.

Tableau 12: *Les effets des jeux de rôles sur la motivation et sur l'anxiété face aux examens oraux des apprenants*

Catégories	N/17	%
1. Les jeux de rôles ont un effet positif sur les examens de production orale	14	82,352
a. Les jeux de rôles aident à réduire l'anxiété face aux examens oraux	7	
b. Les jeux de rôles ne vainquent pas à eux seuls l'anxiété face aux examens oraux	7	
2. Les jeux de rôles motivent les apprenants	9	52,94

Comme on le voit dans le tableau 12 ci-dessus, 14 des apprenants pensent que les jeux de rôles ont un effet positif sur les examens de production orale, mais selon la moitié les jeux faciliteraient sans aucun doute le processus de l'examen de production orale alors que selon l'autre moitié de ces 14 apprenants, les jeux ne seraient pas suffisants à eux seuls : les jeux de rôles n'auraient un effet qu'associées à d'autres facteurs.

Pour ce qui est des apprenants du premier groupe de 7, ils expliquent qu'ils sont plus à l'aise dans les examens car les jeux de rôles leur ont permis de faire

beaucoup de pratiques avant les examens. Voici les propos des apprenants N02, N04, N06, N11, N13 et N15:

« Je crois qu'ils ont un effet. Grâce aux jeux de rôles, je m'exprime plus aisément lors des examens oraux. » (N02)

« Si nous faisons plus d'activités de jeux de rôles, ça sera mieux pour les examens. En fait, si nous faisons seulement des jeux de rôles [dans le cours de production orale], nous aurions sûrement un meilleur français. » (N04)

« Si je n'avais déjà pas participé au cours (avant les examens oraux) et si j'avais été devant l'enseignant (pour l'examen), j'aurais ressenti de la panique. Certes, j'ai quand même paniqué, mais je me sentais beaucoup mieux qu'avant. [...] Dans la classe, il est plus difficile d'exposer un travail, un jeu car il y a mes amis et mon enseignant. Donc, je me suis dit, si je peux le faire en classe, je peux le faire plus aisément devant l'enseignant. » (N06)

« Je peux parler d'une contribution des jeux de rôles [aux examens oraux]. Parce que je peux parler plus couramment et j'ai davantage confiance en moi. Quand je compare le premier examen avec le deuxième, je peux dire que j'étais plus à l'aise (dans le second), j'ai essayé d'être plus créatif. Par ailleurs, j'ai remarqué que j'avais fait moins d'erreurs par rapport au premier examen. » (N11)

« Bien sûr qu'ils contribuent aux examens oraux. Comme nous sommes en dialogue continu dans les jeux de rôles [lors des cours de production orale], il est question d'une communication : d'abord vous parlez et après une autre personne répond. C'est pourquoi on ne ressent plus de stress. Au cours de l'examen, l'enseignant pose des questions auxquelles nous répondons, il y a une communication mutuelle [comme dans les cours]. » (N13)

« Oui, bien sûr que les jeux de rôles ont contribué aux examens de production orale. Parce que vous parlez pendant le cours [grâce aux jeux de rôles], c'est un exercice de production orale. C'est une chance de les avoir pratiqués avant l'examen. » (N15)

Mais en dehors des 7 apprenants qui vantent les mérites des jeux de rôles pour leur don de réduire l'anxiété langagière, 7 autres affirment que même si ces jeux ont des effets positifs sur les examens oraux, ils ne suffisent pas cependant à vaincre l'anxiété. Selon les apprenants N01, N13 et N17, l'enseignant joue un rôle efficace sur la diminution de son anxiété face aux examens de production orale :

« Les jeux de rôles ont contribué aux examens qui se faisaient avec l'enseignant du cours de production orale. Parce que nous le connaissions mieux désormais grâce aux jeux de rôles, ses réactions, etc. Si c'était un autre enseignant qui aurait fait les examens, il n'y aurait eu aucun effet. » (N01)

« Oui [les jeux de rôles réduisent mon anxiété dans les examens]. Mais ça dépend aussi de la personne en face de moi [de la personne qui fait l'examen]. » (N13)

« Ça dépend du début [de l'examen], du fait que l'enseignant me tranquillise au début. J'oublie beaucoup de mots lors de l'examen, ceci m'émeut. Euh...Si je suis tranquilisé, j'oublie moins. » (N17)

Les apprenants N14, N15 et N16 pensent que la notion d'examen est une source d'anxiété :

« [Je me sens anxieux lors de l'examen] A cause de la note que je vais obtenir [...] Mais il est question seulement d'une petite inquiétude. » (N014)

« En fin de compte c'est un examen, et donc c'est stressant. S'il n'y avait pas de note (de scores), ça aurait été plus tranquille. » (N15)

« Comme ça se nomme « examen », ça m'émeut forcément. » (N16)

Pour l'apprenant N04, la durée du cours de production orale n'est pas suffisante pour faire beaucoup de pratique :

« Pourquoi ils [les jeux de rôles] n'ont pas été suffisants [pour vaincre l'anxiété lors de l'examen] ? Parce qu'il y a cours qu'une fois par semaine (3 heures). » (N04)

L'apprenant N05 a indiqué que l'anxiété ressentie lors de l'examen est psychologique :

« L'anxiété face à l'examen n'est pas en relation avec le cours. C'est seulement un souci, une inquiétude. » (N05)

Ainsi se présentent les propos des apprenants concernant la capacité des jeux de rôles à vaincre l'anxiété. 7 apprenants affirment que ces jeux jouent un grand rôle, 7 autres disent que même si les jeux ont un effet, la baisse ou la hausse de l'anxiété est davantage liée à d'autres facteurs tels le comportement de l'enseignant, la notion même d'examen...

Les propos des apprenants nous ont aussi orientés à la construction d'une autre catégorie : les effets sur la motivation des apprenants. En effet, 52,94 % ont affirmé que les jeux de rôles sont des activités très utiles pour le cours de production orale et qu'ils doivent continuer à être faits les années suivantes car ils créeraient une volonté de participer au cours et une volonté de prendre la parole. Les jeux de rôles leur permettraient également de les aider à connaître la culture française. Selon les réponses des apprenants N02, N05, N07 et N13 les jeux de rôles donnent la chance d'apprendre en pratiquant et les motivent à faire plus de pratiques :

« Mes amis qui font des études de français sont venus ici et on a parlé en français, j'ai remarqué que je pouvais bien m'exprimer et transmettre directement mes idées en langue française. » (N02)

« Selon moi, ils [les jeux de rôles] sont utiles. Lors de la première leçon, lorsque l'enseignant en a parlé, j'ai aimé l'idée. Je me suis dit que c'est plus amusant que les leçons où on ne fait qu'écouter. » (N05)

« Par exemple, parfois je ne veux pas travailler mais grâce à ces jeux, je me sens plus enthousiaste : ils contribuent à la participation à la leçon. » (N07)

« *Nous n'avons pas fait d'activités comme ça en classe préparatoire. Si nous en avions fait, ça aurait été différent : nous aurions pu apprendre en nous amusant.* » (N13)

Les apprenants N07, N08, N11 et N15 ont affirmé que le cours de production orale devrait continuer avec les jeux de rôles :

« *J'ai trop aimé. A chaque fois que je venais en cours, j'espérais faire des jeux de rôles.* » (N07)

« *C'est bien qu'ils se pratiquent. Si ce cours est donné aussi l'année prochaine, je serai plus à l'aise.* » (N08)

« *Selon moi, ils [les jeux de rôles] doivent continuer (à se faire).* » (N11)

« *Ils sont très utiles et doivent continuer.* » (N15)

Pour les apprenants N01, N06 et N07 la créativité était importante lors des activités, ce qui entraînait donc à la motivation:

« *Nous écrivions les jeux.* » (N01)

« *L'imagination de chacun se dévoile [grâce aux jeux de rôles] et ceci dans la langue française. C'était très agréable de voir que nous pouvions faire ça.* » (N06)

« *[les jeux de rôles] C'est comme écrire une chanson, j'ai beaucoup aimé, c'est créer véritablement quelque chose.* » (N07)

Les apprenants N07 et N11 ont indiqué que nous pouvons apprendre aussi les différences culturelles :

« *J'apprends aussi les réactions des Français face à une situation précise. Ils (les jeux de rôles) m'aident à me rappeler ces aspects.* » (N07)

« *J'ai des idées sur la vie en France désormais [depuis les jeux de rôles]. Par exemple, maintenant je sais comment parler, quoi dire dans la vie quotidienne en France.* » (N11)

Conclusion

A travers cette présente étude, notre objectif principal a été de trouver des solutions pour réduire/vaincre l'anxiété à parler des apprenants pour créer un milieu d'enseignement/apprentissage favorable à la production orale. Pour ceci, c'est-à-dire pour encourager la participation des apprenants au cours de production orale, de motiver les apprenants et particulièrement de créer un contexte d'apprentissage de FLE moins anxieux, nous avons eu recours aux jeux qui sont une des techniques des travaux de groupe et une des techniques la plus préconisée par de nombreux chercheurs pour venir en aide aux apprenants embarrassés, inquiets. Nous n'avons pas non plus omis le fait que les jeux sont des excellents outils donnant la possibilité de jouer, parler, d'oser à prendre des risques devant un public (Young, 1991, p. 433; Philips, 1999, p. 139; Bowen, 2004, p.66). En ce qui concerne la didactique des langues, les jeux ont toujours été appréciés (Caré et Debyser, 1978; Silva, 2008) : ils permettent de constituer une situation de communication et d'apprendre les différences culturelles, ils

aident les apprenants à connaître leurs capacités, à développer la motivation et l'esprit critique, ils favorisent aussi la prise de conscience de soi.

Certes les types de jeu sont multiples et ont tous une caractéristique. Certains permettent de faciliter la mémorisation, d'autres permettent la coopération, d'autres encore entraînent à une compétitivité favorisant l'apprentissage. Dans notre recherche, nous avons choisi d'utiliser les jeux de rôles du fait qu'ils sont une technique utilisable facilement dans la salle de classe, mais aussi parce que leur mérite pour les leçons de production orale a toujours été démontré (Leblanc, 2002; Silva, 2008). Les jeux de rôles attirent l'attention de l'apprenant, permettent à l'apprenant d'être plus actif en classe, de s'amuser, de développer la compétence communicative, ainsi que les compétences linguistique, socio-linguistique, discursive et stratégique (Leblanc, 2002; Weiss, 2002).

Les résultats obtenus à l'aide de l'échelle FLSAS, des pré-test et post-test ainsi que des entretiens semi-dirigés sont comme suit:

- Les analyses descriptives nous ont montré que le niveau de l'anxiété à parler ($m=96.53$) était élevé avant les cours réalisés avec les jeux de rôles ;
- Les jeux de rôles ont permis de réduire le niveau de l'anxiété à parler des apprenants. Il est question d'une différence entre les deux échelles : la moyenne est passée de 96.53 à 65.47.
- Il existe une différence significative entre le niveau de l'anxiété en production orale chez les apprenants avant et après l'intervention.
- Après l'intervention, les participants ont affirmé qu'ils éprouvaient moins d'anxiété à parler quand ils donnaient des mauvaises réponses aux questions devant la classe.
- La majorité des apprenants sont contents d'être corrigé par l'enseignant.
- Les jeux de rôles ont permis aux apprenants de se sentir plus à l'aise devant les autres, de faciliter la prise de parole sans craindre les autres.
- Grâce aux jeux de rôles, les apprenants éprouvaient moins d'anxiété à parler lors des activités orales en classe de français.
- Les activités orales en tandem ou en groupe facilitent le processus de l'apprentissage de production orale.
- Le niveau de l'anxiété ressentie face aux tests (examens) oraux de français a diminué après l'intervention.
- Les réponses des apprenants nous ont montré que la peur d'être évalué négativement par les autres, les techniques d'enseignement et les attitudes de l'enseignant envers les apprenants, l'auto-perception de la capacité à parler dans la langue française étaient des sources provoquant l'anxiété chez eux avant l'intervention. Selon les propos des apprenants, l'influence de ces sources sur leur performance a diminué grâce aux jeux de rôles.
- Les jeux de rôles ont aidé non seulement à réduire l'anxiété à parler, mais aussi à développer leur confiance en soi et à être plus courageux à s'exprimer en

langue française. Les évaluations négatives des autres n'étaient plus une source de l'anxiété à parler.

- Pour certains, les jeux de rôles étaient une forme de réussir à s'exprimer plus facilement devant les autres.
- Les jeux de rôles ont créé une atmosphère plus motivante et active.
- Les apprenants ont affirmé qu'ils ont trouvé plus de chance de pratiquer le français avec leurs pairs.
- Les jeux de rôles ont contribué aussi à développer les compétences linguistiques et langagières comme la phonétique, la grammaire, la compréhension orale.
- Pour eux, les jeux de rôles sont une technique qui permet également de mettre en pratique les connaissances théoriques.
- Les jeux de rôles donnent l'opportunité d'apprendre en s'amusant, d'être au centre des activités, de développer une interaction sociale avec les pairs.
- L'usage des jeux de rôles a eu un effet positif sur les examens de production orale. Ils favorisent le processus de préparation aux examens.
- Les jeux de rôles ont motivé les apprenants et créé une volonté de participer au cours.
- Les jeux de rôles ont permis de mieux connaître la culture française et aussi les différences culturelles.

Nous pouvons dire que même si certains résultats obtenus présentent des similarités avec ceux obtenus dans d'autres recherches effectuées (particulièrement en ce qui concerne les sources et les effets de l'anxiété langagière), il est aussi question de différences et de nouvelles données :

- Contrairement à beaucoup d'autres recherches, cette recherche a eu pour but de proposer une stratégie pour remédier à l'anxiété à parler des apprenants de FLE.
- L'utilisation des jeux de rôles aide à réduire le niveau d'anxiété à parler et contribue à la réussite des apprenants.
- Avoir un rôle différent lors des jeux de rôles permet aux apprenants d'oublier leur anxiété et d'être plus créatifs et actifs dans le cours de production orale.
- Les cours de production orale avec les jeux de rôles développent les compétences langagières et enseignent la culture française et les différences culturelles.
- D'un côté, les jeux de rôles réduisent le niveau d'anxiété à parler, d'un autre côté ils augmentent la volonté des apprenants à participer au cours.
- Les jeux de rôles ont un effet positif sur la préparation aux examens de production orale.

En conclusion, les données obtenues, qu'elles soient qualitatives ou quantitatives, montrent que les jeux de rôles aident à surmonter l'anxiété ressentie lors de la production orale. Les jeux de rôles ont pour qualité le développement de comportements positifs chez les apprenants : ces derniers ont

une attitude plus positive envers la production orale. Ces jeux permettent de créer un milieu d'apprentissage plus motivant et actif, une atmosphère de classe moins tendue, de rendre les apprenants de langue moins anxieux. L'usage des jeux de rôles leur apportent plus de réussite, de motivation, de créativité et de confiance en soi. Il est clair que l'apprenant réussit à contourner son anxiété à parler, il ne craint plus de prendre la parole devant les autres, d'être évalué négativement, de faire des erreurs, de se ridiculiser... En fait, l'apprenant surmonte, inconsciemment, tout ce qui pourrait être sujet à créer de l'anxiété, tout ce qui pourrait donc le rendre moins compétent lorsqu'il prend la parole dans sa langue étrangère.

BIBLIOGRAPHIE

- Aida, Y. (1994). Examination of Horwitz, Horwitz and Cope's construct of foreign language anxiety: The case of students of Japanese. *The Modern Language Journal*, 78, 155-168.
- Arnold, J. (2000). Speak Easy: How to Ease Students into Oral Production. Pilgrims Ltd., Consulté le 19 septembre 2012, www.hltmag.co.uk/mar03/martmar035.rtf
- Balemir, S. H. (2009). *The sources of foreign language speaking anxiety and the relationship between proficiency level and degree of foreign language speaking anxiety*. (Thèse de doctorat non publiée). Ankara : Université Bilkent.
- Bowen, A. D. (2004). *Overcoming the fear of speaking in a foreign language: A study of the role that selected humanistic techniques play in reducing language anxiety associated with oral performance in the TESOL classroom*. (Thèse de maîtrise). Pretoria : Université d'Afrique du Sud. Consulté le 5 février 2012, <http://uir.unisa.ac.za/handle/10500/1827>
- Brown, H. D. (2000). *Principles of language learning and teaching* (4th édition). New York: Addison Wesley Longman.
- Caré, J.-M., & Debyser, F. (1978). *Jeu, langage et créativité*. Paris: Hachette-Larousse.
- Cheng, Y.-S., Horwitz, E. K., & Schallert, D. L. (1999). Language anxiety: Differentiating writing and speaking components. *Language Learning*, 49(3), 417-446.
- Coulombe, D. (1998). Anxiété et croyances langagières chez des apprenants d'une langue seconde au niveau universitaire. Consulté le 2 mars 2012, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED424764.pdf#page=43>
- Defays, J.-M. (2003). *Le français langue étrangère et seconde*. Belgique: Margada.
- Gardner, R.C., and MacIntyre, P. D. (1992). A student's contributions to second language learning: Part I: Cognitive variables. *Language Teaching*, 25, 211-220. Doi: 10.1017/S026144480000700X.

- Gelman, B. (2006). L'aptitude et son influence sur l'apprentissage des langues étrangères. Consulté le 25 Octobre 2011, http://www.glendon.yorku.ca/colloquium/2007/inc/pdf/bryna_gelman.pdf
- Horwitz, E. K. (2001). Language anxiety and achievement. *Annual Review of Applied Linguistics*, 21, 112-126.
- Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125-132.
- Huang, H. W. (2004). *The relationship between learning motivation and speaking anxiety among EFL non-English major freshmen in Taiwan*. (Thèse de maîtrise non publiée). Taiwan : Université de Technologie de Chaoyang.
- Leblanc, M-C. (2002). *Jeu de rôle et engagement- Evaluation de l'interaction dans les jeux de rôles de français langue étrangère*. Paris: L'Harmattan.
- MacIntyre, P. D. (1989). Anxiety and second language learning: Toward a theoretical clarification. *Language Learning*, 39(2), 251-275.
- MacIntyre, P. D., and Gardner, R. C. (1994). The subtle effects of language anxiety on cognitive processing in the second processing in the second language. *Language Learning*, 44(2), 283-305.
- MacIntyre, P. D. (1995). How does anxiety affect second language learning? A reply to Sparks and Ganschow. *The Modern Language Journal*, 79(1), 90-99.
- Pallant, J. (2005). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for Windows*. Sydney: Allen & Unwin.
- Philips, E. M. (1991). Anxiety and oral competence: Classroom dilemma. *The French Review*, 65(1), 1-14.
- (1992). The effects of language anxiety on students oral test performance and attitudes. *The Modern Language Journal*, 76(1), 14-26.
- (1999). Decreasing language anxiety: Practical techniques for oral activities. D. J. Young (Ed.). *Affect in Foreign language and second language learning: A practical guide to creating a low-anxiety classroom atmosphere* (pp.124-143). New York: McGraw-Hall.
- Saito, Y., & Samimy, K. K. (1996). Foreign language anxiety and language performance: A study of learner anxiety in beginning, intermediate, and advanced-level college students of Japanese. *Foreign Language Annals*, 29(2), 239-249.
- Silva, H. (2008). *Le jeu en classe de langue*. Paris: CLE International.
- Yaiche, F. (1996). *Les simulations globales*. Paris : Hachette.
- Weiss, F. (2002). *Jouer, communiquer, apprendre*. Paris : Hachette.
- Wilkinson, J. (2011). *L'anxiété langagière chez les locuteurs d'anglais de niveau universitaire selon le programme d'apprentissage du français langue seconde préalablement suivi*. (Thèse de maîtrise non publiée). Québec : Université Laval.

Çapan Tekin, S. ve Aslım Yetiş, V. (2016). Réduire l'anxiété langagière en production orale: jeux de rôles en FLE. *Humanitas*, 4(7), 73-102

Woodrow, L. (2006). Anxiety and speaking English as a second language. *RELC Journal*, 37(3), 308-328.

Young, D. J. (1991). Creating a low-anxiety classroom environment: What does language anxiety research suggest? *The Modern Language Journal*, 75(4), 426-439.

----- (1992). Language anxiety from the foreign language specialist's perspective: Interviews with Krashen, Omaggio Hadley, Terrell, and Rardin. *Foreign Language Annals*, 25(2), 157-172.

DECREASE LANGUAGE ANXIETY IN SPEAKING: ROLE PLAY IN FRENCH FOREIGN LANGUAGE CLASS

Abstract: The main purpose of this study is to provide a better understanding of the anxiety level of a group of French language learners and to reduce this anxiety by appropriate teaching techniques. Role play, which is believed to encourage students in groups to be more creative, active, and motivated, is used. The participants of the study are 17 first-grade students who signed up for speaking class at the Department of French Language Teaching. Both qualitative and quantitative data were gathered. Foreign Language Student Anxiety Scale (FLSAS) was used as a pre and post-test to identify the anxiety level of the participants, and a speaking exam was administered to evaluate their speaking proficiency. After the treatment, a semi-structured interview was conducted with all the participants to find out the effect of role play technique on speaking anxiety and participants' belief about the process. The findings show that this 8-week-role play treatment resulted in a statistically significant difference between the pre and post test results of the participants. When the test findings were compared, it was observed that the anxiety level of the participants decreased, and their speaking proficiency developed. The interview data revealed that role play technique played a key role in reducing the participants' anxiety level. It also created a more creative learning environment, enhanced the participants' other language skills, and enabled cultural interaction.

Keywords: Language Anxiety, Role Play, Speaking, French as a Foreign Language.

Araştırma-İnceleme

**DOKSANÜÇ HARBİ'NİN KAYNAKLARINDAN İNGİLİZ
GAZETELERİ**

Remzi ÇAVUŞ¹

Öz: II. Abdülhamit döneminde, Nisan 1877'de başlayarak Ocak 1878'de sona eren, Doksanüç Harbi olarak da bilinen ve Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında yaşanan savaş yaklaşık olarak dokuz ay kadar sürmüş ve Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır. Bu savaş hakkında müracaat edilebilecek çok sayıda kaynak bulunmakta ve bunların her birisi kaynak değeri açısından ayrı ayrı kritiğe tâbi tutulabilir. Çalışmamızda, Doksanüç Harbi'ni günü gününe sayfalarına aktarmaya çalışmış olan İngiliz gazetelerini kullandık. Savaşta tarafsızlığını ilan etmiş olan bir devletin basın organı olan bu gazeteler, Doksanüç Harbi'ni günlük takip ederek gelişmeleri okuyucularına duyurmaya çalışmışlardır. Gazeteler, cephelerdeki komuta merkezlerinin hazırladığı raporlardan muhabirlerden gelen telgraflara kadar birçok kaynağı kullanmışlar ve sundukları haberlerin kaynaklarını belirtmişlerdir. İncelemiş olduğumuz on altı gazete, sadece cephede ordular arasında geçenleri haberleştirmemiş, savaşan tarafların başka devletlerle ilişkilerinden savaş bölgelerindeki önemli yerleşim yerlerinin tanıtılmasına ve komutanların hayat hikâyelerine kadar birçok konuya yer vermişlerdir. Savaş haberlerine ayırdıkları sayfalarında tüm cephelerdeki gelişmeleri bölümler halinde sunmuşlardır. Böylece okuyucularına savaş coğrafyasının tümünü görme imkânı sunmuşlardır. Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında yaşanmış olan bu savaşın değişik yönleri hakkında sayfalarına çok teferruatlı bilgiler aktarmış olan İngiliz gazeteleri kaynak olarak Doksanüç Harbi'nin anlaşılmasına katkı sağlamışlar ve tarafsız bir devletin basınının savaşa yaklaşımını yansıtmışlardır. Fakat İngiltere'nin savaşta tarafsız olması gazetecilerin de tarafsız olmasını garanti edemeyeceğinden, gazetelerin mutlak manada tarafsız olduğunu iddia etmek zordur.

Anahtar Sözcükler: Doksanüç Harbi, İngiliz Gazeteleri, Osmanlı-Rus Savaşı.

ENGLISH NEWSPAPERS AS THE SOURCES OF THE '93 WAR

Abstract: During the period of Abdul Hamid II, the '93 War, also known as the war between the Ottoman Empire and the Russian Empire, lasted

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı. remzicavus@hotmail.com

for approximately nine months, started in April 1877 and ended in January 1878 with the defeat of the Ottoman Empire. The accessible sources about this war are very vast and, each and every one of these sources' value can be separately criticized. In our study, we used the English newspapers as the sources of the '93 War. These newspapers, which were the press organs of the state that proclaimed its neutrality in the war, tried to follow the '93 War on a daily basis in order to present it to its readers. The newspapers used various sources such as reports of the command center at the very front and telegrams from reporters, which are also indicated as sources for their present news. The sixteen newspapers we have been analyzed were not only about the things happening between the armies at the front, but also about lot of topics such as the relations of warring parties with other states, the introduction of major settlements in the region and the stories of commanders. On the pages dedicated to war news were about all the developments at the front and were divided into parts. Therefore, the readers had the chance to witness the whole geography of the war. The English newspapers, which transferred very detailed news about different faces of the war between the Ottoman Empire and the Russian Empire, became sources for the understanding of the '93 War and reflected the approach of a neutral state towards the war. But the fact that England was neutral didn't make the writers of the newspapers neutral, too. That is why it is hard to say that the newspapers are neutral in absolute terms.

Keywords: Doksanüç War, British Newspapers, The Ottoman Russian War.

Giriş

Nisan 1877'de başlayıp Ocak 1878'de sona eren ve yaklaşık dokuz ay kadar süren, Balkanlar ve Kafkaslar üzerinde iki ana cephede Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında yaşanan savaş, Doksanüç Harbi olarak da bilinmektedir.²

Savaş, sadece cephede yaşananlardan ibaret değildir. Tarafların üçüncü devletlerle olan ilişkilerinden ülkelerindeki gelişmelere kadar değişik alanlarla ilintilidir. Dolayısıyla bir savaşın tüm yönleriyle ortaya konması bir iki kaynak çeşidiyle mümkün olmaz. Doksanüç Harbi'yle ilgili olarak harp ceridelerinden hatıralara, askerî ve mülkî makamlar arasında çekilmiş telgraflardan yazılmış mektuplara kadar olabildiğince fazla kaynak vardır. Bunlardan her birisi araştırmacılara farklı faydalar sunar. Herhangi birinin ihmal edilmesi ise yapılan araştırmanın eksik kalmasına sebep olabilir.

Kaynakların hangisinin daha önemli olduğu veya hangisine öncelik verilmesi gerektiği bu çalışmanın konusu kapsamında değildir. Kaynakların belirlenmesinde yapılacak araştırmanın niteliği etkili olur. Savaşan tarafların üçüncü devletlerle borç alıp verme, silah ve cephane satın alma üzerine yaptıkları görüşmelerin harp tarihinin en önemli kaynaklarından olan harp

² Savaşın başlangıcı rumî takvime göre 1293'e tekabül ettiğinden Nisan 1877'de başlayan savaş Doksanüç Harbi olarak da bilinir.

cerideleri üzerinden takip edilmesi beklenemez. Fakat tarafların asker, silah ve cephane miktarlarının doğru bir şekilde öğrenilmesinin yolu harp ceridelerinin incelenmesinden geçer. Siperlerin içinde neler yaşandığını merkezdeki yöneticilerden çok askerler bilir. Dolayısıyla siperlerin içinde geçenleri öğrenmek isteyenler yönetim kadrosunun Doksanüç Harbi'ye ilgili hatıralarından ziyade sıcak çatışmalara girmiş olan askerlerin hatıralarını takip etmek zorundadır. Cephede ve cephe gerisinde sağlık hizmetlerinin nasıl yürüdüğü ise en iyi şekilde, gelişmelere şahitlik etmiş olan doktorların hatıralarından alınabilir. Mesela Doksanüç Harbi'nde Osmanlı hizmetinde olan Doktor Charles S. Ryan'ın hatıraları (Kızılay Emri Altında Plevne ve Erzurum'da) oldukça değerli bilgiler sunmaktadır.

Tarih araştırmalarının birçok alanında müracaat edilen gazeteler harp tarihi araştırmaları için de kaynak olarak kullanılmaktadır. Çalışmamızda gazetelerin kaynak değerini tartışmayacağımız gibi Doksanüç Harbi'ni de anlatmayacağız. Daha çok İngiliz gazetelerinin bu savaşı işleyiş şeklini ortaya koymaya gayret edeceğiz. Bunun için de tüm İngiliz basını değil sadece savaş esnasında cephedeki gelişmeleri günü güne sayfalarına aktarmış olan gazeteleri incelemeyi tercih ettik.

1. İngiliz Gazetelerinde Doksanüç Harbi

Üzerinde çalışmış olduğumuz gazeteler, genel itibarıyla, savaşın başlangıcından bitişine kadar cephelerdeki gelişmeleri her gün sayfalarına aktarmışlardır. Dolayısıyla da Doksanüç Harbi, İngiliz gazetelerinden kronolojik bir şekilde takip edilebilmektedir. Hatta mücadelenin günün hangi saatinde başlayıp hangi saatinde sonlandığına dair bilgilere bile yer verilmiştir (London Daily News, 19 Eylül 1877). Mesela Şipka Geçidi'ndeki Rus komutan 23 Ağustos 1877 tarihinde çekmiş olduğu telgrafta çarpışmaların sabah 4.30'da başladığını ve öğle saatlerine kadar devam ettiğini belirtmiştir (London Standard, 25 Ağustos 1877). Rauf Paşa, Şipka Geçidi'ndeki 11 Kasım 1877 tarihli gelişmeleri rapor halinde sunarken çarpışmaların hava kararına kadar devam ettiğini yazmıştır (Pall Mall Gazette, 13 Kasım 1877). Fakat mücadelelerin başlangıç ve bitiş saatleri harp ceridelerinde olduğu gibi sistemli bir şekilde verilmemiştir.

İngiliz gazeteleri sayfalarına taşıyacakları haberleri kendi muhabirlerinden, cephelerdeki Rus ve Osmanlı komutanlıklarından; Petersburg, İstanbul, Viyana, Berlin, Erzurum, Edirne, Bükreş gibi şehirlerdeki posta ve telgraf merkezlerinden; Almanya, Avusturya, Rusya gibi devletlerin gazetelerinden, cepheden gelen mektuplardan, Osmanlı ordusundaki İngiliz doktorlardan ve Reuters gibi haber ajanslarından edinmişlerdir (The Times, 22 Ağustos 1877; The Times, 23 Ağustos 1877; Shields Daily Gazette, 15 Ekim 1877; Shields Daily Gazette, 5 Ekim 1877; London Standard, 23 Ağustos 1877; London Daily News, 18 Eylül 1877; London Standard, 29 Ağustos 1877; Evening Telegraph, 3 Eylül 1877; Evening Telegraph, 4 Eylül 1877; Evening Telegraph, 5 Eylül 1877; Pall Mall Gazette, 6 Kasım 1877; Pall Mall Gazette, 10 Kasım 1877; Pall Mall Gazette, 13 Kasım 1877; Pall Mall Gazette, 15 Kasım 1877; Dundee

Courier, 12 Temmuz 1877; Falkirk Herald, 2 Ağustos 1877; Falkirk Herald, 17 Ocak 1878; Aberdeen Journal, 23 Temmuz 1877; Aberdeen Journal, 24 Temmuz 1877; Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877). Hangi haberin hangi kaynaktan alındığı ise haberin başında veya sonunda belirtilmiştir. Mesela The Times, 16 Kasım 1877 tarihli sayısında Kars civarındaki gelişmeleri aktarırken haberin Reuters'in Rus resmî makamlarından aldığı bilgiye dayalı olduğunu belirtmiştir (The Times, 19 Kasım 1877). Evening Telegraph, 6 Eylül 1877 tarihli sayısında Plevne'deki gelişmeleri işlerken, haber kaynağı olarak Daily News'i göstermiştir (Evening Telegraph, 6 Eylül 1877). Kaynaklara dayanılarak yapılan anlatımlar sunulan haberlerin mutlak doğruluğunu göstermez. Çünkü haberi veren kaynak yanlış olabilir. Haberlerin önemli bir kısmı cephedeki komuta merkezlerinden edinilmektedir. İlgili merkezler kendilerinden istenen her bilgiyi, savaş şartlarının doğasına bağlı olarak, doğru vermek zorunda değildir. Örneğin London Daily News'in 19 Eylül 1877 tarihli nüshasında Şipka civarında yapılan mücadelelerde, Rus General Radetzky'den alınan telgrafa göre Rus birlikleri başarılı durumda, Süleyman Paşa'dan alınan telgrafa göre ise Türk birlikleri başarılı durumdadır. Radetzky'nin raporuna göre dokuz saat kadar süren çarpışmalarda Türkler büyük kayıplar vererek geri çekilmişlerdir. Ayrıca, gazeteler sundukları haberlerde kaynaklara sâdik kalmamış da olabilirler. Fakat gazetelerin savaşan taraflardan almış oldukları cephe haberlerini, kaynak göstererek aynı sayfada sunmaları, hem kendilerinin meslek itibarını korumaya çalışmaları hem de yorumu okuyucuya bırakmaları açısından önemlidir (Evening Telegraph, 21 Eylül 1877; London Standard, 19 Aralık 1877; Dundee Courier, 22 Ekim 1877).

Gazetelerin, bazı sayılarında cephelerdeki çarpışmaların birkaç günlük veya birkaç aylık dökümünü yaptığı, çarpışmalarda ön plana çıkan bir komutanla ilgili geniş bilgiler verdiği olmuştur (London Standard, 25 Ağustos 1877; Falkirk Herald, 10 Ocak 1878). Plevne'nin düşüşü Morpeth Herald'ın 15 Aralık 1877 baskısında geniş bir şekilde anlatılmıştır (Morpeth Herald, 15 Aralık 1877). Şipka Geçidi'ndeki 21 Ağustos 1877-27 Ağustos 1877 tarihleri arasındaki çarpışmalar Falkirk Herald'ın 2 Ağustos 1877 ve 9 Ağustos 1877 tarihli sayılarında kronolojik bir şekilde anlatılmıştır (Falkirk Herald, 2 Ağustos 1877; Falkirk Herald, 9 Ağustos 1877). The Times'in 23 Ağustos 1877 tarihli sayısında uzun uzadıya Plevne'deki Osmanlı-Rus mücadelesinden bahsedilmiştir. Gazetelerin bu tür uygulamalarından dolayı araştırmacılar cephelerden herhangi biriyle ilgili serüveni daha rahat bir şekilde öğrenebilirler. The Star, 28 Temmuz 1877 tarihli sayısında Mehmet Ali Paşa'dan "MEHEMET ALI PASHA" başlığı altında teferruatlı bir şekilde bahsetmiştir. Sadece Osmanlı komutanlarından değil, Rus komutanlarından da bahsedilmiştir. Hatta savaşan tarafların idarî kadrolarındaki değişikliklere de değinilmiş ve değişen yöneticiler hakkında bilgiler sunulmuştur. Bu tür kapsamlı yazılar, komutanların verdiği raporlara ve muhabirlerin sunduğu bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur (London Daily News, 19 Eylül 1877). Dolayısıyla da

gazetelerin verdiği bilgiler biyografi çalışmaları için de faydalı veriler içermiştir.

Gazeteler, savaşla ilgili sayfalarında cephelerin tümüne ait gelişmeleri aktarmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla da gazetenin aynı sayfasında Kafkas Cephesi'ndeki gelişmelerle birlikte Rumeli Cephesi'ndeki gelişmeler takip edilebilmektedir (Evening Telegraph, 7 Mayıs 1877; Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877; Dundee Courier, 1 Haziran 1877; Falkirk Herald, 26 Ocak 1878). Böylece herhangi bir tarihte tüm cephelerde hangi birliklerin ne durumda olduğu görülebilmektedir. Örneğin Aberdeen Journal'ın 14 Temmuz 1877 tarihli baskısında Rusçuk, Doğu Beyazıt, Kars, Tuna ve diğer cephelerdeki gelişmelere aynı sayfada yer verilmiştir (Aberdeen Journal, 14 Temmuz 1877). The Times, Evening Telegraph ve London Standard gibi diğer gazetelerde de benzer uygulamalar görülmektedir. Fakat gazetelerin sayfalarına cephelerle ilgili teferruatlı bilgiler yansıdığı görülsün de bu, cephedeki tüm gelişmelerin eksiksiz bir şekilde aksettiği anlamına gelmez. Özellikle savaş muhabirlerinin çatışmaların yaşandığı alanlara giremediklerini ve gazetelerine gönderdikleri bilgilerin çoğunu komuta merkezlerinden aldıklarını göz önünde bulundurmamak gerekir. Mesela Plevne Savunması esnasında toprak siperler içerisinde günlerce savaşmakta olan Türk birlikleri, Ruslara karşı değişik savaş hileleri uygulamışlardır. Ölüm kalım mücadelesi verilen siperlere girmekten kaçınan muhabirlerin bunları öğrenmesi ve gazetelerine göndermesi çok düşük bir ihtimaldir. Bu tür bilgiler ancak, cephede sıcak çatışmalara girmiş olanların verdiklerinden ibaret olduğu tahmin edilebilir.

Gazetelerde cephedeki bazı önemli gelişmelere büyük başlıklar altında verilmiştir. Mesela Kars'ın Rusların eline geçmesi Western Daily News'in 20 Kasım 1877 tarihli sayısında "THE FALL OF KARS" başlığı altında roman boy bir kitapta iki sayfa tutacak şekilde anlatılmıştır. Aynı gazetenin bir sonraki sayısında Kars'ın işgali sonucunda Rusların eline geçen esirlerin sayısı, savaş ganimetlerinin nitelikleri ve miktarı yazılmıştır. Şipka Geçidi'nde Türk birliklerinin Ruslar tarafından mağlup edilerek esir edilişi, Falkirk Herald'm 17 Ocak 1877 tarihli sayısında "CAPTURE OF THE TURKISH ARM IN THE SCHIPKA PASS" başlığı altında sunulmuştur. Plevne'nin düşmesi Western Daily Press'in 11 Aralık 1877 tarihli baskısında "FALL OF PLEVNA" başlığı altında anlatılmıştır. Sofya'nın Rus birlikleri tarafından işgal edilişi Falkirk Herald'm 10 Ocak 1878 tarihli baskısında "THE CAPTURE OF SOFIA" başlığı altında işlenmiştir. Rus birlikleri tarafından Edirne'nin 20 Ocak 1878 tarihindeki işgali, Royal Cornwall Gazette ve Nottinghamshire Guardian'm 25 Ocak 1878 tarihli sayılarında, "OCCUPATION OF ADRIANOPLE" olarak sunulmuştur. The Star, 24 Temmuz 1877 tarihli sayısında, Türk ordusunun Plevne'de, 19 ve 20 Temmuz 1877 tarihlerinde elde ettiği başarıları "TURKISH VICTORIES" başlığı altında okuyucularına duyurmuştur. Plevne Savunması, Morpeth Herald'm 15 Aralık 1877 tarihli sayısında "OSMAN PASHA'S BRAVE DEFENCE" başlığı altında, Ruslarla mücadelenin başladığı 19 Temmuz 1877 tarihinden alınarak Osman Paşa'nın Ruslara yaralı olarak teslim

olmak zorunda kaldığı 10 Aralık 1877 tarihine kadar, roman boy bir kitapta 4-5 sayfa tutacak şekilde anlatılmıştır. Ayrıca gazeteler savaşla ilgili sayfalarında ana cepheleri de birbirinden farklı sütunlara ayırarak işlemişlerdir. Kafkas Cephesi'ndeki gelişmeleri bir başlık altında verirken Balkan Cephesi'ndeki gelişmeleri başka bir başlık altında vermiştir. Böyle bir uygulama cephelerden herhangi biri üzerine araştırma yapanların işini kolaylaştırmaktadır.

Gazeteler, cephelerle ilgili anlattıklarının okuyucular tarafından daha iyi anlaşılması için sayfalarında harp bölgelerinin harita ve krokilerine yer vermişlerdir. The Times'in sayfalarında, haritalı anlatıma diğerlerine nazaran daha fazla rastlanmaktadır. The Times, 19 Eylül 1877 tarihli baskısında Plevne ve civarının haritasını, 19 Kasım 1877 tarihli baskısında, Kars ve civarının tahkimat krokisini, 24 Kasım 1877 tarihli baskısında Plevne'nin etrafındaki tahkimatın krokisini, 22 Kasım 1877 tarihli sayısında Kars ve civarının haritasını, 11 Ocak 1878 tarihli baskısında ise Şipka Geçidi'nin haritasını vermiştir. Aberdeen Journal, 23 Temmuz 1877 tarihli baskısında tüm Rumeli cephesinin haritasını sunmuştur.

Gazeteler, bazı sayılarında, savaş bölgelerindeki önemli yerleşim yerleri hakkında geniş bilgiler vermiştir. Mesela Western Daily Press, 19 Kasım 1877 tarihli baskısında Kars'tan uzun uzadıya bahsetmiştir. Şehrin sokakların darlığından kirliliğine, şehrin rakımından nüfusuna ve komşu yerleşimlere uzaklığına, evlerinin genelinin ahşap oluşuna; burada yaşamakta olan Ermenilerin Ruslara sempati duymasına ve önceki yıllarda maruz kalınan işgallere kadar Kars'ın birçok özelliğine değinilmiştir. Pall Mall Gazette'nin 7 Kasım 1877 tarihli baskısında ise Plevne'nin Gravitza ile Tutjeniza akarsularının arasında bulunmasından barındırdığı nüfus miktarına kadar birçok özelliğine değinilmiştir. Dolayısıyla da gazetelerden o savaşın geçtiği bölgelerin etnik, ekonomik ve coğrafi yapısı hakkında da bilgiler edinilebilmektedir. Gazetelerin hedef okuyucu kitlesinin anlamasını önemseyerek sade bir dil kullanmış olması ise sunulan bilgilerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Gazetelerde sadece cephelerdeki gelişmelerle ilgili haberler işlenmemiş, savaşın tarafların başka devletlerle ilişkilerine de değinilmiştir (Evening Telegraph, 10 Mayıs 1877). Mesela Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Almanya'daki Krupp firmasından top ve cephane satın almaları (Alnwick Mercury, 20 Ekim 1877), Osmanlı Devleti'nin dış borç arayışları ve görüşmeleri (Evening Telegraph, 7 Haziran 1877; Evening Telegraph, 29 Ağustos 1877; Evening Telegraph, 21 Eylül 1877; Evening Telegraph, 24 Kasım 1877; Evening Telegraph, 5 Aralık 1877), İngiltere'nin tarafsızlığını ilan etmesi, Avusturya ve Almanya'nın Rusya'nın Balkanlardaki ilerleyişinden endişe duyması gibi konulara değinilmiştir (Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877). Bununla birlikte gazetelerin değindikleri savaş dışı konular hakkında çoğunlukla teferruatlı bilgi vermedikleri görülmektedir. Mesela Osmanlı Devleti'nin Almanya'dan almış olduğu Krupp toplarıyla ilgili anlaşma safhası, ödeme ve teslim işlemleriyle ilgili önemli bilgiler bu gazetelerde yer almamıştır.

Gazetelerin sayfalarında yeri geldiğinde tarafların aldığı ganimetlere ve esirlere değinilmiştir (Western Gazette, 25 Ocak 1878; Morpeth Herald, 1 Aralık 1877; London Standard, 23 Ağustos 1877; London Standard, 30 Ağustos 1877). Fakat bunlarla ilgili sayısal bilgilere şüpheyle yaklaşmak gerekir. Çünkü savaşın bir zorunluluğu olarak, her iki taraf da elde ettiklerini daha yüksek, kaybettiklerini daha az gösterme eğiliminde olmuştur (Morpeth Herald, 1 Aralık 1877; London Standard, 24 Ağustos 1877; London Daily News, 19 Eylül 1877). Mesela Reuters haber ajansının Petersburg'dan aldığı habere göre Rus resmî makamları 21 Kasım 1877 tarihine kadar cephelerdeki asker kayıplarını 71.705 olarak açıklamışlardır (Western Daily Press, 28 Kasım 1877). Hâlbuki Rusların sadece Plevne cephesinde kaybettikleri asker sayısı bu tarihlerde 40 bini geçmiş durumdadır. Ayrıca her iki taraf da kendi askerlerini yüceltme eğiliminde olmuştur (London Standard, 24 Ağustos 1877).

Önemli birliklerin başındaki komutanların başarılarına, aldıkları nişan ve ödüllere değinildiği gibi cephelerin hangi komutanlar tarafından idare edildiğine ve komuta değişikliklerinin ne zaman yapıldığına yer verilmiştir (Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877; Shield Daily Gazette, 4 Ekim 1877). Alnwick Mercury'nin 20 Ekim 1877 tarihli baskısında Ahmet Muhtar Paşa ve Osman Paşa'ya "gazi" unvanının verildiği işlenmiş ve bu unvanla ilgili açıklayıcı bilgiler sunulmuştur. London Standard'ın 23 Ağustos 1877 tarihli sayısına göre Şipka Geçidi'ndeki Rus komutanı General Dronschinsky'dir. İstanbul'dan 3 Ekim 1877 tarihinde alınan malumata göre Süleyman Paşa, Tuna bölgesine, Rauf Paşa ise Şipka Geçidi'ne komutan olarak tayin edilmiştir (Shield Daily Gazette, 4 Ekim 1877).

Gazetelerin bazı sayılarında askerler ve komutanlarla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Evening Telegraph'ın 1 Eylül 1877 tarihli sayısında Süleyman Paşa'nın, emrindeki askerleri Şipka Geçidi'nde boşu boşuna kırdığı öne sürülmüştür. London Standard'ın savaş muhabiri Şipka Geçidi'nde Türk askerlerinin mücadelesini gazetesine aktarırken "Türk askerlerinin kahramanlığı tüm övgülerin ötesinde" demiştir (London Standard, 30 Ağustos 1877). Falkirk Herald'da yapılan değerlendirmelere göre Türkler, 30 ve 31 Temmuz tarihlerinde Plevne'de dünya basınında anılmaya değer bir zafer kazanmışlardır. Türkler böylece, şanlı zaferler kazandıkları eski günlerine dönmüşlerdir (Falkirk Herald, 9 Ağustos 1877). Morpeth Herald'da yapılan değerlendirmeye göre, savaş tarihinde Osman Paşa gibi savunmada kararlı olan başka bir komutan görülmemiştir (Morpeth Herald, 15 Aralık 1877). Bu tür değerlendirmeler yapılırken dönemin askerî otoritelerinin görüşlerine de yer verilmiştir.

Gazetelerde, cephelerdeki birliklerin hangi tarihte ne durumda olduğuna değinilmiştir. Mesela, Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877 tarihli sayısında Rus savaş bakanının, Rus birliklerinin 24 Nisan'da Kafkaslar'da, Türk sınırlarını geçtikleri yönündeki beyanını sayfalarına taşımıştır. Mesela London Standard'ın 17 Ağustos 1877 tarihli sayısında "Süleyman Paşa, emrindeki orduyla Hain Boğazı'nı geçti ve şimdi Şipka civarındaki Rus ordusunu tehdit ediyor" denmiştir. Evening Telegraph, 3 Eylül 1877 tarihli sayısında stratejik bakımdan

önemli olan Gabrova yolunun Türklerin elinde bulunduğunu, Western Daily Press ise 17 Kasım 1877 tarihli sayısında bu durumun Rusların durumunu zorlaştırdığını işlemiştir. Bu tür bilgiler savaş boyunca gazete sayfalarında sunulmuştur. Fakat gazeteler bu tür haberlerini sistemli bir hale getirmediği gibi tüm birliklerin ne zaman nerede bulunduğunu ve ne yapmakta olduğunu da anlatmamıştır.

Gazeteler sadece cephelerde yaşananları aktarmakla kalmamış, sayfalarında, savaşan tarafların ülkelerinde neler olup bittiğine de yer vermiştir. Mesela Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877 tarihli sayısında İstanbul'da büyük bir yangın çıktığına ve beş yüz civarında evin harap olduğuna değinmiştir. Evening Telegraph, 10 Mayıs 1877 tarihli sayısında Osmanlı Devleti yönetimindeki Romenlerin Rusya'nın yanında savaşa gireceğinden bahsetmiştir. Böylece savaşan tarafların ülkelerinde yaşanmış zorlukların da görülmesi sağlanmıştır.

İngiliz gazeteleri Doksanüç Harbi'ni araştıran araştırmacılara, dönemin önemli devletleriyle ilgili gelişmeleri de sunmaktadır. Amerika, İngiltere, Fransa, İspanya ve Yunanistan gibi birçok devletle ilgili gelişmelere gazetelerin sayfalarında rastlamak mümkündür (London Standard, 1 Ocak 1878; Dundee Courier, 16 Ekim 1877; Aberdeen Journal, 12 Haziran 1877; Evening Telegraph, 15 Eylül 1877). Böylece Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında 1877-1878 Savaşı sürerken dünyada neler olup bittiği de görülebilmektedir.

Gazetelerin bazı sayılarında hava ve yol durumu hakkında bilgiler verilmiştir (Shield Daily Gazette, 3 Ekim 1877; Pall Mall Gazette, 6 Kasım 1877). Kar yağışlarının ve soğuk havanın cephedeki mücadeleleri kestiğine değinilmiştir (Shield Daily Gazette, 10 Ekim 1877). Yeri geldiğinde aşırı soğuklarda görülen asker donmaları anlatılmıştır (London Daily News, 20 Eylül 1877). Mesela Rauf Paşa'nın emrindeki askerler arasında aşırı soğuktan ölenler ve parmakları donanlar olmuştur (Western Daily Press, 26 Kasım 1877). Fakat hava ve yol durumunun sunulması harp ceridelerinde olduğu gibi günü gününe olmamıştır. Dolayısıyla savaş esnasında hava durumunun geniş bir şekilde değerlendirilmesi için gazetelerin verdikleri haberler tek başına yeterli olmaz.

Gazeteler savaş bölgelerinden aldıkları haberlere göre sivil halkın maruz kaldığı sıkıntıları da işlemiştir. Mesela Rumeli cephelerinde Bulgarların ve Rusların sivil Müslüman halka yaptığı zulümler anlatılmıştır (The Times, 25 Ağustos 1877; Pall Mall Gazette, 6 Kasım 1877; Evening Telegraph, 3 Eylül 1877; London Standard, 24 Ağustos 1877; Aberdeen Journal, 14 Temmuz 1877). Rumeli'deki Müslümanların maruz kaldıkları zulümlerden dolayı kitleler halinde İstanbul yönüne doğru göç ettikleri işlenmiştir (Nottinghamshire Guardian, 25 Ocak 1877). The Times'in 15 Ocak 1878 tarihli sayısında Romanya'dan İstanbul'a yirmi bin civarında insanın geldiği yazılmıştır (The Times, 15 Ocak 1878). Doksanüç Harbi esnasında Kafkaslar ve Balkanlar'dan Anadolu'ya doğru binlerce insanın göç ettiği bilinen bir gerçektir. Bu duruma İngiliz gazetelerinde yer yer değinilse de meselenin ayrıntılı olarak ele alındığına rastlanılmamaktadır.

Gazetelerde muhabirlerin duydukları söylentilere “rumour/söylenti” olduğu belirtilerek yer verilmiştir. İlgili haberlerin asılsız veya gerçek olduğu anlaşıldığında ise durum gazete sayfalarına aktarılmıştır. Rusların Plevne’de 19-20 Temmuz 1877 tarihlerinde Türkler karşısında yaşadığı mağlubiyet önce bir söylenti halinde yayılmış sonra ise gazete sayfalarında, “THE RUSSIAN DEFEAT CONFIRMED” başlığıyla verilerek doğrulanmıştır (Aberdeen Journal, 26 Temmuz 1877). Gazetelerde cephelerle ilgili söylentilere sık sık değinilmiştir. Bu söylentilerin doğru veya yanlış olduğu birkaç gün sonra gazetelerde yer almıştır. Dolayısıyla kaynak olarak kullanılması düşünülen gazetenin gün gün takip edilmesi gerekmektedir. Aksi halde araştırmacıların yanlışlığına ihtimali ortaya çıkmaktadır. Örneğin Dundee Courier, 19 Eylül 1877 tarihli nüshasında, İstanbul’dan yapılan resmî bir açıklamanın Rusların Şıpka Geçidi’ni terk ettikleri yönündeki söylentileri yalanladığını belirtmiştir.

Gazetelerde, savaş bölgelerinde bulunan muhabirlerin şahit oldukları, işittikleri doğrultusunda uzun uzadıya yapmış oldukları değerlendirmelere de yer verilmiştir. Bu tür anlatımlar muhtemel bilgiler, tahminler ve yorumlar içerebilmektedir (The Times, 9 Temmuz 1877; London Standard, 1 Ocak 1878; Wetern Daily Press, 17 Kasım 1877). Mesela Shield Daily Gazette, 12 Ekim 1877 tarihli nüshasında Fort Nicholas ve çevresindeki Rus birliklerinin aşırı soğuk ve kıtlıktan dolayı acımacak bir halde oldukları, dolayısıyla da ellerinde kalan bölgelerden çekilmek zorunda kalabileceklerini bildirmiştir.

Gazete sayfalarında, Rus ve Osmanlı ordusuyla ilgili olarak verilen sayısal bilgiler tatmin edici nitelikte değildir. Çünkü savaş esnasında her iki tarafın askerî yetkililerinin cephedeki asker sayısı hakkında bilgi vermesi, verilen bu bilgilerin başka devletlerin gazete sayfalarında sık sık işlenmesi savaşın doğası açısından uygun değildir. Buna bağlı olarak gazeteler cephedeki birliklerin sayılarını teferruatlı bir şekilde sunmamışlardır. Böyle bir durum ancak tarafların birbirleriyle ilgili olarak verdikleri raporlar gazete sayfalarına yansıtıldığı zaman olmuştur. Bunların da bir kısmı tahminden ibarettir (Evening Telegraph, 5 Eylül 1877). Ayrıca verilen sayısal bilgilerde hatalar olabilmektedir. Mesela Şıpka Geçidi’ndeki muharebelerle ilgili bilgiler verilirken “kırk tabur” ifadesi yerine “kırk bin asker” ifadesi kullanılmıştır (London Standard, 23 Ağustos 1877)³. Hâlbuki bir taburun her zaman bin civarında askerden meydana geldiği söylenemez. Özellikle de savaşın aktif bir şekilde devam ettiği cephelerde asker sayısı günlük olarak değişiklik gösterir. Alnwick Mercury, 5 Mayıs 1877 tarihli sayısında Osmanlı Devleti’nin ve Rus Çarlığı’nın Rumeli ve Kafkasya bölgesindeki asker dağılımını, verilen bilgilerin tahminden ibaret olduğunu da belirterek, Kırım Harbi esnasındaki sayılarla mukayese ederek vermiştir. Böylece okuyuculara geniş bir perspektif sunulmuştur. Fakat sayılar

³ London Standard, 23 Ağustos 1877. Bir taburun ideal miktarı 600-700 kişi civarındadır. Fakat savaş esnasında taburların sayılarının oluşmadığı, sürekli değiştiği hatta çarpışmalar esnasında taburlardaki bazı bölüklerin tüm askerlerinin şehit olduğu görülmüştür.

genel bir bilgi olarak verilmiş, harp ceridelerinde olduğu gibi birliklerin teferruatlı dökümü yapılmamıştır.

Sonuç

İngiliz gazetelerinde Doksanüç Harbi, savaşın başlamasından bitişine kadar günü gününe işlenmiştir. Gazetelerin savaşla ilgili bölümlerinde cephelerdeki gelişmelerin yanında savaş sahasındaki yerleşim yerleri, savaşı yöneten komutanların özellikleri, savaş suçları, sivil halkın göçe maruz kalması, savaşan tarafların üçüncü devletlerle yürüttükleri ilişkilere kadar birçok konuya değinilmiştir. Dolayısıyla savaşla ilgili geniş bir perspektif sunmuşlardır.

Gazete sayfalarında sunulmuş olanlar tek başlarına Doksanüç Harbi'nin tüm yönleriyle ortaya konması için yeterli değildir. Cephelerdeki asker sayılarıyla ilgili olarak verilmiş tüm bilgilerin doğruluğunu kabul etsek de yeterliliğini kabul edemeyiz. Cephelerde; çarpışmalara, salgın hastalıklara, firarlara ve takviyelere bağlı olarak asker sayılarında sürekli olarak değişiklikler olmuştur. Yine savaş esnasında asker sayısına etki eden iklim, intikal ve sağlıkla ilgili gelişmelere de gazete sayfalarında yeterli şekilde yer verilmemiştir. Zaten bir gazetenin bunları yapması da aslî vazifesi değildir.

Askerî tarih açısından cephede yaşananların teferruatlı bir şekilde dökümünün yapılarak gelecekte kullanılması açısından değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Bunun için ise gazete haberleri başlı başına yeterli olmaktan uzaktır. Çünkü cephede yaşananları askerlik ve savaş konusunda bilgi ve tecrübeye sahip olanların gözlemleyip kayda geçirmesi gerekir. Gazetelerdeki haberler ise elde edilmiş ve sunulmaları açısından böyle bir nitelikten uzaktırlar. Fakat gazetelerin kendilerine has eksiklik ve hataları düşünülmekle Doksanüç Harbi'nin kaynağı olarak değerlendirilmemesi de bir eksiklik ve hata olur. Çünkü harp ceridelerinde, meclis tutanaklarında, hatralarda, askerî ve idarî birimler arasında çekilmiş olan telgraflarda, salnamelerde bulunamayan birçok bilgiye gazetelerde rastlanabilmektedir.

KAYNAKÇA

Aberdeen Journal. (1877). 12 Haziran, 14 Temmuz, 23 Temmuz, 24 Temmuz, 26 Temmuz.

Ahnwick Mercury. (1877). 5 Mayıs, 20 Ekim.

Dundee Courier. (1877). 1 Haziran, 12 Temmuz, 19 Eylül, 16 Ekim, 22 Ekim.

Evening Telegraph. (1877). 7 Mayıs, 10 Mayıs, 7 Haziran, 29 Ağustos, 1 Eylül, 3 Eylül, 4 Eylül, 5 Eylül, 6 Eylül, 15 Eylül, 21 Eylül, 24 Kasım, 5 Aralık.

Falkirk Herald. (1877). 2 Ağustos, 9 Ağustos, 10 Ocak, 17 Ocak, 26 Ocak.

London Daily News. (1877). 18 Eylül, 19 Eylül, 20 Eylül.

London Standard. (1877). 23 Ağustos, 24 Ağustos, 25 Ağustos, 29 Ağustos, 30 Ağustos, 19 Aralık.

----- (1878). 1 Ocak.

Morpeth Herald. (1877). 1 Aralık, 15 Aralık.
Nottinghamshire Guardian. (1878). 25 Ocak.
Pall Mall Gazette. (1877). 6 Kasım, 7 Kasım, 10 Kasım, 13 Kasım, 15 Kasım.
Royal Cornwall Gazette. (1878). 25 Ocak.
Shields Daily Gazette. (1877). 5 Ekim, 15 Ekim.
The Star. (1877). 24 Temmuz, 28 Temmuz.
The Times. (1877). 9 Temmuz, 22 Ağustos, 23 Ağustos, 25 Ağustos, 19 Eylül,
16 Kasım, 19 Kasım, 22 Kasım, 24 Kasım.
----- (1878). 11 Ocak, 15 Ocak.
Western Daily Press. (1877). 11 Aralık, 17 Kasım, 19 Kasım, 26 Kasım, 28
Kasım.

Araştırma-İnceleme

**AN EXAMINATION OF INFORMAL SETTLEMENTS
(GECEKONDUS) IN THE CONCEPT OF SOCIOLOGY OF
SPACE: CASE OF IZMIR**

İhsan ÇETİN¹

Abstract: This article examines *gecekondu*² in Turkey in the context of space factor by drawing upon the basic arguments of sociology of space. It shows the significant role of space in the integration of *gecekondu* into the urban area and analyzes the relationship between space and society within the context of *gecekondu* settlements. The main hypothesis of this article is that space, with its physical and social features, is one of the main factors that affects the reconstruction process of *gecekondu* and it influences the social and economic integration of residents of *gecekondu* neighborhoods. The argument of this study depends on a comparison of two *gecekondu* areas in the context of sociology of space. The first *gecekondu* district is called Kadifekale which is a deprived inner-city area, and the other one is called Gumuspala which is located in the periphery of Izmir. The data that are discussed in the article are collected as a result of a field research. The argument of this study is based on the conceptual frame of Henri Lefebvre's term *the trialectics of being*. The article discusses the consolidation of *gecekondu* by examining the relationship of space, society and time. As a result of the research, the article asserts that beyond time factor, space is one of the main factors affecting the consolidation of *gecekondu* neighborhoods into urban environments, while it is constructed by society.

Keywords: Gecekondu, Slums, Sociology of Space, Henri Lefebvre, The Trialectics of Being, Deprived Inner-city Areas, Urbanization, Izmir, Turkey.

**ENFORMEL YERLEŞİMLERİN (GECEKONDULAR) MEKAN
SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: İZMİR ÖRNEĞİ**

Öz: Bu makale mekân sosyolojisi bağlamında Türkiye'de gecekondu olgusunu incelemektedir. Gecekondu bölgelerinin kentle bütünleşme süreçlerinde mekânın rolü ile mekan ve toplum arasındaki karşılıklı

¹ Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
icetin@nku.edu.tr

²Slums in Turkey. The term of gecekondu means a squatter house that is built over night.

ilişkiyi irdeleyen bu makalenin temel tezi; fiziksel ve sosyal özellikleriyle birlikte mekanın gecekonduların yeniden inşasını belirleyen temel faktörlerden biri olduğu ve bu gibi bölgelerde yaşayan insanların sosyal ve ekonomik entegrasyonunu etkilediği şeklindedir. Bu çalışmanın argümanı İzmir’de bulunan iki farklı gecekondu bölgesinin mekân sosyoloji bağlamında karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Gecekonduların ilki kentiçi çöküntü alanı örneği olan Kadifekale, diğeri ise İzmir’in çeperinde kurulmuş Gümüşpala semti şeklindedir. Saha çalışmasına dayalı olan bu araştırma neticesinde elde edilen veriler incelenmiştir. Tartışma Henri Lefebvre’nin “oluşun üçlemesi” (the trialectics of being) kavramı üzerine temellendirilmiştir. Makale gecekonduların kentle bütünleşmesini mekân, toplum ve zaman olguları arasındaki karşılıklı ilişki üzerinden tartışmaktadır. Ana akım gecekondu çalışmalarının aksine, çalışma zaman faktörünü kontrol altında tutup, gecekondulaşma sürecinde mekân ve toplum arasındaki diyalektiksel ilişkiyi irdelemektedir. Bunun için mekân; konumu, topografyası, uzamsal boyutu, ticari, tarihsel ve görsel değerleri gibi özellikleri bakımından ele alınmasına karşılık, toplum ise gecekondu insanların mekâna yerleşim süreci, sosyal yapıları, etnik ve kültürel durumları, politik tutumları gibi değişkenler bağlamında incelenmektedir. Çalışma sonucunda makale şunu ortaya koymaktadır: Zaman faktörünün yanında, mekân, toplum tarafından inşa edilirken, gecekondu bölgelerinin kentle bütünleşmesini etkileyen ana etmenlerden birini oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Gecekondu, Mekân Sosyolojisi, Oluşun Üçlemesi, Henri Lefebvre, Kentiçi Çöküntü Alanları, Kentleşme, İzmir, Türkiye.

Introduction

Time and space are the basic conditions of life. This statement has a common acceptance in social sciences, but it is also an issue for a big debate. The debate occurs around the relationship and opposition between time and space, and the domination of one at different times in the history of social sciences. In social theory, that argument is related with the domination of time from 18th century till the middle of 20th, but after the 1960’s, due to the texts of Henri Lefebvre (1991), Michel Foucault (2007), David Harvey (2009), Edward Soja (1989, 1991) and Doreen Massey (1998). Those texts and new debates on social production of space caused new thinking on space as not a subject of interest to only geographers, architects or urban planners, but also to philosophers, psychologists and sociologists. Rising use of space as a key term in the social sciences provided urban sociology with a new discipline which is the sociology of space.

In the discipline of sociology space it is one of the main questions that how space and society interact each other. In this sense, this article seeks this question within the context of informal settlements called *gecekondu* and their integration into urban area. The research is realized in city of Izmir in Turkey. The article considers the question in the context of sociology of space that explores an interrelationship between society and space. It sees space as one of

the main elements that can be one of social indicators and affects process of social reconstruction of society while it is being constructed in reverse. In this manner, cities, neighborhoods, slums and ghettos can be considered as examples of constructed spaces.

The methodology of this article depends on field work, with data collected through questionnaire, observation and depth interviews. This article argues that space is a critical factor of the consolidation process of *gecekondu* areas while it is constructed by society. It asserts that, like time factor, space is one of the main factors that can influence consolidation of *gecekondu* within urban areas positively or negatively. However, this effect is not unilateral, but also bilateral related with society. That is to say, the consolidation of *gecekondu* neighborhoods with urban area is based on interrelationship between space and society, in the course of time.

Lefebvre's The Trialectics of Being and Gecekondu

The argument takes its base from Henri Lefebvre's (1991) theory of *The Trialectics of Being*; *historicality* (time), *sociality* (being-in-the-world) and *spatiality* (social production of space). According to Edward Soja (1996) the Trialectics of Being generate three ontological fields of knowledge formed from what for so long has only been one (Historicality-Sociality). The three elements of the ontological trialectic thus contain each other; they cannot successfully be understood in isolation or epistemologically privileged separately (Soja 1996, p. 71).

As Lefebvre states, space is a social product. Once it is built, in return, it starts to build society. As a social product, space contains social, economic and cultural dimensions of society. As Lefebvre argues, construction of space cannot be considered apart from relation of production, and that is spaciality. Spaciality (social production of space) is the third dimension of existence beyond historicality (time) and sociality (being-in-the-world). The research presented here takes three dimensions into account, furthermore it focuses primarily on interrelationship between space and society.

In order to accurately assess the effects of interrelationship between space and society on the consolidation process of *gecekondu* neighborhoods into urban areas, variations in time were kept at a minimum. That is, in comparison of two *gecekondu* neighborhoods, Gumuspala and Kadifekale, social groups sampled share a common period of migration and a similar social-cultural background. Therefore, squatters who migrated from Mardin and now live in different districts of Izmir are the focus of this research.

1. Spaciality

Spaciality is one of the main terms of Henri Lefebvre. This special term illustrates the organization of space as a social product and space is not a scientific object removed from ideology and politics; it has always been political and strategic (Lefebvre, 1991). Space has been produced and molded from historical and natural elements, but this has been a political process. Space

is political and ideological. It is a product literally filled with ideologies. Taking this term as a base, it is possible to seek some demonstrations of it in the context of *gecekondu*.

1.1. Location and Commercial Value of the Place

This research, determined that space is one of the main factors affecting the consolidation of *gecekondu* neighborhoods into urban environments, while it is socially constructed. One of the questions of the research is about the effect of location. Gumuspala and Kadifekale are located in different parts of the city, which the former situated in the periphery and the latter in the inner city. Location drives the commercial value of the land. Since Kadifekale is close to downtown Izmir, its space has a high commercial value, which leads to dividing the land into small-scale parcels. Land parcels in Kadifekale average between 70 and 90 square meters, while they are between 100 and 150 square meters in Gumuspala. Small-scale parcel obstructs necessitates houses with one or two stories to grow into apartments with three and four stories, and also requires houses in Kadifekale to be built close together. Thus, space fabric in the district is cramped, with narrow streets and stairs. These small scale parcels also prompt residents to invest their savings in other parts of the city, rather than on developing their current homes. Unlike Kadifekale, in Gumuspala land parcels are wide enough to build apartment blocks, and space does not prevent household from investing in expansion of their homes.

1.2. Feeling Temporal and Permanent on the Land

The high commercial value of land in Kadifekale also causes squatters to feel themselves temporary to the space. Because they know that the land on which their houses located has very high commercial value, they think that “the power” will not allow them to live there forever. They believe that there is always a high possibility of demolition of their homes and forced evacuation to other parts of the city, cause squatters in Kadifekale to feel temporary in the space. On the other hand, the commercial value of land in the Gumuspala district is much lower than Kadifekale. Thus, residents do not have a fear of demolition of their houses, and so feel permanent in the space. Feeling temporary or permanent within space in turn, affects both the construction of the space and spatial movement. Unlike in Gumuspala, residents in Kadifekale who save enough capital to buy or rent houses in different parts of Izmir city generally tend to move to other districts. In this sense, one can claim that there is high correspondence between social and spatial movement in the neighborhood. However, in Gumuspala, people tend to invest their money in developing their homes. This can be understood as an example of interrelationship between space and society.

1.3. Historical and Visual Values of the Land

Beyond commercial value, in Kadifekale space also has historical and visual values. Its historical value draws from the ancient castle called *Kadife Kale* (Velvet Castle) around which the neighborhood is situated. The historical nature

of these ruin have resulted in parts of the district attaining the status of archeological areas. Furthermore, in terms of the visual value of space, Kadifekale has one of best of the views of Izmir –another reason beyond the commercial for the land to become very valuable. In considering this combination of commercial, historical and visual values, one can assert that space in Kadifekale does not encourage squatters to build or develop their homes and become permanent in the district. In this context, the higher value of *gecekondu*'s space unlikely it will consolidate into an urban area.

1.4. Topography

Another finding of this research demonstrates the importance of topography and history of settlement and construction in the consolidation process. Topographic structure differs between Kadifekale and Gumuspala. The landscape in Kadifekale is steep and the neighborhood is built on a drastic slope, while in Gumuspala the topography of the landscape is only slightly hilly. This difference can have a direct effect on the construction of buildings and whether they are vertical or horizontal. Suitable topographic structure allows squatters to invest their savings in housing, thus affecting the way of their accumulation.

1.5. Space Fabric

Another key space influencing consolidation of *gecekondu* neighborhood is the formation of space fabric. In this context, one of the biggest differences between Gumuspala and Kadifekale is that the former is built on a wasteland with construction beginning from a zero point, but the latter is rebuilt on a pre-existing space fabric with houses added much later. This diversity is important in terms of construction and the possibility of transformation of space. According to the research findings, construction on virgin terrain provides squatters with more advantages than that on an already constructed space, as it is easier to lay a foundation and build a house from the beginning than to reshape an already built home. Fresh construction allows householders to design their homes based on the number of stories they plan to add later. It is also easier to plan the space fabric of a district on a wasteland. In contrast with fresh construction, reconstruction in a pre-existing space fabric restricts transformation of the space, and construction must occur accordingly. That is why Kadifekale's space fabric is much less planned and complicated significantly more than Gumuspala's.

Space fabric reveals information about a neighborhood; in other words, the physical conditions of a space serve as a social indicator. From its outer appearance Kadifekale resembles slums in Latin American countries in many ways, and its narrow and complicated streets, and cramped houses indicate that Kadifekale is a neighborhood where lower class people live. Gumuspala, on the other hand, in some aspects does not differ from other districts of the city, despite being a *gecekondu* neighborhood.

2. Historicity

Historicity here demonstrates time and in this research it is examined in the context of immigration from rural area to urban.

2.1. Immigration and Settlement

Squatters earliest to arrive in Gumuspala had migrated to Izmir in 1951 and in Kadifekale in 1943. And the most recently arrived came to Gumuspala in 2009 and Kadifekale in 2008. The average year of immigration is 1978 for Gumuspala residents interviewed is 1978 and 1979 for those from Kadifekale.

The reasons for immigration both coincide and differ between two gecekondu areas. *Economics* was the primary reason for immigration to Izmir for residents in both neighborhoods, almost half of interviewees stating that they migrated to find a job or to work in the city. However, the second most common reason for immigration in Gumuspala is *dependent immigration*, where in households migrated as a result of decision of husband or parents. In both *gecekondu* areas the other reasons for immigration are marriage, job transfer, or vendetta with other families. However, in Kadifekale the second most common reason for immigration related to *safety and security concerns*, regarding conflicts between Kurdish rebels and the Turkish military. Many people had to immigrate because of evacuation of villages or pressure asserted by village guards, the army etc. While Gumuspala residents also immigrated due to security reasons, there are not as many of these Kadifekale. In fact, the concentration of people who immigrated to Kadifekale as a result of security related reasons caused this neighborhood to become one of the foremost centers of forced migration in Izmir. Related with Kurdish issue, forced migration was rapid and intolerant. Unlike earlier migration process, people who were subjects of “forced migration” did not have a chance to consider and prepare where and how they would move. Therefore, it is more tragic than earlier migration movements.

While settlements in Gumuspala increased gradually during the 1970's, Kadifekale experienced a settlement “boom” during the mid 1980s, which lasted approximately 10 years. These neighborhoods also differed in their residents' motivations to settle in a particular area of the city. Their social and economic features and their space fabric were key in the decision –making process.

3. Sociality

Development of space fabric is shaped by not only topography, and parcel scales and the types of construction, but it also from the social dynamics related to space. Namely, slums or ghettos are generally where people with low level of income live, as they provide poor people with cheap accommodation. Although different ethnic and cultural social groups live in slums, these neighborhoods are mostly homogenous in class structure. Those districts are generally viewed as “dangerous places”. Once places labeled in such a way, it is difficult to integrate their social groups into the larger city. This is the point where sociality affects spatiality and social and spatial segregation correspond to each other.

3.1. Social Bonds

Social bonds are dominant in making decision on settlement in Gumuspala, in Kadifekale economic conditions come first. For instance, existence of fellow countryman and relatives in the district is the top priority for Gumuspala's dwellers, but for Kadifekale's dwellers it is low rent price and a place that is affordable for low-income people. Some of residents – especially originally from Mardin- who live in Gumuspala once used to live in Kadifekale for a while. Those transitions occurred at the beginning of construction of Gumuspala and when the land was cheap.

While the decision to settle in Kadifekale was determined mostly by economic conditions, these decisions were also made with very limited options, and were not the only factors. For example, historically Kadifekale has been one of the main destinations for immigrants. Particularly, people who emigrated from Mardin's villages (Kutlubey, Calpinar etc.) created a unique immigration route between Mardin and Kadifekale after the 1970's. Another consideration is the correspondence of tolerance and social surroundings in space. For instance, although nobody would rent his/her house to a household of 8 or more in other areas within Izmir, Kadifekale provides shelters for big families. Another example of this correspondence is the production of stuffed mussels – a job populated by people with no other options and want to survive in city life. Kadifekale is the center of production of stuffed mussels in Izmir; the work is difficult and the production malodorous preventing mussels production from occurring elsewhere in the city.

3.2. Social and Ethnic Structure

In the case of Kadifekale, it has been one of the main destinations for new comers since the 1970's, but became a unique center of Kurdish people who migrated from eastern Turkey as a result of forced migration during the 1990s. One of the main reasons Kadifekale became a foremost destination for such immigrants were its affordability. As a decayed inner city district, Kadifekale provided the lowest income groups with social tolerance and cheap accommodation. Another reason can be referred to as social surplus a term corresponds immigration with the existence of relatives and fellow countrymen in the neighborhood.

Concentration of a unique social group (namely, Kurdish people who are from Mardin) in Kadifekale caused the district to develop a mostly homogenous social structure. Called Little Mardin, Kadifekale is essentially a rebuilding of the city of Mardin within Izmir, and thus functions as continuation of the homeland. Beyond social relations, the space fabric is built in a way reminiscent of Mardin, as with the mosque in the neighborhood. Its decoration, design, and even its smell resemble the mosques in the homeland.

3.3. Politicization

With its population of Kurds forced to migrate, Kadifekale gained a politic identity in addition to its economic one. Politicization of the district enhanced

fear in Kadifekale among city residents. The knowledge of this fear is mutual, with both squatters and city residents aware of this discomfort. This keen awareness causes the neighborhood to become isolated and residents to build closed relationships. Segregation is a reason for a district to both turn into a ghetto and become a decayed area. For Kadifekale, since it is the place where low income people are concentrated and has highly politicized identity, state institutions moved from the district except the police station. Lack of social services led to decay of the space fabric. As such, one can claim that consolidation of the neighborhood into the larger urban area and the integration of residents in to the city culture is extremely difficult due to a pronounced sensation of segregation, a feeling absent in resides self-id in identification. As previously mentioned very few residents in Kadifekale identify themselves with the city of Izmir city, but more than half of them identify themselves with the neighborhood. The effects of sociality on spatiality, politicization, concentration and segregation are the main reasons Kadifekale has turned into a decayed inner city district. In this sense, the so-called “Little Mardin”, can be defined as a *gecekondu* neighborhood that follows a path toward becoming a slum and a ghetto.

3.4. Homogeneity and Heterogeneity

Contrastingly, the Gumuspala neighborhood includes different ethnic and social groups beyond people who are from Mardin and have a Kurdish identity, and thus, it is more heterogenous in terms of its ethnic and class composition. Beyond Kurdish community in Gumuspala, there are Turks, Arabs, Alaouites and other ethnic groups. Like the nickname of Little Mardin for Kadifekale, Gumuspala can be described as “Little Anatolia,” since it contains groups who emigrated from different parts of Turkey. The diversity prevents the neighborhood from being identified with a specific ethnic or social group, particularly with Kurdish community, lack of this distinct political affiliation enables Gumuspala to avoid fearful associations and city residents do not avoid visiting this neighborhood. Therefore, a sense of segregation is not apparent in Gumuspala as it is in Kadifekale, and one can claim that the integration of squatters in Gumuspala is much higher than in Kadifekale. This absence of segregation leads to the accumulation of squatters, wherein residents invest their savings in construction within the neighborhood, thus changing the space fabric from a *gecekondu* neighborhood to a core district of the city. In this sense, Gumuspala can be described as a neighborhood that follows a *gecekondu* process that likely ends with consolidation into the larger urban area, such as happened with many *gecekondu* neighborhoods in different cities in Turkey over the past.

Conclusion

Examining urbanization of Turkey throughout history, one can assert that urbanization took its shape through *gecekondu* process in Turkey. In other words, urbanization of Turkey means also *gecekondu* of Turkey. One can

easily see that just by searching the literature on urbanization in Turkey prior to 2000's. Internal migration has been the main dynamic for urbanization which started around 1940's and escalated after 1950's. Gecekonduzation occurred as result of inadequateness of accommodation in cities, and it has become one of the biggest issues of urbanization as migration from rural areas to urban did not stop.

By examining the literature on terms of gecekondu in Turkey, we also see that gecekonduzation is investigated mainly in the context of time fact (Yasa 1966, Karpat 1976, Kartal 1978, Tatlıdil 1989). In other words, consolidation of gecekondu areas with urban space was perceived as a matter of time. In this context, consolidation of peripheries with the city is considered as process that will be occur as time passes while its dwellers also get integrated with city culture. This perspective emphasizes on time factor, but not space and it consider space as passive fact. However, time and space are integral conditions of existence, and space has is one of the main subjects of social sciences. Hence, as a starting point of this research, I aimed to focus on role of space for consolidation of gecekondu areas with urban. In this sense, the article argues that space is a critical factor of the consolidation process of gecekondu areas while it is constructed by society. It asserts that, like time factor, space is one of the main factors that can influence consolidation of gecekondu within urban areas positively or negatively. However, this effect is not unilateral, but also bilateral related with society. That is to say, the consolidation of gecekondu neighborhoods with urban area is based on interrelationship between space and society, in the course of time.

In the context of this research, one can assert that time is not a sufficient fact to explain the consolidation of gecekondu with the city in every aspect. Thus, we need to take into account other facts which are space and social factors. In this sense, Henri Lefebvre's terms – spaciality, historicity, sociality- which are discussed under the term of "the trialectics of being" provide a good range of explanation. Accordingly, the facts which are related with spaciality such as location, topography, historical, commercial and visual values of the land are examined during the research. In the context of this research, we saw that space as a built phenomenon can affect the integration of gecekondu in a positive or negative way according to its features and dynamics. In this sense, space turns into a social indicator just as other social facts. Thus, one can claim that beside time and social facts, space is one of the main factors that affect the consolidation of gecekondu with urban.

REFERENCES

Çetin, İ. (2010). *The Space Factor In The Integration Process of The Gecekondu Into The Urban: The Case of Izmir*. PhD Dissertation, Applied Sociology. Izmir: EgeUniversity.

Erman, T. (2001). The Politics of Squatter (*Gecekondu*) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse. *Urban Studies*, 38 (7), 983-1002.

Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish, The Birth of Prison*. New York: Vintage Books.

----- (2007). Questions on Geography. Crampton, Jeremy, W. and Elden, Stuart (Eds.). *Space, Knowledge and Power* (pp. 19-23). Ashgate: Hampshire.

Harvey, D. (2009). *Social Justice and The City*. Athens: University of Georgia Press.

Işık, O. and Pıncarioğlu, M. (2005). *Nöbetleşe Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karpat, H. K. (1973). *An Inquiry Into the Social Foundations of Nationalism in the Ottoman State: From Social Estates to Classes, From Millets to Nations*. Center of International Studies. Princeton University. Research Monograph No. 39. July

----- (1976). *The Gecekondu, Rural Migration and Urbanization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kartal, S. K. (1998). *Kentleşme ve İnsan, Kentleşme Sürecinde İnsan Tutum ve Davranışlarında Meydana Gelen Değişmeler*. Ankara: TODAİE, No: 175.

Kiray, M. B. (2003). *Kentleşme Yazıları*. Ankara: Bağlam Yayınları.

Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Press.

Massey D. (1998). *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Missac, P. (1995). *Walter Benjamin's Passages*. Cambridge and London: The MIT Press.

Shields, R. (1996). A Guide to Urban Representation and What to do About It. Anthony D. King (Ed.). *Re-Presenting The City* (pp. 227-253). New York: New York University Press.

Soja, E. W. (1989). *Postmodern Geographies*. London, New York: Verso.

----- (1996). *Thirdspace, Journeys to Los Angeles and Other Real-and Imagined Places*. Cambridge: Blackwell.

----- (2000). *Postmetropolis, Critical Studies of Cities and Regions*. Oxford: Blackwell.

Tatlıdil, E. (1989). *Kentleşme ve Gecekondu*. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları. No: 47. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Çetin, İ. (2016). An Examination of Informal Settlements (Gecekondu) in the Concept of Sociology of Space: Case of Izmir. *Humanitas*, 4(7), 115-125

Map: Izmir City and Location of Gumuspala and Kadifekale Neighborhoods

Araştırma-İnceleme

**TEKİRDAĞ ÖLÇEĞİNDE AKRAN ZORBALIĞI
ARAŞTIRMASI VE BULGULARIN DEĞERLENDİRMESİ**

Coşkun DİKBIYIK¹
Ensar YILMAZ²

Öz: Okullar sosyalleşme sürecinin en önemli aktörlerinden biridir. Bu süreçte ortaya çıkan sosyolojik olgulardan biri de akran zorbalığıdır. Akran zorbalığı okullarda yaşanan şiddet sorununun bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zorbalık saldırgan bir davranış biçimidir. “Bir ya da daha fazla öğrencinin bir başka öğrenciye karşı sürekli olarak olumsuz eylemlerde bulunması” olarak tanımlanmaktadır. Zorba bu davranışı gerçekleştiren, kurban ise bu davranışa muhatap olan kişidir. Bu çalışma Tekirdağ ilinde anket yöntemini kullanarak akran zorbalığını ölçümlemeyi amaçlamaktadır. Akran Zorbalığı Anketi uygulanmasında sosyal, ekonomik ve kültürel kriterler dikkate alınarak Tekirdağ merkezinin genelini tanımlayacak okullar seçilmiştir. Yapılan anket çalışmasında toplam 650 öğrenci ile görüşülmüştür. Bu öğrencilerin cinsiyet dağılımı % 49.8 erkek, %50.2 kız öğrenci şeklindedir. Bu araştırma ile zorbalığa uğrayıp uğramama durumu, zorbalık türlerine nerelerde uğranıldığı, öğrencilerin hangi sebeple zorbalığa uğradığı, zorbalığa uğradıktan sonra neler hissettiği, zorbalığa uğradığında neler yaptığı, kimlerin zorbalık yaptığı, öğrencilerin zorbalığa uğradığında kimlere söylediği, zorbalığa uğradığında onunla kimlerin ilgilendiği, zorbalığı uygulayıp uygulamama durumu, zorbalık uyguladıktan sonra neler hissettiği, herhangi bir zorbalığa şahit olduğunda neler yaptığı, öğrencilerin bazılarına zorbalık uygulama şeklindeki sorulara cevap aranmıştır. Araştırma sonucunda zorbalığa maruz kalanların oranı % 44 olarak bulunmuştur. Türkiye genelinde akran zorbalığı ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda kurban oranı % 26-40'dır. Tekirdağ'da ortaya çıkan bu sonuç Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bu da Tekirdağ açısından önemli bir sosyolojik soruna işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Zorbalık, Zorba, Kurban, Akran Zorbalığı, Tekirdağ.

¹ Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
cdikbiyik@nku.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
ensaryilmaz@nku.edu.tr

THE SURVEY RESULTS OF PEER VICTIMIZATION IN TEKİRDAĞ AND THE EVALUATION OF THE RESULTS

Abstract: Schools are one of the most important actors of socialization process. One of the sociological facts which exist in this process is peer victimization. Peer victimization appears as a part of bullying at school. Victimization is a sort of aggressive behaviour. It is defined as “one or more students’ negative actions towards another student permanently.” Bully is the person who commits this behaviour, and victim is the person who is exposed to the mistreatment. In the district of Tekirdağ, peer victimization is researched and surveyed. While conducting the research, some social, economic and cultural criteria are considered, and schools that represent Tekirdağ city centre are chosen, where some. 650 students are interviewed, among whom 49,8% are boys and 50,2% are girls. Owing to this research, the following matters are questioned: the situation of victimization; the place of peer victimization; how victims feel after being subjected to the bully; how they react again stubbly; whom they confide to talk about the bully; who are the bullies; if the victim himself/herself impose mistreatment to other people, and how; if he/she witnesses peer victimization, what does the person do. According to the survey carried out, the percentage of peer victimization in Tekirdağ is 44%, but the average percentage of bully overall in Turkey is 26-40%. The results show that the percentage of peer victimization in Tekirdağ is higher than the average percentage in Turkey. This result points of a very significant sociological problem in Tekirdağ.

Keywords: Bullying, Bully, Victim, Peer Victimization, Tekirdağ.

Giriş

Okullar sosyalleşme sürecinin en önemli aktörlerinden biridir. Bu süreçte ortaya çıkan sosyolojik olgulardan biri de akran zorbalığıdır. Akran zorbalığı okullarda yaşanan şiddet sorununun bir boyutu olarak ele alınmaktadır. Son yıllarda gerek dünyadaki ve gerekse ülkemizdeki okullarda ortaya çıkan şiddet ve saldırganlık olaylarındaki artış akran zorbalığı konusundaki araştırmaların daha fazla yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Yapılan araştırmalarda okul ortamında gerçekleşen olumsuz davranışların öğrencilerin okuldan soğumalarına hatta uzaklaşmalarına neden olduğu görülmektedir (Pişkin ve Ayas, 2011, s. 2). Sosyalleşme sürecindeki bu negatif etkinin en önemli unsurlarından biri de zorbalıktır.

Zorbalık, “bir ya da daha fazla öğrencinin bir başka öğrenciye karşı sürekli olarak olumsuz eylemlerde bulunması” olarak tanımlanmaktadır (Olweus'tan akt. Ergün, 2011, s. 1). Yine Olweus'a göre (akt. Ertan, 2012, s. 2) akran zorbalığı “karşı tarafı bilinçli ve kasıtlı bir şekilde incitmeyi amaçlayan, kurban ve zorba arasında güç dengesizliğinin hâkim olduğu, tekrarlayıcı ve sürekli olarak yapılan saldırgan davranışlar”dır.

Akran zorbalığının bu şekilde tanımlanmasının yanında fiziksel, sözel ve ilişkisel saldırgan davranışlar olarak kategorize edildiği de görülmektedir (Pişkin, 2002). Zorba öğrenciler, kendilerini koruyamayacak durumda olan

öğrencileri döverek, tekme atarak, tokat vurarak, iterek, çekerek, sözlü olarak sataşarak, hoşla gitmeyen ad ve lakap takarak, alay ederek, küçük düşürücü sözler söyleyerek, dedikodu ve söylenti çıkarıp yayarak, para ya da eşyalarını zorla alarak, almaya çalışarak, tehdit ederek, eşyalarına zarar vererek, arkadaş grubundan dışlayıp yalnızlığa terk ederek ya da bunlara benzer başka söz ve eylemlerde bulunarak rahatsız ederler.

1. Araştırmanın Kapsamı ve Amacı

Akran Zorbalığı Anketi uygulanmasında sosyal, ekonomik ve kültürel kriterler dikkate alınarak Tekirdağ merkezinin genelini tanımlayacak okullar seçilmiştir. Buna göre 6 Ortaokul (13Kasım Ortaokulu, Altınova Ortaokulu, Fevzi Çakmak Ortaokulu, Kamil Korkmaz Zafer Ortaokulu, Marmara Ortaokulu ve Öğretmen Mediha Mehmet Tetikol Ortaokulu'nun 7.Sınıflarına) ile 6 Lisede (Namık Kemal Lisesi, Tekirdağ Anadolu Lisesi, Tuğlacılar Lisesi, Ticaret Meslek Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi ve Kız Meslek Lisesi'nin 9 ve 11. Sınıflarına) anket uygulanması yapılmıştır.

Araştırma kapsamında toplam 650 öğrenci ile çalışılmıştır, bu öğrencilerden 6'sı soruları cevapsız bırakmıştır. Görüşülen öğrencilerin % 44.7'sine tekabül eden 288 öğrenci 7. Sınıf, % 28.6'sına tekabül eden 184 öğrenci 9. Sınıf, %26.7'sine karşılık gelen 172 öğrenci de 11. sınıf öğrencisidir. Cinsiyet dağılımı ise % 49.8 erkek, %50.2 kız öğrenci şeklinde olup; 321 kız, 323 erkek öğrenciyle görüşülmüştür.

Akran Zorbalığı Anketi ile; sınıf, cinsiyet, zorbalığa uğrayıp uğramama durumu, zorbalık türlerine nerelerde uğranıldığı, öğrencilerin hangi sebeple zorbalığa uğradığı, zorbalığa uğradıktan sonra neler hissettiği, zorbalığa uğradığında neler yaptığı, ne zaman zorbalığa uğradığı, kimlerin zorbalık yaptığı, öğrencilerin zorbalığa uğradığında kimlere söylediği, zorbalığa uğradığında onunla kimlerin ilgilendiği, zorbalığı uygulayıp uygulamama durumu, zorbalık uyguladıktan sonra neler hissettiği, herhangi bir zorbalığa şahit olduğunda neler yaptığı, öğrencilerin bazılarının zorbalık uygulama sebepleri, zorbalara ilişkin duygular, zorbalık ile ilgili ölçme soruları (Evet-Hayır) şeklindeki sorulara verilen yanıtlarla ile öğrenciler arasındaki akran zorbalığını ölçmek amaçlanmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi/Metodolojisi

Akran zorbalığı anket çalışması; ortaokul ile liselerde öğrenimine devam eden 7. sınıf, 9. sınıf ve 11. sınıf öğrencilerine, sınıfta toplu halde buldukları bir süre içerisinde araştırmaya dair hazırlanan anket dokümanının elden öğrencilere dağıtılması ve öğrencilerin yanıtlamaları sonrasında yetkili tarafından toplandığı bir anket çalışmasıdır. Tarama yöntemi ile gerçekleştirilen araştırma SPSS istatistik programı kullanılarak ortalamalar ve frekanslar elde edilmiştir.

Akran zorbalığı araştırmasında, örneklem 650 öğrenciden oluşmakta; %95 güven aralığında hata payı ± 4 öğrenciye tekabül etmektedir.

“Fiziksel Zorbalık” olarak adlandırdığımız “tekme ya da tokat atma, vurma, çarpma, itme, saç çekme, kulak çekme”; “Sözel Zorbalık” olarak “İsim takma,

alay etme, dalga geçme, aşağılama, kızdırma, küfür etme, kötü söz söyleme”; “Dışlanma Zorbalığı” olarak “arkadaş grubundan dışlama, uzak tutma ve yalnızlığa terk etme”; “Eşyalarına Zarar Verme Zorbalığı” olarak “zorla para veya eşyalarını alma, almaya çalışma ya da eşyalarına zarar verme”; “İftira Atma Zorbalığı” olarak “iftira atma ya da dedikodu yaparak diğer öğrencilerle aralarını bozmaya çalışma” gibi eylemler genel başlıklar altında toplanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Sınıf Dağılımları

7.sınıf	288
9.sınıf	184
11.sınıf	172
Toplam	644

Araştırmaya katılan 644 öğrencinin 288’i 7.sınıfta, 184’ü 9.sınıfta ve 172’si 11.sınıfta öğrenimlerine devam etmektedirler.

3.2. Cinsiyet Dağılımları

	Sıklık	%
Erkek	323	50,2
Kız	321	49,8
Toplam	644	100

Araştırmadaki 644 öğrencinin 323’ü erkek, 321’i kız öğrenciden oluşmaktadır.

3.3. Öğrencilerin Okulda Herhangi Bir Zorbalığa Uğrayıp Uğramama Durumu

	Sıklık	%
Evet	280	43,5
Hayır	364	56,5
Toplam	644	100

Okulda zorbalık çeşitlerinden herhangi birine, bir kez dahi olsa uğrayan öğrencilerin sayısı 280 (%44) ve hiç zorbalığa uğramamış olan öğrencilerin sayısı ise 364 (%56) olarak belirlenmiştir.

3.4. Ne Tür Zorbalık Türlerine Uğranıldığının Dağılımı

	Ortalama	N	Standart Sapma
Bıçakla saldırma, tekme atma, tokat vurma, çarpma, itme, saç çekme ve kulak çekme vb.	3,51	193	1,493
İsim takılma, alay edilme, dalga geçilme, aşağılanma, kızdırılma, küfür ya da kötü söz söylenme vb..	2,49	242	1,522
Arkadaş grubundan dışlanma, oyuna alınmama, uzak tutulma ve yalnızlığa terk edilme	4,14	153	1,246
Zorla para veya eşyalarınızın alınması, alınmaya çalışılması ya da eşyalarınıza zarar verilmesi	4	153	1,318
İftira atarak ya da dedikodu yaparak diğer öğrencilerle aranızın bozulmasına çalışılması	3,33	186	1,462

Zorbalığa uğradığını söyleyen 280 öğrencinin zorbalığa maruz kalıp kalmadığını öğrenmek amaçlı yöneltilen bu sorulara yanıt olarak; Fiziksel Zorbalığa verilen yanıtlar (Ort.=3,51) 3 ile 4 arasında olup 4'e daha yakındır; dolayısıyla 193 öğrenci bu tür zorbalığa uğramıştır.

Sözel Zorbalığa verilen yanıtlar (Ort.=2,49) 2 ile 3 arasında olup 2'ye daha yakındır; dolayısıyla 242 öğrenci bu tür zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir.

Dışlanma Zorbalığına verilen yanıtlar (Ort.=4,14) 4 ile 5 arasında olup 4'e daha yakındır; dolayısıyla 153 öğrenci bu tür zorbalığa uğramıştır.

Eşyalara Zarar Verme Zorbalığına verilen yanıtlar (Ort.=4,00) 4'tür; dolayısıyla 153 öğrenci bu tür zorbalığa uğramıştır.

İftira Atılma Zorbalığına verilen yanıtlar (Ort.=3,33) 3 ile 4 arasında olup 3'e daha yakındır; dolayısıyla 186 öğrenci bu tür zorbalığa uğramıştır.

3.5. Öğrencilerin Zorbalığa Nereelerde Uğradıklarının Dağılımı

	N	%
Sınıfta	449	37,5
Koridorda	154	12,9
Oyun alanında, Bahçede	128	10,7
Spor Salonunda	25	2,1
Kantinde	74	6,2
Lavabo-Tuvalette	55	4,6
Okul Servisinde	28	2,3
Başka bir yerde	283	23,7
Toplam	1196	100

Öğrenciler en çok "Sınıfta", okul dışında "Başka bir yerde", "Koridorda" ve "Oyun alanında, Bahçede" zorbalığa maruz kalmaktadırlar.

3.6. Öğrencilerin Zorbalığa Uğrama Sebepleri Dağılımı

	N	%
Farklı görünüp farklı davrandığım için	55	34,8
Her zaman sınıfımın en iyisi olduğum için	17	10,8
Daha küçük ve güçsüz olduğum için	49	31
Bu tür davranışı hak ettiğim için	7	4,4
Sessiz/Sakin/Zararsız biri olduğum için	3	1,9
Dış görünüşümle dalga geçmek için (Boyum kısa oldu)	4	2,5
Beni sinirlendirmek/kızdırmak için	3	1,9
Kendi eğlenceleri için	2	1,3
Derslerim iyi olmadığı için	1	0,6
Okula yeni geldiğim için	1	0,6
Zorla para istedikleri için	1	0,6
Sebepsiz/Sebebini bilmiyorum	15	9,5
Toplam	158	100

Öğrenciler daha çok “Farklı görünüp farklı davrandığım için” ve “Daha küçük ve güçsüz olduğum için” zorbalığa uğramaktadırlar.

3.7. Zorbalığa Uğrayan Öğrencilerin Psikolojik Hal Dağılımı

	N	%
Üzıldüm	113	18,2
Korktum ve kaygılandım	37	6
Acı duydum	49	7,9
Kızgınlık duydum	157	25,3
Moralim bozuldu, huzursuz oldum	155	25
Kendimi güvensiz hissettim	56	9
Kendimi değersiz hissettim	54	8,7
Toplam	621	100

Zorbalığa uğrayan 280 öğrenci çoğunlukla “Kızgınlık duydum”, “Moralim bozuldu, huzursuz oldum” ve “Üzıldüm” hislerine sahip olduklarını belirtmişlerdir.

3.8. Öğrenciler Zorbalığa Uğradıklarında Gerçekleştirdikleri Davranışların Dağılımı

	N	%
Ağladım	37	8,5
Kaçarak uzaklaştım	29	6,7
Karşılık vermedim, görmezlikten geldim	132	30,5
Durmalarını söyledim	49	11,3
Arkadaşlardan yardım istedim	43	9,9
Bir yetişkinden yardım istedim (Öğretmen, Müdür v.b.)	49	11,3
Ben de karşılık verdim	94	21,7
Toplam	433	100

Zorbalığa maruz kaldıklarında öğrencilerin çoğu “*Karşılık vermedim, görmezlikten geldim*” demmiştir; diğer çoğunluk ise “*Ben de karşılık verdim*” şeklinde belirtmiştir.

3.9. Öğrencilerin Ne Zaman Zorbalığa Uğradıklarının Dağılımı

	N	%
Okulda ders başlamadan önce	51	12,3
Ders sırasında	43	10,4
Teneffüslerde	177	42,8
Okulda dersler bittikten sonra	43	10,4
Okul dışında	100	24,2
Toplam	414	100

Öğrenciler en çok “*Teneffüslerde*” ve “*Okul dışında*” zorbalığa maruz kalmaktadırlar.

3.10. Öğrencilere Kimlerin Zorbalık Yaptığı Dağılımları

	N	%
Bir erkek öğrenci	129	39,7
Bir grup erkek öğrenci birlikte	90	27,7
Bir kız öğrenci	45	13,8
Bir grup kız öğrenci beraberce	42	12,9
Kızlar ve erkeklerden oluşan bir grup beraberce	19	5,8
Toplam	325	100

Öğrencilere en çok “*Bir erkek öğrenci*” ve “*Bir grup erkek öğrenci birlikte*” zorbalık uygulamışlardır.

3.11. Öğrencilere Zorbalık Yapanların Sınıf Düzeyi Dağılımı

	N	%
Sınıf arkadaşlarım	134	41,9
Aynı sınıf düzeyinde ancak farklı şubelerde okuyanlar	77	24,1
Benden daha büyük sınıfta okuyanlar	101	31,6
Benden daha küçük sınıfta okuyanlar	8	2,5
Toplam	320	100

Öğrencilere en çok zorbalığı “Sınıf arkadaşlarım” yapmaktadır. “Benden daha büyük sınıfta okuyanlar” da zorbalığa en çok başvuran öğrenci grupları arasında ikinci sırada bulunmaktadır.

3.12. Zorbalığa Uğrayan Öğrencilerin, Bunu Kimlere Söylediklerinin Dağılımı

	N	%
Kimseye söylemedim	80	19,2
Sınıf öğretmenime söyledim	47	11,3
Başka bir öğretmene söyledim	13	3,1
Rehber öğretmene söyledim	15	3,6
Okul müdürü ya da yardımcılarına söyledim	32	7,7
Anne ve babama söyledim	80	19,2
Erkek ya da kız kardeşime söyledim	31	7,4
Arkadaşlarıma söyledim	115	27,6
Aileden bir büyüğüme söyledim (Amcama/Dayıma/Büyük kuzenime/Teyzeme)	3	0,7
Mahalledeki abilerime	1	0,2
Toplam	417	100

Zorbalığa maruz kalan öğrenciler bu durumu en çok “Arkadaşlarıma söyledim” demektedirler. İkinci sırada ise “Anne ve babama söyledim” diyen öğrenciler ile “Kimseye söylemedim” diyenler gelmektedir.

3.13. Zorbalığa Uğrayan Öğrenciler ile Kimlerin İlgilendiğini Gösteren Dağılım

	N	%
Annem ve babam	94	21,9
Öğretmenimiz	49	11,4
Okulun rehber öğretmeni	12	2,8
Okul müdürü ve yardımcıları	31	7,2
Arkadaşlarım	146	34
Kardeşlerim	35	8,1
Hiç kimse	62	14,4
Servis şoförüne	1	0,2
Toplam	430	100

Zorbalığa uğrayan öğrenciler, kendileriyle en çok “Arkadaşlarım” ve “Annem ve babam” ilgileniyor diye belirtmişlerdir.

3.14. Öğrencilerin Okulda Zorbalık Çeşitlerinden Herhangi Birini Uygulayıp Uygulamama Durumu

	Sıklık	%
Evet	197	30,6
Hayır	447	69,4
Toplam	644	100

644 öğrencinin 447’si (%70) zorbalık çeşitlerinden herhangi birini bir kez dahi olsa uygulamadığını belirtmiştir. Geriye kalan 197 öğrenci (%30) ise bir kez bile olsa zorbalık yaptığını belirtmiştir.

3.15. Öğrencilerin Zorbalık Yaptıktan Sonra Hissettiklerinin Dağılımı

	N	%
Eğlenceliydi, çok mutlu oldum	20	7,6
Onların bunu hak ettiğini düşündüm	74	28
Hiç bir şey hissetmedim	32	12,1
Kendimi kötü hissettim	66	25
Benden intikam almaya kalkışacaklarından korktum	14	5,3
Öğretmen ya da ailelerine söyleyeceklerinden korktum	10	3,8
Zorbalık yaptığım kişiye acıdım	41	15,5
Şaka amaçlı yaptım	3	1,1
Pişman oldum/Bir daha yapmamam gerektiğini anladım	4	1,5
Toplam	264	100

Öğrenciler zorbalık yaptıktan sonra “Onların bunu hak ettiğini düşündüm” şeklinde düşündüklerini belirtmişlerdir. Bir kısım zorbalık eden öğrenci ise “Kendimi kötü hissettim” ve “Zorbalık yaptığım kişiye acıdım” şeklinde vicdani duygular hissetmiştir.

3.16. Okulda Bir Öğrenciye Zorbalık Yapıldığını Gördüğünde Neler Yaptığı Konusunun Dağılımı

	N	%
Zorbaya destek oldum	11	1,4
Karışmadım, ancak olanları seyretmek hoşuma gitti	48	6
Zorbanın tarafında yer almaya zorlandım	6	0,8
Kurbanı korumak istedim ama bir şey yapmadım	176	22
Zorbaya durmasını söyledim	204	25,5
Bir yetişkine haber vererek yardım istedim	189	23,6
Kurbanı korumak için zorbaya karşı koydum	166	20,8
Toplam	800	100

Okulda bir öğrenciye zorbalık yapıldığı sırada buna şahit olan öğrencilerin çoğu “Zorbaya durmasını söyledim” ve “Bir yetişkine haber vererek yardım istedim” şeklinde fikirlerini beyan etmişler; bazı öğrenciler bu durum karşısında “Kurbanı korumak istedim ama bir şey yapmadım” diyor, bazıları ise “Kurbanı korumak için zorbaya karşı koydum” söyleminde bulunuyor.

3.17. Bazı Öğrencilerin Neden Zorbalık Yaptığının Dağılımı

	N	%
Daha büyük ve güçlü oldukları için	229	20,6
Bunun eğlenceli olduğunu düşündükleri için	287	25,8
Başkaları da onlara zorbalık yaptıkları için	122	11
Arkadaşlarına güçlerini kanıtlamak için	285	25,6
Evlerinde şiddet gördükleri için	126	11,3
Bilmiyorum	48	4,3
Kendi zayıflıklarını örtmek için	7	0,6
Yanlış anlaşılma olduğu için	3	0,3
Psikolojik sorunları olduğu için	4	0,4
Parası olmadığı için	2	0,2
Toplam	1113	100

Öğrenciler en çok “Bunun eğlenceli olduğunu düşündükleri için” ve “Arkadaşlarına güçlerini kanıtlamak için” zorbalığa başvurduklarını söylemektedirler. Bazı zorbalık eden öğrenciler ise “Daha büyük ve güçlü oldukları için” ve “Başkaları da onlara zorbalık yaptıkları için” sebeplerini öne sürmektedirler. “Evlerinde şiddet gördükleri için” zorbalığa başvurulduğunu düşünen öğrenciler de önemli bir oran oluşturmaktadır.

3.18. Öğrencilerin Zorbalara Karşı Duygularının Dağılımı

	N	%
Zorbalılar güçlüdür; bu yüzden hoşuma giderler	14	2,1
Onlardan korkarım	76	11,4
Zorbalardan nefret ederim	403	60,6
Bu konuda bir şey hissetmiyorum	172	25,9
Toplam	665	100

Öğrencilerin “Zorbalardan nefret ederim” şeklindeki hisleri çok ağır basmakla birlikte zorbalılar hakkında “Bu konuda bir şey hissetmiyorum” diyen öğrenciler de önemli bir oran oluşturmaktadır.

3.19. Öğrencilerin Zorbalıkla İlgili Görüşlerini Ölçmeye Yarayan Evet-Hayır Soruları

		Evet	Hayır	Toplam
Başkalarını kızdırmak bazen eğlencelidir.	n	286	336	622
	%	46	54	100
Bazı öğrenciler zorbalığı hak ederler.	n	308	313	621
	%	49,6	50,4	100
Sadece erkekler zorbalık yapar.	n	45	579	624
	%	7,2	92,8	100
Zorbalıktan şikâyet eden öğrenciler ana kuzusudurlar.	n	67	555	622
	%	10,8	89,2	100
Zorbalık büyüme ve gelişmenin bir parçasıdır, insanın yaşam güçlükleriyle baş etmesini kolaylaştırır.	n	120	499	619
	%	19,4	80,6	100
Zorbalık yapanları görmezlikten gelerseniz sizi bırakırlar.	n	227	393	620
	%	36,6	63,4	100
Zorbalılar, kendilerini değersiz gördüklerinden zorbalık yaparlar.	n	364	258	622
	%	58,5	41,5	100
Zorbalık yapıldığında bunu yetişkinlere anlatmak ispiyonculuktur.	n	109	514	623
	%	17,5	82,5	100
Bir zorba ile baş etmenin en iyi yolu onunla kavga etmek ve intikam almaktır.	n	124	498	622
	%	19,9	80,1	100
Zorbalığa uğrayan öğrenciler belki bir süre acı çekerler ama daha sonra yapılanlar unutulur.	n	197	426	623
	%	31,6	68,4	100

Öğrenciler, zorbalığı öven ve destekleyen görüşlere katılmadığını belirtiyorlar. Aynı zamanda zorbalığın yanlış bir şey olduğunu ve yapılmaması gerektiğini belirten görüşlere ise katılım oldukça yüksektir.

3.20. Öğrencilerin Zorbalık ile İlgili Sıkık Soruları

	N	Ortalama	Standart Sapma
Okulunuzda zorbalık ne derece büyük bir sorun?	625	2,73	1,425
Okulda yaşanan zorbalıklardan ne kadar rahatsız oluyorsun?	622	2,32	1,306
Öğretmen ve yöneticiler zorbalığa uğrayan öğrencilere ne derece ilgi gösteriyorlar?	620	2,75	1,47
Öğretmen ve yöneticiler okulda zorbalık olaylarını önlemede ne derece başarılılar?	616	2,74	1,286
Zorbalık yüzünden okul sevgin ne kadar azaldı?	622	2,89	1,309
Zorbalık yüzünden okula gelmekten ne kadar korkuyorsun?	618	3,59	0,909
Kendini okulda ne kadar güvende hissediyorsun?	621	2,15	1,146
Kendini okulda ne kadar değerli hissediyorsun?	620	2,25	1,176
Kendini okulda ne kadar mutlu hissediyorsun?	623	2,23	1,152

Öğrenciler okullarındaki zorbalığı “çok az” bir sorun olarak görmekte ve yaşanan zorbalıklardan “çok az” rahatsız olmaktadır. Öğretmen ve yöneticiler okulda zorbalık olaylarını “çok az” engellemekte ve zorbalıktan mağdur olan öğrenciler ile “çok az” ilgilenmektedirler.

Ayrıca öğrenciler, zorbalık olayları yüzünden okula olan sevgilerinin “çok az” azaldığını ve zorbalık sebebiyle okula gelmekten “hiç” korkmadıklarını belirtmektedirler. Öğrenciler kendilerini okulda “orta düzeyde” güvenli, değerli ve mutlu hissetmektedirler.

Sonuç ve Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırma sorularına cevap veren 644 öğrenciden %44’ü (280 öğrenci) zorbalığa maruz kalmıştır. Öğrencilerin en çok “Sınıfta”, “Okul dışında, başka bir yerde” ve “Koridorda” zorbalıklara uğradıkları belirlenmiştir.

Zorbalığa maruz kalan öğrenciler, buna sebep olarak “Farklı görünüp farklı davrandığım için” ile “Daha küçük ve güçsüz olduğum için” şeklindeki yanıtları işaretlemiş ve zorbalığa en çok teneffüslerde maruz kaldıkları tespit edilmiştir.

Zorbalığa uğrayan öğrencilerin duygularına bakıldığında “Kızgınlık duydum” ve “Moralim bozuldu, huzursuz oldum” hisleri öğrenciler tarafından yoğun olarak yaşanan duygular olmuştur. Bu hislere kapılan mağdur öğrencilerin “Karşılık vermedim, görmezlikten geldim” gibi tutumlar sergiledikleri görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında zorbalık yapanların “Sınıf arkadaşı” ve “Benden daha büyük sınıfta okuyan öğrenciler” oldukları ve çoğunlukla “Bir erkek öğrenci” çoğunlukta olup “Bir grup erkek öğrenci birlikte” olarak zorbalığı mağdur öğrencilere uyguladıkları belirlenmiştir. Zorbalık mağduru öğrenciler bu şiddete maruz kaldıklarında “Arkadaşıma söyledim” yanıtını verdikleri ve yine arkadaşları tarafından mağduriyet sonrasında ilgi gördüklerini belirtmişlerdir.

197 (% 31) öğrencinin zorbalık yaptıktan sonraki hisleri daha çok “Onların bunu hak ettiğini düşündüm” şeklinde olmuştur. Zorbalık yapan öğrencilere neden bu yola başvurdukları sorulduğunda “Bunun eğlenceli olduğunu düşündükleri için” ve “Arkadaşlarına güçlerini kanıtlamak için” şeklinde cevaplar vermektedirler.

Türkiye'de akran zorbalığı ile ilgili yapılan çalışmalarda bölgeden bölgeye farklılık gözlenmektedir. İzmir, İstanbul ve Ankara'da yapılan çalışmalarda öğrencilerin yaklaşık %20'si zorba, %20-40 arasında kurban, % 6,5 -13,8 oranında zorba/kurban olarak bulunmuştur (Tıprıdamaz ve Sipahi, Atik'ten akt. Ergün, 2011). Bir başka çalışmada ise Türkiye'de gençlerin %16,4'ünün zorba, %26,2'sinin kurban ve % 23, 82i de zorba/kurban grubunda yer almıştır (Yıldırım'dan akt. Gürsoy, 2010). Tekirdağ'da ise yapılan araştırma sonucunda tüm öğrenciler arasında zorbalığa maruz kalan öğrenci sayısı 280'dir; ki bu da %44'lük bir orana denk gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Ergün, D. (2011). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Ortaöğretim 6., 7., 8. Sınıf Öğrencilerinde Akran Zorbalığı Yaygınlığı ve Risk Faktörlerinin Belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.
- Ertan, D. (2012). *Akran Zorbalığında Aileye ve Okula İlişkin Risk ve Koruyucu Faktörlerin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güray, E. C. (2010). *Ergenlerde Sosyodemografik Özelliklere Algılanan Sosyal Destek ile Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pişkin, M. (2002). Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.
- Pişkin, M., ve Ayas T. (2011). Akran Zorbalığı Ölçeği: Çocuk Formu. *Akademik Bakış Dergisi*, 23, 1-13.

Araştırma-İnceleme

LA CLASSIFICATION DES ADJECTIFS EN TURC: UNE NOUVELLE APPROCHE

Elif DİVİTÇİOĞLU¹

Résumé: Dans les grammaires traditionnelles du turc, les adjectifs sont en général classés selon des critères sémantiques. Dans les grammaires linguistiques, bien que les critères syntaxiques soient utilisés, ces critères ne sont pas clairement exposés. Dans cet article, notre objectif est de faire une classification des adjectifs en nous fondant sur des critères syntaxiques, soit les critères de compatibilité et d'exclusion mutuelle de la linguistique fonctionnelle. Après avoir présenté les différentes classifications des grammaires traditionnelles et linguistiques, nous proposons une autre classification en établissant trois classes : une classe des adjectifs, une classe des modalités nominales et une classe des cardinaux. Nous étudions également les adjectifs en syntaxe connective. Le turc dispose de procédés syntaxiques variés dans les constructions connectives attributives. La connexion directe est un procédé syntaxique très courant. Les unités non verbales comme les adjectifs n'ont pas besoin d'un verbe pour se connecter directement et reçoivent des modalités prédicatives lorsqu'elles assument le rôle prédicatif. Dans la syntaxe connective verbale, la connexion se réalise par l'intermédiaire d'un verbe directement ou par l'intermédiaire d'un verbe et d'un connecteur. Les verbes qui jouent un rôle dans l'attribution sont classés : verbes connectifs, verbes nucléo-connectifs et verbes non connectifs. Enfin, nous présentons les fonctions syntaxiques assumées par les adjectifs : la fonction attributive et la fonction circonstancielle.

Mots clés: Turc, Adjectif, Syntaxe, Syntaxe connective, Attribut, Fonctions syntaxiques.

TÜRKÇEDE SIFATLARIN SINIFLANDIRILMASI: YENİ BİR YAKLAŞIM

Öz: Türkçe geleneksel dilbilgisi kitaplarında, sıfatlar genellikle anlambilimsel ölçütlere göre sınıflandırılmaktadır. Yapılan sınıflandırmalarda sıfatlar iki ana sınıfa ayrılmaktadır: niteleme sıfatları

¹ Chargée de cours, Université Paris Descartes ; Chercheure associée au CETOBAC UMR 8032 (CNRS – EHESS – Collège de France) « Centre d'études turques, ottomanes, balkaniques et centrasiatiques » et au DILTEC (EA 2288) « Didactique des langues et des cultures », Université Paris 3 – Sorbonne Nouvelle. elifdivitcioglu@hotmail.fr

ve belirtme sıfatları. Daha sonra belirtme sıfatları dört ayrı sınıfa ayrılmaktadır: gösterme sıfatları, soru sıfatları, sayı sıfatları ve belgisiz sıfatlar. Dilbilimsel dilbilgisi kitaplarında farklı bir sınıflandırma söz konusu olsa ve sözdizimsel ölçütler kullanılsa bile bu sınıflandırmaya neden olan ölçütler açık bir şekilde ifade edilmemektedir. Bu çalışmadaki amacımız, sıfatları işlevsel dilbilimin bağdaşıklık ve karşılıklı dışlama ölçütlerine göre sınıflandırmaktır. Geleneksel dilbilgisi ve dilbilimsel dilbilgisi kitaplarında sıfatların nasıl incelendiğini ortaya koyduktan sonra, farklı bir sınıflandırma yaparak sıfatlar sınıfı, sayılar sınıfı ve isim kiplikleri sınıfı olmak üzere üç sınıf oluşturduk. Bu sınıfların hangi başka sınıflarla ilişkiye girdiğini gösterdik. Sıfatların niteleyici bağıntılaşma sözdizimindeki rollerini de inceledik. Türkçe, niteleyici bağıntılaşma kuruluşlarında çeşitli sözdizimsel yöntemlere başvurmaktadır. Direkt bağıntılaşma çok başvurulan bir yöntemdir. Sıfatlar, adlar gibi, direkt bağıntılaşma yapmak için bir eyleme gereksinim duymazlar ve yüklem görevi gördükleri zaman yüklem kiplikleri tarafından tamlanırlar. Eylemsel bağıntılaşma sözdiziminde ise bağıntılaşma direkt bir eylem vasıtasıyla ya da bir eylem ve bir bağlaç vasıtasıyla gerçekleşir. Nitelemede rol oynayan eylemleri şu şekilde sınıflandırdık: bağıntılaşma eylemler, çekirdek-bağıntılaşma eylemler ve bağıntılaşma olmayan eylemler. Son olarak da, sıfatların sözdizimsel işlevlerini inceledik, niteleyici ve tümleyen işlevleri olduğunu ortaya koyduk.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, Sıfat, Sözdizimi, Bağıntılaşma Sözdizimi, Niteleyici, Sözdizimsel İşlevler.

Introduction

L'adjectif peut être défini comme « le mot qui est joint au nom pour exprimer la qualité de l'objet ou de l'être, ou de la notion désignée par ce nom (adjectif qualificatif), ou bien pour permettre à ce nom d'être actualisé dans une phrase (adjectif déterminatif) » (Dubois et als., 2001, p. 16).

Dans les grammaires traditionnelles turques et les grammaires linguistiques, les adjectifs sont souvent classés selon des critères sémantiques. Si les critères syntaxiques sont utilisés, ils ne sont jamais clairement exposés.

L'objectif de ce travail est de proposer une classification des adjectifs selon les critères de compatibilités et d'exclusion mutuelle de la linguistique fonctionnelle. Après avoir identifié et classé les adjectifs selon ces critères, nous étudierons les adjectifs dans la prédication connective et nous présenterons enfin les fonctions syntaxiques assumées par ces unités.

1. Les adjectifs dans les grammaires traditionnelles et les grammaires linguistiques

Dans la plupart des grammaires traditionnelles, la classification des adjectifs se fait de la même façon. Dans la grammaire *Yeni Dilbilgisi* de Nurettin Koç (1996, p. 189), l'auteur présente deux catégories d'adjectifs: les adjectifs qualificatifs (*niteleme önağları*) et les adjectifs déterminatifs (*belirtme önağları*). Pour lui, il y a quatre types d'adjectifs déterminatifs: les adjectifs démonstratifs (*gösterme önağları*), les adjectifs interrogatifs (*soru önağları*), les

adjectifs numéraux (*sayı önadları*) et les adjectifs indéfinis (*belgisiz önadlar*). Koç ne dit en aucun moment pourquoi il fait une telle classification et quels critères il utilise.

Dans d'autres grammaires, comme par exemple dans celle de Haydar Ediskun (1984, p. 132), l'auteur propose la même classification que Koç et dit qu'il se fonde sur des critères sémantiques. Il utilise une autre terminologie que Koç en utilisant le terme *sifat* « adjectif », le terme communément utilisé par les grammairiens au lieu de *önad*, mais c'est la seule différence dans leur analyse.

Dans *Dilbilgisi* de Tahir Nejat Gencan (2001, p. 197), on retrouve également la même classification et les mêmes critères de classification, des critères sémantiques.

Dans les grammaires linguistiques comme dans *Turkish, A comprehensive grammar* (Göksel et Kerslake, 2005), les auteures parlent de constructions adjectivales (*adjectival constructions*), constituées avec des adjectifs (simples ou complexes), des déterminants définis et indéfinis (*indefinite and definite determiners*) et des numéraux (*numerals*). Là encore, les critères sur lesquels les auteures se sont fondées, ne sont pas explicités.

Les auteures parlent également des fonctions assumées par les adjectifs et distinguent les adjectifs attributifs (*attributive adjectives*) de type *yüksek ağaç* « un grand arbre », des adjectifs prédicatifs (*predicative adjectives*) de type *ağaç yüksek* « l'arbre est grand ».

Dans *Turkish*, Kornfilt (1997, p. 413) parle de trois classes d'adjectifs : 1. Les adjectifs morphologiquement simples (*morphologically simple adjectives*); 2. Les adjectifs morphologiquement dérivés (*morphologically derived adjectives*); 3. Les adjectifs participes (*Participial adjectives*). Les critères qui ont donné lieu à une telle classification ne sont pas exposés mais il nous semble que deux domaines, la syntaxe et la synthématique sont mélangées. On entend par synthématique, l'étude des synthèmes. Le terme synthème qui a été créé par André Martinet en 1967, correspond à une unité complexe de deux ou plusieurs monèmes qui se comportent comme un monème unique. Cette unité complexe commute avec des monèmes uniques dans le même paradigme.

Lorsqu'on parle d'adjectifs dérivés, on est alors dans le domaine de la synthématique. Lorsqu'on parle de participes, on se situe dans le domaine de la syntaxe car effectivement, les participes constituent en eux-mêmes une classe syntaxique. Après avoir classé les adjectifs qualificatifs dans une classe, Kornfilt range les numéraux (*numerals*) et les quantificateurs (*quantifiers*) dans une autre classe. Les adjectifs démonstratifs sont présentés à part avec le syntagme nominal et les adjectifs interrogatifs sont présentés comme mots interrogatifs (*word-questions*) dans une partie qui présente les différents types de phrase interrogative (1997, p. 5).

Comme Göksel et Kerslake, Kornfilt fait également une distinction entre les adjectifs attributifs (*attributive adjectives*) et les adjectifs prédicatifs (*predicative adjectives*).

2. La classification des adjectifs selon le cadre théorique fonctionnaliste

Nous allons à présent identifier et classer les adjectifs selon les critères de compatibilités et d'exclusion mutuelle. Martinet (1979, p. 9) propose de classer ensemble, dans une langue donnée, les monèmes qui présentent les mêmes compatibilités – axe syntagmatique – à la condition qu'ils s'excluent mutuellement – axe paradigmatique - à un même point de la chaîne. Selon Builles (1998, pp. 325-326), « Deux unités significatives sont compatibles lorsqu'elles entretiennent une relation dans une phrase (...). Deux unités sont dans un rapport d'exclusion mutuelle lorsque la présence de l'une exclut celle de l'autre ».

Si nous nous fondons sur les critères de compatibilités et d'exclusion mutuelle, nous ne pouvons pas ranger les adjectifs dans uniquement deux classes (les adjectifs qualificatifs et les adjectifs déterminatifs) comme le font habituellement les grammaires traditionnelles. Si nous tenons compte de leur comportement syntaxique, nous devrions de fait établir trois classes : une classe des adjectifs, une classe des modalités nominales et une classe des cardinaux. La classe des adjectifs est constituée d'adjectifs qualificatifs de la grammaire traditionnelle. Ils déterminent principalement les noms et les noms propres mais ils peuvent également déterminer les verbes, les monèmes d'existence et les parasynthèmes (dérivés verbaux)². Les adjectifs sont déterminables par les noms, les noms propres, les verbes, les modalités prédicatives, les pronoms, les adverbes quantitatifs (type III), les monèmes d'existence *var* et *yok* et par les parasynthèmes. Les adjectifs démonstratifs, les adjectifs interrogatifs et les adjectifs indéfinis de la grammaire traditionnelle sont rangés dans la classe des modalités nominales. Ils sont les déterminants grammaticaux du nom et ils ne sont pas déterminés. Quant aux adjectifs numériques, ils sont rangés dans la classe des cardinaux. Les ordinaux seront rangés dans la même classe que les adjectifs puisqu'ils partagent avec eux les mêmes compatibilités.

2.1. La classe des adjectifs

La classe des adjectifs est une classe ouverte, autrement dit, une classe d'un nombre illimité d'unités. Les unités de cette classe sont des monèmes ou synthèmes lexicaux.

Les adjectifs peuvent être des noyaux centraux (prédicats) ou secondaires (prédicatoïdes). Lorsqu'ils sont noyaux, ils peuvent être déterminés par les classes suivantes :

---

² Selon Clairis (2005, pp. 52-53), le parasynthème est une unité complexe comme le synthème mais il n'a pas les mêmes compatibilités qu'un monème simple. Il présente les compatibilités de deux ou de plusieurs classes et ne peut pas être rangé dans une classe de monèmes déjà établie.

• La classe des noms

- (1) *Kadın* *akıllı*
 Femme intelligent
 « La femme est intelligente. »
Kadın ↔ *akıllı*

• La classe des noms propres

- (2) *İstanbul* *güzel*
 İstanbul beau
 « İstanbul est belle. »
İstanbul ↔ *güzel*

• Le groupe des pronoms (personnels, personnels possessifs, démonstratifs, indéfinis, interrogatifs)

- (3) *Zayıf* *-sın*
 Mince P2
 « Tu es mince. »
 P2 → *zayıf*

• Les classes des modalités prédicatives : la classe I (*-di2*, *-miş2*)³ et la classe II (*-dir*)

- (4) *Kahve* *güzel* *-miş*
 Café beau -miş2
 « Le café est bon. »
kahve → *güzel* ← *-miş2*

• L'ensemble des adverbes (type III) – les adverbes quantitatifs

- (5) *Çocuk* *çok* *akıllı*
 Enfant très intelligent
 « L'enfant est très intelligent. »
çocuk → *akıllı* ← *çok*

• La classe des verbes

- (6) *Hasta* *-yım* *o yüzden* *gel* *-eme* *-di* *-m*
 Malade P1 c'est pourquoi venir nég. -dil P1
 « Je suis malade, c'est pourquoi je n'ai pas pu venir. »
hasta ← (*o yüzden*) – *gel*
 ↑ ↑ ↑
 P1 nég. -dil P1

³ Les modalités prédicatives *-dil* et *-miş1* déterminent les verbes en première position. Les modalités prédicatives *-di2* et *-miş2* déterminent les verbes en deuxième position et les noms et les adjectifs une fois.

Un adjectif peut également être utilisé comme un adverbe par voie de reduplication qui renforce en général ses valeurs : *yavaş* « lent » → *yavaş yavaş* « lentement », *güzel* « beau/joli » → *güzel güzel* « joliment ». Les adjectifs en question sont souvent des adjectifs qui fonctionnent aussi, seuls, comme des adverbes par transfert de classe. Mais certains adjectifs ne se prêtent pas à la reduplication : avec *cömert* « généreux », on ne peut pas obtenir *cömert cömert** « généreusement ». Il y a aussi des adjectifs qui, en devenant des adverbes, voient parfois leur valeur changer au lieu d'être renforcée : *kolay* « facile » → *kolay kolay* « pas facilement ».

Parmi les adjectifs, il y en a certains comme *süper* « super » et *müthiş* « magnifique, excellent » qui deviennent des adverbes quantitatifs par transfert de classe et qui de ce fait peuvent déterminer d'autres adjectifs : *süper güzel* « super beau », *müthiş güzel* « magnifiquement beau », etc.

2.2. La classe des modalités nominales

Cette classe comporte les adjectifs démonstratifs, les adjectifs interrogatifs et les adjectifs indéfinis de la grammaire traditionnelle. Les monèmes de cette classe sont les déterminants grammaticaux du nom. Ils ne sont jamais déterminés par des monèmes d'une autre classe, ce qui en fait des modalités. Ils sont facultatifs, le monème nominal turc peut apparaître sans aucune détermination.

Cette classe contient un nombre fini de monèmes, c'est donc une classe de monèmes grammaticaux.

- (18) *Bu adam -i tanı -yor -um*
 dém. homme acc. connaître prés. prog. P1
 « Je connais cet homme. »
 dém. → *adam* — (acc.) → *tanı* ← prés. prog.
 ↑
 P1
- (19) *Kaç öğrenci var*
 Combien étudiant existant
 « Combien d'étudiants y a-t-il ? »
Kaç → *öğrenci* → *var*
- (20) *Birçok öğrenci gel -di*
 Plusieurs étudiant venir -dil
 « Plusieurs étudiants sont venus. »
birçok → *öğrenci* → *gel* ← -dil

2.3. La classe des cardinaux

Cette classe comporte les adjectifs numéraux de la grammaire traditionnelle. C'est une classe à nombre limité de monèmes mais illimitée avec les synthèmes qu'ils sont capables de construire.

Les ordinaux (*birinci* « premier », *ikinci* « deuxième », etc.) ont les mêmes compatibilités que les adjectifs, c'est pourquoi ils sont rangés dans la même classe qu'eux.

Les cardinaux pourraient être considérés comme appartenant à la classe des modalités du nom. Mais ils sont susceptibles par transfert d'apparaître dans la classe des noms, dans la classe des pronoms et dans la classe des modalités du nom. C'est l'ensemble de ces transferts qui les distinguent des autres déterminants.

Les cardinaux, par transfert dans la classe des modalités nominales, peuvent déterminer les classes suivantes :

- La classe des noms

(21) *On öğrenci gel -di*
 Dix étudiant venir -dil
 « Dix étudiants sont venus. »
On → *öğrenci* → gel ← *-dil*

- La classe des noms propres

(22) *İki Türkiye var*
 Deux Turquie existant
 « Il y a deux Turquies. »
İki → *Türkiye* → var

Lorsqu'un cardinal détermine un nom, le nom ne peut pas être déterminé par le pluriel *-ler/lar*. Dans *on öğrenci* « dix étudiants », *öğrenci* « étudiant » ne peut pas être déterminé par le pluriel : *on öğrenciler** est impossible. Il s'agit d'une restriction de coexistence. Clairis (2005, p. 91) définit la restriction de coexistence comme un « cas de figure selon lequel une classe A ne peut pas être déterminée, en même temps, par les classes B et C également compatibles avec elle. La détermination par l'une exclut la détermination, au même moment, par l'autre. »

Par transfert, un cardinal peut également se comporter comme un nominal (nom ou pronom) et peut déterminer :

- La classe des verbes

(23) *Sınav -dan on al -di -m*
 Examen abl. dix prendre -dil P1
 « J'ai eu dix à l'examen. »

(24) *Çocuk -lar -ın iki -si gel -di*
 Enfant plur. gén. deux Poss3 venir -dil
 « Deux des enfants sont venus. »

- La classe des adjectifs

(25) *Araba -lar -ın üç -ü siyah*
 Voiture plur. gén. trois Poss3 noir
 « Trois des voitures sont noires. »

Les cardinaux peuvent être déterminés par :

- La classe des noms (ex. 25)
- La classe des personnels possessifs (ex. 24 et 25)

- Les modalités prédicatives : la classe I (-*di*2, -*miş*2) et la classe II (-*dir*).

(26) *Yaş -i otuz -muş*
Âge Poss3 trente -miş2
« Il a trente ans, paraît-il. »

- L'ensemble des adverbes (type I)

(27) *Şimdi saat üç*
Maintenant heure trois
« Maintenant, il est trois heures. »

La modalité nominale *bir* qui a une valeur indéfinie est en fait un transfert du cardinal *bir*. Il est souvent difficile de savoir de quelle valeur il s'agit car les deux valeurs, indéfinie et cardinale, peuvent être présentes dans l'énoncé, comme dans l'exemple suivant :

(28) *Bir ekmek lütfen*
Un pain s'il vous plaît
« Un pain, s'il vous plaît. »

On peut mettre en évidence la valeur cardinale par opposition à l'énoncé *İki ekmek lütfen* « Deux pains, sil vous plaît. » et la valeur indéfinie par opposition à *Bu ekmek lütfen* « Ce pain, s'il vous plaît. ».

Selon Jansky (1949, p.25), la position de *bir* dans le syntagme nominal est pertinente.

(29) *bir büyük ev*
un grand maison

(30) *büyük bir ev*
grand un maison

Pour lui, dans l'exemple (29), *bir* est un cardinal tandis que dans l'exemple (30), c'est un indéfini. Ediskun (1984, p. 139) et Kornfilt (1997, p. 106) rejoignent Jansky sur ce point.

3. Les adjectifs dans la prédication connective

L'analyse de la prédication d'une langue donnée nécessite l'identification d'une opposition verbo-nominale de la langue en question. Le turc qui oppose une classe verbale à une classe nominale est une langue à opposition verbo-nominale. On peut donc parler de deux types de prédications, la prédication nucléaire et la prédication connective.

La prédication nucléaire ou la syntaxe nucléaire est définie par Clairis et Babiniotis (1999, p. 49) comme un type de construction où « le verbe-noyau distribue les fonctions syntaxiques (sujet, objet, etc.) aux unités qui gravitent autour de lui comme des satellites. »

En revanche, la prédication connective ou la syntaxe connective est définie comme une construction où l'on retrouve une connexion sémantique entre deux monèmes non verbaux qui constituent un énoncé complet. Clairis et al. écrivent (2005, p. 17): « La syntaxe connective se développe essentiellement pour satisfaire les besoins communicationnels d'attribution d'une qualité à une entité donnée, de classification d'une entité dans un ensemble donné ou

d'identification de cette entité par rapport à d'autres entités semblables, et dans ce cas, elle représente une structure d'équivalence ou de solidarité sémantique ; mais dans certaines langues elle intervient également pour localiser, présenter ou prouver l'existence d'une entité. »

Le turc fait partie des langues où la connexion attributive se réalise aussi bien par une connexion directe que par l'intermédiaire d'un verbe.

3.1. La prédication connective non verbale

3.1.1. La connexion directe

Dans ce type de construction, il s'agit d'une détermination directe entre deux monèmes ou synthèmes non verbaux sans autre procédé syntaxique que la position des unités. Les deux monèmes non verbaux sont directement connectés dans un type de détermination qu'on appelle l'actualisation. L'un est le noyau central (prédicat) et l'autre, en tant que l'actualisateur, lui permet de fonctionner comme un noyau.

Dans une connexion directe, le noyau central est susceptible d'être déterminé par des modalités prédicatives mais cela n'est pas obligatoire. Le noyau qualifie son actualisateur et l'actualisation exprime sémantiquement l'attribution.

• L'actualisateur est un nominal

- (31) *Kadın*   *güzel*
Femme   beau
« La femme est belle. »
Kadın ← (act.) → *güzel*

Dans cet exemple, le noyau central *güzel* peut être déterminé par les modalités prédicatives : *-di2*, *-miş2* et *-dir* :

- (32) *Kadın*   *güzel*   *-di*
Femme   beau   -di2
« La femme était belle. »
- (33) *Kadın*   *güzel*   *-miş*
Femme   beau   -miş2
« La femme est/était belle, paraît-il. »
- (34) *Kadın*   *güzel*   *-dir*
Femme   beau   -dir
« La femme est/ doit être belle. » (affirmation)

Dans les constructions connectives, la position de l'adjectif est pertinente. Comme nous l'avons vu dans la partie 1, pour Göksel et Kerslake (2005) l'adjectif qui se place avant le nom est un adjectif attributif et l'adjectif qui se place après le nom est prédicatif. Kornfilt (1997) partage le même point de vue que Göksel et Kerslake. Pour nous, lorsque l'adjectif se place après le nom, il est prédicat et assume la fonction attributive (*kadın güzel* « la femme est belle »). Lorsqu'il se place avant le nom, il est dans une relation épithétique (*güzel kadın* « une belle femme »).

ilginç est possible mais cela provoquerait un changement de sens : *Ali kitabı buldu* « Ali a trouvé le livre. »

3.2.3. La connexion par un verbe non connectif

Certains verbes non connectifs le plus souvent monovalents peuvent être déterminés par un adjectif qui assumera la fonction attribut.

(43) *Kadın mutlu yaş -ıyor*
 Femme heureux vivre prés.prog.

« La femme vit heureuse. » (Divitçioğlu, 2005, p. 206)

On identifie la fonction attribut par un fait prosodique. Une pause après l'adjectif *Kadın mutlu / yaşıyor* indique que « La femme vit heureuse. ». Une pause après *kadın*, soit *Kadın / mutlu yaşıyor* implique un autre sens, celui de « La femme vit heureux/heureusement ». Dans ce cas, l'adjectif assume la fonction circonstancielle.

3.2.4. La connexion par un verbe non connectif et un connecteur

La connexion peut se réaliser également par l'intermédiaire d'un verbe non connectif et d'un connecteur. Le connecteur qui introduit la fonction attribut est *diye* « disant » qui est construit à partir du verbe *de-* « dire ».

Attribut de l'objet

(44) *Ali yi çalışkan diye iş -e al*
 Ali acc. travailleur disant travail dat. prendre
-dı -lar
-dil P6

« Ils ont pris/embauché Ali en disant (qu'il est) travailleur. »

4. Les fonctions syntaxiques assumées par les adjectifs

Pour faire l'inventaire des relations syntaxiques qu'entretient la classe des adjectifs avec les autres classes, il faut faire une distinction entre une fonction et une détermination simple.

La fonction est un type particulier de détermination entre un noyau central (prédicat) ou secondaire (prédicatoire) et des classes plurirelationnelles. Par classes plurirelationnelles ou plurifonctionnelles, on entend les classes qui sont susceptibles d'entretenir entre elles plus d'un type de rapport. Clairis (2005, p. 60) définit la fonction comme « une unité linguistique, qui permet de spécifier le type de détermination entre deux unités significatives pouvant entretenir entre elles plus d'un type de rapport et dont l'une assume l'emploi du noyau central (prédicat) ou de prédicatoire (noyau central de la proposition subordonnée). »

En quoi une fonction se différencie-t-elle d'une détermination simple ? Lorsqu'il s'agit d'une détermination simple, il y a un seul type de rapports entre deux classes et l'unité déterminée n'est pas le noyau central, ni le noyau secondaire. En turc, lorsqu'un adjectif détermine un nom qui n'est ni le noyau central, ni le noyau secondaire, on parle d'une détermination simple.

- (45) *Güzel bir kitap oku -du -m*
 Beau indéf. livre lire -di1 P1
 « J'ai lu un bon livre. »

En syntaxe connective, nous avons parlé de deux types de détermination : l'actualisation et la fonction attributive.

Si une détermination est obligatoire entre un déterminant et un noyau, on parle d'actualisation. Le déterminant est dans une implication réciproque avec son noyau, verbal ou non verbal. Pour Feuillard (1989, pp. 126-127), l'actualisation consiste « à conférer à un monème donné le rôle du noyau potentiel. » Autrement dit, sans la présence de son actualisateur, un noyau ne peut pas assumer le rôle prédicatif.

En turc, dans l'exemple suivant, *kadın* est l'actualisateur de l'adjectif *güzel* qui lui permet d'assumer le rôle prédicatif. Leur implication réciproque est indiquée par une double flèche ↔. La marque de la fonction est la position des unités car elle est pertinente.

- (46) *Kadın güzel*
 Femme beau
 « La femme est belle. »
Kadın ← (act.) → *güzel*

Comme nous l'avons vu dans la prédication connective verbale, les adjectifs peuvent déterminer directement ou via un connecteur un verbe (connectif, nucléo-connectif ou non connectif) et assumer la fonction attributive.

- (47) *Hava güzel ol -acak*
 Temps beau être futur
 « Le temps sera beau. » (Il fera beau)
hava ← (act.) → *ol* ← (f.att.) — *güzel*
 ↑
 futur

Dans l'exemple suivant, l'adjectif *hasta* est un noyau secondaire qui assume la fonction circonstancielle. La fonction est introduite par l'intermédiaire du connecteur subordonnant *çünkü* :

- (48) *Ateş -im var çünkü hasta -yım*
 Fièvre Poss1 existant parce que malade P1
 « J'ai de la fièvre parce que je suis malade. »
 Poss1 → *ateş* — (f.o.) → *var* ← (*çünkü*) (f.c.) — *hasta* ← P1

Conclusion

Dans ce travail, notre objectif était de faire une classification des adjectifs en nous fondant sur des critères syntaxiques, soit les critères de compatibilités et d'exclusion mutuelle de la linguistique fonctionnelle.

Après avoir présenté les analyses des grammaires traditionnelles et des grammaires linguistiques, nous avons fait une autre classification des adjectifs

et nous avons établi trois classes distinctes: une classe des adjectifs, une classe des modalités nominales et une classe des cardinaux.

Nous avons également étudié les adjectifs en syntaxe connective attributive. Nous avons pu observer les faits suivants: le turc dispose de procédés syntaxiques variés dans les constructions connectives attributives. La connexion directe est un procédé syntaxique très courant. Les unités non verbales comme les adjectifs n'ont pas besoin d'un verbe pour se connecter directement et reçoivent des modalités prédicatives lorsqu'elles assument le rôle prédicatif. Dans la syntaxe connective verbale, la connexion se réalise par l'intermédiaire d'un verbe directement ou par l'intermédiaire d'un verbe et d'un connecteur. Les verbes qui jouent un rôle dans l'attribution ont été classés: verbes connectifs, verbes nucléo-connectifs et verbes non connectifs.

Enfin, nous avons présenté les fonctions syntaxiques assumées par les adjectifs: la fonction attributive et la fonction circonstancielle.

BIBLIOGRAPHIE

Babinotis, G. et Clairis, C. (1999). *Grammaire du grec moderne, structurale-fonctionnelle et communicationnelle, II. Le verbe – L'organisation du message* (publié en grec). Athènes : Ellenika Grammata.

Builles, J. M. (1998). *Manuel de Linguistique Descriptive, Le point de vue fonctionnaliste*. Paris : Nathan.

Clairis, C. (1984). Classes, groupes, ensembles. *La Linguistique*, 20, 3-10.

----- (2005). *Vers une linguistique inachevée*. Louvain-Paris: Peeters.

Clairis, C., Chamoreau C., Costaouec, D. et Guérin F. (sous la dir.). (2005). *Typologie de la syntaxe connective*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.

Divitçioğlu, E. (2005). En turc (Typologie de la syntaxe connective). Clairis, C., Chamoreau, C., Costaouec, D. et Guérin, F. (dir.). *Typologie de la Syntaxe Connective*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 199-211.

Dubois, J., Giacomo, M., Guespin, L., Marcellesi, C., Marcellesi, J.B., Mével, J.P. (2001). *Dictionnaire de linguistique*. Paris: Larousse.

Ediskun, H. (1984). *Türk Dilbilgisi, Sesbilgisi-biçimbilgisi-cümlebilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Feuillard, C. (1989). *La syntaxe fonctionnelle dans le cadre des théories linguistiques contemporaines*. (Thèse d'Etat). Paris : Université Paris 5.

Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınları.

Göksel, A. and Kerslake, C. (2005). *Turkish, A Comprehensive Grammar*. New York : Routledge.

Jansky, H. (1949). *Éléments de langue turque*. Paris: G.P. Maisonneuve.

Koç, N. (1996). *Yeni dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Kornfilt, J. (1997). *Turkish, Descriptive Grammars*. Londres, New York :
Routledge.

Martinet, A. (dir.). (1979). *Grammaire Fonctionnelle du Français*. Paris:
Didier.

THE CLASSIFICATION OF ADJECTIVES IN TURKISH: A NEW APPROACH

Abstract: In Turkish traditional grammars, adjectives are usually classified by using semantic criteria. In classifications, adjectives are generally divided into two main classes: qualitative adjectives and determinative adjectives. Determinative adjectives are examined in four separate classes: demonstrative adjectives, interrogative adjectives, numeral adjectives and indefinite adjectives. Although there is a different classification in linguistic grammars and syntactic criteria are used, the criteria used for this classification are not explicitly expressed. The aim of this study is to classify adjectives in accordance with compatibility and mutual exclusion criteria of functional linguistics. After setting forth how the adjectives are studied in traditional grammars and linguistic grammars, we made a different classification in three classes: a class of adjectives, a class of nominal modalities and a class of numerals. We showed how these classes enter into relations with other classes. We also examined the role of adjectives in attributive connective syntax. In Turkish, different methods are used in attributive connective constructions. Direct connection is a method used very often. Adjectives, such as nouns, do not need a verb for a direct connection; they are determined by predicative modalities when they predicate. In verbal connective syntax, the connection is realized directly by a verb or by a verb and a conjunction. Finally, we examined the syntactic functions of adjectives and revealed the attributive function and circumstantial function.

Keywords: Turkish, Adjective, Connective syntax, Attribute, Syntactic functions.

Araştırma-İnceleme

**DİNDARLIK-MUHAFAZAKÂR AİLE DEĞERLERİ
İLİŞKİSİ**

Şahin DOĞAN¹

Öz: Bu araştırmanın amacı, halkın muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutumlarının araştırılmasıdır. Bu amaçla Türkiye’de 16 ilde, Şubat 2015 tarihinde araştırma yapılmıştır. 16 ilde, 18 yaş ve üzeri 1.402 kişiye rastgele (random sampling) yöntemi ile yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır. Verilerin faktör yapısını belirlemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi uygulanmış ve bu analizin sonucunda cevapların iki faktörde toplandığı görülmüştür. Bunlardan birinci faktör “*muhafazakâr aile değerleri*”, ikinci faktör ise “*geleneksel kadın erkek rolleri*”, olarak adlandırılmıştır. İki faktör toplam varyansın % 56,848’ini açıklamaktadır. Cinsiyet temelli yapılan kıyaslamada her iki faktörde de erkeklerin aileye yönelik muhafazakârlık skorlarının kadınlara oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. İnanç düzeyi ve ibadet sıklığı arttıkça, *muhafazakâr aile değerleri* ve *geleneksel kadın erkek rolleri* tutum skorları anlamlı düzeyde farklılaşmakta ve artmaktadır. Yaş arttıkça muhafazakârlık tutumları da artmaktadır. Eğitim arttıkça muhafazakârlık tutumları azalmaktadır. Evlilerin muhafazakârlık tutumları bekârlara göre anlamlı düzeyde yüksektir. İdeal çocuk sayısı üçtür, kurumlar arasında en vazgeçilmez olanı din kurumu olarak çıkmıştır. Aile içi kararlar büyük oranda ailece alınmaktadır, çocukların eğitimi, meslek seçimi, evliliği gibi konularda yine çoğunlukla ailece karar alınmaktadır. Muhafazakârlık düzeylerini 1-10 arasında hangi düzeyde gördükleri sorusuna en yüksek düzeyde (% 16,2) 10 olarak çıkmıştır. Kimlik açısından bakıldığında dindar kimliği (%20,5) öne çıkmaktadır. Yapılan regresyon analizinde muhafazakâr tutumlar üzerinde en etkili faktörün inanç konuları, ikinci dereceden etkili olan faktörün de dini davranışlar olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre muhafazakâr aile değerlerini etkileyen en önemli faktörün dindarlık olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dindarlık, Muhafazakârlık, Aile, Muhafazakâr Tutum, Muhafazakâr Aile Değerleri.

¹ Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
sahindogan@karatekin.edu.tr

THE RELATION BETWEEN RELIGIOSITY-CONSERVATIVE FAMILY VALUES

Abstract: The aim of this study is to investigate the attitudes of society towards conservative family values. A survey was conducted in 16 provinces of Turkey in February 2015. A face to face questionnaire was implemented to 1.404 people who were 18 years and over by using the random sampling method in these 16 provinces. In order to determine the factor structure of the data, exploratory factor analysis was applied and it was seen that the replies were gathered under two factors in the result of analysis. The first of these two factors is the “*conservative family values*” and the second factor is the “*traditional female and male roles*”. These two factors explain the 56,848% of the total variance. It is seen that there is not a significant difference in the gender based comparisons in terms of the attitudes of *conservative family values*; however, the scores of males are higher than of the females in terms of *traditional female and male roles*. When the level of faith and frequency of worship increase, the scores of the attitudes of *conservative family values* and *traditional female and male roles* significantly become distinct and increase. As the age increases, the attitudes of conservatism increase as well. As the level of education increases, the attitudes of conservatism decrease. The conservatism attitudes of the married ones are significantly higher than the conservatism attitudes of the single ones. It is seen that the ideal number of children is three and the irrevocable institution among the institutions is the institution of religion. The decisions concerning the family and the decisions related to the children in terms of education, choice of profession and their marriage are mostly made by the family. When they were asked how they see their level of conservatism between 1-10, the highest level was seen as 10 (16,2%). When it was questioned in terms of identity, the identity of piety (%20,5) became prominent. In the regression analysis it was realized that the most effective factor on the conservative attitudes was the issue of faith. The second effective factor was the frequency of religious rituals. As a result of the research it was determined that religiosity was the most effective factor on the conservative family values.

Keywords: Religiosity, Conservatism, Family, Conservative Attitude, Conservative Family Values.

Giriş

Muhafazakârlık ve dindarlık günümüzde çok tartışılan konular arasındadır. Türkiye gittikçe muhafazakârlaşıyor, dindarlaşıyor gibi görüşler zaman zaman gündeme gelmektedir. Günümüz Batı dünyasında özellikle sanayileşmiş ülkelerde ailenin korunması, kürtaj, doğum kontrolü, eş-cinsel evlilikler en fazla tartışılan konular arasındadır. Ülkemizde de benzer şekilde kadının iş hayatına atılması ile beraber aile içinde ve dışında kadın erkek rollerindeki değişim, kadın ve erkeğin temel görevleri, kürtaj, gibi konular önemli tartışma konularını oluşturmaktadır. Bu araştırma, muhafazakâr aile değerleri ile dindarlık arasındaki ilişkiyi anlamayı amaç edinmektedir.

1. Araştırmanın Problematığı

Araştırmanın konusu Türkiye’de 16 ilde 18 yaş ve üzeri kadın ve erkeklerin muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutumlarıdır. Türkiye çok hızlı değişen bir ülkedir. Doğal olarak bu değişim aile yapılarını ve aileye yönelik tutumları da etkilemektedir. Değişim sürecindeki Türk aile yapısı geleneksel olmasının yanı sıra modern aile yapısına ait özellikleri de taşımaktadır. Bu araştırmayla Türkiye’deki toplumsal etkileşim ve değişim süreçlerinin, kültürel eğilimlerin, aile değerlerine olan etkisi, aile değerlerine yönelik tutum ve davranışların beslendiği kaynaklar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Türkiye’de 16 ilde 18 yaş ve üzeri kadın-erkeğin muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutumlarının araştırılması öngörülmektedir. Araştırmanın odak noktasını dindarlıkla aile değerleri arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Demografik değişkenler, muhafazakârlık düzeyi ve siyasi kimlik ile muhafazakâr aile değerleri arasındaki ilişkiyi sorgulamak, araştırmanın diğer amacını oluşturmaktadır.

Bu araştırmada demografik değişkenlerle beraber dindarlığın inanç ve ibadet boyutları sorulmuştur fakat araştırmanın amacı bireylerin dindarlık düzeylerini ölçmek veya dini hayatlarını ortaya koymaya yönelik değildir. Katılımcıların muhafazakârlık düzeyleri ile siyasi kimlikleri hakkında birer soru sorulmuştur. Bu sorular, muhafazakâr aile değerleri ile muhafazakârlık düzeyi ve siyasi kimlik arasındaki ilişkiyi sorgulama amacına yöneliktir. Araştırmanın amacı muhafazakârlığı, siyasi açıdan değerlendirmeye tabi tutmak değildir.

Aile toplumun temel kurumlarından belki de en önemli yapı taşıdır. Aile yapıları kültür, din gibi değişik faktörlerden etkilenmekte ve toplumlara göre değişen özelliklere sahip olabilmektedir. Değişen toplumsal yapıdan doğal olarak aile de etkilenmektedir. Bu bağlamda din ile değişen muhafazakâr aile değerleri arasındaki ilişki nedir? Dindarlığın muhafazakâr aile değerlerinin oluşmasında bir etkisi var mıdır? Eğer etkisi varsa ne kadar etkilidir? Bu ve benzeri sorular araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Muhafazakârlıkla ilgili değişik çalışmalar yapılmıştır fakat din ile ilişkisi veya dinin muhafazakârlığa etkisi konusunda ampirik bir araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle bu araştırma alana katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Veri Toplama Aracı

Araştırmada nicel veri toplamak amacıyla anket formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Soru kâğıdı, 6 demografik soru, 55 beşli Likert tipi tutum sorusu olmak üzere toplam 61 sorudan oluşmaktadır.

2.2. Muhafazakâr Aile Değerlerine Yönelik Tutum Ölçeği

Katılımcılara 6 sosyo-demografik soru, 10 dini inanç, 8 dini davranış, 26 tutum, 3 aile ve çocukla ilgili, 1 kurumlarla ilgili, 1 siyasi kimlik ve 1 de muhafazakârlık düzeyi ile ilgili olmak üzere toplam 56 sorusu sorulmuştur. Muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutum ölçeği için Likert tipi beşli cevap

kategorilerine yönelik sorular kullanılmıştır. Bunlar “kesinlikle katılıyorum”, “katılıyorum”, “kararsızım”, “katılmıyorum”, “kesinlikle katılmıyorum” şeklindedir. “Kesinlikle katılıyorum” beş puan, “Katılıyorum” dört puan, “Kararsızım” üç puan, “Katılmıyorum” iki puan ve “Kesinlikle katılmıyorum” bir puan üzerinden değerlendirilmiştir.

2.2.1. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Verilerin açımlayıcı faktör analizine uygunluğunun test edilmesi için öncelikle, KMO ve Bartlett testine bakılmıştır. KMO katsayısının 0,60 ve üzerinde olması örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu anlamına gelir. Yapılan test sonucu örneklem uygunluğu değeri, 94 olarak bulunmuştur ($x^2=15347,480$ $sd=45$, $p<0,0001$).

Tablo 1: KMO ve Bartlett's Testi Değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,949
Bartlett's Test of Sphericity	Ki-Kare değerleri	15347,480
	Serbestlik Derecesi	45
	Anlamlılık	,000

Muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutum ölçeğinde 19 soru bulunmaktadır. Yapılan faktör analizinde iki faktör ortaya çıkmıştır. Bunlardan 1.faktörde 13 soru, 2. faktörde 6 bulunmaktadır. Birinci faktör *muhafazakâr aile değerleri*, ikinci faktör ise *geleneksel kadın erkek rolleri* olarak adlandırılmıştır.

Tablo 2: Faktör Alt Boyutları ve Açıkladıkları Toplam Varyans Miktarları

Faktör	Özdeğer	Kümülatif %
1	34,398	34,398
2	22,450	56,848

Tabloda da görüldüğü gibi oluşan iki faktörün açıkladıkları toplam varyans oranı % 56,848'dir. Faktörlerin ayrı ayrı açıkladıkları varyans miktarlarına bakıldığında, birinci faktörün % 34,398'ini, ikinci faktörün % 22,450'sini açıkladığı görülmektedir.

Tablo 3: Muhafazakâr Aile Değerlerine Yönelik Tutum Ölçeğinin Alt Boyutları

Rotated Component Matrix²

	Component	
	1	2
Muhafazakâr Aile Değerleri		
26.Çocuklara evde anne-babası tarafından dini ve ahlaki değerler öğretilmelidir.	,816	
25.Yaşlı anne-babasına bakmak çocukların görevidir.	,803	
18.Meşru bir neden olmadan kürtaj yoluyla bebeği aldırarak büyük bir insanın canına kıymak kadar kötü bir davranıştır.	,775	
2.Aile dini ve manevi değerlere bağlı olmalıdır.	,748	

² Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization. Rotation converged in 3 iterations.

8.Bir kadın evleninceye kadar bekâretini korumalıdır.	,715
10.Ev kadını da çalışan ve para kazanan kadın kadar değerlidir.	,711
24. Çocukların her istediğini alarak değil, onları aza kanaat etmeyi öğreterek mutlu edebilirsiniz.	,697
16.Nikâhsız beraber yaşamak doğru değildir.	,662
15.Bir kadın başörtüsü ile, başı açık olanlar gibi her yerde çalışabilmelidir.	,653
1.Maddi ve manevi sorunlar olduğunda başvurulması gereken ilk yer ailedir.	,610
17.Kadınlar için bazı meslekler uygun değildir.	,590
22. Eş seçiminde dindarlık benim için çok önemlidir.	,552
Geleneksel Kadın Erkek Roller	
4.Evin reisi erkektir.	,823
5.Kadının asıl görevi anneliktir.	,761
3.Evin iç işlerinden (yemek, temizlik gibi) kadın, dışarıdaki işlerden (fatura yatırmak, pazar alışverişi, gibi) erkek sorumludur.	,745
6.Bir kadın işi dolayısıyla evini ihmal ediyorsa işini bırakmalı, eşi ve çocuklarıyla ilgilenmelidir.	,718
9.Evin maddi yönden geçimini temin etmek erkeğin görevidir.	,677
14.Kadın kocasına itaat etmelidir.	,614

2.2.2. Muhafazakâr Aile Değerlerine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geçerliliği ve Güvenilirliği

Muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutum ölçeğinin güvenilirlik derecesini ölçmek için “güvenirlilik testi” uygulanmıştır. Yapılan test sonucunda “Cronbach Alpha” güvenilirlik katsayısı 0,90 olarak bulunmuştur.

Alpha katsayısının yüksek olması, sorular arasındaki iç tutarlılık ve homojenliğin göstergesi anlamına gelir. *Muhafazakâr aile değerleri* faktörünün güvenilirliği 0,87, *geleneksel kadın erkek rolleri* faktörünün güvenilirliği ise 0,85 olarak bulunmuştur.

Tablo 4: İnanç Sorularının Güvenilirliği

	Cronbach's Alpha if Item Deleted
1. Allah vardır ve birdir.	,946
2. Ölümden sonra dirilme gerçektir ve ahiret hayatı vardır.	,946
3. Kur'an Allah tarafından gönderilmiştir.	,947
4. Kur'an'ın bildirdiği her şey doğrudur.	,946
5. Allah'a inanıp iyi işler yapanlar cennete, Allah'a inanmayıp kötü davranışta bulunanlar cehenneme gidecektir.	,948
6. Her şeyi yaratan ve idare eden Allah'tır. Fakat insan kendisi iyi veya kötü yönü seçer ve bundan da ahirette sorumlu olur.	,946
7. Allah insanlara kendi emirlerini bildirmek üzere peygamberleri aracılığı ile ilahi kitaplar göndermiştir	,946
8. Yaptığımız iyi ve kötü davranışlar melekler tarafından yazılmaktadır.	,948

9. Cennet ve cehennem vardır.	,956
10. Kader ve alın yazısı vardır.	,956

Yapılan test sonucunda inanç sorularının “Cronbach Alpha” güvenilirlik katsayısı 0,95 olarak bulunmuştur.

2.3. Veri Analizi

Araştırma soruları SPSS 22 paket programında analiz edilmiş açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analizlerde gruplar arası farkların test edilmesi için t-test ve anova, değişkenler arasındaki etkilerin test edilmesi için korelasyon ve regresyon teknikleri kullanılmıştır.

2.4. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18 ve üzeri yaşa sahip olanlar ve Türkiye’de (16 ilde) ikamet eden kadın ve erkekler oluşturmaktadır. Örneklem seçimi olarak rastgele (random sampling) örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem genişliği % 95 güvenle ve % 2.5 hata payı ile 1.404 kişi bulunmuştur. Bu 16 ilde ikamet eden 18 yaş ve üzeri 1.404 kişiye Şubat 2015’de rastgele anket uygulaması yapılmıştır.

Tablo 4: İllere Göre Örneklem Dağılımı

İller	Sayı	Geçerli %
Ankara	210	15,0
Çankırı	7	,5
İstanbul	585	41,7
Malatya	31	2,2
Mardin	32	2,3
Ordu	29	2,1
Osmaniye	20	1,4
Sakarya	38	2,7
Tekirdağ	37	2,6
Tokat	20	1,4
Bursa	113	8,0
Konya	85	6,1
Kayseri	54	3,8
Kocaeli	71	5,1
Giresun	17	1,2
Manisa	55	3,9
Total	1404	100,0

2.5. Hipotezler

1. Cinsiyetin aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır.
2. Yaşın aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır.
3. Eğitim düzeyinin aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır
4. Muhafazakârlık düzeyinin aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi

vardır

5. Dini inançların aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır.
6. Dini davranışların aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır.
7. Siyasi kimliğin aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır.

3. Muhafazakârlık ve Aile³

“Muhafazakârlık’ ve ‘muhafazakâr’ kelimeleri kullanıldıkları alanlara göre zengin bir çeşitlilik gösteren anlam içeriğine sahiptir. Örneğin, kişiler kendilerini dinde, sanatta, edebiyatta, bilimde, hatta bir meslek, oyun ya da spor dalında ‘muhafazakâr’ olarak tanımlayabilmekte ya da başkaları tarafından bu alanlardan birinde ‘muhafazakâr’ biri olarak tanımlanabilmektedir” (Çapcıoğlu, 2009b, s. 147). Bununla birlikte muhafazakârlık düşünürler tarafından iki farklı şekilde tanımlanmaktadır. Bunlardan birincisi muhafazakârlığı fikir, düşünce olarak tanımlamakta diğerleri ise muhafazakârlığın davranış yönünü öne çıkararak bir mizaç, bir duruş olarak tanımlamaktadırlar.

Muhafazakârlığı, Özüpek şu şekilde tanımlamaktadır: “...muhafazakârlık, aydınlanmaya, onun akıl anlayışına, bu aklın ürünü olan siyasi projelere ve bu siyasi projeler doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine ilişkin öneri ve uygulamalara muhalif olarak ortaya çıkan rasyonalist siyaseti sınırlamayı ve toplumu bu tür devrimci dönüşüm proje(cil)lerinden korumayı amaçlayan yazar düşünür ve siyasetçilerin eleştirilerinin biçimlendirdiği bir siyasi felsefeyi, bir düşünce geleneğini ve zaman içinde onlardan türetilen bir siyasi ideolojiyi ifade etmektedir” (Özüpek, 2004, s. 6). Çaha muhafazakârlığı “siyasal tutum muhafazakârlığı” ve “siyasal düşünce muhafazakârlığı” şeklinde ikiye ayırır (Çaha, 2001, s. 97).

Oakeshott muhafazakârlığı bir inanç, bir doktrinden ziyade bir mizaç olarak ele alır. Muhafazakâr olmayı belli biçimlerde düşünme ve davranma biçimleri, belli tür davranışları diğerlerine tercih etme, belli seçimleri yapmaya eğilim gösterme şeklinde ifade eder ve muhafazakâr olmayı şu şekilde tanımlar: “muhafazakâr olmak, aşına olunanı bilinmeyene, denenmiş denememiş, gerçeği gizeme, fiili olanı olası olana, sınırlıyı sınırlanmamışa, yakını uzağa, kafiyi çok bol olana, elverişliyi mükemmele, şu anki gülüşü hayali neşeye tercih etmektir” (Oakeshott, 2014, ss. 55-56).

Bazı araştırmacılara göre muhafazakârlık dört ana gruba ayrılmaktadır. Birincisi: Pratik/gündelik muhafazakârlık. İkincisi: Siyasi /teorik/ entelektüel/modern/ doktriner muhafazakârlıktır. Üçüncüsü: Bir esnek ideoloji olarak muhafazakârlıktır. Dördüncüsü: Her tür ideoloji ve doktrinle eklemlenen, kendinden çok önüne geldiği ideolojiyi niteleyen, onları muhafazakârlaştran bir tutum ve yöntem olarak muhafazakârlık (Köni ve Torun, 2013, ss. 185-186).

³ Konu ile ilgili teorik kısım başka bir araştırmamızda geniş şekilde ele alınmıştır. Bu çalışma onun bir nevi devamı niteliğindedir. Burada kısaca özet olarak veriyoruz. Kaynakça yazının sonuna eklenmiştir. İlgili araştırmamız: *Muhafazakârlık, Aile ve Kadın (Çankırı Örneği)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2), 2015, 163-193.

Heywood muhafazakârliğın unsurlarını gelenek, pragmatizm, beşeri mükemmel olmayıŐ, organizmacılık, hiyerarşi, otorite ve mülkiyet olara özetlemektedir. Gelenek “muhafazakâr düşünceenin merkezi teması olan “muhafaza arzusu” geleneğin, idrak edilen erdemleriyle, yerleşik ananelere ve zaman içinde kalımlılığı-nı göstermiş olan kurumlara duyulan saygıyla yakından ilişkilidir. Bu yaklaşımda gelenek, geçmişin birikmiş bilgeliğini ve “zamanın testinden geçmiş” kurum ve uygulamaları yansıtmaktadır ve hem bugün yaşayanların hem de gelecek nesillerin yararına korunmalıdır. Aynı zamanda gelenek, bireylere sosyal ve tarihsel bir aidiyet hissi vererek istikrar ve güvenliği geliŐtirme erdemine de sahiptir” (Heywood, 2011, s. 76).

Muhafazakârlar süreklilik ve gelişme taleplerini dengelemeye çalışırlar. Onlara göre sürekliliğin haklı taleplerini görmezden gelen yenilikçiler medeniyetin mirasını tehlikeye arma riski ile karşı karşıyadırlar. “muhafazakâr kişi makul ve ılımlı bir ilerlemeyi destekler. Yeni olan her Şeyin eski olan her Şeyden mutlaka daha iyi olduğunu varsayan soyut "ilerleme" kültüne karşı çıkar” (Kirk, 2005, s. 13).

Muhafazakâr düşünürlerin önde gelenlerinden olan Bonald’a göre, toplumun molekülü birey değil ailedir. Ona göre toplumsal yapının temeli olan aile bireyin sosyalleŐmesinin en önemli başlangıcını oluşturur. Aile toplumsal eğitimin de en eski ve en başarılı okuludur (Nisbet, 1990, s. 110). Onun düşüncesinde aile, kendi başına bir küçük toplumdur; bireylerin gelişimi, maddi ve manevi ihtiyaçlarının temini için zorunlu bir kurumdur (Doğan, 2015, s. 172).

Muhafazakârlıkta aile en önemli kurumlardan biridir. Ailenin manevi ve dini değerlere bağlı olması önemlidir. Muhafazakâr modernliğin geliŐtirdiđi tezlere göre bilim ve teknikteki gelişmeler, manevi ihtiyaçları ortadan kaldıramadığı gibi, bilakis yarattığı yeni buhranlarla insanı daha da huzursuz etmiştir. Günümüzde Batı’da gelişen çağdaş medeniyet bilim ve teknikte gelişmeler göstermekle beraber insana huzur getirememiŐtir.

Sanayi devrimini ve Fransız ihtilali sonrası meydana gelen toplumsal değişim birçok açıdan aile yapısını da etkilemiştir. Geleneksel aile yapısı dağılmış onun yerine çekirdek aile yapısı gelmiştir. Bu durum beraberinde değer yargıları, gelenek ve göreneklerin değişimini getirmektedir. Aile kurumundaki bu değişim muhafazakârların en rahatsız oldukları bir durumdur. Zira muhafazakârlık için aile, insanın eksikliklerini telafi etme, maddi ve manevi ihtiyaçlarını meşru biçimde karşılamanın yanında, insan için gerekli olan sevgi ve bağlılık hislerinin geliştiği ve sağlıklı bir toplumun en küçük parçası olan kurumdur (Safi, 2007, ss. 84-85).

Muhafazakârlık, aileyi hem toplumun temel birimi, hem de geleneksel ahlâkın koruyucusu olarak görmektedir. Çünkü aile toplumu bir arada tutan bağların bir kısmını yaratır ve pekiştirir. Aynı zamanda aile toplum içinde dayanışmayı sağlar ve nihayet temel eğitim kurumlarından biri olma işlevini görür. Aile, insanların kendi toplumuna mensubiyet ve aidiyet duygularını da kuvvetlendirir.

Bu kurum, insanların mutlu olabildiği belli başlı yerlerden biridir. Bu nedenlerle ailenin vazgeçilmez bazı toplumsal işlevleri vardır.

Aile ferdin içinde bulunduğu en önemli ve asli gruptur. Samimiyet, psikolojik ve sürekli ilişkiler aile kurumunun temel özellikleridir. Üyeler arasındaki muhtelif rollerin organizasyonu aile sistemini meydana getirir. Bireyler bütün davranış kalıplarını ilkin ailede öğrenirler. Aile toplumsal kuralların ilk öğretildiği yerdir (Çapcıoğlu, 2009b).

Toplumsal yaşamın ana unsurlarından olan aile, ana-baba-çocuklar tarafların kan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir kurumdur. Aile toplumsal kurumlar içinde hayati niteliği gereği birinci sırayı almaktadır. Çünkü ailenin görevlerinden biri insan neslini devam ettirmektir. Ailenin temel bir kurum olmasının bir başka nedeni de oynadığı roldür. Böylece aile, çocuğun dünyaya getirilmesinde, yetiştirilmesinde, korunmasında ve topluma kabul edilmesinde çok büyük görev üstlenmektedir. İnsanın, kültürel değerleriyle buluşarak toplumsallaşması büyük oranda aile ortamında gerçekleşmektedir (Çapcıoğlu, 2015, ss. 159-166). Aile, ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren değişik şekillerde süreç içinde hem yapısı hem de işlevleri açısından önemli değişiklikler göstermiştir. İlk insan topluluklarına baktığımızda aile işlev olarak pek çok görevi üzerine almış bir kurumdur. Ancak modern dönemde aileye yardımcı ya da ailenin bazı görevlerini üstlenen başka kurumların ortaya çıkması ve meydana gelen toplumsal gelişmelerle birlikte ailenin yapısı ve işlevinde önemli değişimler yaşanmıştır.

Günümüzde yaşanan değişimler, ailede kadın ve erkeğin üstlendiği sosyal rollerde bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Kadınların kamusal hayatta oluşturmaya başladıkları yoğun etki, geleneksel dönemde sıkça görülen bazı uygulamaların yeniden ele alınmasına sebep olmuştur. Bugün kadınlar, kendilerine eski geleneksel rollerin yüklenmesinden rahatsızlık duymaktalar ve ev dışında da etkilerinin olmasını istemektedirler. Değişen dünya düzeniyle birlikte kadın ve erkekler arasındaki geleneksel rollerin, bilinen normlarda varlığını sürdürmediği ve farklılaşmaya başladığını ifade edebiliriz. (Doğan, 2015, s. 170).

Her toplumun aile değerleri diğerlerinden belli oranda farklılaşmaktadır. Doğal olarak Türk toplumunun kültürel ve dini değerleri de Avrupa veya bir başka topluma göre farklıdır. Örneğin Türkiye’de ailenin yaşlı bireylere bakma görevinin “huzur evine” devredilmesi hem bakıma muhtaç yaşlı birey hem de toplumun diğer üyeleri tarafından pek hoş karşılanan bir durum değildir. Ancak aynı durum Avrupa toplumunda daha olumlu görülmemekte, hem bakılan kişi hem de toplum tarafından normal karşılanmaktadır. Türk aile yapısını Avrupa toplumunun aile yapısıyla kıyaslayarak çıkarım yapmaya çalışmak yerine, geleneksel Türk aile yapısıyla günümüzü karşılaştırmak ve kaybolan aileye ait kültürel değerleri tekrar yerine koymaya çalışmak daha anlamlı görünmektedir. (Doğan, 2015, s. 171).

Muhafazakârlıkta aile, devlet ve din gibi kurumlara büyük önem verilmektedir.

İlk muhafazakârlar başta Burke olmak üzere jakobenlerin kiliseye indirdiği darbeden dehşete düşmüşlerdir. Bonald, de Maistre, Chateaubriand gibi ilk muhafazakârlar kurum olarak Katolikliği tercih etmişlerdi. Bununla beraber bütün muhafazakârlar Hegel, Haller, Coleridge de içinde olmak üzere dini, devletin ve toplumun çok önemli bir köşe taşı olarak kabul etmişlerdir (Nisbet, 2007, s. 130).

Günümüz Batı Muhafazakârlığında ailenin korunması, eşcinsel evlilikleri ve doğum kontrolü gibi konular en çok tartışılan konular arasındadır. Bu konularda özellikle muhafazakârlarla liberaller sürekli karşı karşıya gelmektedirler. Bu bağlamda muhafazakârlık, aile, devlet ve din gibi önemli kurumlar hakkında, kendisini diğer ideolojilerden ayırabilecek özgün yorum ve görüşler geliştirmiştir. Aile, geçmişten günümüze, tüm toplumlarda çeşitli görevler yüklenmiş önemli bir kurumdur. Aile diğer toplumsal kurumlar gibi bazı önemli işlevleri yerine getirir. Toplumsal bir kurum olarak ailenin biyolojik, psikolojik, ekonomik, sosyolojik, dinî, eğitsel işlevlerinin yanı sıra, değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması gibi önemli işlevleri de söz konusudur (Doğan, 2015, s. 171).

Modern dönemde birçok kurum gibi aile de değişim yaşamaktadır. Bu dönemde geleneksel geniş yapıdaki aile çözülüp, çekirdek aileye dönüşmektedir. Bu durum beraberinde değer yargıları, gelenek ve göreneklerin değişimini getirmektedir. Değişen sosyal dokuyla birlikte aile yapısı da farklılaşmaktadır. Örneğin toplumumuzun aile yapısında ve aile bireylerinin konumunda tarihsel süreçlere göre farklılaşmalar görülmektedir (Çapcıoğlu, 2009a).

Aile kurumundaki bu değişim muhafazakârların en rahatsız oldukları bir durumdur. Batı dünyasında ailede meydana gelen değişimi Muhafazakârlar bozulma, dejenerasyon olarak görürken liberaller ve sosyalistler bunu kaçınılmaz değişim ve gelişme olarak yorumluyorlardı. Dahası aile kurumundaki değişimden hareketle ailenin Tanrı tarafından kurulan ve değişmez bir yapı olmadığını ileri sürerler. Sosyalistler biraz daha ileri giderek özel mülkiyet gibi ailenin de zamanla yok olacağını iddia ederler (Canatan, 2011, s. 17).

Muhafazakârlık için aile, insanın eksikliklerini telafi etme, maddî ve manevî ihtiyaçlarını meşru biçimde karşılamının yanında, insan için gerekli olan sevgi ve bağlılık hislerinin geliştiği ve sağlıklı bir toplumun en küçük parçası olan kurumdur. Yine muhafazakâr bir düşünür olan Thomas Fleming'e göre aile, "beşerî toplumun ve yönetimin nihaî temeli, özgür bir toplumun hakikî dayanağı olan bir toplumsal kurum"dur (Safi, 2007, s. 85).

Muhafazakârlık, aileyi hem toplumun temel birimi, hem de geleneksel ahlâkın koruyucusu olarak görmektedir. Çünkü sosyalleşmenin ilk adımlarının atıldığı kurumdur. Kültürel değerler ilk önce ailede öğrenilir ve gelecek kuşaklara aktarılır. Bu nedenlerle ailenin vazgeçilmez bazı toplumsal işlevleri vardır. Ayrıca muhafazakârlar aileyi, sosyolojik işlevleri itibariyle toplumun temel kurumu olarak ele alırlar (Doğan, 2015, s. 173). Aile, toplumda din ile birlikte

toplumsal düzenin sağlanmasında ve korunmasında çok önemli görevler üstlenmektedir. Bu, nedenle aile muhafazakârlık üzerine araştırma yapanların önemsedikleri temel konular arasında yer alır. Aile birey için toplumsal hayata hazırlığın ilk adımlarının atıldığı mekandır. Birey kültürel değerleri bilinç olarak ve davranış kalıpları olarak ailede öğrenir (Akm, 2012, s. 6).

Muhafazakârlığın geleneksel muhafazakârlık, liberter muhafazakârlık, liberal muhafazakârlık, yeni muhafazakârlık, toplumsal muhafazakârlık, dini muhafazakârlık gibi değişik şekilleri bulunmaktadır. Muhafazakârlık türlerinin tümünde aile önemli bir konudur. Bunlar arasında özellikle toplumsal muhafazakârlıkta aile merkezi bir öneme sahiptir. Toplumsal muhafazakârlar çağdaş liberalizmin toplumu aşırı bencil ve egoist bireyler haline getirdiğini iddia ederek bu durumu eleştirirler. Toplumsal muhafazakârlara göre aile, üyelerinin psikolojik destek aldığı, aile sıcaklığının yaşandığı, barındığı, güven ve huzur dolu bir yerdir (Köni ve Torun, 2013, s. 194). Çocukların aileden aldıkları eğitimin şekli ve niteliği ileriki dönemlerdeki hayat tarzlarını etkilemektedir. Genel olarak bakıldığında bireylerin, eğitim, siyasi görüş, dindarlık, toplumsal davranış şekilleri, değerlerine karşı tutum ve davranışlarının en fazla etkilendiği yerin aile ortamı olduğu görülmektedir. Toplumsal muhafazakârlar, sağlıklı bir toplum için geleneksel aile yapısının devlet tarafından desteklenip korunması gerektiğini savunurlar. Pozitif haklar kanununu destekleyerek ailelere ev, arsa, iş, eğitim, sosyal güvenlik gibi konularda yardım edilmesi gerektiğini savunurlar. Toplumsal muhafazakârlar, evliliği kadın ve erkeğin yaptıkları bir akit olarak görürler ve eşcinsel evliliğe, evlilik dışı ilişkiye, uyuşturucu kullanmaya karşı çıkarlar (Köni ve Torun, 2013, ss. 194-195).

İngiltere'de yetmişli yılların sonlarında bir grup muhafazakâr hukukçu tarafından bir rapor yazılmıştır. Bu rapora göre toplumsal problemlerin temelinde çözülen aile fenomeni yatmaktadır. Eğer ömür boyu sürecek evlilikler yeniden inşa edilirse aile içi şiddet, okuldan kaçma, gibi değişik suçlar ortadan kaybolacaktır. İngiltere'deki muhafazakâr parti başkanı ve başbakan Margeret Teacher aileyi güçlendirecek çözüm yolları aramıştır. Örneğin, aile özürlü ve yaşlı insanların bakımında daha fazla sorumluluk almalı, küçük yaşta çocukları olan anneler iş hayatını bırakıp çocuklarıyla ilgilenmeli ve anti-sosyal davranış sergileyen gençlerle daha fazla ilgilenmelidirler (Canatan, 2011, s. 203).

Amerika Birleşik Devletleri'nde muhafazakârlar şunları savunmaktadırlar:

1. Geleneksel evlenme şeklinin korunması ve geliştirilmesi, evlilik dışı cinsel ilişkiye (evlilik öncesi cinsel ilişki, zina, poligami) karşı çıkma.
2. Feminist görüşlerin etkisini azaltmak ve ailede geleneksel rol dağılımını korumak.
3. Eşcinsel evliliği yasaklanmasını talep etmek.
4. Geleneksel eğitim ve bu eğitimde anne babanın rolünü ve etkisini artırmak.
5. Kürtaji yasal bir eylem olmaktan çıkarmak ve onun yerine evlatlık edinmeyi

ve cinsel otokontrolü geliştirmek.

6. Okullarda verilen cinsel eğitim yerine erken cinselliği ve hamileliği engelleyen tedbirler geliştirmek.

7. Aileleri çocuk yaşa inen cinsellik ve müstehcenlik sömürsünden koruyacak politikalar geliştirmek (Canatan, 2011, s. 204).

Muhafazakârların bu talepleri temelini Hıristiyanlıktan alan aile değerleridir. Amerikalılar sıklıkla ahlakın kaynağını din, toplumun temelini ise aile olarak telakki etmektedirler.

Liberaller aile için asgari geçim ücreti, evrensel sağlık hakları, eşcinseller için evlatlık hakkı, geleneksel olmayan aile formları, sosyal programlar ve mali yardımları savunmaktadırlar. Diğer bazı liberaller ise bunlara ilaveten aile planlaması, çocuk bakımı ve annelik izni gibi bazı talepleri dile getirmektedirler. Liberallerle muhafazakârlar arasındaki temel fark cinsel özgürlük noktasında düğümlenmektedir. Liberaller evlilik ve aile içinde olsun veya olmasın cinsel özgürlüğü savunurken muhafazakârlar cinselliği evlilikle sınırlı tutmakta ve evlilik dışı ilişkiye karşı çıkmaktadırlar (Canatan, 2011, s. 204).

Gerek Batı'daki ve gerekse de Türkiye'deki muhafazakâr düşüncede erkek evin geçiminden sorumludur. Kadının temel görevi de ev işleri, eşi ve çocuklarıyla ilgilenmesidir (Çapcıoğlu, 2009b). Son yıllarda Amerika'da geleneksel kadın erkek rollerinin savunucusu olan en önemli muhafazakâr dini mezhep liderleri bunun hem kadının yapısındaki biyolojik farklılıktan hem de Tanrı'nın yaratılışındaki hikmetten kaynaklandığını savunmuşlardır (Civettini & Glass, 2008).

Çankırı örneğinde yaptığımız araştırma sonuçlarına göre, gerek ailenin toplumsal pozisyonu ve gerekse de aileye yüklenen değerler ile ilgili görüşlerin, hem kadınlar hem de erkekler arasında birbirine benzer olduğu görülmektedir. Maddi ve manevi sorunlarla karşılaşıldığında ilk başvurulması gereken kurumun aile olduğunu her iki grup (kadın ve erkek) da desteklemektedir. Kadınlarda bu görüşü destekleyenlerin oranı, erkeklere göre biraz düşük olmasına rağmen, her iki grup katılımcıların kendi içlerinde çok büyük çoğunlukla (kadın, % 86.2; erkek % 92.7), maddi ve manevi sorunlar olduğunda, ailenin ilk baş vurulması gereken kurum olduğunu belirtmektedir. Ailenin dini ve manevi değerlere bağlı olması gerektiği de kadın ve erkeklerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir. Kadınlarda % 85.8'i, erkeklerin % 95.5'i, büyük çoğunluk olarak ailenin manevi ve dini değerlere bağlı olması gerektiği konusunda ortak görüşü paylaşmaktadır. Evin iç işlerinden kadın ve dışarıdaki işlerden ise erkeğin sorumlu olduğunu düşünen kadınların oranı %50.5 iken, bu oran erkek katılımcılarda % 65.2'ye çıkmaktadır. Benzer durum, evin reisinin erkek olduğu ile ilgili görüşlerde de belirmiştir. Kadınlarda %50.2'si evin reisinin erkek olduğunu düşünürken, erkeklerin çoğunluğu % 73.8'ievin reisinin erkek olduğunu ifade etmiştir. Erkeklerin büyük çoğunluğu %78.7'si kadının kocasına itaat etmesi gerektiğini düşünürken, kadınların

%54.4'ü kocaya itaat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir işte çalışmak için kadının kocasının rızasının alınması gerektiği görüşüne katılan kadınların oranı % 54.4 iken, erkeklerin oranı % 88.7'e çıkmaktadır (Doğan, 2015, ss. 181-182).

Ailenin dini değerlere bağlı olması toplumuz tarafından önemsenen bir konudur. Ankara örnekleminde öğretmenlerin dini tutumları üzerine yaptığımız bir araştırmada dini tutumların oluşmasında en etkili olan faktörün dini inançlar olduğu, ikinci önemli faktörün ise eş seçiminde dindarlığa verilen önem derecesi çıkmıştı. Nicel araştırma verilerini test etmek amacıyla yaptığımız mülakatlarda da eş seçiminde dindarlığın çok önemli olduğunu gördük (Doğan, 2007).

Yılmaz'ın (2006, s. 7) Türkiye genelini kapsayan muhafazakârlık araştırmasında katılımcıların %81'i kadının namuslu olmasının her türlü diğer özelliklerinden önemli olduğunu, %71'i de kadının asıl görevinin evinde çocuklarına ve kocasına hizmet etmek olduğunu, %67'i ise kadının çalışmasından dolayı ev hizmetlerini aksatıyorsa işi bırakması gerektiğini belirtmişlerdir.

ASAGEM tarafından yapılan Türkiye'de Ergen Profili Araştırmasında evlilik öncesi cinsel ilişkiyi doğru bulanların oranı%14,7 iken doğru bulmayanların oranı ise %85,3'tür (ASAGEM, 2008, s. 88). Yine ASAGEM tarafından yapılan Türkiye'de Aile Değerleri araştırması sonuçlarına göre "Bir erkeğin evlilik öncesi cinsel ilişki kurmasında sakınca görmeyenlerin oranı %38'1'dir doğru bulmayanların oranı ise %46,1'dir. Kızların evlilik öncesi cinsel ilişki kurmasını onaylayanların oranı%14,1 iken onaylamayanların oranı %77'2'dir (ASAGEM, 2010, ss. 104-108). Muhafazakâr aile değerlerinde kadının namuslu olması, eşi ve çocukları ile ilgilenmesi gibi konular kadından beklenen temel özelliklerdir fakat evin maddi yünden geçimi gibi konulardan sorumlu değildir.

Yaptığımız araştırma sonuçlarına göre kadına yüklenen namus ve şerefle ilgili kültürel değerlerin kadın ve erkekler arasında paralellik gösterdiği görülmektedir. Örneğin, kadının evleninceye kadar bekâretini koruması gerektiğini düşünen kadınların oranı % 85.6'ı, aynı şekilde düşünen erkeklerin oranı %86.4'tür. Ancak, her iki grupta da bekâretin evleninceye kadar korunması gerektiği büyük çoğunluk tarafından ifade edilmiştir. Nikâhsız olarak beraber yaşamının doğru olmadığını hem kadınlar hem de erkekler yaklaşık oranlarda bildirmektedir. Kadınların % 78.8'i ve erkeklerin %80.5'i, yaklaşık oranlarda ve kendi grupları içinde oldukça büyük çoğunluk olarak nikahsız beraber yaşamının doğru olmadığını düşünmektedir. Bir işte çalışmak için kadının kocasının rızasının alınması gerektiği görüşüne katılan kadınların oranı % 54.4 iken, erkeklerin oranı % 88.7'e çıkmaktadır. Ancak, her iki grup katılımcı tarafından da, bir işte çalışmak için kocanın rızasının alınması gerektiği çoğunluk tarafından vurgulanmaktadır (Doğan, 2015, s. 182).

Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu'nun (2014, s. 10) Türkiye genelini kapsayan araştırma sonuçlarına göre on sekiz yaş ve üzerindeki katılımcıların %48'i çalışan bir annenin çalışmayan bir anne kadar çocuğuyla yakın ve güven dolu bir ilişki

geliştiremeyeceğini, %40 kadarı ise yakın bir ilişki geliştirebileceğini belirtmiştir. Katılımcıların %58'i okul öncesi yaştaki bir çocuğun annesinin çalışmasından dolayı olumsuz olarak etkileneceğine inandıklarını, %24'ü ise okul öncesi dönemdeki çocuğun annesinin çalışmasından dolayı olumsuz yönde etkilenmeyeceğine inandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %43'ü kadının çalışmasından bütün ailenin zarar gördüğünü, %47'si ise zarar görmediğini düşünmektedir. Yine, katılımcıların % 63,4'ü kadının bir iş sahibi olmasının iyi olacağına inanmakla beraber, öncelikle bir yuva ve çocuk sahibi olmak istediğine inanmaktadır. Kadının öncelikli tercihinin bir yuva ve çocuk sahibi olmak istediği fikrine katılmayanların oranı sadece %15,4'tür. International Social Survey Program (ISSP)-2002 verilerine göre dünya genelinde okul öncesi yaştaki bir çocuğun annesinin çalışmasından olumsuz yönde etkileneceğine inananların oranı %51'dir. Buna karşılık olumsuz yönde etkilenmeyeceğine inananların oranı ise %34'tür. Dünya geneli sonuçlarında genel kanaatin okul öncesi yaştaki çocuğun annesinin çalışmasından olumsuz yönde etkileneceği yönündedir (Doğan, 2015, s. 175).

Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu yaptıkları araştırma sonuçlarına göre, sanayileşme ile beraber Türkiye'deki aile yapısının değişerek çalışan anneye göre toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden şekilleneceği şeklindeki hipotezlerinin tutmadığını, tam tersine annenin asıl görevinin çocuk bakması, çocuğunu yetiştirmesi, ev işleri yapması ve ev kadını olmasının idealize edildiğini, ancak bir zorunluluk olarak da zorlaşan geçim şartları nedeniyle kadının aile bütçesine katkıda bulunması gerektiğinin kabul edildiğini belirtmektedirler (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2014, s. 21).

3.1. Dindarlık

Araştırmamızda dindarlık konusunda Glock'un ölçeğini baz aldık. Ölçek beş boyuttan oluşmaktadır. 1. Dini inanç boyutu, 2. Dini pratik boyutu, 3. Dini tecrübe boyutu, 4. Dini bilgi boyutu, 5. Dini etkileme boyutu. Bu araştırmada dindarlığın dini inanç ve dini pratikler boyutunu uyguladık (Glock, 1998, s. 217).

4. Bulgular ve Yorum

Tablo 5: Sosyo-Demografik Değişkenlerin Frekans Dağılımları

Cinsiyet			Eğitim			Meslek		
Kadın	703	50,1	İlkokul ve aşağısı	262	18,7	İşçi	163	11,6
Erkek	701	49,9	Ortaokul e İlköğretim	206	14,7	Memur	191	13,6
Total	1404	100,0	Lise	355	25,3	Esnaf	161	11,5
Yaş			Önlisans	195	13,9	Serb.Mes.	116	8,3
18-24	357	25,4	Lisans ve Lisansüstü	386	27,5	Emekli	48	3,4
25-30	279	19,9	Total	1404	100,0	Ev Hanımı	248	17,7
31-35	217	15,5	Aylık kazanç			Öğretmen	83	5,9
36-45	308	21,9	100TL ve altı	288	20,5	Çiftçi	27	1,9
46+	243	17,3	1001-2000 TL	304	21,7	İşsiz	38	2,7

Total	1404	100,0	2001-3000TL	237	16,9	Öğrenci	271	19,3
			3001TL ve üzeri	171	12,2	Diğer	58	4,1
			Düzenli kazancı yok	404	28,8	Total	1404	100,0
			Total	1404	100,0			

Tablo 6: *Siyasi Kimlik, Muhafazakârlık Düzeyi, Kurumlar ve Ev İçi Kararların Nasıl Alındığı Değişkenlerinin Frekans Dağılımları*

Siyasi kimlik			Muhafazakârlık düzeyi		
Liberal	91	6,5	1	65	4,6
Muhafazakâr	278	19,8	2	44	3,1
Sosyal demokrat	246	17,5	3	74	5,3
Milliyetçi/Ulkücü	186	13,2	4	125	8,9
Dindar	288	20,5	5	217	15,5
Muhafazakâr milliyetçi	228	16,2	6	162	11,5
Diğer	79	5,6	7	169	12,0
Total	1396	99,4	8	211	15,0
Kayıp değer	8	,6	9	104	7,4
Toplam	1404	100,0	10	228	16,2
İstenilen ideal çocuk sayısı			Toplam		
Bir	83	5,9	Kayıp değer	5	,4
İki	475	33,8	Total	1404	100,0
Üç	450	32,1	Ev içi kararları kimin aldığı		
Dört	264	18,8	Ben alırım	241	17,2
Beşve üzeri	128	9,1	Eşim alır	135	9,6
Total	1400	99,7	Çocuklarım alır	50	3,6
Kayıp değer	4	,3	Ailece alırız	971	69,2
Total	1404	100,0	Total	1397	99,5
En vazgeçilmez kurum			Kayıp değer		
Devlet	100	7,1	Total	1404	100,0
Aile	454	32,3	Çocukların eğitimi, meslek seçimi, evlilikleri gibi konularda kimin karar verdiği		
Din	698	49,7	Ben karar veririm	138	9,8
Millet	97	6,9	Eşim karar verir	65	4,6
Hiçbiri	48	3,4	Çocuklarım kendileri karar verir	294	20,9
Total	1397	99,5	Ailece karar verimiz	900	64,1
Kayıp değer	7	,5	Total	1397	99,5
Toplam	1404	100,0	Kayıp değer	7	,5
			Toplam	1404	100,0

5. Kişisel Özellikler

5.1. Cinsiyet

Tablo 7: *Cinsiyet'e Göre Muhafazakâr Aile Değerleri Tutum Puanlarının Karşılaştırılması. (t-test)*

Aile değerleri	N	X	S	t	Sd	p
Kadın	703	4,22	,80	-,221	1402	,825
Erkek	701	4,23	,79			
Toplam	1404					

Kadın ve erkeklerin muhafazakâr aile değerleri tutum puan ortalamalarına

bakıldığında, kadınların 4,22 erkeklerin ise 4,23 puana sahip oldukları görülmektedir. Erkeklerin muhafazakâr aile değerleri tutum puanları kadınlarınkinden aritmetik olarak yüksek olmakla beraber fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > ,825$).

Tablo 8: *Cinsiyet'e Göre Geleneksel Kadın Erkek Rollerinin Tutum Puanlarının Karşılaştırılması: (t-test)*

Kadın erkek rolleri	N	X	S	t	Sd	p
Kadın	702	3,53	1,03	8,475	1401	0,0001
Erkek	701	3,97	,90			
Toplam	1404					

Yapılan analiz sonucunda kadınların geleneksel kadın erkek rolleri tutum puan ortalamalarının 3,53 erkeklerin ise 3,97 puan olduğu görülmüştür. Erkeklerin geleneksel kadın erkek rolleri tutum puan ortalamaları kadınlara göre erkeklerin lehine istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaşmaktadır ($p < 0,0001$). Diğer bir ifade ile erkeklerin muhafazakâr kadın erkek rolleri tutum puanları kadınlara göre daha yüksektir.

5.2.Yaş

Tablo 9: *Katılımcıların Yaşlarına Göre Muhafazakâr Aile Değerleri Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)*

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ⁴
1.18-24	357	4,06	,85	6,816	4	0,0001	4,5
2.25-30	279	4,20	,79				-
3.31-35	217	4,24	,78				-
4.36-45	308	4,36	,74				-
5.46 ve üzeri	243	4,32	,77				1
Total	1403	4,23	,80				1

Yapılan analiz sonucunda 18-24 yaş aralığında olanların muhafazakâr aile değerleri tutum puan ortalamalarının 4,06, 25-30 yaş aralığında olanların 4,20, 31-35 yaş aralığında olanların 4,24, 36-45 yaş aralığında olanların 4,36, 46 ve üzeri yaş aralığında olanların 4,32 tutum puanına sahip oldukları görülmektedir. Tablo sonuçlarına bakıldığında yaş arttıkça buna paralel olarak muhafazakâr aile değerleri, tutum puanlarının da arttığı görülmektedir. Aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($0 < 0,0001$). Bu sonuca göre bütün yaş grupları için muhafazakâr aile değerlerinin büyük oranda önemsendiğini söyleyebiliriz.

Tablo 10: *Katılımcıların Yaşlarına Göre Geleneksel Kadın Erkek Rollerinin Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)*

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ⁵
1.18-24	357	3,45	1,00	14,659	4	0,0001	2,3,4,5,

⁴ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

⁵ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

2.25-30	279	3,71	,97				1,5,
3.31-35	217	3,77	1,0				1
4.36-45	307	3,93	,92				1
5.46ve üzeri	243	3,98	,96				1,2
Total	1402	3,75	,99				

Yapılan analiz sonucunda 18-24 yaş aralığında olanların geleneksel kadın erkek rolleri tutum puan ortalamalarının 3,45, 25-30 yaş aralığında olanların 3,71, 31-35 yaş aralığında olanların 3,77, 36-45 yaş aralığında olanların 3,93, 46ve üzeri yaş aralığında olanların 3,98 tutum puanına sahip oldukları görülmektedir. Tablo sonuçlarına bakıldığında yaş arttıkça buna paralel olarak muhafazakâr aile değerleri, tutum puanlarının da arttığı görülmektedir. Aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (0<0001). Tablo sonuçlarına göre muhafazakâr aile değerleri kadar olmasa da genel olarak geleneksel kadın erkek rolleri tutumlarının da katılımcılar tarafından benimsendiği görülmektedir.

5.3. Medeni Durum

Tablo 11: *Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Muhafazakâr Aile Değerleri Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)*

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ^{P6}
1.Evli	720	4,36	,76	15,064	3	0,0001	2,3
2.Bekâr	532	4,10	,80				1
3.Eşinden Ayrılmış	83	3,97	,72				1
4.Eşi Ölmüş	69	4,15	,94				-
Total	1404	4,23	,80				

Yapılan analiz sonucunda evlilerin muhafazakâr aile değerleri tutum puan ortalamalarının 4,36, bekârların 4,10, eşinden ayrılanların 3,97 ve eşi ölmüşlerin 4,15 tutum puanına sahip oldukları görülmektedir. Evlilerin lehine grupların farklılaştığı görülmektedir. Aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (0,0001).

Tablo 12: *Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Geleneksel Kadın Erkek Rollerinin Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)*

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ^{P7}
1.Evli	719	3,91	,957	18,909	3	0,0001	2,3
2.Bekar	532	3,53	1,00				1,4
3.Eşinden Ayrılmış	83	3,52	,98				1,4
4.Eşi Ölmüş	69	4,04	,97				2,3
Total	1403	3,75	,99				

Yapılan analiz sonucunda evlilerin geleneksel kadın erkek rolleri tutum puan ortalamalarının 3,91, bekârların 3,53, eşinden ayrılanların 3,52 ve eşi ölmüşlerin

⁶ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

⁷ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

4,01 tutum puanına sahip oldukları görülmektedir. Evlilerin ve eşi ölmüşlerin lehine grupların farklılaştığı görülmektedir. Aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (0,0001).

6. Eğitim

Tablo 13: Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Muhafazakâr Aile Değerleri Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ⁸
1.İlkokul ve Aşağısı	262	4,20	,81	3,633	4	0,003	-
2.Ortaokul ve İlköğretim	206	4,29	,85				-
3.Lise	355	4,34	,72				-
4.Önlisans	195	4,19	,78				-
5. Lisans ve Lisansüstü	386	4,13	,82				-
Total	1404	4,23	,80				-

İlkokul ve aşağısı eğitim düzeyine sahip olanların muhafazakâr aile değerleri tutum puan ortalamalarının 4,20 ortaokul ve ilköğretim düzeyinde eğitime sahip olanların 4,29, lise düzeyinde eğitime sahip olanların 4,34, önlisans düzeyinde eğitime sahip olanların 4,19, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip olanların ise 4,13 tutum puanına sahip oldukları görülmektedir. Aralarındaki fark, istatistiksel olarak anlamlıdır (0,0003).

Tablo 14: Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Geleneksel Kadın Erkek Rollerinin Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ⁹
1.İlkokul ve Aşağısı	261	4,06	,85	21,113	4	0,0001	3,4,5
2.Ortaokul ve İlköğretim	206	4,00	,92				4,5
3.Lise	355	3,79	,88				1,5
4.Önlisans	195	3,58	1,07				1,2
5. Lisans ve Lisansüstü	386	3,45	1,07				1,2,3
Total	1403	3,75	,99				

İlkokul ve aşağısı eğitim düzeyine sahip olanların geleneksel kadın erkek rolleri tutum puan ortalamalarının 4,06 ortaokul ve ilköğretim düzeyinde eğitime sahip olanların 4,00, lise düzeyinde eğitime sahip olanların 3,79, önlisans düzeyinde eğitime sahip olanların 3,58, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip olanların ise 3,45 tutum puanına sahip oldukları görülmektedir. Aralarındaki fark, istatistiksel olarak anlamlıdır (0,0001).

⁸ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

⁹ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

7. Meslek

Tablo 15: *Katılımcıların Mesleklerine Göre Muhafazakâr Aile Değerleri Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)*

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ¹⁰
1.İşçi	163	4,18	,91	3,242	10	0,0001	
2.Memur	191	4,39	,61				7,10
3.Esnaf	161	4,28	,78				
4.Serb. Mesl.	116	4,16	,81				
5.Emekli	48	4,40	,71				
6.Ev Hanımı	248	4,33	,85				10
7.Öğretmen	83	4,11	,61				2
8.Çiftçi	27	4,39	,47				
9.İşsiz	38	4,16	,78				
10.Öğrenci	271	4,05	,86				2,10
11.Diğer	58	4,22	,79				
Total	1404	4,23	,80				

Tablo sonuçlarına bakıldığında işçilerin muhafazakâr aile değerleri tutum puan ortalamalarının 4,18, memurların 4,39, esnafın 4,28, serbest meslek sahibi olanların 4,16, emeklilerin 4,40 ev hanımlarının 4,33, öğretmenlerin 4,11, çiftçilerin 4,39, işsizlerin 4,16, öğrencilerin 4,05, diğer meslek grubuna mensup olanların 4,22 puan ortalamalarına sahip oldukları görülmektedir. Meslek grupları kendi aralarında farklılaşmaktadır. Aralarındaki fark, istatistiksel olarak anlamlıdır (0,0001).

Tablo 16: *Katılımcıların Mesleklerine Göre Geleneksel Kadın Erkek Rollerinin Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)*

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ¹¹
1.İşçi	163	3,82	1,00	3,242	10	0,0001	10
2.Memur	191	3,92	,85				7,10
3.Esnaf	161	3,99	,94				7,10
4.Serb. Mesl.	116	3,91	,88				7,10
5.Emekli	48	3,90	,99				
6.Ev Hanımı	247	3,89	,92				7,10
7.Öğretmen	83	3,36	1,10			2,3,4,6	
8.Çiftçi	27	4,08	,66				7,10
9.İşsiz	38	3,59	,92				
10.Öğrenci	271	3,39	1,05				1,2,3,4,6,8
11.Diğer	58	3,43	1,13				
Total	1403	3,75	,99				

¹⁰ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

¹¹ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

Tablo sonuçlarına bakıldığında işçilerin geleneksel kadın erkek rolleri tutum puan ortalamalarının 3,82, memurların 3,92, esnafların 3,99, serbest meslek sahibi olanların 3,91, emeklilerin 3,90, ev hanımlarının 3,89, öğretmenlerin 3,36, çiftçilerin 4,08, işsizlerin 3,59, öğrencilerin 3,39, diğer meslek grubuna mensup olanların 3,43 puan ortalamalarına sahip oldukları görülmektedir. Meslek grupları kendi aralarında farklılaşmaktadır. Aralarındaki fark, istatistiksel olarak anlamlıdır (0,0001).

Aylık kazanç değişkeninde istatistiksel açıdan anlamlı fark çıkmadığı için burada tabloları vermiyoruz.

8. Dini Pratikler

8.1. Beş Vakit Namaz

Tablo 17: *Katılımcıların Beş Vakit Namaz Kılma Durumlarına Göre Muhafazakâr Aile Değerleri Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)*

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ^P ¹²
1.Hiç	177	3,84	1,00	29,318	4	0,0001	3,4,5
2.Nadiren	169	4,00	1,00				5
3.Arasıra	315	4,18	,81				1,5
4.Sıklıkla	268	4,24	,68				1, 5
5.Her zaman	461	4,50	,55				1,2,3,4
Total	1390	4,23	,80				

Beş vakit namaz kılma sıklığına göre katılımcıların muhafazakâr aile değerleri tutum puan ortalamalarına bakıldığında hiç 3,84, nadiren 4,00, arasıra 4,18, sıklıkla 4,24 ve her zaman 4,50 tutum puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Tablo sonuçlarına bakıldığında ibadet sıklığı arttıkça muhafazakâr aile değerleri puanlarının da arttığı görülmektedir. Aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p<0,0001).

Tablo 18: *Katılımcıların Beş Vakit Namaz Kılma Durumlarına Göre Geleneksel Kadın Erkek Rollerinin Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)*

Kadın erkek rolleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ^P ¹²
1.Hiç	177	3,16	1,14	38,508	4	0,0001	3,4,5
2.Nadiren	169	3,50	1,10				5
3.Arasıra	315	3,76	,94				1,5
4.Sıklıkla	268	3,68	,93				1, 5
5.Her zaman	461	4,12	,76				1,2,3,4
Total	1390	3,76	,98				

Beş vakit namaz kılma sıklığına göre katılımcıların geleneksel kadın erkek

¹² Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

rolleri tutum puan ortalamalarına bakıldığında hiç 3,16, nadiren 3,50, arasıra 3,76, sıklıkla 3,68 ve her zaman 4,12 tutum puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. İbadet sıklığı arttıkça buna paralel olarak geleneksel kadın erkek rolleri tutum puanı da artmaktadır. Aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (0,0001).

8.2. Cuma Namazı Kılma (Sadece Erkekler)

Tablo 19: Katılımcıların Cuma Namazı Kılma Durumlarına Göre Muhafazakâr Aile Değerleri Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili KarşılaştırmaP ^{*P13}
1.Hiç	55	3,04	1,24	77,567	4	0,0001	3,4,5
2.Nadiren	50	3,50	1,04				3,4,5
3.Arasıra	78	4,17	,69				1,2,5
4.Sıklıkla	159	4,27	,62				1, 2,5
5.Her zaman	349	4,53	,43				1,2,3,4
Total	691	4,24	,79				

Erkeklerin Cuma namazı kılma sıklığına göre muhafazakâr aile değerleri tutum puan ortalamalarına bakıldığında hiç 3,04, nadiren 3,50, arasıra 4,17, sıklıkla 4,27 ve her zaman 4,53 tutum puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Tablo sonuçlarına bakıldığında ibadet sıklığı arttıkça muhafazakâr aile değerleri puanlarının da arttığı görülmektedir. Aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p<0,0001). Her grup birbiri ile farklılaşmaktadır. Bu sonuçlar namaz kılma sıklığının muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutumlarda oldukça etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 20: Katılımcıların Cuma Namazı Kılma Durumlarına Göre Geleneksel Kadın Erkek Rollerı Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili KarşılaştırmaP ^{*P14}
1.Hiç	55	3,10	1,30	30,894	4	0,0001	3,4,5
2.Nadiren	50	3,42	1,02				3,4,5
3.Arasıra	78	4,01	,93				1,2,3,5
4.Sıklıkla	159	3,85	,83				1, 2,4,5
5.Her zaman	349	4,24	,66				1,2,3,4
Total	691	3,98	,89				

Erkeklerin cuma namazı kılma sıklığına göre geleneksel kadın erkek rolleri tutum puan ortalamalarına bakıldığında hiç 3,10, nadiren 3,42, arasıra 4,01, sıklıkla 3,85 ve her zaman 4,24 tutum puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Tablo sonuçlarına bakıldığında ibadet sıklığı arttıkça geleneksel kadın erkek rolleri tutum puanlarının da arttığı görülmektedir. Her grup birbiri ile farklılaşmaktadır. Aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır

¹³ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

¹⁴ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

($p<0,0001$). Her grup birbiri ile farklılaşmaktadır. Bu sonuçlar namaz kılma sıklığının geleneksel kadın erkek rollerine yönelik tutumlarda oldukça etkili olduğunu göstermektedir.

8.3. Bayram Namazı Kılma (Sadece Erkekler)

Tablo 21: Katılımcıların Bayram Namazı Kılma Durumlarına Göre Muhafazakâr Aile Değerleri Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)

Liberal	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ¹⁵
1.Hiç	66	2,78	1,27	127,397	4	0,0001	2,3,4,5
2.Nadiren	29	3,66	,73				1,4,5
3.Ara-Sıra	66	4,01	,62				1,4,5
4.Sıklıkla	124	4,32	,46				1,2,3,5
5.Her Zaman	406	4,53	,44				1,2,3,4
Toplam	691	4,24	,79				

Erkeklerin bayram namazı kılma sıklığına göre muhafazakâr aile değerleri tutum puan ortalamalarına bakıldığında hiç 2,78, nadiren 3,66, arasıra 4,01, sıklıkla 4,32 ve her zaman 4,53 tutum puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Tablo sonuçlarına göre ibadet sıklığı arttıkça muhafazakâr aile değerleri puanlarının da arttığı görülmektedir. Her grup birbiri ile farklılaşmaktadır. Aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,0001$).

Tablo 22: Katılımcıların Bayram Namazı Kılma Durumlarına Göre Geleneksel Kadın Erkek Rollerinin Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)

Geleneksel	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ¹⁶
1.Hiç	66	3,00	1,27	38,791	4	0,0001	3,4,5
2.Nadiren	29	3,34	,88				4,5
3.Ara-Sıra	66	3,75	,83				1,5
4.Sıklıkla	124	3,97	,77				1,2,5
5.Her Zaman	406	4,22	,71				1,2,3,4
Toplam	691	3,98	,89				

Erkeklerin bayram namazı kılma sıklığına göre geleneksel kadın erkek rolleri tutum puan ortalamalarına bakıldığında hiç 3,00, nadiren 3,34, arasıra 3,75, sıklıkla 3,97 ve her zaman 4,22 tutum puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. İbadet sıklığı arttıkça geleneksel kadın erkek rolleri puanının da arttığı görülmektedir. Her grup birbiri ile farklılaşmaktadır. Aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,0001$).

9. Siyasi Kimlik

Tablo 23: Katılımcıların Siyasi Kimliklerine Göre Muhafazakâr Aile Değerleri Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)

¹⁵ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

¹⁶ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ¹⁷
1.Liberal	91	4,02	,69	10,466	6	0,0001	2,5
2.Muhafazakâr	278	4,33	,81				1,3
3.Sosyal demokrat	246	4,03	,72				2,5,6
4.Milliyetçi/Ülkücü	186	4,14	,77				5
5.Dindar	288	4,46	,73				1,3,4,7
6.Muhafazakâr milliyetçi	228	4,27	,84				3
7. Diğer	79	3,96	,99				5
Total	1396	4,23	,80				

Tablo sonuçların bakıldığında liberal kimliğe sahip olanların muhafazakâr aile değerleri tutum puan ortalamalarının 4,02, muhafazakâr kimliğe sahip olanların 4,33, sosyal demokrat kimliğe sahip olanların 4,03, milliyetçi /ülkücü kimliğe sahip olanların 4,14, dindar kimliğe sahip olanların 4,46, muhafazakâr milliyetçi kimliğe sahip olanların 4,14 ve diğer kimliğe sahip olanların 3,96 tutum puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Liberal ve sosyal demokrat kimliğe sahip olanların birbirine yakın düzeylerde en düşük tutum puan ortalamalarına sahip oldukları buna karşılık dindar, muhafazakâr ve muhafazakâr milliyetçi kimliğe sahip olanların en yüksek tutum puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Bunların içinde de en yüksek tutum puan ortalamasının dindar kimliğe sahip olanlarda olduğu gözlenmektedir. Kimlikler arasında anlamlı düzeyde farklar olmakla beraber bütün kimliklerin 4,02'nin üzerinde tutum puan ortalamasına sahip olması her kesim tarafından muhafazakâr aile değerlerinin önemsendiği anlamına gelmektedir. Aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (0,0001).

Tablo 24: Katılımcıların Siyasi kimliklerine Göre Geleneksel Kadın Erkek Rollerini Tutumlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)

Aile değerleri	N	X	S	F	Sd	p	İkili Karşılaştırma ¹⁸
1.Liberal	91	3,42	,95	13,188	6	0,0001	2,5,6
2.Muhafazakâr	278	3,83	,89				1,3,5
3.Sosyal demokrat	246	3,44	1,11				2,5,6
4.Milliyetçi/ülkücü	186	3,69	1,00				5
5.Dindar	287	4,09	,86				1,2,3,4,6,7
6.Muhafazakâr milliyetçi	228	3,83	,95				1,3,5
7. Diğer	79	3,51	1,10				5
Total	1395	3,75	,99				

Tablo sonuçların bakıldığında liberal kimliğe sahip olanların geleneksel kadın erkek rolleri tutum puan ortalamalarının 3,42, muhafazakâr kimliğe sahip olanların,3,83, sosyal demokrat kimliğe sahip olanların 3,44, milliyetçi /ülkücü kimliğe sahip olanların 3,69, dindar kimliğe sahip olanların 4,09, muhafazakâr

¹⁷ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

¹⁸ Varyanslar farklı olduğu için Tamhane ikili karşılaştırma testi uygulanmıştır.

milliyetçi kimliğe sahip olanların 3,83 ve diğer kimliğe sahip olanların 3,51 tutum puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (0,0001).

Liberal ve sosyal demokrat kimliğe sahip olanların birbirine yakın düzeylerde en düşük tutum puan ortalamalarına sahip oldukları buna karşılık dindar, muhafazakâr ve milliyetçi muhafazakâr kimliğe sahip olanların en yüksek tutum puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Bütün kimlikler içerisinde En yüksek tutum puan ortalamasının dindar kimliğe sahip olanlarda olduğu gözlenmektedir. Kimlikler arasında anlamlı düzeyde farklar olmakla beraber bütün kimliklerin 3,42'nin üzerinde tutum puan ortalamasına sahip olması genel olarak toplum tarafından muhafazakâr aile değerleri kadar olmasa da geleneksel kadın erkek rollerinin önemsendiği anlaşılmaktadır.

10. Regresyon Analizi

10.1. Muhafazakâr Aile Değerleri Tutum

Tablo 25: Katılımcıların Muhafazakâr Aile Değerlerine Yönelik Tutumlarının Regresyon Analizi¹⁹

Model	Metrik katsayılar		Standartlaştırılmış	t	Anlamlılık
	B	Standart hata	Beta		
(Constant)	1,174	,121		9,698	,000
Cinsiyet	,023	,030	,014	,778	,437
Yaş	,030	,014	,053	2,194	,028
Eğitim	,000	,012	,000	,013	,990
Aylık kazanç	-,006	,010	-,011	-,640	,522
Evli	,022	,040	,013	,544	,586
Eşinden ayrılmış	-,058	,064	-,016	-,894	,372
Eşi ölmüş	-,096	,075	-,025	-,1288	,198
İnanç (i1,i2,i3,rei4,i5,i6,i7,i8,i9,rei10)	,616	,017	,707	36,983	,000
İbadet d1,d2,d3,d4,d5,d6,d7,d8)	,131	,017	,160	7,920	,000
1.İşçi	,005	,053	,002	,095	,924
3. Esnaf	,052	,052	,020	,994	,320
4 .Serbest meslek	-,042	,056	-,014	-,748	,455
5 .Emekli	-,095	,081	-,020	-,1165	,244
6 .Ev hanımı	,042	,058	,018	,727	,467
7 .Öğretmen	-,062	,062	-,018	-,1009	,313
8 .Çiftçi	-,020	,098	-,003	-,207	,836
9 .İşsiz	,048	,086	,010	,556	,578
10. Öğrenci	,084	,052	,041	1,602	,109
11. Diğer	-,004	,071	-,001	-,055	,956
Muhafazakarlık düzeyi	,028	,005	,086	5,048	,000
1. Liberal	-,017	,059	-,005	-,295	,768
3. Sosyal demokrat	,014	,043	,007	,331	,741
4. Milliyetçi/Ülkücü	-,012	,045	-,005	-,276	,783
5. Dindar	,029	,040	,014	,722	,471
6. Muhafazakâr milliyetçi	-,072	,042	-,032	-,1,699	,090
7. Diğer	-,004	,062	-,001	-,068	,946
Açıklanan varyans: ,70					

¹⁹ Referans grupları: Cinsiyet: Kadın, Medeni Durum: Bekâr, Meslek: Memur, Siyasi Kimlik: Muhafazakâr.

Yaşın muhafazakâr aile değerleri tutumlarına etkisi vardır. Yaş kategorileri yükseldikçe muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutum puanı (0,30) puan artmaktadır. Etki anlamlıdır ($p=,028$).

İman esaslarına olan inanç derecesi arttıkça muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutum puanı (,707) puan artmaktadır. Etki anlamlıdır ($p=0,0001$). Bu sonuçlara göre; “*Dini inançların aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmaktadır.

İbadet sıklığı arttıkça muhafazakâr aile değerleri tutum puanı (,160) puan artmaktadır. Etki anlamlıdır ($p=0,0001$). Bu sonuçlara göre; “*Dini davranışların aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır*” şeklindeki hipotezimiz, doğrulanmaktadır.

Muhafazakârlık düzeyi arttıkça muhafazakâr aile değerleri tutum puanı (,027) puan artmaktadır. Etki anlamlıdır ($p=0,0001$). Bu sonuçlara göre; “*Muhafazakârlık düzeyinin aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmaktadır.

10.2. Geleneksel Kadın Erkek Roller, Tutum

Tablo 26: Katılımcıların Geleneksel Kadın Erkek Rollerine Yönelik Tutumlarının Regresyon Analizi²⁰

Model	Metrik katsayılar		Standartlaştırılmış	t	Anlamlılık
	b	Standart hata	katsayılar		
(Constant)	1,794	,210		8,550	,000
Cinsiyet	,429	,052	,219	8,301	,000
Yaş	,011	,024	,017	,478	,632
Eğitim	-,112	,021	-,165	-,5434	,000
Aylık kazanç	,006	,017	,009	,356	,722
Evli	-,022	,070	-,011	-,317	,752
Eşinden ayrılmış	-,186	,112	-,044	-,1,661	,097
Eşi ölmüş	,029	,129	,006	,224	,823
İnanç (i1,i2,i3,rei4,i5,i6,i7,i8,i9,rei10)	,368	,029	,355	12,762	,000
İbadet d1,d2,d3,d4,d5,d6,d7,d8)	,180	,029	,184	6,248	,000
1.İşçi	-,065	,091	-,022	-,712	,477
3. Esnaf	,050	,091	,016	,555	,579
4 .Serbest meslek	-,049	,097	-,014	-,506	,613
5 .Emekli	-,341	,141	-,062	-,2,419	,016
6 .Ev hanımı	,114	,100	,042	1,140	,255
7 .Öğretmen	-,222	,107	-,054	-,2,076	,038
8 .Çiftçi	-,083	,169	-,012	-,492	,623
9 .İşsiz	-,208	,148	-,035	-,1,406	,160
10. Öğrenci	-,084	,091	-,035	-,924	,356

²⁰ Referans grupları: Cinsiyet: Kadın, Medeni Durum: Bekâr, meslek: memur, Siyasi Kimlik: Muhafazakâr.

11. Diğer	-,206	,124	-,041	-1,661	,097
Muhafazakârlık düzeyi	,008	,009	,021	,849	,396
1. Liberal	-,184	,102	-,046	-1,806	,071
3. Sosyal demokrat	-,056	,074	-,022	-,751	,453
4. Milliyetçi/Ülkücü	-,012	,078	-,004	-,160	,873
5. Dindar	,129	,069	,052	1,863	,063
6. Muhafazakâr milliyetçi	,041	,074	,016	,561	,575
7. Diğer	,111	,107	,026	1,040	,299
Açıklanan varyans: ,37					

Cinsiyetin geleneksel kadın erkek rolleri tutumlarına etkisi vardır. Kadınlara göre erkeklerin geleneksel kadın erkek rolleri tutumları (,429) puan artmaktadır. Etki istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0,0001). Bu sonuçlara göre; “*Cinsiyetin aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmaktadır. Eğitim düzeyinin muhafazakâr aile değerlerine bir etkisi vardır. Eğitim düzeyi arttıkça geleneksel kadın erkek rolleri tutum puanı (-,112) puan azalmaktadır. Etki istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0,0001). Bu sonuçlara göre; “*Eğitim düzeyinin aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmaktadır.

Mesleklerin geleneksel kadın erkek rollerine yönelik tutumlara etkisi vardır. Memurlara göre emeklilerin geleneksel kadın erkek rollerine yönelik tutum puanı (-,341) puan azalmaktadır. Etki anlamlıdır (p=,016). Memurlara göre öğretmenlerin geleneksel kadın erkek rollerine yönelik tutum puanı (-,222) puan azalmaktadır. Etki anlamlıdır (p=,038).

İnanç konularının geleneksel kadın erkek rolleri tutum puanına etkisi vardır. İman esaslarına olan inanç derecesi arttıkça muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutum puanı (,410) puan artmaktadır. Etki anlamlıdır (p=0,0001). Bu sonuçlara göre; “*Dini inançların aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmaktadır.

İbadet sıklığı arttıkça muhafazakâr aile değerleri tutum puanı (,134) puan artmaktadır. Etki anlamlıdır (p=0,0001). Bu sonuçlara göre; “*Dini davranışların aileye yönelik muhafazakâr tutumlara bir etkisi vardır*” şeklindeki hipotezimiz, doğrulanmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Alan araştırması şeklinde yapılan bu çalışmada halkın muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutumları araştırılmıştır. Cinsiyet açısından bakıldığında yapılan regresyon analizi sonucu muhafazakâr aile değerleri faktöründe kadınlara erkekler arasında anlamlı bir fark olmadığı ve cinsiyetin bu faktörde etkisinin olmadığı görülmektedir. Geleneksel kadın erkek rolleri faktöründe erkeklerin tutum puanlarının kadınlardan anlamlı düzeyde yüksek olduğu ve cinsiyetin etkili olduğu görülmektedir.

Daha önce Çankırı örnekleminde yaptığımız (2015) çalışmada erkeklerin muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutumları kadınlardan yüksek çıkmıştı. Buradaki sonuçlardan kadınlara erkeklerin kadın erkek rollerinde

farklılaştıkları anlaşılmaktadır. Türkiye'de son yıllarda yasal olarak da “evin reisi erkektir” ibaresi değiştirildi. Kadınların iş hayatına atılmaları, gerek aile içinde ve gerekse de aile dışında birçok konuda kadın erkek rollerinde değişiklik meydana gelmesine neden olmuştur. Geleneksel aile yapısında evin iç işlerinden kadın, dışarıdaki işlerden de erkek sorumludur. Evin maddi yönden geçimini temin etmek erkeğin görevidir. Kadının kocasına itaat etmesi önemli noktalardan biridir. Son yıllarda kadınların iş hayatına atılması, feminist akımlar, kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi gibi değişik faktörler burada etkili olmaktadır. Günümüzde aile içerisinde en fazla tartışma kadın erkek rollerinde olmaktadır.

Yaşa paralel olarak muhafazakârlık artmaktadır. Katılımcıların sayı olarak en fazla olduğu (%25,4) grup 18-24 yaş aralığıdır. Bu gruptakilerin büyük çoğunluğu üniversite öğrencisidir. En fazla farklılaşma bu yaş grubu ile 46 yaş ve üzeri farklılaşmaktadır. Burada kuşak çatışması etkili olabilir. Ayrıca muhafazakârların çok önem verdikleri noktalardan biri tecrübedir. Tecrübe ile sabittir ki yaş ilerledikçe bireyler daha temkinli, daha sakin, olurlar ve hayatı da tecrübe ile daha iyi anlarlar. Aile konusunda da doğal olarak üniversite çağında ve bekâr olan bir bireyin anne babasından farklı düşünmesi beklenen bir durumdur. Medeni durum açısından bakıldığında yukarıdaki tablolarda da görüldüğü gibi yapılan varyans analizinde evlilerle bekârlar anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Fakat regresyon analizinde diğer değişkenlerle etkileşim sonucu medeni durumun etkisi kaybolmaktadır. Medeni durum için de benzer nedenler söylenebilir. Yaş ve evlilik bireyleri daha fazla olgunlaştırmaktadır. Eğitim düzeyinin ve mesleğin muhafazakâr aile değerleri faktöründe etkili olmadığı fakat geleneksel kadın erkek rolleri faktöründe etkili olduğu sonucu çıkmıştır. Öğretmenlerin diğerlerinden farklılaşması eğitim düzeyiyle alakalıdır. Fakat emekli grubun farklılaşması biraz beklemediğimiz bir sonuçtur. Ama emeklilerin hangi meslek grubundan olduğunu bilmediğimiz için bir kanaat belirtemiyoruz.

Genel olarak tablo sonuçlarına bakıldığında muhafazakâr aile değerlerine en fazla etki eden faktörün inanç esasları olduğu görülmektedir. Yapılan regresyon analizi sonucunda temel inanç konularının muhafazakâr aile değerleri faktöründe $\beta:694$ ve geleneksel kadın erkek rolleri faktöründe $\beta:377$ şeklinde en yüksek değere sahip oldukları görülmektedir. İbadet sıklığı muhafazakâr aile değerleri faktöründe $\beta:183$ ve geleneksel kadın erkek rolleri faktöründe $\beta:139$ puan değeriyle inanç konularından sonra en yüksek etki düzeyine sahip olduğu tespit edilmektedir. Tablo sonuçlarına göre aile değerlerine yönelik tutumlar üzerinde en etkili faktörün dindarlık olduğunu söyleyebiliriz.

Muhafazakârlık düzeyi muhafazakâr aile değerleri faktöründe etkili olmaktadır. Fakat geleneksel kadın erkek rollerinde etkili değildir. Siyasi kimlikler varyans analizinde kendi aralarında farklılaşmakla beraber regresyon analizinde diğer değişkenlerin etkisiyle fark kaybolmaktadır.

Siyasi kimlik açısından bakıldığında muhafazakâr aile değerleri faktöründe en düşük tutum puanı ortalaması Liberal kimliğe sahip olanlarda(4,02), ikinci en

düşük tutum puan ortalaması sosyal demokrat kimliğe sahip olanlarda(4,03) olduğu, geleneksel kadın erkek rolleri tutum puanında ise yine benzer şekilde liberal kimliğe sahip olanlarda (3,42) ve sosyal demokrat kimliğe sahip olanlarda (3,44) olduğu görülmektedir. Hatırlanacağı gibi varyans analizinde kimlikler arasında anlamlı düzeyde farklılaşmalar oluşmuştur. Genel olarak bakıldığında muhafazakâr aile değerlerin faktöründeki tutum puan ortalaması (4,02)' lik bir skor oldukça yüksektir. İkinci faktör olan geleneksel kadın erkek rolleri faktöründeki en düşük puan ortalaması (3,42) de yüksek sayılır. Bu sonuçlara göre kimlikler arasında farklar olmakla beraber hepsinin de aile değerlerini önemseydiği sonucu çıkmaktadır.

Siyasi kimliklerin frekans dağılımlarına baktığımızda kendisini dindar olarak tanımlayanların en yüksek orana sahip oldukları (%20,5), ikinci sırada ise kendisini muhafazakâr olarak tanımlayanlar (19,8) gelmektedir. Katılımcıların muhafazakârlık düzeylerini anlamaya yönelik olarak kendilerini hangi düzeyde muhafazakâr olarak gördüklerini 1 hiç muhafazakâr değilim, 10 oldukça muhafazakârım şeklinde sorduk. Frekans dağılımlarının %16,2'lik bir oranla 10 düzeyinin en fazla tercih edildiği, ikinci sırada ise %15,5'lik bir oranla 5 düzeyinin tercih edildiği, üçüncü sırada ise %15,0'lik bir oran ile 8 düzeyinin tercih edildiği görülmektedir.

İstenilen ideal çocuk sayısına baktığımızda en fazla tercih edilen sayının iki çocuk olduğu (%33,8), ikinci sırada ise üç çocuk tercihinin (32,1) yer aldığı görülmektedir. Sizce en vazgeçilmez kurum hangisidir? Şeklindeki sorumuza verilen cevaplarda %49,7'lik bir oranla din kurumu, ikinci sırada ise %32,3'lük bir oran ile aile kurumu gelmektedir. Ev içi kararları kim alır? Sorumuza ise büyük oranda (69,5) ailece karar alırız cevabı verilmiştir. Çocukların eğitimi, meslek seçimi, evlilik tercihi gibi konularda kim karar verir? Sorumuza ise büyük oranda (64,1) ailece karar veririz cevabını vermişlerdir.

Sonuç olarak, dindarlık muhafazakâr aile değerleri ilişkisi konusunda büyük oranda muhafazakâr tutumları dindarlığın etkilediği sonucu çıkmaktadır. Temel tezimiz olan dindarlığın muhafazakâr aile değerlerine yönelik tutumları etkilediği şeklindeki öngörümüz büyük oranda doğrulanmıştır.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M. A., Akal, C. B. ve Köker, L. (1994). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. Ankara: İmge Yayınları.

Akın, M. H. (2012). Türkiye'de Muhafazakârlığın Direnme Noktası Olarak Aile. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 31.

Akkaş, H. H. (2004). *Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke*. Ankara: Kadim Yayınları.

Argın, Ş. (2003). Siyasetin Taşra'sında Taşranın Siyasetini Tahayyül Etmek. Ahmet Çiğdem (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Muhafazakârlık* (Cilt 5). İstanbul: İletişim Yayınları.

Arslantürk, Z. & Amman, T. (2001). *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

- ASAGEM (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Genel M¼d¼rl¼đ¼). (2010). T¼rkiye’de Ergen Profili
- ASAGEM (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Genel M¼d¼rl¼đ¼). (2010). T¼rkiye’de Aile Değerleri Araştırması.
- Aydın, M. (2011). *G¼ncel K¼lt¼rde Temel Kavramlar*. İstanbul: Açıılm Kitap.
- BaŐgil, A. F. (1998). *Din ve Laiklik*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bora, T. (1997). Muhafazakârlığın Değişimi ve T¼rk Muhafazakârlığının Bazı Yol İzleri. *Toplum ve Bilim*, 74.
- Nisbet, R. (1990). Muhafazakârlık. (Çev. Erol Mutlu). Tom Bottomore, Robert Nisbet (Der.). Mete Tunçay ve Aydın Uğur (Yay. Haz.). *Sosyolojik Çöz¼mlenin Tarihi*. İstanbul: Verso Yayınları.
- Canatan, K. (2011). D¼nyada ve T¼rkiye’de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri. Kadir Canatan ve Ergun Yıldırım (Eds.). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açıılm Kitap.
- Canatan, K. (2011). Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi. Kadir Canatan ve Ergun Yıldırım (Eds.). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açıılm Kitap.
- Çaha, Ö. (2004). Muhafazakâr D¼Ő¼ncede Toplum. *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*. İstanbul: AKP Yayınları.
- Çaha, Ö. (2001). *Dört Akım Siyaset*. İstanbul: Zaman Kitap.
- Çapcıoğlu, İ. (2009a). Sosyo-Politik Tutumlar ve Dindarlık: İlahiyat Fak¼ltesi Örneğinde Bir Alan Araştırması. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fak¼ltesi Dergisi*, 14(1), 143-180.
- (2009b). Social Status of Women in Ottoman and Turkish Republican Periods: A Sociological Overview. *The Islamic Quarterly*, 53(1), 1-23.
- (2015). İyilik/İyi İnsan Olma Potansiyelinin Geliştirilmesinde Sosyal Çevrenin Etkisi. *İyilik: İnsanı İyilik Yaşatır*, ss. 159-166. Ankara: TDV Yayınları.
- Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2012). *T¼rkiye’de Aile İŞ ve Toplumsal Cinsiyet*. Erişim Tarihi: 01 Nisan 2014, ipc.sabanciuniv.edu/wp.../02/Aile-2012-ISSP-Family-Survey-final.pdf.
- Çınar, M. (2003). Modern T¼rkiye’de Siyasî D¼Ő¼nce-Muhafazakârlık. Ahmet Çiğdem (Ed.). *Dergâh Dergisi*, 5, İstanbul: İletifŐim Yayınları.
- Doğan, Ő. (2007). *İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Dini Tutumları (Ankara Örneği)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, Ő. (2015). *Muhafazakârlık, Aile ve Kadın (Çankırı Örneği)*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2), 163-193.
- Dubiel, H. (1998). *Yeni Muhafazakârlık Nedir?* (Çev. Erol Özbek). İstanbul: İletifŐim Yayınları.

- Erkal, M. (2011). *Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.
- Giddens, A. (1996). *Beyond Left and Right-The Future of Radical Politics*. Cambridge and Oxford: Polity Press and Blackwell Publishers.
- Heywood, A.(2011). *Siyaset*. Buğra Kalkan (Eds.). (Çev. Bekir Berat Özüpek vd.). Ankara: Liberte Yayın Grubu.
- Karpat, K. (1997). Modern Turkey. P. M. Holt, Ann K.S. Lambton and Bernard Lewis (Eds.). *The Cambridge History Of Islam*, (Volume 1b).
- Kirk, R. (2005). Süreklilik ve Değişim. (Çev. Faruk Çakır). *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, (4), 11-26.
- Kirman, M. A. (2004). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Köker, L. (1989). Liberalizm-Muhafazakârlık İlişkisi Üzerine. *Türkiye Günlüğü*, (9).
- Köni, H., & Torun, İ. (2013). Muhafazakârlık Olgusu ve Amerika-Türkiye Örneklerinde Dini Muhafazakârlık. *Muhafazakâr Düşünce/Conservative Thought*, 10(38).
- Mardin, Ő. (1995). *Türkiye’de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nisbet, R. (1990), Muhafazakârlık. (Çev. Erol Mutlu). Tom Bottomore ve Robert Nisbet (Der.). Mete Tunçay ve Aydın Uğur (Yay. Haz.). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. İstanbul: Verso Yayınları.
- Nisbet, R. (2007). *Muhafazakârlık, Düş ve Gerçek*. (Çev. Kudret Bülbül). Ankara: Kadim Yayınları.
- Oakeshott, M. (2004). Muhafazakâr Olmak Üzerine. (Çev. İsmail Seyrek). *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, (1).
- Öğün, S. S. (1997). Türk Muhafazakârlığının Kültür Kökenleri ve Peyami Safa’nın Muhafazakâr Yanılığı. *Toplum ve Bilim*, 74.
- Özüpek, B. B. (2004). *Muhafazakârlık-Akıl, Toplum, Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Safi, İ. (2005). *Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Sullivan, T. (2004). İslâm, Muhafazakârlık ve Demokrasi. *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*. İstanbul: AKP Yayınları.
- Wilson, F. G. (1980). *The Case for Conservatism*. New York: Penguin Books.
- Yıldırım, S. (2003). Muhafazakârlık, Türk Muhafazakârlığı ve Peyami Safa Üzerine. *Journal of Historical Studies*, 9-18
- Yılmaz, H. (2006). *Türkiye’de Muhafazakârlık, Aile, Batı, Din: İlk Sonuçlar Üzerine Genel Değerlendirme*. (Yayınlanmamış Araştırma Raporu). Proje Desteği: Açık Toplum Enstitüsü ve Boğaziçi Üniversitesi.

Araştırma-İnceleme

**TEKİRDAĞ LİMANI'NIN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ VE
TÜRKİYE LİMANLARI ARASINDAKİ YERİ¹**

İlker EROĞLU²

Öz: Tekirdağ Limanı, Türkiye'nin kuzeybatısında Marmara Bölgesi'nin Ergene ve Çatalca-Kocaeli Bölgeleri sınırları içinde, Marmara Denizi'nin kuzey kıyısında yer almaktadır. Liman, kuzeyde Karadeniz, güneyde Ege ve Akdeniz'deki limanların bağlantı kurabilme olanaklarına sahiptir. Limanın coğrafi konumu deniz ulaşımı ve ticareti açısından yoğun gemi trafiğinin görüldüğü, aynı zamanda stratejik öneme sahip İstanbul ve Çanakkale boğazlarının geçiş güzergâhında bulunmaktadır. Tekirdağ Limanı'nda devlete ve özel sektöre ait olarak inşa edilmiş 32 iskelelin toplam uzunluğu 7 286 m'dir. İskelelerde modern teknik donanım ve teçhizat ile dünya standartlarında hizmet verilmektedir. Tekirdağ Limanı'nda liman sahası toplamı yaklaşık olarak 816.076 m² dir. Limanda iskeleler Marmara Ereğlisi, Tekirdağ Merkez (Süleymanpaşa) ve Barbaros kıyıları olmak üzere üç farklı alana dağılmış durumdadır. Tekirdağ Limanı 2014 yılında toplam yük elleçlemesinde 12.529.022 ton ile Türkiye limanları içinde sekizinci sırada yer almıştır. Toplam yük elleçlemesinde BOTAŞ, MARTAŞ ve OPET liman tesisleri öne çıkmaktadır. Yörede gelişen sanayi ve ticaret sektörlerinin ihtiyaçları doğrultusunda liman alanında yeni iskeleler inşa edilmiştir. ASYAPORT limanının büyük konteyner gemilerinin yanaşmasına olanak sağlayan iskelesi ile İstanbul ve Bursa limanlarının yükünü hafifleteceği öngörülmektedir. Limanda yük ve Ro-Ro taşımacılığı yapılmaktadır. Elleçlenen ürünler içinde sanayi ürünleri ile kimyasal maddeler ağırlıklı olarak bulunmaktadır. İthalatın, ihracattan fazla olduğu Tekirdağ Limanı, bu özelliği ile ithalat limanı olarak nitelendirilebilir. Bu çalışmada Tekirdağ Limanı'nın bölge ve ülke düzeyinde önemine ve tanıtımına coğrafi prensipler doğrultusunda, katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Tekirdağ Limanı, Coğrafi Faktörler, Deniz Ulaşımı, Sanayi, Ticaret, Hinterland.

¹ Bu çalışmanın bir kısmı 16-18 Eylül 2015 tarihlerinde Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından düzenlenen 1. Uluslararası Turkuaz Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. ilkereroglu@hotmail.com

GEOGRAPHICAL FEATURES OF TEKIRDAG PORT AND ITS ROLE AMONG OTHER PORTS IN TURKEY

Abstract: The port of Tekirdağ is located in the northwest of Turkey, on the border of Ergene and Çatalca-Kocaeli region of Marmara Region, on the north banks of the Marmara Sea. The port has advantages as being a connection to Black Sea ports in the north and Aegean and Mediterranean ports in the south. The geographical location of the port is on the strategic gateway of Istanbul and Çanakkale straits where heavy ship traffic has been gone through in terms of maritime and trade transport. The total length of 32 wharfs constructed by either state or private sectors is of 7286 metres. Wharfs serve ships and transportation with their modern equipment in high standards worldwide. The total area of the port is of approximately 816.076 metre square. Wharfs have been divided into the three areas of Marmara Ereğlisi, Tekirdağ (Süleymanpaşa) and Barbaros in terms of location. In 2014, Tekirdağ has become the eighth among Turkey's ports in terms of taking the total amount of 12.529.002 tonnes material. BOTAŞ, MARTAŞ and OPET port premises have been distinguished among others in terms of total amount of handling. New wharfs have been constructed in the port area in line with the needs of developing industrial and trade sectors in the city and it is foreseen for the wharf of ASYAPORT enabling the giant container ships to berth to disburden Istanbul and Bursa ports. Container and Ro-Ro transportation have been carried out in the port. There are industrial products, and chemical substances dominantly among handled products. The port of Tekirdağ could be characterized as an import port since much more import has been done than export. This study aims to contribute to the importance and introducing of Tekirdağ Port on regional and national level considering geographical principles.

Keywords: Port of Tekirdağ, Geographical Features, Maritime Transport, Industry, Trade, Hinterland.

Giriş

Denizyolu ulaşımı ve ticaretinin ana unsurlarından biri limanlardır. Limanlar, denizyolu ile gelen yükün demiryolu veya karayolu ulaşım sektörlerine, kıyı gemiciliğine ait daha küçük gemilere, kara içi suyollarına, ya da bunlardan deniz ulaşımına aktarılması için gerekli teknik donanıma sahip yerlerdir (Atalay, 2011a, ss. 247-248). Türkiye'nin ve Marmara Bölgesi'nin deniz ulaşımı ve ticareti açısından önemli rol oynayan limanlarından biri Tekirdağ Limanı'dır. Coğrafi konumu ulusal ve uluslararası seferler düzenleyen yerli ve yabancı gemilerin geçiş güzergâhında bulunan limanın kuruluş gelişmesinde kıyı özellikleri, iklim koşulları ve topoğrafyanın uygunluğu gibi coğrafi şartların etkisi büyüktür (Şekil 1).

Sanayi kuruluşları ihracat ve ithalat işlemlerini hem ekonomik oluşu hem de zaman kaybını önlemek bakımından limandan yapmaktadırlar. Bu nedenle sanayi ve limanın faaliyetlerindeki artış birbirine bağlı olarak gelişim göstermektedir. Gelişen sanayi sektörü, limanın da gelişmesini sağlamış,

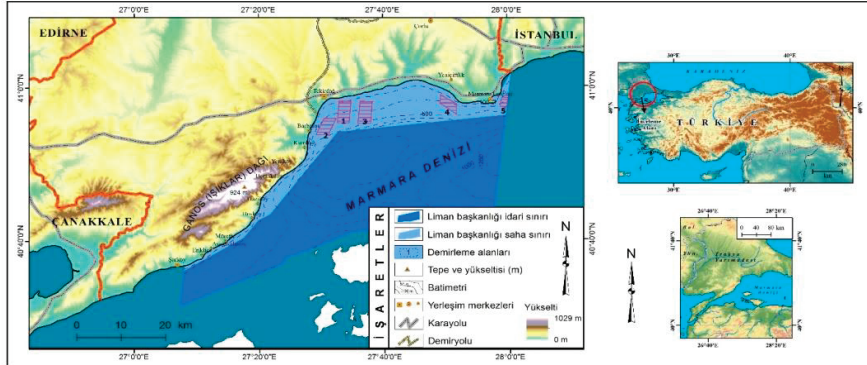
limanın gelişmesi sanayi tesislerinin yatırımlarının artmasına ve çeşitlenmesine yol açmıştır (Eroğlu ve Bozyiğit, 2013, s. 83).

Tekirdağ Limanı'nın İstanbul'a ve Avrupa ülkelerine yakınlığı, bu alanlarla karayolu ve demiryolu bağlantısının olması, bunlara ilaveten havaalanının olması stratejik önemini arttırmakta gelişimi açısından avantaj sağlamaktadır. Tekirdağ Limanı, İstanbul limanlarındaki yığılmaları azaltabilecek dengeli bir gelişmeyi ve ulaşımı sağlayabilecek alternatif bir liman bölgesi potansiyeline sahiptir (Özyavuz ve Şişman, 2014. s. 196) Son yıllarda yaşanan gelişmelerle birlikte ASYAPORT liman tesislerinin de tam manasıyla faaliyete geçmesiyle, sadece ulusal değil, uluslararası lojistik üs olabilecek kapasiteye erişmiş durumdadır.

Tekirdağ Limanı'nda devlete ve özel sektöre ait olarak inşa edilmiş 32 iskele faaliyet halindedir. Bu iskelelerin toplam uzunluğu yaklaşık 7286 m'dir. Ayrıca liman sınırları içinde 7 adet balıkçı barınağı (Marmara Ereğlisi, Tekirdağ Merkez, Barbaros, Kumbağ, Hoşköy, Mürefte ve Şarköy) ve 1 adet yat limanı (marina) bulunmaktadır.

1. Tekirdağ Limanı'nın Coğrafi Konumu ve Doğal Çevre Özellikleri

Tekirdağ ili, Türkiye'nin kuzeybatısında, Marmara Bölgesi'nin Ergene ve Çatalca-Kocaeli Bölümlerinde yer almaktadır (Şekil 1). Doğudan İstanbul, kuzeyden Kırklareli, batıdan Edirne, güneybatıdan Çanakkale illeri ile sınırlanmıştır. Güneyden Marmara Denizi ve kuzeydoğudan Karadeniz ile kıyısı olan bir ilimizdir. İlin Marmara Denizi'nde kıyı uzunluğu 133 km, Karadeniz'de 2,5 km'dir. Tekirdağ Limanı, Tekirdağ ilinin güneyinde, Marmara Denizi'nin kuzey kıyısında yaklaşık olarak doğuda İstanbul-Tekirdağ il sınırı ile batıda Şarköy arasında uzanmaktadır.

Şekil 1. Tekirdağ Limanı'nın Lokasyon ve Genel Özellikleri Haritası

Kıtasal bir kabuk üzerinde bulunan Marmara Denizi, küçük bir iç deniz niteliğindedir. Miyosen denizinin bir kalıntısı olarak değerlendirilen bu deniz günümüzdeki şeklini Neojen'de oluşan dikey tektonik hareketler sonucunda almıştır (Atalay, 2011b, s. 80).

Marmara Denizi'ni kuzey ve batıdan çevreleyen relief genellikle üçüncü zamana ait fliş istifinden müteşekkil dağ ve platoların vadiler tarafından oldukça derin bir surette parçalanmasıyla şekillenmiştir. Yalnız Tekirdağ'ın güneybatısında flişlerden müteşekkil Ganos (Işıklar) Dağı (924 m) sarp kenarı ve yüksek reliefi ile umumi ahengi bozmaktadır (Ardel ve İnadık, 1957, s. 2). Şarköy ve Marmara Ereğlisi arasında uzanan kıyı kesiminde Orta-Üst Eosen'den günümüze kadar farklı yaş ve litolojide çeşitli jeolojik formasyonlar yayılış gösterir (Özşahin, 2015, s. 29).

Tekirdağ kıyılarının şekillenmesinde tektonik ve östatik hareketlerin, dalga ve akarsu aşındırma ve biriktirme faaliyetlerinin önemli rolü olmuştur (Fotoğraf 1a). Tekirdağ ilinin Marmara Denizi kıyıları jeomorfolojik olarak ilerleyen alçak birikim kıyılarından ve gerileyen yüksek aşımın kıyılarından oluşmaktadır. Bununla birlikte yüksek kıyı morfolojisinin hâkim olduğu görülmektedir (Özşahin, 2015, s. 135). Tekirdağ Limanı'nın yer aldığı kıyılar Flandriyen transgresyonu ile deniz istilasına maruz kalmış geniş koylu kıyı tipindedir (Ardel, 1960, s. 16).

Marmara Denizi'nin kuzey kıyıları diğer kıyılarına nazaran daha az girintili çıkıntılı olup, bu kısımda tipik körfezler yoktur. Birbirinden Marmara Ereğlisi çıkıntısıyla ayrılmış olan geniş Silivri ve Tekirdağ girintileri tipik körfez karakterinden uzak olmakla birlikte bu kıyılarda irili ufaklı birçok koy vardır (Ardel, 1975, s. 243).

Tekirdağ kıyılarının tek doğal limanı Marmara Ereğlisi'dir (Fotoğraf 1b). Marmara Ereğlisi'nin bulunduğu arazi morfolojik olarak tombolodur. Marmara Ereğlisi kayalığı Miyosen marn ve kumtaşlarından müteşekkilidir. Yakın zamanda meydana gelmiş bir tombolo ile karaya bağlanmış bulunan yarımadaının üzerinde birbirinden bariz surette eğim kırıklarıyla ayrılmış ve deniz menşeli kavkılara rastlanan düzlükler görülmektedir. Bunların irtifaları 20-22m ve 50-55 metredir (Ardel ve İnadık, 1957, s. 6). Doğusunda Marmara Ereğlisi Koyu ağızı doğu, kuzeydoğu yönüne açık bir yarım daire şeklindedir. Şiddetli lodos ve batı rüzgârlarından korunmak için teknelerin sığındığı bir limandır.

Fotoğraf 1a

Fotoğraf 1b

Fotoğraf 1a: Tekirdağ Barbaros'ta geniş koylu kıyıların görünüşü.

Fotoğraf 1b: Marmara Ereğlisi Koyu'nun görünüşü.

Deniz ulaşımını etkileyen doğal faktörlerin başında iklim şartları gelmektedir (Tümertekin, 1987, s. 16). Tekirdağ ilinde Yarı Nemli Marmara (Geçiş) İklimi egemendir (Koçman, 1993, s. 78). Tekirdağ Meteoroloji İstasyonu'nun 65 yıllık (1950–2014) verilerine göre yıllık ortalama sıcaklık 14,1°C, yıllık ortalama yağış ise 590, 5 mm'dir. Ortalama kar yağışı gün sayısı 12,9 gün, ortalama sisli günler sayısı 7,8 gündür. Tekirdağ'da egemen rüzgâr yönü Ocak ayında N36°W ve frekansı % 48, Temmuz ayında N18°W ve frekansı %39,8 ve yıllık N31,5°W ve frekansı %41,dir. Buna göre Tekirdağ'da egemen rüzgâr yönünün NW olduğu anlaşılmaktadır. Ortalama rüzgâr hızı 2,9 m/s, en hızlı rüzgâr yönü ve hızı N, 31,9 m/s' dir.

Deniz ulaşımı rüzgâr, sis, kar, yağmur ve toz fırtınası gibi olaylardan etkilenir (Doğaner, 1991, s. 120). Tekirdağ Limanı'nda iskelelerin bulunduğu kesimlerin kuzey sektörlü ve egemen rüzgârlara karşı korunaklı olması, sisli ve kar yağışlı gün sayılarının az olması, deniz ulaşımının gelişmesi açısından önemli avantajlar sağlamaktadır.

Marmara Denizi'nin 15m kalınlıktaki yüzey suyunun tuzluluğu Karadeniz'den gelen az tuzlu suların mevcudiyetine bağlı olarak binde 22 iken, 30m derinlikte Akdeniz'den gelen tuzlu sulardan dolayı binde 37,5'e 150m derinlikte binde 38,5'e çıkar. Deniz suyunun sıcaklığı Temmuz'da 23-25°C, Ekim'de 19,5°C'dir; denizin orta kesiminde 100 ila 200m derinlikten sonra 14°C'ye düşerek dibe kadar sabit kalır. Rüzgârlardan dolayı deniz seviyesinde değişme olur. Nitekim lodos estiğinde Marmara'nın kuzey kıyılarında su seviyesi 1m kadar yükselir (Atalay, 2011b, s. 82).

3. Materyal ve Metot

3.1. Materyal

Tekirdağ Limanı'nın kurulduğu sahanın yüzey şekillerini ve kıyı özelliklerini ortaya koymak için 1/100.000 ölçekli topoğrafya haritalarından ve arazi çalışmalarından yararlanılmıştır (Tablo 1). Tekirdağ Liman Yönetmeliği'ne göre liman sınırlarını, iskelelerin lokasyonunu ve gemi demirleme sahalarını gösteren harita çizilmiştir. Ayrıca liman iskelelerinin özelliklerini gösteren tablolar oluşturulmuştur. Limandaki gemi trafiği ve yük elleçlemesinin³ yıllara göre durumunu tespit etmek için T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı ve Tekirdağ Liman Başkanlığı verilerinden faydalanılmıştır. Liman faaliyetleri sanayi tesisleri ve ticari faaliyetlerle ilişkili olarak yürütüldüğünden limanın hinterlandı ve Tekirdağ ilinin sosyo-ekonomik özellikleri Türkiye İstatistik Kurumu ile Tekirdağ Sanayi ve Ticaret Odası verileri ile raporlarından temin edilmiştir. Elde edilen istatistik veriler ile raporlar ışığında tablolar ve

³ Elleçleme: Gümrük gözetimi altındaki eşyanın asli niteliklerini değiştirmeden istiflenmesi, yerinin değiştirilmesi, büyük kaplardan küçük kaplara aktarılması, kapların yenilenmesi veya tamiri, havalandırılması, kalburlanması, karıştırılması ve benzeri işlemleri ifade eder.

grafiklerin oluşturulmasına özen gösterilmiştir. Limana ait çeşitli fotoğraflar eklenerek konunun görsel zenginliğinin artırılması amaçlanmıştır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Veriler ve Veri Kaynakları

Veri Türü	Veri Kaynağı	Üretilen Veri
Topografya haritası (Ölçek: 1/100.000)	Harita Genel Komutanlığı	Temel harita verileri (tepe, yerleşme vs.)
İklim verileri	T. C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü	İklim elemanları değerleri
Tekirdağ Limanı Yönetmeliği	Resmî Gazete (2011 yılı 27 865 Sayılı)	Tekirdağ Limanı idari sınırları
Tekirdağ Limanı iskelelerinden yük elleçleme verileri	Tekirdağ Liman Başkanlığı	Yıllara göre yük elleçleme miktarı
Tekirdağ Limanı iskelelerinden elleçlenen yük çeşitleri verileri	Tekirdağ Liman Başkanlığı	Limanda elleçlenen yük cinsleri
Tekirdağ Limanı iskelelerinin özellikleri	Tekirdağ Liman Başkanlığı	Liman sahasının alanı ve toplam iskele uzunluğu
Taşımacılık türü ve yıllara göre gemi sayıları	T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	Tekirdağ Limanı'nın gemi trafiği
İllerin yıllara göre ihracat ve ithalat değerleri	Türkiye İstatistik Kurumu	Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli illerinin ihracat ve ithalat değerleri
Nüfus verileri	Türkiye İstatistik Kurumu	Tekirdağ ili nüfusu ve özellikleri
Sanayi ve ticaret raporu	Tekirdağ Sanayi ve Ticaret Odası	Tekirdağ'daki firmaların sektörler bazında dağılımı

3.2. Metot

Tekirdağ Limanı'nın coğrafi özellikleri öncelikle Coğrafya biliminin temel düşünce ve ilkeleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu konuda önce literatür taranmış, daha sonra saha çalışmalarına geçilerek gezi - gözlem, anket ve mülakat yöntemleri uygulanmış, olay ve olgular yerinde saptanmıştır. Başta Tekirdağ Liman Başkanlığı olmak üzere ilgili kişi ve kuruluşlarla görüşmelerde bulunulmuştur. Elde edilen bilgiler, belgeler ve sayısal veriler doğrultusunda haritalar, tablolar ve grafikler oluşturulmuştur. Bu verilerle birlikte ortaya çıkan bulgular dikkatlice analiz edilerek yazıya dökülmüştür. Konunun yazımı aşamasında da zaman zaman ilgili kişi ve kuruluşlarla görüşmeler gerçekleşmiştir.

4. Bulgular

4.1. Tekirdağ Limanı'nın Kuruluşu ve Gelişimi

Tekirdağ çevresi antik çağlardan beri birçok uygarlığın kurulduğu bir alandır. Bölge genelinde en eski tarihli olarak M.Ö. IV. yy'a kadar inen bir yerleşim sürekliliğinden bahsetmek mümkündür (Ateş, 2009, s. 9). Tekirdağ kazasının merkezi olan Rodosçuk, antik dönemden Osmanlı idaresine kadar Trakya Yarımadası'ndan toplanan hububatın sevkiyatının yapıldığı bir iskele olarak karşımıza çıkmaktadır (Ateş, 2009, s. 21). Rodosçuk Limanı'na pek çok şehir ve bölgeden çeşitli ticari mallar gelmekteydi (Tablo 2). İkinci iskele XVI.yy'ın ikinci yarısında Rüstem Paşa tarafından yaptırılmıştır. Rüstem Paşa iskelesi sicil kayıtlarda Taş İskele olarak geçmektedir (Ateş, 2009, s. 90).

Tekirdağ Limanı özellikle Cumhuriyet Dönemi öncesi Trakya ve Marmara'nın en önemli ticaret limanı olarak kullanılmış, fakat 1890 yılında yapımı tamamlanan Rumeli demiryoluyla Edirne'nin İstanbul ve Dedeağaç'a bağlanması ile kullanımı geri planda kalmıştır. Daha sonra yine Cumhuriyet Dönemi'nde hinterlandı, coğrafi konumu ve önemli karayolu bağlantısının bir sonucu olarak tekrar önem kazanmıştır (Akarçay, 2011, s. 139).

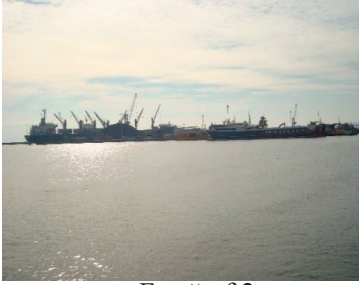
Tablo 2: *Rodosçuk Limanına Gelen Ticari Mallar (XVI. - XVII. Yüzyıllar)*⁴

Şehir	Ticari Mallar
Edirne	Deri ve kürk, kalay
Samako	Ham demir, çelik, çivi, demirden mamul alet, edevat
Filibe	Başta pirinç olmak üzere çeşitli tahıl ürünleri ve aba
Bursa	Kestane, buz, esir,
Eflak	Deri, kürk, mum yağı ve hayvansal ürünler
Dimetoka	Başta buğday olmak üzere çeşitli tahıl ürünleri ve sair hammaddeler
Gelibolu (İnöz-Kavak)	Tuz
Marmara Adası	Mermer ve zeytin
İzmir	Başta kuru üzüm olmak üzere çeşitli yaş ve kuru meyveler, keten, tulum peyniri, mazi, zeytin, sabun, zeytinyağı, penbe, kirpas. Ayrıca Batı Anadolu'da yetişen bazı ürünler (Örneğin Sandıklı'dan afyon)
Mısır	Pirinç, mercimek, şeker, biber, karanfil, baharat, kahve ve keten.

Rodosçuk İskelesi ve Taş İskele'ye, Cumhuriyet Dönemi'nde, Tekirdağ ilinde gelişen sanayi, ticaret, ulaşım, tarım vb. faaliyetlere bağlı olarak yeni iskeleler eklenmiştir. Tekirdağ Limanı'ndaki iskelelerden ilki 1952 yılında Türkiye Denizcilik İşletmeleri Liman İşletmesi tarafından kurulmuştur (Fotoğraf 2a, 2b). Bu iskeleye 1992 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi Liman İşletmesi iskelesi (Fotoğraf 3a, 3b), 1994 yılında BOTAŞ iskelesi, 1995 yılında MARTAŞ iskelesi (Fotoğraf 4a), 2002 yılında BÜTANGAZ iskelesi, 2006 yılında OPET iskelesi (Fotoğraf 4b), 2009 yılında ARGAZ iskelesi, 2013 yılında Marmara Depoculuk Liman İşletmesi iskelesi (Fotoğraf 4b) ve 2015 yılında ASYAPORT iskelesi (Fotoğraf 5a, 5b) eklenmiştir. Tekirdağ Limanı'nda faal olarak hizmet veren bu iskelelerin yanında Askeri iskele, Şarköy iskelesi ve Mürefte iskelesi atıl vaziyette bulunmaktadır.

Türkiye Denizcilik İşletmeleri Tekirdağ Liman İşletmesi iskelenin özelleştirilmesi neticesinde Haziran 1997'de Akkök Şirketler Grubu tarafından Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'ndan devralınmıştır. Bu tarihten itibaren AKPORT Tekirdağ Liman İşletmesi olarak faaliyet gösteren iskele, Mayıs 2012 yılında limanı işleten grubun sözleşmeyi sonlandırmasıyla tekrar Türkiye Denizcilik İşletmeleri'ne devredilmiştir (Fotoğraf 2a, 2b).

⁴ Kaynak: Ateş, 2009, s. 229.

Fotoğraf 2a

Fotoğraf 2b

Fotoğraf 2a, 2b: Türkiye Denizcilik İşletmeleri Liman İşletmesi'nin eski ve yeni iskelelerinde yükleme ve boşaltma yapan gemilerin görünüşü.

Fotoğraf 3a

Fotoğraf 3b

Fotoğraf 3a, 3b: Toprak Mahsulleri Ofisi İşletmesi'nin 590 m uzunluğundaki iskelesinin görünüşü.

Fotoğraf 4a

Fotoğraf 4b

Fotoğraf 4a, 4b: Marmara Ereğlisi'nde MARTAŞ (4a), OPET ve Marmara Depoculuk (4b) liman iskelelerinin görünüşü.

Fotoğraf 5a

Fotoğraf 5b

Fotoğraf 5a, 5b: Tekirdağ Barbaros'ta yer alan ASYAPORT liman iskelesinin görünüşü.

4.2. Tekirdağ Limanı'nın Genel Özellikleri ve Teknik İmkânları

Tekirdağ Limanı'nın İdari sınırı $41^{\circ}01' 57''$ K - $28^{\circ} 00' 33''$ D (Tekirdağ – İstanbul il sınırı) $40^{\circ} 43' 30''$ K - $28^{\circ} 00' 33''$ D, $40^{\circ} 42' 00''$ K - $27^{\circ} 37' 34''$ D, $40^{\circ} 38' 40''$ K - $27^{\circ} 27' 00''$ D, $40^{\circ} 38' 06''$ K - $27^{\circ} 27' 00''$ D, $40^{\circ} 32' 42''$ K - $27^{\circ} 10' 30''$ D ve $40^{\circ} 37' 48''$ K - $27^{\circ} 10' 30''$ D boylam ve enlemleri arasında kalan deniz alanından oluşmaktadır (Resmi Gazete, 2011, 27 865). Görüldüğü gibi Tekirdağ Limanı'nın idari sınırı Tekirdağ ilinin idari sınırlarının kıyı sınırına tekabül etmekte olup Liman Başkanlığı idari sınırı ve gemilerin demirleme alanlarının yer aldığı Liman Başkanlığı saha sınırı olmak üzere iki alana ayrılmaktadır. Tekirdağ Liman Yönetmeliği'ne göre Liman Başkanlığı saha sınırında gemilerin büyüklüklerine ve taşıdıkları yüklerin özelliklerine göre beş demirleme sahası belirlenmiştir. Bir numaralı alanda 1000 GT'dan küçük tehlikeli yük taşımayan gemiler, iki numaralı alanda 1000 GT'dan büyük tehlikeli yük taşımayan gemiler, üç numaralı alanda tehlikeli yük gemileri, dört numaralı alanda tehlikeli yük taşımayan gemiler ve beş numaralı alanda LNG tankerleri demirlemektedir (Şekil 1), (Fotoğraf 6a, 6b).

Tekirdağ Limanı'nda liman faaliyetleri T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı tarafından hazırlanan Tekirdağ Liman Yönetmeliği hükümlerine göre yürütülmektedir. Bu yönetmeliğe göre liman sahasına gelen, kıyı tesislerine yanaşacak veya bu tesislerden ayrılacak, 1000 GT ve üzerindeki Türk bayraklı gemiler ile 500 GT ve üzerindeki yabancı bayraklı gemiler kılavuz kaptan almak zorundadırlar. Ayrıca 2000 GT ve daha büyük gemilerin römorkör alma zorunluluğu da vardır (Resmi Gazete, 2011, 27865).

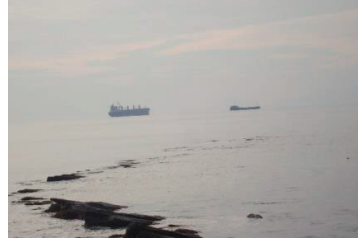
Tekirdağ Limanı'nda devlete ve özel sektöre ait olarak inşa edilmiş 32 iskele faaliyet halindedir (Tablo 3). Bu iskelelerin toplam uzunluğu yaklaşık 7 286 m'dir. Ayrıca liman sınırları içinde 7 adet balıkçı barmağı (Marmara Ereğlisi, Tekirdağ Merkez, Barbaros, Kumbağ, Hoşköy, Mürefte ve Şarköy) ve 1 adet yat limanı (marina) bulunmaktadır.

Tekirdağ Limanı'nda iskeleler lokasyon olarak Marmara Ereğlisi, Tekirdağ Merkez (Süleymanpaşa) ve Barbaros olmak üzere üç farklı alana dağılmış durumdadır. ARGAZ, BÜTANGAZ, MARTAŞ, BOTAŞ, OPET ve Marmara Depoculuk Liman İşletmeleri Marmara Ereğlisi'nde, Türkiye Denizcilik Liman İşletmesi, Toprak Mahsulleri Ofisi Liman İşletmesi Tekirdağ Merkez'de ve ASYAPORT Liman İşletmesi ise Barbaros'ta yer almaktadır.

Fotoğraf 6a

Fotoğraf 6b

Fotoğraf 6a, 6b: Tekirdağ Süleymanpaşa'da (6a) ve Marmara Ereğlisi'nde (6b) liman alanının demirleme sahasında bekleyen gemilerin görünüşü.

Limn iskelelerinden ARGAZ, BOTAŞ ve BÜTANGAZ şamandıralı tesislerdir (Tablo 3). Şamandıra sistemi ARGAZ'da toplam 145 m uzunluğunda 3 adet şamandıradan, BOTAŞ'ta 380 m uzunluğundaki şamandıradan oluşmaktadır. BÜTANGAZ'da şamandıralar kıyıda 1 100 m açıktaki büyük ve küçük şamandıra olarak kurulmuşlardır. Diğer limn tesislerinden ASYAPORT'ta 1 iskele (2010 m), Marmara Depoculuk Limn İşletmesi'nde 1 iskele (230 m), MARTAŞ'ta 7 yük elleçleme iskelesi (1 157 m) ve 4 Ro-Ro iskelesi, OPET'te 1 iskele (700 m), Türkiye Denizcilik İşletmeleri Limn İşletmesi'nde 7 iskele (2 074 m) ve Toprak Mahsulleri Ofisi Limn İşletmesi'nde 1 iskele (590 m) hizmet vermektedir. Bütün iskelelerde su derinliği 1,5 m ile 22 m arasında değişmektedir (ARGAZ 16,5 m, ASYAPORT 20 m, BOTAŞ 17 m, BÜTANGAZ 10-13 m, Marmara Depoculuk 19 m, MARTAŞ 4 -18 m, OPET 22 m, TDİ Limn İşletmesi 1,5-11 m, TMO Limn İşletmesi 6-12 m).

Limnlerde rıhtım, iskele ve manevra alanındaki su derinliği demirlemek ve manevra yapmak açısından önem taşımaktadır. Limnlerde demirlemek için uygun derinlik -10 m olarak kabul edilir. -30 m'den fazla derinlikler demirlemek için uygun değildir (Doğaner, 1991, s. 119). Buna göre Tekirdağ Limanı'ndaki su derinliği gemilerin demirlemesi için uygun olduğunu söylemek mümkündür. Tekirdağ kıyılarında -50 m izobati Marmara Ereğlisi kıyısında yaklaşık 2 700 m, Tekirdağ şehir merkezi kıyısında yaklaşık 4 500 m, Kumbağ kıyısında yaklaşık 760 m ve Uçmakdere kıyısında yaklaşık 150 m mesafeden geçmektedir (<http://portal.emodnedbathymetry.eu/depth.contours.>).

Tekirdağ Limanı'nda limn sahası toplamı yaklaşık olarak 816.076 m² dir. İskelelerde çeşitli yükleme ve boşaltma yapabilme kapasitesine sahip modern teknik donanım bulunmaktadır. Örneğin ASYAPORT iskelesinde 11 adet 24

yan sıraya kadar hizmet verebilecek kapasitede rıhtım vinci ile 33 adet lastik tekerlekli saha vinci bulunmaktadır. MARTAŞ iskelesinde kantar, vinçler (15 ton, 40 ton, 120 ton, 180 ton), 9 adet ekskavatör ve 2 adet konteyner elleçleme makinesi vardır. Ayrıca modern depolama alanları, antrepolar, demiryolu bağlantısı ve Ro-Ro rampası da bulunmaktadır (<http://www.asyaport.com/Default.html>, <http://www.martasgroup.com/tr/denizyolu-tasimaciligi.html>).

Tablo 3: Tekirdağ Limanındaki İskeleler ve Özellikleri⁵

İskele Adı	No	Uzunluk (m)	Derinlik (m)	Elleçlenen Yük Türü	Elleçleme Kapasitesi	Toplam Liman Sahası (m ²)	
ARGAZ	Şamandıralı Tesis (3 adet)	145	16,5	Akaryakıt LPG	72 000 ton/yıl	110 000	
ASYAPORT	1	2010	20	Konteyner Genel kargo Dökme yük	2 500 000 TEU/Yıl	320 000	
BOTAŞ	Şamandıralı Tesis	380	17	LNG	9 100 000 m ³ /yıl	-	
BÜTANGAZ	Küçük Şamandıra	Kıyıda 1100m açıktaki	10	LPG	362 880 ton/yıl	148 000	
	Büyük Şamandıra		13				
Marmara Depoculuk	1	230	19	Akaryakıt	14 016 000 m ³ /yıl	2 559	
MARTAŞ	1	136	14	Sıvı Kuru, Genel yük Ro-Ro Konteyner	5 000 000 ton/yıl	100 000	
	2	228	18				
	3	218	12				
	4	216	7				
	5	196	4-7				
	6	100	4-10				
	7	63	12				
	Ro-Ro İskeleleri						
	1	-	7				
	2	-	6				
	3	-	4				
	4	-	10				
OPET	1	700	22	Petrol ve türevleri	15 000 000 ton/yıl sıvı yük	8 554	
Türkiye Denizcilik İşletmeleri Liman İşletmesi	1	252	1,5-11	Dökme yük Sıvı Elleçleme Konteyner Ro-Ro	3 000 000 ton/yıl	118 563	
	2	176					
	3	328					
	4	356					
	5	292					
	6	343					
	7	327					
Toprak Mahsulleri Ofisi Liman İşletmesi	1	590	6-12	Bitkisel yağ Hububat	2 628 000 ton/yıl	8 400	

⁵ Kaynak: Tekirdağ Liman Başkanlığı

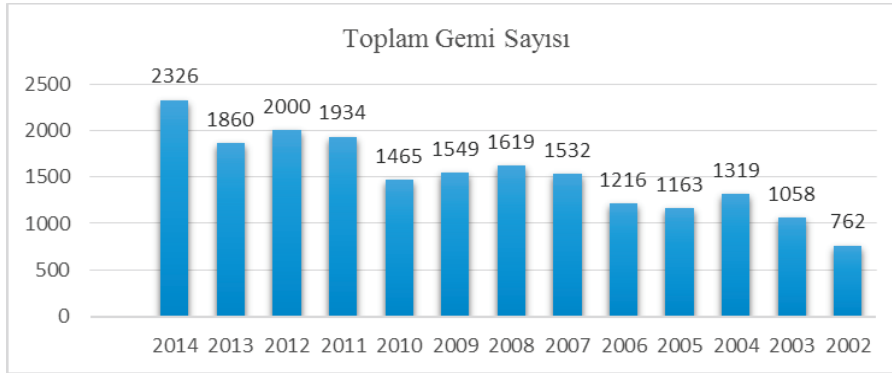
4.3. Tekirdağ Limanı'nda Yük ve Ro-Ro Taşımacılığı

Tekirdağ Limanı'na ulusal ve uluslararası limanlardan gelen yerli ve yabancı gemiler yük ve Ro-Ro taşımacılığı yapmaktadır. Limana yanaşan gemi sayısı 2002 yılında 762 iken 2014 yılında 2 326 gemiye yükselmiştir (Tablo 4, Şekil 2). Buna göre son 13 yıl içinde Tekirdağ Limanı'na yanaşan gemi sayısı % 205,2 (1564 gemi) oranında artış göstermiştir. Gemi sayısı 2005, 2009, 2010 ve 2013 yılları haricindeki bütün yıllarda artmıştır. Özellikle 2003 (%38,8), 2004 (%24,7), 2007 (%26), 2011 (%32) ve 2014 (%25,1) yıllarında gemi sayısında önemli artışlar yaşanmıştır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Tekirdağ Limanı'nda ASYAPORT gibi dünya ölçeğinde bir liman tesisinin faaliyete geçmesiyle gemi sayısı çok daha artacaktır.

Tablo 4: Tekirdağ Limanı'nda Gemi Trafikinin Yıllara Göre Durumu (2002-2014)⁶

Yıllar	Gemi Sayısı		Toplam Gemi Sayısı	Artış Oranı (%)
	Türk Bayraklı	Yabancı Bayraklı		
2014	1453	873	2326	25,1
2013	861	999	1860	-7,0
2012	838	1162	2000	3,4
2011	745	1189	1934	32,0
2010	-	-	1465	-5,4
2009	-	-	1549	-4,3
2008	-	-	1619	5,7
2007	-	-	1532	26,0
2006	-	-	1216	4,6
2005	-	-	1163	-11,8
2004	-	-	1319	24,7
2003	-	-	1058	38,8
2002	-	-	762	-

200

Şekil 2. Tekirdağ Limanı'nda Gemi Trafikinin Yıllara Göre Durumu (2002-2014)

⁶ Kaynak: T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı ve Tekirdağ Liman Başkanlığı, 2015.

Tekirdağ Limanı'na 2014 yılında yanaşan 2326 geminin %62,5'i (1 453 gemi) Türk bayraklı gemi, %37,5'i (873 gemi) yabancı bayraklı gemidir. 2013 yılında limana yanaşan 1 860 geminin %46,3'ü (861 gemi) Türk bayraklı gemi, %53,7'si (999 gemi) yabancı bayraklı gemidir. 2013 yılında Türk bayraklı gemilerden 185 âdeti uluslararası sefer, 676 âdeti kabotaj taşımacılığı yapmış, yabancı bayraklı gemilerden 962 âdeti uluslararası sefer, 37 âdeti transit taşımacılık yapmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: Tekirdağ Limanı'na 2013 Yılında Gelen Gemilerin Özelliklerine Göre Dağılımı⁷

Uluslararası Sefer			Kabotaj	Transit	Toplam
Türk Bayraklı	Yabancı Bayraklı	Toplam			
185	962	1147	676	37	1860

Tekirdağ Limanı 2014 yılı itibariyle ülkemiz limanlarındaki gemi trafiği bakımından 2 326 gemi ile 11. sırada yer almıştır (İzmit 10.252 gemi, Ambarlı 5318 gemi, Aliağa 4 814 gemi, Mersin 4 561 gemi, Gemlik 3 982 gemi, Tuzla 3688 gemi, İskenderun 3 591 gemi, İstanbul 3 156 gemi, Samsun 2 671 gemi, İzmir 2 432 gemi). 2013 yılında ise 1 860 gemi ile 12. sırada yer almıştır (İzmit 10 621 gemi, Ambarlı 5 574 gemi, Mersin 5 076 gemi, Aliağa 4 937 gemi, Tuzla 3 773 gemi, Gemlik 3 743 gemi, İstanbul 3 683 gemi, İskenderun 3 681 gemi, Samsun 2 583 gemi, İzmir 2 494 gemi, Bodrum 2 004 gemi).

Tekirdağ Limanı'nda elleçlenen yük miktarında 1997 yılından günümüze önemli artış olmuştur. 1997 yılında toplam elleçlenen yük miktarı 1.872.461 ton iken 2006 yılında 3.731.092 tona, 2014 yılında 12.529.022 tona çıkmıştır (Tablo 6, Şekil 3). 1997-2014 yılları arasında en fazla elleçlemenin yapıldığı yıl olarak 19.758.745 ton ile 2012 yılıdır. Toplam elleçleme miktarı 18 yıl (1997–2014) içinde %569,1 oranında artış göstermiştir. Limanda elleçlenen yükte bütün yıllarda boşaltılan yük miktarı, yüklenen yük miktarından daha fazladır. 1997 yılında 291.104 ton yükleme, 1.581.357 ton boşaltma, 2006 yılında 990.913 ton yükleme, 2.740.179 ton boşaltma ve 2014 yılında 1.558.245 ton yükleme, 10.970.777 ton boşaltma yapılmıştır. 1997–2014 yılları arasında Tekirdağ Limanı'nda yapılan yükleme miktarı %435,3 oranında artarken, boşaltma miktarı %593,8 oranında artmıştır.

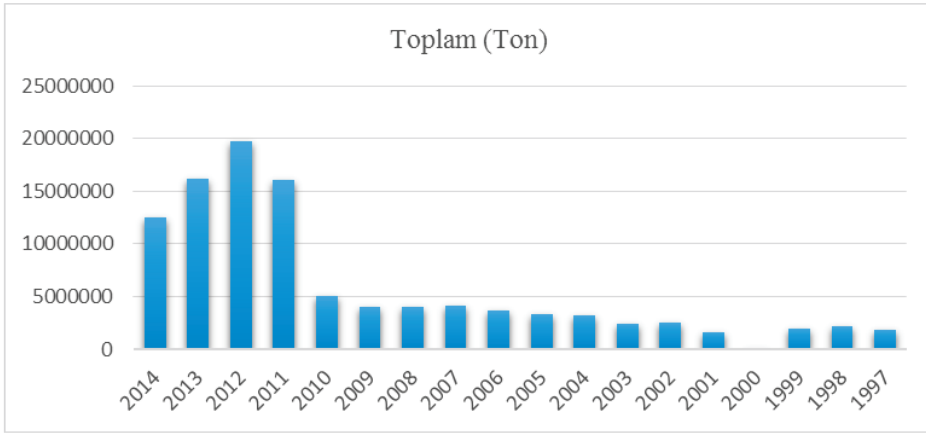
Tablo 6: Tekirdağ Limanı'nda Yükleme ve Boşaltma Miktarlarının Yıllara Göre Dağılışı (1997-2014)⁸

Yıllar	Yükleme (Ton)	Boşaltma (Ton)	Toplam (Ton)
2014	1 558 245	10 970 777	12 529 022
2013	4 866 947	11 257 950	16 124 897
2012	6 625 245	13 133 500	19 758 745
2011	4 627 476	11 468 003	16 095 479
2010	1 394 666	3 676 232	5 070 898
2009	1 232 129	2 812 157	4 044 286

⁷ Kaynak: T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2015.

⁸ Kaynak: T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı ve Tekirdağ Liman Başkanlığı, 2015

2008	925 434	3 159 726	4 085 160
2007	771 123	3 373 233	4 144 356
2006	990 913	2 740 179	3 731 092
2005	1 105 336	2 198 514	3 303 850
2004	1 092 755	2 193 144	3 285 899
2003	744 839	1 730 902	2 475 741
2002	690 086	1 820 562	2 510 648
2001	644 606	991 421	1 636 027
2000	1 710	145 294	147 004
1999	794 972	1 125 019	1 919 991
1998	748 473	1 494 730	2 243 203
1997	291 104	1 581 357	1 872 461

Şekil 3. Tekirdağ Limanı'nda Toplam Elleçleme Miktarlarının Yıllara Göre Dağılımı (1997-2014)

Tekirdağ Limanı'nda 2012-2014 yılları arasında elleçlenen yükün tesisler bazında dağılımında Askeri İskele dışında bütün tesislerde boşaltma yüklemekten fazladır (Tablo 7). Askeri İskele'de sadece yükleme yapılmıştır. ARGAZ, ASYAPORT, BOTAŞ ve BÜTANGAZ iskelelerinden 2012-2014 yılları arasında sadece boşaltma yapılmıştır. TMO Liman İşletmesi İskelesi'nde 2012 ve 2014 yıllarında yine sadece boşaltma yapılmıştır.

BOTAŞ, MARTAŞ, OPET ve TDİ Liman İşletmesi tesisleri yük elleçlemesinde öne çıkan tesislerdir. 2012 yılında OPET 11.028.082 ton ile birinci sırada, BOTAŞ 3.752.527 ton ile ikinci sırada, MARTAŞ 3.074.622 ton ile üçüncü sırada ve TDİ Liman İşletmesi 1.645.282 ton ile dördüncü sırada yer almıştır. Elleçlenen yük miktarında 2013 yılında da sıralamanın değişmediği ilk sırada 8.186.757 ton ile OPET, 2.908.190 ton ile BOTAŞ'ın ikinci sırada, 2.742.212 ton ile MARTAŞ üçüncü sırada ve 1.839.959 ton ile TDİ Liman İşletmesinin dördüncü sırada yer aldığı görülmektedir. 2014 yılında BOTAŞ 3.632.297 ton ile en fazla yük elleçlenen ve sadece boşaltma yapılmış bir tesisidir. İkinci sırada 2.634.679 ton ile MARTAŞ yer almıştır. Önceki yıllarda ilk sırada bulunan OPET 2.523.600 ton ile üçüncü sıraya inmiştir. Dördüncü sırada 1.790.132 ton

ile Marmara Depoculuk Liman İşletmesi, beşinci sırada ise 1.685.122 ton ile TDİ Liman İşletmesi gelmektedir.

Tablo 7: Tekirdağ Limanı'nda Elleçlenen Yükün Tesisler Bazında Dağılımı (2011-2014)⁹

Tesis Adı	2012		2013		2014	
	Yükleme	Boşaltma	Yükleme	Boşaltma	Yükleme	Boşaltma
ARGAZ	0	18 423	0	11 386	0	14 087
Askeri İskele	16 500	0	10 900	0	11 000	0
ASYAPORT	-	-	-	-	-	-
BOTAŞ	0	3 752 527	0	2 908 190	0	3 632 297
BUTANGAZ	0	142 379	0	130 976	0	129 884
Marmara Depoculuk	0	0	11 750	137 562	176 025	1 614 107
MARTAŞ	1 161 918	1 912 704	924 246	1 817 966	537 196	2 097 483
OPET	5 190 139	5 167 754	3 674 226	4 512 531	829 366	1 694 234
TDİ Liman İşletmesi	256 688	1 388 594	180 128	1 659 831	122 684	1 562 468
TMO Liman İşletmesi	0	80 930	62 900	64 205	0	87 701

Denizyolu yük taşımacılığı ithalat, ihracat, transit ve kabotaj (iç ticaret) olmak üzere 4 gruba ayrılmaktadır. Örneğin; Tekirdağ Limanı'nda 2012 yılında gerçekleşen yüklemenin 6.030.290 tonu ihracat, 582.855 tonu kabotaj ve 12.100 tonu transit taşımacılıktır. Boşaltılan yükün ise 12.628.664 tonu ithalat, 503.958 tonu kabotaj ve 878 tonu transit taşımacılık yapılan yüküdür. İthalatın, ihracatın iki katından fazla olduğu liman, bu özelliği ile ithalat limanı olarak nitelendirilebilir.

Tekirdağ Barbaros'ta bulunan ASYAPORT iskelesi yıllık 2.500.000 TEU'ya varan kapasitesi ile Türkiye'nin en büyük, Hamburg ve Rotterdam'dan sonra Avrupa'nın üçüncü büyük limanı, ayrıca yine Türkiye'nin ilk transit konteyner limanıdır (İMEAK Deniz Ticaret Odası, 2015). Temmuz 2015'te hizmete giren ASYAPORT limanının büyük konteyner gemilerinin yanaşmasına olanak sağlayan iskelesi ile İstanbul ve Bursa limanlarının yükünü hafifleteceği öngörülmektedir.

ARGAZ ve BÜTANGAZ liman tesisleri ithal olarak gelen LPG'nin (Likit Petrol Gaz) elleçlendiği şamandıralı terminallerdir.

BOTAŞ liman tesisi Türkiye'de doğalgaz arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi için hem baz yük tesisi olarak çalıştırmak, hem de ihtiyaç duyulduğunda pik düşürücü olarak devreye sokulmak üzere Marmara Ereğlis'i'nde inşa edilmiş LNG ithal terminalidir. Nijerya'dan ve Cezayir'den gelen LNG'nin (Likit Natürel Gaz) sıvılaştırılmış doğal gazın depolandığı ve gaz fazna geçirilerek Rusya'dan gelen doğal gaz hattına pompalandığı tesislerdir. 1994 yılında işletmeye alınan terminalin sürekli akıtma kapasitesi 685.000 m³/saattir.

⁹ Kaynak: Tekirdağ Liman Başkanlığı, 2015.

MARTAŞ Liman İşletmesi yurt dışından gelen hurda demiri kendi tesislerinde haddeleyerek inşaat demiri haline getirip iç ve dış piyasaya arz etmektedir. Bunun dışında genel kargo limanı, römorkör ve pilotaj hizmetleri de vermektedir.

OPET Liman İşletmesi petrol ve türevi ürünleri depolama kapasitesine sahip bir limandır. Liman tesisleri ile depoları/siloları arasındaki boru hattının uzunluğu yaklaşık 2 200 metredir. Limanda yükleme ve tahliye işlemlerini üç koldan boru hattı ile yapılmaktadır.

TMO Liman işletmesi 70.000 ton depolama ve yaklaşık 6 000 m² kapalı alana sahip pms-otomasyon sistemiyle tam otomatik karayolu alım, ihracat, satış ve transfer yapabilme özelliğine sahip modern bir depolama ünitesine sahiptir.

Tekirdağ Limanı'nda MARTAŞ, TDİ Liman İşletmesi ve Barbaros iskelelerinden Ro-Ro taşımacılığı ve arabalı vapur seferleri yapılmaktadır. Tekirdağ Limanı ile Fransa'nın Toulon Limanı arasında 2009 yılında 12.019 araç, 2010 yılında 9269 araç taşınmış, İtalya'nın Trieste Limanı arasında 2010 yılında 1 039 araç, 2013'te 1 466 araç ve 2014'te 1 061 araç taşınmıştır. (T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2015). Tekirdağ Limanı ile Avşa Adası, Marmara Adası ve Bandırma arasında düzenli olarak seferler gerçekleştirilmektedir.

Tekirdağ Limanı'nda elleçlemesi yapılan yük cinsleri incelendiğinde çeşitli sanayi ürünleri, tarımsal ürünler, kimyasal maddeler, akaryakıt ve yakıt ürünleri ve konteyner olduğu görülmektedir (Tablo 8).

Tablo 8: Tekirdağ Limanı'nda Eleçlenen Yük Cinsleri¹⁰

Sanayi Ürünleri	Kimyasal Maddeler	Tarım Ürünleri	Akaryakıt ve Yakıt Ürünleri	Konteyner
Alüminyum tüp	Fosfatlı gübreler	Ayçekirdeği	Fuel oil	Konteyner (20'lik Boş)
Tel, profil, çubuk demir	Üre gübresi	Buğday ve mahlut	Jet yakıtı (Benzin tipi)	Konteyner (20'lik Dolu)
Boru ve bağlantı parçaları	Diğer imal edilmiş gübreler	Bitkisel yağ	Ham petrol	Konteyner (40'lık Boş)
Hurda demir	Diğer sülfat ve sülfatlar	Palm yağı	Propan veya bütan (Svılaştırılmış)	Konteyner (40'lık Dolu)
Demir-çelik ürünleri	Temel kimyasallar	Buğday unu	Taşkömürü (Briktlenmemiş)	
İplikler ve kırılmış iplik telleri	Glasiyel asetik asit (Buzlu asetik asit)	Kepek	Kurşunsuz Benzin	
Cam elyafından yapılmış fitiller	Sodyum karbonat		Motorin	
Cam, tabaka cam, levha	Kostik (Sodyum Hidroksit)		LNG (Svılaştırılmış Doğal gaz)	

¹⁰ Kaynak: Tekirdağ Liman Başkanlığı, 2015

Kâğıt hamuru	Nitrik asit ve sülfonitrik asit		LPG (Sıvılaştırılmış Petrol gazı)	
Çimentolar				
Bentonit				
Kuars (Kuvarsit)				
Silis kumu				

Tekirdağ Limanı ile ticaret yapılan ölkeler içinde başta Avrupa ölkeleri olmak üzere dünyanın dört yanından ölkeler bulunmaktadır (Almanya, Arnavutluk, Bulgaristan, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İtalya, İspanya, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Ukrayna, Yunanistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Eritre, Fas, Gambiya, Libya, Mısır, Tunus, Yemen, Azerbaycan, İsrail, Kazakistan, Lübnan, Rusya, Türkmenistan, A.B.D, Kanada, Küba, Endonezya).

Tekirdağ Limanı ölkemizin en fazla yük elleçlenen limanları arasında 2014 yılında 8. sırada (Kocaeli, Botaş (Ceyhan), Aliağa, Ambarlı, Mersin, İskenderun, Gemlik Limanı), 2013 yılında 7. sırada (Kocaeli, Botaş (Ceyhan), Ambarlı, Aliağa, Mersin ve İskenderun Limanı) ve 2012 yılında yine 7. sırada (Kocaeli, Botaş (Ceyhan), Ambarlı, Aliağa, Mersin ve İskenderun Limanı) yer almıştır (T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2015). Liman tesisleri bazında Marmara Ereğlisi OPET Limanı 2012 yılında ölkemizin en fazla elleçleme yapılan tesisleri içinde 8. sırada gelmiştir. (İMEAK Deniz Ticaret Odası, 2015).

4. 4. Tekirdağ Limanı'nın Hinterlandı

Tekirdağ ili Marmara Bölgesi'nin ve ölkemizin önemli sanayi, ticaret, tarım ve turizm kentidir. Tekirdağ'da özellikle son yıllarda kurulan organize sanayi bölgesi (13 adet), Avrupa Serbest Bölgesi ve münferit sanayi tesisleri, ilin sanayi ve ticaret şehri kimliği kazanmasında önemli rol oynamıştır.

Ekonomik faaliyetlerin gelişmesi ve varlığını sürdürebilmesi, ulaşım faaliyetlerinin gelişmesine bağlıdır. Sanayi, ticaret ve buna bağlı olarak gelişmiş şehir ve toplumlar ulaşımın gelişimine paralel bir gidiş göstermektedir (Koday, 2000, s. 262). Tekirdağ'da sanayi ve ticaret faaliyetlerinin gelişmesine paralel olarak liman etkinlikleri ve deniz ulaşımı da gelişme göstermiştir. Tekirdağ Limanı'nda kaydedilen gelişmeler de ilin sanayi ve ticaret sektörlerine önemli katkı sağlamıştır.

Kıyı gerisindeki yüzey şekillerinin, kıyı ile gerisinde ve kara içinde ulaşımın kolaylık sağlaması hinterlandın genişlemesini sağlar ve bu yolla limanlar ticari etkinliklerini kara içine kolaylıkla yayabilirler (Koday, 1998, ss. 214-215). Bu açıdan Tekirdağ ilinde hem hinterlandın genişlenmesinde hem de sanayi, ticaret ve ulaşım sektörlerinin gelişmesinde topoğrafik özelliklerin önemli faktör olduğu söylenebilir.

Limanda konteyner, sıvı ve katı yük, akaryakıt, LNG ve LPG gibi yük elleçlemesine imkân veren gerekli teknik donanım bulunmaktadır. Söz konusu

yüklerin sanayi tesislerine ve ticarethanelere kolaylıkla aktarılmasını sağlayan kara ve demiryolları bulunmaktadır. Bütün bu faktörler Tekirdağ Limanı'nı tercih edilen bir liman haline getirmektedir. 2013 yılı verilerine göre Tekirdağ ilinde çeşitli sektörlerde toplam 1 371 firma faaliyet göstermektedir (Tablo 9). Bu firmalar içinde dokuma, giyim ve deri sanayi sektörü (491 adet), plastik, kimya, boya ve cam sanayi sektörü (232 adet) ve gıda ve içki sanayi sektörü (142) dâhilinde bulunan firma sayısı daha fazladır (Tekirdağ Ticaret ve Sanayi Odası Raporu, 2014).

Tekirdağ ilinde sanayi tesislerinin büyük bölümü Çorlu ve Çerkezköy ilçelerinde bulunmaktadır. Tekirdağ Ticaret ve Sanayi Odası verilerine göre Çorlu Deri OSB (Organize Sanayi Bölgesi), Türkgücü OSB, Velimeşe OSB ve Avrupa Serbest Bölgesi Çorlu ilçesindeki başlıca sanayi alanlarıdır. Çorlu Deri OSB, 1960 yıllarından beri faaliyetini sürdürmekte olup, 1997 yılı Nisan ayında Deri Organize Sanayi Bölgesi statüsü kazanmıştır. Burada 118 adet deri fabrikası üretim yapmaktadır. Yaklaşık 10.000 kişinin istihdam edildiği bu sanayi bölgesinin alanı 130 ha'dır.

Tablo 9: Tekirdağ'daki Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı (2013)¹¹

Sektör	Adet	Yüzde (%)
Dokuma, Giyim ve Deri Sanayi	491	35.81
Gıda ve İçki Sanayi	142	10.36
Taş, Toprak, Maden	135	9.85
Plastik, Kimya, Boya ve Cam Sanayi	232	16.92
Metal Eşya, Makine, Teçhizat, Otomotiv Yan Sanayi	135	9.85
Orman ürünleri ve Mobilya	24	1.75
Kâğıt ve Ambalaj	38	2.77
Enerji	18	1.31
Diğer	138	10.07
TOPLAM	1371	100.00

Çorlu'daki Avrupa Serbest Bölgesi, Türkiye'nin en büyük özel sektör projelerinden biridir. Temeli 8 Ağustos 1998'de atılmış, resmi açılışı 2003 yılında yapılmıştır. Toplam 200 ha alan üzerine kurulmuş olan Avrupa Serbest Bölgesi'nde 200 firma üretim yapmaktadır. Ticaret hacminin 2 milyar doları geçtiği Avrupa Serbest Bölgesi'nde 3 000'den fazla insan çalışmaktadır.

Türkgücü OSB, Çorlu ilçesinin Türkgücü köyü yolu güzergâhında, köye 1 km mesafededir. Tekstil, gıda, plastik, yapı kimyasalı, inşaat boyası, matbaa, ambalaj, oluklu mukavva, madeni eşya, makine imalatı, kablo vb. üretimi yapan 41 firmada 4 800 kişi istihdam edilmektedir. Alanı 340,47 ha'dır.

Çorlu ilçesinde bir diğer organize sanayi bölgesi Velimeşe OSB'dir. Bu sanayi bölgesi 2012 yılında kurulmuş olup, alanı 924,69 ha'dır.

Tekirdağ'm İstanbul'a en yakın ilçesi olan Çerkezköy, sanayi tesislerinin yoğunlaştığı bir diğer ilçedir. Çerkezköy OSB 1 234 ha alanda 1973 yılında kurulmuştur. İstanbul'a yakınlığı ve geniş ulaşım olanakları sayesinde, İstanbul

¹¹ Kaynak: Tekirdağ Ticaret ve Sanayi Odası Raporu 2014.

sanayisinin de gelişme alanı olma özelliği taşımaktadır. Yaklaşık 60.000 kişi istihdam edilmektedir. Buradaki sanayi tesislerinin üretimlerinin büyük bir kısmı ihracata yöneliktir. Başta İngiltere ve Almanya olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerine, Türk Cumhuriyetlerine, Arap ülkelerine ve ABD'ye ihracat yapılmaktadır. Ayrıca elektrik üretimi yapan 50 MW gücünde doğalgaz çevrim santrali (Çerkezköy Enerji Santrali) vardır.

Çerkezköy ilçesinde Veliköy OSB 2012 yılında, 329,78 ha alanda kurulmuş, Karaağaç OSB 2012 yılında, 143,07 ha alanda kurulmuş ve Yalıboyu OSB 2013 yılında 33,45 ha alanda kurulmuş diğer sanayi bölgeleridir.

Tekirdağ'daki diğer organize sanayi bölgeleri; Ergene'de Ergene 1 OSB 2012 yılında 474,67 ha alanda, Ergene 2 OSB 2012 yılında 7 017,43 ha alanda, Hayrabolu'da 2001 yılında 100 ha alanda, Malkara'da 2002 yılında, 105,6 ha alanda, Muratlı'da 2012 yılında 312,07 ha alanda ve Süleymanpaşa'da 2014 yılında, 426 ha alanda kurulmuş bulunmaktadır (Tekirdağ Ticaret ve Sanayi Odası, 2014).

Tekirdağ ilinde organize sanayi bölgeleri dışında 13 adet küçük sanayi sitesi vardır. Bunlardan 7 tanesi faaliyettedir. Toplam işyeri sayısı 1 714'tür.

Tekirdağ'da Süleymanpaşa, Malkara, Çorlu, Çerkezköy ve Hayrabolu ilçelerinde olmak üzere 5 adet Ticaret ve Sanayi Odası, Süleymanpaşa, Hayrabolu, Çorlu ve Malkara ilçelerinde olmak üzere 4 adet Ticaret Borsası mevcuttur.

Tekirdağ, Marmara Bölgesi dikkate alındığında %3'lük sanayi payıyla İstanbul, Bursa ve Kocaeli'nden sonra dördüncü en büyük il olarak dikkat çekmektedir. Ülke genelinde tekstilin %10'u, margarinin %25'i, rafine ayçiçek yağının %20'si, kâğıt ve ambalajın %40'ı işlenmemiş derinin %37'i bu ilden karşılanmaktadır. İldeki kuruluşlar kendi sektörlerinde marka konumunda olan büyük işletmelerdir. Özellikle son yirmi yıl içerisindeki gelişmelerle birlikte Tekirdağ adeta Türkiye'nin tekstil, gıda, toprak, beyaz eşya gibi alanlarda üretim üssü haline gelmiştir (Özyavuz ve Şişman, 2014. s. 200-201).

Tekirdağ ilinde sanayi sektörünün gelişmesiyle birlikte yeni enerji kaynaklarına ihtiyaç duyulmuştur. İl sınırları içinde 31 adet elektrik enerji santrali (doğalgaz 25 adet, rüzgâr 4 adet, biokütle 1 adet, doğalgaz-fueloil 1 adet) yaklaşık 7 539 GW elektrik üretimi yapmaktadır. Enerji santrallerinin toplam kurulu gücü 1 143 MW'tır. Ayrıca 31 MW gücünde 4 adet rüzgâr santralinin lisansı alınmış durumdadır. Tekirdağ'da rüzgârdan 126,8 MW, biyogazdan 6 MW, doğalgazdan 1006,21 MW ve diğer 4,2 MW elektrik enerjisi üretilmektedir (www.enerjiatlası.com, 2015). İldeki güçlü enerji altyapısı sanayi yatırımı ve yatırımcıları için cazibe oluşturmaktadır.

Tekirdağ Limanı'ndaki ticaret büyük ölçüde ildeki sanayi kuruluşlarının ürettikleri ürünlere dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle hammaddelerin ve mamul maddelerin sanayi tesisleri ile liman arasında getirilip, götürülmesinde hatta başta Trakya Yarımadası üzerindeki iller olmak üzere Balkan ve Avrupa ülkelerine taşınmasında karayolu ve demiryolu

olanakları önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan Tekirdağ ilinin sınırları içinden geçen D100 karayolu ile Yunanistan, D110 karayolu ve TEM otoyolu ile Bulgaristan arasında bağlantının olması liman ulaşımı açısından avantaj sağlamaktadır. Bununla birlikte İstanbul ile Edirne-Kapıkule'yi birbirine bağlayan demiryolu sanayileşmenin yoğun olduğu Muratlı, Çorlu ve Çerkezköy ilçelerinden geçmektedir. Bu demiryolunun Türkiye Denizcilik İşletmeleri Liman İşletmesi iskelesi ile bağlantısı vardır. Yine Çorlu, Çerkezköy ile İstanbul arasında elektrikli banliyö tren hattı da mevcuttur. Tekirdağ il merkezine yaklaşık 59 km uzaklıkta bulunan Çorlu uluslararası havaalanı ulaşım olanakları alternatifini arttırmaktadır.

Tekirdağ ili Avrupa ülkelerinin yakınında olması nedeniyle bu ülkelerin etkisi yoğun olarak hissedilmektedir (Balcı Akova, 2002a, s. 2). Diğer yandan Tekirdağ Limanı ile sanayi bölgeleri arasında bağlantıyı sağlayan karayolu ve demiryolu hacminin ve kalitesinin yüksek olması, sadece Tekirdağ'daki değil İstanbul, Edirne, Kırklareli illerindeki sanayicilerin de Tekirdağ Limanı'nı tercih etmesine neden olmaktadır.

Marmara Bölgesinin, yatırım ve endüstriyel gelişimi yıldan yıla hızlı bir artış göstermektedir. Bu ekonomik gelişime paralel olarak bölgenin deniz ticareti de artmaktadır. Ayrıca bölge uluslararası deniz yolu üzerinde olup, karayolu, demiryolu ve havayolu ile desteklenebilir durumdadır. Haydarpaşa, Ambarlı ve Tekirdağ limanlarının ithalat ve ihracat toplamında ön sırada yer aldığı, bir diğer ifade ile yük akışının Kuzey Marmara Bölgesinde daha fazla olduğu ve gelecekte de bu eğilimi göstereceği belirlenmektedir (Koldemir, 2008, s. 36).

Tekirdağ Limanı'nın sahip olduğu özellikler ve potansiyel göz önünde bulundurulduğunda, limanın fonksiyonel etkisinin Tekirdağ ilinde oldukça güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Limanın hinterlandı Tekirdağ ilinden İstanbul, Kırklareli ve Edirne yönlerinde tüm Trakya Yarımadası'nı kapsayacak şekilde gittikçe genişlemektedir.

4. 5. Tekirdağ Limanı'nın Tekirdağ İline Etkileri

Liman ve limanın bulunduğu bölge arasındaki bağlantı ekonomik ilişkiler üzerine kurulmuştur. Limanlar buldukları yerin gelişimi sağlarken o bölgedeki kaynaklarda limanın gelişmesini sağlar (Akarçay, 2011, s. 4). Tekirdağ'da 1970 sonrasında sanayi faaliyetlerinde bir hareketlenme görülmüştür. Bu hareketlenmede en önemli etken ilin kalkınmada öncelikli yöreler listesine alınması ve bazı teşviklerden yararlanma imkânlarının olmasıdır (Balcı Akova, 2002b, s. 62). Tekirdağ'da artan sanayileşme ile birlikte artan liman faaliyetleri ilin sosyo-ekonomik yapısında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İlde kurulmuş olan pek çok sanayi tesisinin ihtiyaç duyduğu hammaddeyi temin etmesinde ve mamul maddelerin pazarlanmasında en ucuz ulaşım sektörü olan denizyolundan yararlanma imkânlarına sahip olmasının rolü büyüktür. Bundan dolayı Tekirdağ ilinde sanayi sektörü ve deniz ulaşımı birebiriyle sıkı bir ilişki içindedir.

Tekirdağ Limanı son yıllarda yaşanan gelişmelerin yanında ASYAPORT Liman tesislerinin de tam manasıyla faaliyete geçmesiyle, sadece ulusal değil, uluslararası lojistik üs olabilecek kapasiteye erişmiş durumdadır. Tekirdağ'da lojistik sektörünün gelişmesi ilin ticari hayatına zenginlik katacağı gibi beraberinde pek çok sektörün de gelişmesine hız kazandıracaktır. Ayrıca Tekirdağ Limanı'nın ticaret hacminin artmasıyla birlikte depolama alanlarına daha fazla ihtiyaç duyulacaktır. Bundan dolayı ilde lojistik köyün kurulması yerinde olacaktır.

Tekirdağ Limanı'nda işlem hacminin artmasıyla yeni iş olanakları ortaya çıkmıştır. Böylece ildeki pek çok iş arayan için istihdam alanı doğmuştur. Örneğin; ASYAPORT Liman İşletmesi 1 200 kişilik istihdam kapasitesi ile Tekirdağ'm iş ve çalışma hayatına önemli katkı sağlamıştır. Buna ilaveten bankacılık sektörü güçlenmeye başlamış, bazı bankalar yeni şubeler açmışlar ve portföylerini genişletmeye çalışmışlardır (Akarçay, 2011, s. 9).

Tekirdağ'daki denizcilik sektörünün gelişmesiyle ildeki hatta Trakya Yarımadası'ndaki sanayicilerin ihracat yükleri artmaktadır. Bu sayede Tekirdağ'da kişi başına düşen ihracat geliri ve ilin gelişmişlik seviyesi yükselmektedir.

Tekirdağ ili ihracat değerleri 2012 yılı 596.587.076 dolar (Kırklareli 141.121.136 dolar, Edirne 46.905.966 dolar), 2013 yılı 911.577.462 dolar (Kırklareli 258.739.288 dolar, Edirne 31.346.633 dolar) ve 2014 yılı 995.033.527 dolardır (Kırklareli 402.296.388 dolar, Edirne 42.326.450 dolar). İthalat değerleri ise 2012 yılı 641.184.992 dolar (Kırklareli 138.321.251 dolar, Edirne 120.733.413 dolar), 2013 yılı 1.017.474 dolar (Kırklareli 193.245.261 dolar, Edirne 101.924.866 dolar) ve 2014 yılı 1.105.203.906 dolardır (Kırklareli 142.505.281 dolar, Edirne 89.163.319 dolar). Şu değerlerden de anlaşılacağı gibi Tekirdağ ilinde son üç yıllık ihracat ve ithalat değerleri sürekli artış göstermiştir. Ayrıca söz konusu değerler Tekirdağ'm komşusu olan Kırklareli ve Edirne'ye göre daha yüksektir (Tablo 10).

Tablo 10: Tekirdağ, Kırklareli ve Edirne'nin İhracat ve İthalat Deđerleri¹²

İL	İHRACAT (Dolar)			İTHALAT (Dolar)		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Tekirdağ	596 587 076	911 577 462	995 033 527	641 184 992	1 017 474 905	1 105 203 906
Kırklareli	141 121 136	258 739 288	402 296 388	138 321 251	193 245 261	142 505 281
Edirne	46 905 966	31 346 633	42 326 450	120 733 413	101 924 866	89 163 319

2014 yılı itibariyle Tekirdağ ili toplam nüfusu 906.732 kişidir. Bu nüfusun %51,5'i (66.956 kişi) erkek nüfustan, %48,5'i (439.776 kişi) kadın nüfustan oluşmaktadır. Öte yandan gerek 2013 yılında, gerekse 2014 yılında Tekirdağ'm bütün ilçelerinde erkek nüfus kadın nüfustan fazladır (TÜİK, 2013, 2014). Bu

¹² Kaynak: TÜİK, 2015.

durumun çalışmak için gelen erkek nüfus sayısı ile ilgili olduğu söylenebilir (şahin, 2014, s. 351). Yine 2014 yılında Tekirdağ ilindeki nüfusun %71,1'ini (644.840 kişi) 15-64 yaş grubunda yer alan aktif nüfus, %21,2'sini (192.332 kişi) 0-14 yaş grubundaki ocuk nüfus, %7,7'sini (69.560 kişi) 65 ve yukarı yaştaki yaşlı nüfus oluşturmaktadır (TİİK, 2014). Burada alışma çağındaki aktif nüfus fazlalığı ildeki işgücü potansiyelinin yüksek olduğunun göstergesidir.

Tekirdağ'da gün geçtikçe artan sanayi, ticaret ve ulaşım faaliyetlerine bağlı olarak gelişen st yapıyı destekleyecek uygun alt yapının oluşturulması gerekmektedir. Zira Tekirdağ gelecekte hızlı bir nüfus birikimine elverişli görünmektedir (Grpnar, 1994, s. 96).

Tekirdağ'da denizyolu taşımacılığı sosyo-ekonomik yönden pek çok katkı sağlamasının yanında, kıyılarda doğal ortam bozulması, deniz kirliliği, kamyon ve tırların Şehir trafiğine katılmaları nedeniyle karayollarında fiziki yapının bozulması ve trafik kazası riskinin artması, evre kirliliği ve amaç dışı arazi kullanımı gibi sorunların da doğmasına neden olmaktadır (Fotoğraf 7). Bu sorunlarla ilgili tedbirler hemen alınmalıdır.

Fotoğraf 7. Tekirdağ Süleymanpaşa'da kıyıya boşalan kanalizasyonun görünüştü

Tekirdağ Süleymanpaşa ilçesinde İstanbül yönünde kıyı boyunca konutların artması kıyı ekosistemine büyük zarar vermektedir. Bu bakımdan kıyı boyunca devam eden yapılaşmanın acilen durdurulması gerekmektedir (Pektezeli, 2015, s. 181). Tekirdağ'da Şehir planlaması yapılırken, limanın fonksiyonel özellikleri, ticari aktivitesi ve liman etki bölgesi göz önünde bulundurulmalıdır.

Tartışma ve Sonuç

Tekirdağ ili son yıllarda yeni sanayi bölgeleri, otoyolları, demiryolları ve büyük liman tesisleri ile hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Bu sosyo-ekonomik gelişmeye paralel olarak ildeki deniz ticareti de artmaktadır. Tekirdağ Limanı'nın sahip olduğu özellikler ve potansiyel göz önünde bulundurulduğunda, limanın fonksiyonel etkisinin Tekirdağ ilinde oldukça güçlü olmakla birlikte İstanbül, Kırklareli ve Edirne yönlerinde tüm Trakya Yarımadası'nı kapsayacak Şekilde gittikçe genişlemektedir.

Tekirdağ'daki denizcilik sektörünün gelişmesiyle ildeki hatta Trakya Yarımadası'ndaki sanayicilerin ihracat imkânları artmaktadır. Bu sayede Tekirdağ'da kişi başına düşen ihracat geliri ve ilin gelişmişlik seviyesi

yükselmektedir. Tekirdağ ilinde ihracattan elde edilen gelirin Kırklareli ve Edirne'ye göre yüksek olmasında limanın, denizcilik sektörünün ve dış ticaretin rolü yadsınmayacak ölçüdedir.

Tekirdağ Limanı'nda yaşanan gelişmelerde birlikte söz konusu gelişimi sınırlandıran birtakım sorunlar da tespit edilmiştir. Bu sorunlar ve çözüm önerileri şu şekilde sıralanabilir;

Limanın gelişmesiyle artan ticari etkinliğin ihtiyaçlarını karşılayacak karayolu ve demiryolu alt yapısının oluşturulması gerekmektedir. Liman faaliyetlerinin artmasıyla yük taşıyan ağır tonajlı kamyon ve tırlar yoğun bir trafiğe neden olmaktadır. Bunun için trafik yoğunluğunu ortadan kaldıracak, trafik kazası riskini azaltacak karayollarına ihtiyaç olacaktır. Ayrıca liman ile sanayi tesisleri arasında bağlantı sağlayan karayolları iyileştirilmelidir.

İldeki ve liman alanındaki demiryolu ağı genişletilmelidir. Sanayi bölgeleri ve sınır kapıları ile liman iskelelerinin demiryolu bağlantılarının sağlanması limanın işlem hacmini arttıracaktır.

Atıl vaziyette bulunan Askeri iskele, Şarköy iskelesi ve Mürefte iskelesi faal hale getirilerek değerlendirilmelidir. Hâlihazırdaki bu iskelelerin faaliyete geçmesiyle limanın ticaret hacmi çok daha genişleyecektir.

Tekirdağ'da lojistik sektörünün gelişmesiyle birlikte liman gerisindeki işlemlerin sağlıklı yürütülmesi için lojistik köyün kurulması yerinde olacaktır.

Tekirdağ'da liman faaliyetleriyle ilişkili birçok tesis (sanayi tesisleri, tır ve kamyon parkları, akaryakıt depolama ve dağıtım tesisleri vb.) genelde mutlak tarım alanı olarak değerlendirilmesi gereken I. II. III. ve IV. sınıf araziler üzerinde kurulmuşlardır. Verimli tarım alanlarında kayıplara yol açan bu sorunun çözüme kavuşması için bilimsel metotlarla arazi kullanım planları yapılmalıdır.

Limanda gemilerin yükleme ve boşaltma işlemleri sırasında, ortaya çıkan kirlilik deniz ekosistemine zarar vermektedir. Diğer taraftan zaman zaman gemi atıklarının sahile kadar ulaştıkları gözlenmektedir. Bu kirliliğin önüne geçilmesi için gemilerin yükleme ve boşaltma işlemleri denetim altında tutulmalı, gemi denetimleri arttırılmalıdır. Ayrıca şehir merkezinde denize boşaltılan kanalizasyon sularından kaynaklanan pis kokuların ve deniz kirliliğinin önüne geçilmesi için arıtma tesisleri yapılmalıdır.

Limana sahasının kıyılarında plajlar, abrazyon düzlükleri ve falezlerden oluşan doğal kıyı şeridi kıyayı doldurmak, duvarlar ve iskeleler yapmak, depolama alanları oluşturmak ve binalar inşa etmek suretiyle bilinçsiz bir şekilde beton yağınma dönüşmekte ve doğal ortam tahrip olmaktadır. Oysa kıyıların doğal ortam özellikleri korunarak uzun vadede kullanılması gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu amaçla kıyı kullanımı ve planlamasıyla ilgili bilimsel çalışmalar ve planlamalar yapılmalı, bilinçsiz kıyı kullanımının önüne geçilmelidir.

Tekirdağ ili Birinci Derecede Deprem Bölgesi'nde bulunmaktadır. Kuzey Anadolu Fayı ve deprem üretme potansiyeli oldukça yüksek fay hatları yöreden ya da yakından geçmektedir. Dolayısıyla stratejik öneme sahip liman tesislerinin depreme dayanıklı olarak inşa edilmesi ve meydana gelecek depremlerle ilgili tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Tekirdağ ilinde limanın fiziki yapısının ve ticaret hacminin gelişmesini sınırlandıran faktörlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Böylece günümüzde İstanbul ve Bursa limanlarının alternatifi durumuna gelmiş olan limanın önemli bir lojistik bölgesel üs olması kaçınılmaz olacaktır. İlin sosyo-ekonomik hayatına damgasını vuracak söz konusu gelişmelerle ilgili bilimsel planlamaların coğrafi faktörler göz önünde bulundurularak biran evvel yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarçay, N. (2011). Tekirdağ Limanları ve Türkiye Deniz Taşımacılığında Payı. *Tekirdağ Değerleri Sempozyumu (21 Ekim 2010)*. (ss. 136-145). Tekirdağ.
- Ardel, A. ve İnadık, H. (1957). Marmara Denizinin Teşekkül ve Tekâmülü. *Türk Coğrafya Dergisi*, 17, 1-19.
- Ardel, A. (1960). Marmara Bölgesi'nin Yapı ve Reliefi. *Türk Coğrafya Dergisi*, XVI, (20), 1-22.
- (1975). *Hidroğrafya, Okyanuslar ve Denizler* (İkinci Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:720, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No:19.
- Atalay, İ. (2011a). *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya* (5. Baskı). İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- (2011b). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği* (8. Baskı). İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Ateş, H. (2009). *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI-XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcı Akova, S. (2002a). *Ergene Havzasının Coğrafi Potansiyeli*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- (2002b). *Ergene Havzasında Mekânsal Kullanımlar*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Doğaner, S. (1991). İstanbul Limanı: Kuruluş, Gelişim ve İşlevleri. *İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü*. Bülten, 8(8), 115-144.
- Eroğlu, İ. ve Bozyiğit, R. (2013). Aliağa Limanı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, 81-116.
- Gürpınar, E. (1994). *Bir Çevresel Analiz Örneği Trakya*. İstanbul: Der Yayınları.

- İMEAK Deniz Ticaret Odası (2015). Erişim tarihi: 08 Eylül 2015, http://www.denizticaretodasi.org.tr/Shared%20Documents/sektorraporu/2014_sektor_tr.pdf.
- Koçman, A. (1993). *Türkiye İklimi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:72.
- Koday S. (1998). İskenderun Limanı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 33, 211-235.
- (2000). Haydarpaşa-Gebze Arasındaki Demiryolu Banliyö Ulaşımı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 35, 261-276.
- Koldemir B. (2008). Marmara Bölgesi Liman Yeri Seçiminde Bölge Ekonomisi, Kıyı Jeolojisi ve Jeomorfolojisinin Önemi: Silivri Örneği. *Uygulamalı Yer Bilimleri Dergisi*, 1, 32-45.
- Özşahin, E. (2015). Şarköy Deresi (Şarköy) – Bağlar Deresi (Marmara Ereğlisi) Arasındaki Marmara Denizi Akaçlama Havzasının (Tekirdağ) Jeomorfolojik Özellikleri. İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.
- Özyavuz, M. ve Şişman, E. E. (2014). Büyükşehir: Tekirdağ. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (Özel Sayı), 194-217.
- Pektezel. H. (2015). Süleymanpaşa'nın (Tekirdağ) CBS Tabanlı Jeoekolojik Planlama Analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 35, 163-185.
- Resmi Gazete (05 Mart 2011). Tekirdağ Liman Yönetmeliği, 05 Mart 2011 tarih ve 27 865 sayılı.
- Şahin, V. (2014). Tekirdağ İlinde Nüfus ve Yerleşmenin Coğrafi Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 345-357.
- T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü, İstatistik Bilgi Sistemi. (2015). Erişim tarihi:10 Ağustos 2015, https://atlantis.udhb.gov.tr/istatistik/istatistik_filo.aspx.
- Tekirdağ Ticaret ve Sanayi Odası. (2014). Tekirdağ İli Ekonomik Hayatı Araştırma Raporu. (Erişim tarihi: 10 Ağustos 2015), www.tekirdagtsso.org.tr.
- TÜİK. (Türkiye İstatistik Kurumu). (2015). 2014 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS). Erişim tarihi: 19 Aralık 2015, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>.
- Tümertekin, E. (1987). *Ulaşım Coğrafyası* (İkinci Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:2053, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No:85. <http://www.asyaport.com/Default.html> (Erişim tarihi: 10.08. 2015).
- <http://portal.emodnedbathymetry.eu/depth.contours>. (Erişim tarihi: 10.08. 2015)
- <http://www.enerjiatlası.com/> (Erişim tarihi: 10.08. 2015).
- <http://www.martasgroup.com/tr/denizyolu-tasimaciligi.html> (Erişim tarihi: 10.08. 2015).

Araştırma-İnceleme

**THE AMBIGUITY OF IDENTITY AND THE AMBIGUITY
OF FORMATION IN *AMBIGUOUS ADVENTURE* BY
CHEIKH HAMIDOU KANE AS A POSTCOLONIAL
BILDUNGSROMAN**

Petru GOLBAN¹
Derya BENLİ²

Abstract: One of the most important literary outcomes of the postmodern period, the postcolonial novel reifies many of its principles and views, such as the idea of the fall of contemporary culture and the doubts concerning cultural advancement; the revaluation of values; the relativity of meaning; the crisis of representation; the lack of originality; intertextuality; the individual as subjected to discourses, power, desire; various binary oppositions, including West and East, center and margin, self and other; rejection or deconstruction of dominant, Western attitudes; and others. The literary pattern of the Bildungsroman or novel of formation is adopted by the postcolonial writers particularly from Africa and other colonized countries to deal with the problems of the subjugated peoples and their transformation into hybrid identities. The concern of the postcolonial Bildungsroman emerges as the formation of the main character in a colonial environment, who faces the difficulties and crisis caused by his alienation from his native identity and culture, while also physically growing up. Cheikh Hamidou Kane's novel *Ambiguous Adventure* reflects and follows the main principles of the postcolonial Bildungsroman and our aim is to identify and analyse these principles in relation to the formation process of the protagonist Samba Diallo in an environment of cultural ambiguity and colonial system, in which he is transformed into a hybrid individual and experiences an identity crisis.

Keywords: Hybridity, Identity Crisis, Postcolonial Bildungsroman, Ambiguity, Formation.

¹ Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü.
pgolban@nku.edu.tr

² Araş. Gör., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü.
dbenli@nku.edu.tr

Golban, P. ve Benli, D. (2016). The Ambiguity of Identity and the Ambiguity of Formation in *Ambiguous Adventure* by Cheikh Hamidou Kane as a Postcolonial Bildungsroman. *Humanitas*, 4(7), 215-228

**CHEIKH HAMIDOU KANE'İN KOLONİLEŞME SONRASI
BİLDUNGSROMANI *BELİRSİZ SERÜVEN*'DE OLGUNLAŞMA
VE KİMLİK KARMAŞASI**

Öz: Postmodern dönemin en önemli oluşumlarından biri olan sömürgecilik sonrası edebiyatı çağdaş kültürün çöküşü ve kültürel ilerlemedeki belirsizlik fikriyle; anlam göreceliği, temsiliyet çatışması, özgünlük eksikliği, metinlerarasılık, söylemlere maruz kalan birey, güç, arzu, çeşitli ikili karşıtlıklar, Batı-Doğu, merkez-kenar, baskın olanın reddi ya da yeniden yapılandırılması, ve Batı'nın bakış açısı gibi kavramlarla postmodern dönemin temel ilkelerini edebiyat çerçevesi içinde somut hale getirir. Bildungsroman edebi geleneği ya da diğer adıyla gelişim romanı özellikle Afrika ve diğer sömürge ülkelerindeki sömürgecilik sonrası yazarları tarafından koloni toplumların hibrid kimliklere dönüşümünü yansıtmak amacıyla kabul görmüş ve kullanılmıştır. Sömürge sonrası Bildungsroman geleneği ana karakterin fiziksel gelişiminin yanı sıra sömürge ortamında karşılaştığı zorlukları ve yerli kimliğine ve kültürüne yabancılaşmasından kaynaklanan kişilik krizlerini ortaya koyar. Cheikh Hamidou Kane'in *Belirsiz Serüven* (*Ambiguous Adventure*) adlı romanı sömürgecilik sonrası Bildungsroman geleneğinin temel ilke ve özelliklerini yansıtır ve bizim bu çalışmadaki amacımız bu ilkeleri ana karakter Samba Diallo'nun hibrid bir kişiliğe büründüğü kültürel belirsizlik ve kolonileşme ortamdaki gelişim süreciyle bağlantılı olarak tespit ve analiz etmektir. Paris'e eğitimini tamamlamak için giden Samba'nın Batı kültürüne alışma çabaları ve bunun sonunda kendi kimliğini koruma çabasıyla birlikte kendini bir belirsizlik içerisinde bulması yaşadığı kimlik çatışmasının ve psikolojik çöküşünün temel sebebini oluşturur.

Anahtar Sözcükler: Hibridite, Kimlik Çatışması, Sömürgecilik Sonrası Bildungsroman, Belirsizlik, Gelişim.

Introduction and Background

The present study attempts to disclose the ways in which the novel *Ambiguous Adventure* (1962) by Cheikh Hamidou Kane reifies the postmodern principle that identity is a cultural product, where, in the case of our character Samba Diallo being in-between two cultures, his constructed identity emerges as ambiguous. In order to show the ambiguity of identity of the protagonist, our approach to the novel follows a thematological analysis with regards to our consideration of the novel as a postcolonial *Bildungsroman*. The starting point of our study is that the novel follows the main elements of a typical *Bildungsroman* literary pattern, and the novel's thematic framework reveals and proves eventually that the ambiguity of identity equals the ambiguity of formation. The second premises on which our study relies is that the novel both assumes and expresses the most important ideas and elements of the postcolonial theory, as to mention just "hybridity," "mimicry", "unhomed" individual, and various binary oppositions.

Together with magical realism, metafiction, historiographic metafiction, and others, the postcolonial novel is a major type of fiction of the postmodern

period, focusing primarily on individual subject as subjected to discourses of power and whose building of personality is socially and culturally determined. Also, the postcolonial novel textualizes various binary oppositions, namely West and East, Europe and Orient, center and margin, self and other, and rejects and/or deconstructs Western conventions and attitudes. In this respect, it is correct to include postcolonial fiction, as Peter Zima does (2010, pp. 151-152) in presenting the postmodern textual typology, in the framework of ideological writing as a reaction, along with feminist and ecological works, to the problematic of indifference which invites dualistic responses.

In matters of character representation strategies, the postcolonial writing maintains the concern with individual experience in relation to social existence, relies on the principle of determinism, often emphasizes the individual psychological, subjective complexity, and proves the famous statement that “the assertion of identity through difference and specificity is a constant in postmodern thought” (Hutcheon, 1988, p. 59).

This is a constant in postmodern thought and postmodern fiction in general as declared by Linda Hutcheon, just as Bran Nicol – relying on the formalist Jakobson’s concept of “the dominant” which determines and rules the other components, guarantees the integrity of the system/structure, and changes over literary history – identifies three elements or features which are mostly important, or the dominants, in the postmodern fiction:

- (1) a self-reflexive acknowledgement of a text’s own status as constructed, aesthetic artefact
- (2) an implicit (or sometimes explicit) critique of realist approaches both to narrative and to representing a fictional ‘world’
- (3) a tendency to draw the reader’s attention to his or her own process of interpretation as s/he reads the text (Nicol, 2009, p. xvi)

Another important aspect of the postmodern attitude that finds its expression in postcolonial novel is its “doubleness”, suggestive of the contradictory nature of postmodern thought and writing, including with regards to the representation of individual personality, as to mention just W. E. B. Du Bois’ concept of “double-consciousness” as the condition of black people in America, and those of “mimicry” and “hybridity” by Homi K. Bhabha. The latter scholar, in particular, focuses on the relationship between colonizer and colonized to argue about their interdependence and the mutual construction of their subjectivities and identities in the context of binary oppositions between Europeans and the others, between Western and Eastern/Non-Western people as “self and other” and “centre and margin”.

The “postcolonial” is a very complex term used “to cover all the culture affected by the imperial process from the moment of colonization to the present day” (Ashcroft, Griffiths, and Tiffin, 2001, p. 2), and the postcolonial studies focus on history, culture, mentality, beliefs, practices, including art and literature, of those areas of the world that experienced colonialism.

■ Golban, P. ve Benli, D. (2016). The Ambiguity of Identity and the Ambiguity of Formation in *Ambiguous Adventure* by Cheikh Hamidou Kane as a Postcolonial Bildungsroman. *Humanitas*, 4(7), 215-228

With regards to the postcolonial literary practice, it would reveal, in most cases, a character displaying, like in Modernism, an acute sense of frustration and alienation emerging from the impossibility to harmonize internal and external factors, East and West, native culture and values with those of the colonizer, personal values and demands with those of the milieu, but yet expressing and proving the idea that colonialism has both negative and positive consequences, since it is a threat to identity but also a means of emancipation, and, above all, to follow Bhabha (1994) again, the cultures do not have unchangeable features, are not static and standard, but are unsettled and fluctuating, because they are susceptible to influences, pressures, and impacts coming from other cultures, which eventually leads to cultural mixture, multiculturalism, to cultural development and vitality.

Adopting intertextuality, the relationship between different texts, and the dialogue of cultures, as well as the views that the meaning of a text is shaped by another text and that texts refer to other ones rather than to external reality, the postcolonial novelists accept and use various literary traditions and established patterns of writing, and modify them according to their own concerns and points of view to be expressed.

Magical realism has become the literary language of the emergent postcolonial world, is the famous claim by Bhabha, to which we should add the literary system of the Bildungsroman, as Salman Rushdie showed with his *Midnight's Children* and, as we will see in the following, Cheikh Hamidou Kane did with his *Ambiguous Adventure*.

1. The Author and His Work

Having experienced the great destructive influence of the imperialist power on his country, Cheikh Hamidou Kane, as a Senegalese, intends to reflect through his protagonist Samba Diallo the condition of the African man who is trying to preserve his own identity within the inevitable dominance of the European force which creates a confrontation of two cultures and identities. The author effectively applies postcolonial notions and their outcomes to his novel within the framework of the process of identity formation of the main character and his psychological turbulences. Kane divides his novel into two parts which enables him to exhibit the two different worlds and their conflicted cultures: Part One includes Samba Diallo's life in his native country and his religious education, and Part Two displays his young adult years and getting modern education in Paris.

As a child, Samba Diallo receives a religious education at a Koranic school in his country of Diallobé where Islamic tradition and aristocracy rules the society. Like other colonized countries of Africa, Diallobé experiences the arrival of the French and is forced to adapt to their own system. Then a dispute emerges among the citizens of Diallobé whether to send the children to the new foreign school in which they could get a modern European education, or to the religious school where they could maintain their traditional education. The Most Royal

Lady, a prestigious woman from the ruling family of the country and Samba Diallo's aunt, suggests that they should send their children to the French school because they need to learn architecture for the welfare of their country, although she is aware of the danger of losing them:

The school in which I would place our children will kill in them what today we love and rightly conserve with care. Perhaps the very memory of us will die in them. When they return from the school, there may be those who will not recognize us. What I am proposing is that we should agree to die in our children's hearts and that the foreigners who have defeated us should fill the place, wholly, which we shall have left free (Kane, 1963, p. 46).

The Most Royal Lady's attitude can be interpreted as a pragmatic approach, for she is conscious of the power of the colonizers and their dominance over her country in the present time; however, she is acting by considering the future of their country which will be able to fight back if they take advantage of the present conditions by sending the children to their school. Samba is first introduced to foreign institution when he is sent to the local French school, and the hints of his formation into hybridity are revealed. The novel gets denser in Part Two when Samba goes to Paris to get his degree of philosophy, and faces the cultural and traditional distinctions between his country and France in real terms. He begins to realize that he is losing something in himself and he is not the person as he was before, although he struggles to preserve his own native identity; and eventually he finds himself in an ambiguous identity, which leads him to his tragic end. By demonstrating the state of Samba Diallo, the author proves the impossibility of acquiring a standard identity in a foreign culture unless the former one is abandoned, which means becoming a "mimic man". Because identity is a cultural product, the simultaneous existence of two cultures generates an ambiguous identity as in the case of Samba Diallo.

Postcolonial literature, especially the African literature, has a special significance in terms of reflecting a different perspective of Eastern or colonized peoples' cultures, their battle for national independence and struggle to perpetuate their identity. While the postcolonial writers focus on the colonization process in their works, they also externalize the ideology of the colonizers, which principally identifies the East as the "other" by applying the theories and ideas of prominent Orientalists to their novels. Therefore, it is necessary to touch upon Kane's effective use of binary oppositions as a postcolonial term in his novel to exhibit the clash between the cultures of Diallobé and France under the broad title of East versus West. From the very beginning of the novel, Kane puts forward the opposition of the schools as traditional and modern, Glowing Hearth and French school. The conversation between Samba Diallo's father and Paul Lacroix presents another example of binary opposition between science and religion, which leads to the distinction between external and internal existence, which the novel strongly emphasize, and the West's scientific advancement and the East's religious and spiritual richness. As Wehrs asserts, "For the Islamic master, as for Samba's father and

the other pious men of the novel, true freedom is found not in the technological manipulation of nature to satisfy material needs, but in the domination of nature through an education in submitting the body to the uncompromising demands of the spirit” (Wehrs, 1992, p. 1003). Rebecca Masterton indicates a similar approach to the thematic level of the novel by saying that “[t]he entire point of *Ambiguous Adventure* is that material reality is not *the* reality. Of course Samba Diallo cannot accept the version of reality with which he is presented: this is because he knows that, ultimately, it is not real. Therefore, he does not flee from unreality into religious mysticism, but from *unreality* into *actual reality*” (Masterton, 2009, p. 31).

The novel also embodies the notion of hybridity defined by Homi Bhabha as a postcolonial term which leads to a state of in-betweenness in the identity formation of the individual, who is neither able to adopt the dominant culture nor could give up his previous identity. He refers to these hybrid identities as “unhomed” individuals who fail to establish themselves with a stable accommodation in terms of belonging to a specific culture:

The negating activity is, indeed, the intervention of the ‘beyond’ that establishes a boundary: a bridge, where ‘presencing’ begins because it captures something of the estranging sense of the relocation of the home, and the world – the unhomeliness – that is the condition of extra-territorial and cross-cultural initiations. To be unhomed is not to be homeless, nor can the ‘unhomely’ be easily accommodated in that familiar division of social life into private and public spheres. The unhomely moment creeps up on you stealthily as your own shadow and suddenly you find yourself with Henry James’s Isabel Archer, in *The Portrait of a Lady*, taking the measure of your dwelling in a state of ‘incredulous terror’ (Bhabha, 1994, p. 9).

Samba Diallo’s gradual alienation from his indigenous identity drags him into a traumatic psychology, for he is aware of the fact that it is impossible for him to maintain his own culture and to find the happiness he used to feel in his homeland. The “unhominess” that he lives through entails his state of in-betweenness and creates his ambiguous identity.

2. The Postcolonial Context and the Bildungsroman Thematic Pattern of *Ambiguous Adventure*

Bildungsroman, also known as the “novel of formation,” which appeared in English literature in the nineteenth century, generally deals with the story of a male character, usually an orphan, from his childhood to adulthood by exhibiting his mental, physical, and psychological maturation and formation. The story begins with his departure from his ordinary environment, which is mostly a village, a small-scaled community, to search for a job, to be in conflict with the environment, to follow personal desires and dreams, to get an education, or to engage in a love affair, and he becomes a part of a larger society in a city. While the protagonist is gradually growing up, he experiences a process of psychological conflicts, crisis, and ambiguity until he finds his true self and completes his formation, which includes a sentimental relationship

along with professional and social advancement. Another point that should be considered in the *Bildungsroman* literary pattern is the reflection of the author's life throughout the novel, which enables the critical tradition to call it as "autobiographical".

Subjectivity and individuality as main modes of thinking of Modernism of the twentieth century provided changes in the literary pattern of the novel of formation. The modernist writers' repudiation of the nineteenth century realist type of fiction shows itself in the innovative version of the *Bildungsroman* which can be now categorized as part of the modernist literature. While adopting the tradition of the novel of formation, the modernists maintain many of the thematic components, such as the formation of a character, education, leaving for a bigger society, travel, growing up, and the final stage of spiritual crisis and epiphany, but they alter the essence of the components according to their modernist perspective. The social concern is replaced by the concern with individual experience that is related to the experimental novel's representation of the complexity of inner existence of the character by innovating point of view and other structural devices and strategies. Subjects such as individual experience, aestheticism, freedom, and ordinariness are applied as themes of the modernist novel of formation besides other sustained or modified thematic elements of the traditional *Bildungsroman*.

For instance, as with Stephen Dedalus, the character "comes up against the social, political, and religious institutions that want him to conform, and he rejects them for the artist life" (Bulson, 2006, p. 49), showing that with modernists, in a *Bildungsroman*, the social concern is inferior to individual existence, and that the harmony or balance between internal and external factors is impossible.

With the expansion of imperialism and colonialism in the twentieth century, the *Bildungsroman* tradition is adopted by the postcolonial writers, particularly from Africa and other colonized countries, to deal with the problems of the subjugated peoples and their transformation into hybrid identities. The concern of the postcolonial *Bildungsroman* is the formation of the main character in a colonial environment, who faces the difficulties and crisis caused by his alienation from his own identity and culture. Cheikh Hamidou Kane's novel *Ambiguous Adventure* is a postcolonial *Bildungsroman* in which its protagonist Samba Diallo discloses his own formation in an environment of cultural ambiguity and colonial system.

The novel conforms to many of the characteristics of the *Bildungsroman* literary tradition, in particular the one stipulating that the author mirrors some parts of his autobiography throughout the novel. Like Samba Diallo, Cheikh Hamidou Kane was born in Africa, Senegal, and received Islamic education in his country. In his young adulthood, he left his country to be educated in law and philosophy in Paris. He returned to Senegal in 1959 and worked in prestigious positions for the welfare of his country. Admittedly, he reflects his own

experiences and identity crisis he lived through in a foreign culture via the main character, who goes through the same process in his novel *Ambiguous Adventure* which he wrote in 1962.

The childhood and education stages of the protagonist Samba Diallo are covered in the first part of the novel, in which our character is represented as a child of the noble family of Diallobé. The author prefers to expose Samba Diallo living with his father contrary to the traditional pattern of *Bildungsroman* which generally introduces the main character as an orphan; Samba's father possesses an important function in his spiritual and ideological formation. Kane directly introduces the colonial environment of Diallobé country, while presenting the native traditions and religious system of the society. The first chapter begins with a session of Koranic education given by a prestigious teacher called Thierno. Samba Diallo's special distinctness and character as a child in terms of his devotion and adoption of the spiritual existence strikes the readers' attention as well as the teacher, which also will be his shelter that he struggles to preserve in his moments of crisis in the future:

What purity! What a miracle! Truly, this child was a gift from God. In the forty years that he devoted himself to the task – and how meritorious a task it was! – of opening to God the intelligence of the sons of men, the teacher had never encountered anyone who, as much as this child, and in all facets of his character, waited on God with such a spirit (Kane, 1963, p. 7).

Samba Diallo's attachment to the spiritual and internal existence which distinguishes him from other disciples at the Glowing Hearth has a strong relation with his devotion to his teacher and his love for the school, which is clearly revealed when he is found at the cemetery fallen asleep, and he wants to go to the Glowing Hearth instead of home.

As a postcolonial *Bildungsroman*, the novel contains the stage of education, which is a necessary part of this literary tradition, within a colonial atmosphere with the existence of the foreign school in the country by establishing a contradiction and opposition between two cultures. While the traditional school educates the children with a spiritual insight in religious terms, the French school teaches them architecture in a modern sense. A distinction is created as "spiritual versus material perception" of the East and the West. First, the natives are reluctant to send their children to the foreign school, which exposes their determination of protecting their identity against the colonial power; however, the inevitability of their weakness in front of the Westerners makes them question the durability of their resistance: "Our refusal, then, is certain ... The question is disturbing nevertheless. We reject the foreign school in order to remain ourselves, and to preserve for God the place He holds in our hearts. But have we still enough force to resist the school, and enough substance to remain ourselves?" (p. 10). They find themselves in a serious predicament which will have an impact on the future of their country and children, as Kane describes their dramatic situation: "The Diallobé country, helpless, was turning around and around on itself like a thoroughbred horse caught in a fire" (p. 12).

Samba's institutional education starts with his enrolment in the French school in the little town of L., which is also his first encounter with the European culture and education, and his first departure from transcendental and spiritual environment into a material one. With his distinct spiritual character, he attracts the interest of Jean Lacroix and they form a friendship. However, he longs for the teacher, the Glowing Hearth, and his integration with divine state of being when he was together with the teacher. He realizes that he feels the lack of this intensity of emotions in the material atmosphere of the foreign school, and he tries to compensate the emptiness with his connection to nature: "This evening, in this twilight that was so beautiful, he had felt himself swept by a sudden exaltation while he was praying, an exaltation such as he had formerly felt when he was near the teacher" (p. 63). Kane reveals Samba's fondness of the teacher and his questioning of what makes the teacher special for him:

But at the teacher's side Samba Diallo had known something else, which he had learned to love. When he tried to envisage to himself what it was that kept him so attached to the teacher, in spite of his burning faggots and his cruelties, Samba Diallo saw nothing, except perhaps that the reasons for this attraction were not of the same order as those which made him love his father and mother and his home in L (p. 64).

Although he could not find out the reason at that moment, it is apparent that Samba Diallo has associated his spiritual happiness with the teacher, and because of the absence of this happiness he longs for him and his education.

As Samba Diallo gets to know the culture of the colonizers, he begins to comprehend the discrepancies between two cultures, and his recognition causes him to make naïve philosophical approaches to the issue, which also indicates the first hints of his ideological formation. He tries to figure out the relation between believing in God and working, and concludes that they contrast each other even if it appears odd to him.

With [my father], the case is even more clear. When he is in his office, he is less close to God than the teacher is in the fields. My father's work absorbs his thought. Carried to its limit, a work in which a man was completely absorbed would keep him all the time outside God. There is no work, it is true, which completely absorbs the man who is engaged in it. But there are countries where great masses of men have long been alienated from God. Perhaps. ... Perhaps it is work which makes the West more and more atheistic. ... A curious idea. ... (p. 96).

In a typical *Bildungsroman*, the protagonist's departure from his local environment for a larger society, which is triggered by a certain reason, is a significant stage in terms of his formation process as an adult person. The new society and social circumstances generate obstacles and difficulties in the protagonist's path to the achievement of identity, and his success in coping with these ordeals designates the consequence of his journey. In a postcolonial *Bildungsroman*, these social calamities appear as the struggle of the character to protect his identity in a completely foreign country and culture, and as a crisis

of identity. Thus, the outcome of his journey in postcolonial terms can be evaluated regarding that whether he is able to maintain his true identity or not. Samba Diallo enters the threshold of a new and bigger society when he goes to Paris for his college education at the beginning of the second part of the novel. He is a more mature man and more aware of his condition in this foreign land as an African trying to hold on to his roots. He clearly expresses his thoughts in a dinner with Lucienne's family:

It may be that we shall be captured at the end of our itinerary, vanquished by our adventure itself. It suddenly occurs to us that, all along our road, we have not ceased to metamorphose ourselves, and we see ourselves as other than what we were. Sometimes the metamorphosis is not even finished. We have turned ourselves into hybrids, and there we are left. Then we hide ourselves, filled with shame (p. 113).

For Samba, the incomplete metamorphosis is the main reason for the despair and ambiguity of his identity, although he has willingly "chosen the itinerary which is most likely to get [him] lost" (p. 113). A question occurs in the ambiguous case of the indigenous people, which leads to a dilemma, and the reader as well asks the same question upon witnessing Samba's ambiguous adventure: Would it be better to completely abandon the authentic culture and identity and adopt the Western culture in order to live a happier life? Indeed, this query counterbalances the *Bildungsroman* traditional principle concerning the hero's formation within social parameters, which is the hero's pursuit of his own path in the social order depending on his experiences, mistakes, and sufferings. This path, which is guided by social demands and rules, takes him to the success or failure of his formation as the final stage of maturation. While moving along this path, the *Bildungsroman* hero tries to make his life meaningful and to find his place in society. In the postcolonial context, the society that the hero lives in demands him to abide the Eurocentric system and cultural structure to be allowed a place within the society. The hero's quest in completing his formation should be evaluated regarding his success in meeting the social expectations, and Samba Diallo's failure/success at the end of his formation is to be explored considering the postcolonial and social perspectives of the developmental process.

The most intense moment that Samba Diallo feels the lack of the soul in the material life of Paris and that he can no longer involve himself into the spiritual beauty of life and faith is when he walks through the streets of Paris:

These streets are bare," he was noticing. "No, they are not empty. One meets objects of flesh in them, as well as objects of metal. Apart from that they are empty. (...) There is nothing, nothing but me, nothing but my body, I mean to say. I touch it. Through the pocket of my trousers I touch my thigh. I think of my right big toe. There is nothing but my right big toe. Otherwise, their street is empty, their time is encumbered, their soul is silted up down there, under my right big toe, and under the events and under the objects of flesh and the objects of metal (pp. 128-129).

He notices that everything around him is mere objects; even his own body is composed of just external organs. Neither the people around him, nor he himself possesses a soul that makes them living creatures; that is why the streets seem to him empty although they exist physically: "Detached from himself internally, he sees a world reduced exclusively to materiality, a materiality that is purely phenomenological, without any meaning" (Masterton, 2009, p. 33). The material world wins over the spiritual existence inside Samba Diallo, and he explicitly reveals his agony upon losing his ability to reach beyond materiality: "Lucienne, that scene, it is a sham! Behind it, there is something a thousand times more beautiful, a thousand times more true! But I can no longer find that world's pathway" (Kane, 1963, p. 144).

In the middle of his reflections about the material life of Paris when he is walking on the street, he comes across an old black man who introduces himself as Pierre-Louis. With this character, Kane reverses the concept of hybridity and ambiguity that Samba is experiencing. Unlike Samba, Pierre-Louis appears to surrender himself to the European way of life as it can be discerned from his French name, although he is an African. He exhibits a contradictory approach towards the colonial ideology, since he asserts that he fought against the French colonizers in Gabon and Cameroon. However, he does not even know exactly where he is from. The author emphasizes his vivacious mood, as he is always laughing and happy, which is distinguished from Samba's desperate and anxious situation caused by his identity crisis. Pierre-Louis has completely lost his authentic identity and become one of them, which means that he has nothing to lose and worry about, and he has freed himself from the suffering of having an ambiguous identity. Although he devotes himself to the rights of the subjugated people, he seems not to be aware of his own assimilation. Samba Diallo's determination to hold on to his own identity makes him more and more miserable while he is falling into an endless hollow and trying to revive the existence of the transcendental source in himself, which he associates with nature: "As for me, I have not yet cut the umbilical cord which makes me one with [nature]" (ibid, 140). Also, concerning the hybridity:

I am not a distinct country of Diallobé facing a distinct Occident, and appreciating with a cool head what I must take from it and what I must leave with it by way of counterbalance. I have become the two. There is not a clear mind deciding between the two factors of a choice. There is a strange nature, in distress over not being two (p. 151).

Although Samba Diallo expresses his feelings and reflections about his alienation many times before, these words are the most striking reflection of his hybridity which epitomize the overall idea of the novel about ambiguous and hybrid identities. He admits that he has become a hybrid, which hosts two distinct identities simultaneously, and eventually is unable to sustain a healthy state of mind.

The author provides an interesting character, the fool, who has an important function particularly at the end of the novel. We are first introduced to him

towards the end of the first part as a man who has been exposed to the European culture and colonial influence; just as Samba Diallo, he has lived through the same alienation process and lost his spirit within the material life of the West:

I have seen the mechanisms. They are shells. It is a rolled-up expanse, which moves. Well, you know that expanse has nothing inside it; therefore it has nothing to lose. It cannot be wounded, like the form of man, but only unrolled. Also, it has forced back man's form, fearful that it, in being wounded, will lose the internal substance it contains (p. 92).

Kane draws a parallel between the fool and Samba Diallo, since both have lost themselves within the search for their spiritual existence and end up by having ambiguous identities. The fool has completely lost his identity even though he returns to his country, and that is why the author does not provide any name for him by highlighting his lack of self. The fool's excessive attachment for the teacher also exposes his search for internal and transcendental existence which he associates with the teacher.

The last part of the novel, which covers Samba's returning from Paris, has significance in terms of revealing his transformation and his formation outcome as a failure in a postcolonial context. Although he turns back to his homeland where he could find again the spiritual existence that he has lost in Paris, we see him rejecting to go to the mosque to pray, which proves that he has lost even his ambition to reach that happiness he has been searching for. His character development process gets stuck between two distinct identities which generate an ambiguous identity and formation. He completes his physical formation by growing up into an adult; however, his spiritual and psychological formation could not achieve a successful end in terms of having a healthy and stable identity.

Nevertheless, one might view the result of his formation in two different perspectives by considering the individual and social parameters. Within the social structures of both the indigenous and the West, the individual is expected to submit and embrace the entailments of the society that he is living in. In this respect, Samba's formation can be interpreted as a failure, for he neither succeeds in transforming himself into a European by abandoning his original identity completely, nor is he able to maintain his African identity although he returns to Africa at the end. Eventually, he ends up with an ambiguous formation and ambiguous identity. On the other hand, his death at the end of the novel discloses a different attitude towards his formation. The author terminates Samba Diallo's physical existence; however, maintains his spiritual existence by placing him into a mystical and transcendental dimension, in which he gets rid of his ambiguity and sufferings. He hears a voice speaking, whose identity is not revealed, but can be interpreted as Azrael or Samba's consciousness: "You are entering the place where there is no ambiguity. Be attentive, for here, now, you are arriving. You are arriving." And Samba answers: "Hail! I have found again the taste of my mother's milk; my brother who has dwelt in the land of the shadows and of peace, I recognize you. Announcer of the end of exile, I

Golban, P. ve Benli, D. (2016). The Ambiguity of Identity and the Ambiguity of Formation in *Ambiguous Adventure* by Cheikh Hamidou Kane as a Postcolonial Bildungsroman. *Humanitas*, 4(7), 215-228

salute you” (p. 177). This internal dialogue clearly exhibits Samba’s happiness and peace upon freeing himself from the constraints of ambiguity and alienation, since he is now able to obtain his spiritual existence by gaining a unique identity. In this respect, we suggest that Samba successfully completes his formation by achieving his individual objective and gaining his freedom back.

Conclusion

Throughout the novel, Samba’s physical and psychological process of development from childhood to his young adulthood is reflected within a colonial context, which reveals his transformation into a hybrid and ambiguous identity. Besides the character’s transformation, the author provides the general condition of the subjugated peoples and their struggle for survival in order to protect their own culture against the powerful colonial countries. He also questions the distinction between religious/Islamic education and modern/Western education while emphasizing the two opposite forms of existence as spiritual and material. Samba Diallo gets lost between these distinct entities and ends up with an ambiguous identity, hence an ambiguous formation. He is killed by the fool, who is another person alienated by the Western culture, Kane presenting in this way two distinct victims of the Eurocentric ideology.

The novel investigates and proves that the decision of the natives to send their children to the foreign school to educate themselves in modern sense to be able to defend their country in future results in a failure. They expect a new generation out of the connection between East and West, which they refer to as a “new born child”: “This country awaits a child. But in order that the child may be born the country must give itself” (p. 82).

However, this child is “born” with a defect, which is represented by Samba Diallo. The protagonist of *Ambiguous Adventure* is “born”, that is, in terms of the Bildungsroman, passes through the process of development and acquires formation as an individual personality, with an ambiguity, an ambiguous process of development (that is, an “ambiguous adventure”) and acquiring an ambiguous identity. He is a failure, and his formation seemingly as well; he is a postmodern hero who finds himself in a tragic limbo and could not return his former spiritual state of being as long as he exists in the physical world, and, having almost lost the spiritual one, the formation of personality is itself ambiguous, although the end of the novel suggests re-acquiring of and the reconciliation with the self.

REFERENCES

- Ashcroft, B., Griffiths, G. and Tiffin, H. (2001). *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. London: Routledge.
- Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. New York: Routledge.
- Bulson, E. (2006). *The Cambridge Introduction to James Joyce*. Cambridge: Cambridge University Press.

■ Golban, P. ve Benli, D. (2016). The Ambiguity of Identity and the Ambiguity of Formation in *Ambiguous Adventure* by Cheikh Hamidou Kane as a Postcolonial Bildungsroman. *Humanitas*, 4(7), 215-228

Hutcheon, L. (1988). *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. London: Routledge.

Kane, C. H. (1963). *Ambiguous Adventure*. New York: Walker and Company.

Masterton, R. (2009). Islamic Mystical Readings of Cheikh Hamidou Kane's *Ambiguous Adventure*. *Journal of Islamic Studies*, 20: 1, 21-45.

Nicol, B. (2009). *The Cambridge Introduction to Postmodern Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wehrs, Donald R. (December 1992). Colonialism, Polyvocality, and Islam in *L'aventure ambiguë* and *Le devoir de violence*. *MLN, Comparative Literature*, 107: 5, 1000-1027.

Zima, P. V. (2010). *Modern/Postmodern: Society, Philosophy, Literature*. London: Continuum International Publishing.

Araştırma-İnceleme

**LE DISCOURS DU PRÉSIDENT FRANÇAIS SOUS LA
LOUPE D'UN HISTORIEN BELGE**

Serap GÜL¹
Ece KORKUT²

Résumé: Dans l'analyse du discours, le statut et le rôle, deux composantes constitutives de l'identité du locuteur, sont étroitement liés. Tandis que le statut institutionnel ou social est plus ou moins permanent, le rôle qui se manifeste souvent dans le discours est plutôt situationnel et variable. Le locuteur développe des stratégies ou des tactiques discursives à travers son statut ainsi que le rôle qu'il adopte dans son discours. Il s'agit là des stratégies de légitimation, de crédibilité et de captation. Les discours politiques étudiés dans cet article ont été analysés dans le cadre de ces trois stratégies qui vont de pair avec les concepts de statut et de rôle. Les discours politiques en question consistent en un discours que François Hollande, le Président de la République française, a tenu devant l'Assemblée nationale à la suite des attaques terroristes survenues le 13 Novembre 2015 à Paris, et une lettre ouverte qui critique ce discours. Cette lettre ouverte a été rédigée par David Van Reybrouck, historien et écrivain belges. On a constaté, dans les deux discours, des impertinences inhabituelles entre les statuts et les rôles qui ont été adoptés par les locuteurs. Cet article essaie de montrer comment ces impertinences se manifestent langagièrement. Il s'agit d'un Président « faible » cherchant à se montrer fort, mais qui est réduit à un rôle d'élève, réprimandé par un historien dans le rôle d'un professeur. Van Reybrouck accuse le Président de la France de copier sur un discours tenu 14 ans avant par un Président américain, toujours à la suite d'une attaque terroriste, et il annonce les risques d'un tel comportement. De là, le discours du Président américain a aussi été pris en compte dans l'analyse. En conclusion, il a été découvert que malgré sa légitimité, Hollande était loin d'être crédible dans son discours et qu'il ne pouvait capter l'attention, tandis que l'historien belge assurait à la fois la légitimité, la crédibilité et la captation.

Mots clés: Analyse du discours, statut, rôle, stratégies discursives.

¹ Araş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı. serapg@hacettepe.edu.tr

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı. ekorkut@hacettepe.edu.tr

BELÇİKALI BİR TARİHÇİNİN MERCEĞİNDEN FRANSIZ CUMHURBAŞKANININ SÖYLEMİ

Öz: Söylem çözümlemesinde, konuşucu kimliğinin oluşturucu öğelerinden olan konum ve rol, birbirine bağlı iki kavramdır. Kurumsal veya toplumsal konum az çok kalıcı bir özelliğe sahipken, daha çok söylemle ortaya çıkan rol ise durumsal ve değişken bir özellik taşır. Konuşucu, konumu ve söylemi içinde benimsediği rol aracılığıyla bazı söylemsel stratejiler veya taktikler geliştirir. Bunlar meşruiyet, inandırıcılık ve dikkati üzerinde toplama stratejileridir. Bu makalede incelenen politik söylemler, konum ve rol kavramlarının yanı sıra, bu üç strateji çerçevesinde çözümlenmiştir. Ele alman politik söylemler, Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande'm 13 Kasım 2015'de Paris'te gerçekleşen terörist saldırıların ardından, Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşma ile bu konuşmayı eleştiren bir açık mektuptan oluşmaktadır. Bu açık mektup, Belçikalı tarihçi ve yazar David Van Reybrouck tarafından kaleme alınmıştır. Her iki söylemde de, konuşucuların konumları ve benimsedikleri roller arasında, alışılmadık bağlantısızlıklar olduğu anlaşılmıştır. Makale, bu bağlantısızlıkların dilsel olarak nasıl ortaya konulduğunu çözümlemektedir. Kendini güçlü göstermeye çalışan zayıf bir Cumhurbaşkanı'nın, öğretmen rolü üstlenen bir tarihçi tarafından azarlanan bir öğrenci rolüne indirgenmesi söz konusudur. Van Reybrouck, Fransız Cumhurbaşkanı'nı 14 yıl önce bir Amerikan Başkanının yine bir terör saldırısı ardından gerçekleştirdiği söyleminden kopya çekmekle suçlamakta ve bunun tehlikelerine dikkat çekmektedir. Bu nedenle, Amerikan Başkanının söylemi de çözümlemeye dahil edilmiştir. Sonuç olarak, Fransız Cumhurbaşkanı'nın söylemindeki meşruiyetine karşın, inandırıcı ve dikkat çekici olmadığı, Belçikalı tarihçinin ise bu üç açıdan başarılı olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Söylem Çözümlemesi, Konum, Rol, Söylem Stratejileri.

Introduction

Cet article a pour objet l'analyse d'une lettre ouverte, écrite par un historien belge au président de la République de France. Il s'agit donc avant tout d'une différence évidente entre les statuts sociaux des deux personnalités en question. David Van Reybrouck, historien et écrivain belges, d'expression néerlandaise, est l'auteur de l'essai, intitulé *Congo, une histoire*, pour lequel il s'est vu octroyer le prix Médicis en 2012. Sa lettre ouverte intitulée « Monsieur le Président, vous êtes tombé dans le panneau », est adressée au Président de la République française, François Hollande, à la suite de son discours prononcé au lendemain des attaques meurtrières du 13 novembre 2015 à Paris. Avec cette lettre, Van Reybrouck interpelle le président sur son discours et notamment sur la terminologie guerrière dont il a fait usage.

Cette lettre qui a fait grand bruit dans les médias sociaux suscite l'intérêt à certains égards. Le niveau de langue, très familier dans certains passages (surtout « vous êtes tombé dans le panneau », repris quatre fois de suite), la formulation de phrases hors norme, les interrogations (cinq questions

auxquelles l'auteur répond lui-même), les interjections (qui dénotent l'étonnement: « bonté divine! »), et surtout le ton employé méritent d'être étudiés du point de vue de l'analyse du discours et de quelques-unes des notions clés qui sont le statut, le rôle et les différentes stratégies discursives telles que la légitimation, la crédibilité et la captation.

Nous analyserons dans cet article essentiellement deux discours qui débouchent sur d'autres: la lettre de David Van Reybrouck et le discours de François Hollande. Nous comparerons également, mais brièvement, ce dernier discours avec celui que le président français avait prononcé au lendemain des attaques au siège de *Charlie Hebdo* du 7 janvier 2015 et avec le discours du président des Etats-Unis, tenu le 20 septembre 2001, à la suite des attentats du 11 septembre.

1. Arrière-plan de l'objet d'étude

Notre objet d'étude portant principalement sur la lettre de Van Reybrouck, adressée au Président de la République française, François Hollande, il nous faut rappeler d'abord les événements dont il est fait mention dans ladite lettre, à savoir les attentats du 13 novembre 2015 à Paris puisque c'est suite à ceux-ci que le président a prononcé son discours, objet de ladite lettre; ensuite nous reviendrons sur les attentats du 11 septembre 2001 à New York puisque Van Reybrouck accuse le président français d'avoir copié son discours sur celui du président des Etats-Unis de l'époque, G.W. Bush:

1) Les attentats du 13 novembre 2015 à Paris ont secoué la France et toute l'Europe. Il s'agit d'une série de fusillades et d'attaques-suicides revendiquées par l'organisation terroriste Etat islamique ou Daech. Le bilan total des victimes fait état de 130 morts et de 351 blessés en date du 20 novembre 2015. Ces attentats sont les plus meurtriers perpétrés en France de par le nombre total des victimes. L'ampleur des événements est telle que le gouvernement décrète l'état d'urgence pour une durée de trois mois.

2) Les attentats du 11 septembre 2001 sont une série d'attaques qui avaient marqué les esprits du monde entier. Des terroristes du réseau djihadiste islamiste Al-Qaïda avaient détourné quatre avions dont deux, projetés sur les tours jumelles du World Trade Center. Ayant causé la vie à plus de 2000 personnes, ces attentats sont considérés comme les attentats terroristes les plus meurtriers de tous les temps.

2. Approche méthodologique: l'analyse du discours

2.1. Analyse du discours

Tel que son nom l'indique, ce courant de recherches analyse les « discours » non seulement en prenant en compte les phénomènes énonciatifs et les modes d'organisation textuels mais aussi en mettant en exergue l'intrication d'un mode énonciatif et d'un lieu social déterminé. Ces recherches sur le discours sont placées au carrefour de plusieurs disciplines telles que la sociolinguistique, l'ethnolinguistique, l'analyse conversationnelle, les théories de l'argumentation et de la communication. Ces disciplines se partagent ainsi ce domaine

d'investigation. Faute de pouvoir mener à bien l'analyse toute seule, chaque discipline fait constamment appel aux autres disciplines en fonction de son objectif propre. De ce fait, l'AD a tendance à se diversifier par rapport aux disciplines auxquelles elle a recours. L'AD a par ailleurs redéfini des concepts préexistants qui servent d'outils à l'analyse et que nous présentons brièvement ci-dessous.

2.2. Les notions clés liées à l'étude

Lié au concept d'« identité », le « statut » en analyse du discours est ce qui définit les rôles sociaux et discursifs du locuteur. Le statut concerne, entre autres, l'âge, le sexe, la profession, la situation familiale du locuteur. Il s'agit donc de quelque chose de plus ou moins immuable, stable alors que le « rôle » est assumé par le locuteur au moment où il parle. Contrairement au statut qui est un état institutionnel, le rôle est langagier ou discursif, et de ce fait, il est occasionnel ou momentané. Le rôle discursif ou « l'identité discursive a la particularité d'être construite par le sujet parlant en répondant à la question: "Je suis là pour comment parler?" » De là qu'elle corresponde à un double enjeu de "crédibilité" et de "captation"» (Charaudeau, 2009, p. 21). Prenons l'exemple de Patrick Charaudeau (2002, p. 514) qui présente un professeur (son statut) qui peut endosser plusieurs rôles (langagiers) tels que questionner, évaluer, expliquer. Autrement dit, le statut renvoie davantage à la structure sociale alors que le rôle est plus « orienté vers les individus, puisqu'il se réfère à des conduites, ou plutôt à des modèles de conduire, rattachées au statut » (Rocheblave-Spenle, 2015). Ainsi, le statut serait indépendant de l'interaction verbale tandis que le rôle discursif ou langagier est assumé volontairement par le locuteur dans son discours. Cela dit, le statut exige également certains choix langagiers, conformes au contexte.

Quant aux actes de langage, en pragmatique, ils font l'objet d'une considération au niveau des énoncés du discours. Lorsqu'on énonce quelque chose, non seulement on vise à agir sur autrui mais aussi à le faire réagir. De plus, comme le suppose Charaudeau, « La structuration d'un acte de langage comporte deux espaces: [...] un espace de contraintes qui comprend les données minimales auxquelles il faut satisfaire pour que l'acte de langage soit valide, [...] un espace de stratégie qui correspond aux possibles choix que les sujets peuvent faire de la mise en scène de l'acte de langage » (Charaudeau, 2002, p. 549). Toujours selon Charaudeau, cet espace de choix du locuteur fait naître trois types de stratégies: stratégie de légitimation, stratégie de crédibilité et stratégie de captation.

La stratégie de légitimation vise à déterminer la position d'autorité du locuteur qui lui permet de prendre la parole ou de parler ainsi. La stratégie de crédibilité vise à déterminer l'aptitude du locuteur à mettre en scène son discours de telle sorte qu'il soit jugé « crédible ». On juge ainsi son aptitude à dire le vrai. Et enfin, la stratégie de captation vise à séduire ou persuader l'allocutaire dans le but de le faire entrer dans l'univers de pensée du locuteur. Pour ce faire, « le

sujet s'appuie davantage sur des croyances que sur des connaissances, pour forcer l'autre à ressentir certaines émotions » (Charaudeau, 2002, p. 93).

2.3. Corpus étudié

2.3.1. Lieu social et institutionnel

Le discours de François Hollande est un discours oral prononcé le 14 novembre 2015 devant l'Assemblée nationale. Le « je » de ce discours est le président de la République et il s'adresse aux Français (« vous »). Le discours de George W. Bush est aussi un discours oral, tenu le 20 septembre 2001 devant le Congrès des Etats-Unis. Ce deuxième discours est également assumé par un président (« je ») et il s'adresse aux Américains (« vous »). Même si ce discours ne fera pas l'objet d'une analyse dans les pages suivantes, il est utile de pouvoir le situer puisque, comme nous le verrons ci-dessous, il y est fait allusion dans la lettre de David van Reybrouck du fait que ces deux personnes ont le même statut (chefs d'Etat) lorsqu'ils prononcent leur discours. Enfin, le discours de Van Reybrouck est un discours écrit, traduit du néerlandais en français, et publié le 16 novembre 2015, deux jours après le discours de Hollande, dans le journal français *Le Monde*. Le « je » du discours est assumé ici par l'auteur de la lettre qui s'adresse au président français (« vous ») et qui fait notamment référence au président américain de l'époque (il – référent réel).

Tableau 1: *Enonciation des discours*

Le « je » du discours	Statut du « je »	Statut du « vous »	Date	Lieu social	Oral / Ecrit	Nombre de mots
1. Hollande	Politicien - Président (français)	Citoyens français	14.11.2015	L'Assemblée nationale française	Oral	433
2. Bush	Politicien - Président (américain)	Citoyens américains	20.09.2001	Le Congrès des Etats-Unis	Oral	3326
3. Van Reybrouck	Historien - Ecrivain (belge)	Président français	16.11.2015	<i>Le Monde</i> (journal)	Ecrit	1334

2.3.2. Les séquences d'ouverture et de clôture

Dans les discours, oraux ou écrits, les séquences d'ouverture permettent de mettre en place les conditions à l'interaction. Il s'agit d'une « séquence stéréotypée dont la fonction est d'assurer la mise en route coordonnée des actions de communication au plan formel » (Bange, 1992, p. 212). En ce qui concerne les séquences d'ouverture de notre corpus, nous observons ce qui suit:

- Le président François Hollande ouvre son discours en s'adressant directement aux Français par l'appellatif « Mes chers compatriotes ». Cette expression pourrait paraître comme un terme d'adresse engagé et compassionnel de la part du président envers les Français et les événements qui viennent de se dérouler. Toutefois, lorsque nous observons ses discours précédents, nous voyons qu'ils

commencent tous par cet appellatif, ce qui rend « cet engagement » moins efficace et plus neutre.

- Le président George W. Bush ouvre son discours en s'adressant d'abord au président de la chambre des représentants (Mr. Speaker), ensuite au président pro tempore du sénat, aux membres du congrès, et enfin aux Américains: « Mes chers concitoyens ».

- David van Reybrouck, quant à lui, commence sa lettre par l'appellatif « Monsieur le Président ». Il fait ainsi preuve de distance par rapport à son allocataire, François Hollande, soit du fait qu'il est Belge et qu'il s'adresse à un président français, soit du fait de son intention de communication.

Les séquences de clôture correspondent à la « fermeture de la communication et à la séparation des participants » (Traverso, 1999, p. 32). Il s'agit d'« une séquence stéréotypée dont la fonction est de suspendre de manière négociée la poursuite des actions de communication » (Bange, 1992, p. 212). Les séquences de clôture de notre corpus révèlent ce qui suit:

- François Hollande ferme son discours en répétant son terme d'adresse qui est « Mes chers compatriotes » et en appelant ses compatriotes à « cette unité indispensable ». Il termine enfin son discours par l'expression « Vive la République et Vive la France ». En mentionnant la République et la France dans la séquence de clôture, le président entend toucher et capter ses compatriotes, comme s'il s'agissait d'une sorte de promesse de victoire, en l'occurrence contre le terrorisme. Il faut noter pourtant qu'il clôt la plupart de ses discours de la même manière, dont celui tenu après les attaques de *Charlie Hebdo*.

- Le président américain termine son discours en s'adressant à ses concitoyens et en mentionnant explicitement « la confiance dans les victoires à venir », contrairement au président français. En tout dernier lieu, il dit également « Dans tout ce qui nous attend, que Dieu nous accorde la sagesse et qu'il veille sur les Etats-Unis d'Amérique ». Par cette phrase, le président américain entend toucher et capter ses concitoyens en faisant appel à une valeur qui est très chère aux Américains, à savoir la religion, et à l'identité commune au président et aux citoyens, qu'est être Etats-uniens. Signalons que cette forme de clôture est habituelle dans les discours des présidents américains.

- David Van Reybrouck, quant à lui, omet complètement cette séquence de fermeture. Cette omission hors norme traduirait l'intention de communication de l'auteur qui est de réprimander le président.

Tableau 2: Ouverture - Clôture

Discours	Ouverture	Clôture
1. Hollande	« Mes chers compatriotes »	« Vive la République, vive la France »
2. Bush	« Mes chers concitoyens »	« Que Dieu nous accorde la sagesse et qu'il veille sur les Etats-Unis d'Amérique. »
3. Van Reybrouck	« Monsieur le Président »	-

3. Analyse

3.1. Analyse du discours de François Hollande

François Hollande, dont le statut est « Président de la République française », prononce son discours devant l'Assemblée nationale, à l'issue du Conseil de défense, au lendemain des attentats terroristes. Il commence son discours par une constatation assez objective si l'on ne prend pas en compte les termes de « barbarie, chagrin et peine » qu'il utilise dans ce premier paragraphe. Il continue ensuite son discours en faisant preuve d'engagement et déclare en toute légitimité avoir pris un décret pour proclamer le deuil national. Dans cette deuxième partie, il insiste sur l'éthos de la France qu'il veut projeter comme étant forte. Le pathos y est également très présent (« lâchement, honteusement, violemment », « douloureuse, grave, décisive », « blessée, chagrin qui nous assaille »...). Ainsi, les actes de parole utilisés sont d'abord la *promesse rassurante* (« des militaires patrouilleront en plein Paris »), ensuite la *promesse menaçante* (« la France sera impitoyable à l'égard des barbares de Daech ») et enfin la *requête* (« j'en appelle à l'unité, au rassemblement, au sang-froid »).

On constate également l'alternance du pronom « elle » qui représente la France à laquelle François Hollande s'associe en tant que son président et le pronom « nous » qui représente les Français auxquels il s'associe en tant que concitoyen.

En outre le terme « armée terroriste (djihadiste) » utilisé à deux reprises dans le premier paragraphe semble être justifié, même si, nous le verrons plus tard, l'auteur de la lettre qui lui a été adressée n'est pas du même avis. Ce terme semble donc voulu, car le président qualifie les attentats terroristes d'« acte de guerre » qui est, pour lui, un motif pour entrer en guerre contre eux. Pourtant, pour pouvoir parler d'une guerre, il faut deux armées proprement dites, c'est-à-dire « ensemble des forces militaires d'un Etat », sinon cela ne serait qualifié que de « lutte ». Enfin, avec ce terme d'« acte de guerre », nous voyons la réapparition du même champ lexical guerrier 14 ans après puisque ce terme avait également été utilisé par George W. Bush après les attentats du 11 septembre 2001.

Sur le plan de la rhétorique belliqueuse, le discours de Hollande se concrétise par un choix lexical particulier. Comme le montre le tableau suivant, Hollande utilise 10 lexèmes référant à une guerre du côté de la France contre 2 lexèmes concernant les terroristes en question, cela pour montrer probablement la supériorité (5 fois plus) de la France aux groupements terroristes:

Tableau 3: Rapport de force

Pour les terroristes	Pour la France
« armée » x 2 (terroriste ; djihadiste)	armée [française] x 2
	forces de sécurité x 2
	militaires
	alliés
	mobiliser
	protéger (notre territoire)
	défendre x 2 (notre pays ; nos valeurs)
2	10

Quant aux éthos construits par Hollande, ils se présentent comme suit:

Tableau 4: Ethos

Ethos des terroristes construit par Hollande	Ethos de la France construit par Hollande
barbarie absolue	Forte
(agresser) lâchement	Solide
(agresser) honteusement	Active
(agresser) violemment	vaillante (trionphante)
assaillant (« assaille »)	impitoyable (contre les terroristes)
(dysphorique)	(euphorique)

Et le pathos qui sert à émouvoir l'auditoire est construit dans ce discours notamment par les mots: (pour le peuple français) le chagrin, la détresse, la peine, le deuil; (pour la période vécue par le peuple français) douloureuse, grave, décisive.

3.2. Analyse du discours de David Van Reybrouck

Une lettre ouverte est un type particulier de discours. Bien qu'elle soit adressée à quelqu'un ou à un groupe particulier (« tu »), elle est en même temps et surtout rédigée afin d'être lu par un plus large public. Le discours de David Van Reybrouck est une lettre ouverte, adressée au Président de la France. Tout son discours nous apparaît comme un reproche à François Hollande d'avoir imité (« presque mot à mot ») le discours du président américain d'il y a 14 ans. En effet, en utilisant le terme d'« acte de guerre », le président a directement laissé entendre dans son discours les paroles de George W. Bush qui avait dit le 20 septembre 2001: « les ennemis de la liberté ont commis un acte de guerre contre notre pays ». Le reproche est ainsi justifié par une comparaison adéquate. L'objectif ultime de cette lettre ouverte est d'attirer l'attention du public sur les tonalités martiales du discours de Hollande et de l'avertir des risques éventuels.

La lettre ouverte commence par un rappel historique (la naissance de Daech). L'auteur est pleinement légitimé à faire un tel rappel par son statut d'historien. Ensuite, il explique pourquoi le fait de parler d'« armée terroriste » est une erreur, ou plutôt une faute historique: selon lui, les terroristes ne procèdent pas à un « déploiement structurel de forces militaires avec des ambitions géopolitiques », mais plutôt à « des actions ponctuelles dont l'impact psychologique est maximal ». Après cela, David Van Reybrouck commence ses reproches. Il observe que le président, qui a la réputation d'être un « faible »

(« Et vous avez depuis si longtemps la réputation d'être un faible »), parle donc comme un fort sans pour autant être crédible. Agissant de la sorte, il est accusé implicitement de profiter des attentats pour tenter de redorer son blason en vue des élections régionales à venir. Van Reybrouck accuse alors ouvertement et sévèrement le président d'être un profiteur.

Par ailleurs, de nombreuses oppositions euphoriques et dysphoriques sont présentes dans la lettre et renforcent l'accusation directe, explicite et argumentée, faite au président (« vocabulaire énergique » / « faiblesse »; « tentatives de calmer » / « menacent »; « nous / vous »). Quant aux accusations implicites, en voici un exemple : Dans le contexte de la lettre, la phrase « Les conséquences de ces paroles historiques sont connues » signifie implicitement *Tout le monde le sait, sauf toi, mon élève. Alors je te les raconte pour que tu les apprennes, toi aussi*. Le pronom « vous » se dirige ainsi vers un président faible qui représente un pays fort. A propos, dans la lettre se manifestent 28 « vous » (dont 18 « vous », 8 « votre » et 2 « vos ») contre 10 « je » (dont 2 « je » et 8 « nous » qui excluent le « vous »). La fonction dominante de cette lettre est donc impressive (ou conative).

Pour conclure, l'auteur de cette lettre ouverte a opté à bon escient pour un lexique familier, si tant est que l'expression familière de Van Reybrouck, « tombé dans le panneau », a été transformée dans beaucoup de titres de presse en « tombé dans le piège ». Le ton du discours est accusant et humiliant pour le président. Le ton, pour Ruth Amossy (2010, p. 36), englobe « ... le niveau de langue, le choix des mots, l'usage des expressions toutes faites, le rythme, l'humour, etc. ». Maingueneau (1996, p. 80), de son côté, définit le ton comme suit: « Un texte écrit possède en effet un ton qui donne de l'autorité à ce qui est dit. Ce ton permet au lecteur de construire une représentation du corps de l'énonciateur ». Dans notre cas, l'historien se met au-dessus du président de la France en cherchant à le dévaloriser par ses choix langagiers. Et puisqu'il s'agit d'une lettre « ouverte », ce ton dévalorisant, dégradant est largement répandu dans le monde. L'auteur lui donne des leçons et des conseils et l'appelle à prendre la juste voie. Tout ceci nous permet de dire que le ton du discours est celui de la réprimande, tout comme un professeur qui réprimande son élève.

Discussion et Conclusion

Dans cette partie, nous analyserons notre corpus sous l'angle des différentes notions clés que nous avons définies plus haut. En ce qui concerne le statut et le rôle, nous constatons que le président français assume un rôle qui est cohérent par rapport à son statut. Par contre, nous relevons une incohérence entre le *statut* de l'auteur de la lettre (historien et écrivain) et le *rôle* qu'il assume avec sa lettre (professeur). Cette incohérence est délibérément construite par l'historien car son objectif communicationnel est de dévaloriser un président en lui attribuant un *rôle d'élève*. S'il se permet d'assumer un tel rôle et de réduire le président au rôle d'élève c'est parce qu'il vit dans un pays démocratique et tolérant, la Belgique. En ce qui concerne *les stratégies discursives*, la *légitimité*

des auteurs des deux discours est justifiée. L'un, en tant que président, a le droit de prononcer un tel discours devant une assemblée, l'autre, en tant qu'historien, a le droit de faire un rappel des faits historiques et des graves conséquences que certains actes ou paroles ont eu sur le cours de l'histoire. La *crédibilité*, quant à elle, semble manquer chez le président français. En effet, après avoir tenu un discours similaire au lendemain des attentats de janvier, un deuxième attentat est perpétré dans la même ville quelques mois plus tard. De plus, l'image de la France forte et celle d'un président fort que veut dégager Hollande ne correspondent pas à son propre éthos préconstruit qui est celui d'être un faible. Par contre, la crédibilité de l'historien est bien présente. En effet, l'historien se base sur des faits historiques pour justifier ses propos et effectue des comparaisons appropriées entre des événements similaires. Son statut d'historien le rend ainsi crédible aux yeux de la plupart des citoyens et des lecteurs. En ce qui concerne la stratégie de *captation*, nous pouvons affirmer aujourd'hui, au lendemain des élections régionales (qui ont eu lieu les 6 et 13 décembre 2015), que le discours de François Hollande (tenu le 14 novembre 2015) ne semble pas avoir capté le peuple français et ce, du fait de son manque de crédibilité. Pour ce qui est du discours de l'historien, sa lettre capte le lecteur premièrement par le ton dominant qu'il utilise. La lettre capte également le lecteur par le rôle que l'auteur assume tout au long de son discours. C'est ainsi que nous remarquons que, mise à part le ton du discours, c'est davantage l'incohérence délibérée entre les statuts (historien / président) et les rôles (professeur d'histoire / élève tricheur) des locuteurs qui a servi à la stratégie discursive de captation.

Hollande est présenté comme un président qui a la légitimité mais qui échoue sur le plan de la crédibilité et de la captation, tandis que l'historien, également légitimé dans son discours, sait capter l'attention et la confiance de ses lecteurs.

Il ressort de l'analyse de ces deux discours que d'une part, le profil du président, élève faible, se dessine dans la lettre ouverte comme suit:

- (qui manque de savoir approfondi) qui ne connaît pas les événements historiques et politiques ainsi que les conséquences; ni quelques concepts importants (« armée terroriste... rien de tel n'existe »);
- (qui manque de compétence) qui est incapable de tirer des leçons de ce qui a été vécu dans le monde;
- (qui manque d'originalité) qui « répète presque mot à mot le discours » d'un autre ; qui « parle la même langue », « sur le même ton » et qui utilise « la même terminologie » qu'un autre;
- (qui ne voit pas clair, qui n'est pas lucide alors que c'est le propre d'un politicien) « vous avez fait mot pour mot ce que les terroristes espéraient de vous: une déclaration de guerre. »
- (qui triche) qui copie sur son homologue.

D'autre part, l'éthos supérieur de l'historien, professeur qui gronde son élève, se manifeste par les rôles et les actes de parole tels que expliquer, donner des leçons, corriger, questionner, avertir, accuser, réprimander.

BIBLIOGRAPHIE

- Adam, J.-M. (2011). *Les textes types et prototypes*. Paris: Armand Colin.
- Amossy, R. (2010). *La présentation de soi: Ethos et identité verbale*. Paris : PUF.
- Bange, P. (1992). *Analyse conversationnelle et théorie de l'action*. Paris: Hatier/Didier.
- Bush, G. W. (2001). « Allocution du Président Bush à la Nation devant le Congrès des États-Unis réuni en séance plénière le 20 septembre 2001 ». *The Washington Post*. Consulté le 19 novembre 2015, http://www.washingtonpost.com/wpsrv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html
- Charaudeau, P., (2002). « Rôle ». Charaudeau, P. & Maingueneau, D. (Eds.). *Dictionnaire d'Analyse du discours* (pp. 513-514). Paris: Edition du Seuil.
- (2009). « Identité sociale et identité discursive. Un jeu de miroir fondateur de l'activité langagière ». Charaudeau P. (Ed.). *Identités sociales et discursives du sujet parlant* (pp. 15-18). Paris: L'Harmattan.
- Hollande F. (2015). « Déclaration à l'issue du Conseil de défense ». Elysée-Rubrique Intérieur et Sécurité. Consulté le 19 novembre 2015, <http://www.elysee.fr/declarations/article/declaration-a-l-issue-du-conseil-de-defense-2/>
- Maingueneau, D. (1996). *Les Termes clés de l'analyse du discours*. Paris: Seuil.
- Rocheblave-Spenle & A.-M. (2015). « Rôles et statuts sociaux ». *Encyclopaedia Universalis*. Consulté le 24 novembre 2015, <http://www.universalis.fr/encyclopedie/roles-et-statuts-sociaux/>
- Traverso, V. (1999). *L'analyse des conversations*. Paris: Nathan.
- Van Reybrouck, D. (2015). « Monsieur le Président, vous êtes tombé dans le piège ! ». *Le Monde*. Consulté le 19 novembre 2015, http://www.lemonde.fr/afrique/article/2015/11/16/monsieur-le-president-vous-etes-tombe-dans-le-piege_4810996_3212.html#yIj0sjj60P0UTyeA.99.

THE FRENCH PRESIDENT SPEECH UNDER THE MICROSCOPE OF A BELGIAN HISTORIAN

Abstract: The status and role, which are the concepts forming the identity of a speaker, are related to discourse analysis. While the institutional or social status is more or less permanent, the role revealing itself through speech is changeable. The speaker develops discourse stakes (legitimacy, credibility, captation) through the status and role adopted within the speech. The political speeches chosen in this article will be analyzed according to the concepts of status, role and these three

Araştırma-İnceleme

**TOPLUMSAL BİR GERÇEKLİK OLARAK YOKSULLUK
VE VAKIFLARIN FONKSİYONLARI: KARAMAN YUNUS
EMRE KÜLTÜR VAKFI ÖRNEĞİ¹**

**İsmail GÜLLÜ²
Savaş KALAYCI³**

Öz: Yoksulluk, geçmişten günümüze kadar gelen dinamik sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk Türkiye açısından ele alındığında, hükümetlerin sosyal devlet anlayışı içinde yoksullukla mücadele etmeye çalıştıkları, bunun yanında sivil toplum kuruluşlarının da yoksullukla mücadelede önemli roller üstlendikleri görülmektedir. Her toplumda, kendi kültürel yapısı içinde farklı özellikler ve farklı dinamikler etrafında şekillenen yoksullara yönelik yardımlaşma ve dayanışma birliklerinin bulunduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, dayanışmanın toplumsal ilişkilerde formel ve enformel şekilde yapılaşarak görünürlük kazandığı olgular etrafında, dayanışma ağlarının yoksullukla baş etmede önemli bir işleve sahip olduğu kabulünden hareket ile yoksulların da içinde olduğu dayanışma ağlarının yerel düzeyde nasıl konumlandığını, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının toplumsal fonksiyonlarını, Yunus Emre Kültür Vakfı'ndan yardım alan kişilerin sosyal yardımlar ve yoksulluk hakkındaki görüşlerini inceleyerek belirlemektir. Bu çalışma, yoksulluğu önlemeye yönelik mekanizmalardan biri olan dini saikli ve hayırseverlik (philanthropy) temelli vakıf olgusunun günümüz Türkiye'sinde yerel düzlemde nasıl işlediği ve bu süreçte nasıl bir ilişki biçimi üretildiğini anlama çabası olarak değerlendirilmelidir. Araştırma sonucunda; Yunus Emre Kültür Vakfı'nın yaptığı yardımlarda görece tarafsız ve adaletli

¹ Bu çalışma, Yrd. Doç. Dr. İsmail Güllü danışmanlığında Savaş Kalaycı tarafından Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda 2015 yılında Yoksulluk Kültürü ve Sosyal Dayanışma Geleneği-Yunus Emre Kültür Vakfı Örneği- adlı yayınlanmamış yüksek lisans tez çalışmasında elde edilen verilerden hareketle hazırlanmıştır. Çalışma sırasında gerek vakfa ait istatistik verilerle çalışmada gerekse saha çalışmasında yoksullara ulaşmada gösterdikleri yardımseverlikten dolayı Yunus Emre Kültür Vakfı yönetici ve çalışanlarına teşekkürü borç biliriz.

² Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. ismailgullu@hotmail.com

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı. kalaycisavas@hotmail.com

olduğu, yapılan yardımların topluma önemli katkıların olduğu, ancak yapılan yardımların katılımcıların geleceğe güvenle bakmaları konusunda ve katılımcıların yaşamlarını rahatlatmada yetersiz olduğu belirlenmiştir. Araştırmada yoksullara herkesten önce devletin yardım etmesi gerektiği konusunda bir fikir birliğinin olduğu, yoksulların çocuklarının da yoksul bir yaşam sürmeye devam edeceği düşüncesinin ağır bastığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yoksulluk, Yoksulluk Kültürü, Vakıf, Sosyal ve Dayanışma Vakıfları, Hayırseverlik.

POVERTY AS A SOCIAL REALITY AND SOCIAL FUNCTIONS OF FOUNDATIONS: EXAMPLE OF KARAMAN YUNUS EMRE CULTURAL FOUNDATION

Abstract: Poverty has been a dynamic social fact from past to present. When poverty is handled in Turkey, it is seen that governments try to struggle against poverty as a social state, and in addition to that, non-governmental organizations also take significant roles to struggle against poverty. It should be declared that in every society, in its own cultural structure, there are fraternal and solidarity associations formed by different features and different dynamics. The aim of this study is to determine how solidarity networks, in which the poor also involve, locate on local level and to determine functions of fraternal and solidarity associations with the motive of acceptance that solidarity networks have important function to struggle against poverty. We focus on the frame of facts apparent via structured solidarity in social interactions formally and informally, via evaluating the views of the people who receive support from Yunus Emre Kültür Vakfı (Yunus Emre Cultural Foundation) on social support and poverty. This research should be interpreted as an effort to understand how the fact of charitable foundation based on religious and philanthropy function on local level in Turkey at the present time and what kind of a relationship is produced in this process. In the end of the research, it is concluded that Yunus Emre Kültür Vakfı is relatively impartial and fair about donations it makes. The donations have significant contributions in society; however, the donations are not enough to make the participants confident about the future and to comfort their lives. In the research, there is a consensus that the state has to support the poor first and foremost, otherwise the children of the poor will live a poor life of their own.

Keywords: Poverty, Poverty Culture, Foundation, Social Solidarity foundations, Philanthropy.

Giriş

Yoksulluk geçmişten günümüze kadar gelen dinamik sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda “yoksulluk, tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de az gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin yüzleşmek zorunda olduğu önemli toplumsal sorunların başında gelmektedir” (Ersungur ve Topcuoğlu, 2014, s. 300). Yoksullukla mücadele etmek için toplumlar, kendi içlerinde formel ve enformel olarak oluşturdukları mekanizmalar ile mücadele

etmektedirler⁴. Türkiye açısından yoksulluk ele alındığında, hükümetlerin sosyal devlet anlayışı içinde yoksullukla mücadele etmeye çalıştıkları, bunun yanında sivil toplum kuruluşlarının da yoksullukla mücadelede önemli roller üstlendikleri görülmektedir. Her toplumda, kendi kültürel yapısı içinde farklı özellikler ve farklı dinamikler etrafında şekillenen yoksullara yönelik yardımlaşma ve dayanışma birliklerinin bulunduğunu ifade etmek gerekmektedir. Küresel bir olgu olmasına rağmen yoksulluğun şiddeti, yoğunluğu ve kendine özgü farklı boyutları ancak yerel düzeyde gözlemlenebilir. Bunun için de yerel özelliklere yoğunlaşan bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012, s. 79). Sivil toplum kuruluşları (STK) içerisinde yer alan vakıflar, yoksullukla mücadeleye ve toplumsal dayanışmaya yaptıkları katkılarla oldukça önemli kurumlar niteliği taşımaktadır. Dünya’da ve Türkiye’de yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal değişmelerin etkisi ile STK’lar da bir dönüşüm yaşamakta ancak bu alandaki gelişmeler, gerek sosyal tarih alanında gerekse de sosyoloji alanındaki bilimsel çalışmalarda hak ettiği yeri bulmakta zorlanmaktadır (Özbek, 2006, s. 401). Sosyal bilimcilerin STK’lar içerisinde değerlendirilerek vakıf olgusunun günümüz Türkiye’sindeki fonksiyonları, yapısal ve işlevsel sorunları üzerine eğilmeleri önem arz etmektedir. Yoksulluk sorununa bakış açısı ile ilgili olarak getirilebilecek bir diğer eleştiri ise sorunun ekonomik bir problem olarak görülmesi, sosyal boyutlarının zayıf kalmasıdır.

Tarihsel süreç içerisinde Türk toplumunda yoksullukla ilgili olarak vakıfların yardımlaşma ve dayanışma esasına göre kâr amacı gütmeyen faaliyet gösterdikleri görülmektedir (Akgül, 1995, s. 103; Ott, 2001). Zenginler ile yoksullar arasında bir köprü olmak sureti ile kurulan yardımlaşma fonksiyonu yanında vakıfların kültür, sanat ve eğitim gibi alanlarda da fonksiyonları söz konusudur. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ekonomik, siyasi, bilimsel, kültürel vb. oldukça önemli fonksiyonlar üstlenen geleneksel vakıfların, Tanzimat modernleşmesi ve Cumhuriyet dönemlerindeki merkezileşme ve devletin kamu yararına daha fazla inisiyatif üstlenme isteği ile paralel olarak adeta bir gerileme dönemine girdiği, son yıllarda tekrar vakıf geleneğinin canlanarak vakıfların etkin roller üstlendikleri gözlenmektedir. Fakir, fukarâ, gurebâ, aceze, muhtâcîn, mâzulîn, eytâm gibi kelimelerin Osmanlı döneminde yoksulluğun kavramsal meşruiyet sınırını çizdiği ifade edilebilir (Özbek, 2006, s. 405). Osmanlı toplumunda kamu hizmeti niteliğindeki birçok toplumsal görevin Hilal-i Ahmer (Kızılay), Darü’ş-Şifa, (Hastane), Himaye-i Etfal (Çocuk Esirgeme Kurumu), Fukaraperver Cemiyeti (Fakirsever Topluluğu) gibi vakıflar yolu ile yerine getirildiği görülmektedir (Köprülü, 1942; Yediyıldız, 1982; ve 1984; Özbek, 1998). Doğan (2006, s. 19), Osmanlı döneminde vakıfların dini,

⁴ Durmaz, Ş. (2010). 20. Yüzyılın Başında Azerbaycan’da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Amaçlı Vakıf ve Dernekler. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 1(2), 61-71. Karşılaştırma için bakınız Azerbaycan’daki vakıflar: Kardeş Kömeği İçtimai Teşkilatı; Neşr-i Maarif Hayriye Cemiyeti; Azerbaycan Kadın Hayriye Cemiyeti; Uşak Evi (Çocuk Evi) Hayriye Cemiyeti.

içtimai ve iktisadi olmak üzere üç temel kategoride ele alınabileceğini belirtmektedir.

Barkan ve Ayverdi'nin bulgularına göre 1546 yılında yalnız İstanbul'da 2515 vakıf bulunuyordu (Çizakça, 2005, s. 22). Vakıflar Genel Müdürlüğü verilerine göre, 1980 yılında kurulan vakıf sayısı sadece 601 iken, bu sayı 2014 yılında 4867'ye ulaşmıştır (<http://www.vgm.gov.tr>) Bu yeni kurulan vakıfların 975 tanesi sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarından oluşmaktadır (<http://www.vgm.gov.tr>). Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının amaçları arasında yoksullukla mücadele etmek, toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlamak, temel gereksinimlerini karşılamaktan yoksun bireylere sosyal yardımlarda bulunmak gelmektedir. Gerek devlet gerekse STK'lar düzeyinde yapılan yoksullukla mücadele çalışmaları kapsamında yoksul olan insanlara sosyal yardımlar yapılmakta, yoksulluğun psiko-sosyal olumsuz etkileri giderilmeye çalışılmaktadır (Bayyığıt, 2001, s. 63). Dicleli'nin yaptığı sınıflandırma ile yoksullara yardımlar bireysel, kurumsal ve devlet eli ile olmak üzere üç yol ile sağlanmaktadır (Dicleli, 1946, s. 110). Ancak yapılan yardımların yoksulluğu gidermek, toplumsal dayanışmayı sağlamak gibi olumlu etkilerinin olduğu gözlenirken, yapısal yoksulluğu giderecek çalışmalardan ziyade geçici yoksulluğu gidermeye yönelik bir bakış açısı egemendir.

Araştırmanın konusu da bu amaçlarla 1978 yılında Karaman'da kurulmuş Yunus Emre Kültür Vakfı'nın toplumsal faaliyetlerinin *Monografi* tekniği ile ve yoksul profilin 'içeriden bakış' yaklaşımıyla sosyolojik olarak incelenmesidir. Vakıf, yaptığı faaliyetler ile Karaman'da kırsal yoksullukla sivil toplum kuruluşları (STK) düzeyinde mücadele etmekte ve sosyal dayanışmayı sağlamaya çalışmaktadır. Bu çalışma, yoksulluğu önlemeye yönelik mekanizmalardan biri olan dini saikli ve hayırseverlik (philanthropy⁵) temelli vakıf olgusunun günümüz Türkiye'sinde yoksulların bakış açılarından hareketle ve yerel düzlemde nasıl işlediği ve bu süreçte nasıl bir ilişki biçimi üretildiğini anlama çabası olarak değerlendirilmelidir.

1. Yoksulluk Kavramı

Literatürde yoksulluk kavramı ile ilgili farklı yaklaşımlar ve farklı bilim dallarında ortaya konulan birçok tanım bulunmaktadır. Yoksulluk, insanların kabul edilebilir yaşam koşullarına özgür ve insana yakışır, kendine ve başkalarına saygılı, uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir hayat sürebilmeleri için gerekli insani, en temel öge olan fırsat ve öğelerden yoksun olmasıdır (Sallan Gül ve Gül, 2008).

⁵ İngilizce karşılığı "philanthropy" olan bu terimin Türkçe'deki karşılığı hayırseverlik olmakla birlikte, kelimenin tam anlamını karşılamamaktadır. Dilimizde hayırseverlik, çoğunlukla tarihi gelişimi sebebiyle bireylerin dini, vicdani ve/veya duygusal güdülerinden hareketle yaptıkları yardım faaliyetlerini çağrıştırmaktadır. Ancak uluslararası düzeyde filantropi terimi bu çağrışımlardan ziyade birey ve kurumların içinde buldukları toplumların refah seviyesini yükseltmek amacıyla (çoğunlukla sivil toplum kuruluşlarına ve stratejik bir planla) bağışta bulunmalar şeklinde tanımlanmaktadır (TÜSEV, Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması, 2005).

Tarihsel süreç içerisinde yoksulluk kimi zaman bireylerin kendilerine ait özelliklerden dolayı kimi zaman ise yine insan unsurunun içinde olduğu savaş, doğal afet, göç vb. nedenlerden dolayı ortaya çıkmıştır. Yoksulluk; bu gibi nedenler dolayısıyla insanlık tarihinin her döneminde gerek az gelişmiş, gerekse gelişmekte olan, hatta gelişmiş ülkelerde farklı şekil ve yoğunluklarda da olsa rastlanılan bir olgu haline gelmiştir (Aydın ve Türgay, 2011, s. 250). Yoksulluğun farklı kurum ve kuruluşlar tarafından birbirine benzeyen ancak farklı şekillerde yapılmış tanımları bulunmaktadır: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yoksulluk “yeterli bir yaşam standardına ulaşma ve diğer sivil, kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal haklardan yararlanma açısından gerekli kaynaklardan, yapabilirliklerden, seçeneklerden, güvenlikten ve güçten sürekli ya da kronik olarak yoksun oluşla belirlenen bir insanlık durumu” (UNICEF, 2004, s. 16) şeklinde tanımlanmıştır. Dünya Bankasına göre yoksulluk, “asgari yaşam standardına erişememe durumudur. Yoksulluk açlık, barınacak yerin olmaması, yeterli sağlık hizmetinin alınmaması, eğitim hizmetinden yararlanamama, iş sahibi olmama, gelecek için korku ve endişe duyma, temiz su kaynaklarına ulaşamama, temsil edilmeme ve özgürlükten yoksun olma ile ilişkilidir” (Coşkun, 2012, s. 182). Sosyal bilimlerde ise yoksulluk kavramı, çoğu kez ekonomik boyutuyla ele alınmaktadır. Buna göre yoksulluk maddi yetersizlik ve güçsüzlükten başka bir şey değildir. Bu tanımdan yola çıkarak maddi yoksulluğu iki ana gruba ayırmak mümkündür. Birincisi, mevcut kaynakların ve varlıkların yetersiz olmasından dolayı, insanın fizyolojik olarak hayatta kalmasına imkân tanımayan bir yoksulluk (açlık) durumunu anlatmaktadır. İkincisi, kaynakların nispi yetersizliğinden dolayı toplum tarafından kabul edilebilir asgari bir hayat standardını yakalamaya fırsat vermeyen bir yoksulluk durumudur (Seyyar, 2006, s. 43).

Yoksulluk kavramı, yaklaşım biçimine, zamana ve mekana göre farklılaşmaktadır. Doğası itibarıyla, yoksulluk olgusu dinamik, çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olduğu için herkesin üzerinde birleştiği bir tanım bulunmamaktadır. Konuya yoksulluk derecesinin belirlenmesi açısından bakılırsa toplumdaki topluma hatta aynı toplum içerisinde bile farklı yoksulluk derecelerinin olduğu göze çarpmakta, kimlerin yoksul sayılması kimlerin yoksul sayılmaması gerektiği hususunda tespitlerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (İlman, 2014, s. 13).

2. Yoksulluk Türleri

Yoksulluğun tanımlanması, sınıflandırılması ve ölçülmesi ile ilişkili olarak farklı yaklaşımlar, kavramsallaştırmalar ve farklı yoksulluk tanımları ortaya çıkmıştır. İnsanın temel ihtiyaçları topluma, toplumdaki kesime, ülkeye, bölgeye hatta kişiye göre değişiklik gösterebilmektedir. Toplumsal ve ekonomik hayattaki gelişme ve ilerlemeler insanların ihtiyaçlarını da değiştirmektedir. Dolayısıyla yoksulluk kavramı değişen temel ihtiyaçlar çerçevesinde yeni anlam ve tanımlar kazanmaktadır (Oktik, 2008; Şenses, 2008; Karabulut, 2011, s. 33). Çoğu zaman yoksulluğun çok boyutlu olarak ortaya konulabilmesi için

ekonomik ve toplumsal göstergeler birlikte kullanılmakta ve farklı kriterlere göre hesaplanan yoksulluk sınırları belirlenmektedir. Yoksulluk; mutlak yoksulluk-görelî yoksulluk, objektif yoksulluk-sübjektif yoksulluk, gelir yoksulluğu-insani yoksulluk, sosyo-ekonomik güçsüzlük, kırsal yoksulluk-kentsel yoksulluk ve ultra yoksulluk olmak üzere altı başlık altında incelenmektedir. Yoksulluk sınıflandırması ile ilgili literatürde en sık karşılaşılan yoksulluk türü temel besin maddelerini merkeze alan mutlak yoksulluktur. En genel anlamıyla mutlak yoksulluk, “hane halkının ya da bireyin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmesi için gerekli, yalnızca en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaması durumudur” (Taş ve Özcan, 2012, s. 424).

Görelî yoksulluk ise, yoksul bireyin diğer birey ve gruplar ile karşılaştırılmasına vurgu yapan, insanların temel ihtiyaçların yanı sıra, sağlık, eğitim, temiz içme suyu gibi hizmetlere ulaşma ve doğumda yaşam beklentisi gibi durumları da içeren bir kavramdır. Yani bu kavramla insanların imkânları ve yoksunlukları da yoksulluk kapsamına dâhil edilmektedir (Açıkgöz ve Yusufoğlu, 2012, s. 84). Görelî yoksulluk, yoksulluğu bireyin ihtiyaçlarını karşılama gücü yönüyle toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumuna göre tanımlanmaktadır. Yani, bir kişinin yoksul olup olmadığı sadece ne kadar gelire sahip olduğuna bağlı olmayıp, aynı zamanda toplumdaki diğer bireylerin gelirine de bağlı olmaktadır. Yoksulluğun görelî olarak tanımlanmasında ya nüfusun düşük gelirli bir oranı yoksul olarak alınmakta, ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır belirlenerek, bu sınırın altında bir gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır (Şenses, 2008, s. 91; Memiş, 2014, s. 148). Kısaca; bireylerin en temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu mutlak yoksulluk olarak ifade edilirken, toplumda yaşayan diğer bireylere göre görelî olarak daha düşük gelir düzeyinde bulunmak görelî yoksulluk olarak tanımlanabilir.

Öznel yoksulluk kavramı ise bireyin yoksulluğu anlamlandırması ve değerlendirmesi ile ilişkili bir kavramsallaştırma. Öznel yoksulluk yaklaşımında, yoksulluk düzeyinin ölçülmesi, deneklerin kendi değerlendirmelerine göre, geçinebilmeleri için gerekli gördükleri gelir düzeyi esasına göre belirlenen bir öznel yoksulluk çizgisine dayanmaktadır (Şenses, 2008, s. 94). Öznel yoksulluk yaklaşımında; kamu araştırmaları ve anketler aracılığıyla katılımcılara yoksul olmamak için gerekli olduğu düşünölen gelir/tüketim ya da refah düzeylerini “yetersiz”, “iyi” ya da “çok iyi” olarak değerlendirmeleri istenerek gelir ve refah odaklı, öznel yoksulluk standartları oluşturulmaya çalışılır (Wagle, 2002, s. 158). Nesnel yaklaşım nesnel ve genel geçerliliği olan normatif değerlendirmeleri içerirken, Öznel yaklaşım öznel ve katılımcı değerlendirmeleri içerir (Şenses, 2009, ss. 92-96). Diğer bir ifade ile nesnel ve öznel yoksulluk, yoksulluk türünden ziyade yoksulluğun belirlenmesinde kullanılan bir yöntemdir.

Yoksulluğa ilişkin yapılan diğer bir sınıflandırma kırsal ve kentsel ayrımıdır. Kırsal ve kentsel yoksulluk, yoksulluğun mekânsal ve karşılaştırmalı bir ifadesidir. Coğrafi olarak yapılan bu yoksulluk sınıflandırılmasında, kırsal kesimde yaşayanların yoksulluğunu ifade ederken, kentsel yoksulluk biraz daha

kapsamlıdır. Kentsel yoksulluk göç, hızlı ve çarpık kentleşme ve sanayileşme ile ilişkili dinamik bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Çağlayan, 2008). Kent yaşamının gerektirdiği başta ulaşım, doğalgaz vb. gibi kentte özgü olan giderleri karşılamada yaşanan yoksulluğun yanında, sosyal olanaklardan faydalanamama, toplumsal dışlanma ve izolasyon gibi olguları da beraberinde getirmektedir. Yoksulluk literatüründe yukarıda ifade edilen yoksulluk türleri yanında toplumsal yoksulluk, moral yoksulluk, insani yoksulluk, yeni yoksulluk gibi sınıflandırmalar da bulunmaktadır.

Yoksulluk, ekonomik nedenlerden kaynaklandığı kadar sosyal nedenlerden de kaynaklanabilir. Yoksul insan, temel ihtiyaçlarını bile tatminsiz bir şekilde karşılarırken bu insandan sosyal ihtiyaçlarını karşılaması beklenemez. Bu insan asgari yaşam standartlarına sahip olmadığı için kendini yetersiz hissetmekte, içinde bulunduğu çevreye ait özellikler üzerinde söz sahibi olamamaktadır. Yoksul insan belli olanaklardan mahrum kaldığı için haklarını koruyacak bilince de sahip bulunmamaktadır. Bu da pek çok haksızlığa uğramasına yol açarak yoksulluk halini zorlaştırmaktadır. Sosyal hayata dahil olması da yaşadığı yoksulluklar sebebiyle zorlaşan yoksulun, yoksulluk hali kısır bir döngü gibi içinden çıkılamayacak bir hal almaktadır (Büyükçavuşoğlu, 2009, ss. 60-61).

Literatürde son yıllarda yapılan tartışmalarda, yoksulluğun tanımlanması meselesi yanında onun çok boyutlu ve çok katmanlı niteliğini dikkate alacak şekilde, bütün boyutlarıyla ve derinliğinin, yoğunluğunun, süresinin ve sonuçlarının da ölçülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu noktadan hareketle, FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı) ve WHO (Dünya Sağlık Teşkilatı) Dünya Bankası'nın belirlemiş olduğu "mutlak yoksulluk" yaklaşımını esas alarak yoksulluğun yoğunluğunu ölçmek amacıyla "ultra yoksulluk" tanımını geliştirmişlerdir (DPT, 2000, s. 8). Ultra yoksul "gelirinin tamamını harcadığı halde, mutlak yoksulluk kriterinde esas alınan günlük kalori miktarının yalnızca yüzde 80'ini karşılayabilenler" olarak tanımlanmaktadır (Boya ve Serim, 2011, s. 13). Dünya Sağlık Teşkilatının belirttiğine göre, ultra yoksulların, yoksulluk durumlarının beş yıldan fazla sürmesi halinde, onların durumlarının düzeltilmesinin olanaksız olduğu savunularak, bu kategoridekiler "kronik yoksul" olarak tanımlanmaktadır. Ultra yoksulluk tanımının hemen hemen eşanlamlısı olarak Dünya Sağlık Teşkilatınca, "olağanüstü yoksulluk" tanımı yapılmaktadır. Bu tanıma göre, 1995 yılı satın alma gücü paritesine göre, kişi başına yıllık 270 dolar altında geliri olanlar olağanüstü yoksul olarak sınıflandırılmışlardır (<http://www.tbmm.gov.tr>). İster ultra yoksulluk, isterse olağanüstü yoksulluk olarak tanımlansın, temelinde bireyin gelirinin, gereksinimlerinin yeteri düzeyde karşılamama, belirli bir gelir düzeyinin altında bulunma durumunu ifade etmektedir.

3. Yoksulluk Teorileri

Yoksulluk ile ilgili teorik literatüre bakıldığında farklı disiplinler içinde ve farklı boyutları ile bu alandaki çalışmaların 16. Yüzyıla kadar dayandığı

görülmektedir.⁶ Yoksulluk olgusu üzerine sosyoloji bilimi içinde oldukça hacimli bir teorik birikim bulunmaktadır. Makale boyutlarında saha araştırması ile bağlantılı ve konu ile ilişkili olarak sosyolojinin klasik teorisyenlerinin görüş ve tartışmalarına yer verilmiştir. Yoksulluk ile ilgili öncü kuramlar yoksulluğu içinde yaşadıkları grup ya da toplumla ilintilendirmeyip bireylerle ilintili olarak ele almaktaydılar. On dokuzuncu yüzyılda rağbet gören ve sistemin yoksulların gereksinimlerini karşılamakta yükümlü görmeyen bireysel kuramlar, yoksullukla yüz yüze kalanların yaşamlarını sürdürebilme çabasında başarısız olduklarını iddia etmekteydiler. Yoksullar ya beceriksiz olduklarından ya da çalışmak istemediklerinden ötürü geçimlerini sağlayamamaktaydılar. (Kahraman, 2011, ss. 54-55). Bu kuramlar, yoksulluğun yoksulların kendisinden kaynaklandığını öne sürmektedirler. Bu görüşün önemli savunucularından biri olan İngiliz sosyolog Herbert Spencer (1820-1903)' dir. Ona göre yoksulluğun nedenleri bireysel olarak yoksulların ahlaki zafiyetlerinden ve tembelliklerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla da bu yaklaşım, bireyin içinde yaşadığı toplumu edilgenleştirerek ikinci plana itmektedir.

Sosyoloji biliminin klasik teorisyenlerinden Karl Marx (1818-1883) diğer sosyologlara göre yoksulluk konusuna daha fazla değinmiştir. Sınıf tartışması ekseninde konuya yaklaşan Karl Marx'a göre kapitalist üretim sistemi, yoksulluğun temel nedenini oluşturmaktadır. Çünkü kapitalizm, kendisini kapitalistlerle sömürdükleri işçi sınıfı, üretim araçlarının sahipleriyle sadece kendi emek gücünün sahibi olanlar arasındaki merkezi çatışmayı örgütlemektedir. Bu toplumsal sınıf kutuplaşması sonucunda; proletarya giderek yoksullaşırken, küçük burjuvazi de ortadan kalkarak proletarya tarafından içerilmektedir. Burada görece artık değer savı ortaya çıkmaktadır. Buna göre büyük sanayideki teknolojik ilerlemeler ve gitgide daha eğitilmiş hale gelen bir işçi kesiminin artan üretkenliği, emek gücünün yeniden üretimi için gerekli olan metaların maliyetlerini düşürmekte, dolayısıyla emek gücünün maliyeti de azalmaktadır. Böylece emekçi yoksul bir kimse olmakta, yoksulluk nüfus ve zenginlikten daha hızlı artış göstermektedir (Durand, 2010; akt. Erdendoğdu, 2014, s. 9).

Kendisi de uzun yıllar yoksulluk yaşayan Marx, yoksulluğun nedenini bireye değil yapısal olarak sisteme ve sistemin ortaya çıkardığı eşitsizliklere bağlayarak açıklamaktadır. Marx, yoksulluğun kapitalist sömürü sisteminde kaçınılmaz olduğunu ve kapitalist sistemin, işçinin emeğinin karşılığında daha uzun süre çalıştırılarak elde edilen "artı değer"ten öte bir şey olmadığını belirtmektedir (Bottomore, 2005; Marx, 1997). Uzun saatler çalışan işçinin hem ücreti, hem de çalışma koşulları aşağı çekilirken, işsizler "saklı ordu" olarak ücret artışı isteyen çalışanlara ikame olarak tutulmaktaydı. Proleteryanın özgürleşebilmesi için birleşerek yönetici sınıfı devirmesi ile "sefalet, zulüm,

⁶ Bu konu ile ilgili bkz. İngiliz Yoksul Yasaları (British Poor Laws), Elizabeth Yoksulluk Kanunu; 1601 Yoksulluk Yasası

kölelik, aşağılanma, sömürülme” son bulacaktı. Marx kapitalizmin son bulacağına inanmasına rağmen, yoksulluğun sosyalist ya da komünist sistemde yok edileceği konusunda herhangi bir açıklama getirmemekteydi (Oktik, 2008, s. 28).

Alman sosyolog George Simmel (1858-1918) ise yoksulluk konusunu toplumsal tipler üzerinden yoksul tipi şeklinde ele almaktadır. Ona göre yoksulluğu belirleyen şey toplumun kendisidir. Toplum yoksula yardım etmek sureti ile onu toplumda belirli bir konuma yerleştirmiş olmakta dolayısıyla da toplumsal bir tip olarak yoksul, yine toplum tarafından üretilmektedir. Simmel'e göre, “yoksulluğun sübjektif niteliğine vurgu yapacak şekilde” birey kendisini ekonomik olarak daha iyi olanlar ile kıyasladığında yoksul hissedeceği için kaçınılmaz olarak yoksulluk her toplumda göreceli olarak var olmaya devam edecektir.

Sosyolojinin kurucu önemli isimlerinden Alman sosyolog Max Weber (1864-1920) modern toplumda gücün sadece üretim araçlarından ve mülkiyet sahipliğinden kaynaklanmadığını ve siyasi, kültürel, dini vb. farklı güç kaynaklarının bulunduğu ve sosyal eşitsizlikte farklı güç konumlarının da kritik önemde olduğunu belirtir (Aydın, 2014, s. 221). Protestan ahlakını sistemli olarak açıklayan ve bu ahlakın liberal (kapitalist) ahlakla ilişkisini ortaya koyan Weber “fakir olmayı istemek, hasta olmayı istemekle aynı şeydir” diyerek bu durumun Tanrı'nın şerefine zarar vermekte olduğunu ifade etmiştir (Weber, 1997, s. 144, Akt: Taşçı, 2009, s. 503). Ona göre yoksulluk övünülecek bir durum değildir ama tersi zenginlik de bireyi zevklere yöneltmemelidir. Eğer birey yoksul ise bu durum onun kendi hatasından kaynaklanmaktadır.

İşlevselci teori, eşitsizliğin nedenini bireyin kendisi ile açıklamaktadır (Turner, 2007). “İşlevselci teori, toplumun sağlıklı devamlılığı için eşitsizliği kaçınılmaz ve uyumlu bir süreç olarak görmektedir” (Erdem, 2003, s. 137). Buna göre işlevselci teori yoksulluğun temel nedenini birey olarak görmektedir. Diğer bir ifade ile yoksulluk toplumsal bir sorun değil bireysel bir durumdur. Yoksul bireyler, beceri ve yetenek yönünden yoksul olmayanlara göre daha yetersizdirler, tutum ve davranışlarında, ahlaki açıdan eksiklikler bulunmaktadır. Yoksul kişiler çalışmak istemezler, çünkü çalışmayı sevmeyiz, hayırsever insanların, yardım kuruluşlarının yaptıkları yardımlarla geçinirler ve yardımlara bağımlı olarak yaşarlar. Eğer yoksul insanlar da çalışır, yetenek ve becerilerini geliştirirlerse, yoksulluktan kurtulma şansları artar. Yoksulluğun nedenini bireye bağlayan işlevselci yaklaşım, yoksulluğun toplumda bütünlüşmeyi sağlama, hayırseverliğe yöneltme gibi olumlu işlevleri yanında sosyal, ekonomik ve politik işlevlerinin olduğunu da savunmaktadır (Demirtürk ve diğerleri, 2011, s. 35; Erdem, 2006). İşlevselcilere gelinceye dek yoksulluk konusu olumsuz çağrışımları ile birlikte ele alınan toplumsal bir gerçekliktir. İşlevselci yaklaşımın somutlaşmış bir ifadesi olarak yoksulluk kültürü kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramı ilk defa ortaya koyan Amerikalı Antropolog Oscar Lewis (1914-1970), yoksulluğun yapısal özelliklerin ortaya çıkardığı kültürel bir olgu olduğunu ifade etmektedir. Lewis, *Beş Aile* (1959), *İşte Hayat*

(1965) ve *Sanchez'in Çocukları* (1971) isimli çalışmalarında ele aldığı yoksulluk kültürünün toplumsallaşma sürecinde kuşaktan kuşağa aktarılarak sürdürülen ve kurumsallaşan bir gerçeklik olduğunu belirtmektedir (Lewis, 1971). Fransız sosyolog Le Play (1806-1882) de dar gelirli maden işçi aileleri üzerine yaptığı monografik çalışmada asgari geçim şartları bakımından bir sınıflandırma yapmış ve aile ile yoksulluk arasındaki ilişki üzerinde durarak yoksul insanların aile ilişkilerini daha sıkı tuttuğunu tespit etmiştir. Bu teorik yaklaşımlar yanında makale boyutunda yer verilemeyen Albert Hirschman, Zygmunt Bauman, David Harvey, Pitirim Sorokin, Friedrich von Hayek, Friedman, Glazer ve Murray gibi isimlerin yoksulluk ile ilişkili önemli teorik çalışmalarının olduğu belirtilmelidir.

4. Yoksullukla Mücadele ve Vakıf Kültürü

Yoksulluk, Türkiye'nin sürekli gündeminde olan yaygın bir problem olmasına karşın uzun süre devlet, yoksullukla mücadele konusunda etkin bir politika ortaya koyamamıştır. Türkiye'de yoksulluk sorununa çözüm arayışlarının kurumsal ve geniş kesimleri içerecek şekilde ele alınması 1980'lerin ortalarına rastlamaktadır. Bu tarihten önce devlet, yoksulluk probleminin yönetimi ve dolayısıyla çözümünde kapsayıcı politikalar geliştirememiş, sorunun çözümünü geçici ve anlık politik kararlara bağlamıştır (Demirhan ve Kartal, 2014, s. 620). Tarihsel kökenleri 16. Yüzyıla kadar dayanan yoksullukla mücadele ancak, yoksulluğun önemli bir sorun olarak görüldüğü 1980'lerde kurumsal bir hüviyete kavuşmuştur. Ancak bu, toplumun bütünüyle yoksullukla mücadele kurumlarından yoksun olduğu anlamına gelmemektedir. Toplumda aşırı uçların görülmediği 1980'lere kadar gayri resmi kurumlar (akrabalık, cemaat, vakıf, komşuluk), yoksullukla mücadelede devletin resmi kurumlarından daha işlevsel olmuştur (Açıkgöz, 2013, s. 80).

Günümüzde yoksullukla mücadelenin en önemli dolaysız araçlarından olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) ise, İstikrar ve Yapısal Uyum Programı'nın uygulandığı bir yıl olan 1986'da, sosyal güvenlik şemsiyesi altında olmayan, yoksul, kimsesiz, muhtaç ve düşkün vatandaşlara yönelik devletin tüm sosyal sorumluluklarını yerine getirmek amacıyla kurulmuştur. Bir düzenleme ile Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlüğe dönüştürülen kurumun uygulayıcıları, illerde ve ilçelerde faaliyet gösteren ve sayısı 900'ün üstünde olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'dır. SYDTF tarafından bu vakıflara aktarılan gelirin kaynakları ise; diğer fonlardan yapılan aktarmalar, gelir ve kurumlar vergisi çerçevesinde alınan ilave vergiler, trafik cezalarının ve Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) gelirlerinin bir kısmı ve çeşitli kaynaklardan sağlanan bağışlardır. İhtiyaç sahipleri vakıflara başvurduklarında; sağlık, eğitim, proje, gıda-yakacak yardımları ve periyodik yardımlar gibi sosyal yardım programlarından yararlanabilmektedir (Şenses ve Önder, 2005, s. 14).

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma dendiği zaman, bir cemiyeti oluşturan fertlerin ve grupların cemiyetin bütünlüğünü korumak ve bekasını sağlamak

amacıyla birbirlerine karşı yaptıkları her türlü maddi ve manevi yardımlar ile dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı cemiyeti oluşturan birimlerin (fertlerin ve grupların) tek amaç etrafında birleşerek mücadele etmeleri anlaşılmaktadır (Yazılıtaş, 2002, s. 164). Yardımlaşma açısından vakıflar toplumda oldukça önemli ihtiyaçlarını karşılayan kurumları oluşturmaktadırlar. Vakıflar insana, insanlara ve topluma hizmet etme, onların refahını ve mutluluğunu koruma ve artırma temelleri üzerine kurulmuş; insanlar arasındaki dayanışma, yardımlaşma ve işbirliğini artırmayı hedefleyen sosyal kurumlardır. Vakıflar ihtiyaç sahibi olanlara maddi yardımlarda bulunarak yardıma muhtaç insanların refahının, hayat standardının ve mutlu olmalarının artmasına yardımcı olmakta; öte yandan yardım alan insanların ait oldukları toplumla kaynaşmalarına ve bütünleşmelerine hizmet etmektedir (Ertem, 2011, s. 38). Toplumsal bir hizmetin görülmesi aşamasında hizmetten yararlananlar arasında oluşan sosyal ilişkilerin devamlılığı, sosyal bütünleşmeye tesir edecektir. Bu sosyal ilişkiler sadece hizmetten yararlananlar arasında değil, aynı zamanda hizmeti dağıtanlarla hizmetten yararlananlar arasında da oluşur. Böylece vakıflar toplumda yatay ve dikey sosyal ilişkilerin artmasına ve bunun sonucu olan yatay ve dikey bütünleşmenin gelişmesine katkıda bulunurlar (Soysaldı, 2004).

Türkiye’de yoksulluk olgusunun varlığı açık bir biçimde görülmekle birlikte bu sorun düşük eğitim düzeyi, işsizlik, kayıt dışı ekonomi, yetersiz sosyal güvenlik sistemi, ekonomik kriz, adil olmayan gelir dağılımı ve bölgesel eşitsizlikler gibi ülkenin yapısal sorunlarıyla beslenerek yaygınlaşmaktadır. Sosyal yardımlarla ilgili çok fazla sayıda yasa ve örgüt çokluğu bulunmaktadır. Sosyal yardım hizmeti sunan kurumların önemli bir bölümünde ise oldukça dar kapsamlı bir sosyal yardım uygulaması yapılmaktadır (Kılıç ve Çetinkaya, 2012, s. 96).

5. Yunus Emre Kültür Vakfı’nın Yoksulluk Çalışmaları

Yunus Emre Kültür Vakfı 1978 yılında Karaman’da kurulmuştur. Kurulduğu günden itibaren, her geçen gün büyüyerek, toplumsal anlamda meşruiyet zeminini oluşturarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Eğitim ve Hayır Hizmetleri Vakfı adı ile kurulan vakıf, Yunus Emre’nin Karamanlı olduğu düşüncesinden hareketle 1986 yılında ismini Yunus Emre Kültür Vakfı (YEKV) olarak değiştirerek bu isim ile faaliyetlerini sürdürmektedir⁷. Aslında bu isim

⁷ Vakfın gayesi memleket, ilim, irfan ve ümrana hizmet etmektir. Bu maksadın tahakkuku için de; yürürlükteki kanun ve nizamlara uygun olarak dini ve milli olan bütün fikri ilmi içtimai, iktisadi ve ahlaki hizmetleri re’sen veya aharla yürütür. Gayeye uygun olarak yurt, her seviyede eğitim-öğretim için okul (üniversite dâhil) eğitim ve danışmanlık hizmetleri (kurs, konferans, kütüphane, dersane), tedavi kurumları, huzurevi-dinlenme ve aşevleri ile sosyal hizmetler mesken ve binalar inşa eder, kiralar, satın alır, korur, yürütür ve yaşatır. Her derecedeki dini milli eğitim ve öğretim kurum ve kurslardaki öğrencilerin öğrenimlerine yardımcı olmak maksadıyla ihtiyaçlarını karşılar. Karşılıklı ve karşılıksız yurt içi ve yurt dışı tahsil, ihtisas, doktora burs ve kredileri verir. Mevzuat dâhilinde özel olarak ilk ve ortaöğretim okulları açmak, çalıştırmak, olgunlaştırmak, maharet kursları ile bütün eğitim-öğretim kurumları için yetiştirme ve hazırlama yurtları, kursları açar, organize eder ve yürütür. Bilgi ve görgüsünden fayda umulan veya vakfın gayesi ve şartlarına göre çalıştırılması düşünülen kimselere çalışma imkân ve yardımlarını temin eder. Yetiştirme, yükselme ve araştırmalarına maddi ve manevi desteklerde bulunur. Her türlü

değiştirme Türkiye'deki dini saikli STK'lardaki transformasyonun bir boyutu olarak değerlendirilebilir. YEKV örneğinde gördüğümüz üzere günümüzde STK'ların geleneksel söylem ve pratiklerinin gıda bankası, geri dönüşüm merkezi, iktisadi işletmeler, kreş, çocuk yuvası, pansiyon vb. yeni formlar altında karşımıza çıktığını görmekteyiz. Vakıf, temelde dini saikler ile kurulmuş olup, "milli ve manevi değerlerine bağlı bireyler yetiştirmeyi hedefleri arasında sıralamaktadır. Vakıf çalışmaları gönüllülük ve hayırseverlik (philanthropy) esasına dayalı olmakla birlikte vakfa üye olunarak, bağışta bulunarak vakıf hizmetlerine katkı sağlanabilmektedir. Vakfın gelirleri açısından bireysel olarak yapılan yardımlar yanında zekât, fitre, sadaka vb. dini saikler ile yapılan yardımlar önemli bir yer tutmaktadır. Vakıftaki işleyişte temel yaklaşım "hayır yapmak" söylemi üzerine inşa edilmiştir. Taşrada kurulmuş geleneksel ve yerel ayırt edici özellikleri ağır basan bir vakıf görünümündeki YEKV, Yıldırım'ın İstanbul'daki HEKVA (Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı) çalışmasında ortaya koyduğu vakıf profilinden oldukça farklı bir görünüm arz etmektedir (Yıldırım, 2016). Örneğin kitap veya dergi gibi yayın yapmak, araştırma yapmak, panel veya konferans gibi etkinlikler yok denecek düzeydedir. Vakfın yapmış olduğu genel faaliyetler ve hizmetler şunlardır:

Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri

Geri Dönüşüm ve Çevrecilik Çalışmaları

İhtiyaç Sahiplerine Yardım Dağıtımları

Sosyal ve Kültürel Faaliyetler

Vakfa ait dört ayrı iktisadi işletme bulunmaktadır. Bunlar;

yardım vb. konularda aracılık ve dağıtım hizmetlerinde bulunur. Gazete ve ekleri kitap, broşür, bülten ve ekleri, dergi(mecmua). İlmî ve Kültürel eser yayımları, satın alır, satar, bunlarla ilgili tesisler kurar, çalıştırır ve yaşatır. Memleket içi ve dışı ilmî, fenni, sosyal ve kültürel alanlardaki inkişafı takip eder. Bu sahalarda araştırmalar yaptırır. Toplum ve insanlık hizmetlerine sunar dâhili ve harici, konferans, seminer, toplantılar ve irşat ekipleri takip eder. Bu tür faaliyetlere iştirak eder, karşılıklı alışverişlerde bulunur. Gençliğin ve halkın fikir, ruh ve beden sağlığını geliştirmek, sosyal yardımlaşma, dayanışma ve sevginin fertler arasında yaygınlaşması için sportif faaliyetler müsabaka ve seyahatler düzenler. Bunlarla ilgili tesis ve kamplar hazırlar, yürütür. Zekât ve fitreleri kabul eder, ayrı bir hesapta toplar, bunlarla ilgili sandıklar kurar ve bu yardımları ihtiyaç sahiplerine şartlarına uygun olarak dağıtır. Gıda bankacılığı kapsamında her türlü gıdaları kabul eder, toplamasını yapar, bunları ayrı bir hesapta toplar, dağıtım ile ilgili sandığı kurar. Toplanan gıda yardımları ihtiyaç sahiplerini tespit ederek bedelsiz olarak dağıtır. Yeni ya da kullanılmış her türlü giyecek, yakacak ve ev eşyalarını kabul eder, ihtiyaç sahiplerini tespit ederek bedelsiz olarak dağıtır. Ölüm, doğum, evlenme, hastalık ve her türlü felakete uğrama hallerinde muhtaç olanlara imkân sağlar. Fakir ve ihtiyaç halinde bulunan yerlerdeki halkın yol, su, köprü vs. imar donatım hizmetlerine iştirak ve öncülük eder (Yunus Emre Kültür Vakfı Tüzüğü, 2006, Md.3). Aynı istikamette faaliyet gösteren kuruluşlara (dernek, vakıf müessesesi vs.) her çeşit destek ve yardımlarda bulunabilir. Cami inşa eder, bunun için gerekli araziye ve malzemeyi satın alır, hibe ve bağışını kabul eder, yapılmış ve yapılmakta olan cami derneklerine her türlü destek ve yardımda bulunur, ihya eder. Vakfın mevcutlarını nemalandırmak ve ilmî gelire katkıda bulunmak gayesiyle Zirai, Sanai, İktisadi ve Ticari İşletmeler kurar. Tarla satın alır parselasyon yapar satar ve sosyal dayanışmayı sağlamak üzere bu konularda organizasyonlarda bulunur. Teşvik eder, destekler (Yunus Emre Kültür Vakfı Tüzüğü, 2006, Md.3).

Cedit Pansiyonu

Siyahser Pansiyonu

Yunus Emre Kreşi

Geri Dönüşüm Merkezi

Vakfın yapmış olduğu tüm faaliyet ve çalışmalarında esas aldığı anlayış şu şekilde sıralanmaktadır:

Eğitim-öğretim hizmetlerimizde vatanını milletini bayrağını seven, manevi değerlerine bağlı bireyler yetiştirmek.

Yardım dağıtım hizmetlerimizde ihtiyaç sahibi ailelerimizin sıkıntılarını gidermek, dertleri ile dertlenmek yalnız olmadıklarını hissettirmek.

Sosyal kültürel faaliyetlerde ise toplumumuzun tamamını kucaklayabilecek faaliyetler düzenlemek (Aşure, yemek programları, kandil programları, kutlu doğum vb.).

Çevrecilik çalışmalarımızda daha yeşil bir Karaman için yetiştirdiğimiz fidanların toprakla buluşmasını sağlamak (Yunus Emre Kültür Vakfı Tüzüğü, 2006, Md.3).

Vakfın yoksullar için yapmış olduğu faaliyetlerin büyük bir kısmı vakfın kendi bütçesi ile olmak üzere yardımsever vatandaşların da destekleri ile karşılanmaktadır. Herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamaktadır. Vakfın tüm birimlerinde toplam 120 kişi çalışmaktadır.

Vakfın yoksullara yönelik yapmış olduğu başlıca çalışmalar şunlardır:

Vakıf; bakıma muhtaç, işsiz veya yeterli geliri olmayan ailelerin geçimlerine katkıda bulunmak amacıyla pek çok alanda yardımlar yapmaktadır.

Yardım başvurusunda bulunan ihtiyaçlı sahibi ailelerin başvuruları usul ve esaslara göre alınmaktadır. Gerekli tespit ve incelemeler sonucunda ailelere gıda paketleri, giyecek, ev eşyası, odun-kömür vb. yardımlarda bulunmaktadır.

6. Vakfın Yıllara Göre Faaliyet Raporu

Yunus Emre Kültür Vakfı 2010-2014 yılları arasında toplam 490,875 TL nakdi yardım yapmıştır. Yaptığı yardımları her geçen gün artıran Yunus Emre Kültür Vakfı'nın yıllara göre yaptığı nakdi yardımlar Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Yunus Emre Kültür Vakfı'nın Yaptığı Nakdi Yardımlar (2010-2014)

Yıllar	Miktar (TL)
2010	44,551
2011	158,805
2012	80,957
2013	75,051
2014	131,511
Toplam	490,875

Yunus Emre Kültür Vakfı'nın 2010-2014 yılları arasında yaptığı nakdi yardımlar Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2: *Yunus Emre Kültür Vakfı'nın Yaptığı Aynı Yardımlar*

Yıllar	Gıda (Aile)	Giyecek (Kişi)	Odun-Kömür (Aile)	Kırtasiye (Kişi)	Eşya (Aile)
2010	1195	4570	1376	100	59
2011	1346	3925	1165	98	38
2012	1241	5333	1391	198	45
2013	1238	5500	1215	200	19
2014	1624	3433	1025	218	123
Toplam	6644	22761	6172	814	284

Tablo 2'ye bakıldığında Yunus Emre Kültür Vakfı'nın 2010-2014 yılları arasında toplam 6644 aileye gıda yardımı, 22761 kişiye giyecek yardımı, 6172 aileye odun-kömür yardımı, 814 kişiye kırtasiye yardımı yaptığı ve 284 aileye eşya yardımında bulunduğu görülmektedir.

7. Araştırmanın Yöntemi ve Bulguları

Yoksulluk çalışmalarının en tartışmalı ve karmaşık boyutlarından biri yoksulluğun ölçülmesi konusudur. Literatürde yoksulluk konusunun çok boyutluluğuna bağlı olarak birbirinden farklı birçok ölçüm tekniği bulunmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın yaklaşımı, literatürde öznel yoksulluk olarak ifade edilen yoksulların algısı üzerine kurgulanmış katılımcı yaklaşımdır. Öznel yoksulluk çizgileri, yöntemsel açıdan aralarında farklılıklar göstermekle birlikte, genelde bir anket çerçevesinde sorulan iki temel soruya dayanmaktadır. Bu sorulardan birincisi asgari gelir sorusudur ve deneklere geçinebilmeleri için gerekli en az mutlak gelirin haftalık, aylık veya yıllık düzeyi sorulmaktadır (Şenses, 2008, s. 94). Bu bilgilerden hareketle bir öznel yoksulluk çizgisine ulaşabilmek için hane halklarından, ayrıca, şimdiki gelir düzeylerine ilişkin değerlendirmeleri istenmekte ve ikinci soruda gelirleriyle çok rahat bir biçimde mi rahatça mı, bir miktar güçlükle mi yoksa güçlükle mi yoksa büyük güçlükle mi geçinebildikleri sorulmaktadır (Van den Bosch vd. 1993). Bu bakış açısından hareketle araştırmanın bu bölümünde Yunus Emre Kültür Vakfı'ndan yardım alan kişiler üzerinde gerçekleştirilen araştırmaya dair bilgiler verilmiş, ardından ulaşılan bulgular tablolar ve grafikler aracılığıyla yorumlanarak sunulmuştur. Araştırmanın evrenini Karaman ilindeki Yunus Emre Kültür Vakfı'ndan yardım alan yoksullar oluşturmaktadır. Vakıf yetkililerinden alınan bilgilere göre; Vakıf, 2014 yılında 6500 kişiye yardım etmiştir. Buradan hareketle de örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde (Baş, 2006, s. 46):

$$n = N \cdot t^2 \cdot p \cdot q / d^2 (N-1) + t^2 p q$$

N: Hedef kitledeki birey sayısı

n: Örneklem alınacak birey sayısı

p: İncelenen olayın görülüş sıklığı (gerçekleşme olasılığı)

q: İncelenen olayın görülme sıklığı (gerçekleşmeme olasılığı)

t: Belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değer

d: Olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen $\pm$ örneklem hatasıdır.”

formülü kullanılarak homojen bir yapıda olmayan bu evren için %95 güven aralığında, $\pm$ %5 örnekleme hatası ile gerekli örneklem büyüklüğü $n= 365$ olarak hesaplanmıştır. Geri dönüşüm oranı ve hatalı ve eksik doldurulmalar dikkate alınarak 450 kişi örnekleme alınmış, 410 kullanılabilir anket formu elde edilmiştir. Araştırmada veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Söz konusu ankette toplam 8 soru bulunmaktadır. Anketin ilk 6 sorusu katılımcıların tanımlayıcı özelliklerinin (yaş, cinsiyet vb.) belirlenmesine yöneliktir. 7. ve 8. sorular yardımlar ve yoksullukla ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik 5’li likert tipi 10’ar maddeden oluşan ölçeklerdir. Anketteki ilk 6 sorunun sorulma amacı, yardım alan kişilerin genel bir profilini ortaya koymaktır. Ankette yer alan 7. sorunun amacı ise katılımcıların yardımlarla ilgili görüşlerini incelemek, yardımların yerine ulaşp ulaşmadığı, yoksulluk üzerindeki etkilerini, yoksulların gözünden incelemek amacındadır. 8. soruda da, yoksulların, yoksullukla ilgili görüşlerini inceleyerek, yoksulluğun bir kültür haline dönüşüp dönüşmediğini belirlemeye yöneliktir.

Yardımlar ve yoksulluk ölçeği likert tipi beşli derecelendirme ölçeği şeklinde düzenlenmiştir. Derecelendirme ölçeğindeki değerler 1= Kesinlikle katılmıyorum 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum ve 5= Kesinlikle katılıyorum olarak belirtilmiştir. Ölçeklerin sonuçları 5.00–1.00=4.00 puanlık bir genişliğe dağılmışlardır. Bu genişlik beşe bölünerek ölçeğin kesim noktalarını belirleyen düzeyler belirlenmiştir. Buna göre; 1.00-1.79 puan aralığı, “çok düşük”, 1.80-2.59 “düşük”, 2.60-3.39 “orta”, 3.40-4.19 “yüksek” ve 4.20-5.00 arası “çok yüksek” olarak değerlendirilmektedir. Anket formunun hazırlanmasında TÜSEV’in, Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması, (2005), Aksan (2012) Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü başlıklı yüksek lisans tezi yanında Yusufoglu, (2010) Erdem (2003) ile Doğan ve Çelik’in (2012) çalışmalarından faydalanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences 22.0) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır.

8. Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya katılanların tanımlayıcı özelliklerine ilişkin veriler Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Tanımlayıcı Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	183	44,6
	Erkek	227	55,4
Yaş Grubu	15-24 Yaş arası	34	8,3
	25-34 Yaş arası	82	20,0
	35-44 Yaş arası	99	24,1
	45-54 Yaş arası	121	29,5
	55-64 Yaş arası	55	13,4
	64 Yaş ve üzeri	19	4,6

Medeni Durum	Evli	323	78,8
	Bekâr	53	12,9
	Boşanmış	22	5,4
	Eşi vefat etmiş	12	2,9
Çocuk Sayısı	Yok	58	14,1
	1 tane	35	8,5
	2 tane	102	24,9
	3 tane	109	26,6
	4 tane	65	15,9
Öğrenim Düzeyi	5 ve üzeri	41	10,0
	Okur-yazar değil	38	9,3
	Okur-yazar	6	1,5
	İlkokul mezunu	225	54,9
	Ortaokul ve dengi mezunu	76	18,5
	Lise ve dengi mezunu	43	10,5
Aylık Gelir Düzeyi	Üniversite/yüksekokul	22	5,4
	0-500 TL	163	39,8
	501-750 TL	44	10,7
	751-1000 TL	115	28,0
	1001-1500 TL	67	16,3
Çalışma Durumu	1500 TL üstü	21	5,1
	Çalışmıyor	245	59,8
	Çalışıyor ama düzenli geliri yok	76	18,5
	Çalışıyor ve düzenli geliri var	63	15,4
	Emekli	26	6,3

Tablo 3'teki veriler incelendiğinde; katılımcıların yarısından fazlasının (%55,4) erkek, çoğunluğunun 25-54 yaş aralığındaki yetişkinlerden oluştuğu, %78,8'inin evli ve sadece %14,1'i dışındakilerin çocuk sahibi olduğu görülmektedir. %21,2'si ya bekâr ya da eşinden ayrılmış olarak yalnız yaşadığını belirtmektedir. Eğitim düzeyi açısından bakıldığında, katılımcıların yarısından fazlası (%54,5) ilkokul mezunu olduğunu, üniversite mezunu olduğunu ifade edenlerin oranı ise %5,4'tür. %39,8'i aylık gelir düzeyinin 0-500 TL arasında olduğunu belirtirken, %59,8'i çalışmadığını, %15,4'ü ise çalışıp, düzenli bir gelire sahip olduklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan kişilerin büyük çoğunluğu kirada ve sağlıksız koşullarda yaşamaktadır. Dikkat çekici sonuçlardan biri, araştırmaya katılanların %15,4'ünün çalışıp düzenli geliri olduğu halde (çalışan yoksul) vakıftan yardım aldığını belirtmesidir.

Tablo 4: Katılımcıların Aldıkları Yardımların Dağılımı

Aile Yardımları	Gıda Yardımı	324	79,0
	Yakacak Yardımı	86	21,0
Eğitim Yardımı	Öğrenci İhtiyaç Yardımı	317	77,3
	Şartlı Nakit Transfere Eğitim Yardımı	93	22,7
Sağlık ve Engelli Yardımı	Sağlık Yardımı	357	87,1
	Gebelik Yardımı	53	12,9
Özel Amaçlı Yardımlar	Aşevi Faaliyetleri	322	78,5
	Diğer	88	21,5
Toplam		410	100,0

Katılımcılar aile yardımları değişkenine göre 324'ü (%79,0) gıda yardımı, 86'sı (%21,0) yakacak yardımı olarak dağılmaktadır. Katılımcılar eğitim yardımı değişkenine göre 317'si (%77,3) öğrenci ihtiyaç yardımı, 93'ü (%22,7) şartlı nakit transferi eğitim yardımı olarak dağılmaktadır. Katılımcılar sağlık ve engelli yardımı değişkenine göre 357'si (%87,1) sağlık yardımı, 53'ü (%12,9) gebelik yardımı olarak dağılmaktadır. Katılımcılar özel amaçlı yardımlar değişkenine göre 322'si (%78,5) aşevi faaliyetleri, 88'i (%21,5) diğer olarak dağılmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcılar Yunus Emre Kültür Vakfı tarafından yapılan yardımlarla ilgili ifadelerle verdiği cevapların dağılımları Tablo 5'de görülmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Yapılan Yardımlarla İlgili Görüşlerinin Dağılımları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ort	Ss
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Yapılan yardımlar ile yaşamımız rahatladı.	93	22,7	49	12,0	0	0,0	124	30,2	144	35,1	3,430	1,598
Yapılan yardımları yeterli buluyorum.	26	6,3	61	14,9	38	9,3	178	43,4	107	26,1	3,680	1,192
Yapılan yardımlardan son derece memnunum.	0	0,0	71	17,3	73	17,8	168	41,0	98	23,9	3,710	1,015
Yapılan yardımlarla ihtiyaçlarımızı karşılayabiliyoruz.	14	3,4	68	16,6	14	3,4	248	60,5	66	16,1	3,690	1,036
Yapılan yardımlarla ailemizin yoksulluk düzeyi azaldı.	0	0,0	72	17,6	23	5,6	262	63,9	53	12,9	3,720	0,901
Yapılan yardımların topluma önemli katkılarnın olduğunu düşünüyorum.	27	6,6	18	4,4	36	8,8	244	59,5	85	20,7	3,830	1,019
Yapılan yardımlar geleceğe daha güvenle bakmamızı sağlıyor.	70	17,1	37	9,0	77	18,8	141	34,4	85	20,7	3,330	1,358
Yapılan yardımların yerine ulaştığını düşünüyorum.	0	0,0	69	16,8	50	12,2	182	44,4	109	26,6	3,810	1,013
Yapılan yardımlarda tarafsız ve adaletli davranıldığını düşünüyorum.	38	9,3	20	4,9	18	4,4	227	55,4	107	26,1	3,840	1,146
Yapılan yardımların zamanında gerçekleştirildiğini düşünüyorum.	6	1,5	111	27,1	37	9,0	142	34,6	114	27,8	3,600	1,195

Tablo 5 incelendiğinde; katılımcıların vakfın yapmış olduğu yardımlarla ilgili olumlu görüşler içerisinde oldukları görülmektedir. Özellikle yapılan

yardımlarda tarafsız ve adaletli davranıldığı (ort:3,840), yardımların topluma önemli katkıları olduğu (ort:3,830) ve yapılan yardımların yerine ulaştığı konusunda (ort: 3,810) katılımcıların oldukça olumlu görüşler bildirmesi vakfın çalışmalarının belirli ölçüde amacına ulaştığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan katılımcıların yardımlarla ilgili diğer önermelere göre daha az katıldıkları ifadeler ise; yapılan yardımların geleceğe güvenle bakmalarını sağlaması (ort:3,330), yapılan yardımlar ile yoksulların yaşamlarının rahatlamasıdır (3,340). Araştırmaya katılan katılımcıların yoksullukla ilgili ifadelerine verdiği cevapların dağılımları Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6: Katılımcıların Yoksullukla İlgili Görüşlerinin Dağılımları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katlıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ort	Ss
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Yoksul olduğumdan dolayı dışlandığımı hissediyorum	46	11,2	67	16,3	46	11,2	193	47,1	58	14,1	3,370	1,232
Yoksulluk kaderdir	6	1,5	64	15,6	97	23,7	161	39,3	82	20,0	3,610	1,020
İnsanlar eğer isterlerse ve çok çalışırlarsa yoksulluktan kurtulabilirler	22	5,4	82	20,0	59	14,4	173	42,2	74	18,0	3,480	1,156
Yoksul olmamak için eğitimi olmak gerekir	0	0,0	44	10,7	86	21,0	210	51,2	70	17,1	3,750	0,864
Yoksulluk insanların iş yapma isteklerinin az olmasından veya tembelliklerinden kaynaklanır	16	3,9	41	10,0	43	10,5	270	65,9	40	9,8	3,680	0,922
İnsanlar şanslıysa yoksulluktan kurtulabilir	6	1,5	101	24,6	8	2,0	202	49,3	93	22,7	3,670	1,122
Yoksulluk devlet politikalarının bir sonucudur	36	8,8	0	0,0	44	10,7	210	51,2	120	29,3	3,920	1,090
Yoksulluktan gelecekte kurtulacağımı inanıyorum	61	14,9	8	2,0	121	29,5	192	46,8	28	6,8	3,290	1,130
Yoksulların çocukları da yoksul bir yaşam sürmeye mahkûmdur	22	5,4	49	12,0	4	1,0	188	45,9	147	35,9	3,950	1,153
Yoksullara herkesten önce devletin yardım etmesi gerekir.	0	0,0	0	0,0	34	8,3	149	36,3	227	55,4	4,470	0,645

Tablo 6'daki katılımcıların yoksullukla ilgili görüşleri incelendiğinde; yoksulluğun devlet politikalarının bir sonucu olduğuna inandıklarından dolayı (ort:3,920) yoksullara yardım etmenin de yine devletin bir görevi olduğu ve yoksulların herkesten önce devletten yardım beklentisi içinde oldukları

(ort:4,470) görülmektedir. Diğer taraftan insanların şansları sayesinde yoksulluktan kurtulabileceklerine dair inançlarının yüksek olması da dikkat çekmektedir (ort:3,670). Yine eğitimin ve çalışmanın yoksulluktan kurtulmak için gerekli bir unsur olduğunu düşünmeleri de dikkat çekici bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Ayrıca araştırmamızda Aksan'ın Konya örneğinde yaptığı yoksulluk araştırmasının sonuçlarından çok farklı sonuçlara da ulaşılmıştır. Örneğin yoksulluğun kader olduğu ve yoksulların çocuklarının da yoksul bir yaşam sürmeye mahkûm olduğu yönündeki görüşlere katıldığını belirtenlerin oranının yüksekliği dikkat çekicidir. Araştırmada ulaşılan sonuçlardan biri de yoksulluk ile birlikte ortaya çıkan dışlanma ve ötekileştirme olgusudur. Yoksul olduğumdan dolayı dışlandığımı hissediyorum diyenlerin oranı %61.2'dir (ort: 3,370).

Sonuç

Yoksulluk zaman ve mekâna göre değişiklik gösteren, farklı toplumlarda hatta aynı toplumun farklı kesimlerinde farklı şekillerle ortaya çıkan dinamik toplumsal bir olgudur. Geniş, karmaşık ve dinamik bir olgu olan yoksulluk konusu, siyaset bilimi, antropoloji, psikoloji, coğrafya ve sosyal tarih gibi bilim dallarının katkıları ile disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Günümüzdeki yoksulluk biçimleri, nedenleri ve sonuçları ile geçmişteki yoksulluk arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de yaşanan sosyo-ekonomik değişimler neticesinde artış gösteren ve günümüz Türkiye'sinin en önemli sorunlarından biri durumunda olan yoksulluk ile iktidarlar, sivil toplum kuruluşları ve bireyler mücadele etmeye çalışmaktadırlar. Yerel düzlemde kısa dönemli yoksullukla mücadeleye katkı sağlamaya çalışan sivil toplum kuruluşlarından birisi olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları önemli bir toplumsal işlev görmektedir. Bu vakıflar gıdadan yakıta kadar yoksul ailelerin farklı maddi ihtiyaçlarına yönelik yardımlar yapmaktadırlar. Türkiye'deki bu vakıflardan birisi de Karaman'da çok geniş bir yelpazede faaliyet gösteren ve bölgede toplumsal meşruiyet kazanmış, yerel ve geleneksel karakteristikleri ön planda bir vakıf olarak *Yunus Emre Kültür Vakfı*'dir. Vakıf; yardım faaliyetlerini aile yardımı, eğitim yardımı, sağlık ve engelli yardımı ile özel amaçlı yardımlar olmak üzere 4 alanda gerçekleştirmektedir. Araştırmada yardım yapılan kişilerin aldıkları yardımlar incelendiğinde; ailelere yapılan yardımların çoğunluğun (%79) gıda yardımı, eğitim yardımlarının çoğunluğun (%77,3) öğrenci ihtiyaç yardımı, sağlık ve engelli yardımlarının çoğunluğunun (%87,1) sağlık yardımı ve özel amaçlı yardımların %78,5'i aşevi faaliyetlerinden oluştuğu saptanmıştır. Aynı zamanda vakfın kuruluş stratejisine paralel olarak toplumsal ve dini etkinlikler de önemli çalışmalar olarak kendini göstermektedir.

Araştırmada yardım alan kişilerin yardımlarla ilgili görüşleri 10 ifade biçimi ile incelenmiş ve 5'li likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. Buna göre katılımcıların en fazla katıldıkları görüşler; 3,840 ortalama ile "Yapılan yardımlarda tarafsız ve adaletli davranıldığını düşünüyorum.", 3,830 ortalama ile "Yapılan yardımların topluma önemli katkıların olduğunu düşünüyorum." ifadelerine

ilişkin olduğu, en az katıldıkları görüşlerin ise; 3,330 ortalama ile “Yapılan yardımlar geleceğe daha güvenle bakmamızı sağlıyor.” ve 3,430 ortalama ile “Yapılan yardımlar ile yaşamımız rahatladı.” ifadelerine ilişkindir. Bu sonuçlardan yola çıkarak Vakfi’n yaptığı yardımlarda görece adaletli olduğu, yapılan yardımların yerel düzeyde topluma önemli katkıların olduğu, ancak yapılan yardımların katılımcıların geleceğe güvenle bakmaları konusunda ve katılımcıların yaşamlarını rahatlatmada yetersiz olduğu belirlenmiştir. Sosyal yardımlar vatandaşların geçici olarak ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir unsurdur. Geleceğe güvenle bakmada ve yaşamlarını kalıcı olarak rahatlatmada sosyal yardımların değil, daha kalıcı istihdam, eğitim gibi uygulamaların önemli olduğu ifade edilebilir.

Katılımcıların yoksullukla ilgili görüşleri de 10 ifade biçimi ile incelenmiş ve 5’li likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. Buna göre katılımcıların en fazla katıldıkları görüşler; 4,470 ortalama ile “Yoksullara herkesten önce devletin yardım etmesi gerekir.” ve 3,950 ortalama ile “Yoksulların çocukları da yoksul bir yaşam sürmeye mahkûmdur” önermelerine ilişkindir. En az katıldıkları görüşler ise; 3,290 ortalama ile “Yoksulluktan gelecekte kurtulacağıma inanıyorum” ve 3,370 ortalama ile “Yoksul olduğumdan dolayı dışlandığımı hissediyorum” önermelerine ilişkindir. Sonuçlar değerlendirildiğinde; yoksullara herkesten önce devletin yardım etmesi gerektiği konusunda bir fikir birliğinin olduğu görülmektedir. Dikkat çekici sonuçlardan biri de yoksulluktan gelecekte kurtulabileceklerine dair inancın zayıflığı yanında yoksulların, çocuklarının da yoksulluk yaşayacakları yönündeki ifadelerle yüksek katılım düzeyleridir. Yoksulluktan dolayı dışlandığımı düşünenlerin ortalamasının düşük olması ise, olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Yapılan yardımlar arasında en fazla yardımın yoksul bireylerin temel ihtiyacı olan gıda yardımının olduğu belirlenmiştir. Gıda yardımı ailelere hem erzak olarak temin edilmekte, hem de bünyesinde bulunan aşevi sayesinde günlük sıcak yemekleri öğünlerde ihtiyaç sahiplerine dağıtarak gerçekleştirilmektedir. Böylelikle yoksul bireylerin yaşamlarını sürdürmelerinde en temel ihtiyaç olan beslenmelerini sağlamlarına yardımcı olunmaktadır.

Sonuç olarak; Karaman’da bulunan Yunus Emre Kültür Vakfı’ndan yardım alan 410 yoksul kişi ile gerçekleştirilen bu çalışmada, vakfın yoksul bireylerin yaşamlarını kolaylaştırıcı çok yönlü sosyal yardımlar gerçekleştirerek ve geçmişten günümüze gelen vakıf geleneğini sürdürerek, toplumsal bütünleşmeyi sağlama adına önemli faaliyetlerde bulunduğu ifade edilebilir. Yapılan yardımlar her ne kadar yoksulluğu kalıcı olarak ortadan kaldırmasa da, insanların yaşamlarını sürdürebilecek düzeyde günlük ihtiyaçlarını karşılamada önemli katkılar sağlamaktadır. En temel ihtiyaçlarını karşılayamayan toplumsal dışlanma yaşayan yoksul bireyler içine kapanabilmekte veya suça yönelebilmekte, farklı biçimlerde toplumun geneli için de risk grubunu oluşturabilmektedir. Dolayısıyla da yoksulluk sadece onunla yaşayan insanların bir sorunu değil onu da içine alacak şekilde tüm toplumun bir sorunudur.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, R. Ö., ve Yusufoglu, Ş. (2012). Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 76- 117.
- Açıkgöz, R. (2013). *Yoksullukla Mücadele ve Üçüncü Sektör*. Ankara: Altınpost Basın Yayın Dağıtım.
- Akgül, M. (1995). Sosyo-Kültürel Bir Kurum Olarak Vakıf. *Diyanet İlmî Dergi*, 31(1), 103-110.
- Aksan, G. (2012). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 9-10.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. Coşkun Can Aktan (Ed.). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aydın, M., ve Türgan, T. (2011). Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikası ve Türkiye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 249-274.
- Aydın, K. (2014). Yapısal İşlevselci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 213-239.
- Baş, T. (2006). *Anket Nasıl Hazırlanır? Uygulanır? Değerlendirilir?*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bayyigit, M. (2001). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kurumu Olarak Vakıflar. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 59-66.
- Bottomore T. (2005). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. (Çev. Mete Tuncay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boya, N. ve Serim, H. (2011). Mikro Krediler Makro Hayaller: Yoksulluk Gelecekte Müzelerden Mi Öğrenilecek?. *Anadolu International Conference in Economics II*, June 15-17, Eskişehir.
- Büyükçavuşoğlu, O. (2009). *Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çağlayan, S. (2008). Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki. Nurgün Oktik (Ed.). *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları* (ss. 301- 326). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Çizakça M. (2005). Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları, TÜSEV. *Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, TÜSEV.
- Coşkun, M. N. (2012). *Türkiye’de Yoksulluk: Bölgesel Farklılıklar ve Yoksulluğun Profili*. Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, Ağustos 2012/59.
- Demirhan, Y., ve Kartal, N. (2014). 1980 Sonrası Yoksullukla Mücadelenin Başlıca Aracı Olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’nun

- Kuruluş ve Varlık Nedenlerine İlişkin Bazı Tespitler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 257-268.
- Demirtürk, R. vd. (2011). Yoksulluk Düzeyinin Modellenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 30-67.
- Dicleli V. (1946). Yoksulluk ve Sosyal Yardım Şekilleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1), 108-124.
- Doğan, M. S. (2006). Vakıf Medeniyetimize Sosyal Siyaset ve Sosyoloji Açısından Bir Yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 34, 9-28.
- Doğan, B. B. ve Çelik, M. Y. (2012). Diyarbakır'daki Kentsel Yoksulluğun Ana Bileşen Analizi Dâhilinde Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 129-162.
- DPT, (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı/Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu/Yoksullukla Mücadele Alt Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT.
- Durand, J. P. (2010). *Marx'ın Sosyolojisi*. (Çev: Ömer Laçiner). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Erdem, T. (2003). Yoksulluk Kimin Sorunudur?. *Ekonomik Yaklaşım*, 14(49), 130-149.
- Erdem, T. (2006). *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler*. Ankara: Lotus Yayınları.
- Erdendoğdu, F. (2014). *Sosyal Tabakalaşma & Eşitsizlik*. Erişim tarihi: 10 Mart 2015, [https://www.academia.edu/7259472/Sosyal Tabakalaşma ve eşitsizlik](https://www.academia.edu/7259472/Sosyal_Tabakalaşma_ve_eşitsizlik).
- Ersungur, Ş. M. ve Topcuoğlu, A. (2014). Kalkınma Planlarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkisi Üzerine Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 299-317.
- Ertem, A. (2011). Osmanlıdan Günümüze Vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 36, 25-65.
- Gül S. ve Gül H. (2008). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Çalışmaları. *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*. İzmir: Yakın Kitabevi.
- İliman, T. (2014). *Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Fonlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahraman, F. (2011). *Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar: İstanbul Sancaktepe Kemal Türkler Mahallesi Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabulut, A. (2011). *Türkiye'de Sosyal Yardım ve Sosyal Yardımların Tek Merkezden Yürütülebilirliği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kılıç, R. ve Çetinkaya, Ş. (2012). Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri ve Bir Model Önerisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 93- 114.
- Köprülü, F. (2013). *Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü*. (Haz. Yahya K. Taştan). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Lewis O. (1971). *Sanchez’in Çocukları*. (Çev. Leyla Ragıp). İstanbul: e Yayınları.
- Marx, K. (1997). *Kapital* (Cilt-I) Ankara: Sol Yayınları.
- Memiş, H. (2014). Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 144-161.
- Oktik, N. (2008). Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar”, *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*. Ayça Duru Sayıcı (Ed.) (ss. 21-57). İzmir: Yakın Kitapevi Yayınları.
- Ott, S. (2001). *The Nature of the Nonprofit Sector*. Colarodo: Westview Press.
- Özbek, N. (2006). Osmanlı İmparatorluğu’nda “Sosyal Yardım” Uygulamaları. Mehmet Seyitdanloğlu ve Halil İnalçık (Ed.). *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (ss. 401-23). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Özbek, N. (1998). Doksan Yıllık Bir Hayır Kurumu: Topkapı Fukaraperver Cemiyeti. *Tarih ve Toplum*, 30(180), 4-10.
- Seyyar, A. (2006). *Değişen Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Politikalar*. İstanbul, Değişim Yayınları.
- Soysaldı, M. (2004). Vakıflar ve Psiko-Sosyal Fonksiyonları. *Diyanet İlmî Dergi*, 40(3), 85-104.
- Şenses, F. ve Önder, H. (2005). *Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Şenses, F. (2008). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taş, H. Y. ve Özcan, S. (2012). *Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma*. Erişim tarihi: 10 Mart 2015, <http://www.eecon.info/papers/544.pdf>
- Taşçı, F. (2009). Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 57, 481-514.
- Turner B. (2007). *Eşitlik*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Tutar, E. ve Demiral, M. (2007). Türkiye’de Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi. Ali Akdemir, vd. (Ed.). *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss. 331-437), Çanakkale: ÇÜ. Biga İİBF.
- UNICEF, (2004). *Dünya Çocuklarının Durumu 2005, Çocukluk Tehdit Altında*. Ankara: UNICEF Yayınları.

Güllü, İ. ve Kalaycı, S. (2016). Toplumsal Bir Gerçeklik Olarak Yoksulluk ve Vakıfların Fonksiyonları: Karaman Yunus Emre Kültür Vakfı Örneği. *Humanitas*, 4(7), 241-264

Vakıflar Genel Müdürlüğü.
<http://www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/webicerik194.pdf> Erişim tarihi: 10 Mart 2015.

Van den Bosch Karel; Callan T.; Estivill J.; Hausman P.; Jeandidier B.; Muffeis R.; Yfantopoulos J. (1993). Comparison of poverty in seven European countries and regions using subjective and relative measures. *Journal of Population Economics*, 6(3), 235-259.

Wagle, U. (2002). Rethinking Poverty Definition and Measurement. *International Social Science Journal*, 54(171), 155-165.

Weber, M. (1997). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü*. (Çev. Z. Auroba,) İstanbul: Hil Yayınları.

Yazılıtaş, N. (2002). Türk Toplum Hayatında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmanın Tarihi Temellerine Bir Bakış. *NÜSHA*, 5, 164-171.

Yediyıldız, B. (1982). Müessese Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi. *Vakıflar Dergisi*, 15, 23-53.

----- (1984). Sosyal Bütünleşme Açısından Türk Vakıfları. *Vakıf Haftası Dergisi*, 1, 34-36.

Yıldırım, E. (2016). Kadın Hayırseverliğinin Sivil Topluma Dönüşümü: HEKVA Örneği. Erişim tarihi: 07 Şubat 2016, <http://www.hekva.org.tr/icons/makaleler.html>.

Yunus Emre Kültür Vakfı Tüzüğü. (2006). *Yunus Emre Kültür Vakfı*. Karaman.

Yusufoğlu, Ö. (2010). Kadın Yoksulluğu Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Araştırma-İnceleme

ESKİ YUNAN VE ROMA'DA FİLOZOF SOFRALARI

Ali GÜVELOĞLU¹

Öz: Filozofların yeme-içme alışkanlıklarının ele alındığı bu çalışmanın amacı antikçağın mental dünyasını şekillendiren düşünürlerin toplumun beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmamızın coğrafi sınırı Klasik Dönem Uygarlıkları olarak adlandırılan Eski Yunan ve Roma uygarlıklarının erişim alanlarıyla sınırlanmıştır. Konuyla ilgili bilgiler filozofların yapıtlarında ve onlardan bir kısmının yaşam öykülerini kaleme alan Diogenes Laertios'un *Ünlü Filozofların Yaşam Öyküleri ve Öğretileri* başlıklı kitabında bulunmaktadır. Sokrates'ten Platon'a, Aristoteles'ten Seneca'ya kadar birçok düşünür birbirine benzer yeme içme alışkanlıkları göstermektedir. Onlar en geniş anlamıyla basit bir yeme düzeni, lüksten kaçınma, bedensel hazları baskılama, hayatta kalmaya yetecek kadar yeme gibi tavsiyelerde bulunmuşlardır. Ancak çağdaşları ve ardılları onların lüksten ve zevkten uzak beslenme tarzını benimsememiş, filozofların basit ve kolay ulaşılabilir yiyecekleri yerine zengin sofralarını tercih etmiştir. Bu durumu Arcestratos ve Apicius'un doğrudan yemek ve damak tadıyla ilişkili yayınlardan okuyor ve klasik dönem vazo resimlerinden görebiliyoruz. Ayrıca dönemin ithalat emtiası da klasik dönem Atinalıların lüks yiyeceklere olan ilgisini ortaya koymaktadır. İsmi geçen kaynaklarda bol etli, soslu yiyecekler, horoz ibiği, tavus kuşu gibi sıra dışı besinler ve çalgılı eğlenceli yemekler anlatılmaktadır. Antikçağın sosyo-kültürel olgularından biri olan şölenlerin nasıl olup da sıra dışı yeme-içme alışkanlıklarının sergilendiği bir yer olduğunu anlayabilmek için öncelikle arkeolojik bulguları ve görsel malzemeyi incelemeli, adı geçen yazarların eserlerindeki temaları görmeli, ardından ticaret ve coğrafi genişleme olgularını derinlemesine gözden geçirmeliyiz.

Anahtar Sözcükler: Filozof, Seneca, Sokrates, Arcestratos, Apicius, Yemek, Düşünce, Lezzet.

EATING HABITS OF PHILOSOPHERS IN ANCIENT GREECE
AND ROME

Abstract: This paper concerning philosophers' eating and drinking habits aims to analyze the relationship between thinkers and food. This subject

¹ Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir Tarihî Anabilim Dalı. ali.guveloglu@erdogan.edu.tr

is chosen to analyze how an inescapable fact, nutrition, was perceived by philosophers, what is the relationship between their world of thought and their eating habits, and how their followers were affected by their eating habit. Geographically speaking, this study is condensed into Classical Period Civilizations, namely, Ancient Greek and Rome. Information about the subject refers to *The Lives and Opinions of Eminent Philosophers* by Diogenes Laertios. From Socrates to Plato, Aristotle to Seneca, most of thinkers have similar nutrition habits. They were aware of luxury and pleasure, and of eating to live, not living to eat. It is understood that their followers had chosen rich meals instead of thinkers' basic offers. We can understand this from the books of Archestratos and Apicius, and it is also seen in Classical Greek vases. The Athenian luxury food imports also prove this idea. In order to understand how such a socio-cultural organization as banquets turned into luxury consumption meetings, we have to analyze commerce and geographical expansions and check these writers' books.

Keywords: Philosopher, Seneca, Socrates, Archestratos, Apicius, Food, Thought, Taste.

Giriş

Lucius Annaeus Seneca'nın "...Mideye borçlu olduğun şeyi ver elindeki her şeyi değil" (*Ep.* II. 21. 11) sözü çalışmamızın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Makale boyunca filozofların bu ve buna benzer öğretilerinin antikçağ insanı üzerinde ne derecede etkili olduğunu araştırıp bulmaya çalışacağız. Konuya doğrudan bir giriş yapmadan önce Eski Yunan ve Roma felsefelerinin gelişim evrelerini kısaca hatırlamak yerinde olacaktır. Eski Yunan felsefesinin klasik dönemi başlamadan önce Yunanistan'da Miken Uygarlığı devri tamamlanmış (M.Ö. II. Binyıl), Truva Savaşının ardından Güney İtalya, Batı Anadolu ve Karadenizde koloniler kurulmuş (M.Ö. 750-550), Solon döneminde (M.Ö. 640-559) sınıflar arası sosyal ve ekonomik farklılıkların kaldırılması için mücadele verilmiş, M.Ö. 509'da tiranlar Atina'dan kovularak demokrasiye giden yolda ilk adımlar atılmış, M.Ö. 499-454 yılları arasında Perslere karşı, başarılı bir savunma gerçekleştirilmiş, ardından yeni bir düzen kurma çabaları başlamıştır. Üzerinde yaşanılacak toprakların sınırları çizilip yönetim şekli belirlendikten sonra Eski Yunan toplumu mental gelişim evresine girmiştir. İlk filozoflar olarak adlandırılan düşünürler doğa olaylarını ve insanı tanıma çabası içinde olmuşlardır (Schofield, vd., 2004, s. 43). Felsefede Sokrates'ten itibaren ahlak konularını işlenmeye başlanmış, Platon ile birlikte diyalektikle tanışılmıştır. Böylece eski batı uygarlıkları varoluştan gündelik yaşama kadar birçok konuyu belirli kurallar eşliğinde ve düşünsel boyutuyla ele almaya başlamıştır (Copleston, vd., 1993, s. 13). Helenistik dönemle birlikte akılcı ve insan yaşantısını merkeze koyan felsefe sistemleri olan Epikürosçuluğun ve Stoacılığın temelleri atılmıştır (Arslan, 2001a, s. 20).

M.Ö. I. binyılın ikinci çeyreğinden itibaren orta İtalya bölgesinde görünen ve kısa süre içinde siyasi bir birlik oluşturmayı başaran Romalılar M.Ö. 753-509/8 yılları arasında efsanevi krallar tarafından yönetilmiştir. Krallığın sonlandığı

tarihten M.Ö. 27 yılına kadar *Res Publica* olarak adlandırılan yönetim sürecinde Romalılar önce İtalya'yı ardından Afrika kıyılarını ve en sonunda Doğu Akdeniz topraklarını ele geçirdiler. Bu son icraatları onları eski Yunan edebiyatı ve felsefesiyle doğrudan iletişime sokmuştur. Romalılar felsefi anlamda bir yeniliğe imza atmadıkları gibi Eski Yunan felsefesinin taklitçileri oldular. Bu noktadan itibaren Eski Yunan ve Roma felsefelerinin ana hatlarının belirlendiği kabul edilir. Filozofların adı geçen toplumlarda yemek yeme alışkanlıklarını ne derecede etkiledikleri aşağıdaki satırlarda incelenecektir.

1. Eski Yunan Filozoflarının Beslenme Alışkanlıkları

P. Scade (2015, s. 67)'ye göre filozofların yemek ve beslenme konularıyla ilgilenmeleri için birçok neden vardı, bunlardan biri yemeğin fiziksel boyutu ve biyolojik çeşitliliği, bir diğeri insan bedeni üzerindeki etkileri, bir başkası ise insan ve hayvan ruhlarının yemekle olan ilişkisi olabilirdi. Palmer (2014, ss. 3-7)'de onunla benzer fikirleri paylaşarak, ruhun ölümsüzlüğü, erdem, iyi ile kötü arasında seçim yapmadaki zorluklar, devleti yaşatma yolları, doğa olayları gibi sayısız konuda fikir yürüten filozofların birçoğunun yeme içme alışkanlıkları konusunda da bir şeyler söylemekten kaçınmadıklarını vurgulamıştır. Platon (*Rep.* VI., 484 a)'a göre ise filozof her şeyin en iyisini bilen, aynı zamanda başkalarına da öğretmesi gereken kişidir. O halde ne yenilip içilmesi gerektiğini de en iyi onlar bilmelidir.

Samos'lu (bugünkü Sisam adası) Pythagoras (M.Ö. ca. 570-495) felsefesiyle ilgili hiçbir şeyi yazıya geçirmemiş olmakla birlikte et ve bakla yeme konusundaki uyarıları ile bir sembol halini almıştır (Dalby, 2003, s. 272). Pythagoras ruhun göçü teorisini² eski Yunan uygarlığına taşıyan kişi olarak bilinir. O bu inancından dolayı et yemekten kaçınmış ve öğrencilerine de belirli durumlar karşısında etten uzak durmalarını tavsiye etmişti (Wilkins & Hill 2006, s. 190; Reidweg, 2008, s. 278). Diogenes Laertios (VIII. 13)'a göre bu yasağın asıl amacı insanları yemek pişirme zahmetinden kurtarmak ve basit yemekler yiyip daha az su içmeye alıştırmaktır. Onun hakkında yazılanlar incelendiğinde etten tam anlamıyla uzak durmadığı, yalnızca bazı kısıtlamalar getirdiği anlaşılmaktadır. Kendisi çoğunlukla sebze, ekme ve bal tüketirken öğrencilerine tekir, melanurya ve kırlangıç balıklarını, yumurta ve yumurtadan çıkan canlıları, kendiliğinden ölmüş hayvanların etlerini ve tüm hayvanların yüreğini yemeyi yasaklamıştı (Diog. Laert. VIII. 19, 33). Aristoksenos'un (*Frag.*, 29. a) söylediğine göre bütün hayvanları yemeye izin veriyor bir tek çift süren öküz ile koçun yenmesini yasaklıyordu (Garnsey, 1999, s. 87). Ay'ın kutsal hayvanı olan beyaz horozun yenmesiyle ilgili yasak (VIII. 34) Homeros'un *Odyseia*'sındaki Güneş'in kutsal sığırlarının yenmesiyle ilgili

² Ölen bir insanın ruhu bedeninden ayrılır ve bir hayvanın veya başka bir insanın bedenine geçerek yaşamını orada sürdürür. Herodotos bu teorinin Mısırlılara ait olduğunu, bazı Yunanların bu teoriyi sahiplenmek istediklerini söylemiştir (Hdt. I. 14. II. 81.)

olan yasakla benzerlik göstermektedir.³ Aynı pasajda adı geçen kutsal balıklar ise bugün Şanlıurfa ilindeki kutsal balıklarla benzer özelliktedir. Böylece Pythagoras'ın et yemeyi tamamen yasaklamadığı, ancak bazı özel durumlar karşısında etten uzak durulmasını tavsiye ettiği söylenebilir.

Bakla yeme yasağı ile ilgili fikirlerinin bitkinin gazlı yapısıyla ilgili olduğu söylemektedir. Filozof bakla yemenin mide için zararlı olduğunu, uzak durulursa rüyaların yumuşak ve dingin olacağını dile getirmiştir (Diog. Laert. VIII. 24; Beer, 2010: 44 vd.). Aristoteles'e (*Frag.* 195 e) göre Pythagoras cinsel organa ya da Hades'in kapısına benzediği için bakladan uzak durmuştur. Plinius (*Nat. His.* XVIII. 119)'a göre bakla ölümlerin ruhlarını barındırmaktadır, bu yüzden de rahipler ve kuş falcıları bu bitkiyi yememelidir. Elimizdeki bilgilere dayanarak Pythagoras'ın yukarıdaki görüşlerden hangisini benimsediğini ortaya koymak olası görünmemektedir. Katz (1987, s. 151) filozofun G6PD enzimi eksikliğine bağlı olarak ortaya çıkan *favizm* hastalığından mustarip olduğunu ve bu nedenle öğrencilerine bakladan uzak durmalarını öğütlemiş olabileceğini dile getirmektedir. Yani bu yasağın altında ruhsal değil, filozofun kendisine özel fiziksel bir neden yatıyor olabilir.

Filozofun yeme-içmede ölçülü olduğu, sarhoşluğu baş belası olarak adlandırdığı (Diog. Laert. VIII. 9) gündüzleri şarap içmediği (VIII. 19) atletlere kuru incir, yumuşak peynir ve tahıldan oluşan bir diyet uyguladığı bilinmektedir (VIII. 12). Öğrencilerini daha az yemeye alıştırmak için yere düşen kırıntıları kaldırmayı yasakladığı da söylenenler arasındadır. Yiyeceklerle ilgili birçok tabu yaratmış olan Pythagoras'ın ölümü tüketmekten çok korktuğu bakla yüzünden olmuştur. Anlatılanlara göre filozof dostu Milon'un evinde sohbet ederken ev onun tiran olmasından endişelenen Krotonlular tarafından ateşe verilmişti. Evden kaçsa da karşısına çıkan bakla tarlasına girmeye cesaret edemeyen Pythagoras baklaya basmaktansa ölmeyi tercih ettiğini söyleyerek durmuş ve yakalanıp orada öldürülmüştür. Diogenes Laertios (VIII. 40) onun ölümüyle ilgili benzer temalar taşıyan iki farklı hikaye daha anlatır. Her üç hikayede de değişmeyen şey filozofun bakla tarlasına girmekle girmemek arasındaki tereddütüdür. Dostlarının ya da öğrencilerinin ondan sonra bu yasağı ne derecede uyguladıklarını bilemiyoruz. Yazılı kaynaklar Sokrates öncesi filozoflardan Empedokles (M.Ö. 490-430)'in de kısmen etten uzak durduğu ve öğrencilerine bakla-fasulye gibi yiyecekleri yememelerini tavsiye ettiği bilinmektedir (Sisko, 2014, s. 58).

Klasik Yunan felsefesinin en önemli temsilcilerinden biri olan Sokrates (M.Ö. 469-399) hakkındaki bilgilerimiz öğrencileri olan Platon ve Ksenophon ile Diogenes Laertios'un kalemlerinden çıkmıştır. Onların Sokrates için çizdiği portrede erdemle bilgiyi bağdaştıran, doğruyu arayan ve yasalara bağlı yaşayan bir filozofun izleri sürülebilir (Hançerlioğlu, 2005, s. 266). Platon'un *Devlet* adlı eserinde Sokrates yeni kurulan düzende yaşayacak yurttaşlar için arpa

³ Odysseus'un arkadaşları aç kaldıkları zaman bu sığırları yemek zorunda kalmışlar ve bundan dolayı felakete uğramışlardı. (Hom. *Od.* XII. 332 vd.)

unundan yapılmış çörek, ekmek ve şaraptan oluşan bir menüyü uygun görmüştür (Platon *Rep.* II. 372 a-b.). Bu yiyeceklerin insan yaşantısına uymayacağını söyleyerek kendisine karşı çıkanlara cevaben (372 c) tuz, zeytin, peynir gibi katıklarla birlikte soğan ve lahanayla yapılan köy yemekleri, incir, nohut, bakla, mersin yemişi ve palamut gibi çerezleri de ekleyerek yeni kurulmuş bir toplumun bundan fazlasına ihtiyacı olmadığını (372 c-d), et, tatlı gibi şeylerin insanları lükse yönlendirip savaşa ve bozulmuşluğa sürükleyeceğini dile getirmiştir (373 a-d). Sokrates aşçılığı bir sanat değil, bir çeşit zevk ve tat veren alışkanlık olarak nitelemiştir (Plat. *Gorg.* 462 e; 463 b) ve hekimlik kılıfına girmiş dalkavukluk olduğunu dile getirmiştir (464 d- 465 b). Yani ona göre damak tadı arayışında olmak gereksizdir. İnsan karnını en basit yolla doyurmayı bilmelidir.

Sokrates'e göre önemli olan ölçülü yemektir, küçük bir parça eklemekle koca bir tabak yemeği tüketen kişi oburdur (Ksen. *Mem.* III. XIV. 2-6). Aşırı yemek insan bedeni üzerinde olumsuz etkilere neden olur ve kişiyi ruhla ilgilenmekten alıkoyar (I. 2. 4). Ksenophon hocasının başkalarına tavsiye ettiği gibi yaşadığını, sadece doycak kadar yediğini, davet edildiği şöenlerde midesini tıka basa doldurmaya çalışmadığını, susamadıkça içmediğini ve iştah kabartan yiyeceklerden uzak durduğunu söylüyor (I. 3. 5-6). Sokrates'in davet edildiği bir şöene giderken yıkanıp, temizlenip özenle giyinerek katıldığı Platon'un *Symposion* (174 a-b) adlı eserinde açıkça görülmektedir. Aynı satırların devamında (176 a-b.) onun başkaları gibi sedire uzanarak yemek yediği ve içki içtiği anlaşılmaktadır. Platon ve Ksenophon'un çizdiği portrede Sokrates'in yeme-içme konularında iradeli davrandığı görülmektedir. Metinlerden onun damak tadı olarak neleri benimseyip sevdiğini çıkarmak zor olsa da, kırsal nitelikli ve sade yemekleri öğütlediği ve etten uzak durduğu anlaşılmaktadır.

Sokrates'in yaşam öyküsüne baktığımızda Peleponnesos savaşlarında askerlik yaptığını (Laertios, 22-25; Döring, 2008, s. 589) soğuğa ve açlığa dayanıklı olduğunu, kışın bile üzerine basit bir örtü atarak gezindiğini götürtüz (Platon. *Symp.* 220b; Ksen. *Mem.* I. 6. 2). Herhangi bir geliri olmayan Sokrates zenginler tarafından desteklenmiş, ancak derslerine karşılık para almamıştır. (Döring, 2008: 589; Plat. *Apol.* 23b-c). Diogenes Laertios (27) onun en sevdiği yemeğin katıksız ekmek olduğunu, aynı zamanda içki içmekten de hoşlandığını söyler. Filozof kendisinin yaşamak için yediğini, diğerlerinin ise yemek için yaşadığını dile getirmiştir (34). Bu son söz onun yaşamı ve yemek hakkındaki fikirleri açıklar niteliktedir.

Her iki filozofun öğretileri de ölçülü yemek ve lüksten kaçınmak yönündedir. Oysa Lissarrague (1987, s. 11)'nin ortaya koyduğu gibi M.Ö. VI. ve V. yüzyıl Yunan vazoları kurban törenlerinin, çeşitli yiyeceklerin, *satyr*lerin ve flütçü kızların çizimleriyle süslenmişti. Adı geçen vazo resimleri Pythagoras ve Sokrates'in yaşadığı dönemlerde ölçülü ve sade yemek bir yana, bolluk ve eğlence içinde şöen düzenleyen Atinalıların varlığına şahitlik ediyor. David Braund (1994, s. 43) onların sofralarında yer alan ithal tavus kuşlarından söz ederken seçkin Atinalıların lüks yiyeceklere olan ilgisine de vurgu yapar.

Ölçülü yeme alışkanlığını tavsiye eden bir başka filozof olan Platon, yalnızca Dyonisios festivallerinde sarhoş olunabileceğini, bunun dışında insanın ayık olması gerektiğini dile getirir (Diog. Laert. III. 39). Filozof devleti koruma görevini üstlenen bekçilerin Homeros'un eserinde anlatıldığı gibi kızarmış etle beslenmesi gerektiğini savunmuştur, çünkü ateş yakmak tencere taşmaktan daha kolaydır, dahası et yemek onlara yapmak zorunda oldukları işi tamamlamaları için gerekli olan gücü sağlar. Baharat, biber gibi şeyler zararlı olduğu için yenmemelidir. Sirakuza ve Sicilya'nın çeşitli yemekleriyle Atina'nın tatlıları ise özellikle uzak durulması gereken şeylerdendir (Plat. *Rep.* III. 404 b-405 a). Sicilya'da lüks yemeklerin sunulduğu şölenlere katılmakla suçlanan filozof orada basit yiyecekler yediğini söyleyerek kendisini savunmuş (Diog. Laert. VI. 25) zevk düşkünlerini eleştirmiştir (Bartlet, 2008, s. 145 vd). Ona göre iştah göbek bölgesindeki organlar ve karaciğerle ilgili bir durumdur, ve tehlikeli bir hayvan gibidir (*Tim.* 70-71; ayrıca bk. Diog. Laert. III. 68. 90). Bu durumun zevkle birleştirilmemesi gerekir.

Kinik felsefesinin kurucusu Sinoplu Diogenes'in yemek alışkanlıkları hakkında anlatılanlar onun felsefesine uygun yaşam sürdüğünü göstermektedir. Zamana ve mekana bağımlı olmak istemeyen filozof yemeğini heybesinde taşır ve bir heybeye sahip olmayanları "sakat" olarak nitelerdi (Diog. Laert. VI. 22, 33). Bu özelliğinden dolayı tapmakta veya agorada, camı nerede ve ne zaman isterse ulu orta yemek yemekten çekinmemiştir (VI. 58, 61, 64, 69). Kendisine Kalistenes İskender'in yanında mutlu bir yaşam sürüyor dendiğinde onun istediği zaman yemek yiyemediği, bu konuda İskender'e bağımlı olduğu için mutsuz olduğunu söyleyerek (VI. 45) yemek yemenin zamanı olmayacağına dikkat çekmiştir. Zenginlerin istediği zaman, yoksulların da yiyecek bir şeyler bulduğu zaman kahvaltı yapabileceğini söyleyerek bu konudaki fikirlerini yinelemekten geri durmamıştır. Bir şölene davet edildiği zaman bu fırsatı kaçırmadığı, ancak temizlenip hazırlanmak gibi toplumun geneli tarafından uygulanan kurallara uymadığı anlaşılmaktadır (VI. 33-34).

En azla yetinmeyi ve doğaya uygun yaşamayı kural edinen filozof küçük bir çocuğun eliyle su içtiğini, başka bir çocuğun da mercimek lapasını ekmeğin arasına koyarak yediğini görünce tasını, tabağını kaldırıp atmış ve yiyip içme işleri için elini kullanmaya başlamıştır (VI. 37). Eliyle yiyip içmesine rağmen temizliğe önem verdiği anlaşılıyor. Zira bir gün tapmakta topluca yemek yerken sunulan ekmeklerin pis olduğunu görünce tapmağa pis şeyler sokmanın günah olduğunu söyleyerek onları toplayıp dışarı attığı (VI. 64), başka bir zaman da yemeden önce yeşillikleri yıkadığı söylenir (VI. 58). Ona göre ballı çörekler ve koku gibi şeyler basit yaşamın önündeki engellerdir (VI. 44). Zeytin yiyerek sabah kahvaltısını yaparken kendisine verilen çörekleri kabul etmediği, onu yabancı olarak nitelediği de anlatılmaktadır (VI. 55). Kendisine sorulduğunda Krateros'un⁴ evinde zengin bir sofranın tadını çıkarmaktansa Atina'da tuz yalamayı tercih ettiğini söyleyerek lüks ve kalabalık sofralardan hoşlanmadığını

⁴ Makedonyalı general M. Ö. 370-321, Büyük İskender'in ardıllarından.

dile getirmiştir (VI. 57). Efendilerini yutar gibi yerken görüp te hiç yiyecek çalmayan köleleri övgüye değer bulmuş, iradeyi övmüştür (VI. 28).

Diogenes'in yiyecekler arasında tercih yapmadığı görülmektedir, ancak yine de atletlerin çok fazla et yemelerini "Onlar domuz ve sığır etinden yapılmışlar" diyerek eleştirmiştir (VI. 49). Kurban törenlerinde yenen yemekleri de sağlıksız bulduğu bilinmektedir (VI. 28). Pişirmenin gereksiz olduğunu düşünerek çiğ et yemeyi denemiş, ancak bu alışkanlığında ısrar etmemiştir (VI. 34). Filozof insan eti yemenin dine aykırı olmadığını dile getirse de (VI. 73) bunu yapıp yapmadığını bilemiyoruz. Ölümüyle ilgili üç farklı senaryo anlatılmaktadır. Bunlardan birine göre Diogenes çiğ ahtapot yedikten sonra karın ağrısına yakalanarak ölmüştür (VI. 76). Onun bir fiçıda yaşamak, eliyle yemek ve en azla yetinmek gibi metaforlar içeren sıra dışı yaşam tarzının Atinalılar arasında çok da kabul görmediği açıkça görülür. Önerilerinin bu nedenle kabul görmediği söylenebilir.

Diogenes'in köpeksi yaşam tarzının karşıtı hazcılık akımında görülebilir. İnsanın doğası gereği yaşamdan zevk alması gerektiğini öne süren Epikuros (M.Ö. 341-270) damak tadının, aşkın ve güzelliğin verdiği hazın kişiyi iyiye ulaştıracağını savunmuştur (Athen. *Deipn.* XII. 546 e ayrıca bk. Diog. Laert. X. 6). Bu ve benzeri düşünceleri yüzünden kendisi ve ailesi hakkında birçok karalamalar yazılmasına neden olmuştur (Diog. Laert. X. 4). Oysa filozof uçsuz bucaksız zevklerin peşinden koşan bir yapıda değildi. Ona göre yoksunluktan ileri gelen acıyı ortadan kaldıran yalın tatlar da zengin sofraları kadar haz verirdi (Diog. Laert. X. 130; ayrıca bk Wolf, 2009, s. 167 vd). İnsana zevk veren şey bir biri ardına düzenlenen şöenler değil, neyi ne zaman yapacağına karar verebilecek ölçülülüktür (Diog. Laert. X. 132). Aşırı zengin sofralar bir yana Epikurosçuların yemeklerinin çoğu zaman sade ekmek ve sudan oluştuğu da dile getirilmektedir (Bk. Arslan, 2001^a, s. 21). Bir gün 80 mna'ya ev satın alan filozofun başka bir gün de akşam yemeğine 1 mna harcadığı söyleniyordu (7). Bu öykünün ne derecede doğru olduğunu bilemiyoruz, ancak Stoacıların sıklıkla onu karalamaya çalıştıklarına yukarıda değinmiştik, bu öykü de benzer ögeler içeriyor olabilir. Filozofun aşka ve yiyeceğe verdiği önem başka filozoflarla örtüşmemektedir, içki içmeye ve sarhoşluğa karşı çıkmayan Epikuros bilgenin sarhoşken saçmalamayacağını söyler (119). Oysa birçok filozof bilgenin sarhoş olmaması gerektiğini, sarhoşluğun ruh ve beden sağlığı açısından iyi olmadığını dile getirmişti. Ona göre bilge yiyeceğin en bol olanını değil, en lezzetli olanını seçer (126), bu konuda da başka filozoflarla fikir ayrılığı içinde olduğu görülebilmektedir. En azından Sokrates'in arpa unundan yapılan çörekler ve katıklarından oluşan menüsü lezzeti için değil, kolay bulunabilir oluşu ve toplumu ayırtırmayacağı için seçilmişti.

Platon'un öğrencisi, Büyük İskender'in (M.Ö. 342-335 yılları arasında) hocası olan Aristoteles (M.Ö. 384-322; Bk. Frede, 2002, ss. 1336-1340), beslenme biçimlerindeki ayrılıkların farklı yaşam türlerini meydana getirdiğini savunmuştur. Farklı hayvan türlerini beslenme şekillerine göre sıralayan filozof insanlar arasında da durumun benzer olduğunu savunmuştur. Ona göre en basit

beslenme ve yaşam şekline sahip olanlar göçebelendir. Hayvanları doğadan kendi kendine beslenir ve Herodotos'un göçebeleri gibi bu çobanlar da hayvanların verdikleriyle yetinir. İkinci sırada avcılar gelir, onlar yaşamlarını sürdürmek ve beslenebilmek için avlanmak ve çaba harcamak zorundadırlar. Üçüncü ve en büyük sınıf ise tarıma dayalı beslenen insanlardan oluşur (Arist. *Pol.* I. 8). Aristoteles, *Historia Animalium*'da hayvanların beslenme özelliklerinden (IV. 1) sütlerinin kalitesine ve peynir yapımı için ideal süt çeşitlerine (III. 19), balıkların yağ oranlarından (III. 2-17) kemik yapılarına (I. 1) kadar ayrıntılı bilgiler verirken insanların beslenmesine dair bilgilere nadiren değinmiştir.

Hellenistik dönem filozofları yeme içme alışkanlıklarında ölçülü davranmayı, lüksten kaçınmayı, et yememeyi öğütlemişse de araştırmalar Atinalıların bu dönem boyunca yiyecek ithal etmekten geri durmadığını ortaya koyuyor (Oliver, 2007, ss. 213-223). Bu yiyeceklerin ne kadarının ihtiyacı karşıladığını, ne kadarının lükse yönelik olduğunu ortaya koymak olanaksızdır. Ancak Gela'lı Arkhestratos'un bu dönemde lüks tüketim, leziz yiyecekler, şaraplar ve yemekler üzerine (Athen. *Deipn.* I. 4 e; VII. 278 d) bir şiir yazmış olması filozofların öğütlerinin benimsenmediğine işaret etmektedir. Arkhestratos kendisinden önce topluma yol göstermeyi amaçlayan filozofların tersine Kartaca sahillerinden Byzantion'a kadar çipuranın izini sürer (*Frag.* 24), Ainos'u midyesi, Abydos'u istiridyeleri, Parion'u yengeci, Mytilene'yi deniz tarağı, Ambrakia'yı ise bunların hepsini bir arada bulabildiği için över (*Frag.* 7). Yine bu şehirde bir balığı ağırlığınca altın ödeyerek almaya razıdır (*Frag.* 15, Athen. *Deipn.* VII. 305 e). Şair eserinde daha bir çok yeri lezzetli balığı ya da şarabı için över ve Dalby (2003, ss. 403-405)'e göre denizlerdeki Pers tehlikesine aldırış etmeden bu lezzetlerin peşine düşer. Uzaktan bakıldığında balığın Yunan ve Roma toplumu için en kolay ulaşılabilir yiyecek olduğu düşünülebilir, oysa Davidson (1993, s. 58)'a göre kıyıda uzakta yaşayan birçok kişi için taze balık bir lüks sayılıyordu.

Aynı dönemde hüküm süren Makedonyalı aristokratlar çok daha zengin ve lüks sofralara kuruluyorlardı. Aslen Hippolochus'a ait olan ve Athenaeus (*Deipn.* III. 128 a) aracılığıyla aktarılan bir metinde altın tabaklar içinde sunulan ve gümüş kaşıklarla yenen yemekler, bütün bir domuzun içine doldurulmuş ardıc kuşları, bülbüller, ateşte kızartılmış istiridye ve deniz tarağı, çeşit çeşit tatlı ve pastalar, oğlak yemeği için dağıtılan gümüş tabak ve altın kaşıklarla meyvelerin bulunduğu fildişi sepetler sanki Makedonyalılar filozofların öğretilerini hiç duymamışlar gibi hissedilmesine neden oluyor.

2. Romalı Filozofların Beslenme Alışkanlıkları ve Halkın Genel Tutumu

Hellenistik dönemde doğan felsefelerinden biri olan Stoacılık uygarlığı reddetmeyerek yüksek bir insanlık anlayışı benimsemiş ve insanın toplum içindeki yaşamına önem vermiştir. Stoacılar ödev kavramının ahlak felsefesinin içine girmesine aracı olmuş ve evrensel bir insan kavramı yaratmaya çalışmışlardır (Arslan, 2001b, s. 37). Atlı sınıfına mensup varlıklı ve prestijli bir

aileden gelen Lucius Annaeus Seneca (M.Ö. 4- M.S. 65) (Dingel, 2008, s. 269) eserlerinde tercih ettiği yiyecekleri sıralamanın yanı sıra doğru yemek yeme usulleri, lüks yiyecekler ile aşçılar hakkındaki gözlemlerini aktarmış, sıra dışı yiyeceklerin ve oburluğun insan bedeni üzerindeki etkilerini de dile getirmiştir (*Prov.* I. 3. 3). Filozof ilkin yiyeceklerin sağlıklı olan ilgisine dikkat çekmiş, mantar ve çamurlu sulara bulunan midyeler ile *garum* adlı balık sosunun sağlığa zararlı olduğunu, etkisini hemen göstermese bile insanı yavaş yavaş hasta edeceğini dile getirmiştir (*Ep.* XV. 95. 25). Oysa insanların iştahı imparatorluğun sınırlarını aşmıştır, Parthlardan ve başka düşman kavimlerden türlü yiyecekler getirilmesi ve bunların fazla rağbet görmesi de Seneca (*Helv.* X) tarafından hoş karşılanmamıştır. Bütün bunlardan başka o, ileri düzeydeki birçok hastalığın nedeninin yanlış ve abartılı beslenmede aranması gerektiğini düşünmüştür. Ona göre iştah kabartan, aşırı baharatlı yiyecekler midenin ve sağlığın düşmanıdır, ayrıca birbiriyle uyuşmayan karşıt doğa öğelerinin tek bir tabakta toplanarak yenmesi de hastalıkları çeşitlendiren bir başka etkendir (Sen. *Ep.* XV. 95. 15-19; ayrıca bk. *Plat. Rep.* III. 305 c).

Eski Yunan ve Roma yazınında damak tadı konularına değinen yazarlar arasında hekimlerin önemli bir yeri vardır. Onlar filozoflardan ve damak tadı düşünülerinden farklı olarak besinlerin iyileştirici ve koruyucu özelliklerini ön plana çıkarmaya çalışmışlardır (Povel, 2003, s. 2). Hipokrates'e atfedilen *Regimen* (I. 18)'de aşçının farklı tatları bir araya getirerek yeni bir tat yaratması müzisyenin farklı notaları birleştirerek güzel bir beste yapmasına benzetilmiş ve her ikisi de işini iyi yaptığı müddetçe övülmeye layık görülmüştür. Ancak Seneca aşçıların uğraşlarını hoş karşılamaz ve onların da bozuk yiyecekler gibi insan sağlığına zarar verdiğini "...sayılamayacak kadar çok hastalığın olduğuna şaşma, aşçıların sayısına bak" (*Ep.* XV. 95. 24-25) sözleriyle açıklamaya çalışır. Her türlü zihinsel çalışmanın, sanatsal öğretilerin ve felsefe sohbetlerinin aşçıların hünerlerine yenik düştüğü, övülmesi gereken faaliyetlerin ıssız sıralara anlatılırken aşçıların gereğinden fazla rağbet gördüğü aynı satırların devamında dile getirilmiştir. Filozof yemek düzenindeki değişimi de eleştirmekten geri durmamış, zenginlik ve refahın insan ruhunu ele geçirdikten sonra alışılmadık bir düzende yemek yeme adetlerinin uygulanmaya başladığını söylemiştir (*Ep.* XX. 114. 9).

Seneca'nın kendisinin basit yemeklerle yetindiği görülüyor (*Ep.* XX. 123. 1-4). Mektuplarının birisinde sofraya bile oturmadan kuru ekmekle hafif bir yemek yediğinden bahsetmesi onun felsefesine uygun bir yaşam sürdüğünü göstermektedir (*Ep.* X. 83. 6). Başka bir mektupta da (XI. 87. 3), öğle yemeğinin oldukça basit olduğunu yalnızca ekmek ve kuru incir yediğini dile getirmiştir. Kuru incir Seneca için vazgeçilmez bir yiyecektir öyle ki aynı satırların devamında eğer ekmekle birlikte bulunursa onları kızarmış et yerine sayacağını, yalnız olurlarsa ekmek olarak kabul edeceğini dile getirmiştir. Seneca'nın yazdıklarına bakarak onun masasına et koymadığı; belki de vejetaryen bir beslenme sürdüğü söylenebilir. Gerek mektuplarında (*Ep.* XIV.

89. 22; XV. 95. 26; XX. 110. 13; vd.), gerekse başka eserlerinde (*Helv.* X) etle arasında bir mesafe koyduğu görülmektedir. Bir mektubunda dile getirdiği

Sizin derin, doymak bilmez kör boğazlarımız şurada denizleri araştırır alt üs eder, burada toprakları; oltalarla, iplerle, çeşitli türden ağlarla, bin zahmete katlanarak her karada, hayvanların peşine düşersiniz. Bir hayvan ancak sizin mide bulantınızda huzura kavuşabilir (*Ep.* LXXXIX. 22).

şeklindeki anlatımı ile başka bir mektupta;

Karada, denizde tutulan bütün hayvanların, şöyle sıra sıra karşına dizilmesi hoşuna gidiyor: kimisi masaya taze taze getirilirse daha makbuldür, kimisi de uzun zaman beslenip zoraki yağlandırılan hayvan damla damla erirse, ağırlığını zor kaldırırsa! Bu hayvanların, aşçının sanatıyla yarattığı parlak görüntüsü hoşuna gider senin (XX. 110. 13; ayrıca bk. *Prov.* I. 3. 6).

sözleri her ne kadar doğrudan doğruya kendisinin et yemediği şeklinde bir bilgi içermese de bu tahmini destekler niteliktedir. Seneca buram buram tüten, tozu dumana karışan mutfaklarda hazırlanan yemeklerden çok doğada hazır bulduklarını tercih edeceğini de dile getirmiştir (*Ep.* XVII-XVIII. 104. 6).

Yemek çeşitliliğinde aşırıya kaçanlar gibi geceler boyu şölenler yapanlar da Seneca tarafından yerilmişlerdir. Filozof onları gece kuşlarına benzetmiş, hastalıklı, yorgun, bitkin ve soluk benizli olduklarını söylemiş, hatta yaşayan ölümler olduklarını dile getirmiştir (*Ep.* XX. 122. 4). Filozof kölesiyle birlikte yemek yemekten çekinen efendileri de eleştirmiştir (V. 47. 2). Eskiçağda kölelerin yemek sırasında hazır beklemesi, efendilerine hizmet etmesi, şarap dağıtması, etleri parçalaması, konukları karşılayıp onları hoşnut tutması, erzakları kontrol edip efendisinin damak zevklerine uygun yiyecekler hazırlaması hatta konuklara ve efendisine eğlenceli cinsel hizmetler sunması alışıldık bir durumdur (Dalby, 2015, ss. 196-198). Ancak Seneca mektuplarından birinde (*Ep.* V. 47. 5-9) kölelerin bu hizmetleri karşılamaını eleştirmiştir. Aynı satırların devamında köle ile efendinin arasında bir fark olamayacağını ikisinin de aynı kökten geldiğini dile getirmiş ve zaman zaman köle ile efendi arasında yaşanan rol değişimlerine dikkat çekmiştir. Richardson (2009, ss. 74-76) Seneca'nın yemeği bir metafor olarak kullandığını ve eleştirmek istediği kişileri yemek alışkanlıklarına göre sınıflandırdığını, şişmanları, boşboğazları ve daha başkalarını hep yemek alışkanlıklarıyla ele aldığı dile getirmektedir.

Seneca kendi tercihlerini belirtmenin yanında ölçülü olmayı, bedeni ve mideyi zorlamadan yemeyi, insanın yediği yemeğin kendisine ne kadar süre yeteceğini de hesap etmesi gerektiğini dile getirmiş, deniz aşırı memleketlerden yiyecek getirilmesini de yermiştir (*Ep.* XX. 114. 26). Ölçülü olmak kaydıyla tatlı meyveyi, pastayı ve balı sevip övdüğü gibi, acı ve ekşi tatların mideyi bulandırdığını dile getirmiş (VII. 63. 6), “açlıktan gelen ölüm pek acı vermez, oburluktan gelirse insanı çatlatır” (*Prov.* I. 4. 10) diyerek ölçülü olmanın fiziksel etkisine de dikkat çekmiştir.

Filozof her ne kadar doğanın verdiklerini erdemden ayrılmadan kullanmayı tavsiye etmişse de öğrencilerinden biri olan Roma imparatoru Nero hem zevke ve boğazına düşkün biriydi. Suetonius (*Nero*, XXVII) onun gündüz başlayıp gece yarısına kadar süren şölenlerinden bahseder. Şehrin tüm fahişelerinin ve flütçü kızlarının hazır bulunduğu durumlarda Circus Maximus'ta yemek yemesi arkadaşlarına pahalı yemekler düzenlettirip kendisini davet ettirmesi onun aşırıya kaçan alışkanlıklarındandı (Güveloğlu, 2014, s. 134). İmparatorun aç gözlülüğü Romalıların çok sevdiği Apicius'un da tariflerinde sıkça yer verdiği *silphium* adlı bitkinin son demetini tüketmesinde görülebilir (Plin. *Nat. Hist.* XIX. 39). Yalnızca imparator Nero'nunki değil, Roma İmparatorluğunda horoz ibiğinden, deve toynağına, üzerine altın serpilmiş yemeklerden, binlerce kişinin ağırlandığı şölenlere kadar Caligula, Domitianus, Commodus, Elegabalus gibi imparatorların, Lucullus, Apicius gibi damak tadı düşkünlerinin, Trimalchio ve başka oyun karakterlerinin sofraları da Yunan aristokratlarından çok daha zengin ve gösterişliydi (Vössing, 2015, s. 250).

Seneca'nın çağdaşı ve Stoa felsefesinin Roma'daki diğer bir temsilcisi olan Musonius Rufus (Inwood, 2006, s. 369) yiyeceklerle ilgili fikirlerini temel olarak iki metinde toplamıştır. Rufus (XVIII. a.1-8) ilk olarak ruhun dinginliğini sağlamanın yeme içme alışkanlıklarını kontrol altında tutmaya bağlı olduğunu bildirmiş, pahalı yiyecekler yerine ucuz olanları seçmenin doğaya uygun olacağını dile getirmiştir. Filozof ağaçta yetişen her türlü yiyeceği insan için doğal ve uygun, tahıl ve et gibi yiyecekleri ise insan doğasına aykırı ve yorucu olarak nitelemiştir (XVIII. a.11-17). Rufus'un eti daha az uygarlaşmış ve anca vahşi hayvanlara uygun bir yiyecek olarak tanımladığı söylenebilir (XVIII. a.21-30). Aşçıların faaliyetlerinden hoşlanmayan filozof yemek kitabı yazarlarının tabaktan zevk almak için yaptıkları işlerin sağlığı bozduğunu dile getirmiştir (XVIII. a.33-37). Rufus ikinci metinde yiyecek çeşitlerinden ve tercihlerinden çok yeme sıklığı ve iştahlı yemenin zararları üzerinde durmuştur. Ona göre eğer Tanrı yemekten daha uzun süre zevk almamızı isteseydi sadece yiyecekleri yutarken değil, daimi zevk almamızı sağlardı (XVIII. b. 50-55) diyen filozof doğaya uygun olmayan beslenmenin yanında lüks tüketimi de zararlı görmüş, midenin ve vücudun sağlığını korumanın yalın beslenmekten geçtiğini dile getirmiştir. Onlarla benzer fikirler paylaşan komedi yazarları damak tadı düşkünlerini, aşçıları ve bedava yemek peşinde koşan pisboğazları oyunlarında yermekten geri durmamışlardır (Wilkins, 2000, s. 52). Plautus'un *Casina* ve *Tecimen* adlı oyunları bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Yoksul halkın filozofların öğretilerinde anlatılanlar gibi beslendikleri var sayılabilir, bununla birlikte Romalı devlet adamı Marcus Porcius Cato eski geleneklere sahip çıkmakla övünürdü. O, köleleriyle birlikte ekmek yiyip şarap içer (Plut. *Cato* IV. 1) Karadeniz sahillerinden tuzlanmış balık ithal edenleri hor görürdü. Besinleri daha uzun süre saklamanın yolunu arar, bulur ve yazılarında bu bilgilere yer verir (Cato, *Agr.*, CXX), *placenta*'nın peynirli ekmeklerin ve çeşitli köy yemeklerinin tariflerini kaydeder (*Agr.*, LXXV-LXXVI), böylece lüksten uzak ve kolay ulaşılabilir beslenme alışkanlıklarını tavsiye ederdi. Onu

bu konuda izleyen yazar Columella olmuştur (Col. XII. 59. 1-2) Roma'da rüstik beslenme tarzının bu iki temsilcisi bu konuda pek taraftar bulamamış gibi görünüyor.

Antikçağ filozoflarının yeme-içme önerilerinin görmezden gelindiğinin bir diğerkanıtı da Marcus Gavius Apicius'un *De re Coquinaria* adlı eserinde görülebilir. Zira bu eser düşünürlerin sofralardan uzak tutulmasını tavsiye ettiğibaharatlı şarapların (Apic. *Coq.* I. 1-4) kanlı iç organlarıyla pişirilen yemeklerin (II. 3. 2) et, tavuk, sakatat ve deniz ürünleriyle (VI. 8. 1-15 ve VII. 1-10 ve IX. 10. 10 vd.) hazırlanan tariflerin yer aldığı bir antikçağ yemek kitabıdır. Asıl önemli olan ise bu yemek kitabının tek kişi tarafından bir keredede değil de onlarca aşçı ya da yazar tarafından uzun süre içinde ortaya çıkarılmış olmasıdır (Grimm, 2008, s. 94). Konu bu şekliyle ele alındığında filozofların tavsiyelerinin uzun süredir⁵ göz ardı edildiğine dair bir gösterge olabilir.

Sonuç

Kaynaklarımız filozoflardan bazılarının yeme-içme alışkanlıklarıyla ilgili ayrıntılı anlatımlar içerse de bu bilgilerden hangilerinin doğru olduğunun kanıtlanması olanaksızdır. Filozoflar ana hatlarıyla doğaya uygun, basit ve kolay ulaşılabilir yiyecekler tüketmeyi önermişlerdir. Onlardan birçoğu yemek pişirmeye ayrılan zamanı felsefeye ayırmak adına bu zahmetli işten uzak kalmayı tercih etmiştir. Kimisi toplumda eşitsizliklere neden olacağından, kimisi pişirme zorluklarından, kimisi fiziksel, kimisi de ruhsal sorunlar yaratacağından dolayı et yemekten uzak durmuştur. Onların beslenme konusundaki temel öğretileri damak tadı denen zevkten ve lüksten kaçınma, bedensel hazzı bastırma ve hayatta kalmaya yetecek kadar besin tüketme yönündedir.

M.Ö. V.-IV. yüzyıl filozoflarından büyük bir kısmının ölçülü davranma tavsiyeleri dışında yeme içme konusuna değinmediği görülmektedir. Onlar doğanın verdiklerinin en azıyla yetinmeyi en doğru yol olarak benimsemişlerdi. Aristoteles'in öğrencisi olan Büyük İskender'in başlattığı Helenistik dönemle birlikte doğuyla yapılan ticarete eşlik eden yeni bitkiler ve baharatlar eskiden kalan damak tadı alışkanlıklarını önemli derecede etkilemiştir. Özellikle ticaret yaparak zenginleşen kesim bu yeni tatları sofralarına katmakta gecikmediler. Gelalı Arkhestratos'un tam da bu dönemde Sicilya'dan hareketle doğunun limanlarını dolaşıp en iyi balık ve şarabı arayışı Helenistik dönemin Homeros'tan beri süre gelen yalın damak tadı anlayışında ilk önemli değişimin yaşandığı dönem olduğunu gösterir.

M.Ö. VI. ve V. yüzyıl Yunan vazolarında sayısız şölenler resmedilmiştir. Kimileri av hayvanlarıyla, kimileri müzikli eğlence sahneleriyle, kimileri de zengin sofralarıyla karşımıza çıkan vazo resimleri klasik çağ Atina'sında

⁵ Birçok yazar Apicius adına ilk kez M.Ö. 90'lı yıllarda rastlandığını ve M.S. IV. yüzyıla kadar toplamda 4 Apicius'un yemek kitabına katkı sağladığını dile getirir. Ayrıca Apicius adında birçok yemek okulunun varlığı da bilinmektedir. (Bk. Dalby, 2009, s. 57; Ramsay, 2007, s. 225.)

şölenlerin önemini vurgular. Aynı dönemin ithalat emtiasında yer alan tavus kuşları, sülünler, çeşitli balıklar ve daha birçoğu karın doyurmanın ötesinde lüks ve zevk unsurları içerir. Yemeğe eşlik eden müzik ve eğlence imparator Nero'nun döneminde hat safhaya ulaşmıştır. Bu durum imparatorun bizzat sofrasına çağırıldığı müzisyenlerde ve Petronius'un *Satyricon* adlı eserinde görülebilir. Oysa bu olguların hiçbirisi filozoflar tarafından önerilmiyordu.

Seneca gibi geç dönem filozoflarının ise yeme-içme konusuna ayrı bir önem verdiği, hem tercih ettiği tatlar hakkında söz söylediği, hem de yeme içme alışkanlıklarını öğretilerine konu edindiği görülmektedir. Filozof ayrıca beslenme ve damak tadı alışkanlıklarını bir metafor olarak kullanmış ve yermek istediği kişileri obur, aç gözlü, şişman, doymak bilmez gibi sıfatlarla tanımlamıştır. Seneca'nın yeme-içme konusuna bu denli aşına olması hayatının büyük bir bölümünü Roma'da geçirmesinde, varlıklı bir hayat sürmesinde ve onun döneminde ithalat yoluyla yiyecek çeşitliliğinin artmasında aranmalıdır. Buna rağmen çağdaşları arasındaki en obur ve boğazına düşkün kişi onun yanı başındaki imparator Nero olmuştur. Anlaşılan filozofun önerileri hemen yakınındaki imparatora kadar ulaşmıyordu. Yine onun döneminde yaşayan Petronius'un *Satyricon* adlı eserindeki Trimalchio karakterinin yemeğe ve şölene olan düşkünlüğü Seneca'nın fikirlerinin yeterince yaygınlaşmadığını ortaya koyar.

Görüldüğü kadarıyla filozofların dikkat çekmeye çalıştığı lüks ve zevkin yarattığı tehlike imparatorlar, krallar, zenginler, aristokratlar, aşçılar, yemek kitabı yazarları tarafından görmezden gelinmiştir. Öte yandan hicivciler, komedi yazarları, ve tarım üzerine yazanlar filozoflarla aynı yönde fikir belirtmiş, lüks ve zevkin yaratacağı tehlikelere karşı uyarıcı yazılar yazmışlardır. Plautus'un oyunlardaki aşçılar, Petronius'un Trimalchio'su ve daha birçok aç gözlü karakter antikçağ yazınında görülmektedir. Yukarıda sayılan gruplar dışında kalan ve genel olarak yoksul olarak adlandırılacak kesim muhtemelen filozofların öğretilerindeki gibi beslenmiş olmalı, ancak onlarınki tercihten değil, zorunlu bir beslenme tarzıdır.

Sonuç olarak Eski Yunan ve Roma toplumlarında varlıklı kişilerin zevk veren lüks yiyecekleri basit ve kolay ulaşılabilir yiyeceklere tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bunda yiyeceğin toplumsal sınıf yaratma konusunda oynadığı rolün önemli bir etkisi vardır. Filozoflara ruhsal anlamda güvenip onların öğretilerini benimseyen kişilerin ve imparatorların bile yeme-içme konularında onların önerilerini göz ardı etmesi yemeğin sağlayacağı sınıfsal farklılığı koruma girişimi olarak değerlendirilebilir.

Konu günümüze taşındığında da durum bundan farklı olmayacaktır. Dünyanın neresinde olursa olsun zengin sofralarını süsleyen havyar, ıstakoz, kaliteli şampanya gibi yiyeceklerin yalnızca tatları için tercih edildiği söylenemez, bu durum pahalı ve lüks yiyeceğin kişinin statüsüne katkısı ve bu statünün arzulanmasıyla ilgilidir, görüldüğü kadarıyla da yüzyıllardır değişmeden günümüze kadar ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Apic. *Coq.* = Apicius. (2006). *De re Coquinaria: A Critical Edition With an English Translation of the Latin Recepte Text Apicius*. (Ed. ve Çev. C. Grocock ve S. Grainger). UK: Prospect Books.
- Arist. *Frag.* = Aristoteles. (1863). *Fragmenta Aristoteles Philosophica*. (Çev. V. Rose). Lipsiae: Teubner Press.
- Arist. *Hist. An.* = ----- (1989). *Historia Animalium I-III*. (Çev. A. L. Peck) Loeb Classical Library. Cambridge et al: Harvard University Press.
- Arist. *Pol.* = ----- (1975). *Politika*. (Çev. M. Tunçay) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristok. *Frag.* = Aristokseni. (1848). *Fragmenta Historicorum Graecorum II. (Aristokseni)*. (Çev. A. S. Didot). Institut Francke Press.
- Ark. = Arkhestratos. (2011). *Fragments From Life of Luxury*. (Çev. J. Wilkins ve S. Hill). UK: Prospect Books.
- Arslan, A. (2009-2010). *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 5. Cilt. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Arslan, M. (2001a). Hellenistik Döneme Damgasını Vuran Yaratıcı Felsefe Sistemleri: Epikürosçuluk ve Stoacılık I. *Arkeoloji ve Sanat*, 100, 19-28.
- (2001b). Hellenistik Döneme Damgasını Vuran Yaratıcı Felsefe Sistemleri: Epikürosçuluk ve Stoacılık II. *Arkeoloji ve Sanat*, 101-102, 37-40.
- Athen. *Deipn.* = Atheneaus. (2006-2010). *The Learned Banqueters*. (Çev. S. D. Olson). Loeb Classical Library. London: Harvard University Press.
- Bartlet, R. C. (2008). Plato's Critique of Hedonism in the "Philebus". *The American Political Science Review*, 102 (1), 141-151.
- Beer, M. (2010). *Taste or Taboo*. Great Britain: Prospect Books.
- Braund, D. (1994). The Luxuries of Athenian Democracy. *Greece & Rome*, 41(1), 41-48.
- Brown, E. (2014). Cynics. J. Warren ve F. Sheffield (Eds.) *The Routledge Companion to Ancient Philosophy* (ss. 399-408). New York and London: Routledge Press.
- Cato *Agr.* = Cato. (1935). *On Agriculture*. (Çev. W.D. Hooper ve H. B. Ash). Loeb Classical Library. Cambridge et al: Harvard University Press.
- Col. = Columella. (1968). *On Agriculture*. (Çev. E. S. Forster ve E. H. Heffner). Loeb Classical Library. Cambridge et al: Harvard University Press.
- Copleston, F. (1993). *A History of Philosophy*, Vol. 1. USA: Image Books Press.
- Dalby, A. (1996-2003). Archestratus Where and When?. J. Wilkins & al. (Eds.) *Food in Antiquity* (pp. 400-413). Exeter: University of Exeter Press.
- Dalby, A. (2003). *Food in the Ancient World From A to Z*. Great Britain: Taylor & Francis Books.

- . (2009). Apicius. *The Cambridge Dictionary of Classical Civilizations*, 56-57.
- . (2015). Men, Women and Slaves. J. Wilkins ve R. Nadeau (Eds). *A Companion to Food in the Ancient World* (pp. 195-205). UK: Blackwel Publishing.
- Dalby A. ve Grainger, S. (2001). *Antikçağ Yemekleri ve Yemek Kültürü*. (Çev. B. Avunç). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Davidson, J. (1993). Fish, Sex and Revolution in Athens. *The Classical Quarterly*, 43 (1), 53-66.
- Dingel, J. (2008). Seneca. *Brill's New Pauly Encyclopedia of the Ancient World*, 13 (pp. 269-278). Leiden-Boston: Brill Press.
- Diogenes, L. (2008). *Vitae Philosophorum*. (Çev. M. Marcovich). Germany: Tevbneriana Press.
- Dörink K. (2008). Sokrates. *Brill's New Pauly Encyclopedia of the Ancient World*, 13 (pp. 588-599). Leiden-Boston: Brill Press.
- Frede, D. (2002). Aristoteles. *Brill's New Pauly Encyclopedia of the Ancient World*, 1 (pp. 1136-1146). Leiden-Boston: Brill Press.
- Garnsey, P. (1999). *Food and Society in Classical Antiquity*. UK: Cambridge Universty Press.
- Grimm, V. (2006). On Food and the Body. D. S. Potter (Ed.). *A Companion to Roman Empire* (pp. 354-359). USA: Blackwell Publish.
- Grimm, V. (2008). Antik Yunan ve Roma Dünyasının Damak Tatları. Paul Freedman (Ed.). *Yemek; Damak Tadının Tarihi* (ss. 63-98). İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Güveloğlu A. (2014). İmparator Sofraları. *Mediterranean Journal of Humanities*, IV. (2), 131-140.
- Hançerlioğlu, O. (2005). *Felsefe Ansiklopedisi; Düşünürler*, 2. Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayın.
- Hip.= Hipocrates. (1931). *Nature of Man Regimen in Health. Humors Aphorims. Regimen 1-3. Heracleitus. On the Universe*. (Çev. W. H. S. Jones). Loeb Classical Library. Cambridge et al: Harvard University Press.
- Hom. Od.= Homeros. (2003). Homeros, *Odyseia*. (Çev. A. Erhat ve A. Kadir). İstanbul: Can Yayınları.
- Hom. Il.= ------. (2004). *İlyada*. (Çev. A. Erhat ve A. Kadir). İstanbul: Can Yayınları.
- Hdt.= Herodotos. (2002). *Herodot Tarihi*. (Çev. M. Ökmen). İstanbul: İş Bankası Yayını.
- Inwood, B. (2006). Musonius. *Brill's New Pauly Encyclopedia of the Ancient World*, 9 (pp. 369-370). Leiden-Boston: Brill Press.

Katz, S. H. (1987). Fava Bean Consumption: a Case for the co-Evolution of Genes and Culture. M. Harris ve E. Ross (Eds.). *Food and Evolution: Towards a Theory of Human Food Habits* (pp. 133-159). Philadelphia: Temple University Press.

Ksen. *Mem.*= Ksenophon. (1996). *Sokrates'ten Anılar*. (Çev. Candan Şentuna). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Lissarruge, F. (1987). *The Aesthetics of the Greek Banquet Images of Wine and Ritual*. (Çev. A. S. Mazsak). Princeton: Princeton University Press.

Ruf.= Rufus, M. (2011). Musonius, *Sayings and Lectures*. (Çev. C. King). USA: Create Space Press.

Oliver, G. J. (2007). *War, Food, and Politics in Early Hellenistic Athens*. New York: Oxford University Press.

Olson, S. D. ve Sense, A. (2000). *Archestratos of Gela: Greek Culture and Cuisine in the Fourth Century BCE*. Oxford: Oxford University Press.

Petr. *Sat.*= Petronius Arbitrator, (2003). *Satyricon*. (Çev. Ü. Fafo Telatar). Ankara: Dost Kitabevi.

Plat. *Apol.*= Platon. (2004). *Sokrates'in Savunması*. (Çev. Y. Akbaş). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.

Plat. *Gorg.*= ----- (1998a). *Gorgias*. (*Diyaloglar 1*. ss. 47-135). (Çev. M. C. Anday). İstanbul: Remzi Kitabevi Yayını.

Plat. *Hip.*= ----- (1998b). *Hipparkhos*. (*Diyaloglar 1*. ss. 279-288). (Çev. S. Eyüboğlu). İstanbul: Remzi Kitabevi Yayını.

Plat. *Rep.*= ----- (1971). *Devlet*. (Çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz). İstanbul: Remzi Kitabevi Yayını.

Plat. *Symp.*= ----- (2012). *Şölen*. (Çev. A. Erhat. ve S. Eyüboğlu). İstanbul: İş Bankası Yayını.

Plaut. *Cas.*= Plautus. (1947). *Casina*. (Çev. N. Ataç). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.

Plaut. *Tec.*= Plautus. (1946). *Tecimen*. (Çev. N. Ataç). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.

Plin. *Nat. Hist.*= Plinius. (1969). *Naturalis Historia*. (Çev. H. Rackham). Loeb Classical Library. Cambridge et al: Harvard University Press.

Plut.= Plutarkhos. (1914). *Bioi Paralelloi II: Temistocles and Camillus – Alkibiades and Cato Maior*. (Çev. B. Perrin) Loeb Classical Library. Cambridge et al: Harvard University Press.

Plut.= Plutarkhos. (1919). *Bioi Paralelloi: Demosthenes and Cicero – Caesar and Alexander*. (Çev. B. Perrin). Loeb Classical Library. Cambridge et al: Harvard University Press.

Povel, O. (2003). *Galen; on the Properties of Foodstuffs; Introduction, Translation and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Reidweg, C. (2008). Pythagoras. *Brill's New Pauly Encyclopedia of the Ancient World*, 12 (pp. 276-281). Leiden-Boston: Brill Press.
- Richardson-H., C. (2009). Dinner at Seneca's Table: The Philosophy of Food. *Greece & Rome*. 56 (1), 71-96.
- Rowe, C. (2004). Plato. D. Sedley (Ed.) *The Cambridge Companion to Greek and Roman Philosophy* (pp. 98-125). Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, J. (2014). The World of Early Greek Philosophy. J. Warren ve F. Sheffield (Eds.). *The Routledge Companion to Ancient Philosophy* (pp. 3-17). New York and London: Routledge Press.
- Ramsay, W. (2007) Apicius. *A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology I*, 225-226.
- Scade, P. (2015). Food and Ancient Philosophy. J. Wilkins ve R. Nadeau (Eds). *A Companion to Food in the Ancient World* (pp. 67-75). UK: Blackwell Publishing.
- Schofield, M. (2004). The Presocratics. D. Sedley (Ed.) *The Cambridge Companion to Greek and Roman Philosophy* (pp. 42-72). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sen. *Ep.*= Seneca. (1992). *Ahlaki Mektuplar*. (Çev. Türkan Uzel). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Sen. *Helv.*= ----- (2014). *Annem Helvia'ya Teselli*. (Çev. R. Kayapınar ve A. Sönmez). Ankara: Hel Yayınıcılık.
- Sen. *Prov.*= ----- (2007). *Tanrısal Öngörü*. (Çev. Ç. Dürüşken). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sisko, E. J. (2014). Anaxagoras and Empedocles in the Shadow of Elea. J. Warren and F. Sheffield (Eds.). *The Routledge Companion to Ancient Philosophy* (pp. 49-64). New York and London: Routledge Press.
- Slezák, T. (2007). Plato. *Brill's New Pauly Encyclopedia of the Ancient World*, 11 (pp. 338-352). Leiden-Boston: Brill Press.
- Suet. *Domit, Nero*= Suetonius, G. T. (2008). *On İki Caesar'ın Yaşamı*. (Çev. F. Telatar ve G. Özaktürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Vössing, K. (2015). Royal Feasting. J. Wilkins ve R. Nadeau (Eds.). *A Companion to Food in the Ancient World* (pp. 243-253). UK: Blackwell Publishing.
- Wilkins, J. (2000). *The Boastful Chef*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilkins, J. ve Hill, S. (2006). *Food in the Ancient World*. UK: Blackwell Publishing.
- Wolf, R. (2009). Pleasure and Desire. J. Warren (Ed.). *The Cambridge Companion to Epicureanism* (pp. 158-178). UK: Cambridge University Press.

Araştırma-İnceleme

**UNE MORT TRÈS DOUCE VE UNE FEMME ADLI
ESERLERDE KADIN KİMLİĞİNİN TOPLUMSAL
BOYUTLARI**

Fatma KABA¹

Öz: Bu çalışmada yirminci yüzyılın iki büyük kadın yazarı, Simone de Beauvoir ve Annie Ernaux'nun aile çevreleri üzerinden kendi kadın kimliklerini sorguladıkları *Une mort très douce* ve *Une Femme* adlı eserleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmada, her iki eserde üç kuşak Fransız kadının (anlatıcı, anne ve büyükanne) ait oldukları aileler farklı dönem kesitleriyle, her döneme özgü değer yargılarıyla, kadının toplumsal hayattaki konumu göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Yaşam öyküleri açısından benzerlikler içeren her iki yazarın bireysel ve toplumsal planda kadın kimliklerinin oluşmasında büyük oranda aile yaşamlarının belirleyici olduğu görülmüştür. Büyükanne kuşağı, otorite ve korkuya dayalı, kadın eğitiminin nerdeyse hiçe sayıldığı bir toplumsal ve kültürel ortamda yetişmiştir. Anne kuşağı ise, geleneğin belirlediği otoriter aile kadını olmak ile, uygun fırsatlarda da modern olana yüzünü dönmek arasında bir gelgit yaşamış olsa da, kızlarının daha mutlu yaşayabilmesi için eğitimi ve okumayı önemseyip teşvik etmişlerdir. Yazarların temsil ettiği kadın kuşağına gelince; bu kuşak kadınlar geleneksel değerlerin baskılayıcı kurallarına karşın, kendi adlarına, kendileri için ve kendi kendilerine bir kimlik oluşturma savaşını içinde olmuşlar; kadın kimliğinin toplumsal boyutunun bireysel boyutla iç içeliğini öne çıkararak, kadının toplumsal hayattaki yerini sağlamlaştırmanın, aile, gelenek ve toplumsal sınıf aidiyetinin ötesinde bireysel bilinçten geçtiğini ortaya koymuşlardır.

Anahtar Sözcükler: Annie Ernaux, Simone de Beauvoir, Bir Kadın, Une mort très douce, Kadın.

**THE SOCIAL DIMENSIONS OF THE IDENTITY OF WOMAN IN
“UNE MORT TRÈS DOUCE” AND “UNE FEMME”**

Abstract: In this study, twentieth century's two great works by women writers, Simone de Beauvoir's "*Une mort très douce*" and Annie Ernaux's "*Une femme*", in which they questioned their own female identity through

¹ Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. fkaba@pau.edu.tr

their familial circles, will be comparatively studied. In both works, three generations of French women (narrator, mother and grandmother) are studied by focusing on different periods in their family history, values peculiar to every period, and women's position in society. Many similarities can be seen between both writers and their identity as women are shaped by their familial lives. The generation of the grandmother grew in a cultural and social environment in which women are disciplined with fears and strict authority and their right to education was ignored. The generation of the mother lived through a turbulent transition period in which women were in-between the traditional female roles and models of modern womanhood, but they encouraged their daughters to further education. As for the generation represented by the narrator, women rebelled against the oppression of the traditional female roles, and they strove to build an identity particular to themselves, depending on their own resources. They revealed the intricate relations between the social and individual dimensions of female identity, and put forward that the empowerment of the women in social life is about the improvement of the individual consciousness more than familial, traditional and class identities.

Keywords: Annie Ernaux, Simone de Beauvoir, *Une Femme*, *Une mort très douce*, Woman.

Giriş

XIX yüzyıldaki sanayi devrimi ile başlayan sürece koşut olarak, kadının büyük oranda aile konumuyla (ev kadını, eş, anne) belirlenen statüsü, zaman içinde "işgücü"ne duyulan ihtiyaç nedeniyle çalışma hayatının bir parçası olarak yeni bir boyut kazanmış; özellikle, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de toplumsal hayat içinde, kültürel ve sosyolojik planda ciddi tartışmaların odağı konumuna gelmiştir. Bu ilgi çerçevesinde "kadın hakları"ni savunan yazarlar da eserlerinde kadına biçilen farklı statüleri kadın cinsiyetinin, doğasının özellikleriyle bir arada ele almışlardır. Fransız edebiyatında Simone de Beauvoir'la başlayan ve Hélène Cixous'la güçlü bir düşünsel temele oturtulan kadın hareketi, günümüzde Annie Ernaux'nun romanlarıyla yeniden gündem oluşturmaya başlamıştır.

Bu çalışmada, annelerinin ölümünün ardından, kadın kimliklerini sorgulayan Simone de Beauvoir'ın 1964 yılında yayımlanan *Une mort très douce* (*Sessiz Bir Ölüm*, Türkçesi: Bilge Karasu; 1989) adlı romanı ile Annie Ernaux'nun 1988 yılında yayımlanan *Une Femme* (*Bir Kadın*, Türkçesi: Yaşar Avunç; 1994) adlı romanında "anneden kıza toplumsal boyutta kadın" biçimlenmeleri, kadının yeri, değeri, görevi, kazanımları ve başkalaşmaları karşılaştırmalı bir temelde ele alınacaktır. Daha önce bu romanlardaki anne-kız ilişkileri ve anne ölümünün doğurduğu duygusal sarsıntılara konu alan karşılaştırmalı çalışmalar yapılmışsa da, her iki roman kahramanının toplumsal boyuttaki "kadın kimliği" kazanımlarına değinilmemiştir.

Sessiz Bir Ölüm, Simone de Beauvoir'ın, temel olarak annesinin rahatsızlığı ve bunun ardından gelen dramatik ölümünü konu alır görünse de, gerçekte yazarın

kendini, özellikle de toplumsal kimliğini anlattığı otobiyografik bir romandır. Annie Ernaux'nun *Bir Kadın* adlı romanı da otobiyografik türün ilginç bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki yazar da, eseriyile Philippe Lejeune'nün *L'Autobiographie en France* adlı yapıtında "otobiyografik yazar" listesindeki yerlerini almışlardır (2014, ss. 102-106). Annie Ernaux 1984 yılında yayımlanan *La Place* adlı romanında babasının hayatını anlatırken; 1988 yılında yayımladığı *Bir Kadın* adlı romanında annesinin yaşamını anlatmaktadır. Her iki romanda da, anlatıcılar kendilerinin dışındaki kişileri temel karakterler olarak öne çıkarmışlardır, ama, gerçekte romanların bütünlükleri içinde bir araya getirilen parçaların, yazarların kendi kimliklerinin toplumsal boyutunu ortaya koyan birer iç yolculuk metinleri olduğu görülmektedir. Özellikle de, *Bir Kadın* adlı romanda, Ernaux anne modelinin, bir kadın olarak kendindeki yansımalarını bütün şeffaflığıyla dile getirmiş; görünüşte anneyi farklı yüzleriyle ve farklı zaman dilimlerinde anlatırken, kişisel bir iç hesaplaşmaya, bir benlik arayışına düşmüştür.

Anne ile ilgili hayranlık ya da evlat sevgisinin doğurduğu bir portre sunmayan bir eser için otobiyografik nitelmesi yapılamaz kuşkusuz; bu metin daha çok anne ile yazarın "ben"i arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan bir eser olarak ortaya çıkıyor. Annesinin tüm hayatı boyunca ne olduğunu söylemek annesinden olduğu kadar kendinden de söz etmektir (Savaen, 1994, s. 71).

Kuşkusuz her iki kadın romancı, içinden çıktıkları toplumsal sınıflara aidiyet bağlamında bir kimlik geliştirmişler; bu kimliğin doğurduğu kimi çatışmalı durumları, belirli bir döneme ait toplumu ve bu toplumun bir parçası olan annelerini kendi gerçeklikleri üzerinden yansıtmışlardır.

Yazar kimliğiyle Annie Ernaux'yu etkilemiş olan Simone de Beauvoir'm *Sessiz bir Ölüm* adlı romanıyla Annie Ernaux'nun *Bir Kadın* adlı romanı hem konu benzerliği, hem de konuyu işleyişi açısından ilginç benzerlikler göstermektedir. Ernaux'nunda belirttiği gibi

Simone de Beauvoir'm yazım biçiminden etkilendim. Kuşkusuz diğer yazarlardan etkilendiğimden daha az etkilendim ondan. Ama ondan en çok yararlandığım şey yaşamda ve yazım tekniğinde getirdiği özgürlüktü, her türlü zorluğa karşı yazabilme, canımın istediğini yazma arzusunu uyandırmasıydı. Çok önemli bir borç (Fort, 2003, ss. 986-987)².

Sıklıkla Beauvoir'dan etkilendiğini dile getiren Ernaux'nun özellikle de işlenen konu benzerliği açısından, bu eserinde yansımalar görülmektedir; bunlar Anne-Kız ilişkisi, annenin rahatsızlanması ve ölümü gibi temalardır. İki roman da, çizgisel bir anlatımdan uzak, sıklıkla geriye dönüşlerle kesilen ve yazarların kendi gerçekliklerini ele veren otobiyografik romanlardır. Ancak roman kişisi olarak bu kadınları var eden, farklı bir gerçeklik vardır ki o da toplumsal gerçeklik ve ait oldukları toplumsal sınıftır. Her iki yazar da bu iki romanda üç kuşak kadının toplumsal aidiyetlerini yansıtmaya çalışmış, bir tür kadın evrimleşmesini dile getirmişlerdir.

² Fransızcadan çeviriler tarafımızdan yapılmıştır.

Ernaux'nun romanını Simone de Beauvoir'ın romanından ayıran en önemli özelliklerden biri, toplumsal olana daha fazla yer vermiş olması, bunu daha fazla dile getirmiş olmasıdır. Romanına, annesine herhangi bir göndermede bulunmadan, herhangi bir sahiplilik atfetmeden, *Bir Kadın* gibi genel bir isim vermesi, sıradan kadını anlamakta ki arzusunu ve bu konudaki nesnel görüşünü daha eserin başlangıcında okura hissettirmektedir. Kendi romanını da tanımlarken, “Bu kitap ne bir yaşam öyküsü, ne de kuşkusuz bir roman; belki yazın sosyolojisi ve tarih arasında bir şey” (Ernaux, 1994, s. 80) diyerek, nesnellliğini, tarihsel ve toplumsal olanın yansıtmadaki kaygısını, okuruna açık bir biçimde dile getirmektedir.

Her iki romanda da, üç kuşak kadın çoğunlukla benzer özelliklerle ortaya konmuştur. Büyük anne kuşağına çok fazla değinilmemiş olmasına rağmen, genel hatlarıyla dönemleri, yetiştirilme biçimleri, yaşadıkları zorluklar ve kızları üzerindeki etkileri dile getirilmiş, izleri yansıtılmıştır.

1. Farklı kuşaklara göre kadın yüzleri

“İlk kuşak kadın”lar ya da “büyükanne kuşağı”, yazarların annelerini şekillendiren kuşak olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kuşak, her iki romanda en az bahsi geçen kuşaktır. İkisi de taşra sınıfına ait olan büyükanneler, daha çok ciddi ve sert mizaçlarıyla dikkat çekmektedirler. Bu özellikleri, yazarların annelerinde sevgi eksikliğinin ve mutsuzluğunun bir nedeni olarak düşünülebilir. Beauvoir, kitabında şu değerlendirmeyi yapıyor:

Annemin mutlu bir çocukluk geçirmiş olduğunu sanmıyorum.. Sesi somurtkandı: Acılıkla dolu koca bir geçmişi anılıyordu. Kaç kez, annesinin sertliğinden, soğukluğundan yakındıydı bana! Ninem elli yaşında, soğuk, hatta kibirli duran, az gülen, çok dedikodu eden, anneme ancak pek alışılabilir bir çeşidinden bir sevgi gösteren bir kadındı; kocasına bağnazcasına bağlı olduğu için çocukları, yaşayışında ancak ikincil bir yer tutabilmişlerdi (1989, s. 25).

Bu alıntıda vurgulandığı gibi, büyükanne kuşağındaki kadının önceliği eşidir, yani “erkek”tir; çocuklar ikinci sırada gelmektedir ve bu da yazarın annesi için beraberinde mutsuz bir çocukluğu getirmektedir. Çocuklara gösterilen sevginin alıngelen bir sevgi olması, büyükannelerin çocuklarına sıradan bir sevgi vermesi ve dahası sevgiden çok, korku ve otorite egemenliğinde bir eğitim anlayışının benimsemelerindedir. Otoritenin bir parçası olan sertlik, bu dönemin kadınlarının en önemli mizaçlarından biri olarak iki romandan da karşımıza çıkmaktadır. Annie Ernaux'nun da büyükannesinin benzer sertlikleri sergilediğini görüyoruz.

Büyük annem sözünü dinletir ve çocuklarını bağırıp çağırarak, döverek “eğitmeye” çalışmış. İşte sert, pek uysal olmayan, tefrikaları okuduğu zaman dışında gevşemeyen bir kadımsı. Güzel mektup yazarmış, ilkokulu birincilikle bitirmiş, ilkokul öğretmeni de olabilirmiş. Annesi babası köyden ayrılmasını istememişler. O zaman aileden uzaklaşmanın felaket getireceğine inanılmış. (Normandiya lehçesinde “tutku” ayrılık acısı anlamına gelir, bir köpek ayrılık acısından ölebilir) (Ernaux, 1994, ss. 17-18).

Okuma açlığı içinde olan Ernaux'nun büyükannesinin önu kesilmiş, tutkusuyula ayrılık acısı bir tutulmuş, arzusu kız çocuğunun evden uzaklaşamayacağı gerekçesiyle engellenmiştir. Gelecekte öğretmenlik yerine dokumacılık yapmasının ilk tohumları bu kararlarla atılmıştır. Aslında, burada vurgulanan bir kadının kaderinin aile ve toplumsal doğruların şekillendirdiğidir; çünkü kız çocuğu arzularına, gereksinimlerine, gelecek beklentilerine göre değil, toplumun beklentilerine, baskılarına, doğrularına ve korkularına göre şekillenmektedir. Bu kuşağın yetiştirilme biçimi, düşünce yapısı ve ekonomik seviyesi gelecek kuşağın bireysel ve toplumsal planda şekillenmesini de belirleyecektir. Görüldüğü gibi her iki büyükannede, geleneksel değerlerin, korkunun ve sertliğin hüküm sürdüğü bir mizaç görülmektedir. Beauvoir'ın romanında, evliliği sonrası anlatılan büyükannesinden eşine bağlılık beklenirken, Ernaux'nun romanında daha küçük yaşlarında anlatılan büyükannesinden de aileye bağlılık beklenmektedir. İki durumda da, kadın özgür değildir. Yani, ya içinde doğup büyüdüğü ailenin ya da evlendiği eşinin ayrılmaz bir parçasıdır. Burada ailenin çocuklarına baskı ve korkuyla öğretmek istediği düşünce, onun aile ya da eşe bağlı olduğu düşüncesidir. Ancak olağanüstü savaş yıllarının, kadınları öğretilenin dışında, üzerlerine daha fazla sorumluluk almalarını gerektiren bir yaşam sürmeye zorladığı söylenebilir. Tıpkı kocasını kaybeden ve dul kalan Ernaux'nun büyük annesi gibi. "Dul kalan büyükannem daha da sertleşmiş, hep tetikte bulunmuş. (Korkutucu imge: Hapishane erkekler için, evlilik dışı çocuk kadınlar için.) Evde dokumacılık ortadan kalkınca, çamaşırcılık, bürolarda temizlik işçiliği yapmış" (Ernaux, 1994, s. 19). Kadın her koşulda kendine öğretilenden hiç taviz vermeden, yanlış olanın, korkuların başma gelmemesini dileyerek hayatını sürdürmek zorundadır. İyi bir işte çalışabilmek için gerekli eğitimi alamadığı için de, kimi zaman fiziksel güce dayalı işlerde çalışmaya mecbur bırakılması da rastlanan bir olgudur. Ernaux'nun 1952'de öldüğünü söylediği büyükannesi her iki Dünya Savaşı'na tanıklık etmiş bir kadındır (1994, s. 19). Savaş yıllarının doğurduğu açlık, yoksulluk ve korkunun izlerine hayatının her döneminde rastlamak mümkündür.

Evi iyi yönetmiş, yani en az parayla aileyi beslemeyi giydirmeyi becerir...İki kez kullanılmaları için gömleklerin yakalarını, kol ağızlarını ters yüz edemiş... Yoksulluğa uyum sağlayan her şeyi bilirmiş. Yüzyıllardır anneden kıza geçmiş olan bu bilgiler bana gelince artık durdu; artık ben bu bilgilerin arşivcisiyim (1994, s. 18).

Ernaux açısından, büyükannenin tutumlu olma konusunda iyi bir donanıma sahip olduğu, bunun da dönem için olumlu bir vasıf gibi algılandığı, dahası böylelikle evi iyi yönettiği, aileye iyi baktığı ortaya konmaktadır. Ancak, ilerleyen kuşaklarda bu alışkanlıkların değiştiği görülmektedir. Modern dünyada üretimin artması ve tüketim toplumunun ortaya çıkmasıyla ve de kadının ekonomik bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, torununun böyle bir davranışı devam ettirmeye gereksinim duymadığı, yaşam biçiminde böylesi bir tutumluluğa yer verilmediği vurgulanmaktadır. Yüzyıllardır alışagelmış yaşam

biçimleri, alışkanlıkları, ev yönetimiyle ilgili kurallar değişen yaşam koşullarının zorunlu bir sonucu olarak artık, Ernaux'nun söyleyişiyle bir tür zihinsel "arşiv" gibi algılanmaktadır. Öğrenilen davranışın nasıl devam etmesi gerektiğini belirleyen, bu alışkanlıkların aktarımı ve takip eden kuşağın bunları gereksinimlerine göre benimseyip benimsememesidir. Eğer tüketime ilişkin süregelen davranışlar belli bir ihtiyaca cevap vermiyorsa ortadan kalkıp, ilerleyen kuşaklarda toplumun ihtiyaçlarına göre yeniden şekillenmektedir.

Yazarlarımızın "anneleri" ve bu büyükanne kuşağının çocukları olan kadınlar, annelerinden etkilenmiş, uzantısı oldukları toplumun ve ebeveynlerin izlerini taşımış ve bir geçiş kuşağı olmanın niteliklerini kendilerinde barındırmışlardır. Bir çocuk, kadın, eş ve anne olarak annelerinin yaşamına yeniden hayat vermenin peşine düşen yazarlar ise, geçmişlerine aidiyetlerini yok saymadan bugünkü konularını değerlendirmeye koyulmuşlardır.

İki yazarın da romanlarının temel karakterleri, geçiş kuşağını oluşturan anneleridir. Ağırlıklı olarak onların hastalık dönemleri ve ölümleri romanlarının ana konusunu oluştursa da, onlarla ilgili su yüzüne çıkan bu kadınların yaşam mücadeleleridir. Eğitimleri, bir kadın ve bir eş olarak evlilik yaşamlarında ve toplumsal ilişkilerde üstlendikleri sorumlulukları, iş yaşamına atılmaları ve yüzleştikleri zorluklar, bir anne olarak çocuklarıyla ilişkileri, hayalleri, manevi dünyaları, başka bir deyişle onları toplumun bir parçası yapan tüm gerçeklikleri ve toplumsal kadın kimlikleri irdelenmektedir. Dugast- Porte bunu şöyle yorumlamaktadır "Nihai çıkış noktasının yol açtığı acıklı durum yine de eleştiriden muaf değildir. Kadının yazgısı belirli bir toplumsal evrim süreci içinde belirlenir... Bu konuda anlatıcı kadın ile büyük annesi arasında belirli bir gelişmeden söz edilebilir" (2008, s. 110). Simone de Beauvoir'ın annesi rahibe okulunda eğitim almış, oldukça da muhafazakâr yetiştirilmiştir.

Sınıfının bir fotoğrafını göstermişti: İki rahibe arasında, geniş bir bahçede oturan altı kız. Dördü yatılı öğrenci, karalar giymiş; ikisi gündüzlü, ak giysili: Anneme bir arkadaş. Hepsinde boyunlarını bile örten giysiler, uzun eteklikler, ağırbaşlı topuzlar. Gözlerinde hiçbir şey okunmuyor. Annem dört yanı en sert ilkelerle bağlanmış bir halde atılmıştı hayata: Taşranın gerekli, uygun gördüğü davranışlar, rahibe okulu öğrencilerinin ahlak anlayışı... (Beauvoir, 1989, s. 25).

Beauvoir'ın annesi bir taşra kadınıdır ve döneminin pek çok taşra kadını gibi, muhafazakâr ahlak anlayışının ağır bastığı, kadınlık bilincinin ötelendiği, bastırıldığı manastır eğitimi almıştır. Din ve ahlak her şeyin önündedir. Taşralı bir kadın olmak ya da rahibe okulunun ahlak anlayışını içinde barındırmak, Beauvoir'ın annesinin ilerde aile ve toplumsal yaşamında ortaya çıkacak zorlukların da büyük ölçüde gerekçesini oluşturacaktır. "Rahibe okulunda bedeni aşığılması öğretilmişti kendisine" (1989, s. 29) Beauvoir'a göre, çocukluk döneminde tohumları atılan bu kavramların yansımaları, özellikle evlendikten sonra erkeğin bencilliği ve kadının kabullenmişliğiyle son bulmaktadır. Erkek egemenliğinde, kadının bastırıldığı bir evlilik hüküm sürecektir. "Daha balayı yolculuklarında babamın bencilliği patlak vermiş; annem İtalya göllerini görmek dilemiş, oysa yarış mevsimi açılmak üzere

olduğu için Nice’de kalmışlar... Babamın istekleri hep kendi isteklerinden önce geliyormuş” (1989, ss. 26-27). Kadının isteklerinin hiçe sayıldığı, söz hakkına sahip olmadığı, hep erkeğin hoşnut tutulmasına dayalı bir evlilik geçirmiştir annesi. Bu evlilikte kadının sadece istekleri bastırılmamış, aynı zamanda ait olduğu taşra sınıfından dolayı da toplumsal planda hor görülmüştür. Kocasıyla arasındaki sınıf farkı ona zorluklar yaşatmıştır.

Babam yalnız salonlardan, tiyatrolardan hoşlanırdı. Annem seve seve giderdi arkasından öyle yerlere; topluluklarda bulunmayı severdi. Amma güzelliği onu kötü yürekilere karşı korumuyordu; taşralıydı, pek açıkgöz değildi; adamakıllı Parisli olan bu ortamda, annemin beceriksizliğine gülümseyenler çıkmış. Bu insanlar arasında karşılaştığı birtakım kadınların, babamla ilişkileri olmuştu (1989, s. 27).

Burada, kocasından daha farklı bir sınıftan olan bir kadının karşılaşabileceği sıkıntılar öne çıkarılmıştır. Kadın ait olduğu taşra sınıfından dolayı aşağılanmış ve diğer sınıfa ait kadımlarla aldatılmıştır. Erkeğin mutluluğunu temel alan bir evlilik çemberinde sıkışıp kalmıştır. Hiçbir arzusu doyurulmamış, şiddete maruz kalmıştır. “Tokatlar, bağırıp çağrılmalar, çekişme sahneleri sık sık görülür oldu” (1989, s. 28). Annesinin bu mutsuz evliliğine tanık olması Beauvoir’ın burjuva evliliğe karşı çıkmasının ana nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. “Burjuva evliliğin doğaya aykırı bir kurum olduğuna kanmam için, annemin durumuna bakmam, onu görmem yetebilirdi” (1989, s. 28). Annesi yaşamını tamamıyla kocasına ve çocuklarına adamıştır. Kendisinin hiçbir arzusu karşılanmayan kadın pek çok yoksunluğa katlanmak zorundadır. Çalışmıyor olması onu kocasına daha da bağımlı kılmakta, içinde bulunduğu durumdan herhangi bir kurtuluş yolu sunmamaktadır. Beauvoir’a göre bundan kurtulmanın tek yolu “dışarıda” çalışmaktır: Eğer çalışırsa, “Geleneğin kendisine doğalmış gibi kabul ettirdiği ama yaradılışına hiç de uymayan bir bağımlılıktan kaçmış olacaktı böylece” (1989, s. 28). Erkeğe maddi ve manevi olarak bağımlı olmak kadına beraberinde mutsuzluğu getirmektedir. Burada da belirtildiği gibi, bu bağımlılığı doğalmış gibi gösteren toplumsal ve ahlaki kurallar, alışkanlıklar ve doğrulukları tartışılmayan normlardır. Geleneklerin değişmesi ve kadınların daha da bilinçlenmesi için, iyi bir eğitim sürecine, kadının aile ve toplumsal yaşam içindeki yeri ve konumuyla ilgili bilinçlenmenin yaygınlaşmasına ve her şeyden önce bunların açık biçimde dile getirilmesine ihtiyaç duyulacaktır. Beauvoir annesinin durumunu şöyle tanımlıyor.

“Çocukluğunda, bedeni, gönlü, kafası ilkelerle yasaklardan örülü bir koşunun içine sıkıştırılmıştı. Kolanlarını, kendi eliyle çekip iyice sıkması belletilmişti ona. Kanlı canlı, ateşli bir kadının varlığı sürüp gidiyordu içinde: Ama eciş bütüş, sakatlanmış, kendine yabancı kesilmiş bir varlıktı bu” (1989, s. 34). Aslında bir kadının yaşama dair bütün öğretileri daha çocuk yaşta verilmekte ve geleceğin kadını, annesi daha çok küçük yaşlarında şekillenmektedir. Beauvoir’ın annesi de küçük yaşlarında yasaklarla kuşatılmış ve ilerleyen yaşlarında da bu düşünceler daha da güçlendirilmiş pekiştirilmiştir. Kendi iç dünyası ve arzuları ile gerçek yaşamı arasında uçurumlar olan, doyurulmamış bir kadındır.

Mutsuzluğunun ana kaynağı budur. Sevgiden yoksun bu kadın sadece manevi anlamda değil, maddi anlamda da yoksunluklar, zorluklar yaşamaktadır. “İncir çekirdeği doldurmayacak şeyler yüzünden babamla çekişir dururdu; ama ondan para istemekten çekinir, kendine hiç harcamaz, bizim içinse elden geldiğince az harcardı; babamın her akşamını dışarıda geçirmesine, pazarları sokağa yalnız başına çıkmasına bir şey demiyordu” (1989, s. 31). Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi, bir anlamda toplumun da onayladığı erkeğin arzularını, isteklerini doyurmaya yönelik bir evlilikte kadın kendi ihtiyaçlarını son sıraya bırakmıştır. Hatta yok saymıştır.

Ancak, babasının ölümünden sonra Simone de Beauvoir’ın yalnız kalan annesi kendi gücünün farkına varmış ve yaşamını kendi adına ve kendi kendine daha bilinçli bir şekilde üstlenmiştir.

Babam ölürken kendisine bir kuruş para bırakmamıştı. Annem elli dört yaşındaydı o zaman. Sınavlara girmiş, stajlar yapmış. Kızılhaç görevlisi olarak kitaplık uzman yardımcılığında çalışması olanağı veren bir belge almıştı... Ama işsiz güçsüz durmak ona uygun gelmiyordu. ...Almanca, İtalyanca çalışıyor, İngilizcesini yitirmemeye bakıyordu (1989, ss. 13-14).

Babasının ölümden sonra yeniden doğan, kendini yeniden keşfeden annesi, artık kendi dilediği gibi özel ve toplumsal bir yaşamı kurmaya çalışmıştır. Bu durum, bir kadının uygun koşulları bulduğunda kendini nasıl geliştirdiğini ve hayal ettiği şeyleri nasıl gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. İlerlemiş yaşına rağmen öğrenme ve okuma arzusundan vazgeçmemiş, okumayı yaşamının ayrılmaz parçası olarak sürdürmüştür.

Annesi, içinde bulunduğu dönemin taşra kadınına yansıtılmaktadır. Aldığı manastır eğitimiyle daha çocuk yaşlarında kendini baskılamayı öğrenmiş ve erkek egemen bir evlilik süreciyle birlikte de bu duyguyu güçlendirmiştir. İçinde bulunduğu toplumun değer yargıları ve kişisel arzuları arasında sıkışıp kalmıştır. Bu kadının kendine ait bir öz gücü olduğunu anlaması için de uygun koşulları beklemesi gerekecektir. Babasının ölümünün ardından gelen özgürlük duygusuna sıkı sıkıya sarılıp, derinliklerinde yatan isteklerinin ve gün ışığına çıkarılması gereken yeteneklerinin peşine düşmüştür. Beauvoir, bu noktada bir kadının hiçbir şey için geç kalmadığının mesajını açık bir biçimde vermektedir. Kadın güçlüdür. Uygun koşullar ortaya çıktığında, yaşama dair gerekli sorumlulukları üzerine alabilir ve pek çok zorluğun da üstesinden gelebilir. Beauvoir’un temelde vurgulamaya çalıştığı şey kadının var olmak için kocasına bağımlı olmadığıdır. Önemli olan kadının toplumsal baskılardan uzaklaşıp, kendi içine dönmesi ve kendi gücünün farkına varması, özgüvenini kazanmasıdır. Tıpkı Beauvoir’ın annesinin başardığı gibi. Romanında, hastalık dönemini ve ölümünü anlattığı bu kadın, bu anne gerçekte yetmiş sekiz yıllık yaşamına pek çok zorlu dönemlerin üstesinden gelerek gelmiş ve toplum-kadın ikilisinin getirdiği zorluklarla birebir yüz yüze kalmıştır. Çok uzun yıllar boyunca ne içinden geldiği kökenden kopabilmiş, ne de evliliğine dair gerçeklikleri değiştirebilmiştir. Verilen ve istenen her türlü şeyi hiç itiraz etmeden kabul etmiş, sorgulamanın peşine de düşmemiştir. Bu durum

“özgürlük” denen kavramla karşılaşana kadar devam etmiştir. Ancak, kocasının ölümüyle açılan yeni sayfa da kadın, toplumla ilişkilerini dilediği biçimde düzenleyebileceği bir yaşamın arayışına düşmüş ve bu uğurda çok gayret göstermiştir. Bu anlamda denebilir ki bir başkalaşım süreci geçirmiştir. Yaşamının sonunda, çocukluğundan itibaren sıkı sıkıya bağlı olduğu dinden bile uzaklaşmıştır. “İsa’lı haçı, dua çekmecesinden çıkarmadı. Ayrıca artık vaktiyle kendinden geçtiği Pazar ayinlerine de katılmaz olmuştur” (1989, s. 70). Böylece, yaşam biçiminin yanı sıra, kişiliğini ve kadın kimliğini sıkı bir baskı altında tutan dinsel nitelikli değerlerden de kopmayı başarmıştır. Annesinin manevi dünyasına ilişkin yaşadığı bu değişiklik, en “sarsılmaz” diye düşündüğü “dinsel değer”lerin bile anlamını yitirebileceğini göstermektedir.

Ernaux da romanında, benzer kaygıları gütmektedir. Annesini ailesinden, yetiştirilme biçiminden, içinden geçtiği tarihsel süreçlerden, eş ve anne olarak yüklendiği sıfatlardan ayrı düşünmemektedir. Bunları romanında eksiksiz ve doğru olarak yansıtabilmek için bir sosyal bilimci özeniyle hareket etmektedir. Ernaux, romanın akışında pek çok kez geriye dönüşlerle zihninin derinliklerinde yer alan anılarına da başvurmaktadır. Toplumsal bazı gerçekliklerle anıları arasındaki ilişkileri belirli bir neden-sonuç ilişkisi içinde değerlendirmektedir. Delphine Naudier’nin dediği gibi “Her kadın yazar bireysel bir "ben" ve kolektif bir "biz" arasında bir tavır almak durumundadır. İşte, Annie Ernaux da bu "ben" ve bu "biz" arasında yerini bulmaya çalışmıştır” (Thumerel, 2004, s. 206).

Ernaux’nun annesi 1906 yılında, Yvetot’da bir arabacı babanın ve dokumacı bir annenin altı çocuğundan dördüncüsü olarak dünyaya gelmiştir. Annesi “köyde doğmadım ben diyerek” gurur duymuştur doğduğu yerle (Ernaux, 1994, ss. 16-17). Annesi, içinde bulunduğu çevreyle, ait olduğu kökenin çatışmasını hep hissetmiş, yaşamı boyunca bu aidiyet sarmalı içinde adeta kaybolmuştur. Köylü olmayı hor görüp, şehirli olmayı köylülük aidiyetine yeğlemiş, ancak bu konuda da zorluklarla yüzleşmiştir. Bucak okuluna giden annesinin eğitim hayatı her zaman geri planda kalmıştır.

Eğitim, hiçbir istek uyandırmadan, onu çiğneyip geçivermiş... , okula da, anne babanın üstüne yük olmaktan kurtuluncaya dek zaman geçirmek için gidilmiş, gitmemekle hiçbir şey yitirilmezmiş; ne var ki ayinler kaçırılmazmış, çünkü ayin zenginliğe, güzelliğe katılarak insana “köpek gibi yaşamamak” duygu ve ruhunu aşılarmış. Annem küçük yaşlarda dine karşı çok büyük bir sevgi duymuş (1994, s. 21).

Ernaux’nun da annesi Beauvoir’ın annesi gibi yetiştirilmiş; daha çok küçük yaşlarda dinin sınırlayıcı, denetleyici ve baskıcı dünyasıyla tanışmıştır. Okul ve eğitim hayatı onun için hiç bir şey ifade etmeyen, içi boş bir kavram olmuştur. “On bir buçuk yaşında okuldan ayrıldığı için ne mutlu ne de mutsuz olmuş; bu bir ortak kuralmış. Girdiği margarin fabrikasında soğuktan ve ıslaklıktan yakınmış” (1994, s. 21). Ernaux, burada annesinin çocukluğu döneminde taşra kentlerinde baskın olan eğitim anlayışını tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Vurgulandığı gibi, çocukların eğitim almaları ya da almamaları arasında

herhangi bir fark yoktur. Ernaux romanında konuyla ilgili olarak, 17 Haziran 1986 tarihli “Le Monde” gazetesinde annesinin oturduğu Yukarı Normandiya Bölgesiyle ilgili bir yazı yayımlamıştır.

Birtakım iyileştirmelere karşın, okula gitmede geri kalmışlık hiçbir zaman giderilemedi; bu durumun doğurduğu sonuçların etkileri sürüyor (...) Her yıl 7000 genç yetişmeden okulu bırakıyor. Okuldan ayrılanlar yetiştirme kurslarına giremiyorlar. Bir pedagoga göre, bunların yarısı kendileri için hazırlanmış iki sayfa yazıyı okumasını bilmiyorlar (1994, s. 21).

Ernaux'nun bu bilgileri alıntılarla desteklemiş olması toplumdaki eğitim konusuna verdiği önemin bir göstergesidir. Annesi de, bu dönemde yetişmiş çocuklardan biri olarak eğitim hayatını sürdürmemiş; bu durumun zaman içinde doğuracağı olumsuzlukların bilincine varamamıştır. Düzenli bir eğitim görememiş olmanın doğal bir sonucu olarak, daha küçük yaşlarda iş hayatıyla tanışmıştır. Öncelikle, margarin fabrikasında çalışmış, o küçücük elleri her zaman donma derecesinde soğuktan etkilenmiştir. Ardından, “Yirmili yılların sanayileşme hareketiyle birlikte bölgenin tüm gençliğini kendisine çeken bir iplik sanayii doğmuş. Annem, kız ve erkek kardeşleri gibi işe alınmış” (1994, s. 22). Diğer kardeşleri gibi iplik fabrikasına girmiştir. Ernaux burada çok tartışmalı toplumsal bir gerçekliği yansıtmaktadır: Sanayi hareketi çocukları bile göz ardı ederek, belli bir sınıf insanı kendi hizmeti için kullanmakta ve sonuçları ne olursa olsun üretime dayalı bir toplum düzeni yaratmaktadır. “Kalabalık ailelerin çoğu gibi, annemin ailesi de sanki aynı boydanmış, yani büyük annem ve çocukları aynı biçimde davranır, yarı köylü işçi koşulları içinde aynı yaşarlarmış; bu da onların “D...”ler diye tanınmasına neden oluyormuş” (1994, ss. 22-23). Yaratılan sınıf artık ne bir köylü sınıftır ne de tam olarak bir işçi sınıfı. Sanayileşmenin doğurduğu toplumsal değişme ve gelişme süreci içinde, kuşaktan kuşağa aktarılan bir yaşam biçimi yeni toplumsal düzen ve değerlerle problematik bir biraradalığı sürdürmektedir. Yoğun bir işgücüne ihtiyaç duyan sanayi, kitleler halinde köylüleri “işçi” yapmaktadır. Daha çocukluk çağında işle tanışan kadınların kadınlık kimliklerini, kişiliklerini bulmaları da çok kolay olmamıştır. Cinsiyetleri bir yana, bir insan olarak istekleri ve toplumun beklentileri arasında sıkışıp kalmışlardır. Bu arada kalmışlık durumunu, Ernaux kitabında şöyle belirtiyor: “Gençliğinden yararlanmak” isteğiyle “parmakla gösterilmek” kaygısı arasında kalmak” (1994, s. 24). Annesi, toplumun tüm beklentileriyle, erkeklerle birlikte çalışmanın zorluklarıyla yüzleşerek, korkusuz bir duruş sergilemiş ve kendi kadın kimliğini yaratma konusunda önemli bir yol almıştır. Ancak, kimi zaman bu durum onu alkole gelen bir ruhsal çöküşün içine de itmştir. Annesinin gençliği döneminde alkol çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Ernaux kitabında annesinin aşırı alkol kullanımlarından da bahsetmektedir: “Kudas ayininden sonra yenen bir yemek sırasında sarhoş olup yanımda kusmuştu” (1994, s. 37).

İçinde yaşadığı toplumsal çevrenin değerleriyle belirli bir yüzleşmeyi yaşayan annesi, kadın için evliliği bir “bir ölüm kalım sorunu” (1994, s. 25) olarak gören toplumun bu yaşamsal gerekliliğine uyarak 1928 yılında babasıyla evlenmiştir.

Evliliklerinde annesi “güçlü kadın” imgesini çizmiştir. Gurur duyduğu işçiliğinden vazgeçmiş; içki ve besin satışı yapan bir işletmeyi satın almış ve burayı hem kahvehane hem de bakkaliye olarak işletmiştir. Bu durum, annesinin elindekiyle yetinmeyip fazlasını yapmaya çalıştığını; yavaş yavaş, kendi adına bir hayat algısı geliştirdiğini; aile kadını, eş, anne statülerinin yanında, ayrıca bir toplumsal kimliği olduğunu göstermektedir. “Annem geliyormuş da. Her yere gitmek (vergi ödemeye, belediyeye), toptancılarla, firma temsilcileriyle görüşmek zorunda olduğu için, kendisini kontrol etmeyi öğreniyor, artık sokağa başı açık çıkmıyormuş” (1994, s. 30). Ernaux, bu noktada, kadının, kendisine olanak tanındığı takdirde hem kendi bireysel ve toplumsal kimliğini geliştirebileceğini, hem de etkin biçimde iş yaşamına katılıp bu alana katkı verebileceğini anımsatmak istemektedir. Annesi, bu dikkat çekici süreç içinde okumaya da büyük önem vermektedir; Katolik eserlerin yanı sıra, Bernanos’u, Mauriac’ı ve Colette’in açık saçık öykülerini okumaya başlamıştır. Oysaki babası için aynı şeyi söyleyemiyor yazar. “Babam onun kadar çabuk gelişmiyormuş” (1994, s. 31). Ernaux, bu vurgulamayla kadınların erkeklere oranla daha fazla değişime açık olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, annesi sadece rutin yaşam akışı içinde değil, savaş yıllarında da çok güçlü ve cesur davranmıştır. Savaş döneminde halk göçe zorlanmıştır. Ancak annesi “ Alman engellerini aşarak, bir ay sonra evinde doğum yapmak için bisikletle tek başına geri dönmüş. Hiç korkmamış” ya da “Bombardımanlar sırasında tepenin eteğindeki ortak sığınaklara girmek istemez, evinde ölmeyi yeğlemiş” (1994, s. 33)’tir. Annesinin çok sıradan bir kadın olmadığı, hatta dönemindeki pek çok kadından cesur olduğu açıktır. Her koşulda içinde bulunduğu sınırları zorlamış, özgür olmayı, yani kendi adına bir varoluşu olmasını istemiştir. Kadının gücünün farkına varması, savaşın ona sunduğu fırsatlardan biri olmuştur. Savaş döneminde yalnız kalan kadın biraz daha şartlarını zorlamak zorunda kalmıştır.

Ernaux’nun annesi sadece yaşam koşullarını zorlamamış, ayrıca içinde bulunduğu toplumsal sınıfı aşmak için de çok çaba göstermiştir. Bir üst sınıfa ait olmayı her zaman arzulamıştır. “Zenginlere ilişkin sık sık yinelediği düşüncelerden biri şuydu: Bizim hiç onlardan aşağı kalır yanımız yok” (1994, s. 23). Bu söylemiyle de, annesi zenginlerle kendini kıyasladığını ortaya koymakta, kendini onlarla bir tutmaya çalışmaktadır. Ernaux, romanında sıklıkla annesinin her türlü yeniliğe açık olduğunu belirtmektedir. Toplumsal yaşam içinde moda olan şeyleri, yenilikleri, büyük yazarların isimlerini takip ettiğinden bahsetmektedir. O da, tıpkı Beauvoir’ın annesi gibi okumaya özel bir önem atfetmekte; kişiliğini, kadın kimliğini tüm boyutları içinde gerçekleştirmesinde, okumaların ona güçlü bir düşünsel dayanak ve meşruiyet kazandırdığını düşünmektedir. “Yükselmek, ona göre önce öğrenmekti (insan kafasını bir şeylerle doldurmalı derdi) bilgiden daha güzel hiçbir şey yoktu. Kitaplar temkinle kullandığı tek nesnelere; onları tutmadan önce ellerini yıkardı”(1994, s. 42). İçinde bulunduğu toplumsal koşullardan dolayı eğitimini tamamlayamamış bir kadının, kendisini sınırlayan toplumsal engelleri aşmada ihtiyacı olacak bilgiye ve yeniliğe olan açlığı dikkat çekicidir. Annesinin de,

Beauvoir'ın annesi gibi yaşamının sonuna doğru dinsel inançlarında da azalmalar olmuştur. "Dinle hiç ilgisi kalmamıştı; ayine gitmek teşbih çekmek isteği hiç yoktu" (1994, s. 72). Çocukluğunda öğretilen dinsel öğretilen uzaklaşmış, bunun yerine daha çok kitaplara dayalı öğretilere önem vermeye başlamış; kendine dönük kavramlar değer kazanmaya başlamıştır.

Beauvoir'ın ve Ernaux'nun annelerinde ortaya çıkan en önemli özelliğin, çocukluklarında iyi ve düzenli bir eğitim alamamış olsalar da, kadın kimliğinin bireysel ve toplumsal boyutlarının keşfedilmesinde, geliştirilmesinde en büyük dayanağın kitaplardan (okumalardan) geldiği olgusudur. Bu durumun, içlerinde var olan ve bastırılmış bir biçimde uyuyan kimi temel kadınsı dürtüleri harekete geçirdiğini; erkekler kadar, toplumsal yaşamda kendi adlarına var olabileceklerinin bilincini doğurduğunu belirtmek gerekir. Tüm yaşamları boyunca kendi adlarına var olma savaşı içinde olan bu kadınlar aynı zamanda iki yazarın anneleridir. Bu noktada, annelerin her birinin birer ünlü yazar olan kızlarının geleceğini nasıl hazırladıkları sorunu önem kazanmaktadır. Büyük Savaş öncesi ve sonrası dönem içinde "geçiş kuşağı"na ait olmanın getirdiği özellikleri belirgin bir biçimde kendilerinde taşıyan anneler, bir yandan ebeveynlerinden miras aldıkları ciddi, öfkeli ve sert mizaçlarını yer yer çocuklarına yansıtırlarken, bir yandan da onlara geleneğin baskılayıcı gücü karşısında bağımsız kadınlar olmanın yolunu açmışlardır.

294

2. Yazar Kimlikli Kadınlar

İki yazar da romanlarında bilinçle ve ciddiyetle annelerinin yaşamını gözlemleyip ayrıntılarıyla kaleme almışlardır. Ancak bu süreç içinde annelerinin kendileriyle olan ilişkilerinden de bahsetmişlerdir. Simone de Beauvoir kendi çocukluğuyla ilgili fazla bilgi vermezken, Annie Ernaux çocukluğuna dair daha ayrıntılı bilgi vermiştir. Bu ilişkinin ilginç yanı annelerin, kendi yaşamlarında özgürlükçü bir mücadeleyi benimsemelerine karşın, kızlarının yetişmesinde arada bir müdahaleci bir tutum içine girmeleridir. Aslında her iki yazarın annesinin tutumunda "geçiş kuşağı" olmanın getirdiği ikilemler görülmektedir; öyle ki, geleneksel toplum yapısının biçimlediği "otoriter" kadın ve anne imgesi ile değişen koşulların etkisiyle ortaya çıkan özgür ve güçlü kadın kimliği bir arada var olabilmışlerdir. Tüm bu gelgitler yazarların çocukluğunda önemli izler bırakmıştır.

Beauvoir iki çocuklu bir ailenin büyük kızı olarak dünyaya gelmiştir. Kız kardeşinin adı Poupette'tir. Annesi sıklıkla çocukluğunda yaşadıklarını kızlarına yansıtmıştır. Özellikle dedesinin, küçük kardeşi Lili'yi ona tercih etmesinden duyduğu kıskançlığın öcünü küçük kızı Poupetten almıştır.

Kendisinden beş yaş küçük sarışın, pembe pembe bir kız olan Lili, ablasında zorlu silinmek bilmeyen bir kıskançlık uyandırmıştı. Ergenliğe yaklaştığım yıllara dek annem en yüksek nitelikleriyle tinsel nitelikleri yaklaştırdı bana: Kendisine bir özdeşlik buluyordu bende; kız kardeşimi aşağılıyor, kırıyordu: Küçük kardeşi o sarışındı, pembe pembeydi, farkına varmadan annem öcünü ondan alıyordu (Beauvoir, 1989, s. 25).

Beauvoir annesinin duygularını daha genç yaşlarında fark etmiştir. Kendisine annesinden yansıyan bu duyguların pek çoğu, daha annesinin çocukluğunda şekillenmişlerdir. O da çocuklarına hayatı kendine aktarıldığı gibi vermek istemiştir. Beauvoir annesinin üzerindeki müdahaleci tutumu şu şekilde vermektedir.

Yüzme öğrenmemizi hiç istemedi, babamın bizlere bisiklet almasına engel oldu: Paylaşmayacağı bu zevkler, bize, ondan kaçıp kurtulma olanağı verecekti. Bütün eğlencelerimize karışmak istemesi, kendisinin pek az eğlencesi olmasından ileri gelmiyordu yalnız: Kökleri herhalde kendi çocukluğunda bulunan birtakım sebeplerden ötürü, bir topluluğun dışına çıkarıldığına katlanamıyordu (1989, s. 30).

Bu sözlerden anlaşılacağı gibi, annesi Simone'u kendisine bağımlı, çizdiği kapalı sınırların içine mahkûm biri olarak yetiştirmek istemiştir. Ancak Simone annesinin temsil ettiği değerlere karşı gelerek kendi doğrularını oluşturmuştur yaşamında:

Bu karşıtlığı, ben düşüncelerimin oluşması sırasında yaşadım, düşüncelerim oluşup oturduktan sonra değil; çocukluğumun ilk yıllarında kazandığım kendime bir güvenim vardı benim, annem bundan yoksundu; sonradan benim girdiğim yol, karşı durma, karşı durum takınma yolu, ona kapalıydı. O, tersine, başkaları ne diyorsa onlar gibi düşünmek yolunu tuttu (1989, s. 30).

Annesi kızına pek çok sınır çizmiştir, ancak Simone daha çocukluğundan itibaren farklı olmanın, bağımsız olmanın yolunu seçmiş; annesinin çizmek istediği yoldan gitmemiştir. Bu farklı duruş ve tutum, yazara özgürlük duygusu ve beraberinde farkındalığı getirmiş; onu daha açık görüşlü kılmış; çevresindeki sınırları kaldırmış; gözlem ve tecrübelerini açıkça ifade eden biri haline getirmiştir. Artık annenin koyduğu ve onu zihnen ve manen kuşatan sınırlar tamamıyla kalkmıştır. Yazar bu özgürlük duygusunu daha çocuk yaşlarında fark etmiştir. “ Ben her şeye açık, özgür bir çocuktum; sonra, büyüklere bakmış, her birinin özel küçük duvarları arasına kapanarak yaşadığını görmüştüm; annem ara sıra bu duvarda bir gedik açıyor, sonra hemen kapatıyordu onu (1989, s. 53). Yazar, kendini saran duvarlar arasında sıkışıp kalmış kadınlardan, farklılığını daha çocuk yaşlarında hissetmiştir. Annesi bu duvarları biraz olsun aşmıştır, ancak kızı bunu tam anlamıyla aşmayı başarmış, kendi kimliğini bulmuştur. Burada, kuşaktan kuşağa farklılık gösteren bir kadınlık bilinci gelişimi söz konusudur. Bilgi ve eğitim seviyesi arttıkça kadın özgürleşmiş ve benlik bilinci de artmıştır. Beauvoir, eserinde kendisiyle ilgili çok sınırlı bilgi vermiş olsa bile, bu ayrıntılar bir önceki kuşağa oranla kendi özgürlüğünü, farklılığını ortaya koyan önemli ipuçlarıdır.

Romanında kendi çocukluğuyla ilgili daha fazla ayrıntı veren Ernaux için de durum farklı değildir. Ernaux ailesinin ikinci kızı olarak 1940 yılında doğmuştur. Kendinden önce doğan kız kardeşini ailesi 1938 yılında kaybetmiştir. Ernaux daha çok küçük yaşlarında annesini müşterilerle paylaşmak zorunda kalmıştır. Ona göre, annesinin iki yüzü vardır: biri müşterilere karşı biri de ailesine karşı. Genellikle müşterilere karşı güler yüzlü

olan annesi aile bireylerine karşı daha sert davranmaktadır. “Beni kolayca dövüyor, özellikle de tokatlıyor, kimi zaman omuzlarımı yumrukluyordu (kendimi tutmasam öldürecekti onu). Beş dakika sonra da bana sarılıyordu; onun bebeği oluyordum”(Ernaux, 1994, s. 38). Ernaux da annesini çok iyi gözlemlemiş bunu okura yansıtmıştır. Onu içinde bulunduğu topluma göre anlamaya çalışmıştır her zaman.

Annemin şiddetini, sevecenlikteki aşırılıklarını, paylamalarını sadece karakterlerinin özellikleri olarak düşünmeye değil, aynı zamanda onun öyküsü ve toplumsal durumu içine oturtmaya çalışıyorum. Gerçeği yansıtmaya yolundaymış gibime gelen bu yazma biçimi, daha genel bir anlamı ortaya çıkararak benim bireysel anıların yalnızlığımdan ve karanlığımdan kurtulmama yardım ediyor (1994, s. 39).

Ernaux, eserinde annesinin toplumsal yerini daha genel bir çerçeve içinde vermek istemiştir. Yani yazmak, bireysel bir yaşamı insanlarla paylaşmaya onu genelleştirmeye, kimi mahrem duygularını dışa vurmasına yardımcı olmuştur. Dugast Porte’un dediği gibi,

Fazla sayıda sesin eklenmesi, “ben”in ötesinde “biz”in dile getirilmesi Annie Ernaux’nun eserini benci bir noktanın ötesine taşıyor. Ancak, bu durumda özelliğin inkârından da söz edilemez. Tarihsel ya da etnografik söylem içinde, metnin tartışılmaz yönlendiricisi olarak “ben”, olduğu şey olarak kalır (2008, s. 46).

Ernaux bu yaklaşım biçimiyle toplumsal ile bireysel olanın iç içeliğini ortaya koymaktadır. Ve böylece de toplumdaki kadının evrimleşmesini dile getirmektedir. Büyük annesinden bu yana kadının sorumlulukları ve yaşam biçimindeki değişikliklerini ortaya koymaktadır.

Ernaux, daha genç kızlığı dönemlerinde annesine ters düşmeye başlamış farklı bir yaşam arayışının peşine düşmüştür. “Yeniyetmelik çağıma geldiğimde onunla bağları kopardım ve daha sonra aramızda sadece sürekli savaş oldu” (Ernaux, 1994, s. 45). Ernaux, ilk gençlik yaşlarından itibaren, annesinden farklı giyinip özgür hareket etmeye başlamış toplumsal değerleri, dinsel inançları ve parayı küçümsemeye başlamıştır. Dinlediği müzikler ve okuduğu şairler başkaldırısının bir parçası olmuşlardır. Oysaki annesi için “başkaldırmanın tek anlamı vardı, o da yoksulluğu kabul etmemektir; bir tek biçimi vardı, o da çalışmak, para kazanmak ve başkaları kadar rahat olmaktır” (1994, s. 48). Kadınlık bilincinin kazanımında iki kuşak arasında köprü oluşturan anne için, başkaldırının temelini ekonomik düzeydeki eksiklikleri tamamlamak oluştururken, ekonomik kaygıları olmayan kızı bunu daha çok özgürlük düzeyinde, toplumsal duvarları aşma düzeyinde algılamaktadır. Savéan’ın belirttiği gibi “15 yaşında ailesine karşı isyankâr olmak kendi içinde bir nankörlük göstergesi değildir. Bu durumu kendi kişiliğini oluşturmanın bir aşaması olarak düşünmek gerekir. Ancak sosyal ve ekonomik çevreleri çok uygun olmayan ebeveynler diğer çevrelere oranla bu psikolojik bunalımı pek kolay kabul etmezler” (1994, s. 111). Burada başkaldırının ne şekilde olacağını ekonominin belirlediğini görmekteyiz. Maddi kaygıları olmayan kadın ya da

genç kızlar, kendilerini ve kendilerine zevk veren şeyleri daha fazla yaşama şansına sahiptirler; ancak içinde yaşadığı sınıfta, sosyo-ekonomik koşulların doğurduğu sıkıntılarla yüzleşen kadın öncelikli olarak sınıf atlamamın, ekonomik olarak kendini bağımsız hissetmenin peşindedir. Ancak anne, kızıyla arasında ortaya çıkan yaşam algısı ve dünya görüşü farkına rağmen, eğitim alanında kızı için çok büyük fedakârlıklara katlanmıştır. Bunun için, vaktiyle kendisinden esirgenen pek çok imkânı, kızının mutlu olması, sınıf atlaması için kızına sağlamaya çalışmıştır. Tıpkı çok sıkıntı yaşayan Ernaux'nun annesinin, kızının iyi bir eğitim alabilmesi için elinden geleni fazlasıyla yapması gibi. Ernaux annesinin fedakârlığını şu şekilde dile getirmektedir. “Benim amfide oturup Eflatun anlatılırken dinlemem için o, sabahtan akşama dek patates ve süt satıyordu” (Ernaux, 1994, s. 49).

Anneler kuşağı bir sonraki neslin iyi bir yaşam sürmesi, daha iyi bir gelecek kurabilmesi için kızlarına özellikle eğitim alanında iyi bir ortam yaratmaya çalışmışlardır Örneğin “En büyük isteği bana kendisinin vaktiyle sahip olmadığı şeyleri vermektir” (1994, s. 38). Annesi kızına kendi yaşamından farklı bir hayat hazırlamak istemektedir. İçinde bulunduğu sosyal sınıfın hep üzerine çıkmak isteyen annesi kızının aracılığıyla, özellikle eğitimi ve evliliği ile yeni bir dünyayla tanışmaktadır. Ernaux çok zengin olmasa da iyi eğitim almış bir ailenin oğluyla evlenmiştir. Annesi bir araya geldiği bu sınıfa duyduğu hayranlıkla birlikte, küçümsenme korkusu ve layık olmama duygusunu yaşamıştır hep. Ernaux annesinin yaşadığı bu küçümsenme duygusunu “ belki bunu ortadan kaldırmak için bir kuşak daha gerekli” (1994, s. 53) demektedir romanında. Burada yazarın belirttiği gibi, bir kuşaktan bir diğerine okuma-yazma düzeyinin artmasıyla birlikte bilinçli olma hali de artmakta; kültürel seviyesi yüksek gruplarla öz güveni daha yüksek bir iletişim kurulmaktadır.

Ernaux bu romanında kadınlık kimliğinin bir kuşaktan diğerine nasıl aktarıldığını vermiştir. Her dönem kendi kadını yaratmıştır. Kadınların toplum içinde nasıl şekillendiğini ortaya koymuştur. Uygun koşullarda kendilerini geliştirmeye ne kadar uygun olduklarını, bunun da bilinç düzeyinin artmasıyla ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Sonuç

“Kadın kimliğini”, tüm bireysel ve toplumsal bileşenleri açısından, içinde bulunulan toplumsal sınıf ve dönem belirlemektedir. Kuşkusuz tarihsel ve toplumsal koşullar arasındaki etkileşimin doğası, niteliği insan ilişkilerine de yansımakta; yeni yaşam biçimleri ve algılarının, yeni değerlerin içi hep önceki dönem ya da kuşağın özelliklerine göre biçimlenmektedir. Bu nedenle, kuşak farklılıkları doğal, dahası kaçınılmaz olarak kimi çatışmaları da beraberinde getirmektedir. Ancak, geleneksel olandan modern olana; kolektif yaşam biçimi ve değerlerden bireysel yaşam ve değerlere geçişte izlenen evrim sürecinin bireyi yaşamını kurabilme ve sürdürebilme anlamında daha özgürlükçü bir aşamaya taşıdığı açıktır. Simone de Beauvoir ve Annie Ernaux'nun kadın hemcinsleri (anne ve büyükanne) üzerinden sorguladıkları kimlikleri bir

“kopuş”tan ziyade, bireysel ve toplumsal planda bir “süreklilik”i göstermesi açısından dikkate değerdir. Aile yaşamı içine hapsedilmiş geleneksel kadın kimliğinin, erkekle eşit koşullarda toplumsal içinde hak ettiği özgürlüğü bulması, her iki kadın yazarın kişisel ve toplumsal kimlik serüveninin çok ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Bu, gelecek kuşak kadınlarına açılmış, “kendisi için” ve “kendi kendine var olmak için” içsel bir yolculuğun, bir farkındalık bilincinin doğuşudur, içsel gücünün, yeteneklerinin, özgüven duygusuna dayalı değerlerinin farkına varıştır. Her iki romandaki “kızlar”ın kendi kimlik oluşturma mücadelelerinin ötesinde, okurlar açısından önemli olanın kalıcı ve güçlü bir kadın imgesinin sağlıklı bir toplumsal yaşam için ne derece gerekli olduğudur.

KAYNAKÇA

- Beauvoir, S. (1989). *Sessiz Bir Ölüm*. (Çev. Bilge Karasu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dugast-Portes, F. (2008). *Annie Ernaux*. Paris: Bordas.
- Ernaux, A. (1994). *Bir Kadın*. (Çev. Yaşar Avunç). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Fort, P. (2003). “Entretien avec Annie Ernaux. Annie Ernaux and Pierre-Louis Fort”. *The French Review*, (76)5, 984-994. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2015, <http://www.jstor.org/stable/3133235>.
- Leußeune P. (2014). *L'autobiographie en France*. Paris: Armand Colin.
- Saveán, M. (1994). *La Place et Une Femme d'Annie Ernaux*. Paris: Gallimard.
- Thumereil, F.(2004). *Annie Ernaux, Une oeuvre de l'entre-deux*. Arras Cedex: Artois Presses Université.

Araştırma-İnceleme

ÇİNİNİN SIR ALTINDAKİ SERÜVENİ

Nursel KARACA¹

Öz: Türk çini sanatı, Türk süsleme sanatlarının en güzel örneklerini oluşturan alanlardan biridir. Köklerini Uygur, Karahan, Gazneli, Fatimi ve özellikle İran Büyük Selçuklu sanatından alan bu sanat, farklı kültür çevrelerinden aldığı etkileri sentezleyerek yüzyıllar boyu eşsiz örnekler ortaya koymuştur. Anadolu uygarlığının tarihi form ve inceliklerle bir miras gibi taşıyan Türk çini sanatı, tarihte ilk kez Müslüman Türk Devletini kuran Karahanlılar dönemine ait yapılarda görülmeye başlamıştır. Mimariye bağlı olarak gelişen çini sanatı, Anadolu'ya Selçuklularla girmiş, çeşitli tekniklerle en güzel ve başarılı örneklerini vermiştir. Osmanlı Sanatı'nda yeni atılımlarla daha da zenginleşmiş ve doruk noktasına ulaşmıştır. Anadolu Türk çini sanatında, özellikle 13.-19.yüzyıllar arasında büyük yenilikler getirilerek olağanüstü bir gelişim sağlanmıştır. Türk çini sanatı çeşitli teknik, renk ve desenle dünya çapında haklı bir ün kazanmıştır. Çini sanatı uygulamasında zaman içinde sızsız seramik, sırlı tuğla, tek renk sırlı çini, çini mozaik, sır altı tekniği, sır üstü (lüster) tekniği, kabartma tekniği (daha çok yazıtlarda), minai (heft renk-yedi renk) tekniği, renkli sır tekniği (Cuerda Seca) gibi çok farklı teknikler kullanılmıştır. Osmanlı Çini Sanatının en yaygın ve dünyaca ün yapan grubu ise İznik sır altı çinileridir. Bu çalışmada, Anadolu Türk Devri çini tekniği olarak en yaygın kullanılan sır altı tekniğinde çini dekorlama aşamaları anlatılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Geleneksel Sanat, Süsleme Sanatı, Çini, Sır Altı Tekniği.

THE ADVENTURES OF UNDER GLAZE TILE

Abstract: Turkish tile art is one of the areas that produce the most beautiful examples of Turkish decorative arts. It revealed unique examples by synthesizing the effects taken from different cultural environments. Anatolian Tile Art takes its roots from Uighurs, Karahanlis, Ghaznavid, Fatimid, in particular the Great Seljuk art. Turkish tile which enriched the Anatolian civilization with its historical form and perfection as a tradition was first seen in the structures of Karahanlis, who founded the first Muslim Turkish State. Introduced by

¹ Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü.
nurselkaraca2004@yahoo.com

the Seljuks as an architectural element, Turkish tile art has the most beautiful and successful examples of various techniques. It has been later enriched in Ottoman art and reached its peak especially between the 13th and the 19th centuries, and it has demonstrated an exceptional great innovations. Turkish tile art has gained a worldwide reputation by their wide range of techniques, colors and patterns. The practice of tile art has been used with very different techniques such as unglazed ceramics, glazed brick, plain monochrome glazed tiles, monochrome glazed tiles with gilt, embossed tiles, mosaic tiles, under glaze tiles, luster tiles, Minai and Cuerda Seca tiles with colored glaze technique. The most common and best known group of Ottoman tiles is the under glazed tile, which is produced in İznik. In this study, the production process of decorating tile with under glaze technique, which is the most widely used technique of the Anatolian Turkish Period tile techniques will be discussed.

Keywords: Traditional Art, Ornament Art, Tile, Under Glaze Technique.

Giriş

İslam sanatı tarihi ve Türk sanatı tarihi içinde önemli bir yere sahip olan çini sanatının geçmişi çok eski tarihlere dayanmaktadır. Orta Asya'ya dayanan sanat, Anadolu'ya Selçuklular zamanında girmiştir. İlk uygulanmaya başladığında sadece düz karoların düz renkli sırlanması şeklinde ve sadece dış yüzeylerde kullanılan bir sanat iken, bu dönemde çini sanatı İslam mimari süslemesinde büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Anadolu Selçuklu mimari süslemesinde çininin öncüsü kabul edilen sırlı tuğla geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Cami, mescit, türbe gibi dini yapılar ve saraylar çini ve sırlı tuğla kullanımıyla zenginleştirilmiştir. Anadolu Selçuklu döneminin ardından gelen Beylikler döneminde mimaride olduğu gibi çini sanatında da Selçuklu geleneğinin devam ettirildiği görülmektedir. Osmanlılar döneminde ise geleneksel sanatların en nadide dallarından biri olarak gelişiminin doruk noktasına ulaşmış, çini sanatına sazyolu tarzındaki motifler, iri yapıklar, iri yapıkların arasına saklanmış hayvansal motifler gibi farklı motifler ve desenler ilave edilmiş ve renkler çoğaltılmıştır. Lacivert, turkuaz, yaprak yeşili ve kırmızı Osmanlı döneminde en çok kullanılan renkler olmuştur. Çini sanatı uygulamasında farklı teknikler bulunmaktadır. İslam ve Anadolu Türk çini sanatında en yaygın kullanılan teknik ise sır altı boyama tekniğidir. Sır altı boyama tekniği mimari ve kullanma çinilerinin ortak süsleme yöntemidir.

1. Türk çini sanatının Tanımı ve Kısa Tarihçesi

Çini, kimi zaman kaplar için kullanılsa da genelde seramik hamurundan, benzer tekniklerle yapılan bir yüzü parlak sırlı ve bezemeli yüzey kaplama malzemesidir (Anılan, M ve Rona, Z. 1997). Türklerde ve günümüzde Türkistan, Orta Asya ve İran'da bunlara "kaşi" denmektedir. Türklerde kaş ve taş sözcükleri hemen hemen aynı anlamda kullanılmakta, sertleşmiş toprak anlamını karşılamaktadır. Osmanlı döneminde, duvar kaplamaları için "kâşi", kap-kacak şeklindeki formlar içinse "evâni" terimleri kullanılmakla beraber, 15. Yüzyıl Osmanlı çinilerinin, "fağfur" denilen ve ilk olarak 9. Yüzyılda

Abbasiler'in tanıştığı Çin porselenlerine benzetilmesinden dolayı, Farsça'da "Çin'e ait" anlamına gelen "çini" sözcüğünün kullanımı yaygınlaşmıştır. Aslında duvar çinisi ve kap-kacak şeklindeki kullanma ürünleri arasında hamur ve yapılış yönünden bir fark bulunmamaktadır. Osmanlı'da "çini" genel bir terim olarak yerleşmiş ve çini ustaları "duvar çinisi", "çini tabak", "çini vazo" gibi terimleri Türkçe'ye kazandırıp, yerleştirmişlerdir (Aker, 2010, s. 2). Günümüzde de bu şekilde devam etmektedir. Bu nedenle bu yazıda genel anlamda "çini" sözcüğü yeğlenmiştir.

İslam sanatı tarihi içinde önemli bir yeri bulunan Türk çini sanatı, 8. ve 9. yüzyıllarda Uygurlara dayandırılmaktadır. Çini, Orta Asya Türkleri tarafından süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Anadolu dışında Türk Sanatı'nın gelişim çizgisine uygun olarak, Uygur, Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklular gibi öncü çevrelerde sürekli gelişimini sürdürmüştür. Çininin devamlı olarak mimaride kullanılması ve geliştirilmesi, İran'da ilk çini eserleri meydana getiren Büyük Selçuklularla başlamış ve köklü gelişimi sürdürmüştür. Ancak Moğol istilasında eserlerin çoğu yok olduğundan günümüze kalan örnek sayısı azdır (Aslanapa, 1989, s. 317).

Çini, Anadolu'ya 1071 Malazgirt Savaşı ile adım atan Selçuklular ile girmiş ve bu dönemde olağanüstü bir gelişim göstermiştir. Oluş Arık (2007), "Bu hüneri Anadolu'ya Selçuklular getirdi; daha önce yoktu" sözleri bu durumu doğrulamaktadır (s. 29). Aslında Bizanslılar nakışlı, figürlü, sırlanmış ve fırınlanmış seramik üretmişlerdir. Aynı şekilde, Bizanslı ustaların İslam ülkelerindeki çini uygulamalarının da farkında olmaları gerekir. Bizans'ın doğu eyaletlerine komşu bölgelerdeki İslam mimarisinde tuğla-çini beraberliği bol kullanılmaktaydı. Tüm bu koşullarda, iç mekanlarda mozaik ve fresk gibi teknikleri tercih etmeleri kuşkusuz Antik Çağ'ın söz konusu tekniklerine daha yakın olduklarını göstermektedir (Mülayim, 2007, s. 271).

Konya ve çevresindeki sınırlı sayıda çini örnekleri incelendiğinde renk, kompozisyon, motif ve teknik bakımından önemli yenilikler getirildiği görülmektedir (Karpuz ve Karpuz, 2007, s. 7). 12. yüzyıl boyunca, çini bir süsleme unsuru olarak dini ve sivil mimaride geniş ölçüde yerini almıştır. Cami, medrese, mescit, türbe gibi dini yapılar ile saraylar çininin yoğun olarak kullanıldığı yapı türleridir. Başta başkent Konya olmak üzere Beyşehir, Kayseri, Malatya, Sivas ve Tokat (Akşehir) gibi şehirlerde ortaya konan nadide yapıtlar çinilerle bezenmiştir (Aker, 2010, s. 27; Ödekan, 2000, s. 362).

Çininin öncüsü olarak kabul edilen sırlı tuğla kullanımı, Anadolu Selçuklu mimari süslemesinde geniş bir yer tutmuştur. Dayanıklı bir malzeme olmasından dolayı sırlı tuğla bezemenin dış mekanda özellikle minarelerde yer aldığı gözlenmektedir. Erken örneklerin sade, firuze bordürleri, kufi yazıları, mukarnas dolgularının geç örneklerde giderek daha karmaşık geometrik biçimlere, dikey, yatay, diyagonal ve zikzak yollara dönüştüğü görülmektedir. 13. yüzyılın ikinci yarısında minarelerdeki kullanımının dışında kemerlerde, tonozlarda, eyvanlarda, kubbelerde ve duvarlarda da sırlı tuğla kullanımına yer

verilmiştir (Öney, 1988, s. 45). Anadolu Türk Mimarisi 13. Yüzyıl boyunca da en debdebeli zamanlarından birini yaşamış, muhteşem eserler üretilmiş, çini sanatı da bütün ihtişamı ve teknik üstünlükleriyle bu dönemde müstesna yerini almıştır (Yetkin, 1986, s. 21).

Anadolu Selçuklu dönemi çini sanatında sıraltı, lüster, minai, çini mozaik, tek renk sırlı, tek renk sırlı yıldızlı ve kabartma tekniği olmak üzere çeşitli teknikler kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan sıraltı, lüster ve minai gibi büyük emek isteyen teknikler sadece saraylara özgüdür (Ödekan, 2000, s. 466). Sarayları kaplayan ve mimariye renk katan zengin figürlü çinilerin yaratıcıları, sanat yeteneklerini simgeler dünyasıyla birleştirerek Selçuklu resim sanatının dinamizmini ve estetiğini oluşturmuşlardır (Arık, 2007, s. 74).

Anadolu Selçuklu döneminin ardından Beylikler döneminde tıpkı mimaride olduğu gibi çini sanatında da Selçuklu geleneği sürdürülmüştür. Erken Osmanlı sanatında Bursa, Edirne gibi merkezler ile Anadolu Beyliklerinden Karamanoğulları'nın 15. yüzyılın ortalarında renkli sır tekniği ile önemli bir yenilik sundukları görülmektedir (Ödekan, 2000, s. 363).

Anadolu'da kullanma çinisi, duvar çinisine göre farklı bir çizgi göstermiştir. Türklerden önce birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Anadolu'da çeşitli devirlerden gelen kullanma çinisi buluntuları bütün dünya müzelerini süslemektedir. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri kullanma çinisi alanında çok parlak bir gelişme göstermemiştir. Osmanlı kullanma çinileri ise Anadolu kullanma çinisi sanatının çok özgün, çok çeşitli ve bol ürünler verdiği bir dönem olmuştur (Öney, 1976, s. 7).

Çok önemli bir süsleme unsuru olan çini, Anadolu Türk mimarisinin her döneminde önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca kullanma eşyalarına ilişkin çok zengin ve özgün eserler üretilmiştir. Çoğunlukla dini mimaride cami, mescit, medrese ve türbe gibi yapılarda yer almaktadır. Selçuklu mozaik çini tekniği ile renkli sır tekniğinin birleşmesi, Osmanlı çinilerine bir başlangıç olmuştur (Aslanapa, 1989 s. 322).

Osmanlılarda çini merkezleri önce İznik ve Kütahya'da kurulmuştur. İznik'te 14. Yüzyılın ortalarından 15. Yüzyıl ortalarına kadar kırmızı hamur kullanılmıştır. Kırmızı hamurun içinde beyaz taneler vardır. Osmanlı Beyliği'nin siyasal gelişmesiyle ilişkili olarak, İznik ve Kütahya çini merkezlerinden sonra sırayla Bursa, Edirne ve İstanbul'da yeni çini merkezleri kurulmuştur. Doğu'da önemli merkez Diyarbakır'dır. İznik bu süre içinde 17. Yüzyıla değin ana merkez olma durumunu korumuştur. Kütahya ise, 18. Yüzyıla değin İznik'e destek durumunda ikinci merkez olarak devam etmiştir. Bursa'nın 15. Yüzyılda geliştirilen renkli sır tekniğinin merkezi olduğu sanılmaktadır (Ödekan, 2000, s. 363).

Osmanlı çinileri tekniklerine göre; 15. Yüzyıldan tek renk düz ve yıldızlı çiniler ile çini mozayik, 15. Yüzyıl-16. Yüzyıl başı İznik ve Kütahya mavi-beyaz çinileri ve renkli sır tekniğinde (Cuerda Seca) çiniler, 16. Yüzyıl "Şam Tipi" İznik ve Şam çinileri, 16. Yüzyıl ikinci yarısı-17. Yüzyıl İznik ve Kütahya

kırmızılı sıraltı tekniğinde çiniler, 17. Yüzyıl sonu-18. Yüzyıl Kütahya çinileri ve 18. Yüzyıl Tekfur Sarayı çinileri olmak üzere çeşitli gruplara ayrılabilir (Öney, 1987, ss. 68-74).

İznik'te yapılan kazıların gösterdiği verilerden anlaşıldığına göre, Osmanlı çinilerini, kırmızı hamur devri ve beyaz hamur devri olmak üzere iki devirde incelemek mümkündür. Yaygın olarak 14. Yüzyıl ortası-16. Yüzyıl ortasında üretilen çinilerin hamuru içinde % 95'e varan miktarda silis bulunduğu için beyaz tanecikler olan, kırmızı görünüştedir. Beyaz tanecikler çeşitli büyüklükteki serbest kuvarst'dan ileri gelmektedir. Bu sayede, büyük ebatta, kalın, çatlamayan, hararete dayanıklı plakalar yapmak mümkün olabilmektedir. Bağlayıcı olarak kil de içeren ancak kurşun ihtiva etmeyen bir kireç-kalker sırcası kullanılmıştır. Astar bulunmamaktadır. Renklerin birbirine karışmasını önlemek amacıyla gayet şeffaf bir kontur (tahrir) yapılmıştır. Bu dönemde tatlı sarı, yeşil, lacivert, mor, firuze, beyaz, siyah, renkli boyalar çok kullanılmıştır. Sarının antimon'dan, lacivertin kobalt'tan, siyahın kromit'ten, morun mangan'dan, beyazın kalay'dan elde edildiği söylenebilir (Çini, 1991, ss. 13-15).

Beyaz hamurlu çiniler 15. Yüzyılın sonunda görülmeye başlamıştır. Hamurun rengi sarımsak beyaz, dokusu çok ince ve sıktır. Bünyesindeki silis miktarı % 90 ve serbest kuvarz % 80'e yaklaşmaktadır. Bağlayıcı olarak kullanılan sırcada bol oranda kurşun bulunması en önemli özelliklerindedir. Bu yeni hamura önce tek renkler uygulanmıştır. Parçaların üzerine soğukta altın varak çalılmıştır. Bir süre sonra çok renkli çalışmalara başlanmış ve ilk kez astarlı çiniler üretilmiştir. Hamurun karışımına özlü kil ilave edilmiştir. Astarın kalınlığı oldukça fazladır. Hamura nazaran daha beyaz, taneleri daha incedir. Terkibinde silis oranı fazladır. Daha az emici olan bu tabaka, renklere temiz ve parlak bir görünüş vermektedir. Fırça ile çalışmada büyük kolaylık sağlandığından zerafet ve incelikte işlenmesine olanak sağlamıştır (Çini, 1991, s. 15).

15.-17. Yüzyıllarda çini, Osmanlı mimarisinin bezeyici ana öğelerinden olmuştur. Çini, cami, mescid, medrese, imaret gibi dini yapı içi çiniyle süslenirken, bazılarında sadece yer yer çinili kısımlar görülür. Giriş çiçek, sarmaşık motifleriyle işli panolar arasında, lacivert zemin üzerine iri sülüs yazıyla kitabeler, Kur'an'dan ayetler yer alır. Bu yazıların büyük rozetlerde de başarılı uygulaması vardır. Yazılı bordürler genellikle çiçekli panoların üstünü sınırlar (Öney, 1987, s. 68).

16. yüzyılda klasik Osmanlı devrinde, her alanda olduğu gibi çini sanatında da doruk noktasına ulaşıldığı bir dönemdir. Ortaya konan büyük programlı yapıların içi, bazen dış mekanları son derece yüksek kaliteye sahip İznik çinileriyle bezenmiş, ayrıca sivil mimarının tüm yapıtlarında saray, ev, köşk, kütüphane, hamam, çeşme ve sebillerde çini kullanılmıştır. Çini, yapıların iç süslemelerinde hakim unsurdur; duvarlar, kemerler, söveler, süpürgelikler, pencere alınlıkları, içleri, kenarları, destekler, mihrablar, minber külahları gibi

çok geniş yüzeyler bazen büyük, bazen de küçük kompozisyonlar halinde çini kaplamalarla örtülmüştür (Aker, 2010, s. 32).

16. yüzyıl Osmanlı çiniciliğinde geometrik desenlerin kullanımı sınırlı kalmış, yerini çiçek ve yaprak motifleri almıştır. Bu dönemde özellikle yüzyılın ortalarına doğru tamamen natüralist bir üslup egemen olmuş, bitkisel motifler zengin bir çeşitlilik içinde çinilerde yerini almıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısında renkli sır tekniği ortadan kalkmış ve çinilerde yoğun olarak sıraltı tekniği kullanılmaya başlanmıştır. Çok zengin ve çeşitli örnekler sunan bitkisel motiflerin yanında daha az olarak geometrik süslemeye ve yazı dekorasyona da rastlanmaktadır. Figürlü tezyinat ise çok sınırlı kalmıştır (Ödekan, 2000, ss. 364-365; Altun, 2007, s. 323; Bakır, 2007, ss. 279-305).

17. yüzyılın ortalarına kadar İznik'te yüksek kalitede çini üretimi yapıldığı bilinmektedir. Ancak 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin ekonomik durumundaki bozulma İznik çinilerine de yansımış, bu dönem çinilerinin renk ve motif ile kompozisyonlarında bir önceki yüzyıla oranla bozulmalar başlamıştır. Bu dönemde İznik'teki atölyelerin seri üretimle daha çok seramiğe ağırlık verdiği bilinmektedir (Bakır, 1999, s. 13).

18. yüzyılda İznik atölyelerinin çöküşüyle Kütahya ön plana çıkmıştır. 14. yüzyılın başından beri İznik ile birlikte varlığını sürdürdüğü bilinen (Şahin, 1981, s. 259) Kütahya İznik üretiminin durmasıyla alternatif bir merkez haline gelmiştir (Ödekan, 2000, s. 439). Ancak bu dönemde motif ve kompozisyonlar açısından İznik'in düşük kaliteli taklidi olmaktan öteye geçememiş, üretim kalitesi hiçbir zaman İznik seviyesine ulaşamamıştır (Altun ve ark., 1999, ss. 244-245; Öney, 1976, s. 132).

18. yüzyılda Osmanlı çiniciliğinin yok olmaya yüz tuttuğu bir zamanda Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından Tekfur Sarayı adlı atölyeler kurulmuştur. Üretim kalitesi çok düşük olan bu atölyelerde üretilen çiniler de İznik'in kötü kopyaları olmaktan öteye geçememiştir. Bu üretimdeki çinilerde dönemin barok, rokoko gibi üslupları hemen dikkati çekmektedir (Altun ve ark., 1999, s. 220). Son derece kısa bir ömre sahip olan Tekfur Sarayı atölyelerinde üretimin 1720 yılında başlayıp yaklaşık otuz beş sene sürdüğü tahmin edilmektedir (Altun ve ark., 1999, s. 219).

Bu gerileme 19. yüzyılda da sürmüştür, Haliç'te kurulan çini fabrikasının üretimi buna engel olamamıştır. Bu yüzyılın sonlarında başlayan mimaride eskiye dönme anlayışı nedeniyle yapılarda kaplama ögesi olarak yeniden çininin kullanılması çiniciliğe kısa süren bir canlılık getirmiştir. Günümüzde de çini sanatı eski renk ve desenleri yeniden ele almakta, bu yolda arayışlarını sürdürmektedir.

2. Türk Çini Sanatının Kullanım Alanları

Anadolu Türk sanatında çini hem dini ve sivil mimaride duvar çinileri olarak hem de kullanma ürünlerinde kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu mimarisinde çini özellikle camilerin mihrap, kubbe, portal, minare bölümlerini, türbeleri, sarayları ve medreseleri süslemektedir. Çini sanatı Osmanlıların erken devir

mimari eserlerinde önemli bir bezeme unsuru olmuştur. Osmanlı döneminde çiniler cami, mescit, medrese, türbe, hamam, saray, köşk, kütüphane, çeşme, sebiller ve külliyelerde yaygın olarak kullanılmıştır. Avlular, çeşmeler, pencere alımlıkları, mihraplar, minberler zengin çinilerle süslenmiştir. Çini süsleme unsuru olarak kullanıldıkları yerin özelliğine göre zeminden tavana kadar yoğun olarak uygulanmıştır.

Mimaride başlıca dekorasyon unsuru çini olmuştur. Cami ve mescitlerde mihraptan son cemaat yerine kadar ki bütün yüzeylerde farklı renk ve desen çeşitliliğiyle yerini almıştır. Mimari yapıların dekorunda kullanılan çini karoların yanı sıra çini, vazo, biblo, fincan, tabak, kandil, askı topu, gibi günlük hayatımızda yer alan eşyalarda da uygulanmıştır.

3. Sır Altı Çini Yapım Uygulaması

Çininin ana maddesi temiz ve iyi cins killerdir. Killer feldispathı kayaların (Granit) ayrışımından oluşur. Kil elde edildikten sonra ufalanır, öğütülür ve açıkta bırakılır. Kar ve yağmurda kalması kil'in plastisitesini artırır. Saf kil dosdoğru su ile karıştırılır. Saf değilse kil yabancı maddelerden arındırılarak temizlenir, su ile yıkanır, su ile karışan killerin molekülleri genişler ve daha birbirine yaklaşır, böylece plastisitesi artar (Aslanapa, 1965, s. 37), dibe çöken alınır, ikinci bir havuza atılarak bekletilir. Süzülükten sonra kalıplara dökülerek biçim verilir. İlk önce havada biraz suyu çekilip kuruyuncaya kadar bekletilir. Sonra 700-800 dereceli fırında pişirilir. Sertleştikten sonra yavaş yavaş fırından alınır. Tuğla ise kullanıma, çini ise dekorlama bölümüne götürülür (Ödekan, 2000, s. 464).

Çini dekorlama aşamaları; desen çizimi, delinmesi, tahrir çekme (kontürleme), boyama, sırlama ve fırınlama işlemlerini içerir. Çini yapım uygulamasına öncelikle çini üzerine uygulanacak desenin delinmesi ile başlanır. Bunun için uygulanacak desen altına 5-6 kat parşömen kağıdı yerleştirilerek, yumuşak bir bez ya da strafor üzerine düzgünce iğnelenir. Uygulanacak desenin hatları 0,5 ya da 0,7 uçlu kalem içine yerleştirilen boncuk iğnesi yardımı ile delinir. Delme işlemi sırasında iğne dik tutulmalı, desen düzgün ve sık olarak delinmelidir. Kağıdın arkasında çapaklar oluşmamalıdır. Şayet iğne darbeleri birbirine çok uzak olursa desen çizimi (kontürleme) zorlaşır. Tam tersi birbirine çok yakın delinirse kağıt yer yer yırtılabilir ve bu da desenin bozulmasına neden olur. En ideali iğne darbeleri arasında bir darbelik boşluk bırakarak delinmesidir (Fotograf 1: Desen Delme İşlemi).

Bu şekilde desen delme işlemi tamamlandıktan sonra, desene uygun seçilen çini formunun desen basımı için hazırlanması aşamasına geçilir. Üzerine çini uygulanacak forma 'bisküvi' denir (Fotoğraf 2-Bisküvi Formları). Form elle tutulup alt orta yerinden işaret parmağının büküm yeriyle vurularak sağlam olup olmadığı kontrol edilir. Forma vurulduğunda dalga dalga yayılan, tınlı bir ses

geliyorsa form uygun demektir. Bu ses duyulduktan sonra çini uygulanacak satıh ince zımpara ile zımparalanarak pürüzsüz hale getirilir. Zımparalama işlemi sırasında da çok dikkat edilmelidir. Şayet pürüzleri yok etme adına bünye çok zımparalanırsa altından astardan sarı-turuncu renkte bir tabaka çıkar ki bu

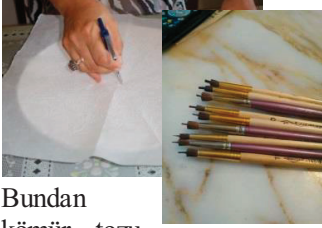
da ürünün kusursuz olmasını engelleyen bir deformasyondur. Bisküvi uygun şekilde zımparalanmaz, pürüzler kalırsa da kontürlleme işlemi sırasında fırçanın istenilen şekilde kaymasını önleyerek çizgilerin düzgün biçimde çizilmesini zorlaştırır. Bünye uygun şekilde zımparalanır ve parmak uçları pürüz kalıp kalmadığını test etme amacıyla bünyenin üzerinde gezdirilerek kontrolü

yapılır. İstenilen kayganlığa ulaşılmışsa temiz, nemli bir bez ya da sünger ile üzerindeki tozlar giderilir. Bir müddet kurumasa beklenir (Fotoğraf 3: Zımparalama).

Zımparalama işleminden sonraki aşama pergel yardımıyla bünyenin merkez noktasını bulma aşamasıdır. Daire, kare biçimli objelerin ortası pergel yardımıyla bulunur. Merkez noktasını bulurken dikkat edilmesi gereken şey pergeli karşılıklı dört köşeden odaklamaktır. Karşılıklı dört köşeden dört çizgi çekip bir kare oluşturulur. Ortada oluşan karenin ters köşeleri kurşun kalemle birleştirilerek X işareti oluşturulur. X işaretinin ortası ürünün merkez noktasıdır (Fotoğraf 4-5: Bünyenin Merkez Noktasını Bulma).

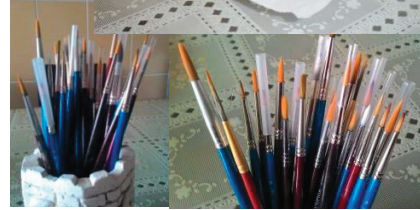

X işaretinin ortası ürünün merkez noktasıdır (Fotoğraf 4-5: Bünyenin Merkez Noktasını Bulma).

Delinip hazırlanan desen parşömen kağıdından ayrılır. Yine pergel yardımıyla kağıdın merkez noktası formun merkez noktası ile odaklanarak desen bisküvinin üzerine uygun biçimde yerleştirilir (Fotoğraf 6: Desen yerleştirme).

Bundan sonra kömür tozu deseni kömür odun kömürünün (mangal kömürü) toz halidir. Toz kömür bir sünger yada içine konduğu bir tampon yardımıyla merkezden dış doğru desen kaydırılmadan gezdirilerek kompozisyon bisküvi üzerine geçirilir (Fotoğraf 7: Desenin kömür tozuyla geçirilmesi).

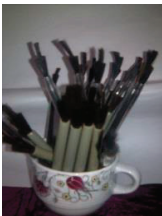

Bu esnada desen hafifçe de olsa kayarsa ortaya çift çizgiler çıkar ki bu da desenin doğru ve düzgün kontürlenmesini güçleştirir. Deseni ürüne geçirme işlemi biraz kirliliğe görünebilir ancak bu

geleneksel bir yöntemdir. Desen alınmadan köşelerinden hafifçe kaldırılıp bakılarak kontrolü yapılır (Fotoğraf 8: Desen kontrolünün yapılması). Eğer eksik, tam çıkmayan yerler varsa kömür tozu oralardan bir kez daha geçirilerek desenin üzerinde dolaştırılır. Desen objenin üzerinden kaldırılır. Ürünün üzerine hafifçe üflenir, fazla kömür tozlarından arındırılarak temizlenir ve desen netleştirilir. Kömür tozları gereğinden fazla kalırsa kontür çekilirken boyanın ürün üzerinde kolay ilerlemesine engel oluşturur ya da hatalı gitmesine sebep olur (Fotoğraf 9: Kömür tozunun üflenerek desenin netleştirilmesi).

Desen bu şekilde ürüne geçirilmiş olur. Bundan sonra 'tahrir' yada 'tahrir çekme' adı verilen konturlama aşamasına geçilir. Konturlar çini uygulamalarında zorunludur. Renklerin sınırlarını belirler ve boyaların birbirinin içine akmasını önler. Tahrir aşaması için uygulanacak desene göre siyah, mavi ya da kırmızı tahrir boyası kullanılır.

Çini dekorlamada çini için özel üretilmiş fırçalar kullanılır. Yapıldıkları maddelere göre kıl ve samur adını alırlar. Kıl

firçalarla kontürler aynı kalınlıkta çizilir. Samur firçalar ise yuvarlak uçlu olup, nüans adı verilen ve ince başlanıp sonra kalınlaştırılarak yine ince olarak bitirilen çizgiler oluşturmaya olanak sağlar. Firçalar kalınlıklarına göre numaralandırılırlar. En ince uçlu fırça “00” numaradan başlar, numaralar büyüdükçe fırça kalınlığı da artar. 1, 3, 5, 7 ya da 2, 4, 6, 8 numaralı firçalar yeterli olur. İnce firçalar kontürleri, ayrıntıları, küçük yüzeyleri boyamak, kalın firçalar geniş yüzeyleri boyamak için kullanılır. Kontürle sınırlı alanları ve geniş zeminleri boyamak için uçları özel olarak küt kesilmiş ‘dımdık fırçası’ denilen kıl firçalar kullanılır (Fotoğraf 10-11: Dımdık ve boyama firçaları). Kontür yaparken, tahrir çekerken fırçanın ucu ıslatıldığında dağılmamalı, bir noktada toplanıp sivri kalmalıdır.(Fotoğraf 12-13: Kontür firçaları).

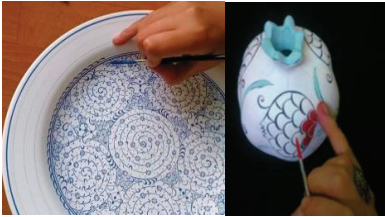
Tahrire başlamadan önce tahrir boyası su ile açılarak bünyenin üzerinde kontür işleminin en kolay yapılabilmesi için uygun kıvama getirilir. (Fotoğraf 14: Siyah kontür boyası ve kontürlama). Müsvedde olarak kullanılan bir bisküvinin ya da ürünün arkasında denenererek boyanın iyi ilerleyebilmesi için kıvamı test edilerek ayarlanır. Eğer tahrir çekerken fırça ilerlemiyorsa, boyaya bir miktar su ilave edilir. Su boyanın daha kaygan bir Resimde ilerlemesini sağlar. Tahrir fırçasının ucu

boyanın içine batırılır, ucunun kalem gibi sivrilerek düzgün çizmesi için çevrilerek çekilip çıkartılır. Tahrir çekme işlemi tercihen desenin merkez noktasından, dışa doğru gerçekleştirilerek desenin kontürleri çizilir (Fotoğraf 15: Desenin kontürlenmesi).

Tahrir çekilirken; kömür tozlarına elin sürtünüp deseni bozmaması için serçe parmak bisküvi üzerinde, desen arasındaki uygun boşluklara odaklanır, avuç içi yüksekte tutulur ve fırça dik tutularak kullanılır. Tek parmak ürüne dayanarak çizim yapmak çini yapmanın en zor uygulamalarından biridir (Fotoğraf 16-17: Kontür ve boyamada tek parmak kullanımı).

Boyama aşamasında da çini boya ları fırınlanmadan önce çok hassas olduğu için

aynı teknik uygulanır. Bütün el yatırılarak tahrir işlemi yapılırsa, elin dayandığı yerlerdeki desen bozulur ya da silinir. Boyama işleminde ise el dayanan yerlerdeki boyalar dağılır, o an gözle net görülemez de fırından istenmeyen şekilde dağınık bir görüntüyle çıkar ve ürünün

kalitesini bozar.

Tahrir çekerken, çizgiler motifin yapısına uygun olarak inceden başlar, fırça bastırılarak hafif kalınlaştırılır, sonra tekrar inceltilerek sıfırlanıp bitirilir. Buna 'nüans verme' denir (Fotoğraf 18: İnceden kalına giden çizgiler: Nüans verme). İki çizginin

buluşma noktasında çizgilerin başlangıçları ve bitişleri kaymamalı, aynı noktada birleşmelidir. Motifler kesinlikle açık bırakılmamalıdır. Eğer açık bırakılırsa, daha sonraki boya aşamasında çizgileri birleştirmekte zorluk çekilebilir. İnceden kalına giden çizgiler daha estetik görünür.

Tahrir işlemini gerçekleştirirken, motif katlarının arasında çizgi olabilir. Buna trilin çizgisi denir (Fotoğraf 19-20: Trilin Çizgileri). Buradan trilin çizgisinin geçmesi gerekir. Bunun için yine pergel kullanılır. Pergelin ucuna trilin aparatı takılır. Merkez nokta kullanılarak trilin çekilir. Bu işlemin doğru gerçekleşmesi için merkez noktasının mutlaka doğru bulunması gerekmektedir. Trilin çekmek için trilin ucu tahrir boyasına batırılır. Boyanın fazlası bir darbe ile paleta bırakılır ve pergelin bir ucu merkez noktaya konarak trilin çekmeye başlanır. Ancak her zaman tek bir seferde çekilemez. Bunun için birkaç kez boya almak gerekir. Her defasında pergelin ucunu merkez noktasını tam yerinde bularak koymak gerekir. Ayrıca trilin çekme işlemine hemen boyanın bittiği yerden devam edilmez. Çünkü malzeme kilden yapıldığı için ilk anda ıslaktır boyayı emdiği için de orada bir fazlalık bırakır.

Bu yüzden hemen boyanın bitiş noktasından değil de biraz daha uzağından (___) başlamak gerekir. Arada kalan boşluk daha sonra çizilir. Trilin çekme işlemi tamamlandığında, tirilin çizgisinin üstünden diğer tahrir işlemine devam edilir. Bütün trilin çekme işlemi bittikten sonra formda istenildiği gibi oynanabilir. Yani kontür çekerken form sabit tutulmak zorunda değildir. Elde tutma amacı da formun istenilen biçimde çevirebilme olanağı sağlamasıdır.

Tahrir çekme işlemi bittikten sonra, objenin üzerine un ya da tuz serpilerek eleme işlemi gibi sağa sola, yukarı aşağı hareket ettirilmek suretiyle gezdirilir, kömür tozları bu una/tuza yapışarak bünyenin üzerinden sıyrılır, un/tuz dökülür

ve objeye üflenerek çini yapılacak ürün kömür tozlarından arındırılarak temizlenmiş olur (Fotoğraf 21-22: Desenin Kömürden Unla Arındırılması).

Bundan sonra desenin boyama işlemine geçilir. Çini boyaları, özellikleri ve kullanım şekillerine uygun kullanılmalıdır. Boyaların bu tür özelliklerine dikkat edilmediği takdirde sırlı pişirim sonrası istenmeyen renk tonları ile karşılaşılır. Boyaların kimyasal bileşimlerindeki hatalar da pişirim sonrasında görülür. Çinide, sır altı dekorlarının yapımında kullanılan pigment asıllı boyalar, birlikte kullanıldıkları saydam sır tabaka altında gösterdikleri değişik renk, ton ve derinlik etkisiyle uygulandıkları çini eşyaya ayrı bir görünüm kazandırır. Bu boyalar; fırça dekorlarının yapımında kolayca kullanılacak incelikte, pudra halinde öğütülmüştür. Üzerlerini örten sır tabakasının altında, akma ve erime yapmadan, istenilen renk bozulmadan kalabilme özelliğine sahip moleküler formüldeki bileşiklerdir. Tüm sır altı boyalara katkı maddesi olarak % 5-10 oranında plastik ve beyaz pişen kil veya kaolin katılır. Amaç boyanın bisküvi ürün üzerinde iyi durmasını ve kolay boyanmasını sağlamaktır.

Sır altı boyalarının bisküvi üzerine uyumunun sağlanması için boyanın içine boya miktarının $\frac{1}{4}$ 'ü kadar çamur, sıra uyumunu sağlamak için de $\frac{1}{4}$ 'ü oranında sır ilave edilir. Böylece boyanın kalkması, kayması ve sır altında matlığı engellenmiş olur. Sır altı çini boyalarının dayanıklılığını ve boyama gücünü artıran, etkileyen önemli faktörler, boyanın kendi bileşimi, kullanıldığı sırn bileşimi, pişme sıcaklığı ve fırın atmosferidir. Çinide kullanılacak sıraltı boyaları şu özellikleri taşımalıdır: İçine katılan katkı maddeleri çok iyi öğütülmüş olmalıdır. Hazırlarken katkılar dengeli ayarlanmalıdır. İyi karıştırılmalıdır. Akışkan olmalıdır. Çok koyu ve çok sulu olmamalıdır. Kap içinde kurutulmamalıdır. Kurumuşsa tekrar öğütülerek kullanılmalıdır. Uzun süre kullanılmayacak ise boyaya fazla su konmalıdır.

Boyama işlemine geçmeden önce motif ve desenlerin hangi renk boyalarla boyanacağı tespit edilir. Daha sonra boyaların kıvamı kontrol edilir. Boyanacak şekle ve boyanın niteliğine göre kıvamı çok sulu ya da daha koyu biçimde olur. Zemin boyama yapılacaksa, boya çok daha koyu kıvamda hazırlanır. Boyama işlemine geçmeden önce rengini kontrol etmek için boyalar mutlaka ya müsvedde olarak kullanılan bisküvinin ya da formun arka kısmında (tabaksa tabağın arkasında, ortasındaki çukurda) denenir. İyi hazırlanmış bir boyanın çok tortulu olmaması gerekir. Boyanın ne çok koyu kıvamda ne de çok sulu olmamasına dikkat edilmelidir. Siyah çizgilerde ton farkı oluşmamalıdır. Eğer istenilen kıvamdaysa boyama işlemine devam edilir. Boyalar su bazlı olduğu için boyama işlemine başlamadan önce mutlaka çok iyi karıştırılmaları gerekir. Boyanacak mamul çok açık ya da çok koyu boyanmamalıdır. Ton ayarlaması yaparken kullanılacak boyanın açık olması için boyaya su katılır. Koyu olması isteniyorsa da boyanın suyu alınır veya içerisine koyu boya katılır. Boya her alısta mutlaka karıştırılmalıdır. Sürekli karıştırılmadığında boyanın etken maddesi çamur dibe çöker ve doğru bir kullanma şekli yapıldığı düşünülürken, o anda siyah görülen çizgi ya da şekiller fırından griye dönük olarak çıkabilir. Boyalar sürekli dipten karıştırılır ve ucunda tortu kalmaması için de üstte bir

yıkama hareketi yapılır. Fırçanın ucunda kalan fazlalık da küçük bir darbe hareketi ile kenara bırakılıp boyamaya başlanır. Boya işleminde de tahrir işleminde olduğu gibi tek parmak kullanılır. Çünkü boyalar sürüldüğü anda dağılmaya çok müsaittir. Boyanın kurummasını beklemeye gerek yoktur. Bisküvi gözenekli bir yapıda olduğu için boyayı hemen içine çeker, yüzeyde boya birikimi kalmaz.

Bugün klasik çini yaparken kullanılan tonlar hemen hemen geçmiştekiyle aynı tonlardır. Klasik çini boyamada kullanılan dört ana renk, kobalt, mavi, yeşil ve bunların tonları ile kırmızıdır. Ancak serbest çalışmalarda sarı, pembe, mor, turuncu akla gelebilecek hemen hemen her renk kullanılmaktadır.

Çini ürün boyamada akıtma (düz boyama, net boyama), noktalama, tarama, zemin dolgusu (darbeli-dımdık) gibi çeşitli teknikler kullanılır. Akıtma boyamada, boya sulu olarak kullanılır. Motifin boyanacak bölümünde fırça hareketi dıştan içe doğru olmalıdır. Bu işlem için küt fırçalar kullanılır. İstendiğinde açıkly koyulu tonlamalar yapılabilir. Tarama için de özel kesimli fırçalar kullanılır. Zemin dolgularında, düz, net boyamanın yanı sıra küt fırçalarla 'dımdıklama', 'dımdık boyama' şeklinde tabir edilen yan yana darbelerle nokta nokta boyama yapılabilir (Fotoğraf 23: Dımdık Zemin Boyama).

Boyama yaparken tabak vb. ürünlerin tutuşuna dikkat edilmelidir. Tabak avuca

dayanır, başparmak kenara konular ve uygulama yapan kişiye paralel olarak uygun mesafede tutulur. Çini boyamanın bir özelliği olarak sulu boya vs. resim boyamadan farklı olarak fırçanın ucu kesinlikle bünyeye değdirilmez. Fırçanın ucunu bisküviye değdirerek boya sürülürse fırça ucunun değdiği yerler darbeli kalır, boya dalga yapar, dalga yapınca da fırından düzgün bir şekilde çıkmaz. Sadece fırçanın ucundaki boya fırça bünyeye değdirilmeden sürüklenir. Bu esnada fırçayı çok hızlı bir biçimde hareket ettirmek gerekir. Olabildiğince dalgasız boyamaya, fırça darbelerinin belli olmamasına özen gösterilmelidir. Boyama yaparken uygun fırça seçimi de çok önemlidir. Boyanacak alan darsa ince uçlu bir fırça kullanılır. Eğer boyanacak alan çok genişse daha kalın uçlu bir fırça tercih edilir.

Çini boyamada birkaç motiften sonra boya mutlaka dipten tekrar karıştırılır ve tortusu giderilir. Boyalar çok çabuk dibe çöktüğünden dolayı sürekli karıştırılması gerekir. Üstte kalan boya gibi görünse de aslında suyudur, karıştırılmadığında etken madde dibe çökmüş olduğundan fırın sonrası istenilen renk elde edilemez. Boyamanın ilk katı ıslatma katı da sayılabilir. Boyanın dışa taşmaması için tahririn içi ıslatılmış olur. Boyama yaparken form üzerinde nasıl rahat çalışılıyorsa, nasıl rahat hareket ettiriliyorsa o şekilde çevrilebilir, el sabit tutulmaz. Objede motif ve şekillerin dışında kalan kısmı boyanıyorsa bu

boyama biçimi ‘zemin boyama’, diğeri ise ‘motif boyama’ ya da ‘desen boyama’ olarak adlandırılır. Boyanın eşit dağılmasına özen gösterilmelidir. Çünkü bir tarafta daha fazla boya birikirse boyama anında, ham halinde pek anlaşılmaz, göze batmaz ancak

fırından çıktığı zaman o taraf daha koyu bir biçimde ortaya çıkarak kötü bir görüntü oluşturur. Yine boyama yaparken boyanacak yerin tamamının ilk katını atıp geri dönülmez. Küçük bir miktar boyayı tekrar başa dönülerek, ikinci ve gerekiyorsa üçüncü kat boya sürüp o şekilde ilerlenir ve son bırakılan fırça darbesi mutlaka açık tonda olmak zorundadır. Koyu bırakılırsa, orada fazla boya birikip daha sonra yanma, sırlanınca kayma ya da fırında patlama yapma (oradaki boyanın objenin üzerinden kalkıp oranın boş kalması) gibi telafisi mümkün olmayan bozulmalara sebep olabilir.

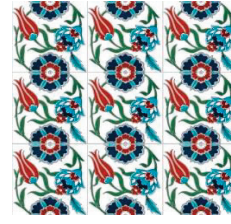
Zemin boyama bittikten sonra son rötuşlar yapıp motif boyamaya başlanır. Motif boyarken boyayı dışa taşırmamaya dikkat edilmelidir. Motif boyamada da yapılan işlem aynıdır. İlk atılan boya olabildiğince açık tonda geçilir. İkinci kat daha koyu sürülür. Boyamaya başlanılan motifin tamamı boyanmadan diğer motife geçilmez. Boya tahririn üstüne taşabilir. Tahrir boyasının baskınlık derecesi daha yüksek olduğu için diğer renklerin bunun üzerine taşması sorun teşkil etmez.

Boyamada renklerin de farklı sürüş özellikleri vardır. Çoğu boyalar tek kat, pembe kobalt ve kırmızı ise iki veya üç kat sürülür. Boyama yaparken çini boyalarının kıvamını tutturmak çok önemlidir. Boya ayran ile boza kıvamında olmalıdır. Boyama sırasında renklerin uygulanış sırası da önem taşır. Ürünü boyamaya önce koyu renklerden başlanır, sonra açık renkler uygulanır, kırmızı en son boyanır. Siyah ya da mavi tahrirden sonra, pembe kobalt, açık mavi, yeşil, mor, turkuaz, sarı ve kırmızı renkler sırasıyla kullanılır. Usul önce koyu renklerin sonra açık renklerin uygulanması şeklindedir. Çünkü boyalar baskınlık derecesine göre kullanılır. Önce açık renk sonra koyu renk boyandığında şayet koyu renk açık rengin üstüne taşarsa bunun geri dönüşü yoktur. Aslında en baskın renk kırmızıdır. Boyaması ve örtücülüğü en fazla olduğu için en sona bırakılır Kırmızıdan sonraki en baskın renk kobalttır.

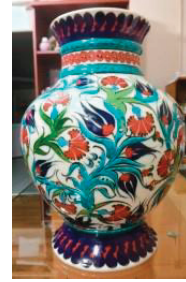
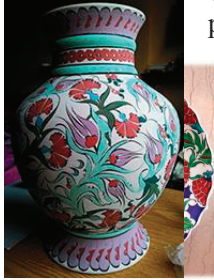
Çini boyamada en yoğun kullanılan renklerden biri kobalttır ve genellikle ilk uygulanan renktir. Kobalt oksit ve kobalt klorürden elde edilir. Pişme öncesi kobalt oksidin rengi siyah, kobalt klorürün ise eflatuna bakan pembedir. Fırın sonrası rengi laciverttir. Boya akışkanlığını artırmak için katkı maddesi olarak içine bentonit katılır. Bentonit oranı artırıldığında tahrirde de kullanılabilir.

Açık ve koyu tonlarda kullanılabilir. Karışımındaki kobalt oksit oranı arttıkça renk koyulaşır. İnce ve örtücü olarak uygulanmalıdır. İlk kat mutlaka açık tonda, ikinci katı daha yoğun bir şekilde sürülür. Baskın

renklerden biri olduğu için boyamaya çok koyu biçimde başlanırsa, boya tortu şeklinde kalır ve yığılma yapar. Bunun sonucunda da fırınlama esnasında o bölümdaki boyalar ya yanar ya da patlama ve atma yaparlar. Yani sır tutmayıp boya bünyenin üzerinden kalker ve o bölge boş kalır. (Fotoğraf 24-27: Kobalt Boya Fırın Öncesi ve Fırın Sonrası).

Turkuaz adı üstünde Türklere özgü, Türkler tarafından kullanılan bir renktir. Bakır oksit, bakır sülfat,

göztaşı, bakır klorürden elde edilir. Turkuaz akıcı bir boyadır. Bu boya ayran kıvamında sulandırılır. Baskınlık derecesi pembe kobalta göre çok daha azdır. O yüzden boyamada ikinci ya da üçüncü sırada tercih edilir. Turkuaz çok fazla baskın olmadığı için boyama sırasında pembe kobaltın üzerine taşmasında pek bir sakınca yoktur. Ama ilk önce turkuaz boyanıp pembe kobalt turkuazın üstüne taşarsa, turkuaz renk baskın olmadığı için boyanın rengi fırın sonrası farklı çıkacaktır. Turkuaz ne kadar uğraşılırsa uğraşılın biraz dalgalı çıkan bir renktir. Kendi özelliğinde vardır dalga yapması. Yani fırından çıktığı zaman pembe kobaltta olduğu gibi dümdüz bir görüntü görülmez Turkuaz renkte. Uygulamada diğer renklerden daha sulu kullanılır. Çok açık kullanılırsa fırın sonrası uçar gider, çok koyu sürülürse de fırından rengi siyaha dönük olarak çıkar, yani yanar, o yüzden kıvamını çok iyi ayarlamak gerekir. İnce sürülmeli ve homojenliği sağlanmalıdır (Fotoğraf 28-29: Turkuaz Boya; Fırın Öncesi ve Sonrası).

Yeşil boya krom oksitten elde edilir. Koyu ve açık tonları için çeşitli katkılardan yararlanır. Pişirim öncesi rengi yeşildir. Boya, ayran kıvamında olmalı, yığılma yapmadan eşit kalınlıkta sürülmelidir. Yeşilin içine istenilen oranda turkuaz katılınca daha canlı bir renk elde edilir. Yüksek sıcaklığa dayanıklıdır. Saplar ve yapraklar genellikle yeşil tonla boyanır. (Fotoğraf 30-31: Yeşil ve kırmızı boya).

Kırmızı boya demir oksitten elde edilir. En çok 1000 dereceye kadar dayanıklıdır. Örtücülüğü en fazla olan renktir ve en zor renktir. Kullanılan tüm

boyalardan ve tahrir boyalarından da daha baskındır. Bu nedenle boyamada en sona bırakılır. Akışkanlığı diğer renklere göre çok daha azdır. Kırmızı renkli motifler kobalt vb. koyu renklerle yan yana geldiklerinde, motifin boğulmaması, daha net ve vurgulu görünmesi için düz boyamadan farklı olarak 'Havalı Boyama' ya da 'Işıklı Boyama' adı verilen bir yöntem kullanılır (Fotoğraf 32: Havalı (Işıklı) Boyama). Bu yöntemde boyama işlemi kontürle arasında biraz mesafe bırakılarak, tahrire değıdirmeden beyaz bir boşluk bırakarak içeriden bitirilir.

Kırmızı boya diğer boyalardan farklı olarak biraz hacimli, çok katlı uygulanır. Ürün üzerine önce ince sulu tonda sürülmelidir, ikinci gerekiyorsa üçüncü

aşamada istenilen kalınlık verilmelidir. Yine diğer boyalarda olduğu gibi fırçanın üzerindeki su sürüklenir. Kesinlikle fırçanın kendisi bisküviye değıdirilmez. Kırmızı renkte çok dikkatli sürülmesi gereken renklerden bir tanesidir. Çok açık sürüldüğü zaman rengi uçar, turuncuya dönük çıkar. Çok koyu kullanıldığında da sır tutmaz. Boya sırla birlikte kayıp gider, boyanan objenin başka bir bölümüne yapışır, ya da fırından o bölge mat çıkar, yanar ya da atmalar yaparak boya bünyenin üzerinden kalkar ve o bölge boş kalır. Kırmızı; çinide, daha boyutlu boyandığı için, eser fırından çıktığında üzerine dokunulduğu zaman hacmi hissedilebilen tek renktir. Kırmızı hariç diğer tüm renkler yüzeyde kalır, kırmızı bombe yapar (Fotoğraf 33-34: Kırmızı Boya Uygulanmış Ürünler).

Açık tonda akıtma boyanan motifler üzerine daha koyu tonda noktalarla ya da çizgilerle taranarak süslemeler, gölgelendirmeler yapılabilir.

Yine akıtma boyamalarda siyah kontürün iç tarafına daha kalın ve motifin renginden daha koyu tonda ikinci bir kontür çekilebilir. Bu uygulamalar en çok kobalt mavisi ile yapılır (Fotoğraf 35-36: Tonlama ve

Gölgelendirme).

Objenin boyanması bittikten sonra sırlanır. Sır, çiniye su geçirmezlik kazandıran, örtücü camsı tabakadır. Sırlama su geçirmezliğin yanı sıra düzgünlük, estetik, sağlık ve temizlik, dayanıklılık ve boyaları koruma amacı için de yapılır. Sırrın özü erimiş kumdur. Toz haline getirilmiş sır, su ile karıştırılır. Şeffaf sır için kurşun, mat sır için çinko katılır. Renkli sır elde etmek için maden oksitler eklenir. Sır hazırlanırken toz sırcanın % 3'ü oranında selüloz katılıp, ovalaya ovalaya karıştırılarak homojen dağılım sağlanmaya çalışılır. Su konur, tekrar karıştırılır. 15 dakika bekletilir. Elle iyice karıştırılarak homojenleştirilir. İnce gözenekli elekten süzülür, sonra daha ince bir elekten ikinci kez süzülür. Bu klasik yöntemdir. Günümüzde teknolojiden faydalanılarak matkap ucuna takılan özel bir karıştırıcı yardımıyla içinde hiçbir pürüz kalmayana kadar karıştırılır.

Sırcanın kalınlığı ürüne göre değişiklik gösterir. İnce desenlerde sırça ince kullanılır, kıvamı 36 bome olmalıdır. Kabartma boyamalarda 38-40 bomeye çıkabilir.

Sırlanacak ürünün hatasız ve kuru olması gerekir. Sır yüzeye yeterince ve eşit kalınlıkta uygulanmalıdır. Sırcanın çok kalın veya ince olması boyaların akmasına neden olabilir. Sır altı pişirimi yapılmış olan çini üzerindeki boyalar akmış ise sır kalın gelmiştir veya gerekli sıcaklığın üzerine çıkmıştır. Boyalar sağa sola yayılmış ise fırça fazlasıyla bastırılarak sürülmüştür.

Sırlama daha çok sırça içine daldırılarak yapılır. Ürün, kenarlarından tutularak sırçaya daldırılır, ters çevrilerek düzgün bir yere konulur. Önce arka, sonra ön tarafındaki fazlalıklar kalın bir fırçayla yedirilir. Sırça tutmayan yerler, sırçaya batırılmış fırça ile onarılır. Vazo, sürahi ve tabakların ayaklarındaki sırçalar bir bıçakla kazınır ya da suya batırılmış bir süngerle silinerek temizlenir, fırınlama sırasında sırrın akıp çinilerin raflara yapışması önlenir (Fotoğraf 37: Ürünlerin Sırlanması).

Püskürtme yöntemi ile sırlama daha çok büyüklükleri nedeniyle elle rahat hareket ettirilemeyen ürünlerde kullanılır. Sırların içine belirli oranlarda sırcı boyalar katılarak renkli sırlar elde edilir.

Sırlanması yapılmış olan ürünler fırınlanmaya hazır hale gelmiştir (Fotoğraf 38: Sırlanmış Fırınlanmaya Hazır Ürünler).

Fırın; çinileri pişirebilmek amacıyla yapılmış, içi yüksek ısıya dayanıklı gereçle düzenlenmiş, tuğladan örülmüş ocaklardır. Ürünün fırına yerleştirilmesi için raflar, rafların boyutunu ayarlayacak raf mesnetleri, üçgen ayaklar ve ayak mesnetleri gerekir. Raf aralıkları fırınlanacak ürünün biçimine ve boyutuna göre ayarlanır. Bisküvi ve sırlı pişirmede ürünün ve sırların gelişmesi için yerleştirmenin çok dikkatli yapılması, fırın içinde hava dolaşımının çok iyi sağlanması gerekir. Fırın içi duvarları ile iki parça arasında en az bir buçuk, iki santimlik bir açıklık bırakılmalıdır.

Çiniler fırına belirli bir düzende yerleştirilir. Vazo, sürahi gibi dik formlar alttaki raflara, üçayaklar üzerinde, tabak ve çini karolar üst raflara yerleştirilir. Eşit boyuttaki ürünler aynı sırada yer alır (Fotoğraf 39-40: Çini Fırını; Raflar, Ayaklar ve Mesnetleri). Pişirme 900-950 °C’lerde yapılır. Genellikle ilk iki saat %50 oranında, yaklaşık 300°-400°C’de ısıtılır, daha sonra ısı %70-80 ve %100 oranına çıkartılarak pişirme sağlanır. Soğutma 160°C’lerde iken fırın açılır. Hızlı soğutma patlama ve sırların çatlamalarına neden olabilir ya da fırına zarar verebilir. Fırın sonrası boyalarda kuruma veya sırda matlık varsa; ya sırça ince gelmiştir veya fırın istenilen ısısından önce kapatılmış demektir.

Sonuç

Orta Asya kökenli bir Türk sanatı olan çini sanatı Uygur, Karahanlı, Gazneli, Fatımi ve İnan’da Büyük Selçuklular tarafından sürekli geliştirilmiş, Anadolu’ya Selçuklular eliyle taşınmıştır. Bu dönemde büyük bir atılım gerçekleştirilmiş ve nadide eserler ortaya konmuştur. Osmanlı döneminde ise çini sanatında doruk noktasına ulaşılmıştır.

Osmanlı döneminin çöküşüyle birlikte çini sanatı da önemini yitirerek bir duraklama dönemi yaşamıştır. Son yıllarda ise çini sanatı adına diğer geleneksel el sanatları ile birlikte büyük bir canlanma yaşanmaktadır. Günümüzde birçok üniversitede iki yıllık ve dört yıllık olmak üzere çini eğitimi veren bölümler bulunmaktadır. Yine devlete ait birçok özel kursta veya özel atölyelerde de çini yapımı öğretilmektedir. Geleneksel yöntemler kullanılarak icra edilen çini sanatında, bir objenin başlangıçtan çini formu almış bir ürün haline gelinceye kadar çok çeşitli ve zorlu aşamalardan geçilir. Bisküvi aşamasından başlayarak; desen delme, deseni kömürle basma, tahrir (deseni konturlama), boyama, sırlama ve fırınlama aşamasına kadar her adımda büyük bir emek gerektirmektedir. Bu kadim geleneksel Türk çini sanatını canlı tutmak ve gelecek nesillere bozulmadan

geleneksel yöntemleri öğreterek ulaştırmak Türk çini sanatı adına yükümlülüğümüzdür.

KAYNAKÇA

- Aker, S. (2010). *Çini Tasarımı*. Ankara: Detay.
- Altun, A., Arlı, H., Demiriz, Y., Demirsar-Arlı, B., Öney G., Sönmez, Z. (1998). *Osmanlıda Çini Seramik Öyküsü*. İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası.
- Altun, A. (2007). İznik Kazıları Işığında Osmanlı Çini ve Seramikleri. Gönül Öney ve Zehra Çobanlı (Ed.). *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (ss. 308-325). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Anılan, M. ve Rona, Z. (1997). Çini. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (Cilt. 1, 405- 408). İstanbul: YEM.
- Arık, M. O. (2007). Anadolu Selçuklu Toplum Hayatında Çini. Gönül Öney ve Zehra Çobanlı (Ed.). *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (ss. 29-69). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Arık, R. (2007). Selçuklu Saraylarında Çini. Gönül Öney ve Zehra Çobanlı (Ed.). *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (ss. 73-101). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Aslanapa, O. (1949). *Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi.
- (1965). *Anadoluda Türk Çini ve Keramik Sanatı*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- (1989). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi.
- Bakır, S. T. (1999). *İznik Çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu*. Ankara. T.C. Kültür Bakanlığı.
- (2007). Osmanlı Sanatında Bir Zirve İznik Çini ve Seramikleri. Gönül Öney ve Zehra Çobanlı (Ed.). *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (ss. 279-305). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Bakla, E. (2010). *İstanbul'un 100 Çini ve Seramik Sanatçısı*, (İstanbul'un Yüzleri Serisi-19). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- Çini, R. (1991). *Türk Çiniciliğinde Kütahya*. İstanbul: Uycan.
- Karpuz, E., Karpuz, H. (2007). Konya'da Bulunan Selçuklu Yapılarında Çini Süsleme. Feyzi Şimşek, Ahmet Kuş ve İbrahim Divarcı (Ed.). *Konya'daki Selçuklu Çini Örnekleri* (ss. 1-10). İstanbul: Selçuklu Belediyesi.
- Mülayim, S. (2007). Mimari Kişilik ve Çini. Gönül Öney ve Zehra Çobanlı (Ed.). *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (ss. 265-275). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ödekan, A., Kunt, M., Faroqhi, S. ve Yurdaydın, H. G. (2000). *Türkiye Tarihi* (3 Cilt). İstanbul: Cem.

- Öney, G. (1976). *Türk Çini Sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi.
----- (1987). *İslam Mimarisinde Çini*. İzmir: Ada.
- Öney, G. ve Çobanlı, Z. (2007). *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Özcan, M. (2007). *Rüstem Paşa Camii Çinilerinden Örnekler*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Selçuklu Belediyesi. (2007). *Konya'daki Selçuklu Çini Örnekleri*. Fevzi Şimşek, Ahmet Kuş ve İbrahim Dıvarcı (Ed.). İstanbul: Selçuklu Belediyesi.
- Sevim, S. S. (2015). *Seramik Dekorlar ve Uygulama Teknikleri*. Ankara: Nobel.
- Şahin, F. (1981). Kütahya Çini, Keramik Sanatı ve Yeni Buluntular Açısından Değerlendirilmesi. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 9(10), 259-306.
- Yetkin, Ş. (1986). *Anadolu'da Türk çini sanatının Gelişmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Araştırma-İnceleme

**ÇALIŞMANIN BÜROKRATİK VE RASYONEL
ÖRGÜTLENMESİNDE BEYAZ YAKALILAR¹**

Esra KÖTEN²

Öz: 1970’li yıllarla birlikte gelişmiş ülkelerde küreselleşmeye paralel olarak endüstriyel faaliyetlerin dünyanın farklı bölgelerine kaymasının sonucunda hizmetlerin ağırlık kazanmasıyla post-endüstriyel yapılar ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye ise, bu yapılardan farklı olarak, küresel ekonomiye entegrasyonu çerçevesinde hem küresel endüstriyel üretim ağı içerisinde yerini almış hem de bazı post endüstriyel uygulamalara sahne olmaya başlamıştır. Böylece ne tarımın, ne endüstrinin ne de hizmetlerin başlı başına belirleyici olduğu; geleneksel, modern ve post-modern niteliklerin iç içe geçtiği; milli ve küresel, endüstriyel ve post-endüstriyel arasında gidip gelen bir Türkiye ortaya çıkmıştır. Yeni uygulamalara rağmen, özellikle beyaz yakalıların çalışma yaşamında endüstriyel/modern/bürokratik/rasyonel/katı yapılar çalışmanın örgütlenmesinde belirleyiciliğini korumaktadır. Bu çalışmada İstanbul’da beyaz yakalı çalışanlarla yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular ışığında bu zeminin tartışılması amaçlanmıştır. Araştırma bulguları, bürokrasilerin katı, hiyerarşik, kurallı yapılarının ve rasyonelitenin verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim boyutlarının çalışma yaşamına egemen olduğuna işaret etmektedir. Esneklik taşıyıcısı uygulamalar, bu katı temele adapte edilmeye çalışılmakta; bu durum işveren ve yöneticilerin çıkarları doğrultusunda birbiriyle çelişen politikalar uygulanmasına ve çalışanların katı/esnek, dikey/yatay, bireysellik/takım ruhu gibi kavramların arasında sıkışıp kalmalarına neden olmaktadır. Bu karma ve karmaşık yapı, ne esnekliğin vaat ettiği özgürlüğün yaşanmasını, ne de katı sistemlerin belirli yollarını mümkün kılmaktadır. Sonuç olarak birbirine zıt olarak resmedilen iki sistemin çeşitli bileşenlerinin birlikte uygulanmasıyla beyaz yakalılar belirsizliğe ve güvencesizliğe mahkûm edilmekte, katı ile esneğin bir aradalığına dayalı bu sistemde giderek daha dezavantajlı hale gelmektedir.

¹ Bu çalışma yazarın “Endüstri Sonrası Toplumda Değişen Çalışma İlişkileri ve Türkiye’deki Yansımaları: Hizmet Çalışanları Örneği” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. esrakoten@gmail.com / ekoten@gelisim.edu.tr

Anahtar Sözcükler: Beyaz Yakalılar, Bürokrasi, Rasyonel, Post-Endüstriyel.

WHITE-COLLARS IN THE BUREAUCRATIC AND RATIONAL ORGANIZATION OF WORK

Abstract: The emergence of the post-industrial structures can be attributed to the reallocation and the eventual shift of the industrial activity to a plethora of regions around the world which, itself, was a parallel development to the globalization of the 1970's. Turkey, on the other hand, quite distinct from the above-mentioned structures, has witnessed various post-industrial practices as well as establishing herself in the overall world-wide production web within the framework of global economic integration. In consequence, a new Turkey has emerged where there is no observable dominance of agriculture, manufacturing or service industry; and furthermore, a perpetual ad-hoc medley of the notions such as traditional, post-industrial and nationalistic prevail. Despite the new practices, especially in the white-collar industry, the nature of the working life prevails due to established industrial / bureaucratic / modern / rational and rigid practices. This study, in light of the findings through in-depth interviews conducted with white-collar workers in Istanbul, aims at establishing and discussing the aforementioned platform. The study results lead us to conclude that the business arena is governed by rigid, hierarchical and prescriptive structures whereby the dimensions of rationality such as efficiency, calculability, predictability and control are compromised. While the more flexible new applications are subdued and hindered by the old established rigid structures, this apparently non-harmonized dual existence creates a conflicting environment between the employees and the employers who are driven by their own respective benefits. As a result, the white-collar worker is stuck in a conundrum of opposing concepts such as individuality vs. team spirit and flexible vs. rigid. This ill-defined unhealthy mixture of business practices neither fully procures the free environment promised by the flexibility nor the determined ways of the rigid systems. In conclusion, in a clash of seemingly opposing systems with disharmonious ingredients, the white – collar worker is becoming increasingly disadvantageous and condemned to a state of uncertainty and insecurity.

Keywords: White-collars, Bureaucracy, Rationality, Post-industrial.

Giriş

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında gerçekleşen dönüşümlerle artıdeğere kapitalist tarafından el konulması (Marx, 1867/1986) ve sermayenin giderek büyümesi karşısında işçilerin yoksullaşmasında, iş saatlerinin sınırlı bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Emeğin denetiminde ve parçalanmasında Taylorizmin ve Fordizmin etkileri, emek-sermaye ilişkilerinin ve sömürünün başka bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Modern toplumlarda Taylorist ve Fordist çalışma organizasyonu, Weber'in bürokratik yönetim tarzı ile paralellikler içermektedir. Endüstriyel ya da modern toplum yapısını "ikinci dalga" olarak isimlendiren Toffler'a göre Endüstri Devrimi'nin ardından

yaşanan değişimlerle ortaya çıkan ikinci dalga ülkelerinin en belirgin özelliklerinden biri, yinelenen ürünler ya da kararlar yaratmaya elverişli, hiyerarşik, kalıcı, tepeden-aşağı ve mekanik bir örgütlenmeye dayalı devasa bürokrasilerin gelişimidir (Frankel, 1987/1991).

1970’li yıllardan itibaren ise gelişmiş ekonomilerde endüstriyel yerine post-endüstriyel yapılanmaların getireceği köklü değişimlerden söz edilir olmuştur (Bell, 1973/1976; Toffler, 1980/1981; Halal, 1986; Swyngedouw, 1986; Lash ve Urry, 1987). Örneğin Daniel Bell’e göre post-endüstriyel toplumlarda beyaz yakalı çalışanların sayısı artacak, imalatta makine giderek daha çok insanın yerini alacak, mal üretimi yerine bilgi üretimi merkezi hale gelecek, böylece sınıf kavramı merkezi önemini yitirecektir (Bell, 1973/1976). Post-endüstriyel yerine ‘üçüncü dalga’ kavramını kullanan Toffler ise üçüncü dalganın gelişile, ikinci dalga toplumlarına hakim olan standartlaşmanın, senkronizasyonun, merkezileşmenin, maksimizasyonun, uzmanlaşmanın ve yoğunlaşmanın köklü biçimde değişmekte olduğunu ileri sürmüştür (Toffler, 1980/1981).

1965’ten 1973’e kadar geçen sürede Fordizmin ve Keynesçiliğin kapitalizmin çelişkilerini denetim altında tutmalarının olanaksız olduğunu giderek daha açık biçimde görülür hale geldiğini belirten Harvey, bu güçlüklerin ‘katılık’ kavramıyla yüzeysel olarak özetlenebileceğini ifade etmektedir. Bu katılık, kitle üretim sistemlerine yapılan büyük yatırımlara ve tasarımda esnekliği engelleyen uygulamalara dayanan sorunlar içermektedir (Harvey, 1990/2003). Castells’e göre de, tanımlanmış ilk kapsamlı örgütlenme eğilimi olan ‘Fordizm’den ‘post-Fordizm’e geçişle, kitlesel üretimden esnek üretime doğru bir geçiş gerçekleşmiştir (Castells, 1996/2005). Dikey bir yapılanmaya, hiyerarşik bir yönetime ve şirket içinde katı bir teknik ve sosyal işbölümüne sahip geleneksel şirket modelinin krizde olduğunu belirten Castells (1996/2005), şirketlerin, hızlı değişimlerin yol açtığı belirsizlik koşullarına uyum sağlayabilmek için örgütlenme modellerini değiştirerek dikey bürokrasiden yatay örgütlenmeye geçmekte olduklarını ifade etmektedir (Drucker’dan aktaran Castells, 1996/2005).

Endüstriyel toplumdaki post-endüstriyel topluma geçişle ortaya çıktığı iddia edilen özellikler genellikle, önceki dönemle net bir zıtlık üzerinden kurulmaktadır. Örneğin Halal’ın eski kapitalizm-yeni kapitalizm biçimindeki sınıflandırmasında karar verme süreci ‘otoriter komuta’ ve ‘katılımcı önderlik’ karşıtlığı ile sunulmaktadır. Lash ve Urry’nin ‘örgütlenmiş’ ve ‘örgütlenmemiş’ kapitalizm ayrımlarında ise, örgütlenmiş kapitalizmde sınıf çatışması ve müzakereler temelinde uzlaşa, örgütlenmemiş kapitalizmde ise “sınıf temelinde dayalı politikanın ve kurumların düpedüz gerilemesi” söz konusudur. Geçiş sürecini “ölçek ekonomileri temelli Fordist üretim” ile “çeşit ekonomileri temelli tam zamanında üretim” arasındaki karşıtlığa dayandıran Swyngedouw ise, kitlesel üretimin yerini küçük deste üretiminin, ürünlerde standartlaşmanın yerini çeşitlilik ve esnekliğin, işçinin tek görevi olmasının yerini çoklu görevlerin, ileri derece uzmanlaşmanın yerini görev ayrımının kaldırılmasının, dikey iş örgütlenmesinin yerini yatay iş örgütlenmesinin ve kısa süreli ya da hiç

olmayan işbaşı eğitiminin yerini uzun işbaşı eğitimi ve işbaşında öğrenmenin aldığını belirtmektedir (Harvey, 1990/2003, ss. 199-205). Böylece modern çalışmayı otoriter komuta, örgütlenmiş kapitalizm, Fordist üretim, bürokratik örgüt yapıları ve katılık; post-modern çalışmayı ise katılımcı önderlik, örgütlenmemiş kapitalizm, tam zamanında üretim ve esneklik sembolize etmektedir. Ancak her ne kadar birbirini kronolojik olarak izlediği varsayılan bu iki sistem birbirinden kopuk ve zıtlıklar içerir biçimde ele alınıyor olsa da, bu, ikincinin hiçbir açıdan birincinin devamı niteliğini taşımadığı ya da her iki sistemle özdeşleştirilen niteliklerin farklı yer ve zamanlarda iç içe geçmediği anlamına gelmez. Örneğin batılı anlamda endüstrileşme sürecini tamamlamamış ve gelişmekte olan ülkeler arasında kabul edilen Türkiye, zıtlıklar ile formüle edilen endüstriyel-post-endüstriyel, ikinci dalga-üçüncü dalga, modern-post-modern ve Fordist-post-Fordist yapıların arasında karma bir yapı içermekte, ne tümüyle biri ile ne de tümüyle diğeri ile ilişkilendirilebilmektedir.

Türkiye, gelişmiş ülkelerde 1970'li yıllarla birlikte küreselleşmeye paralel olarak endüstriyel faaliyetlerin dünyanın farklı bölgelerine kaymasının sonucunda hizmetlerin ağırlık kazanmasıyla ortaya çıkmaya başlayan post-endüstriyel yapılardan farklı olarak, küresel ekonomiye entegrasyonu çerçevesinde hem küresel endüstriyel üretim ağı içerisinde yerini almış hem de bazı post endüstriyel uygulamalara sahne olmaya başlamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de endüstrileşmenin istihdam yaratmadaki yetersizliği ve kentleşme hızının endüstrileşme hızından fazla olmasının sonucu olarak, hizmet sektöründe şişme ortaya çıkmaya başlamıştır. 1960'tan 1975'e kadar geçen sürede hizmet çalışanlarının nüfustaki payı % 15,4'ten % 25,1'e çıkmıştır (Boratav, 2010). 1980'lerden başlayarak "pragmatizmi, göreceliliği, kültürel melezleşmeyi, hazcılığı, tüketimi, önce kendini düşünmeyi" savunan, bireyi en yüce değer olarak gören ve Türkiye için yeni olan bir anlayış hakim olmaya başlamıştır (Bozkurt, 2006, s. 311). 1990'lı yıllardan itibaren ise Avrupa Birliği'ne üye olma çalışmaları kapsamında uyum politikaları artırılmış, böylece ne tarımın, ne endüstrinin ne de hizmetlerin başlı başına belirleyici olduğu; geleneksel, modern ve post-modern niteliklerin iç içe geçtiği; milli ve küresel, endüstriyel ve post-endüstriyel arasında gidip gelen bir Türkiye ortaya çıkmıştır.

Bu durumun günümüzde çalışma yaşamına yansımaları da 'katı' endüstriyel ve 'esnek' post-endüstriyel uygulamaların 'karma' bir birlikteliğini teşkil etmektedir. Yeni ekonominin çalışma yaşamına kattığı yatay örgütlenme, insan kaynakları, şirket kültürü, toplam kalite ve performans yönetimi, esnek çalışma örüntüleri gibi post-endüstriyel yapılarla ilişkilendirilen çeşitli uygulamaların beyaz yakalı çalışanların istihdamın çoğunluğunu oluşturduğu hizmet üretimine dayalı sektör ve şirketlerde yer almaya başladığı görülmektedir. Her ne kadar 'yeni' kavramlar beyaz yakalıların iş dünyasında yer almaya başlamış olsa da, Türkiye'de çalışma yaşamının temelini hala endüstriyel toplumların katı normlarının, Weber'in 'ideal bürokrasi tipi'nin ve modern toplumların rasyonalite ilkelerinin oluşturuyor olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de iş yaşamına yakın geçmişte dahil olan esnek uygulamalara rağmen,

çalışma yaşamının temelini hala nasıl katı bir temele dayalı olduğu Weber'in ve Ritzer'in kuramsal yaklaşımlarından hareketle, beyaz yakalı çalışanlarla yapılan derinlemesine görüşmelere dayanarak tartışılacaktır.

1. Bürokrasi ve Rasyonalitenin Dört İlkesi

Bürokratik yapılanmanın en belirleyici öğelerinden biri örgüt şemasının aşağıdan yukarıya doğru daralan bir piramite benzer şekilde kurulduğu hiyerarşik örgütlenmedir. Bürokrasilerde, "Görev hiyerarşisi ve kademeli yetki düzeylerine ilişkin ilkelere göre, küçük görevlilerin yüksek görevlilerce denetlenmesini sağlayan, iyice belirlenmiş bir ast-üst ilişkisi vardır" (Weber, 1946/1996, s. 291). Bu ilişki çeşitli düzeylerde çalışanları, sermaye mülkiyetinin özel ya da kamusal olmasına bağlı olmaksızın, üstlerinin yönetimine tabi kılmaktadır. Weber'e göre, hizmet hiyerarşisi içinde bir kariyer elde etmeye çalışan memur için, yükselme koşullarının kıdeme ya da sınavlara bağlı olarak mekanik bir biçimde belirlenmesi istenir bir durumdur; böylece çalışan düşük ücret karşılığında çalıştığı önemsiz işlerden giderek daha yüksek ücret karşılığında çalışacağı daha önemli işlere doğru adım adım ilerlemektedir (Weber, 1946/1996).

Her işin nasıl yapılacağına önceden belirlenmesi ve buna bağlı olarak yazılı kurallar ve belgelerin kullanımı da bürokrasilerin olmazsa olmazlarındandır. Öyle ki, bürokrasi, çoğu zaman gereksiz kağıt kullanımı ve kırtasiye işleri ile özdeşleştirilmiştir. Ancak bu belirlilik ve iş yaşamının belgeler ve dosyalar üzerinden yürümesi, iş ile özel yaşam arasındaki ayrımın da belirli sınırlara sahip olmasını beraberinde getirmekte, bu çerçevede bürokratik örgütlenme endüstri sonrası çalışma ilişkilerinin esnek yapısından kesin bir biçimde ayrılmaktadır. Weber'in ifadesiyle, bürokrasilerde "İlke olarak, resmi makam, evden; iş yazışmaları, özel yazışmalardan; ticari öz varlık, özel servetten ayrılmıştır" (Weber, 1946/1996, s. 292).

Bürokratik örgütlenmenin endüstriyel toplumla birebir örtüştüğü bir başka konu da uzmanlaşmaya dayalı işbölümünün kurumsallaşması ve buna bağlı olarak çalışanın sorumlu olduğu görevde azami verimliliği sağlama gerekliliğidir. Bu durumun hem mal hem hizmet üretiminde geçerli olduğu görülmektedir. Weber'e göre bürokrasilerde, görevlinin "işyerinde geçirmekle yükümlü olduğu zamanın sınırları kesin biçimde belirlenmiş olsa bile", resmi faaliyet, çalışanın "tüm çalışma kapasitesini kullanmasını" gerektirmektedir (Weber, 1946/1996, s. 293). Bu katı işbölümü iş ve sorumluluk tanımlarını netleştirmekte ve belirsizliği en aza indirmektedir.

Bürokrasiler yalnızca genel nitelikleri itibariyle değil, aynı zamanda kalıcılığı ve değişime karşı kapalı olma özelliği ile de oldukça katı sistemlerdir. Weber için bürokrasiler, "bir kez kurulduktan sonra artık ortadan kaldırılması en zor olan sosyal yapılardandır" (Weber, 1946/1996). Üstelik bu durum yalnızca yapının ortadan kaldırılmasının zorluğuna bağlı olarak ortaya çıkmaz, bürokrasileri özellikle kalıcı hale getiren şey çalışanların adanmışlıkları ve kuralları devam ettirme konusunda edindikleri alışkanlıktır. Weber, resmi

belgeleri imha ederek bürokratik yapının sonlandırılmayacağını, çünkü insanların disipline, alışılmış kurallara ve düzenlemelere duyduğu tutkunun değişmez olduğunu vurgulamaktadır (Weber, 1946/1996).

Bürokrasi, kim tarafından yönetildiğinden ya da kişisel çıkar ve kararlardan bağımsız olarak varlığını sürdüren, dolayısıyla da çalışanların kolaylıkla başkalarıyla yerlerinin değiştirilmesine izin veren uzun ömürlü bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Böylece, bu kişisellikten uzak örgüt yapısı belirli bir rotada yoluna devam ederken, çalışanların rolü kısa ya da uzun süreli ama niteliği itibariyle zorunlu olmayan, geçici aktörler olmakla sınırlı kalmaktadır. Çalışanlar, bu sistem içinde, kendilerine önceden biçilmiş rolleri oynamakta, bunların dışına çık(a)mamakta ve değiştirilebilir araçlara indirgenmektedir. Bu esneklik içermeyen aygıt, hizmet üretimi dinamiklerinin endüstri toplumundaki en net sembollerinden birini ifade etmektedir.

Weber'e (1968/1978) göre modern toplumlar geleneksel toplumlardan farklı olarak rasyonel ilkeler temelinde bürokratik örgütler halinde örgütlenmektedirler. Bu ilkeler endüstri toplumlarını karakterize eden çalışma örgütlenmesini biçimlendirmektedir. Modernleşme öncesinde alışkanlıklar, gelenekler ve değerlere bağlı olarak verilen kararların yerini, modern toplumda en verimli yolun belirlenmesi için hesaplamaya dayalı rasyonalite temelli kararlar almaktadır.

324

Rasyonalitenin pratik, teorik, özsel ve biçimsel olmak üzere dört türünden söz eden Weber, sonuncunun bürokrasilerdeki önemine dikkat çekmiştir. Bürokrasiyi biçimsel rasyonalitenin ta kendisi olarak gören Weber (Ritzer, 2001), bürokratik tahakkümün biçimsel olarak rasyonel olduğunu çünkü burada genel kuralların ve statülerin hakim olduğunu belirtmektedir. Tahakkümün en rasyonel tipi, yegane amacı sorunların çözümü için en kesin ve etkili araçları evrensel düzenlemeler kapsamında düzenleyerek bulmak olan bürokrasilerde bulunmaktadır (Kalberg, 1980).

Ritzer'e göre de, biçimsel rasyonalite, özellikle kapitalist ekonomi ve bürokrasi gibi büyük ölçekli yapılarda, amaçlar için araçların, bu yapılar ve onların kuralları tarafından belirlenmesi yoluyla kurumsallaşmıştır. Biçimsel rasyonalitede, insanlar belirli bir amaca ulaşmak için en iyi yolu ararken kendi araçları yerine optimum yöntemleri önceden belirleyen ya da onları keşfetmelerini sağlayan mevcut kuralları, düzenlemeleri ve yapıları kullanmaktadırlar. Kapitalist olan ve biçimsel rasyonaliteye dayalı olan bir ekonomik sistemde girişimcinin başlıca amacı sürekli kar elde etmek olduğundan, insani ve etik değerlere bağlılıktan çok bu karı artırma niteliğine sahip yöntemlerin kullanılması esastır; böylece biçimsel rasyonalitenin hakimiyeti, insani değerlerden soyutlanmış bir dünyada işçilerin köleleştirilmesini ve insanlıklarından yoksun bırakılmasını beraberinde getirmektedir (Ritzer, 2001). İnsanları belirli araçların seçimine yönlendirmek hatta buna zorlamak amacıyla yapılandırılan bürokrasiler, her görevin çok sayıda bileşene ayrılması ve her birimin ya da işçinin görevin yalnızca

kendilerine ait ve önceden kesin kurallarla belirlenmiş farklı bir kısımdan sorumlu olması esasına dayalıdır.

Rasyonalite, verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim olmak üzere dört bileşenden oluşmaktadır (Ritzer, 2001). Verimlilikte esas olan, amaca ulaşmak için en iyi sonuç verecek yöntemin belirlenmesi ve bunun uygulanmasıdır; buradaki temel mantık işi belirli bir yolla, belirli bir zamanda, hatasız olarak yapmaktır (Ritzer, 2001). İşçilerin verimliliğe en kısa yoldan ulaşmak için çalıştırıldığı bir ekonomik sistemde, yöneticilerin çalışanları yakından gözlemesi, en iyi tek yolun uygulanması için onları eğitmesi, kurum içi kural ve yönetmelikler aracılığıyla yüksek düzeyde verimlilik sağlamayı amaçlaması söz konusudur (Ritzer, 1993/1998). Burada verimliliğin aracı olarak karşımıza çıkan eğitim, denetim ve önceden katı bir biçimde belirlenmiş kurallar, endüstri toplumunda çalışma ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır.

Rasyonalitenin ikinci ilkesi olan hesaplanabilirlik, ürünlerin nicel özelliklerine verilen önemi içermektedir; burada mal ve hizmet üretimi için harcanan zaman, maliyet, ürünün miktarı gibi sayısal verilere ulaşmak büyük öneme sahiptir (Ritzer, 1993/1998). İşin ne kadar zamanda yapıldığı, üretimin her aşaması için ne kadar zaman ve maliyet gerektiği, elde edilen ürünlerin hangi sürede, kaç tane üretildiği ve satıldığı, sonuç olarak da kapitaliste ne kadar kazandırdığı, niteliğin önüne geçmektedir. Böylece çalışanlardan da daha düşük ücret karşılığında daha hızlı olmaları ve daha çok iş yapmaları beklenmektedir. Hesaplanabilirlik, kişisellikten uzaklaşmayı, dolayısıyla nesnelleşmeyi beraberinde getirmektedir. Weber'e göre, işlerin nesnel biçimde, hesaplanabilir kurallara göre ve kişiye göre değişmeyen bir biçimde yürütüldüğü bürokrasiler, insanlıktan uzaklaştığı ölçüde kapitalizme daha uygun hale gelmekte; sevgi, nefret ve tüm hesaplanamaz kişisel, irrasyonel ve duygusal öğeler işin ne kadar dışında tutulursa, bürokrasi o kadar olması gereken niteliğine yaklaşmaktadır (Weber, 1946/1996).

Rasyonalitenin üçüncü ilkesi öngörülebilirliktir. Çalışanların kurallara ve yöneticilerinin söylediklerine uymaları beklenmektedir ve bununla beraber tüm yaptıkları, üzerinde çalışılmış ve önceden belirlenmiş davranışları öngörülebilir özellikler taşımaktadır (Ritzer, 1993/1998). Bürokrasilerde sürpriz yer yoktur. Böylece yaratıcı ve yenilikçi düşünce ve uygulamalara açık olamayan, standartlaşmanın esas olduğu bir sistem ortaya çıkmaktadır. Hiyerarşinin hakimiyetinde olan, değişime ve çalışanların katılımına kapalı örgüt yapıları, her şeyin kesin ve katı bir belirlenmişlik içinde olduğu çalışma ilişkilerinin devamını sağlamaktadır.

Rasyonalitenin dördüncü ilkesi ise, insanın yerini ağırlıkla insansız teknolojinin almasına bağlı olarak gerçekleştirilen, denetimdir. Denetim ilkesine göre, çalışanlar, üzerine eğitim aldıkları sınırlı görevleri yerine getirmeleri, bu görevlerin ve kuralların dışına çıkmamaları ve belirlenmiş yöntemleri kullanmaları için kurumun çalışma tarzı ve teknolojinin artan kullanımıyla doğrudan ve açık biçimde denetlenmektedirler. Bürokrasilerde, teknolojik

araçların insanın yerini alması tehdidi denetimin en önemli araçlarından. Bunun temelinde ise teknik bilgiye sahip olmak ve onu kullanmak yatmaktadır (Ritzer, 1993/1998). Bürokrasilerde bilgiye sahip olmanın belirleyici önemini Weber şu sözlerle ifade etmektedir:

Bürokratik yönetim, esasında bilgi temeline dayalı denetim anlamına gelir. Onu, özellikle rasyonel kılan yanı da budur. Söz konusu bilgi, kendi başına yönetime olağanüstü güçlü bir konum sağlamaya yeten teknik bilgidir (Weber, 1922/2006, s. 57).

Weber, bürokratik yönetimi teknik olarak verimliliğin ve insanlar üzerinde otorite kurmanın en rasyonel aracı olarak görmektedir; ona göre idari örgütlenmenin saf bürokratik türü, kesinlik, istikrar, disiplinin katılığı ve güvenilirlik bakımından diğer yönetim türlerinin hepsinden üstündür (Weber, 1922/2006). Ona göre, tam bürokratikleşmiş bir yönetimde, doğruluk, hız, kesinlik, dosya bilgisi, süreklilik ve gizlilik optimum noktasına ulaşmaktadır (Weber, 1946/1996).

Özetle, Weber'in bürokrasi kavramında hiyerarşi, dikey örgütlenme, yükselme endeksli kariyer basamakları, yazılı kurallar, iş ve özel yaşam ayrımı, uzmanlaşmaya dayalı işbölümü, iş tanımlarının netliği, değişime kapalılık, çalışanların adanmışlıkları ve kuralları devam ettirme alışkanlıkları öne çıkmaktadır. Ritzer ise Weber'den hareketle rasyonalitenin verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim olmak üzere dört ilkesinin olduğunu belirtmektedir. Biçimsel rasyonalite temelli modern bürokrasilerin katı örgüt yapıları oldukları, modern endüstriyel toplumların çalışma yaşamında büyük ölçüde belirleyici oldukları anlaşılmaktadır.

2. Yöntem

Türkiye iş yaşamında bir yandan endüstri toplumlarına özgü katı uygulamaların devamına, öte yandan küreselleşmenin ve hizmet üretimindeki artışın etkisiyle post-endüstriyel toplumlarla ilişkilendirilen esnek uygulamalara sahne olmaktadır. Beyaz yakalı çalışanlar bu yeni karma düzenin önemli aktörleri haline gelmekte ve giderek işçi sınıfının yıllar içindeki kazanımlarının da kaybedildiği bir düzende proleterleşmektedirler. Bu nedenle bu çalışmada hizmet alanlarında çalışan beyaz yakalılarla yapılan derinlemesine görüşmelerden yola çıkılarak, çalışma yaşamının endüstriyel toplumlara özgü katı-bürokratik uygulamaları nasıl sürdürmekte olduğunun anlaşılması amaçlanmıştır.

Bu amaçla Türkiye'nin en önemli metropolü ve iş yaşamının merkezi niteliğindeki İstanbul'da 3 ay süreyle bir niteliksel araştırma uygulanmıştır. Araştırma otomotiv, gıda, ilaç, beyaz eşya gibi hem mal hem hizmet üretimi olan şirketlerde çalışan beyaz yakalı çalışanlarla yapılan derinlemesine görüşmelerden oluşmaktadır. Yaş ortalaması 32 olan 25 kişinin tümü lisans, 3'ü yüksek lisans mezunudur.

Araştırmanın temsiliyet iddiası bulunmadığından, görüşülenlere kar topu yöntemiyle ulaşılmış, açık uçlu sorulardan oluşan yarı-yapılandırılmış görüşme

formlarından yararlanılmıştır. Bire bir ve yüz yüze yapılan görüşmelerden önce görüşülenlere araştırma hakkında gerekli bilgiler ve kimlik bilgilerinin gizliliği ile ilgili güvence verilmiştir. Görüşülenlerden görüşmelerin ses kaydına alınması için izin istenmiş ve tüm görüşmeler kaydedilmiştir. Gerçekleştirilen 25 derinlemesine görüşme ortalama 40 dakika sürmüştür, görüşmeler 1’den 25’e kadar numaralandırılmıştır. Her görüşmenin kelime kelime deşifresi yapılmış ve elde edilen deşifre metinleri Atlas-ti yazılımı aracılığıyla analiz edilerek değerlendirilmiştir. Görüşmelerden aynen aktarılan ifadelerin sonunda parantez içinde görüşme numarası ile görüşülenin cinsiyeti, yaşı, çalıştığı sektör, çalıştığı pozisyon ve eğitim durumu bilgileri sıralanmıştır.

3. Bulgular

Yapılan görüşmelerde, beyaz yakalı çalışanların, literatürde katılık ve esneklik ile özdeşleştirilen kavramlara yönelik deneyim ve düşüncelerini öğrenmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda gerek doğrudan konu başlıkları ve açık uçlu sorular çerçevesinde, gerekse farklı konularda konuşma derinleştğinde anlatılanlar analiz edildiğinde, her ne kadar esneklik içeren yeni uygulamalar çeşitli oranlarda var olsa da, temeldeki katı yapıların halen varlığını sürdürmekte olduğu görülmektedir. Bu katılık ile kastedilen, endüstriyel dönemin ya da Fordist üretim biçiminin karakteristiği sayılan dikey, hiyerarşik, bürokratik organizasyon yapıları, kesin ve net olarak belirlenmiş kurallar ve standartlar gibi özelliklerin varlığıdır.

Görüşme çözümlenmelerinin analizi, çalışmanın anlamının, kariyer algısının, örgüt kültürünün ve ilişkilerin özünde halen katı ve değişmez bir norm kümesi olarak algılanıyor olduğunu göstermektedir. Özellikle organizasyon şemasının çalışmanın gerçekleştirildiği tüm şirketlerde belirgin bir hiyerarşi içerdiği görülmektedir:

“Bir pozisyonu aşip diğer pozisyona gidemezsin. Bir üstünüzi aşip diğer üstünüze gidemezsiniz.” (G18, E, 35, İlaç, Tıbbi Müessil, L).

Görüşülen beyaz yakalı çalışanların tamamı, bir iş yapmadan önce ve yaptıktan sonra mutlaka üstlerini bilgilendirdiklerini belirtmektedirler. Çalışanların inisiyatif kullanma alanlarının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Bu durum iş yapma biçimlerinde de son derece katı kurallara bağlı kalınmasını beraberinde getirmektedir. Bu belirlenmişliğin dışındaki hareketler “başına buyruk” olarak ifade edilerek olumsuzlanmakta, üstlere düzenli ve sürekli rapor verme işin olmazsa olmazı olarak görülmektedir:

“Eninde sonunda bir organizasyon şeması vardır, bir damar vardır. O damarda üst tarafa belirtmekle yükümlüyüm. Bilmesi gerekiyor.” (G21, E, 32, Otomotiv, Müşteri Temsilcisi, L).

“Nasıl kullanabileceğimiz, o inisiyatifimizin sınırının ne olduğu bildirilir. Sınırsız bir, hiçbir zaman, bütçemiz veyahut kendi kullanabileceğimiz bir inisiyatifimiz yok.” (G7, E, 38, Gıda, Satış Sorumlusu, L).

Görüşülenlerin, kademeler arasında keskin sınırlar içeren bu yapıyı içselleştirmiş olduğu ve bunu değişmez ve olması gereken olarak gördükleri

dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, dikey organizasyon yapısı yalnızca varlığını sürdüren değil, aynı zamanda çalışanlarca kurumsallıkla ilişkilendirilerek haklı bulunan bir yapıdır da:

“Çook yoğun bir bürokrasi var yani, birkaç iş, birçok iş yerinde çalıştım, burada bürokrasi çok fazla. Yani normalde de öyle olması gerekiyor, kurumsal firmada bürokrasinin olması gerekiyor.” (G22, E, 35, Otomotiv, Eğitim Sorumlusu, L).

“Sonuçta herkesin benim de tabii ki de yöneticim var, yöneticimin de rapor sunabileceği yöneticisi elbette bulunmakta. Benim aradaki yöneticimi yok sayıp direkt üst yöneticime gidebilmem ... aslında mümkün, ama bu kurumsal yapı içinde etik değil.” (G2, E, 27, Otomotiv, İK Uzmanı, L).

Ast-üst ilişkilerinin özellikle denetim, performans değerlendirme ve rapor verme konularında çok daha belirgin olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Yapılacak işle ilgili talimatlar, bilgiler, yapılması gerekenler şefler ya da müdürler tarafından verilmekte, işin sonucu yine onlar tarafından değerlendirilmekte, performanslar belirlenmiş kural ve iş yapma biçimlerine uygunluk ölçüsüne göre ölçülmekte ve çalışanların “geride mi, ileride mi” olduğu, genel grafiklerinin ne olduğu bunlara göre değerlendirilmektedir.

İş tanımlarında farklılığa ve bireysel uzmanlaşmaya yapılan vurgu da bu organizasyonlara egemen olan katılığın önemli bir göstergesidir. Görüşülenlerin çoğu uzmanlık alanlarının birbirinden net bir şekilde ayrılmış olduğuna dikkat çekmekte ve kimi durumlarda bölümlerde işbirliği olsa da yapılan işin birbirinden bağımsız olduğunu söylemektedir. Aşağıdaki ifade, işletmelerde işbölümünün ve iş tanımının niteliği açısından bürokratik yönetim modelinin hakim olduğunu gösterecek niteliktedir.

“Burada özellikle memurlarda kesinlikle herkesin iş tanımı vardır, gerçi mavi yakalı da öyle, yani herkesin standart bir işi, standart bir iş tanımı vardır... Oldukça dardır ve iş tanımları bellidir, yani kısa ve özdür, kim bunu yapıyor, bunu yapıyor, bitti. Yani geliştirmedeki bir memur mesela görevi, bir mühendisin görevi bir aküye bakmaktır; aracın aküsü üzerinde çalışır, sadece aküdür onun görevi, iş tanımı bellidir, akünün geliştirmesi, iyileştirmesi, çeşitli performansı arttırması, o kadar.” (G22, E, 35, Otomotiv, Eğitim Sorumlusu, L).

Organizasyonun yapılandırılmasında uzmanlaşmaya verilen önemin korunmakta olduğu, dolayısıyla farklı ve net görev alanlarının olması gerektiği inancının hiyerarşik yapıya olan inancı da beraberinde getirdiği görülmektedir. Görüşülenler genel olarak bir alanda uzmanlaştıkları ve buna bağlı bir işbölümü içinde çalıştıklarını belirtmektedirler. Böylece yöneticileriyle aralarındaki dikey ilişki, uzmanlaşmaya dayalı işbölümünün zorunlu bir sonucu olarak algılanmaktadır; nasıl çalışanın belirli sorumlulukları varsa, yöneticisinin sorumluluğu da onu denetlemektir:

“Hiyerarşik olmak zorunda... Yani şöyle diyeyim size bir kocaman halka çizin, halkanın içinde halkalar var, bazı yerler ortak nokta, venn şeması gibi, bazıları ise size aittir. Bana ait bir alana kimsenin girmesini istemem, aynı şekilde başka birinin alanına girmek istemem. Çünkü herkesin bölümü farklı. Onun için biz para alıyoruz.” (G21, E, 32, Otomotiv, Müşteri Temsilcisi, L).

Görüşülenlerin tümünün bu dikey örgüt şemaları içinde “yükselme” beklentisi içinde olduğu görülmektedir. Kariyer çizgisinin aşağıdan yukarıya uzanan ve sabırla tırmanılması gereken basamaklar içeren zorlu bir yol olduğu düşünülmektedir:

“Genel olarak da bi de o kemikleşmiş yapı içinde çok, çok uzun süre dayanabilen adamlar daha yukarılarda oluyo.” (G20, E, 30, Gıda, Satış Sorumlusu, L).

“Üstse üsttür yani, kimse burada ona itiraz edemez ... Hani daha üst kademelere geçmek istersin ama bunun için şefin ayağını kaydıramazsın bu iş yerinde, yani çünkü hiyerarşi çok keskindir.” (G22, E, 35, Otomotiv, Eğitim Sorumlusu, L).

Çalışmanın düzenlenmesine yönelik kurallara bakıldığında, yine genele hakim olan katılığın izlerini görmek mümkündür. İzinlerin, çalışma saatlerinin, işin yapılış biçiminin, izlenecek adımların son derece belirgin kurallarla kısıtlanmış olduğu ve çalışanların bu sınırların farkında oldukları görülmektedir. Örneğin izin dönemleri önceden yönetimce belirlenmekte ve çalışanlara yazılı olarak bildirilmekte, bu tarihler dışında izin alınması istenmemektedir. Mesai saatleri ve tatil günleri de sözleşmelerde yazılı olarak bulunmakta, böylece çalışan “minimum” çalışma süresini net olarak bilmektedir; ancak zamansal ve mekansal esneklikler yaratılarak çalışmanın yazılı olarak belirlenmiş sınırları aştığı görülmektedir. Kimi durumlarda mesaideki bu esnekliğin de sözleşmelerde belirlenmiş olduğu görülmektedir; örneğin görüşülenlerden biri, günde sekiz saat çalışmanın ve haftada iki gün izin yapmanın sözleşmeye göre bir gereklilik olduğunu, ancak kendisinin bu iki gün izni kullanamadığını belirtmektedir:

“Kullanamıyorum, ama bu da şirketin işe girerken söylediği şartlardan bir tanesi. Kendi içinde bir sözleşmeyle düzenliyor, siz de bunu kabul ettiğinize dair zaten bir sözleşme imzalıyorsunuz.” (G14, K, 30, Beyaz Eşya, Satış Temsilcisi, L).

Çalışanlar, genel işleyişle ilgili kuralların da belirginliğini vurgulamakta, bunları dışına çıkmanın mümkün olmadığını söylemekte, işe devam edilecekse belirlenmiş kurallara uyma yükümlüğünün altını çizmektedirler:

“Şimdi şirketin en büyük kültürü bi kere bizdeki her şey yazılıdır, nettir, şirket anayasası vardır. Sen bu anayasa çerçevesinde hareketlerini belirlemek durumundasındır, bunlar çok nettir.” (G23, E, 29, İlaç, Tıbbi Müessil, L).

Bu kurallar doğrudan işin yapılış biçimiyle ilgili olabildiği gibi, net olarak belirlenmiş şirket prensipleriyle ilgili de olabilmekte, pek çok konuda ayrıntılı olarak belirlenmiş kesin sınırlara rastlanmaktadır. Örneğin görüşülenlerin tümü, gizliliğin delinemeyecek bir kural olduğunu ve aksinin çok ciddi yaptırımlar getirdiğini belirtmektedirler:

“İlk başta bizim için önemli olan şirketimizdeki disiplindir ve gizlilik, prensiplerimiz arasında bulunmaktadır...” (G2, E, 27, Otomotiv, İK Uzmanı, L)

“Hani eğer o kuralların dışına çıkarsan bundan kötü şekilde etkileneceğini bildiğinden dolayı fazla çıkmamaya çalışıyorsun.” (G12, E, 28, İlaç, Tıbbi Müessil, YL).

Neyin nasıl yapılacağına yönelik kuralların yanında, bir de ayrıntılı olarak oluşturulmuş yapılmayacaklar, yani yasaklar listesinin de çalışanların çoğu tarafından olağan kabul edildiği görülmektedir. Bu yasaklar, alınan ücret bilgisinin diğer çalışanlarla paylaşılması gibi konulardaki gizliliğe verilen önemle ilişkili olabildiği gibi, çalışanlar arasındaki iletişimi de denetler nitelikte olabilmektedir:

“Masanızın üstünde şifrelerinizi bırakamazsınız. Herhangi yazılı bir kâğıt bırakamazsınız. Akşam çıkarken her tür yazılı detaya kadar hepsini kilitliyor olmanız lazım, bilgi güvenliği gereği. Bunların hepsi yazılıdır. Laptopunuzu kaybettiğinizde ilerlenecek adımlarından tutun da işte mail gönderdiğiniz kişilerde siz sorumlusunuz gibi detaylı kurallarımız var.” (G25, K, 26, Beyaz Eşya, İK Uzmanı, L).

“Kullanılmayacak kelimeler var, yasak kelimeler var... Mesela arkadaşlarla sohbet aşaması kesinlikle olmaz... Zaten böyle bi ufak bi kaçamak bile olsa asla affedilmeyen bir konudur. Ciddi kararlar vardır bu yönde. Kesinlikle müşteri ilişkilerini bile tartışamayız kendi aramızda.” (G15, K, 21, Beyaz Eşya, Müşteri Temsilcisi, L).

Genel olarak bu standartlara dayalı yapılanmanın, çalışanlarca fazla yadırganmadığı, bunu düzenli bir işleyişin ve kurumsallaşmanın gereği olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Yaptıkları işin net olması, belirsizlik alanlarının olmaması, standart prosedürlere bağlı kalınması, emeğin ve başarının ölçülmesinde ve karşılığının alınmasında da belirliliği beraberinde getirmekte, bu da çalışanlarca olumlu karşılanmaktadır.

“İnsanlar neyi, nasıl, nerde, ne zaman yapacağını çok iyi biliyorlar. Çok fazla böyle gri alan olmaz bizde. Dolayısıyla şirketimiz iyi durumda diye düşünüyorum yani bu konuda.” (G11, E, 44, Otomotiv, Uzman, L).

“Burda her masanın fiyatı vardır. Yani bu masadan ben kalktığımda sen gelsen bile okuduğun okul, bildiğin dil çok büyük bi şeye etki etmez, bu masanın değerini alırsın. Her masanın değeri vardır yani, kişinin değeri değildir yani.” (G6, K, 24, Beyaz Eşya, Muhasebe Uzmanı, YL).

Ancak, her şeyin tüm adımlarıyla belirlenmiş olması, hiç esnekliğe izin vermemekte, bu da bazı çalışanların sürekli aynı şeyi aynı şekilde yapmakla ilgili sıkıntı duymasını beraberinde getirmektedir. Özellikle eğitim seviyesinin yükselmesi, beklentileri, gelişim, inisiyatif kullanma ve kariyer yapma isteğini de yükseltmekte, standart masanın standart karşılığını kabul etmek daha zor hale gelmektedir.

“Çok monotonlaşıyor bir süre sonra, hiç böyle kendimi geliştirebileceğim, çok değişkenlik sağlayabileceğim bir işim yok. Dolayısıyla bir monotonluğa girmiş durumda, yani yaptığım iş belli oluyor...” (G6, K, 24, Beyaz Eşya, Muhasebe Uzmanı, YL).

Bunların yanında, yine katı sistemlerle ilişkilendirilen bireysellik vurgusunun da kimi durumlarda öne çıktığı görülmektedir. Bir yandan takım çalışması özendirilirken, diğer taraftan bireysel sözleşmeler, performans ölçümleri ve

ücretlendirmeler, çalışanlara bireysel rekabete dayalı bir başarı anlayışını ve iş ortamını dayatmaktadır.

“Tüm kurumsal şirketlerde olduğu gibi saçma sapan bir rekabet ortamı var. Şirketin aslında başka şirketlerle rekabet etmesi gerekirken es geçilen şey şirketin kendi içindeki insanların böyle rekabet etmesi.” (G20, E, 30, Gıda, Satış Sorumlusu, L).

“Satışçılar her zaman çok samimi değildiler. Çünkü rakibiz. Yani sürekli birbirimizden üstün olmak zorundayız... Herkes performansını biliyor. Yani atıyorum ben burada satış birincisiysem, X bi kişi sonuncuysa, benimle aynı zammı almasını ben de istemem. Herkes emeğinin hakkını alsın.” (G24, K, 35, Otomotiv, Satış Temsilcisi, L).

Araştırma bulguları esneklik taşıyıcısı uygulamaların, katı bir temele adapte edilmeye çalışıldığını; dolayısıyla katı ile esneğin bir aradalığına dayalı bir sistemde beyaz yakalının giderek daha dezavantajlı bir duruma mahkum edildiğini göstermektedir. Çalışanların nerede, ne zaman, nasıl çalışacakları belirlenmekte, iş düzenleri sıkı biçimde denetlenmekte, her işi aşama aşama nasıl yaptıkları kontrol edilmekte ve emekleri bunlara göre ölçülerek ödül ve yaptırımlar uygulanmaktadır.

Sonuç

Türkiye’de gerek mal gerekse hizmet üretiminin düzenlenmesinde şirketlerin son yıllarda post-endüstriyel dönemle ilişkilendirilen uygulamaları sıklıkla kullanmaya başladıkları görülmektedir. Bununla beraber 1970’lerden itibaren post-endüstriyel toplum (Bell, 1973/1976), üçüncü dalga (Toffler, 1980/1981) ve yeni ekonomi (Halal, 1986) gibi kavramlarla ifade edilen ekonomik ve toplumsal yapının, önceki dönemlerden keskin biçimde ayrıldığı, birçok anlamda kopuş niteliğinde olduğu iddia edilmektedir. Modern/endüstriyel toplumlarla ilişkilendirilen katı-bürokratik-rasyonel sistemlerin literatürde yeni uygulamalarla çeliştiği ortaya çıkmaktadır. Oysa Türkiye’de çalışma yaşamında bu birbirine zıt olarak kurulan iki yapının da niteliklerinin karma olarak yer aldığı görülmektedir. Yeni uygulamalar revaçta olsa da, bu ancak, Türkiye’de çalışmanın örgütlenmesinde post-endüstriyel yapının en fazla model alındığını gösterir niteliktedir. Çünkü temelde, endüstri toplumlarının katı-bürokratik yapısının zemini oluşturmayı sürdürdüğü görülmektedir.

İstanbul’da beyaz yakalı çalışanlarla yapılan derinlemesine görüşmeler, bürokrasilerin katı, hiyerarşik, kuralcı yapılarının ve rasyonelitenin verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim ilkelerinin çalışma yaşamındaki egemenliğini göstermektedir. Bu durum işveren ve yöneticilerin çıkarları doğrultusunda birbiriyle çelişen politikalar uygulanmasına ve çalışanların katı/esnek, dikey/yatay, bireysel başarı/takım ruhu gibi kavramların arasında sıkışıp kalmalarına neden olmaktadır. Bireysel sözleşmeler, gizlilik anlaşmaları, takım çalışması, kurum kültürü oluşturma ve yerleştirme çabaları ve insan kaynaklarının temsiliyet iddiası bir araya geldiğinde, beyaz yakalı çalışanlar yeni sistemin oldukça dezavantajlı bir grubu haline gelmektedir. Öyle ki, bu karma ve karmaşık yapı, ne esnekliğin vaat ettiği özgürlüğün yaşanmasını, ne

de katı sistemlerin belirli yollarını mümkün kılmaktadır; sonuç olarak birbirine zıt olarak resmedilen iki sistemin çeşitli bileşenlerinin birlikte uygulanmasıyla beyaz yakalılar belirsizliğe ve güvencesizliğe mahkûm edilmektedir. Böylece hızla proleterleşen bir beyaz yakalı çalışan grubu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bell, D. (1976). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books. (1973).
- Boratav, K. (2010). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2007*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Bozkurt, V. (2006). *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm: Bilgi, Ekonomi, Kültür*. Bursa: Ekin.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, V: I, Ağ Toplumunun Yükselişi*. (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi. (1996).
- Frankel, B. (1991). *Sanayi Sonrası Ütopylar*. (Çev. K. Durand). İstanbul: Ayrıntı. (1987).
- Harvey, D. (2003). *Postmodernliğin Durumu*. (Çev. Sungur Savran). İstanbul: Metis. (1990).
- Kalberg, S. (1980). Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History. *The American Journal of Sociology*, 85(5), 1145-1179.
- Marx, K. (1986). *Kapital: Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili. V: I*. (Çev. A. Bilgi). Ankara: Sol. (1867).
- Ritzer, G. (1998). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. (Çev. Ş. S. Kaya). İstanbul: Ayrıntı. (1993).
- (2001). The Weberian Theory of Rationalization and the McDonaldization of Contemporary Society. P. Kivisto (Ed.). *Illuminating Social Life Second Edition Classical and Contemporary Theory Revisited* (pp. 47-71). California: Sage.
- Toffler, A. (1981). *Üçüncü Dalga*. (Çev. A. Seden). İstanbul: Altın Kitaplar. (1980).
- Weber, M. (1978). *Economy and Society*. Guenther Roth and Claus Wittich (Ed.). *An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press. (1968).
- (1996). *Max Weber Sosyoloji Yazıları*. (Çev. T. Parla). İstanbul: İletişim. (1946).
- (2006). *Bürokrasi ve Otorite*. (Çev. H. B. Akın). Ankara: Adres. (1922).

Araştırma-İnceleme

TİYATRO ESERLERİ ÇEVİRMENİNİN ROLLERİ

Ayşe Şirin OKYAVUZ¹

Öz: Bu çalışmada, tiyatro eserlerinin çevirisinde ve sahnelenmesinde çevirmenin rolüne odaklanılmakta ve bir çevirmen olarak, Devlet Tiyatroları Repertuvarında yer alan iki farklı oyunun çevirilerinin sahneleniş süreçleri anlatılmaktadır. İlk bölümde, tiyatro eserlerinin yapısı ve dili üzerinde durulmuş, bunlar çevirmen ve çeviri edimi açısından irdelenmiştir. İkinci bölümde çeviribilimde, tiyatro eserlerinin çevirisine dair kuram ve uygulamaya ilişkin görüşler paylaşılmıştır. Üçüncü bölümde, tiyatro eserlerinin çevirisindeki zorluklara değinilmiştir. Tiyatro eserlerinin hem yazınsal eserler hem de sahnelenecek metinler olmasının çeviri sürecine yüklediği zorluklardan söz edilmiştir. Bu bölümde özellikle çeviri edimini şekillendirecek ve yönlendirecek kavram ve düşüncelere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, çevirmenin, çevireceği eseri seçimi, çeviri süreci ve sahnelenmeden önceki prova aşamasındaki konumu ve işlevleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde, ilk olarak, Türkiye’de bir çevirmenin tiyatro çevirmenliği yapmak istediği takdirde, bir tiyatro metnine nasıl erişebileceği; eseri çevirmeye karar vermeden önce nelere dikkat etmesi gerektiği; bir tiyatro eserini çevirmek için telifini almak için neler yapması gerektiği gibi konulara değinilmiştir. Daha sonra çeviri sürecinin nasıl şekillenebileceği ve yürütülebileceği örneklenmiştir. Bunu takiben tiyatro eserini sahneleyen ekibin bir parçası olarak, çevirmenin okuma ve sahne provalarında ve son olarak da sahnelenişte konumunun ne olabileceğine dair bilgi paylaşılmıştır. Amaç, tiyatro çevirisinde ve çeviri tiyatro eserlerinin sahnelenme sürecinde, çevirmenin, oyunu sahneleyen ekiple işbirliğinin ne kadar verimli olabileceğini ve bu işbirliğinin nasıl şekillenebileceğini, Türkiye’den örneklerle betimlemektir.

Anahtar Sözcükler: Tiyatro Eserlerinin Çevirisi, Sahnelenebilirlik, Sahnelenen Tiyatro Metni, Çevirmenin Roller.

THE ROLES OF A DRAMA TRANSLATOR

Abstract: This study concentrates on the role of the translator of drama and during the staging process, and entails a recitation of the staging

¹ Yrd. Doç. Dr. Bilkent Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü. yener@bilkent.edu.tr

processes of two translated plays in the Turkish State Theatre Repertoire. The first part of the study focuses on the structure and language used in drama from the translator perspective. The second section entails drama translation theories and applications in translation studies. The third part is an overview of the difficulties in drama translation, as well as a discussion of the major concepts used by translators to guide them in the translation process. The fourth section provides information about the choice of text to translate, the translation process itself, and the role and function of the translator in the rehearsal and staging processes. In this section, the focus is on how a translator can find a play to translate, procure the translation copyrights, what the translator should keep in mind when deciding to translate a play. Following a brief section on the translation process, the experiences and information concerning the status and role of the translator in the staging of two plays are detailed. The aim is to relay the benefits of working as a team including the director, the actors and the drama translator in the translation and staging process of a play and providing information about how this could be achieved in the Turkish example.

Keywords: Drama translation, Stage, Drama for the stage, Role of the translator.

Giriş

334

Tiyatro eserleri çevirisi, çeviribilimde önemli bir araştırma konusudur. Tiyatro eserlerinin çevirileri, hem bir metnin çevirisi, hem de sahnelenecek bir eserin aktarımında bir art metin oluşturma çabasını içinde barındırdığı için, diğer yazın çevirisi türlerine göre çok farklı yaklaşımlar gerektirebilmektedir.

Tiyatro eserlerinin çevirisi, iyi uygulama örneklerinde, iki aşamadan oluşmaktadır: İlk başta, sahnelenebilirliğini içinde barındıracak tüm özellikleri içermesi ve de yazılı bir metnin yazılı çevirisinin yapılması gerekir. İkinci aşamada ise, bu metnin “yaşayan” bir olgu olarak erek izleyiciye aktarılabilmesi için, sahnelenecek ekiple birlikte çalışarak, metni yeniden şekillendirmek önemlidir.

Tiyatro eserlerinin çevirilerinin sahnelenmesinde, çevirmenin rolü, işlevi ve benimsediği çeviri yaklaşımları önemli olduğundan, çeviribilimde tiyatro eserlerinin çevirisine dair kuram ve uygulamaya ilişkin görüşler paylaşıldıktan sonra, tiyatro eserlerinin çevirisindeki zorluklara ve çevirmenin uğraşını şekillendirecek ve yönlendirecek kavram ve düşüncelere yer verilmiştir. Bir başka önemli nokta ise, çevirmenin konumu ve işlevidir; Bu nedenle, oyun sahnelenmeden önceki prova aşamasında, tiyatro eserini sahneye ekibin bir üyesi olarak, çevirmenin konumuna dair bilgi ve deneyim paylaşılmıştır. Çevirmen olarak, farklı oyun çevirilerinin sahneleniş süreçlerini paylaştığımız bu çalışmanın başlıca amacı, tiyatro çevirisinde ve çeviri tiyatro eserlerinin sahnelenme aşamasında, çevirmenin, oyunu sahneye ekiple işbirliğinin ne kadar verimli olabileceğine ve bu işbirliğinin nasıl şekillenebileceğine dair görüşler paylaşmaktır.

1. Tiyatro Eserleri ve Dil

Tiyatrocular ve tiyatro uzmanları, “dramatik bir deneyimin”, insanlarda güçlü bir bağışıklık duygusu yaratabileceği; üzerinde düşünülen konulara yeni bir ışık tutabileceği; bazı fikirlere daha bilgili ve deneyimli olarak yaklaşmayı ve dolayısıyla da, daha iyi anlamayı ve kavramayı sağlayabileceği konusunda benzer görüşler paylaşırlar (Cockett, 1998; Powell, 1995).

Kimi zaman, söz konusu deneyim, çevrilmiş bir tiyatro eseriyle sağlanır. Bir tiyatro eserinin çevirisinin başarılı olabilmesi için, tiyatro metnindeki dinamik özün yakalanması gerektiği sıkça vurgulanan bir konudur. Bu bağlamda, D. Birch (1991, s. 12), hiçbir metnin tamamen “tamamlanmadığını”; anlamın evrilmeye devam ettiğini; hatta bir tiyatro eserinin sahnelenişine ne kadar özenilirse özenilsin, sahnelenmenin bile süreci tamamlamadığını vurgular. Sahnelenmeyle, yalnızca, belli bir zamanda, mekânda ve alıcıda farklı bir metin yaratıldığını söyler.

Çeviri tiyatro eserlerinin, aslında, katılımcıların (örn. izleyici, oyuncular, rejisör, oyun yazarı, sahne ekibi, çevirmen) her birinin çabalarıyla ortaya çıkan bir ürün olduğu aşikârdır. Ayrıca, hem yazımsal bir sanat, hem de bir gösteri sanatı söz konusu olduğu için, diğer yazın çevirisi türlerinden farklılaşmaktadır (Xu ve Cui, 2011).

İdeal olarak, her tiyatro eseri veya çevirisi sahnelenmek için kaleme alınır. Tiyatro metni, her ne kadar yazılı bir metin olarak ortaya konulsa da; performans bağlamında ele alındığında, yani sahnelendiğinde, söylem biçiminde bir değişikliği gerektirir. V. Herman (1995, s. 13), bu durumu, yazılı satırların konuşma dilinin dinamikleri çerçevesinde, evrilişi ve işlevsel türeşimi olarak tanımlar. J. House (1981, s. 172) ise, bir tiyatro metnindeki konuşmaların, performansta oyuncular tarafından konuşmak için yazılmış olabileceğinden ya da, okunurken “duyulmak” için kurgulanmış olabileceğinden söz eder. Dolayısıyla, yazılı ve sözlü ortamların iç içe geçtiği bir etkileşim söz konusudur.

Bu gibi düşünceler ışığında, tiyatro metnlerinin iki farklı bakış açısıyla ele alınabileceği söylenebilir. Bir tiyatro eseri, yazılı bir yazımsal eser olarak algılanabilir ve dolayısıyla sahnelenebilirlik potansiyeli göz ardı edilebilir. Diğer yandan, tiyatro eseri bir performansı gerçekleştirmek için kullanılacak metin olarak görülebilir ve yalnızca bu performans gerçekleştiğinde, (yani tiyatrodada) gerçek anlamda var olacağı savunulabilir.

Tiyatro eserlerindeki diyalogların, gündelik dilden farklılaştığını ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır (Short, 1996, 1998; Simpson, 1998). Bu konudaki çalışmalarda, tiyatro dilinin, “derlenip toparlanmış” bir konuşma biçimini yansıttığı (Herman, 1998, s. 24); “gerçek hayattaki kendicil dile benzeşmek için tasarlanmış” olduğu (House, 1981, s. 172) vurgulanır. Ancak, bu dilin, repertuarını, gerçek konuşma dilinden aldığı; dolayısıyla da bölümlenme ve etkileşim eksenlerinde de benzerlik gösterdiğinin altı çizilmektedir (Biber ve Finegan, 1992, s. 691).

Çevrilen ve yayımlanan bir tiyatro eseri değiştirilmez ve sabitse de, bu metine dayalı her bir sahneleniş farklıdır. Bu nedenle, uzmanlar, tiyatro eserleri çevirisini tanımlarken, bir yandan bir tiyatro metninin (kaynak metnin) dilsel ve kültürel bağlamda başka bir kültüre aktarımı olarak nitelendirirler; diğer yandan da, çeviri metnin (erek metnin), sahne gösterimini sağlayacak ve her bir sahnelenişte farklılaşacak bir metin olarak da değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yaparlar (Zuber-Skerritt, 1984, s. 9).

Bazı çeviribilimciler ise, “tiyatro çevirisi” kavramı ile, tiyatro eseri olarak sahnelenen eserlerin çevirilerini; “dram çevirisi” kavramı ile de yazın çevirisi gibi yayımlanacak eserlerin çevirisini ifade ederler; iki edimi ayırıştırarak çalışmalar yapmayı seçerler (Riera, 2010, s. 107).

Çevirmenin, tiyatro eserlerinin çevirisinde, dil ve kültürün aktarımının yanı sıra, tiyatro eserlerinin bu ikili doğasını ve kullanımını da göz önünde bulundurması gerekir. Bu nedenlerle de, tiyatro eserleri çevirisi kuramında farklı yaklaşımlar ve yöntemler geliştirilmiştir.

2. Çeviri Kuramında Tiyatro Eserlerinin Çevirisi

Tiyatro eserleri çevirisi, geçmişte, çeviribilimde ve tiyatro çalışmalarında çok araştırılmış bir konu değildir. S. Bassnett (1991, s. 99) tiyatro eserleri çevirisinin zorlukları hakkında çalışmaların azlığına; J. Che Suh (2002, s. 52) bu alandaki çeviri, uyarlama, sürüm gibi terimce karmaşasına açıklama getirilmediğine dikkati çeker. Belli bir dönemde, bu konuya ilişkin çalışmalarda, tiyatro eserleri çevirisinin dilsel ve kültürel bir aktarım olduğu eksenine odaklanılmış ve bu süreçteki yaratıcılık betimlenmiştir.

S. Aaltonen’in (2000) ve S. Bassnett’in (1990) bu konudaki çalışmaları, dilsel ve kültürel eksenleri kapsayan, ancak, bunun ötesinde, çevirmenin seçimlerini irdeleyen çalışmalar olarak, alana önemli katkıda bulunmaktadır. Çağdaş çeviri kuramında artık, kültürlerarası iletişim (Thurlow ve Tomic, 2002), tiyatro çevirilerinde kültürel aktarımda güç dengeleri (Alvarez ve Vidal, 1996; Bassnett ve Lefevere, 1998; Venuti, 1995) gibi konular tartışılmaktadır.

Çağdaş çalışmalarda ne gibi konuların üzerinde durulduğunu betimlemek açısından, bunlara birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. C. Marinetti ve M. Rose (2013), tiyatro eserlerinin çeviri ve sahnelenme sürecini betimledikleri ve bu bağlamda çevirmenin rolü üzerinde durdukları çalışmalarında, özellikle de alıcı odaklı bir bakış açısıyla edimin incelenmesine önem vermişlerdir. S. Maitland (2012), etik, aracılık ve yorumlama gibi eksenlerde tiyatro çevirisinde kültürel değerlerin evrimine dikkati çekmiş ve çevirmenin bu bağlamdaki rolüne odaklanmıştır. C. Boyle (2015), tiyatro çevirisi piyasasını da dikkate alarak, uygulamada, tiyatro eserinin “sesini bulma”nın zorlukları üzerinde durmuştur. K. Krebs’in (2014) çalışmasında, tiyatro ve film çevirilerini bir arada ele alarak çeviri ve uyarlama kavramları üzerinde durmuştur. R. Baines ve diğerleri (2011) ise, bu disiplinlerarası araştırma alanında uygulama, yöntem ve zorlukların bir yol haritası üzerinde çalışmışlardır. M. Laera (2011), tiyatro çevirilerinin bir ekip işi olduğuna vurgu yaparak, bu konudaki ortak çalışmaları

ve bunlardan doğan düşünceleri betimlemiştir. P. Boehm (2001), çeviri sürecini ve bunu takiben eseri sahneleyecek olan ekiple işbirliğini betimlediği çalışmada, bunun, bir tiyatro eserleri çevirmeni olarak, kendini geliştirmesine nasıl katkıda bulunduğunu anlatmıştır. M. Mateo (2002) ise, tiyatro eserlerinin çevirisinde güç ilişkilerini, söz konusu iki kültür arasındaki aktarımı ve bu süreçte yer alan ekiple çevirmenin rolünün ve işinin ne kadar örtüştüğünü tartışmıştır. H. Lee (2012), tiyatro çevirisinde metnin kültürel dilindeki kayıpların performansta nasıl giderilebileceği üzerinde dururken; J. Marco (2002), tiyatro çeviri eğiminde kullanılabilecek yöntemlere ilişkin öneriler getirmiştir.

Bu çalışmalarda, tiyatro çevirisi sürecindeki çok edimlilik ve edime getirilebilecek birçok farklı bakış açısı olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla, bu çalışmada, çevirmenin çeviri süreci (yazılı bir metnin, yazılı bir tiyatro metni olarak aktarımı); çeviri uyarılama süreci (yazılı çeviri metinden yola çıkarak sahnelenme aşamasına geçmeden önce yapılan tüm çalışmalar); çevirinin sahnelenmesi (artık sözlü bir metin olarak varlık bulan çevirinin sahnede gösterimi) betimlenmiştir.

Bu süreci betimlemeden önce ise, tiyatro çevirisinin kendine özgü özellikleri hakkında kuramsal bilgi verilmiş, daha sonraki bölümlerde ise betimlenen sürece açıklık getirilmiştir.

3. Tiyatro Eserleri Çevirisinin Özellikleri ve Zorlukları

Her çeviri, aslında, çevrilemez “ötekilik” ile çeviriyi yapma gereksinimi arasında, bir denge kurma edimi olarak betimlenebilir (Apter, 2006, s. 91). Çevirmenin ürününün yazılı bir metin olduğu, amacının da bu metnin sahnelenmesi olduğu durumlarda, bu çeviri süreci daha da karmaşık ve zorlu bir hal almaktadır (Graham-Jones, 2014, s. 135). Sahnelenmenin sadece bir ögesi olan dilsel düzgülü (yazılı çeviri metin) ve birbiri ile bağlaşıklık ve bağdaşıklık, iç içe geçmiş öğelerin bir araya gelmesinden oluşan bir sistematikte ortaya konan tiyatro eserleri çevirisinin zorlukları, farklı bakış açıları gerektirir (Bassnett, 1988, s. 120).

O. Tatu’ya (2011), göre en başarılı tiyatro eserleri çevirileri, kaynak metnin dramatik gücünün ve özünün asla göz ardı edilmediği örneklerdir. Araştırmacıya göre, tiyatro metni tiyatro söyleminin tek bir ögesini oluşturur; yani, kaynak metnin dili, görsel ve işitsel göstergelerin ağındaki tek bir göstergedir. Bir tiyatro eseri seslendirilmek, dile getirilmek üzere tasarlandığı için, bu yazımsal metinde, ton, vurgu, şive ve ritmin göstergelerinin olduğu bir dilsel düzgülü de yatmaktadır. Ayrıca, bu metin, oyuncuların sahnede kullanacağı bedensel hareketlerin de betimlendiği bir alt metnin üst metnidir. Çeviribilimci, bunları aktarması gereken çevirmenin, dilüstü düzeyde bilgisiyle, kaynak dilin tarih ve kültürünü yansıtacağını; dilsel düzeyde de, kaynak ve erek dillere hâkimiyetin önemini vurgular.

Tiyatro eserlerinin farklı bir zihinsel işleme gerektirdiğini vurgulayan J. Inngs (2000), başka yazımsal türlerde örtük olarak verilen birçok metinsel

özelliğın, tiyatro metinlerinde açık olarak verilebileceğini söyler. Araştırmacı, her çeviri ediminde zaten iki dilin dilbilgisel düzgüleri ile kısıtlanan çevirmenin, tiyatro eserleri çevirisi söz konusu olduğunda, erek dilde sözcükleri belirgin hâle getirmekle yetinemeyeceğini; aynı zamanda, hareketleri, el hareketlerini ve hatta oyunun kişilerinin tavırlarını bile belirginleştirmesi gerekeceğinden söz eder. Gerçek zamanda ve mekânda oynanan tiyatro eserlerinde, hem oyuncular arasında hem de oyuncularla seyirci arasında bir edimsel karşılaşma olduğunu vurgular. Bu nedenle de, tiyatro eserlerinin çevirisinde başka bir yorumlama katmanı olduğunu söyler. Bunun, kaynak metin, çeviri metin ve metnin sahnelenişi arasında, ara yüz etkisi gördüğünü ifade eder.

Tiyatro eserleri çevirisinde, sahnelenmek için çevrilmiş olan metinle sahnelenen metin arasında bir ayırım yapmak gerektiği öngörülür. Ancak, bu iki metnin de birbirini öncelmediği, ikisinin de araştırılmasının öneminden (Elam, 1980, s. 140) ve birbiriyile yakından ilintili metinlerden söz edildiğini (Elam, 1980, s. 157) unutmamak gerekir. Çeviribilimciler ile tiyatro uzmanlarının, birbirlerinden ayrı ve çoğu zaman ne yazık ki habersiz yürüttükleri çalışmalarda, daha geleneksel araştırmalar yapmayı, metine odaklanmayı tercih ederlerken; çağdaş araştırmalarda, göstergebilimin de etkisiyle, performanstaki iletişim unsuruna vurgu yapılmaktadır. Belki de en doğru olan yaklaşım, bir tiyatro eserinin, sahnelenebilirliği de içerdiği düşüncesinden hareketle, ikisini birlikte incelemek olacaktır.

Bu bağlamda, tiyatro eserleri çevirisinde bir takım kavramlar önem kazanmaktadır. Bunlardan biri, “sahnelenebilirlik” kavramıdır. Bu kavram, bir tiyatro metninin, “örtük, tanımlanamaz ve tanımlanamayan” (Basnett- McGuire, 1985, s. 101) özelliğini betimler. Bu kavram, aynı zamanda, tiyatro metninin sözel olmayan, kültürel ve sahnelenme öğelerini ve “bu metine dizgilenmiş hareketli alt metin” de içerir (Basnett, 1991, s. 102). Sahnelenmek için yazılan bir tiyatro metninin, “oynanabilir ve konuşulabilir” olması gerekir (Zuber, 1980).

Sahnelenebilirlik, metinsel bir bakış açısından, oyuncuların çeviri metnin diyaloglarını dile getirebilme akıcılığını içerir; bu anlamda, sahnelenebilirlik, “dile getirilebilirlik/konuşulabilirlik” veya “nefes boşluklarını ayarlamak” ile de ilgilidir (Basnett-McGuire, 1985, ss. 90-91). Bu kavram, performansta “ötekinin” aktarımında, örneğin, kaynak dildeki bir şiveyi, erek dilde bir şive ile karşılamak gibi, dil ve kültüre özgü özelliklerin giderilmesinde kullanılan bir çeviri yöntemi olarak da açıklanabilir. E. Espasa’ya göre (2000, s. 50), bir çeviri oyunun oynanabilirliği, sahnelenebilirlikle eşanlamlıdır.

Zaman içinde, bu soyut kavramın tam olarak tanımlanamadığını ortaya koyan çalışmalar da olmuştur. Dolayısıyla, metine odaklanarak, aslında sahnelenebilirliğin, kaynak metnin içinde dizgileştiği ve hatta bir tiyatro metninde sonsuz sahnelenebilir çözümlenmesi bulunduğu ifade edilmiştir (Basnett-McGuire, 1985, s. 102). Bu konuda yapılan çalışmalarda, çevirmenin, birçok çeviri sorunu ile karşılaştığı durumlarda, aslında kesit dillerin kullanımı,

cinsiyet ve sosyal statü belirten dillerin kullanımı gibi dilsel sorunların çözümlenmesi gerektiği vurgusu yapılmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelerek, ortaya konan çeviri metnin de performans öncesi okumalarda kullanılabilmesi savunulmaktadır (Bassnett, 1991, s. 111).

Bu çeviri türünde sıkça üzerinde durulan bir başka kavram ise, “dile getirebilirlik”, “söylenbilirlik” olmuştur. Bu kavramı “kolay bir şekilde sesletimle” özdeşleştiren P. Pavis (1992, s. 143), çevirmenin, telaffuzunu kolaylaştırmak için, metni sıradanlaştırmaması gerektiğinin altını önemle çizer. Bir eserin dile getirebilirliğinin sağlanması ile söz konusu eserin kolayca sesletilebilecek bir metin hâline getirilmesi arasında, fark vardır. Ayrıca, eğitimleri gereği sesletim uzmanları olan tiyatro oyuncularına, basitleştirilmiş bir metin sunmanın anlamı da olmayacaktır.

S. Aaltonen (2000, s. 43), sahnelenebilirlik, sesletim ve benzeri kavramların, aslında, bir tiyatro eserinin çevirisinde kullanılacak yöntemleri betimlediğini söyler. Araştırmacıya göre, aslında, bu kısıtlar göz önünde bulundurularak, kaynak metinden yer yer uzaklaşılması gereken durumlarda, çevirmene daha erek odaklı çeviriler yapması telkin edilmektedir.

Artgörümlü bir yaklaşımla yapılacak çevirilerde, çevirmen, çevrilecek metni yazımsal bir eser olarak algılayacaktır veya ileri görümlü çevirilerde, çevirmen, tiyatro metnini tamamen yeniden yapılandırarak, bir sahnelenebilirlik dokusu katacaktır (Van der Broeck, 1993, s. 105). Bu bağlamda, çevirmenin, izleyicilerin ilgisini çekecek yabancı oyunun dilsel, biçimsel ve metinsel özelliklerini ne kadar aktarabildiği önemlidir. Ancak, bunun da ötesinde, erek izleyicinin beklentilerini ve isteklerini ne kadar karşılayabildiği önem kazanmaktadır (Van der Broeck, 1993, ss. 105-106). Fakat her tiyatro eseri çevirisi, erek izleyicilerin beğenileri doğrultusunda uyarlanmamalıdır.

C. Finburgh (2011, s. 231) gibi alan uzmanları, sahnelenebilirlik, sesletilebilirlik, oynanabilirlik gibi soyut kavramlara karşı çıkarlar. Araştırmacıya göre, iyi bir tiyatro çevirisi, çeviri dili ile yazılmamış bir metindir. Aynı görüşü paylaşan J. Riera (2010, s. 107), çevirmenin erek dil ve kültüre hâkimiyetine vurgu yaparken; J. Wong (2012, s. 108) da, bu tür çevirinin, bir dünya görüşünü bir diğeriyle ikame etmeyi gerektirdiğine, çeviri ve kültürel bağlamlaştırmamanın önemine işaret eder. Bu bağlamda da, çalışmanın asıl odak noktası olan etkileşimli ekip çalışması konusu gündeme gelmektedir.

Son yıllarda, tiyatro eserlerinin çevirisi çalışmalarında, performansa yönelik metni oluşturacak olan çevirmenin görevi ve rolü gitgide daha da önemli bir konu olmuştur. F. Link (1980, s. 24) en başından beri oyun yazarı, çevirmen, danışman, yönetmen gibi kişilerin bir araya gelerek ekip çalışması yapması gerektiğinin altını çizenlerden biri olmuştur. S. Aaltonen (2000, s. 28), sahnelenecek metni yeniden şekillendiren ve kaynak metni farklı bir dil ve kültürde somutlaştıran tiyatro eserleri çevirmenin, aslında bir “yazar” olduğunu söylemiştir. P. Zatlin (2005, s. vii) de, benzer bir yaklaşımla, çevirmenin, eserin sahnelenmesinde de katkıda bulunabileceğini ifade etmiştir. D.

Johnston (2004, s. 36), çevirmen de performans ortamının bir parçası hâline gelirse, gerçek anlamda tiyatro dil etkileşimi sağlanmış olur derken, P. Zatlın (2004, s. 5), çevirmenin bir dramaturg gibi katkıda bulunabileceğine işaret eder. Yukarıda verilen bilgiler ışığında, bir sonraki bölümde, çevirmenin değişik rolleri, Türkiye’deki tiyatro camiasının gerçekleri ışığında betimlenmektedir.

4. Tiyatro Eserleri Çevirisinde Çevirmenin Rollerini

Öncelikle, sözü edilecek uygulamanın, bir tiyatro eserinin yayımlanacak çevirisini kapsamadığını açıklamak gerekecektir. Bir tiyatro eserini yayımlayacak yayınevi ile çalışacak çevirmenin, çeviri edimi, yazın çevirisi yapan meslektaşından bazı açılardan ayrışsa da, izleyeceği yasal adımlar ve süreç benzeşecektir. Çalışma bağlamında, çevirmenin, tiyatro eserlerinin çevirilerini sahnelenmek üzere bir ekibe sunmak veya bir tiyatronun repertuvarına dâhil ettirmek için çevirdiği durumlardan söz edilmektedir.

Türkiye’de, T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı Devlet Tiyatroları’nın çeviri eserleri repertuvarlarına dâhil edilmesi konusundaki teşviki ile Türkiye’de tiyatro eserleri çevirmenliğine gönül vermiş kişilere, tiyatro eserleri çevirisi yapma olanağı tanınmaktadır.

Devlet Tiyatroları Başdramaturluk birimi;

“Türk oyun sanatının yurt içinde gelişmesi, ilerlemesi ve yurt dışında yayılması sağlamak, duyurmak ve tanıtmak; Türk halkının dil ve kültürünü, yurt ve güzellik sevgisini, toplumun genel eğitim çizgisini yükseltmek; Türk halkının kültürünü destekleyerek temel değerler üzerinden doğru yargılara varmasını sağlamak; [...] Dünya klasiklerini, tiyatro sanatındaki yenilikleri tanıtmak; yabancı sanat adamlarıyla işbirliği yaparak, ülkemiz ve diğer ülkeler arasındaki kültürel işbirliğinin gelişmesine katkıda bulunmak” olan Devlet Tiyatroları amaçları ölçütleri ile çalışan ve bu görevin sorumluluklarını öne çıkarma amacıyla kurulmuş bir birimdir².

Türkiye’nin, tiyatro çevirmeninin, hem maddi hem de manevi anlamda, takdir edildiği ülkelerden biri olduğunun altının çizilmesi gerekir.

Devlet Tiyatroları Başdramaturluk biriminin web sitesindeki ifadeden de anlaşılacağı üzere, bu konuda gönüllü olan herkese kapıları açıktır. Oyun yazım biçimine, başvuru için gerekli belgelerin neler olduğuna, oyunu teslim ettikten sonraki sürecin tam olarak ne olduğuna dair ayrıntılı bilgi paylaşılmaktadır:

Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Başdramaturluk biriminin öncelikli görevlerinden birisi de yeni oyun yazarlarını, çevirmenlerini ve oyunlaştırma alanında çalışan kişileri teşvik etmek ve desteklemektir. Bu amaçla özgün, çevirdiğiniz ve/veya oyunlaştırmasını yaptığınız eserlerinizin değerlendirilmesi ve Devlet Tiyatroları arşivine kazandırılması için Başdramaturluk birimine önerebilirsiniz ve bu süreç içerisinde birim dramaturglarından yardım alabilirsiniz,³

² <http://www.devtiyatro.gov.tr/hakkimizda-basdramaturluk.html>

³ <http://www.devtiyatro.gov.tr/hakkimizda-basdramaturluk-2---ozgun-ceviri-oyunlastirma-eser-basvuru-degerlendirme-ve-surec.html>

Bu bilgiler ışığında irdelenecek konu birkaç alt başlık altında toplanabilir. İlk başta, tiyatro eserleri çevirmek isteyen kişilerin Türkiye’de hangi yollarla ve yasal süreçlerden geçerek bu edimi gerçekleştirebilecekleri betimlenmelidir. Çevirmenin eserle buluşması, çeviri süreci, provalar ve sahneleniş süreci ve tüm bunlarda çevirmenin rolü ve konumu üzerinde durulmaktadır.

4.1. Çevirmenin Çevireceği Eserle “Buluşması”

Bir tiyatro eserinin çevirisini yapmak isteyen çevirmen, Türkiye’de iki yolla bu sektörde yer alabilir. Birincisi, kendisi, Türkçeye çevirilmemiş olan bir tiyatro eserini tespit edip, bunu çevirmek için girişimlerde bulunabilir. İkinci bir olasılık da çevirmenin kendisini tanıtmaktır; böylece bir eseri çevirmek isteyen rejisör, çevirmene ulaşabilmektedir.

Bu aşamada, bu çalışmada da ayrıntıları ile betimlenen, çevirmenin tiyatro eserleri çevirisi kuramına ve uygulamasına hâkimiyeti önemlidir. Çevirmenin bu bilgiler ışığında eseri incelemesi, çevirisine yetkin olup olmadığına kanaat getirmesi gerekir⁴. Buna karar vermesi için de, söz konusu eserin birkaç sayfasını ve sahnesini çevirmesi iyi bir deneyim olabilmektedir.

Yasal olarak da, bir çevirmenin bir tiyatro eserini çevirebilmesi için öncelikle telif ajansı ile görüşmesi gerekmektedir. Çevirmen, bir eserin çevirisine rastlamamış olabilir, ancak, bu, o eserin çeviri hakkını, başka bir çevirmenin almadığı anlamına gelmeyebilir. Bu konuda dikkatli olmak gerekir. Türkiye’de bu konuda faaliyet gösteren en önemli ajans ONK Ajans’tır⁵: “Onk Ajans, tiyatro alanında faaliyet gösteren tek telif hakkı ajansıdır. Bunun doğal sonucu olarak, Türkiye’de sahnelenen oyunların hemen hemen yüzde sekseninin sözleşmesi Onk Ajans aracılığıyla gerçekleşmektedir.” Kendileriyle iletişime geçildiğinde eserler, telifleri, koşulları ve benzeri konularda ayrıntılı bilgi iletmekte, çevirmene eserin telifini almak konusunda destek vermektedirler.

İki olasılıkta da çevirmenin ilk önce eseri baştan sona okuması, çevirebileceğine kanaat getirmesi, telifini alması ve ancak bu süreçten sonra çeviriye başlaması gerekir.

4.2. Çeviri Süreci

Tiyatro eserlerinde çeviri süreci, süreci kimin başlattığına göre farklılaşacaktır. Burada iki olası durum vardır: Çevirmen ya metni kendi bulur, ya da rejisör çevirmeni bulur ve metni çevirmesini teklif eder.

⁴ Bu konudaki vurgum, kişisel deneyimimden kaynaklanmaktadır. Tiyatro çevirmenliğine başladığım ilk yıllarda, çok sevdiğim bir tiyatro eserini çevirmek için teklif almıştım. Çeviri sürecinde mizah çevirisini gerektiren oyunu çevirebilecek yetkinlikte olmadığını anladığım için ve mizahi tiyatro eseri çevirmek konusunda yeteneğim olmadığını fark ettiğimde ve eserin telifini aldığım için de bu eserin başka biri tarafından çevrilmesine engel olmamak için, telif ajansı ile iletişime geçip telifi iade etmek için gereğini yapmıştım.

⁵ <http://www.onkagency.com/vestige/content/drama/foreign-agencies>

4.2.1. Çevirmenin aracı olarak tiyatro eserine eriştiği durumlar

Birincisinde çevirmen, metni, yukarıda anlatılan yöntemlerden biriyle, çevirmek üzere edinmiştir ve bu çevirinin bir aracı, yani bu çeviriyi çevirmenden talep eden bir kurum veya kişi yoktur.

Her tiyatro eserinin çevirisi, bu tür eserlerin çevirisindeki genel zorluklara ek olarak, kendine özgü zorluklar da içerecektir. Örneğin, daha eski dönemlere ait eserleri çevirmek isteyen çevirmenler, zamansal uzaklık gibi zorlukların üstesinden gelmeye çalışırken; argonun kullanıldığı çağdaş eserlerde çevirmen farklı zorluklarla karşılaşacaktır. Bunlar, çevirmenin metin ile bir çekişme sürecinde üstesinden geleceği dilsel, kültürel, iletişimsel, aktarımsal vb. zorluklar silsilesidir. Bu çalışma bağlamında bunlara değinilmese de, aslında, bu, çeviri sürecinin en zorlu aşamasıdır.

Her şeyden önce, çalışmanın ilk bölümünde vurgulanan ve tiyatro eseri çevirisini, diğer yazımsal eserlerin çevirisinden ayıran bakış açısının benimsenmesi önemlidir. Çevirmen, gerek metindeki çeviri zorluklarını aşmaya çalışırken, gerekse sorunlu olmayan kısımların aktarımını gerçekleştirirken, düşebileceği en büyük tuzak yazılı metnin kurduğu tuzaktır. Çünkü aslında, tiyatro metni, okurla veya çevirmek için okuyan çevirmenle yazılı bir iletişim kurmayan sözlü bir metindir. Bu nedenle, çeviriyi yaparken, çevirmenin, metni “dillendirmesi” çok önemlidir. Çevirmenin, çevireceği metni, yüksek sesle okuması ve aynı şekilde çevirisini de yüksek sesle okuması şarttır. Bu bağlamda, kaynak metnin de erek metnin de “sesini” kendi zihninde duyan çevirmenin, yüksek sesle okuma ve çevirisini dillendirme aşamasını atlamaması gerekir. Çevirinin bir meslektaşına veya bir tiyatrocuya okunması da bir seçenektir.

Çeviri metine son hâlini verdikten sonra da, çevirmenin bu metine çok bağlanmaması; bunun, eserin, sadece bir olası çevirisi olduğunun bilincinde olması gerekir. Zira buna takip eden aşamalarda, eseri sahnelendiğinde, ilk taslak çeviride, küçük veya büyük değişiklikler yapılacaktır. Bu aşamalarda yapılacak olan değişiklikler, çevirideki hatalardan veya eksikliklerinden dolayı değil; her sahneleniş eserin bir başka “yorumunu” getirdiğinden yapılmaktadır.

Çeviri sürecinin bölünmemesi de önemlidir. Çevirmenin, teknik çeviride olduğu gibi satır satır bilgiyi değil de, bir ruhu, bir özü aktardığı tiyatro eserleri çevirisinde, çeviriyi hızlı yapmak eksiklik ve hataya neden olduğu gibi, yavaş yapmak da bazı eksikliklere neden olabilmektedir. Bu konu şu şekilde açıklanabilir: Bir kitap okurlar tarafından tek oturumda okunmayabilir, ama bir tiyatro eseri tek sahnelenişte icra edilecektir. Bunun, bir hikâyenin aktarım olduğunun bilinciyle çevirecek olan çevirmenin, o bütünlüğü kaybetmeden, bir süreklilik içinde çevirisini yapabilmesi önemlidir.

Çevirmeni, daha sonraki sahnelenme ve ekiple çalışma aşamasında, en zorlayan unsurlardan biri de, bu eseri çevirirken, aslında bütün eseri zaten zihninde, bir şekilde, sahnelemesi ve kurgulamasıdır. Bir kitabın çevirmeni, aklında kurguladığı ile alıcı veya okurun kurguladığı arasındaki farkı görmez veya

bilmez. Aynı şekilde, görsel-işitsel çeviri yaparken de yalnızca sözlü metine müdahale eden çevirmen, sonuçta, kendi çevirisinin nasıl bir izlenim yarattığını göremez; ancak, tiyatro çevirisinde iki farklı aşamada bu gerçekle yüzleşir.

İlk olarak, biraz sonra söz edilecek ekip çalışması aşamasında, hiçbir dahli olmayan ekibin kurulumunda çevirmen, gözünde canlandığı oyuncularla gerçekte bu rolü oynayacak oyuncular arasındaki farkı görecekler; ikincisi de, izleyicilerle aynı salonda çevirdiği sözlerin etkisini gözlemlediği sırada, kendi yorumu dışında yorumlarla yüzleşecektir.

Bu açılardan, çevirmen, kuramcıların yukarıda vurguladığı gibi, bir yazar kimliğine bürünür ve aynen tiyatro eserlerinin yazarları gibi kendi yorumunu bir başkasının ellerine teslim etmeyi de bilir. Genelde, çevirmene, yorumlaması için bir metin verilir; ancak, tiyatro eserlerinin çevirisi söz konusu olduğunda, başka çevirilerde karşılaşmadığı eşsiz bir deneyim içinde bulur kendini: Çevirmen artık yalnızca yorumlayan değil, aynı zamanda yorumlanandır.

4.2.2. Tiyatro eserinin, çevirmene, çevrilmek üzere teslim edildiği durumlar

Bazı durumlarda, belli tiyatro eserlerini sahnelemek isteyen ekipler, çevirmeni bulurlar. Bu durumlarda, çevirmenin çeviri süreci ve seçimleri, yukarıda sözü edilen durumdan, bazen kısmen, bazen de tamamıyla farklılaşabilmektedir.

Çevirmenin, önceki bölümde sözü edilen, çeviriyi yapabilmek konusunda kendini sınaması ve yasal süreci tamamlaması aşamalarından sonra, hangi rejisörle çalışacağı belli olan çevirmenin, çeviriye başlamadan önce belli bir yol haritası izlemesi gerekecektir.

Her yazımsal eser gibi, tiyatro eseri de belli bir ruha ve soluğa sahiptir. Bu nedenle de, her okur bunu zihninde kendine göre canlandıracaktır; kendi deneyimleri çerçevesinde şekillendirecektir. Çevirmen, bu okurlardan daha yetkin bir inceleme sürecini gerçekleştirirse de, oyun onun zihninde de belli bir şekilde canlanacaktır. Bir aracının söz konusu olduğu bağlamlarda ise, tiyatro eserinin, artık, bir ilk alıcısı vardır: Rejisör. Onun zihninde şekillenen sahneleniş de, çevirmenin çevirisini ve seçimlerini şekillendirir.

Bu bağlamda, genelde, çevirmenlerin emeğine saygı duyan tiyatrocuların, ekip çalışmalarında, çok başarılı oldukları söylenebilir. Yaptıkları iş nedeniyle, ekip içinde çalışma ruhuna hâkim, her bir elemanın katkısı ile oluşabilecek sahnelenişin çok daha iyi olacağını deneyimleriyle kavramış olan bu profesyonellerle çalışmak, bu anlamda bir zevktir.

Çevrilecek eserin rejisörünün belli olduğu durumlarda, çevirmenle rejisörün bir araya gelmeleri ve fikir alışverişinde bulunmaları önem kazanmaktadır. Genelde, bir rejisör, sahneleyeceği oyunu, ya başka bir ekibin sahnelenişinde seyretmiştir, ya da okumuş ve beğenmiştir. Bu bağlamda, çevirmen iki farklı şekilde hareket edecektir.

Eğer, söz konusu oyun, çevirmenin önceden çevirip bir repertuvara dâhil ettirebildiği oyunlardan biriyse, çoğu zaman çevirmenin ilk çevirisi ve rejisörün

oyunun sahnelenişi ile ilgili vizyonu zaten uyduğu için, yönetmen bu eseri seçmiştir. Çevirmenin ekiple birlikte yürüteceği süreç, bir sonraki bölümde değinilecek olan, düzeltim ve uyumlaştırma süreci olacaktır.

Ancak, çevirmenin, çevirmediği bir oyunu bir aracı sayesinde edindiği durumlarda, çevirmenin ve rejisörün çeviriye başlamadan önce işbirliği yapması önemlidir.

Bunun bir örneğinin kişisel deneyimlerimizden anlatılması konuya açıklık getirecektir. *Gözlerin Ardındaki Çocuk (The Child Behind the Eyes 1987)*, İsraili yazar Nava Semel'in bir oyunudur. Ankara Devlet Tiyatrosu'nca 2005 yılında ilk olarak sahnelenen tek kişilik oyun, daha sonra Türkiye'nin çeşitli illerinde ve tiyatrolarında izleyici ile buluşmuştur. Yönetmen Kemal Başar'a, oyunu ilk yönettiği Romanya'daki G.A. Petculescu'da da büyük başarı kazandırmış, aynı sahnelemede, eserin müziklerini besteleyen Kemal Günüş de övgüye değer bulunmuştur.

Trabzon'da, izleyiciyle buluştuğunda, oyun hakkında yazılan aşağıdaki tanım yazısından, eserin konusu kısaca özetlenmektedir:

Down sendromlu oğlunu acımasız dünyada bekleyen zorluklardan korumaya çalışan bir annenin çırpınışları... Korku ve yalnızlıkla baş başa kalan bir ailenin, hasta çocuk aracılığıyla nasıl masumiyetin altına girdiği... Tüm acılar ve yıkımlar karşısında bir kadının ne kadar güçlü kalabileceği... Hasta bir çocuğun bütün aileye yaşamın anlamını öğretmesi... Tüm bunları Fatma Öney bize muazzam oyunculuğuyla izletiyor. Oyunda insanın hangi milletten, hangi coğrafyadan olursa olsun özünde bir olduğunu, hep ortak acılara maruz kaldığını düşünüyoruz. Kendimizi başka insanların yerine koyup acılarını paylaşmaya, onları anlamaya çalışıyoruz. Dünyanın en unutulmuş en kuytu köşesinde, herhangi birisinin karşılaştığı acılar gün gelir bizi de bulur. Tabii bu, olaya duyarlı bir insanın bakış açısı. Ya kendinden başkasını düşünmeyen, sistem yarattığı, evrenin hasta mahlukları? Onlara da verilecek en güzel cevabı hasta çocuğun annesi veriyor: Dünya, cahil, medeniyetsiz insanlarla dolu. Taaa Spartalılardan bu yana. Toplumun bilim adamlarına ihtiyacı var. Başarısızlara değil (Uzun, 2010).

Bu oyunu, rejisör Kemal Başar tespit etmiş ve çevirtmek için, oyunun ruhunu yansıtabilecek bir çevirmen arayışına girmiştir. Kemal Başar çevirmen arayışını kendi sözleriyle şu şekilde anlatmaktadır:

Nava Semel ile Sibiu Uluslararası Tiyatro Festivali'nde tanıştım. Bana eserini kendisi verdi. O gece otelde okudum ve çarpıldım. O sıralar, Romanya'dan G.A. Petculescu da yönetmenlik teklifi yapmış, yöneteceğim oyunu sorup duruyor... Hiç duraksamadan "Gözlerin Ardındaki Çocuk" dedim. Oyun, geçen sezonun en iyi yapımlarından biri seçilerek, Bükreş'te özel olarak sergilendi. Birçok festivale katıldı, katılıyor. Neyse, bu arada metni Türkçe'ye çevirmesi için Şirin Yener'e verdim. Harika bir çeviri çıktı mı ortaya! Devlet Tiyatrosu repertuvarına girdi ve bir önceki Ankara Devlet Tiyatrosu müdürü Tayfun Eraslan, oyunu hâliyle bana önerdi, ben ona çoktan önermişim zaten! Bu sezon kapalı gişe oynuyor Ankara'da. [...] Birbirimizi iyi anladık sanıyorum... (Evren, 2006).

Türkiye’de tiyatro izleyicilerinin beğenisini kazanan oyun, yalnızca Ankara’da 2009 yılında Oda Tiyatrosunda 112. temsilini verdi ve daha birçok ilde turne yaptı⁶.

Oyunun çevirmeni ile rejisörü arasında ilk günden başlayan iletişim ve ekip çalışmasının, oyunun çevirisinin sahnelenebilirliği açısından büyük önem taşıdığı ortadadır. Bir oyunu çevirmek üzere okuyan çevirmenin, çeviriye başlamadan önce rejisöre sorması gereken birçok soru bulunmaktadır. Bunlara kısaca şu şekilde örnek verilebilir.

Yönetmenin söz konusu oyunla ilgili vizyonu, çevirmenin çeviri sürecindeki kararları etkileyecektir. Örneğin, seçilen oyuncuların sahnede hangi yaşta birini yansıtacağı önemlidir. Bazı oyunlarda bu bilgi açık olarak verilse de, kimi yönetmen daha yaşlı veya daha genç oyuncuları seçmeyi yeğlemektedir. Bu çevirmen açısından önemlidir; çünkü dile getirilecek diyalogların çevirisinde, belli bir yaş grubundaki bir kimsenin sözcük seçimlerini yansıtmaya için, diyalogları buna göre şekillendirmek zorunda kalacaktır.

Ayrıca, oyun bir tek çevirmenin metininden oluşmamaktadır. Çevirmenin metni, görsel ve işitselin üzerine kurulacağı metindir. Ancak, bu metni oluştururken görsel ve işitselden ne gibi destek alınabileceğinin bilinmesi önemlidir. Örneğin, söz konusu replik sırasında fonda müzik olup olmayacağı, sahne ışıklarının aydınlığı, duyguyu yansıtmaya yarayan araçlardır. Sahne ekibinden böyle bir destek alınmayacağı durumlarda, çevirmenin duygu yükü daha ağır ifadelerle yönelmesi; bunların olduğu durumlarda ise, duygu yükünün zaten bu öğelerle desteklendiğini bilerek, aşırılık yaratacak şekilde hem set, dekor ve sesle desteklenen duyguyu, bir de sözcük seçimleriyle vurgulayarak gereksiz “melodram” etkisi yaratmamaya özen göstermesi önemlidir.

Yukarıda verilen iki basit örnekten de anlaşılacağı üzere, hem çevirmenin hem de rejisörün, metne dair vizyonlarını paylaşmaları, ayrıntıları konuşmaları ve sahnelenecek eserin ortak bir çalışma olduğunun bilincinde olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, çevirmenin rolü önemlidir. Söz konusu metni erek izleyiciye aktaran çevirmen, kaynak metnin kendine sunduğu çeviri seçimlerinin ve olanaklarının bilincinde olarak, rejisörü bu konularda da bilgilendirebilecek bir dil, kültür ve tiyatro metni uzmanıdır.

4.3. Çevirmenin Okuma ve Sahne Provalarındaki Rolü

Tiyatro eserleri çevirisi söz konusu olduğunda, çevirmenin işi, eseri çevirmekle bitmeyecek; eğer sahneleyecek olan ekip bunu talep ederse veya uygun görürse, eserin okuma provalarından itibaren, sahne provaları aşamasında da katkıda bulunabilecektir.

Bu aşamada çevirmenin ne gibi roller üstleneceği, işleyişi yukarıdaki bölümde sözü edilen süreçlerden hangisine göre çevirinin yapıldığı ile doğrudan ilintilidir. Eğer, eser, örneğin, repertuvardan alınarak bir rejisör tarafından

⁶http://www.tiyatro.net/haber/3058/gozlerin_ardindaki_cocuk_112_ucurtmanin_kuyruğu_173_temsilleriyle_oda_tiyatrosunda.html

sahnelenmesi uygun görülen bir metinse, bu aşamada, çevirmeni bir yeniden düzenleme, editörlük ve bazen de belli bölümlerin yeniden çevirisini içeren bir süreç beklemektedir.

Bunun örneği, Rona Munro'nun *Cesur Kadınlar (Bold Girls)* adlı oyununun, 2002-2004 sezonlarında İzmir Devlet Tiyatrolarında sahnelenmesinden verilebilir. 1991 yılında, ilk olarak İngiltere'de *Scottish People's Theatre at Cumbernauld Theatre* tarafından sahnelenen oyunu, Lynne Parker yönetmiştir⁷.

Türkçe çevirisiyle, Rejisör Alev Kerimoğlu sayesinde, Filiz Övün, Nurhayat Boz, Nalan Sünger, Süreyya İdiz'in oyunculuklarıyla, ilk olarak İzmir Devlet Tiyatrosunda, 2002'de sahnelenmiştir. Eserde, İrlanda iç savaşının atmosferi içinde 4 kadının durumları irdelemektedir. Gündelik yaşamın sıradanlığında, kişisel yaşamlarına gömülmüş kalmış olan kadınlar, dış dünyada olup bitenlerle ilgilenmemektedirler⁸.

Söz konusu oyunu Devlet Tiyatroları repertuarında bulup, sahnelemek isteyen rejisör A. Kerimoğlu, çevirmenle iletişime geçmiş ve provalarda kendisinden destek istemiştir. Bu aşamada, çevirmenin bu oyunu aslında başka bir ekip için çevirdiği ve o ekibin vizyonuna göre şekillendirildiğinin vurgulanması gerekir. Kendi sahneleme vizyonuna uygun bularak, oyunu beğenen rejisör ile çevirmen, bu sefer ekiple birlikte çalışarak metinde değişiklikler yapmışlardır. Bu aşamada sahnelenebilirlikten öte, sahnede dillendirmek, replikleri "oyuncuların ağzına oturtmak" ve metinle ilgili soruları cevaplamak çevirmene düşmektedir.

Bu deneyimde, çevirmen, ilk okuma provasına gittiğinde ilginç bir gerçekle karşılaşmıştır. Oyuncular kendileri de yorumcu olduklarından, çevirmenin kaynak eseri yorumladığının bilincinde olarak, ondan "yorumunu" açıklamasını istemişlerdir. Her bir karakteri canlandıracak oyuncu ile çevirmen ayrı ayrı konuşma fırsatı yakalamış ve R. Munro'nun eserinde ve oyuncuların hâkim olmadığı kaynak kültürde, karakterlere dair bilgi paylaşmıştır. Hatta çevirmene, çeviri yaparken hiç aklına getirmediği sorular bile sorulabilmektedir. Örneğin, karakterlerin isimlerinin kaynak kültürdeki çağrışımları ve kökenlerinin ne olduğu sıkça sorulan bir sorudur.

Bu süreç, çevirmenin kaynak metine bağlı kalarak kurguladığı karakter repliklerinin, okura ve özellikle alan uzmanı olan tiyatro oyuncularına ne kadar ulaştığının bir yansıması hâline gelmiştir. Oyunculardan alınan dönüt çerçevesinde, çevirmen, kimi yerde bazı sözleri değiştirenken, kimi yerde bazı sahneleri elden geçirmesi gerekmiştir.

Bu bağlamda bir başka önemli öge ise, oyuncuların karakterlerine katmak istedikleri "ruh"tur. Örneğin, daha yaşlıca ve akli dağınık bir anne karakterini oynayacak oyuncu, metinde geçen kaynak kültüre ait bir göndermenin sesletiminde zorluk çektiğini; ancak, zaten metinde kimi yerde mizahi

⁷ <http://digital.nls.uk/scottish-theatre/bold-girls/index.html>

⁸ <http://www.paylasimmerkezi.com/adres-tel/12102-izmirdeki-tiyatrolar-semtleri-adresleri-telefon numaralari-oyunan-oyunlari-izmir.html#.VptvBfnhDIU>

unsurlarla yansıtılan bu karaktere mizah unsuru eklemek için, bu yanlış sesletimi aynıyla kullanacağını ifade etmiştir. Çeviri metinde, çevirmenin kaynak metni yansıtmak için kullandığı sadık çeviri yöntemi, bu örnekte, çevirmenin, çevirisinde hiç de amaçlamadığı bir şekilde, oyuncunun, karakteri canlandırmakta kullandığı farklı bir araç hâlini almıştır.

Ekip çalışmasındaki karşılıklı etkileşime daha birçok örnek verilebilir. Ancak bunlar bir sahnelenişe dair örnekler olacaktır; bu nedenle prova aşamasını açıklamak daha yerinde olacaktır.

Okuma provaları tek bir oturumda gerçekleşmemektedir. Bu bağlamda çevirmenin dâhil olabileceği prova süreçleri şu şekilde anlatılabilir:

a) İlk okuma provası: Bu aşamada oyuncular, yönetmen ve çevirmenin metnini okumuşlardır ve incelemişlerdir. Ancak, ekip etkileşimi gerçekleşmediğinden, ilk başta sade bir okuma yapılır. Bu okuma aralara girmelerle bölünür, belli kısımlar tartışılır, açıklamalar getirilir veya üzerinde düşünülmesi gereken konular not edilir. Çevirmenin bu bağlamda, metnini değerlendirmek, kaynak metinden yorumsal sapmaların olduğu yerlerde bunları ifade etmek (bu konudaki kararları çevirmen vermez yalnızca bunları bir uyarı mahiyetinde dile getirir) ve çevirisini ekibin vizyonuna göre yeniden elden geçirmek için neler yapabileceğini not etmek ve bunları ekiple paylaşmak gibi görevleri vardır.

b) İkinci okuma provası: Bu aşamada çevirmen ve oyuncuların elinde ekibin ortaya koymak istediği sahnelenişe uygun olarak gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş bir metin vardır. Bu ikinci okuma provasında çevirmenin rolü gerektiği yerlerde, yanlış anlamalar varsa, bu konuda uyarıda bulunmak, çeviri metinde ekibin isteği üzerine sözcük düzeyinde değişiklikler yapmaktır.

c) Sahne provaları: Çevirmenin, sahnelenişten önce ekip işleyişine dâhil olduğu son aşama, ilk sahne provasıdır. Gözünde canlandırdığı, ancak ekibin geri kalanı gibi sürece dâhil olarak şekillendirmediği sahnelenişle ilgili görevleri de vardır. Kimi zaman, çevirmenden, oyuncuların kostümlerinden sete kadar birçok konuda, kaynak kültürün uzmanı olduğu için, görüş istenebilmektedir. Bu konudaki yorumlarına da önem verilmektedir. Bunun ötesinde, artık oyuncuların kendi yorumlarıyla şekillendirdikleri karakterler, sahnede seslerini bulmuşlardır. Bu aşamada çevirmen, onların yorumlarına müdahale etmese de, çevirmenin kendi çevirisindeki değişiklikleri not etmesi, oyuncuların katkılarıyla metnin nasıl hayat bulduğunu deneyimlemesi açısından önemlidir. Eğer çevirisinin şekillendirilişine dair bir takım eksiklikler görüyorsa, bunları not ederek, bir sonraki çevirisinde benzer eksiklikleri gidermeye çalışması verimli olacaktır.

Yukarıda betimlenen süreç, birkaç deneyimde tekrarlanan olguların ve akışın anlatısıdır. Her çevirmenin, çalışacağı ekibin gerçeklerine, oyuna, kendi isteklerine göre farklı deneyimler de yaşayabileceğini vurgulamakta fayda vardır. Ancak, genelde, çevirmenin en az iki okuma ve bir sahne provasına katılması, kaynak eser, yazar ve kültür hakkında bilgi aktarması, çeviriyi, ekibin

istekleri doğrultusunda, gözden geçirmesi, çevirisini belli bir sahnelenme için uygun hâle getirmesi beklenmektedir.

4.4. Eserin Sahnelenişinde Çevirmenin Konumu

Eserin sahnelenişi, özellikle de ilk gösterimi, sanıldığı gibi aksine, artık işini bitirmiş çevirmen için çok rahat bir gün değildir. Tiyatro eserleri çevirmenlerinin saygı gördükleri Türkiye'deki tiyatro camialarında, genelde, çevirmen, ilk sahnelenişe davet edilir. Tiyatro ekibi, çevirmeni, o ortamda, eserin yazarının bir temsilcisi, hatta eserin Türkçe yazarı olarak görür.

Ekip ve izleyiciler de çevirmenin sahneleniş ile ilgili yorumlarını ve görüşlerini, önemli bir dönüt olarak görürler. Bu bağlamda, çevirmen, âdeta, eleştirmen rolüne bürünür. Kendi şekillendirdiği çeviri metnin başkaları tarafından yorumlanışında, yazar konumuna bir adım daha yaklaşmış olur ve belki de, genelde çeviriye müdahale edemeyen yazarın neler hissettiğini daha iyi anlar.

Bir eserin çevirisi ne kadar iyi olursa olsun, ekiple ne kadar iyi çalışılırsa çalışılırsa, aslında en önemlisi eserin izleyicilerden aldığı övgü veya yergidir. Çevirmenin, ekibin yalnızca bir parçası olduğu ve örneğin, yazın çevirisinde olduğu gibi, süreci tamamen veya en azından büyük çoğunlukla yönetmediği bir çalışma yapılmıştır ve bunun sonunda çevirmen, o ilk izleyiciye açık gösterimde, çevirinin ne kadar başarılı olduğunu (veya olmadığını) fark eder.

Bu bağlamda, bunun çok da zevkli bir deneyim olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Çevirmenin, bunca yazın ve prova aşamasından sonra, sözlerini ve tınısını ezbere bildiği oyunun bu ilk gösteriminde, seyircilerin tepkileriyle, sahnelenişin esere getirdiği o ek ışıltıyla yaşadığı bu deneyim, bu anlamda eşsizdir.

Bu bağlamda, çevirmenin ne kadar nesnel bir şekilde eserin çevirisini tartabileceği tartışılır. Örneğin, İstanbul'da sahnelenen bir oyunda, bir tiyatro ekibinin, eserin sahnelenişinden önceki bir hafta içinde çevirmene ulaştığı bir durumla bu konu açıklanabilir. Çevirmenin, kaynak metni çevirmek dışında, hiçbir aşamasında ekiple çalışmadığı bir eserin sahnelenişinde yaşayacakları ilginçtir. Söz konusu ekibin sahneleme yorumuna ilk defa şahit olan ve bunun kendi yorumundan çok da farklı olduğunu gören çevirmen için, bu da göz açıcı bir deneyimdir. 2015 yılında, daha önceden birçok farklı sahnelenişine tanık olduğum ve ekibin bir parçası olduğum bir oyunun galası için İstanbul'a davet edildim⁹. Bu gösterimde, yönetmen set ve dekor tasarımı kullanmamış; oyuncuya, oyunu seyirci ile iç içe oynatmış; ve oyunu hızlı bir tempoda sahneye koymayı tercih etmiştir. Bu deneyim, çeviri eserin böyle bir sahnelenme yorumu için, kimi yerde değiştirilmesi gerektiği izlenimini uyandırmıştır. Eğer, söz konusu oyun böyle bir hızla oynanacaksa ve görsel- işitsel (sahne dekoru, müzik vb) destek verilmeyecekse, bazı tümcelerdeki ifadelerin daha vurgulu bir şekilde verilmesi ve dolayısıyla, kimi yerde cümle yapılarının veya sözcük

⁹ Oyuna ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. <http://allevents.in/istanbul/g%C3%B6zlerind%C4%B1ndaki-%C3%87ocuk/1648303685387605>

seçimlerinin değiştirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Çevirmen olarak, bu metnin çevirisinden çıkabilecek farklı yorumları görmek de zenginleştirici bir deneyim olmuştur.

Ancak, performans olarak çok beğendiğim, yorum olarak takdir ettiğim bu sahnelemede, sonuç olarak ekip, çevirmenin rolünü biçen taraf olarak, bu sahnelemede çevirmene galadaki saygın bir izleyici olarak ve ekiple birlikte, oyun bitiminde sahneye çıkıp alkışlanacak bir “yeniden yazar” olarak rol biçmiştir. Bunun ötesinde bir destek talebi olmamıştır. Bu gibi deneyimler de, çevirmenin aslında tiyatro çevirilerinin akibetinde, ekibin biçtiği kadar rol oynayabileceğinin bir kanıtıdır. İşleyişte, çevirmenin rolü, ekibin kendisine biçtiği rolden ibarettir.

Sonuç

Tiyatro eserlerinin çevirisi, çevirmenler için, diğer yazımsal türlerin çevirisinden farklı bir takım kazanımlar ve deneyimler getirebilir. Bu çalışma boyunca ifade edilenler ve paylaşılan deneyimlerden yola çıkarak, son olarak şunlar söylenebilir: Tiyatro eserlerinin çevirisi, ilk aşamada, yazımsal eserlerin çevirisine benzer; ancak, bazı noktalarda kendine özgü özellikleri olan bir çeviri macerası olarak başlar. Çevirmenin daha ilk günden gözünde canlandığı oyun, kulağında çınlayan kaynak replikler, yine çevirmenin bilinçaltında bir ikinci erek sahnelenişin oluşmasına gebe dir. Kaynak metni özümseyerek çeviriye başlar çevirmen. Bu aşamada, tiyatro çevirilerinin kendine özgü özelliklerini, örneğin çalışmanın ilk kısmında belirtilen diyaloglar oluşturma çabasını, erek kültürde bir eser oluşturma çabası önemlidir. Çevirmenin kendi yetisi ve yeteneği çerçevesinde, bir çeviri ortaya konacaktır. Bunu takiben yaşanacak süreç ise, çevirinin çevirmene nasıl ulaştırıldığına, çevirinin sahnelenip sahnelenmediğine bağlı olarak değişecektir.

Sahnelenen bir çeviri eserde, ekibin çevirmenle birlikte çalışmak istemesi durumunda ise, çevirmeni ikinci bir çeviri macerası beklemektedir ve bu kez, çevirmen, farklı bir tür çeviri uğraşı içinde, ürününe yeniden şekil verecektir.

Bu bağlamda, belki de en ilginç olan konu da, çevirmenin tiyatro eserlerinin çevirisinin sahnelenişinde diğer çeviri türlerine göre farklı bir konumda oluşudur. Ekip elemanları, çevirmeni, kaynak eser ve kültürün uzmanı, erek metnin de yazarı olarak görürler. Bu da psikolojik olarak, eserle yakın bir bağ hissetmesine neden olacaktır. Diğer yandan da, çeviri, eserin sahnelenişindeki tek öğedir ve aslında, belki de, çevirmen olarak “sonucuna en az hâkim olduğu” çeviri türlerinden birini icra etmektedir.

Bu anlamda, çok zevkli ve değişken, çevirmenin kendini ve çevirisini geliştirmesi için olanak sağlayan bu alanda ürün vermek, çok güzel bir deneyim olabilmektedir. Ayrıca, çevirmen, kendileri de sürekli başka birinin sözlerini yorumlayarak sunan, bir kaynağı yorumlayan, hem buna sadık kalmaya çalışan hem de, ister istemez, kendilerini de ortaya koyan oyuncuların arasında, kendisini evinde hissedecektir... Çünkü sonuç olarak, o da her çeviri sürecinde aynı konumdadır.

KAYNAKÇA

- Aaltonen, S. (2000). *Time-sharing on Stage: Drama Translation in Theatre and Society*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Alvarez, R. ve Vidal, C. (Ed.) (1996). *Translation, Power, Subversion*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Apter, E. (2006). *The Translation Zone: A New Comparative Literature*. Princeton: Princeton UP.
- Baines, R; C. Marinetti, ve M. Perteghella. (2011). *Staging and Performing Translation: Text and Theatre Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bassnett-McGuire, S. (1985). Ways Through the Labyrinth: Strategies and Methods for Translating Theatre Texts. T. Hermans (Ed.) *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation* (pp. 87-102). London: Croom Helm.
- Bassnett, S. (1988). *Translation Studies*. UK: Routledge.
- (1991). Translating for the Theatre: The Case Against Performability. *TTR: Traduction, Terminologie, Redaction: Studies in the Text and its Transformations (Special Issue: Languages and Cultures in Translation Theories)*, 4(1), 99-111.
- (1998). Still Trapped in the Labyrinth: Further Reflections on Translation and Theatre. S. Bassnett ve A. Lefevere (Eds.). *Constructing Cultures* (pp. 90-108). Clevedon: Multilingual Matters.
- Bassnett, S. ve A. Lefevere. (1998). *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Biber, D. ve E. Finegan. (1992). The linguistic evolution of five written and speech-based English genres from the 17th to the 20th centuries. M. Rissanen, O. Ihalainen, T. Nevalainen ve I. Taavitsainen (Ed.). *History of Englishes: New methods and interpretations in historical linguistics*, (pp. 688-704). New York: Mouton de Gruyter.
- Birch, D. (1991). *The Language of Drama. Critical Theory and Practice*. London: Macmillan.
- Boehm, P. (2001). Some Pitfalls of Translating Drama. *Translation Review*, 62(1), 27-29. DOI: 10.1080/07374836.2001.10523796.
- Boyle, C. (2015). Theatre translation in performance. *Studies in Theatre and Performance*, 35(1), 105-106. DOI: 10.1080/14682761.2014.964978.
- Cockett, S. (1998). What's real in drama?. *NADIE Journal*, 22(2), 33-44.
- Elam, K. (1980). *The Semiotics of Theatre and Drama*. London: Methuen.
- Errington, E. (1991). Role playing and environmental issues. *Australian Journal of Environmental Education*, 7, 1-15.
- Espasa, E. (2000). Performability in Translation: Speakability? Payability? Or just Sale-ability?. Upton, C-A. (Ed.). *Moving Target: Theatre Translation and Cultural Relocation* (pp. 49-62). Manchester: St Jerome.

- Evren, C. (2006). "Kemal Başar: Bu hantallıktan kurtulmamız lazım". Erişim Tarihi: 17 Ocak 2016, <http://www.tiyatrodunyasi.com/2006/12/kemal-basar-bu-hantallıktan-kurtulmamız-gerek-cevahir-evren/>.
- Finburgh, C. (2010). The Politics of Translating Contemporary French Theatre: How 'Linguistic Translation' Becomes 'Stage Translation'. R. Baines, Marinetti, C. ve M. Perteghella (Eds.), *Staging and Performing Translation: Text and Theatre Practice* (pp. 230-248). Houndmills, England: Palgrave Macmillan.
- Graham-Jones, J. (2014). Anticipated Failure, or Translating Rafael Spregelburd's Plays into English. *Symposium*, 68(3), 135-146.
- Herman, V. (1995). *Dramatic dialogue: Dialogue as interaction in plays*. London: Routledge.
- Herman, V. (1998). Turn management in drama. J. Culpeper, M. Short ve P. Verdonk (Ed.). *Exploring the language of drama* (pp. 19-33). London: Routledge.
- House, J. (1981). *A model for translation quality assessment*. Tübingen: Gunter Narr.
- Inggs, J. A. (2000). Applying a Descriptive Translation Studies model to the analysis of individual dramatic texts: two case studies. *Language Matters*, 31(1), 32-52. DOI: 10.1080/10228190008566158.
- Johnston, D. (2004). Securing the Performability of the Play in Translation. S. Coelsch-Foisner ve H. Klein (Eds.). *Drama Translation and Theatre Practice* (pp. 25-47). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Krebs, K. (2014). *Translation and adaptation in theatre and film*. K. Krebs (Ed.). New York & London: Abingdon, Routledge.
- Laera, M. (2011). Theatre Translation as Collaboration: Aleks Sierz, Martin Crimp, Nathalie Abrahami, Colin Teevan, Zoë Svendsen and Michael Walton discuss Translation for the Stage. *Contemporary Theatre Review*, 21(2), 213-225. DOI: 10.1080/10486801.2011.561490.
- Lee, H. (2012). Translatability and untranslatability of Tae-sok Oh's theater. *Perspectives*, 20(2), 165-175. DOI: 10.1080/0907676X.2011.574063.
- Link, F. H. (1980). Translation, Adaptation and Interpretation of Dramatic Texts. O. Zuber-Skerritt (Ed.). *The Languages of Theatre: Problems in the Translation and Transposition of Drama* (pp. 24-50). Oxford: Pergamon Press.
- Maitland, S. (2012). Staging and Performing Translation: Text and Theatre Practice. *Translation Studies*, 5(3), 379-382. DOI: 10.1080/14781700.2012.701950.
- Marco, J. (2002). Teaching drama translation. *Perspectives*, 10(1), 55-68. DOI: 10.1080/0907676X.2002.9961433.

- Marinetti, C. ve M. Rose. (2013). Process, practice and landscapes of reception: An ethnographic study of theatre translation. *Translation Studies*, 6(2), 166-182. DOI: 10.1080/14781700.2013.777258.
- Mateo, M. (2002). Power relations in drama translation. *Current Writing: Text and Reception in Southern Africa*, 14(2), 45-63. DOI: 10.1080/1013929X.2002.9678124.
- Munro, R. (1991). *Bold Girls*. (Çev: A. Şirin Okyavuz Yener). Devlet Tiyatroları Başdramatörlük Oyun Arşivi. Ankara.
- Pavis, P. (1992). *Languages of the Stage: Essays in the Semiology of the Theatre*. New York: Performing Arts Journal Publications.
- Riera, J. B. (2010). The Adaptation of Seventeenth-Century Spanish Drama to the English Stage During the Restoration: The Case of Calderón. C. Gill (Ed.). *Theatre and Culture in Early Modern England, 1650–1737: From Leviathan to Licensing Act* (pp. 107-130). London: Ashgate.
- Semel, N. (1987). *The Child Behind the Eyes*. (Çev: A. Şirin Okyavuz Yener). Devlet Tiyatroları Başdramatörlük Oyun Arşivi. Ankara.
- Short, M. (1996). *Exploring the language of poems, plays and prose*. London: Longman.
- (1998). From dramatic text to dramatic performance. J. Culpeper, M. Short ve P. Verdonk (Ed.). *Exploring the language of drama* (pp. 6-18), London: Routledge.
- Simpson, P. (1998). Odd talk: studying discourses of incongruity. J. Culpeper, M. Short ve P. Verdonk (Ed.). *Exploring the language of drama*, (pp. 34-53). London: Routledge.
- Suh, J. C. (2002). "Compounding Issues on the Translation of Drama/Theatre Texts." *Meta: Journal des traducteurs [Meta: Translators' Journal]*, 47(1), 51-57, Erişim Tarihi: 17 Ocak 2016, <http://id.erudit.org/iderudit/007991ar>.
- Tatu, O. (2011). A Few Considerations on Drama Translation. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov Series IV: Philology and Cultural Studies*, 4 (53).
- Thurlow, C. ve Tomic, A. (2002). Editorial. *Language and Intercultural Communication*, 2 (2), 81-85.
- Uzun, B. (2010). "Gözlerin Ardındaki Çocuk Ankara Devlet Tiyatroları- Siz Sadece Kendinizi mi Düşünürsünüz?". Erişim Tarihi: 17 Ocak 2016, <http://www.tiyatronline.com/haberler/oyun-elestrisi/476/gozlerin-ardindaki-cocuk-ankara-devlet-tiyatrosu-.html>.
- Van den Broeck, R. (1993). Report. D. Delabastita ve L. D'Hulst (Eds.). *European Shakespeares: Translating Shakespeare in the Romantic Age* (pp. 105-109). Amsterdam: John Benjamins.
- Venuti, L. (1995). *The Scandals of Translation*. London: Routledge.

Wong, J. (2012). The Transadaptation of Shakespeare's Christian Dimension in China's Theatre-to translate, or Not to Translate?. L. Raw (Ed.). *Translation, Adaptation and Transformation* (pp. 99-111). London: Continuum.

Xu, J. ve C. Bo. (2011). Drama language translation. *Perspectives*, 19(1), 45-57. DOI: 10.1080/0907676X.2010.490301.

Zatlin, P. (2005). *Theatrical Translation and Film Adaption: A Practitioner's View*. Clevedon, Buffalo, and Toronto: Multilingual Matters

Zuber, O. (Ed.). (1980). *The Languages of Theatre: Problems in the Translation and Transposition of Drama*. Oxford: Pergamon.

Zuber-Skerritt, O. (1984). Translation science and drama translation. O. Zuber-Skerritt (Ed.). *Page to stage: Theater as translation*. Amsterdam: Rodopi.

Araştırma-İnceleme

**PERIODIC LANDSCAPE APPROACHES OVER
LANDSCAPE DESCRIPTIONS: OTTOMAN PERIOD
MINIATURES**

Esra ÖZHANCI¹
Zeynep R. B. ARDAHANLIOĞLU²
Hasan YILMAZ³

Abstract: Visual arts are the everlasting witnesses of different societies, different cultures, different belief systems and the time itself, and have accompanied all these elements and made it possible for them to be reflected to the present time. The Ottoman Miniatures are works of art that reflect the point of view on the daily life of a great civilization, its administrative, religious, socio-cultural ceremonies and situations, wars, natural and artificial elements and events, in other words, the life itself in that great civilization as well as being a treasure for the archives. These works of art, whose artistic value and importance are never denied, on one hand reflect the glory of their times when they were produced; and on the other hand, reflect the social life and the perception of the sceneries in the minds of their artists. The purpose of this study is to set forth the perception of the concept of landscape in those times and the change in this perception as well as the perception studies with a different viewpoint. It has been observed that the depiction of the miniatures has gone beyond a specific point of view and have presented the events and objects in a divine and imaginary world. The poetic atmosphere created within the presentation has mostly been provided by using natural elements and figures. Plants have easily been the complementary parts of any composition with their aesthetical properties. Plants have been indispensable elements of this world with their forms, calligraphic structures, flowers and colors.

Keywords: Perception, Landscape Perception, Miniature, Ottoman Depiction Arts.

¹ Araş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü. eoZHanci@atauni.edu.tr

² Öğr. Gör. Dr., Muğla Üniversitesi, Fethiye A.S.M Koçman M.Y.O., Peyzaj ve Süs Bitkileri Programı. zeyneprb@mu.edu.tr

³ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü. hyilmaz@atauni.edu.tr

PEYZAJ TASVİRLERİ ÜZERİNDEN DÖNEMSEL PEYZAJ YAKLAŞIMLARI İNCELEMESİ: OSMANLI DÖNEMİ MİNYATÜRLERİ

Öz: Farklı toplumların, farklı kültürlerin, farklı inançların ve zamanın adeta bir tanığı görsel sanatlar, bunların hepsinin dönüşümüne ve değişimine eşlik etmiş, günümüze kadar yansıtılmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda arşivsel doküman özelliği taşıyan Osmanlı dönemi minyatürleri ise, bir medeniyetin günlük hayata, idari, dini, sosyokültürel seramoni ve durumlara, savaşımlara, doğal ve yapay unsurlara ve olaylara, yani hayatın kendisine bakış açısını yansıtan eserlerdir. Sanatsal değerleri yadsınamaz derecede önemli olan bu eserler, bir yandan üretildikleri dönemin şaşaasını yansıtırken, diğer yandan toplumsal hayatı ve sanatçının gördüğü manzaranın zihninde oluşturduğu algıyı aksettirmiştir. Algı çalışmalarında önemli bir yer tutan peyzaj algısı, çok sayıda faktörün yanında toplumsal yapının da etkisiyle şekillenmektedir. Aynı toplum içinde yaşayan bireyler, benzer bilişsel ve algılar süreçlerden geçmekte, benzer tepkiler sergilemektedir. Dolayısıyla sanatçıların eserlerine aktardığı peyzaj tasvirlerinin yapısı, aynı zamanda dönemin toplumsal yaklaşımlarını da aynasıdır. Bu çalışmanın amacı; minyatür eserlerde tasvir edilen peyzajlar yoluyla, Osmanlı dönemi üzerinden peyzaj algısının ve değişiminin ortaya konması ve algı çalışmalarına farklı bir açıdan bakılmasına imkan sağlamaktır. Görülmüştür ki; minyatürlerin sahip olduğu anlatım, belli bir bakış açısının ötesine geçmiş, olayları ve nesnelere ulvi ve hayali bir dünya içerisinde sunmuştur. Sunum içerisinde yaratılan şiirsel ortamı, çoğunlukla doğal öğeleri ve figürleri kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Bitkiler, estetik özellikleri ile kolaylıkla her tür kompozisyonun bir parçası ve çoğunlukla tamamlayıcısı olmuştur. Kullanılan bitkiler; formları, kaligrafik yapıları, çiçekleri ve renkleri ile bu dünyanın vazgeçilmezi olmuşlardır.

Anahtar Sözcükler: Algı, Peyzaj Algısı, Minyatür, Osmanlı Tasvir Sanatları.

Introduction

Landscape panoramas and figures have been the most important part of man's figurative portrayals from past to present. Humans have depicted the images and parts on mural pictures, rugs and carpets, fabrics and handiworks, tiles, wood carvings and glass around his surroundings, which they see and put forward. It has been possible to observe this kind of reflections in all the societies imbedded in history and some parts of them have come until today. In this context, Ottoman miniatures are the examples of Ottoman art which leaves important traces in the history of art.

In this study; miniature, which is one of the Ottoman arts of description, is discussed in terms of landscape parts and their portrayals of items which have an important part in most works of art. Traditionally, miniatures are works that are practiced on a wide range of themes. However, as it is discussed ,in this study, in terms of the elements of landscape, the emphasis has been put on the

works having this type of elements. We have benefitted from And (2004) in the procurement of the works subjected to evaluation.

Ottoman Miniature consists of six phase. Indubitably, like most branches of art, miniature has also undergone changes and transformation during these phases technically and aesthetically. However, considering this study also required specialization, the issue is not handled in this respect.

1. The Miniatures of Ottoman Period

The term miniature derives from 'minium'- a red paint - used to emphasize the initials of the beginnings of the parts in handwritten books of medieval Europe and describes the ornamentations in question. Later, deriving from the Latin word 'miniare', it became 'miniatura' and passed on to French as 'miniature' The term is used to describe the illustrations on handwritten books in process of time and walked into Turkish from Western languages. However, It is seen that 'tasvir - portrayal' or 'nakış - vignette' are used in Ottoman sources instead of the term 'miniature' (Mahir, 2005, p. 15; Yener, 2012, p. 171).

The reason why the arts involving 'miniature' are described as portrayal not as painting is not only due to the fact that it is practised solely on paper but also it has a figurative meaning rather than carrying the elusiveness of painting. There is an art of emulation over a model especially in the portrayals of living beings, nature and buildings (And, 2004, p. 13).

In Turkey, three different types of art have developed depending on the various social environments; villagers' art in rural areas, the art in provinces and the art in cities and metropolis which are the capitals of Ottoman Empire, with miniatures in. The city art developing in Istanbul, Bursa and Edirne comes into existence in two different settings as; the paintings of court muralists and those of the bazaar artists. The information on pre-Ottoman portrayal art is rather insufficient (And, 2004, p. 13).

Ottoman painting and miniature developed after the conquest of Istanbul. A great number of works which are made between the period of Sultan Mehmet, the conqueror and 19th century, have reached the present day (Karakaş and Rukancı, 2008, p. 4).

1.1. Landscape in Ottoman Miniature

The development of Ottoman miniature art occurred in six stages (Atıl, 1980, p. 139; And, 2004, p. 33).

1. Formation Stage; The period of Mehmet II, Bayezid II and Selim I (1451-1520)
2. Transition Stage; The period of Suleyman I and Selim II (1520-1574)
3. Classical Stage; the period of Murat III and Mehmed III (1574-1603)
4. Late classical and stagnation stage; 17th Century (1603-1700)
5. Second classical stage or Neo-classical stage; The period of Ahmet III and first half of the 18th century (1700-1750)

6. The ending of Ottoman miniature; until the end of 19th century (1750-1900). As well as the development in art centres in the states, Istanbul -the capital of the empire- is also witnessing intensive activities. Sultan Mehmet, the conqueror had artists brought from Italy including Gentile Bellini. The large-minded, military genius is also into science and art to a great extent. He had Bellini make his oil-paint portrait, and Contanza da Ferrara make the medallions on which there are his bust and portrait on horse. Most of these works produced by these artists in Istanbul Palace have disappeared. But we know about the works of the Turkish muralists who are their apprentices. The trace left behind by these artists, who introduced the Western painting art to Istanbul workshops, is the first step to form the Oriental tradition along with the style of miniature art in the early Ottoman period (Atasoy, 2000).

Here are some of the prominent examples of the miniatures reaching the present day (And, 2004);

Ahmedi- İskendername

Nizami-Hamse

Dilsuzname

Külliyat-ı Katibi

Cerrahiyetü'l-Haniyye

Kelile ve Dimne

Emir Hüsrev-i Dehlevi'nin Hamse, Heşt Bihişt

Hatifi- Şirin ü Hüsrev Mesnevi

Yusuf Sinaneddin-Hüsrev ü Şirin Mesnevi

Hamdullah Hamdi'nin Leyla ve Mecnun Mesnevi

Feridü'd-din Attar Mantikü't-Tayr

Firdevsi-i Tavi'l'in Süleymanname

İran şairi Feridü'd -din Attar'ın Mantikü't-Tayr

Ahmedi-İskendername

Firdevsi -Şehname

Ali Şir Nevai-Hamse

Ali Şir Nevai-Divan

Divan-ı Selimi

Musa Abdi Camasbname

Fuzuli Hadikatü's Süeda

Surname-i Hümayun

Seyyid Lokman-Şehname-i Selim Han & Zübdetü't Tevarih

Mustafa Ali-Nusretname

Hamdi-Yusuf u Züleyha Mesnevi

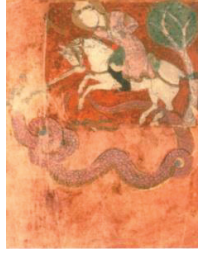

Metalü'1 Saade
Kazvi'nin, Acaibü'l Mahlukat & Garaibü'l Mevcudat
Çerkez Yusuf Paşa-Sefername
Humayunname
Ahval-i Kıyamet
Falname
Mecmua
Şehname-i Nadiri
Divan-ı Nadiri
Paşaname
Levni'nin, Surname-i Vehbi
Nev'i-zade Atayi-Hamse
Mecmua-i Gazzeliyat
Enderuni Fazıl-Hubanname ve Zenanname
Silsilename-i Al-i Osman
Tesavira-i Hükümdaran-ı Osmaniye
Divan-İlhami

Prior to the evaluation of the landscape portrayals in all these miniatures, it is important to define "landscape" as a concept in order to embrace the topic in the right manner.

According to Forman (1995, p. 4), landscape is a mosaic consisting of the blend of local ecosystems and land utilization repeated similarly within an area of one kilometre. Landscape is separated into two as natural and cultural landscape according to status of natural and cultural elements that create it. Natural landscape is the view of areas unmodified or modified to a small extent by man and which can preserve their own natural order. Cultural landscape is the one which emerged as a result of people's utilization of nature for different aims (Koc and Sahin 1999, pp. 13-15).

Cultural landscape scenes such as various activities concerning life, ceremonies, important days and legends along with trees, shrubs and groundcover are portrayed in miniatures. From time to time, animal figures are also used in these miniatures whose actors are people. While depicting the battle with a dragon, a figure of a tree with a round crown is also included in Iskendername. The elements of natural landscape are the elements that combine the lyrical depiction with the real world (Figure 1).

Figure 1. The battle of a warrior with a dragon (Iskendername)

In most of the miniatures, plants are used in the background to decorate the image. In *Kulliyat-i Katibi* depicting the merriment of Sultan, two trees takes place with pink and white flowers in the background (Figure 2).

Figure 2. Sultan's merriment with his community

In the miniatures of the black, red and white mansions portrayed in 'Hest Bihist' masnavi from 'Hamse' of Emir Husrev-i Dehlevi; vegetation is used both as a groundcover on the floor and represented supporting the third dimension with ordinary or pyramid shaped trees which are deciduous and evergreen (possibly cypress) (Figure 3). In this poetical depiction seeming to be beyond reality, the basic elements of this idyllic work are the natural landscape elements surrounding it (trees, flowers, birds etc.).

Figure 3. Four of the seven mansions, in the masnavi of 'Hest Bihist' in 'Hamse' of Emir Husrev-i Dehlevi

In the environment shaped by the artist's imagination at Mantiku't-Tayr, the ground is decorated with traditional motifs, and blooming and pyramid-shaped trees take place in the background. These pyramid trees - likely to be cypress (*Cupressus* sp.), represents supremacy in Islamic faith and art (Figure 4).

Figure 4. Envious ruler busting his son with a beautiful princess at night time (Mantiku't-Tayr)

A plain figure of nature appears in a miniature in 'Nizami, Hamse'. A rural landscape appears in this depiction, with many natural landscape elements. A mountainous topography, a spring coming from beneath stones and meeting with a stream, pyramid-shaped, blossomed, trees with fallen leaves and even a dried-up log and birds singing on top of trees are depicted (Figure 5).

Figure 5. Plain view of nature (Nizami, Hamse)

In the miniature of Ali Sir Nevai expressing the visit of Şirin to Ferhat, the mountain landscape is described in a complex and colourful composition. The view around a curled stream includes many various elements as in previous miniatures. Especially in this miniature, when compared with human size, it is seen that natural elements are portrayed quite minimally, and that the elements such as trees, bushes and stream seem to be far beyond their real sizes. It is

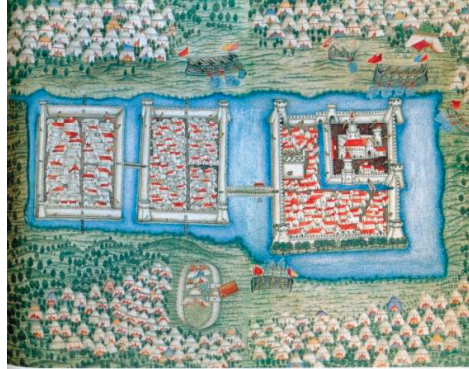
probably because of the attempt to describe many elements in the picture, to better reflect the scenery and to have a lyrical narration (Figure 6).

Figure 6. Sirin's visit to Ferhat on Mount Bisutun (Ali Sir Nevai, Hamse)

Miniature art is used in Kanuni period as a means of documentation to record the official history of the state. So, this makes the Turkish miniature in classical period gain its main character and creates a school distinguished from others, in the miniature art growing in Islamic countries (Atasoy, 2000).

Also in the miniatures portraying the highlights in history and important places; the wide landscape in the image is described suitably with its quality. For instance; in the miniature that depicts the siege of Szigetvár Castle, the battle field is shown with cannons, tents and trees. Even the roughness on the topography of the land is drawn. The expressing also carries a cartographical quality. The miniature with a top view of Szigetvár Castle and the detailed description of the battle field is made in the style of "picture map" (Atasoy, 2000) (Figure 7).

Figure 7. Triple castle of Szigetvár (Nuzhet (el-esrar) el ahbar de sefer-i Sigetvar)

In another example (Lokman, Sehname-i Selim Han), while depicting the fishermen catching fish with their nets around Buyukcekmece Lake, the houses are portrayed similarly, with gardens and trees. Trees are portrayed sometimes inside the gardens and sometimes behind the buildings. This miniature has more

of a descriptive quality and documents the periodical features of the city (Figure 8).

Figure 8. Fishing around Buyukcekmece Bridge (Lokman, Sehname-i Selim Han)

Hunername II. Kanuni is depicted in a mansion by the sea in a miniature on the cover. However, the fact that he is by the sea can only be understood with the existence of a raft and the rowers on, depicted in the picture. Mansion's being by the sea does not become prominent and the natural elements still exist in the background. It is possible to talk about the dominance of the plants in pyramid form (Figure 9).

Figure 9. Residence of Kanuni in a mansion in Uskudar Palace (Hunkarname, 2nd Volume)

The miniature of the circumcision feasts in 'Sehinsehnamesi' depicts the festival area with all the elements of it. In the area dominated by an instrumentalist, show animals, a blacksmith, a weaver; the padishah watches the pageant of

these elements in the background on his window. There is only one natural landscape element, which is a massive tree (likely to be a plane) in this dynamic and colourful image. And it is just like a cultural demonstration (Figure 10).

Miniatures are used as a means of expressing the superiority and strength of the empire and the highlights such as battles, conquests, ceremonies and legends are presented as detailed as possible. While all the splendour takes places around padishah in miniatures, padishah is mostly in the spectating position.

Beside their unique scientific value, miniatures, produced in the rising period of the Ottoman Empire, made many scientific and literary works more meaningful and important in terms of artistic perspective (Karakas and Rukanci, 2008, p. 14).

Figure 10. The circumcision feasts of Murat III's son (Sehinsehnamesi)

Mecmua is different from those preceding it, no human figure is used inside and, it focuses on natural elements (And, 2004, p. 73). These natural landscapes are altered and imaginary places are set with its lines and compositions. The plants are far from unity, they are effectively gathered in a calligraphically way, as the phrase goes, no room is left (Figure 11).

Figure 11. Plain nature scene (Mecmua)

At a musical amusement activity depicted in the album of Ahmed I, are a fountain, an important element in Ottoman landscape and people around it. Nature, still in the background, is represented by pyramid-formed trees and branches with pink blossoms on these trees. This background is just like a wall board, it achieves its usual function (Figure 12).

Figure 12. A musical amusement from the album of Ahmed I's

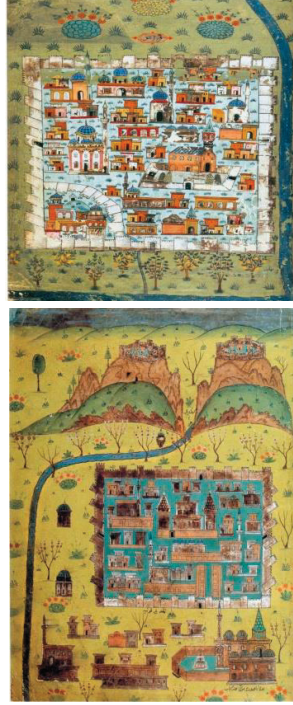
It is possible to observe that miniature is at a standstill after 1750, in the last period of Ottoman miniatures (And, 2004, p. 100) however; the works come down to earth more, transforming into the reality of painting. Images are more realistic and have a perspectival point of view. For instance, a miniature depicting a women's amusement in Kagithane, tree figures are depicted more realistically and also the area is represented giving more depth into the image. All the natural and cultural elements are cared to be included (Figure 13).

Figure 13. Women's amusement in Kagithane (Zenanname)

Cities, in larger scale, are also depicted on miniature. Matrakci Nasuh is the possessor of this technique. Cities are generally portrayed along with the walls surrounding them. Outside these walls, natural landscape elements are used, the inner side of the walls are enriched mostly with the architectural elements of the period. Elements of natural landscape are utilized for ornamentation (Figure 14).

Figure 14. Diyarbakir on the left, Konya on the right (Matrakci Nasuh, Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn)

Matrakci Nasuh is the creator of a new style called 'topographic image' in Ottoman miniature. Nasuh, without figures, develops this new schematic scenery style by combining images from different viewing angles (Atasoy and Cagman, 1974, p. 20; Karakas and Rukanci, 2008, p. 7). These miniatures are good examples in terms of wide landscape perception. We can see how the artist looks at cities and how he interprets each city. As an example, he puts forward Seljukian works in Konya, integrates the landscape with colours suitable with this. In Diyarbakir, he takes advantage of light colours in accordance with the climatic features of the region and stresses the architectural characteristics of Mesopotamia.

In Nasuh's depictions, city is an area created in an endless space; it is imprinted into the space. And this shows how big the universe is and a manmade city

covers a small area in this endlessness. This is a way of thinking that does not place human in the centre of the universe. Cities that people build constitute a small part of the main vignette. Space is multidimensional; it is not created from one point of view only. For instance, the houses in the cities are depicted from different points of view. Even though the cities are portrayed from top view, the objects in cities are depicted not only from top view, but also sometimes en face, sometimes from behind, from the front or from one side (Ozgul, 2012).

2. Discussion and Conclusion

The Holy Koran, the main source of Turkish-Islamic notion, says the universe is created in an arrangement. We know that human being is close, in creation, to intuition and judgement over the verses of Koran. "Certainly, we created you in the best way." (Tegabun, 2) addresses Allah. With this verse He stresses the point that human beings should realize the beauty in their own creation (Yakit, 2002, p. 110; Tas, 2012, p. 121).

As Suut Kemal Yetkin remarks, in Islamic notion "this world is no more than an imagination, the aim is to get prepared for hereafter." That's why the muralist does not want to spoil the enjoyment with elements that reminds us the deadly world such as shadow, depth and volume. He keeps these elements away from the hairs of his brush; depth as it is an imagination, shadow as it darkens colours, and volume as it pushes people toward materialism. Turan Koc asserts that "the aim of the art that is based on oneness and exoneration" is first to make feel the real existence, the muralist of these vignettes appealing to eyes, that is, the genuine creator as much as possible. Living beings are presented quite differently than their real appearance in depictions. It is possible to see this both in the shapes and colours of the figures. Figures are not drawn proportionally with each other. Principles of proportion and perspective are not valid (Özgul, 2012, pp. 181-182).

An image designed to make the beholder see him/herself as the subject position is based on an ideology of perspective. Perspective is a product of a certain way of thinking and of a certain point of view for the Earth, time, space and human being. The word portrayal (tasvir) meaning "depiction, duplication" derives from the same root with the word "envisagement (tasavvur)" meaning depicting by oneself and rejuvenation in mind; the word includes thinking and designing and contrary to perspective, which stresses single point of view in this sense, it gains importance in the sense that it brings thought into the forefront (Ozgul, 2012, pp. 172-176-179).

Miniature artists, who are the most faithful practitioners of the doctrines of Islamic art philosophy up to this period, annihilates the illusions, on book pages, that perspective brings with it, by setting all the creatures in the universe free from all the remoteness. Thus, they do not need to display light and shadow by removing volume, either. The reason they wish to do all these things is in the name of utilizing colours in their pure forms (Ayvazoglu, 1982, p. 93; Tas, 2012, p. 123).

To sum up, here are the prominent assessments on miniatures and the landscapes they depict;

- Ottoman miniatures have archival qualifications including administrative, religious, socio-cultural, natural-artificial themes and elements, primarily trying to reflect all the dimensions of a civilization.
- Moreover, the miniatures with depictions of cities, battlefields, and castles also are regarded as important documents in terms of the cartographic features they have.
- In Ottoman period, painting art is not found favourable together with the teaching of Islamic perception, miniature is accepted rather a long time later. For this reason, miniature is made to pass through Islamic strainer, "depiction" is approached with the existence of the true creator.
- In these works, humans and animals cannot go beyond being a means with their shapes and proportions and colours.
- The parts in depiction are deformed proportionally and formally, what the beholder thinks depends on his/her imagination.
- The expression that miniatures have thanks to both its technique and language goes beyond a certain point of view and presents incidents and objects in a divine and imaginary world. Natural elements play an important role in all these works created with a religious approach.
- In this presentation, it materializes such a lyrical atmosphere mostly by using natural elements and figures.
- In this majorly misshapen world, natural elements become ideal materials for artists. * With its bent, curved and flexible lines, it becomes a part and mostly a complement of every type of composition easily.
- The plants used in them are indispensable for this world with their forms, calligraphic structures, flowers and colours. They make their presence felt on the ground, background or on the whole of the composition. These thin silhouetted, miniature plants show similarities with the ornamentations used in Turkish-Islamic arts.
- Except for its last period, techniques such as light, shadow and perspective are not used, the beholder's commentary and point of view becomes the second stage providing the completion of the work.

Visual arts closely witness different societies, cultures, beliefs and time, accompany the transformation and alteration of them all and carry them to the present day. It reflects space and time with its own language and technique. Ottoman portrayal arts surface as a phase of such an alteration. After Turks accept Islam, the technique used in miniatures takes form with a motive in this direction.

With the final products, a world dominated by a civilization, as the phrase goes, a "private" world is depicted. On these works, created mostly upon the request of the padishahs of the period, all the living and non-living elements are, more

or less, deformed and their existence is trivialized in the axis of religious beliefs aforementioned.

However, at the same time, these utopic places are ornamented with figures of plants and animals in the meantime. Plants are, somehow, integrated to the scene, even at an unreal situation, they are involved somewhere in the picture. This situation gives life to each picture, and has been the only connection of this limited technique with the real world. Using natural elements ,as much as possible, in today's landscape projections and depictions , in a world that the artist does not use perspective, light and colour and leaves it open for the beholder's imagination, he only depicts nature and natural elements from his own point of view. It is possible to see this especially in natural landscape miniatures. It is a lucid, clear and lyrical expressing of landscape. Looking at these pictures, not perplexing and tiring the beholder, is more like reading a novel. These natural elements also increase the quality of perception in the miniatures that tells important cultural and historical events. Today's perception studies reveal that landscapes with dominant naturalness are sensed positively.

Today's landscape concept and projections, formed after the second half of 20th century, are shaped with the impact of modernity, and impressions of technology. And, modern movements are seen in designs. As a matter of course, alteration is quintessentially inevitable. However, it should not be forgotten that these designs have an effect on the sociological structures of societies. Environment and behaviours are connected with each other. By means of perception, "cognitive processes" of humans are shaped, his/her point of view is formed for his/her surroundings, nature and what's presented to him, and thus, this turns into behaviours. Therefore; Projecting and presenting the natural elements and forms will enable humans to look into his surroundings more healthily and will increase environmental sensitivities.

REFERENCES

- And, M. (2004). *Osmanlı tasvir sanatları:1-Minyatür*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atasoy, N. (2000). *İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü Ders Notları İkinci Bölüm; Minyatür Sanatı*. Erişim tarihi: 8.7.2014, <http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelSanat/minyatur.htm>.
- Atasoy, N. ve Çağman, F. (1974). *Turkish Miniature Painting*. İstanbul: R.C.D Cultural Institute Publications.
- Atıl, E. (1980). *Turkish art*. New York: Smithsonian Institution Press.
- Ayvazoglu, B. (1982). *Aşk Estetiği*. Ankara: Birlik Yayınları.
- Forman, R. T. T. (1995). *Land mosaics. The Ecology of Landscapes and Regions*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.

Özhancı, E., Ardahanlıoğlu, Z. R. B. ve Yılmaz, H. (2016). Periodic Landscape Approaches over Landscape Descriptions: Ottoman Period Miniatures. *Humanitas*, 4(7), 355-370

Karakaş, H. S. ve Rukancı, F. (2008). The Miniature Art in the Manuscripts of the Ottoman Period (XVth-XIXth Centuries). *30th Melcom International Conference*. University of Oxford, Middle East Centre, Oxford, UK.

Koç, N., Şahin, Ş. (1999). *Kırsal peyzaj planlaması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 1509 (463).

Mahir, B. (2005). *Osmanlı Minyatür Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Özgül, E. G. (2012). Farklı Bir Görme Biçimi Olarak Tasvir: Matrakçı Nasuh'un Topografik Tasvirleri. *Milli Folklor*, 24(96), 170-189.

Taş, M. (2012). İslam Sanat Felsefesinde Renk Teorisi. *İDİL Dergisi*, 1(4), 118-125.

Yakıt, İ. (2002). *Türk- İslâm Düşüncesi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yener, S. (2012). Osmanlı Dönemi Minyatürlerinde Enstrüman Figürleri Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 169-186.

Araştırma-İnceleme

SUB-SUBALTERN: SELF-FASHIONING OF AN AFRICAN-AMERICAN SLAVE AROUND THE WORLD

Cansu Özge ÖZMEN¹

Abstract: David Dorr's A Colored Man Around the World (1858) is a rare travel narrative written by an African-American slave and published before the Civil War. Dorr accompanied his owner in his travels and was promised to be granted his freedom on their return to the United States. When the promise was not fulfilled, Dorr fled to Ohio and published his account. Identifying himself as a patriotic American, Dorr echoes the imperialistic sentiments inherited from the British political imagination while simultaneously setting Britain against the United States with an awareness of a colonial past. Three other subaltern groups Dorr represents that are of interest to this study are women, –regardless of class, national or racial distinction- dogs, and the Oriental people as a whole, all of which I refer to as his sub-subaltern. The levels of subaltern representations in Dorr's narrative point to manifold identity markers. He imparts with white patriarchal norms, current legality and acceptance of the institution of slavery, normalization of specieism, racial and gender discrimination as well as American political and cultural exceptionalism. Attitudinal ambivalence regarding depictions of the Oriental is predominantly present in a similar vein to other contemporary American travel accounts published in the 19th century. This paper's focal interest is on the self-fashioning of an African-American slave on a very critical transitional period in his life and on his voluntary adoption of a Anglo-American identity which he instrumentalizes to create his own sub-subaltern with diligent avoidance of an acknowledgment of his subalternity.

Keywords: Travel narrative, Orientalism, Subaltern, Slavery.

BASTIRILMIŞ KİMLİK: AFRİKA KÖKENLİ AMERİKALI BİR KÖLENİN DÜNYA SEYAHATI

Öz: David Dorr'un 1858'de yayımlanan seyahatnamesi Afrika kökenli Amerikalı bir köle tarafından İç Savaş öncesinde yazılan tek eserdir. Dorr, seyahatleri sırasında sahiplerine eşlik etmiş ve kendisine Amerika Birleşik Devletleri'ne dönüşlerinde özgürlüğüne kavuşma sözü

¹ Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü. cozmen@nku.edu.tr

verilmiştir. Bu söz yerine getirilmediğinde, Dorr Ohio'ya kaçarak, notlarını yayımlatmıştır. Dorr da, diğer Amerikalı seyyahlar gibi, İngiliz ve Fransız seyyahlar göz önünde bulundurularak, genel olarak Doğu'ya özel olarak da Osmanlı İmparatorluğu'na seyahat bağlamında, gecikmiş (belated) olarak nitelendirilebilir. Dorr'un seyahatinin müstesna koşullarının yanı sıra, yurt dışında karşılaştığı bastırılmış kimlik taşıyan azınlıkları temsili –kendisi de bastırılmış bir kimlik taşıyan- bu çalışmanın odak noktasıdır. Diğer bastırılmış kimlikler arasında –sınıfsal, ulusal ve ırksal ayrımlar yazar tarafından da gözötilmeden- Doğulu, kadın ve hayvan yer almaktadır. Kendini bir vatansever olarak tanımlayan Dorr, İngiliz siyasi tahayyülünden miras kalan emperyalist duyarlılığı aksederken, sömürge geçmişinin farkında olarak Amerika'yı da İngiltere'ye karşı konumlandırmaktadır. Dorr'un anlatısındaki bastırılmış kimlik temsilleri birçok imlecini kapsıyor. Ataerki, kölelik kurumunun yasallığı ve yaygın kabulü, türçülüğün normalleştirilmesi, ırkçılık ve cinsiyetçilik ve aynı zamanda Amerikan siyasi ve kültürel istisnacılığı anlatıya içkindir. Temsildeki ikirciklik –hayranlık ve kibir- Doğulu betimlemelerinde çağdaşı 19. yüzyıl Amerikan seyahatnamelerinde de görülür. Bu çalışmanın temelinde, Afrika kökenli Amerikalı bir kölenin hayatının elzem bir geçiş döneminde –kölelikten esarete- kendi kimliğini biçimlendirishi; gönüllü bir şekilde Anglo-Amerikan kimliğini benimsemesi (yasal olarak sahip olmadığı bir hak olmasına rağmen) ve bu kimliği temsilde başka bastırılmış kimlikleri betimleyerek kendi kimliğini ikrar etmekten ısrarla kaçınması yatmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Seyahatname, Kölelik, Şarkiyatçılık, Bastırılmış Kimlik.

Introduction

1858 is the year, in his speech at the Illinois Republican convention, Abraham Lincoln, paraphrased the words from the New Testament: “A house divided against itself cannot stand.” Same year, Lincoln and the Democratic Party candidate Stephen Douglass held seven debates the central issue of which was slavery in the United States. It is also the year a travel narrative, that passed relatively unnoticed at the time and the centuries to follow, was published by a former slave from Louisiana. David Dorr had accompanied his owner during a Grand Tour of Europe and the Holy Land. Having been promised freedom on their return, and on that promise being unfulfilled, escaped to Ohio and published his account *A Colored Man Around the World*. Unfulfilled promise by the white man is a common motif of slave narratives as well as Native American history although a sense of solidarity is rarely expressed. Dorr is no exception when he describes the British as: “These people were wearing the skins of the beasts of their forests in the days of the Ceasars' invasion, and barbarous as our Indians, but now they are the most civilized and Christian power on this earth” (Dorr, 1858, p. 24). Throughout the 1850s, aside from Dorr's account, 27 travel narratives were published in the United States written by American authors whose itinerary included the Ottoman Empire. Only a few were authors by profession, their occupations ranging from diplomats to

missionaries to merchants. Needless to say they were all white and except for two, all men. Two accounts stand out in terms of popularity and being objects of academic scrutiny in the decades to come. One belongs to William Goodell, the famous American missionary who commenced the Armeno-Turkish mission and the other is written by Bayard Taylor, a Genteel tradition poet and travel writer whose fame barely exceeded his lifetime. Out of all factors that make Dorr's narrative exceptional, is the incongruity of his narrative's presence in this decade.

The already established genre with its own conventions and outlining² so uniform that individual stylistic transgressions were rare, if not absent, was the slave narrative. Strictly non-fictional, yet heterogeneric like travel literature, slave narratives posited an illustration of past and present circumstances brought about by the institution. Written in retrospection, they revealed a coherence in representation of the past while elucidating its consequences on the present self. Coherence of a discursive representation practice is similarly valid in travel literature of the 19th century. Dorr's narrative, is an Anglo-American travelogue proper in more senses than one. His account is heterogeneric by nature of being a travel narrative. His journey does not reveal either the arrested development of the individual observed in a slave narrative or the arrested mobility of a non-white in the 19th century. "Among the nonwhites and the white lower class men and women, the changing of localities has been treated as denoting a basically involuntary sort of displacement; an experience marked by dependence and supposedly lacking in adventure, learning, exploring, and self-indulgence" (Olney, 1984, p. 50).

1. Traveling as a Class Distinction

In an age where mobility within or without the country is limited to white middle class male population, space left for non-whites in literary practices is already delineated. The delineation is based on race, class and gender. Although, starting from the 1830s the steamship competition lowered the prices of an Atlantic trip to the extent of affordability, travel for leisure is still a luxury. Traveling to Europe to claim cultural and historical inheritance, while at the same time demarcating a distinct American identity, rejecting the degeneracy in society and monarchy in politics, was an indispensable element in a relatively more globalized form of education. Having claimed the cultural inheritance, the American man had to move deeper into the Old World to reclaim the religious legacy in the Holy Land. Therefore, race and class seem to be the prerequisites for the assertion of a sui generis identity. Purposefulness of the journey is monopolized by the ideological framework of the hegemonic discourse. The nature of one's temporary presence in a foreign land however revokes the national assumption. Foreign land "constitutes a space by definition democratic since in theory no class systems or unfair hierarchies exist there; a

---

² James Olney. "I Was Born": Slave Narratives, Their Status as Autobiography and as Literature," *Callaloo*, No. 20 (Winter, 1984), p. 50.

space then where individual renewal, property relations, and industry can be achieved within a democratic framework” (Klinger, 1997, p. 188). And it is this nature Dorr exploits to an exceptional extent. His narrative is not written in retrospect, as he uses his travel notes taken during the journey itself, which marks the initial transgression from a slave narrative. Dorr does not set out on his journey to map out his suffering. Despite lack of individual initiation of the journey, his experiences are depicted as a solitary act of exploration carrying the same rhetoric of empire without reference to his subordinate status. This is not an autobiographical performance of the past. The suffering and the victim status is externalized to constitute a collective problem of the masses already broached and destined to be solved. “Austria tyrannizes over man,” he writes, “but she cannot tyrannize, chattelize, and prostrate their rights with impunity, any more than Washington, Jefferson, or Henry could” (Dorr, 1858, p. 162). Although premature, in Antebellum United States, his foresight complements his optimistic anticipations about the future of the nation.

2. Identity Formation

Dorr refuses to privilege his individual suffering by not recounting his identity formation process of the past in terms of how the institution of slavery might have contributed to his ideological responses to his present observations. Consequently, our knowledge about Dorr’s life in the United States up until his journey is limited. We know that he was light skinned, and could easily pass as white, a quadroon by his reference. But his account is not one of black passing as white identity. If it was, the narrative structure would be a “deviation from real, pure whiteness—to show how white hegemony reproduces itself by limiting one's ability to speak outside of the white/black binary opposition” (Sugimori, 2011, p. 38). Despite his refusal to echo the slave narrative structure, he does claim his race and status as a slave if not by demeanor and discourse by entitling his account as “A Colored Man Around the World” and beginning his narrative by a dedication to his “slave mother” with whom they were forced to be separated when he fled to Ohio to gain his freedom. His presence during the journey is contingent on his services as a slave however there is merely a single reference to his master. The journey provides him with ample opportunity to position himself as an independent gentleman, a Southern gentleman no less. “I mean to say, that I, a Southerner, judge too much by appearance, instead of experience” (Dorr, 1858, p. 14) he writes. Others are purely included in his fictionalized (due to the absence of the actual circumstances surrounding the purpose of his journey) account to be at his service. Thematic parallels with slave narratives notwithstanding, analyzing Dorr’s account in opposition to a genre prevents one from paying heed to the heterogeneity of African American voices in Antebellum United States.

Not because he may look at a colored man's position as an honorable one at this age of the world, he is too smart for that, but because he has the satisfaction of looking with his own eyes and reason at the ruins of the ancestors of which he is the posterity...But the Author of this book, though a colored man, hopes to die

believing that this federated government is destined to be the noblest fabric ever germinated in the brain of men or the tides of Time. Though a colored man, he believes that he has the right to say that, in his opinion, the American people are to be the Medes and Persians of the 19th century (Dorr, 1858, p. 11).

As a belated traveler (as all American travelers compared to their European counterparts are) his representational treatment of the subaltern abroad, being a subaltern himself, is of special importance. Belatedness is manifold. American traveler is too late for ethnographic observation and information gathering, for economic and indirect political claim and setting the structure of representational discourse. Literary Orientalism by the mid 19th century is an already established discursive practice. American contribution to the practice is one of exceptionalism, a claim for uniqueness embodied in a style of reproduction and impression. An impression taken on in opposition to the Orient for a reconfiguration of the American identity that is superior albeit uninvolved.

This belated state called without exception to a claim for originality, especially in the prefaces and conclusions of the narratives. After all, anxiety of influence as defined by Harold Bloom, was a prevalent sentiment not unique to but dominant in travel accounts. Government sponsored colonial administrators, missionaries, canonical Romantics, ethnographers all have written about Europe and the Holy Land. Carving a space of originality faced with among the entire corpus of travel literature for Americans would be as challenging as fostering a national literature based on national independence and cultural myths in the 19th century. Out of those claimed originality in travel and achieved can be best exemplified by the 1869 travel account written by Mark Twain, *Innocents Abroad*. Twain, however, partially fictionalized his experiences by adding characters he did not in fact encounter and satirized what he saw to quite a vulgar extent. Dorr similarly voices his anxiety in his conclusion: "James says that men of talent are often seen with many books before them, extracting their contents and substances. Were such men authors? No! but imitators; they wrote few impressions because few were made; they merely confirmed what others proved. Like an anxious boy, in the ardor of anxiety to describe, I may fail, but I tell the thing as I saw it" (Dorr, 1858, p. 191).

Identifying himself as a patriotic American albeit having no legal acquirement of one, Dorr echoes the imperialistic sentiments inherited from the British political imagination while simultaneously setting Britain against the United States with an awareness of a colonial past. In order to reiterate a distinctive American national identity however, he has to invent or claim his own subaltern. In this regard, he remains true to norm and succumbs to the Western representational imaginary. Carl Thompson aptly outlines the portrayal of this popular norm in travel literature as the period when "most of the travel-related writings...were deeply suffused with these notions of cultural and racial superiority, and worked to inculcate them in their readership" (Thompson, 2011, p. 53).

Three other subaltern groups Dorr represents that are of interest to this study are women, –regardless of class, national or racial distinction- dogs, and the Oriental people as a whole, all of which I refer to as his sub-subaltern. The distinction among his representational preferences when there are, are apparent between previously established categories. Domestic/foreign, Western/Oriental, civilized/barbarian. The levels of subaltern representations in Dorr's narrative point to manifold identity markers. He imparts with white patriarchal norms, current legality and acceptance of the institution of slavery, normalization of specieism, racial and gender discrimination as well as American political and cultural exceptionalism. Attitudinal ambivalence –admiration and repulsion- regarding depictions of the Oriental is predominantly present in a similar vein to other contemporary American travel accounts published in the 19th century.

Focal interest is on the self-fashioning of an African-American slave on a very critical transitional period in his life –one from bondage to slavery- and on his voluntary adoption of a Anglo-American identity which he instrumentalizes to create his own sub-subaltern with diligent avoidance of an acknowledgment of his subalternity. This avoidance is actualized by his subversion of the generic expectations and setting himself up as a persona of categorical indeterminacy in terms of race.

In addition to most his encounters with foreigners being depicted in a master-slave binary where Dorr himself is the cultured traveler to be served, his encounters with women are permeated by an assertion of masculinity and domination. Positioning himself as the voyeur and imagining an interaction presumptuously without recounting any facts to support it, Dorr's is the penetrating male gaze as defined by Laura Mulvey. Reversally, his fantasies center around being the object of desire which point to a mere revelation of scopophilia. Voyeurism and the accompanying presumptions provide him with the sexual pleasure which he repeatedly refers to. The women in question however, by his depiction hardly respond to his desire or return his gaze wherefore rendering himself an unreliable narrator, leading to a situational irony. We, as the readers are aware of his representation of a commonplace interaction such as maid picking up the laundry as a prospective sexual attraction.

Having seated myself a la American, I listened very attentively to "those chiming bells." Tap, tap on my door called forth -another American expression, "come in." The door opened and a beautiful girl of fifteen summers came in with a scuttle of coal and kindling...A man is a good deal like a dog in some particulars. He may be uncommonly savage in his nature, and as soon as he sees his sexual mate, his attention is manifested in the twinkling of an eye (Dorr, 1858, 15).

His voyeurism rarely attended by a real interaction remains an integral part of his complex identity formation throughout the journey from Paris and Rome to Cairo and Constantinople. Excepting women, his participation in the Grand Tour in terms of cultural affirmation by self assertion and determination cannot

be refuted. Although this participatory process is interrupted by language obstacles in Europe occasionally, it is in the Ottoman Empire where this interruption causes frustration. Frustration when faced with the inaccessibility of Oriental women unlike those depicted in 19th century French Orientalist paintings, is not unique to Dorr. Many Anglo-American travelers voiced their vexation with the elusiveness of the Oriental female figure hidden behind a veil and had to confine their observations to partial disclosures of bare skin –and its whiteness that particularly fascinated them- or to the silhouette the promises of which was only ingrained in the Western imagination. “They sit like a tailor,” Dorr writes, “on the inside of their heels or ankles. You will see five or six stand talking in their beautiful silk wrappers, and quick as a fall they will sink down upon those little feet, like a blossom sinking from its majesty of beauty to its downward decay” (Dorr, 1858, p. 122). Mystified responses to imaginary female beauty was an integral element to the Genteel tradition, on the rise during the decade Dorr published his account. Bayard Taylor, one of its leading representatives would recount similar moments in his many travel accounts. Romanticizing distant sights of female figures were no less integral to the sign of gentility than paying heed to Byron both of which Dorr also fulfills. This inaccessibility however provides Dorr with the opportunity to impart an even more liberated sense of entitlement to describe the opposite sex. Moral framework which he attested to regarding chattel slavery in the United States does not extend to the Oriental female.

This veil was thin enough to make me believe I could see her figure of countenance, and I swear she was pretty. The guide said that she was for sale, I told him to go and buy her for me, and asked him who owned her, he said, her mother, but I could not buy her because I was no Mohammedan. ...He said he did not know how it could be done. I asked him if he thought the girl would admire me; he had no doubt about that, and added, I need not have any uneasiness about that, as I could make her love me after she was mine, she was obliged to obey me according to the Turkish laws, and no man could change the laws but Abdul Medjid, the Sultan (Dorr, 1858, p. 123).

Here, Dorr’s conventional masculine characterization of black passing as white identity expands his performance to a whole new territory. Dorr’s literary persona with his current status as a slave, in his reflection on the narrative, have moved beyond emancipation and into the status of a privileged Southern gentleman. That also provides us with a clue to his imagined readership. It is certainly not the laboring slave. His account is a tribute to his future self when as a citizen of the world, he will uphold his racial integrity. Accordingly, by reclamation of his masculinity he asserts himself once again as desirable in the absence of an affirmation by the female who is subjected to his gaze. Ironically, judging from his imagined position of power, as his future self, he will buy an Oriental woman and make her love him. In an introduction to Dorr’s narrative republished in 1999, Malini Johar Schüller writes in a similar vein: “As if in whiteface, Dorr continues to write within this Anglo American Orientalist tradition. In Turkey, the fragile, diminutive, inactive women serve as a

metonym for a supine 'Orient' against which the author defines his masculinity" (Schüller, 1999, p. xxxiv). There are quite a few encounters with Western and Oriental women where at times Dorr leaves the narrative open ended creating a suspenseful mystery, trying to invoke in the reader's mind that what actually took place is beyond what the reader could possibly imagine. Women, therefore constitutes Dorr's first sub-subaltern. As a subaltern himself might not have access to hegemonical power back home, his narrative written in the genteel tradition is an enunciation of marking a space of liberation.

Conclusion

After the beginning of the decline of the Ottoman Empire in the 18th century, representative approach to what the Western travelers deemed as the emblem of brutal monarchy and repression, the Sultan or the Sublime Porte has changed. Modernizing efforts in the Empire merely frustrated traveler because it did not complement the impression of the corpus of artistic output. What was left therefore, was a remnant of an original which was exhausted in depiction and epitomized the degeneracy of the regime. After all, Orient was prone to something that had been considered to be impossible as the cornerstone of Orientalist discourse: change. Dorr showed an awareness that the exotic he was in search for had been dissolved into an impersonation of itself along with the decline of political power in the international arena. Sharing none of the economic benefit with the British on the survival of a weakened Ottoman Empire, he, like Twain would do a decade later, was disposed to depict the Sultan as an emasculated, flimsy man stripped from any potency to have a determining effect on his own subjects let alone the world. Regardless of any individual traits, Sultans of the 19th century mirrored the fate of the Empire in Western literary depictions. Dorr's was no exception. In his, one can note a particular distaste for blindness to larger global political framework which parallels his view on the persistence of the institution of slavery in the United States. Thus he exhibits the exceptionalist notions of a foundational American identity and abrogates it in the Oriental.

The Sultan is a weak looking man, and has the marks of fatigue well written on his forehead and limbs; he also looks like a man surfeiting on the fat of the world. He is a slow walking man, and seems as if he experienced some weakness coming from a hidden source which allowed its approach so gradually and agreeable that he is not conscious of its fatality. He knows nothing of the rest of the world nor cares for it, but believes that himself and Constantinople are the wonders and powers of it...He is incapable of fearing any nation on the earth, as he thinks that his is head of all. If some day, the news went to his palace that the Bosphorus was covered with a fleet, and that one ban had already struck the dome of the mosque St. Sophia, he would, through all his resolutions, break his haughty heart, and no doubt tremble off his divan (Dorr, 1858, pp. 127-128).

The romantic ideal assigned to the Arab Bedouin by the British was substituted by Dorr into the Egyptians. He felt with them a solidarity of racial integrity, an idealistic and glorious past. On landing in Egypt, Dorr delves into a narrative of

Ancient Egyptian history. It is the first chapter in his account where he provides comprehensive historical data as opposed to relating concurrent events. Soon we understand that the locals whom he encounters on the Nile voyage are to Dorr, merely deceitful Arabs who lie and cheat and are indistinguishable from one another. The solidarity he exacted for Ancient Egyptians do not extend to the current inhabitants of the land. By using selective and singular reference, he seeks to bridge their pasts whereby uplifting their presents or rather only his present to the latter in the barbarian/civilized binary. He writes: "Egypt was a higher sphere of artistical science than any other nation on the earth. This will naturally convey an idea to the world that the black man was the first skillful animal on the earth, because Homer describes the Egyptians as men with wooly hair, thick lips, fiat feet, and black, and we have no better authority than Homer" (Dorr, 1858, p. 134). Dorr's embracing of an artistic and scientific African heritage is akin to Du Bois's idea of double consciousness which emerges however, not as an identity marker in the United States but in a space of cultural negotiation commonly used to assert a sense of superiority. Superiority in Dorr is replaced by a sense of close association.

His cross-cultural negotiation also reveals an awareness of the rise of scientific racism in the 19th century. He quotes Dickens quoting Buffon on discussions about monogenism vs its negation polygenism and ends his narrative by arguing for a sense of unity which is scientifically based –albeit yet speculative in that context- and points to an innate equality among races. Aside from his optimistic view on the eventual abolition of slavery in the United States, it is the only instance when Dorr expresses a conviction of racial equality. But all in all, his account's mere presence in the genre of travel literature instead of a slave narrative and the revelation of of identity formation process as a Southern gentleman traveling around the world by nature are the strongest conviction and enunciation about equality.

REFERENCES

- Dorr, D. F. (1858). *A Colored Man Around the World by a Quadroon*. Ohio.
- Klinger, B. (1997). The Road to Dystopia: Landscaping the Nation in Easy Rider. Steven Cohan and Ina Rae Hark (Eds.). *The Road Movie Book*. New York: Routledge.
- Sugimori, M. (2011). Narrative Order, Racial Hierarchy, and "White" Discourse in James Weldon Johnson's The Autobiography of an Ex-Colored Man and Along This Way. *MELUS*, 36 (3).
- Olney, J. (1984). "I Was Born": Slave Narratives, Their Status as Autobiography and as Literature, *Callaloo*, 20, 46-73.
- Thompson, C. (2011). *Travel Writing*. New York: Routledge.

Araştırma-İnceleme

ANADOLU'DA ANA TANRIÇA KYBELE KÜLTÜ

Seher Selin ÖZMEN¹

Öz: M.Ö. 7000'lerden Hristiyanlığın ortaya çıkışına kadar geçen süreçte Anadolu'da, farklı adlarla anılsa da sembolleri ve ritüelleri ile aynı dâşî ilahi varlığa tapınıldığını gösteren çok çeşitli kanıtlar bulunmaktadır. Ana Tanrıça Kültü ile ilişkilendirilen Neolitik Devir buluntuları Doğu Anadolu'da Çayönü, İç Anadolu'da Çatalhöyük ve Hacılar kazılarında ele geçirilmiştir. Tunç Devri'nin en önemli uygarlığı olan Hititler, bin tanrılı Panteon'ları içerisinde en çok değer verdikleri tanrıçayı Ana Tanrıça ile özdeşleştirmişlerdir. Demir Devri'nin Geç Hitit ve Urartu Krallıkları'nda da izleri görülen Ana Tanrıça'ya aynı devirde Frigya'da "Mater/Ana" sıfatı verilmiş ve karakteristik nitelikleri oluşturulmuştur. Hellenistik Devir'de İç Batı Anadolu uygarlıkları ile kurulan ilişkiler, Batı Anadolu'da İyonya birliğine dahil olan Miletos, Smyrna gibi Yunan kentlerinde kültün devam ettirilmesine neden olmuştur. Ana Tanrıça'ya dair tek söylence olan Kybele ile Attis söylencesi, Hellenistik Devir'de ortaya çıkmıştır. Bu söylence, ilahi varlığın Yunan Panteonu'na girişiyile beraber O'na atfedilen bazı niteliklerin uğradığı değişimi göstermesi bakımından önemlidir. Farklı adlar ve sıfatlarla anılsa da Ana Tanrıça'ya tapınım Anadolu'nun farklı devir ve uygarlıklarında daima en üst sıralarda yer alarak şaşırtıcı bir süreklilik göstermiştir. Antik yazarların eserlerinde sıkça dile getirdikleri Ana Tanrıça Kybele Kültü, 20. yüzyıldan itibaren arkeolojinin yanı sıra dinler tarihi, dilbilim, psikoloji ve felsefe gibi alanlarda disiplinler arası bir ilgi uyandırmış ve pek çok bilimsel araştırmaya konu olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Anadolu, Ana Tanrıça, Kült, Kybele.

THE CULT OF MOTHER GODDESS KYBELE IN ANATOLIA

Abstract: There is a variety of evidences that a simple female divine was worshipped with certain symbols and rituals, although she was called by different names during the period from 7000 B.C. until the emergence of Christianity in Anatolia. The Neolithic Age findings related to Mother Goddess Cult were obtained in Eastern Anatolia at Çayönü and in Central Anatolia at Çatalhöyük and Hacilar excavations. Hittites constitute the

¹ Uzman, Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.
selinozmen@yahoo.com

most important Bronze Age civilization that identified the Mother Goddess with their most valuable goddess in their Pantheon of Thousand Gods. Mother Goddess whose signs are seen also in Hittite and Urartu Kingdoms of Late Iron Age, was given the title of "Mater / Mother" and her characteristic features were created in Phrygia during the same period. During the Hellenistic Period relationships with the Inner Western Anatolian civilizations including the Greek cities of the Ionian Union like Miletus and Smyrna made the continuation of the cult possible. "Cybele and Attis", which is the only myth about the Goddess Cybele, emerged in the Hellenistic Period. This myth is important to show the change in some of the qualities attributed to the divine presence with the introduction of the Greek Pantheon. Despite her different names and qualities, Mother Goddess worship showed a surprising continuity by taking place always at the top in different eras and civilizations in Anatolia. Mother Goddess Cybele Cult which was expressed frequently in the works of ancient authors, has aroused an interest in interdisciplinary areas, such as history of religion, linguistics, psychology and philosophy besides archaeology, and has been the subject of too many scientific researches since the 20th century.

Keywords: Anatolia, Mother Goddess, Cult, Cybele.

Giriş

382

Kült kelimesinin (fr. "culte", lat. "cultus") sözlük anlamı, insanoğlunun tanrıya ve ilahi varlıklara inancını, bağlılığını ve saygısını göstermek amacıyla yaptığı dini törenlerdir. Bu tapınımı gerçekleştirirken kullanılan nesnelere ise kült nesnesi olarak kabul edilir. Anadolu'da bilinen en eski kült merkezi, Urfa - Göbekli Tepe'dir. T biçimindeki payeler üzerinde bulunan yoğunlukla insan ve hayvan motifleri, süslemenin ötesinde tapınım amacına işaret etmektedir. Çanak Çömleksiz Neolitik Devir'in A evresine, yaklaşık M.Ö. 9.500 ile 8.500 arasında tarihlenen Göbekli Tepe buluntuları, insanlığın avcılık ve toplu yaşama geçişinde hala hayvansal bereketin esas alındığı bir eril tanrı inancının var olduğunu göstermektedir.

Ana Tanrıça Kültü'nün temelinde, dışı bir ilahi varlığa inanç duyarak O'na ait kutsal alanlar oluşturmak, O'nu çağrıştıran sembollerini kullanarak çeşitli nesnelere üretmek ve adaklar sunmak bulunmaktadır. Avrupa'nın güneyindeki mağaralarda bulunmuş olan ve "Venüs" olarak adlandırılan Paleolitik Devir'e ait kadın heykelcikleri, bu inancın insanlığın yerleşik hayata geçmesinden çok daha önceleri de büyük olasılıkla var olmuş olabileceğini göstermektedir. Anadolu'da Ana Tanrıça'ya dair en eski buluntular M.Ö. 7000'lere tarihlenmektedir. Diyarbakır - Çayönü'nde ele geçen hamile kadın heykelcikleri ile Urfa - Nevali Çori'de ele geçen bir kap parçasının üzerindeki el ele tutuşmuş hamile kadın ile erkek bezemesi, kültün o devirdeki varlığını göstermektedir (Atik, 2004, s. 267). M.Ö. 6000'lerde Anadolu'da Neolitik Devir'in en önemli iki merkezi olan Konya - Çatalhöyük ve Burdur - Hacılar'da yapılan kazılarda Ana Tanrıça Kültü'nü çağrıştıran pek çok heykelcik ve duvar resimleri bulunmuştur.

Anadolu'da M.Ö. 3000'lerde Tunç Devri'nin başlangıcında ve M.Ö. 2000'lerde Hitit uygarlığında Ana Tanrıça inancının sürdüğü, kazılarda elde edilen idollerden ve heykelciklerden anlaşılmaktadır. Bunlar biçimsel olarak Neolitik'in heykelciklerinden farklı olmakla beraber dişil gücün o devirde de devam etmiş olduğunu göstermektedirler. Anadolu'da Demir Devri uygarlıkları olan Geç Hititler ve Urartular'ın çok tanrılı inanç biçimleri içerisinde en önemli tanrıların yanında eşleri olarak daima güçlü tanrıçaların bulunduğu anlaşılmaktadır. Aynı devirde yaşamış Frigler'de ise tek ilahi varlık, Ana Tanrıça Kybele olmuş, külte dair karakteristik özellikler Frigya'da ortaya çıkmış, buradan batı Anadolu kıyılarındaki Yunan kolonilerine etki etmiştir. Hellenistik Devir'de Yunan Panteonu'na giren Ana Tanrıça Kybele'nin nitelikleri, başka tanrıçalar arasında bölüştürülmüştür.

Anadolulu Ana Tanrıça Kybele'ye dair tek söylene, Hellenistik Devir'de ortaya çıkmıştır. Kybele ve Attis söyencesi, türünün örneği olan diğer söyenceler gibi insanların bu dünya ve sonrası için maddi ve manevi gereksinimlerini karşılayacak dişil ve eril güce inanma istekleri ve bu isteğin antropomorfizm / insanlaştırma ile somut hale getirilmesidir. Devirden devire ve kültürden kültüre farklı adlar almış da olsa Ana Tanrıça, doğa üzerinde hakimiyet kuran dişil gücü temsil etmiştir. Karşılaştırmalı mitolojinin ülkemizdeki en önemli ismi olan ve Halikarnas Balıkçısı olarak tanınan Cevat Şakir Kabaağaçlı, Orta ve Doğu Anadolu ile Mezopotamya'daki bütün bu tanrıçaların aslında Anadolulu Ana Tanrıçayı temsil ettiklerini söylemektedir. Kabaağaçlı 'ya göre farklı isimlerle tapınımın nedeni, tapanların farklı dilleri konuşuyor olmasındandır (Sivri ve Kuşca, 2013, s. 48).

Ana Tanrıça Kybele Kültü'nün Anadolu'daki varlığı ve kült uygulamaları üzerine pek çok antik yazar tarafından aktarılmış bilgiler bulunmaktadır. Yunan coğrafyacı Strabon "Geographica / Coğrafya" adlı eserinde (Strabo, 1928) ve Yunan tarihçi Herodot, "Histories / Tarih" adlı eserinde Anadolu'daki Ana Tanrıça tapınımından söz etmişlerdir (Herodotus, 1928). Antik yazarların eserlerinin günümüz dillerine çevrilmesi ve arkeolojik veriler ışığında Ana Tanrıça Kültü, 20. yüzyılın başlarından itibaren, disiplinler arası bir çalışma konusu olarak ele alınmıştır. Analitik Psikolojinin kurucusu, 1875-1961 yılları arasında yaşamış İsviçreli psikiyatrist Carl Gustav Jung'un "Ortaklaşa Bilinçdışı" ismini verdiği öğretisi, Ana Tanrıça Kültü'nün kökenini araştıran bilim insanları için önemli bir dayanak oluşturmuştur. Jung'a göre insan zihni, onun evrimi tarafından biçimlendirilir ve bireyin varoluşundaki geçmişle kurulan bağlantı, onun yalnızca kişisel geçmişini değil, tüm insanlığın evrimini içerir. Ortaklaşa Bilinçdışı, Jung'un "arketip" dediği doğum, ölüm gibi ilk tip ya da kök imgelerden oluşur. Kök imgeler, insanın vaktiyle atalarının geliştirmiş olduğu tepkilere benzer eğilimler göstermesine neden olur. Her insan doğuştan getirdiği ortak kök imgelere sahiptir. Jung birbirini etkilemesi imkansız olan kültürlerde dahi ortak semboller keşfetmiş, aynı sembolleri hastalarının rüyalarında da gözlemlemiştir. Jung'un öğretisinin destekleyicilerinden Alman psikiyatrist Erich Neumann'a göre Analitik Psikoloji, Ana Tanrıça kök

imgesinden bahsederken, herhangi bir somut görüntüyü değil; insanda var olan içsel bir imgeyi kastetmektedir. Bu psişik olgunun sembolik ifadesi, insanoğlunun söylenceleri ve sanatsal yaratılarında bulunabilir (Neumann, 1974, s. 3). Bireyin özel yaşam deneyimi, kök imgelerin hangi özel biçim ve yolla ifade edileceğini belirler. Her kültürün kendine özgü koşulları ile farklı biçimlerde anlatılabilirler de dünyanın farklı coğrafyalarında ortaya çıkan söylencelerin pek çok benzer konu içermesi, ortaklaşa bilinçdışının varlığını göstermektedir (Rosenberg, 2003, s. 13).

Alman dil bilimcisi Walter Burkert, insanlığın geçmişte ne idi ise bugün de o olduğunu (Burkert, 1983, s. xx) söylerken inancı, insanlığın tarihsel ve toplumsal gelişiminde geleneğe ve iletişime bağlı sürekli bir olgu olarak görmüştür. Burkert, İsviçreli antropolog ve kültür tarihçisi J. J. Bachofen'in 1861'de yayımlanan "Das Mutterrecht / Analık Hukuku" adlı kitabında dile getirdiği, Prehistorik devirde insanlığın toplumsal konum itibarı ile analık hukukunun babalık hukukundan daha önce belirleyici olduğu bir dönem yaşadığı varsayımını fantastik bir teori olarak görmüştür. Burkert'a göre Prehistorik insanın böyle bir toplumsal düzeni oluşturması olanaksızdır ve bu ancak inançla açıklanabilir (Burkert, 1983, s. 80). Jung'un Ortaklaşa Bilinçdışı öğretisini destekleyen Amerikalı mitolog ve yazar Joseph John Campbell Ana Tanrıça Kültü'nün insanlık tarihi açısından önemini şu sözlerle vurgulamıştır: "Bilim insanlarının varsaydığı gibi kültürün en eski döneminde böyle bir tanrısal varlık, yerel bir verimliliğin sahibesi olarak düşünülmüş olsa da Sümer'de, M.Ö. 3500-2350'lerde, ilk yüksek uygarlığın tapınaklarında Ana Tanrıça'ya tapınma, bundan çok öteye varmıştır" (Campbell, 1995, s. 11). Bir din tarihçisi olan Mircea Eliade'ye göre Çatalhöyük'ün leoparlı tanrıçası, Hititlerin tanrıça Hepat'ı ve Frigler'in Kybele'si arasındaki ilişki, Anadolu'da şartıcı bir dinsel sürekliliğe işaret etmektedir (Eliade, 2003a, s. 176).

Ana Tanrıça Kültü ile ilgili araştırmalar, arkeoloji, mitoloji, tarih, sanat tarihi, din, felsefe, coğrafya, dilbilim ve edebiyat gibi bilim dallarının hepsini ilgilendirmektedir. Bununla birlikte; bu kadim inancın belirli bir coğrafyada sürekliliğini araştırmak, diğer hepsinin katkılarına somut deliller sunan arkeoloji ile mümkündür.

1. Neolitik Devir'de Ana Tanrıça: Çayönü, Çatalhöyük, Hacılar

Neolitik Devir'de, insanlığın tarıma dayalı yerleşik yaşam biçimine geçişi ile doğa olayları, doğum ve ölüm döngüsü içerisinde anlamlandırılmaya başlanmıştır. Neolitik Devir insanı, kadını doğuran, besleyen ve neslin devamını sağlayan varlık olarak kutsallaştırmıştır (Atık, 2004, s. 267). Diyarbakır - Çayönü heykelticileri taştan ve kilden yapılmış hayvan ve tanrıça betimlemeleridir. Tanrıça heykelticileri yarım oturur veya çömelir vaziyette tasvir edilmişlerdir.

İngiliz arkeolog James Mellaart'ın 1960-1965 yılları arasındaki Çatalhöyük ve Hacılar kazılarında, M.Ö. 6. binin ortalarına tarihlenen, abartılı karın ve kalça ile dişiliğin vurgulandığı çok sayıda Ana Tanrıça heykeltiği ele geçirilmiştir. Bunların çoğu, hamile ya da emziren çıplak kadın betimlemeleridir. Mellaart,

her iki yerleşim yerinde elde edilen buluntulardan özellikle kadın heykelticlerini, Hitit, Frigya ve Hellen uygarlıklarını etkilemiş olan “Ana Tanrıça Kültü” ile ilişkilendirmiş, bunların Hititler’in Hepat’ı, Geç Hititler’in Kubaba’sı, Frigler’in Kybele’si ve Hellen Magna Mater’inin öncülü olan bir tanrıçayı temsil ettiklerini öne sürmüştür. Aynı tarihlerde Litvanya asıllı Amerikalı arkeolog Marija Gimbutas da yaptığı kazılarda Avrupa’daki Neolitik Devir buluntularının pek çoğunu Ana Tanrıça Kültü ile açıklamış, kitaplarında Çatalhöyük ve Hacılar’dan örnekler de yer vermiştir. Mellaart dönemi kazılarında elde edilen ve Ana Tanrıça’yı temsil ettiği düşünülen en önemli buluntu, tahtta oturur pozisyonda doğum yaparken gösterilen ve iki yanında bulunan aslanlara dayanmış vaziyetteki hamile kadın heykelticidir. Bu kompozisyondaki aslanların, daha sonraki devirlerin betimlemelerinde de görülecek olan Ana Tanrıça atribülerinden olduğu kabul edilmiştir. Bu kompozisyon, sonraki devirlerde Tanrıça’nın “Pothnia Theron / Hayvanlara Hükmeden Tanrıça” niteliği olarak görülmüştür.

Çatalhöyük’te günümüzde de süren kazı çalışmaları, İngiliz arkeolog Ian Hodder başkanlığında, 1993’te tekrar başlatılmıştır. Çatalhöyük’ün ekonomik ve sosyal yapısının, yerleşme düzeninin, yapıların işlevlerinin ve sembollerin yeniden değerlendirildiği bu süreçte, Mellaart’ın Ana Tanrıça’yla özdeşleştirdiği heykelticler de tartışma konusu olmuştur (Hodder and Meskell, 2010, s. 15, 35). Bu heykelticlerin ilahi bir varlığı değil sıradan kadınları betimleyebilecekleri üzerinde durulmuştur. 2002 yılında bulunan, başı kopmuş bir şişman kadın heykelticinin karn bölgesinin arkasındaki kırık kısımda, yabani bir tahıl türüne ait tohum tanesi olduğu görülmüştür. Bu örnek aslında Gimbutas’ın “Ana Tanrıça ve bereket” özdeşleştirmesini çağrıştırmaktadır (Gimbutas, 2006, s. 329). 2005 yılında yine Çatalhöyük’te bulunan, oturur pozisyonda göğüslerini tutan hamile kadın heykelticinin arkası çevrildiğinde, kolların çok ince olduğu ve iskelete ya da çok zayıf bir insanın kemiklerine benzeyen bir betimleme yapıldığı görülmektedir. Çatalhöyük’te heykelticler üzerinde çalışan Prof. Lynn Meskell ve Dr. Carolyn Nakamura tarafından bu örnek, ölüm ve hayatın birleşimi olarak yorumlanmıştır (Meskell ve Nakamura, 2005). Bu yorum aslında yine Gimbutas’ın Ana Tanrıça’ya dair “Hayat veren ve hayat alan Tanrıça” nitelendirmesini çağrıştırmaktadır (Gimbutas, 2006, s. 328).

Resim 1

Resim 2

2. Tunç Devri'nde Ana Tanrıça: Hititler

M.Ö. 3000'lerde, Tunç Devri'nin başlangıcında, Anadolu'da büyük kentlerin kurulmaya başlaması ile siyasi örgütlenme de ortaya çıkmıştır. Öte yandan madenden yapılma alet ve silahlar, erkeğin savaşçı gücü ile toplumda ön planda olduğu bir sürece işaret etmektedir. Ticaretin yaygınlaşması da erkeği önceki devirlere göre daha saygın bir konuma getiren etkenlerdendir. Bununla beraber Samsun - Horoztepe'de bulunan ince ve uzun oranların hakim olduğu emziren tanrıça heykelticikleri gibi örnekler, Ana Tanrıça Kültü'nün önemini kaybetmediğini göstermektedir (Atik, 2004, ss. 269-270). İlk Tunç Devri'nin kadın betimlemeleri önceki devirlerden çok farklı olarak yassı ve ince bedenli heykelticik ve idollerdir. Bu devirde taş, mermer, kil, kemik, maden, deniz kabuğu gibi malzemelerden üretilmiş olan heykelticikler ve idoller ile geçmişin görkemli Ana Tanrıça imajı stilize edilmiştir. İdoller ayrıca Ana Tanrıça imajını soyut ve iki boyutlu betimleme ile devam ettiren semboller olmuşlardır (Aydın, 2005, ss. 29-35). Bu heykelticikler ve idollerin en dikkat çekici özellikleri, kadın cinsel organını abartılı bir şekilde göstermiş olmalarıdır.

Tunç Devri'nin en önemli uygarlığı, M.Ö. 2000 yıllarında Anadolu'ya göç ederek yerli Hatti Beyliklerini ele geçiren Hititler'dir. Hititler, M.Ö. 1750 sıralarında Kızılırmak çevresinde merkezi bir krallık kurmuşlardır. İlk Hitit kralı, Hattuşalı anlamına gelen Hattuşili'dir. Anadolu'da bugün başkent Hattuşa/Boğazköy'ün yanı sıra Alacahöyük, Alishar, Eskişar, Kültepe, Acemhöyük gibi önemli Hitit şehirlerinin kalıntıları bulunmaktadır. Hatti Beylikleri zamanında Mezopotamya ile kurulan ticaret ilişkilerinin sağladığı kültürel etkileşim Hitit inanç yaşamına da yansımış, Hititler Anadolu Ana Tanrıça'nın yanı sıra Mezopotamya uygarlığının doğaya hükmeden tanrılarına da tapınmaya başlamışlardır (Atik, 2004, s. 270). İmparatorluk döneminde, Mezopotamya ve Suriye'nin kuzey bölgelerinde yaşayan ve Hint-Avrupa ailesinden olmayan Hurriler'in kültürünü büyük ölçüde özümseyen Hititler'in Panteonunda Sümer-Akkad kökenli tanrılarla, Anadolu ve Hurri tanrıları yan yana yer almıştır (Eliade, 2003a, s. 176). Bu yüzden Hititler'in ülkesine "Bin

Tanrı İli” denmiştir. Başında bir tanrı ve tanrıça çiftinin yer aldığı büyük bir aile olarak algılanan geniş Hitit Panteonu’nda her büyük kentin bir tanrısı bulunmaktaydı. Baştaki ilk tanrı-tanrıça çifti, Hitit ülkesinin koruyucuları olan Fırtına Tanrısı ve Arinna’nın Güneş Tanrıçası idi (Alparslan, 2013, s. 412). İmparatorluğun sonlarına doğru Kral III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa çiftinin hükümdarlığı zamanında ülkede dinde sadeleşmeyi gerçekleştirecek bir dizi reform hareketi başlatılmıştır. Buna göre Arinna’nın Güneş Tanrıçası ve “Anne” kimliği ile öne çıkan Hurri kökenli Tanrıça Hepat özdeşleştirilmiştir (Sevinç, 2008). Kraliçe Puduhepa’nın Arinna’nın Güneş Tanrıçası’na sunduğu bir dua bunu anlatmaktadır:

Güneş Tanrıçası Arinna, sahibem, bütün ülkelerin kraliçesi, Hatti ülkesinin güneş tanrıçası Arinna’nın adını taşıyorsun ama yarattığım ülke sedir ülkesi olduğundan orada Hepat adını taşıyorsun (Klock-Fontanille, 2005, s. 43).

Hepat’ın kutsal hayvanı, tarih öncesinden beri var olan sürekliliği doğrulayacak biçimde leopardır. “Ülkenin kraliçesi, gök ve yerin kraliçesi, bütün Hitit krallığının koruyucusu” olarak yüceltilen Güneş Tanrıçası, bu nitelikleri ile daha önceki Ana Tanrıça betimlemelerini anımsatmaktadır (Eliade, 2003a, s. 177). Kraliçe Puduhepa’nın öncülük ettiği tanrıçaları özdeşleştirme hareketine en güzel örnek Yazılıkaya açık hava tapınağıdır. Yazılıkaya Boğazköy’e çok uzak olmayan doğal bir kaya oluşumudur. İmparatorluk döneminde kayaların üzerine Hitit Panteonu’nun aldığı son durumu gösteren bir tanrı ve tanrıçalar alayı kabartma biçiminde işlenmiştir. Burada kadın tanrıların başını çeken Hepat kutsal hayvanı leoparın üzerinde tasvir edilmiştir (Sevinç, 2008).

2. Demir Devri’nden Hellenistik Devir’e Ana Tanrıça: Geç Hitit, Urartu, Frig ve Lidya Krallıkları, İyonya Şehir Devletleri

MÖ 1200’lerde kuzeyden gelen Ege Göçleri, eski gücünü kaybeden Hitit İmparatorluğu’na son vermiş, başta Boğazköy olmak üzere bütün Hitit şehirleri yıkılıp yıkılmıştır. Batı ve Orta Anadolu için Trak topluluklarının Anadolu’ya gelişi, Hitit İmparatorluğu’nun yıkılışı, siyasal ve kültürel birçok değişikliği de beraberinde getirmiştir. Güneydoğu Anadolu’da Geç Hititler ve Doğu Anadolu’da, katı merkezîyetçi devlet yapısıyla Urartu Krallığı, önemli birer siyasi güç olarak ortaya çıkarken İç Anadolu’da Frig ve Lidya gibi krallıklar, Ege kıyılarında ise İyon Kent Devletleri oluşmuştur (Konyar, 2013, s. 241).

Hitit Devleti’nin yıkılmasını takiben, Anadolu’da kurulan Geç Hitit Devleti, Hitit kültürünü devam ettirmekle birlikte Ana Tanrıça Kültü’nün de devamlılığını sağlamışlardır. M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllarda, Güney Doğu Anadolu’da Geç Hitit politik merkezlerinden biri olan Kargamış’ta Ana Tanrıça’ya “Kubaba” adıyla tapınılmıştır. Geç Hititler’in Kubaba’sının görsel imgeleri ile Frigya’nın Ana Tanrıçası arasında özellikle dış görünüş açısından benzerlikler vardır (Roller, 2013, ss. 69-70).

Urartular Van Gölü ve çevresinde yaklaşık M.Ö. 860 ile 580 tarihleri arasında önemli bir devlet kurmuşlardır. Urartu dini, kraliyet ailesinin tapımında bulunduğu, devlet tarafından desteklenen bir inanç biçimini yansıtmaktadır. Bu

dini incelerken kabartmalar ve çivi yazısı kitabeler, özellikle de Meher Kapı yazıtı temel kaynaklardır. Yaklaşık 80 ilahi varlığın oluşturduğu Urartu Panteonu’nun hiyerarşisi başkent Tuşpa yakınındaki Meher Kapı’da belirtilmiştir. Buna göre Urartular’ın başlıca üç tanrıya inandıkları düşünülmektedir. Bu tanrı üçlemesinde en yukarıda yer alan Haldi’nin merkezi bir rolü vardır. Haldi’nin arkasından gelenler sırasıyla Fırtına Tanrısı Teşeba ve Güneş Tanrısı Şivini’dir (Salvini, 2006, s. 196). Urartu uygarlığında Frigya’dakine eş bir Ana Tanrıça Kültü’nün varlığından söz etmek mümkün olmasa da (Konyar, 2013, s. 244) üç büyük tanrının yanında eşleri olan üç güçlü tanrıça Meher Kapı’daki tanrı ve tanrıçalar isim listesinde tanrıçaların en üst sırasında, Haldi’nin eşi Aruba(i)ni ya da Uarubani bulunmaktadır. İkinci sırada ise Teşeba’nın eşi Huba gelmektedir. Bu isim konusunda iki karşıt görüş vardır: Piotrovskiy’e göre bu isim yanlışlıkla “Baba” olarak okunmaktadır. Ermitaj Müzesi’ndeki bir mühür üzerinde yer alan resmine dayanarak bu Tanrıça’nın Hurri Tanrıçası Hepat’a olan benzerliğine dikkat çeken Piotrovskiy “Huba” isminin de Hepat’tan geldiğini belirtmiştir (Piotrovskiy, 1965, 37); Salvini ise “Huba” isminin yanlış okunduğunu; doğru okunuşun ise Urartuca “Dağ” anlamına gelen “Babani” sözcüğü ile benzerliğine dikkat çekerek “Ba!-ba-a” şeklinde olması gerektiğini savunmuştur. Meher Kapı yazıtlarında birbirini takip eden tanrıçalarda üçüncü sırada yer alan Tuşpuea, Güneş Tanrısı Şivini’nin eşidir. Bu tanrıça ise ses benzerliğinden dolayı Güneş Tanrısı’nın kenti Tuşpa ile ilişkilendirilmiş olmalıdır (Salvini, 2006, s. 200).

Urartular, M.Ö. I. Binin ortalarında Medler’in aynı bölgelerde güçlü bir devlet kurmalarıyla yıkılmıştır. Urartular ile Frigya arasında resmi ilişkilerin bulunduğu, yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu da iki toplum arasında kültürel etkileşimin varlığını göstermektedir. Urartu ile Frigya inançları arasındaki en önemli benzerlik, her iki halkın da ilahi gücün kayalık bölgelerde olduğuna inanmaları ve ilahi varlığı kapıya benzer bir çerçeve içinde düşünmüş olmalarıdır (Roller, 2013, ss. 82-85). Urartular, çerçeveyi, arkasında Ana Tanrıça’nın bulunduğu kapalı bir kapı gibi tasarlamış; Frigler ise Ana Tanrıça’yı bu çerçeve içinde genellikle göstermişlerdir.

Ana Tanrıça Kültü, Geç Hitit ve Urartu uygarlıklarında da kültürel etkileşime dayalı benzer semboller gösterse de karakteristik özelliklerini Frigya’da bulmuştur. Anadolu topraklarına, Hitit İmparatorluğu’nun yıkılma sürecinde, bu sürecin bir parçası olarak görülebilecek göçler olmuştur. Yunan coğrafyacı ve yazar Strabon, Frigler’in M.Ö. 1200’lü yıllardan itibaren Balkanlar’dan Boğazları aşarak Anadolu’ya göç eden Trak kökenli boylardan biri olduğunu yazmıştır. Yunan tarihçi ve yazar Herodot, Avrupa’daki yurtlarında Makedonyalılara komşu olan Frigler’in “Byrig” adı ile anıldığını, Asya’ya göç ettikten sonra adlarını “Frig” olarak değiştirdiklerini yazmıştır (Sevin, 2001, ss. 193-194).

Frigler M.Ö. 750’den sonra Anadolu’da siyasi bir topluluk olarak ortaya çıkmışlardır. Kral Midas döneminde ise tüm Orta ve Güneydoğu Anadolu’ya egemen, güçlü bir krallık olmuşlardır. Frigya’nın kapsadığı coğrafya Ankara,

Afyonkarahisar ve Eskişehir’in tamamı; Konya, Isparta ve Burdur’un kuzey; Kütahya’nın ise batı bölümüdür. Daha önce Hititler’in yaşadığı Alishar, Boğazköy, Kültepe, Alacahöyük, Gordion ve Pessinus en önemli Frigya merkezleridir. Hint-Avrupa kökenli olmaları ve hem Hellen hem Geç Hitit etkileri altında kalmalarına rağmen Frigler, kısa sürede Anadolu’ya özgün bir kültür oluşturmuşlardır (Akurgal, 2005, s. 265). Kral Midas, bir yandan doğu ve güneydoğu Anadolu’da Urartu, Kuzey Suriye ve Assur ile diğer yandan batıda Batı Anadolu sahilleri ve Kıta Yunanistan ile ilişkiye giren Anadolu’nun ilk Demir Devri kralı olarak haklı bir üne sahip olmuştur (Sivas, 2007, ss. 10-11).

Frigya dilinde yazılmış birkaç yüz metin günümüze kalmış olsa da bunlar genellikle birkaç sözcük ya da özel isimden oluşan kısa ifadelerdir. Yazıtlardan elde edilen en önemli bilgi, Tanrıça’nın adının “Matar” yani “Ana” sıfatı ile birlikte kullanıldığıdır. Frigler, Hint-Avrupa ailesinden bir dil kullanmışlardır. “Matar”, bugün bu dil ailesine mensup Avrupa dillerinde “Mother / Anne” anlamıyla hala devam etmektedir. Frigya’nın politik gücünün zirvede olduğu M.Ö. 8. yüzyılın sonu ile 7. yüzyılın başlarında hükümdar olan Midas’ın adı da bir yazıtta geçmektedir. Bununla birlikte Ana Tanrıça Kültü açısından önem taşıyan ve sonraki tarihlerde Hellen’de de Kybele kültü ile bağlantılı olacak “Ates” ve “Baba” adları da yazıtlarda yer almaktadır (Roller, 2013, ss. 88-94).

Frigya’da Ana Tanrıça kült merkezi olan Pessinus kentinde Ana Tanrıça’yı temsil ettiği düşünülen ve kutsal sayılan bir meteorit / göktaşı bulunmakta idi (Tanyu, 1968, s. 11). Göktaşlarının dinsel açıdan değeri, göksel kutsallıkla yüklü olarak düştüklerine yani göğü temsil ettiklerine, böylelikle tanrının tezahürü olduklarına inanılması idi. Meteoritlerin ilahi varlıkla, özellikle bereket tanrıçalarıyla eş tutulmaları, “Petra Genitrix / Taş Anne” ye kutsallığın aktarımını göstermektedir. Bu göksel kökenli dini kavramda kaya taşları bereket motifidir (Eliade, 2003b, s. 20). Pessinus’ta siyasal güçlerden bağımsız dini yönetimin başında “Attis” adını taşıyan bir başrahip bulunmakta idi. Kült ritüeline göre başrahip ve Megabyzos denilen ikinci rahibin ve Galloi diye anılan diğer rahiplerin de daha sonraları Kybele ve Attis söylencesinde anlatılacağı gibi erkekliklerini Tanrıça’ya adanmış olmaları gerekmekte idi (Erhat, 2008, s. 185).

Ana Tanrıça Kültü hakkında asıl bilgi kaynağı, tüm Frigya kültürel etki alanına yayılmış olan zengin arkeolojik malzemedir. Orta ve Doğu Frigya Ana Tanrıça betimleri arasında en büyük ve en iyi korunmuş olan etkileyici beş büyük figür, Gordion’da, Ankara’da Bahçelievler ve Etlük’te, Ayaş’ta ve Boğazköy’de bulunmuştur. Ayaş’ta bulunan bağımsız heykel dışındakiler, Tanrıça’nın, kapı eşliğini anımsatan dikdörtgen bir mimari yapının içerisinde gösterildiği, taş ya da kayalara oyulmuş kabartmalardır. Ana Tanrıça, Gordion ve Bahçelievler kabartmaları ile Ayaş heykelinde sol elinde bir kuş ve sağ elinde bir içki kabıyla gösterilmiştir. Boğazköy kabartması ise Tanrıça’nın iki yanında duran ve biri flüt diğeri lir çalan iki çocukla betimlenmiş olması nedeniyle özel bir örnek oluşturmaktadır (Roller, 2013, ss. 97-99). Hemen hemen bütün örneklerde

Tanrıça'nın görünümü birbirinin aynıdır. Vücudu tamamen önden gösterilmiş biçimde dimdik, kolları genellikle gövdesi üzerine çaprazlama kıvrılmış olgun bir kadın olarak betimlenen Tanrıça, başından ayaklarına kadar oldukça kapalı ve vücut hatlarını göstermeyen bir giysi içindedir (Roller, 2013, ss. 69-70).

Batı Frigya'da ise Ana Tanrıça betimlemeleri arasında en önemli anıt, Aslankaya anıtıdır. Burada üçgen alınlığın içerisinde yüzleri cepheden görünür biçimde iki sfenks yer almaktadır. Altaki nişin içerisinde ise Tanrıça yüksek kabartma olarak vücudunu tamamen örten giysisi ile dimdik ayakta durmaktadır. Tanrıça'nın iki yanında ön ayaklarını O'nun başının üzerine koyan iki aslan bulunmaktadır. İlginç bir ayrıntı da Tanrıça'nın elinde arka ayaklarından tutup baş aşağı sarkıttığı aslan yavrusudur. Ayrıca kaya anıtının iki yanında yine arka ayakları üzerinde duran iki aslan daha yer almaktadır (Roller, 2013, ss. 113-114).

M.Ö. 7. yüzyılın son çeyreğinde Kimmer saldırıları sonucunda Frigya Devleti'nin yıkılması ile Ana Tanrıça Kültü daha çok Lidya topraklarına kaymış, Metragyrtoi diye anılan dilenci rahipler, birer misyoner gibi dört bir yana dağılarak kültü tanıtmaya işine girişmişlerdir. Frigya'dan çok önceleri dahi Anadolu'da kutsal kabul edilen Pessinus kenti, Hititler'in yıkılmasına rağmen Frigler'le bütünleşerek varlığını sürdürmüş ve sonrasında bu krallığın sonunu getiren Kimmer saldırılarında bile ayakta kalarak sonraki devirlerde de özerkliğini korumuştur (Erhat, 2008, s. 185). Herodotus'a göre Lidya'da Ana Tanrıça'ya Geç Hititler'deki gibi "Kubaba" adı ile tapılmakta idi. Bununla birlikte Sardes'li Ana Tanrıça betimlemelerinden önemli bir örnek, duruş ve giysisi ile İyonya'ya özgü "Meter" betimlemelerine çok benzemektedir (Roller, 2013, s. 155). Lidya Krallığı'nın M.Ö. 546'da Persler tarafından yıkılması ile Anadolu iki yüzyılı aşkın bir süre Pers egemenliğinde kalmış (Akurgal, 1988, ss. 204-206) ve bu süreçte Ana Tanrıça Kültü'nün eski tapınım yerleri kullanılmıştır.

Ana Tanrıça Kültü'nün İyonya kentlerinde tanınması, Frigya ve Lidya ile kurulan ilişkiler ile açıklanabilir. Miletos'un İyonya birliğinin lideri konumunda olması da kültün buradan yayılışını sağlamıştır. İyonya'daki Yunan kentlerinde elde edilen buluntular, Anadolu Ana Tanrıça'nın Hellenleştirilme sürecinde önce ayakta ve sonra aslan atribüsü ile oturur pozda olmak üzere görsel imajında oluşan değişimleri göstermektedir. M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına doğru Ana Tanrıça'nın atribüleri arasında "Tymphanon / Tef" de girmiş ve Tanrıçanın betimlemelerinde daima sol elinde yer almıştır (Roller, 2013, ss. 142-164).

M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda Batı Anadolu'daki Yunan kentlerinde Ana Tanrıça betiminin azlığı, Pers egemenliği altında İyonya'nın güçsüzleşmesi ile ilgili olmalıdır çünkü Hellenistik Devir buluntuları Ana Tanrıça Kültü'ne ilginin azalmadığını kanıtlamaktadır (Roller, 2013, s. 171).

Büyük İskender'in Persleri yenmesi ve M.Ö. 334'te Hellespontus'u /Çanakkale Boğazı'nı geçmesi Hellen uygarlığı ve bütün dünya için büyük önem taşıyan yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Roma İmparatoru Augustus ile son bulan

bu dönemde Hellen uygarlığı Asya ve Afrika'ya kadar uzanmış, doğu ve batı arasında bir kültür etkileşimi oluşmuş, dış görünümü ile Hellen, ancak özünde doğulu bir dünya görüşü ortaya çıkmıştır. Hellenistik Devir boyunca iki farklı yönetim söz konusu olmuştur. Pontus Krallığı ve Kommagene Krallığı'nın doğulu kültürel yapılarına karşılık, Batı Anadolu'da M.Ö. 283-133 yıllarında Aiolia ve İyonya Pergamon Krallığı ve M.Ö. 327-74 yıllarında Bithynia Krallığı Hellen uygarlığının temsilcileri olarak hüküm sürmüşlerdir (Akurgal, 1988, ss. 204-206).

Hellenistik Devir boyunca Ana Tanrıça tapınımı, anıtların, kült ve adak nesnelere Hellenleşmesi biçiminde devam etmiş, Anadolu Ana Tanrıçası'nın Gordion, Pessinus ve Sardes gibi kentleri giderek Hellenleşmiş, Pergamon Ana Tanrıça Kültü'nün önemli bir merkezi haline gelmiştir. Hellenleşmiş Ana Tanrıça için Frigya'daki Matar'a benzer biçimde ve aynı anlama gelen Meter sıfatı Kybele adı ile birlikte kullanılmıştır. Gordion'da bu dönemde heykelcikler ve adak nesnelere üzerindeki Yunan etkisinin ötesinde Ana Tanrıça, görsel imajıyla tamamen Hellenleşmiştir (Roller, 1991, s. 128). Frigyalı Matar'ın atribütörlerinden biri olan aslan yanında olduğu halde Yunan giysisi khiton içinde ve elinde tef ile betimlenmiştir. Frigyalı Matar kültürünün bazı yönleri korunmakla birlikte Anadolu ve Yunan tarzının karışımı yeni bir Meter oluşmuş, bu unvanın arkasına da yer adından gelen bir sıfat eklenmiştir (Meriç, 2013, s. 67). Sardes yakınlarında bulunan bir yazıt, Lidya'da Ana Tanrıça inancının çok eskilere dayandığını gösterdiği gibi, MÖ. 4. yüzyıl başlarına tarihlenen bir kabartma da, Tanrıça'nın bölgede varlığını sürdürmekte olduğunu göstermiştir. Söz konusu kabartmada, ayakta duran ve kucağında bir karaca olan Artemis'in sağ tarafında, aslanını kucaklamış olan Tanrıça Meter durmaktadır (Roller, 2013, s. 232).

Batı Anadolu'da Mysia Bölgesi kentlerinden Pergamon / Bergama, Kybele tapınımının önemli bölgelerinden biridir. Pergamon antik kentine 6 km uzaklıktaki yüksek bir tepede yer alan Kapıkaya Kutsal Alanında Kybele tapınımı için kullanılan bir mağara ve içinde bir su kaynağı bulunmaktadır. Kente 30 km uzaklıktaki Aspendon / Yunt Dağı'ndaki Mamurt Kale'de yapılan kazılarda Hellenistik Devir ve öncesinde Ana Tanrıça Kültü'nün izlerine rastlanmıştır. Mamurt Kale Meter Aspendone Tapınağı, antikçağ yazarlarından Strabo'nun da kaydettiği gibi Hellenistik Devir'de M.Ö. 3. yüzyılın başlarında Ana Tanrıça onuruna Attaloslar hanedanlığının kurucusu Philetairos tarafından inşa ettirilmiştir. Tapınak tabanı ve tapınak çevresinden biri adak, ikisi onur yazıtı olmak üzere toplam üç adet epigrafik buluntu ortaya çıkarılmıştır. Attaloslar tarafından büyük değer verilen bu kültürün devamına ilişkin en önemli kanıtlar, kazılarda ortaya çıkarılan sikkeler ve tapınak tabanından elde edilen, ayakta ya da oturur şekilde, tamamen giyimli, başında bir taç, elinde tef, dizlerinde bir aslan ya da iki yanında birer aslan ile tasvir edilmiş terrakotta heykelciklerdir (Üreten, 2006, ss. 212-217).

Pergamon'da Ana Tanrıça kutsal alanı olabileceği düşünülen yerde insan boyunda, oldukça etkileyici bir Tanrıça Meter heykeli bulunmuştur. Burada

Tanrıça, ayak koyma yeri olan ve özenle işlenmiş bir tahtta oturmaktadır. Göğüs altından kemerli bir khiton ve dizlerine sarkan dökümlü bir pelerin giymiştir. Pelerinin yatay kıvrımları, khitonun düşey kıvrımlarıyla bir zıtlık oluşturmuştur. Tanrıça'nın tahtın kolçağına dayalı sol kolunun üst kısmında büyük olasılıkla bir tefin yerleştirilmesi için bırakılmış yuvarlak bir oyuk bulunmaktadır. Pergamon'un her yerinde Tanrıça'yı betimleyen çok sayıda, taş ve terrakota heykelcik de bulunmuştur. Bu heykelciklerden iki tanesi, Tanrıça'yı başında kule biçiminde yüksek bir taçla göstermiştir. Bu taç, Tanrıça'nın Roma heykellerinde çok yaygınlaşacak olan kuleli tacının en eski örneklerindendir (Roller, 2013, ss. 244-245).

İyonya bölgesine dahil olan kentler içinde Kybele kültü açısından özellikle Phokaia / Foça kenti büyük önem taşımaktadır. M.Ö. 6. yüzyılın başlarında Phokaia kentinde Kybele adına oluşturulan açık hava kutsal alanı Hellenistik Devir'de de kullanılmıştır. Bu kent sınırlarındaki Değirmenli Tepe kaya Kutsal Alanı, Liman Kutsal Alanı ve kayaya oyulmuş Altınmağarası Tepesi Kutsal Alanı ile İncir ve Orak Adalarındaki açık hava tapınakları Kybele tapınımı için kullanılmıştır. 1989 yılında yeniden başlatılan Phokaia kazıları halen devam etmektedir. Athena Tapınağı'nın kuzey yamacında ve adalarda deniz kıyısında kayaya oyulmuş olarak bulunan kaya tapınım alanları, Kybele Kültü'nün Phokaia'da çok önemli olduğunu ortaya koymuştur. Athena Tapınağı'nın bulunduğu kayalık tepede kayalar içerisine oyulmuş olarak çeşitli çaplarda daire biçiminde ve yine çeşitli büyüklüklerde dikdörtgen biçiminde libasyon çukurlarına rastlanmıştır. Bu çukurların varlığı Athena Tapınağı'ndan önce bu alanda Kybele'ye tapınıldığını göstermektedir (Özyiğit, 2010, s. 390).

Anadolu'nun ormanlarla kaplı dağlarında Ana Tanrıça'ya ait kült merkezlerinin bulunması ve bu nedenle Meter adından sonra Tanrıça'nın sıfatları olarak dağ isimlerinin kullanılması Ana Tanrıça Kültü'nün çok eski devirlerden beri süregelen ve Helenistik Devir'de de devam eden bir özelliğidir (Roller, 2013: 236). Hellenistik Devir'de Batı Anadolu'nun İyonya bölgesinde kırsal kesimdeki Ana Tanrıça tapınım alanlarından en önemlisi Metropolis kenti yakınlarındaki Gallesion / Alaman Dağı'nda bulunan Meter Gallesia Kutsal Alanı'dır. Metropolis, İzmir ili Torbalı ilçesi sınırlarında kurulmuş bir antik kenttir. 1989 yılından bu yana devam eden kazılarda Ana Tanrıça'ya ait kutsal alan, mağaralar ve çok çeşitli buluntular tespit edilmiştir. Ana Tanrıça'nın kült alanı olarak Gallesion dağı yamaçlarındaki Tapınak mağaranın oluşturulması ve bu sıfatla anılması, Metropolis'de Kybele'nin resmi olarak kent yönetimi tarafından onurlandırıldığını göstermektedir (Meriç, 2013, s. 68).

Tanrıça Meter'in, Kuzeybatı Anadolu kentlerinde de tapınım gördüğü anlaşılmaktadır. Ana Tanrıça, Balıkesir ili Erdek ilçesi sınırlarındaki Kyzikos'ta da saygı görmüş, burada O'na Meter Dindymene olarak tapınılmıştır. Kyzikos'ta, Tanrıça'ya kurban sunma sahnelerinin betimlendiği yazıtlı adak kabartmaları oldukça fazladır. Kybele Troas bölgesinde de İda / Kaz Dağı'nın Tanrıçası Mater İdaia olarak tapınım görmüştür. Strabo, İda'da "Meter Theon / Tanrıların Annesi" onuruna şenliklerin düzenlendiğini ve İda Dağı'nın O'nun

için kutsal kabul edildiğini yazmıştır (Strabo, 1928, ss. 87, 117). Karia bölgesinde yer alan Halikarnassos kentinde de Meter'e tapınım yapıldığı, MÖ. 3. yüzyıla tarihlenen bir yazıttan anlaşılmaktadır (Roller, 2013, ss. 235-242).

Kybele Yunan Panteonu'na girdikten sonra kişiliği Hera, Rhea, Demeter, Gaia, Artemis ve Afrodite gibi tanrıçalara bölünmüş; antik kaynaklarda bazen Zeus'un annesi Rhea, tarım ve bereket tanrıçası Demeter ve toprak ana olarak Gaia ile özdeşleştirilmiştir. Yunan ana karasında Panteon'u oluşturan ve Anadolu Ana Tanrıçası'nın niteliklerini paylaşan Tanrıçalar içerisinde Artemis, doğaya hakimiyet ve bereket nitelikleri ile kaynağını Anadolu Ana Tanrıçası'ndan aldığı göstermesi bakımından özellikle önemlidir. Erhat'a göre Artemis, anayurdu Anadolu'da Ephesos / Efes'te İyon Kybele'si olarak tekrar ortaya çıkmış ve Ana Tanrıça Kybele'nin görkemli bir devamı olmuştur (Erhat, 2008, s. 59).

3. Kybele ile Attis Söylencesi

Doğayı ve mevsim değişmelerinin nedenlerini, ölüm ve yeniden doğuş döngüsü ile açıklayan (Erhat, 2008:184) tanrıça ve tanrı çiftlerine dair söylencelere, Mısır mitolojisinde Isis ve Osiris, Sümer'de Inanna ve Dumuzi, Babil'de İştâr ve Tammuz, Suriye ve çevresinde Anat ve Baal, Yunan Panteonu'nda Aphrodite ve Adonis örnek verilebilir (Erdem, 2004, s. 275).

Roller, Ana Tanrıçanın oğlu, sevgilisi ve başrahibi olarak tanımlanan Attis'le ilgili söylencenin M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısından sonra Yunanistan'da ortaya çıktığını, oradan yayılım gösterdiğini söylemektedir. Roller'a göre Hellenistik Devir'de Ana Tanrıça Kybele Kültü ile bağlantılı dini ayinler hoş karşılanmamaktaydı. Bu nedenle Hellen ve Roma aydınları Tanrıların Büyük Anası ile ilgili tuhaf bulunan bazı ritüelleri, Tanrıça'nın rahiplerinin hadım oluşu gibi kült uygulamalarını açıklayabilmek için böyle bir söylence oluşturmuşlardır (Roller, 2013, ss. 277-285). Frigya'daki yazılı kaynakların azlığı göz önüne alındığında, yüzyıllar sonra Klasik Devir yazarları tarafından kaleme alınmış olan Kybele ile Attis söylencesinin çok çeşitli anlatımlarının olması ve bunların tutarsızlık göstermesi doğaldır. Erhat'ın Ovidius, Pausanias ve Arnobius'tan aktardığı Ana Tanrıça ile Attis söylencesine göre Tanrıça, Attis adlı bir gence aşiktir. Attis ise Pessinus kralının -bazı kaynaklarda kral Midas'ın- kızıyla evlenmek üzeredir. Tanrıça düğün yerinde Attis'in karşısına dikilerek onu çıldırtır ve kendi kendini hadım etmesini sağlar. Akan kan toprağı sular, bitkilerin fişkırmasına yol açar ve bir çam ağacı ortaya çıkar. Bereket efsanelerinde görülen bu ölüm-doğum kurgusu, Ana Tanrıça Kültü'nde bir çeşit kurban töreniyle gerçekleşmekte, Attis'in erkekliğini keserek kendini Tanrıça'ya kurban etmesi gibi başrahibin de kanlı bir törenle kendi eliyle kendini hadım etmesi gerekmekte idi. Akan kanın toprağına karışması ile yitirilen erkeklik gücü bütün doğaya geçmekte ve bereket evrensel bir nitelik kazanmaktadır (Erhat, 2008, ss. 184-185).

Roller'a göre Roma döneminden önce Attis'in görsel imajı ilgili olarak hiçbir kanıt olmaması da söylencenin Frigya'dan çok sonra ortaya çıktığını göstermektedir. Frigya'da Ana Tanrıça'yı temsil eden yirmiden fazla heykel ve

rölyef bulunduğu halde Attis’e dair hiçbir örnek bulunmamıştır. Frigya’da çok az sayıda bazı küçük erkek figürlerinin Tanrıça’ya eşlik ettiği durumlarda da bunlar, ne giyim ne atribü olarak Yunan Attis betimlemesine uygundur. Attis’in görsel imajı Hellen yaratımdır. Frigya dini metinlerinde Attis adının ilk ortaya çıkışı, onun yönetici sınıfın etkili bir üyesi, belki de krallığın baş ilahesine karşı O’nu yüceltmekten sorumlu başlıca dini memur olarak kralın ta kendisi olduğunu göstermektedir. Frigya arka arkaya Lidya, Pers ve Yunan egemenliğine girdiğinde, kralın siyasi ve askeri rolü ortadan kalkmış ancak rahiplik görevi devam etmiş, kraliyet adı olan Attis, Frigya kutsal alanlarında Ana Tanrıça’nın başrahibi unvanı olarak kullanılmıştır. Frigya’daki Ana Tanrıça Kültü içinde Attis adı bir tanrı adı değil, dini bir statüdür. Attis Yunan kültüne Ana Tanrıça’nın yoldaşı, Frigyalı kökeni ile sağlam bağları olan bir tanrısal varlık olarak girmiştir. Frigya’da Attis, Tanrıça’nın hizmetinde bir insan olarak anıtlarda hiç temsil edilmemiş farklı bir figürdür (Roller, 1994, ss. 254-259).

Metropolis antik kenti Gallesion dağı Uyuzdere mağarası kült buluntuları da Roller’in bu saptamasını doğrulamaktadır. Yüzlerce figürin içinde kesin olarak Attis olarak tanımlanan bir buluntu elde edilmemiştir. Attis’ten yazılı kaynaklarda “Poimen / Çoban” olarak da söz edilmektedir. Çobanların sürülerini götüğü bir yer olarak halen önemini koruyan çam ormanlarıyla kaplı Uyuzdere mağarasının etekleri bu bakımdan Attis söylencesinin geçebileceği çok uygun bir mekan olarak algılanmış olmalıdır. Attis törenlerinde mağara, Ana Tanrıça’yla kutsal evlenmenin yapıldığı yer olarak da geçmektedir. (Meriç, 2013, s. 68). Bununla beraber Pergamon kenti Mamurt Kale buluntuları içerisinde kilden yapılmış, üzerinde bir flüt çalgıcısı tasviri ile “Attin” yazısının bulunduğu kırık bir kap parçası Attis’i çağrıştırması nedeniyle dikkate değerdir (Üreten, 2006, s. 216).

Bereketle ilintili mitolojinin ölüm ve yeniden doğuş döngüsünde, Kybele ile Attis söylencesi de başka türlü efsaneler yoluyla Yunan Panteonu’nda yer almıştır. Demeter’le Persephone, Afrodit ile Adonis söylenceleri baharın gelişini, doğanın yıllık yeniden doğuşunu anlatmaktadır. Demeter’in, kızının yokluğundan duyduğu üzüntü, Afrodit’in Adonis’e özlemi kısır kış mevsimine neden olsa da söylence, onların yıllık birleşmelerini, her yılın bir bölümünü birlikte geçirebilmekten duydukları mutluluğu vurgulamaktadır (Rosenberg, 2003, s. 26).

Sonuç

İnsanoğlu varoluşundan itibaren yaşadığı zamanın koşulları ile ortaya çıkan gereksinimlerini karşılayacak, elde etiklerini koruyup devamlılığını sağlayacak olan ilahi güce inanmıştır. Çeşitli ritüeller yoluyla pekiştirilen bu inanç, kimi zaman erkek; kimi zamansa kadın formunda heykelcikler ya da idollerle insanlaştırılıp somut olarak ifade edilmiştir. İnsanın, doğanın zorlukları karşısında yaşam mücadelesi verdiği Paleolitik Devir’de erkeğin gücüne dayalı avcılık önemli olmuş ve dolayısı ile inanç, erkeğin ön planda olduğu semboller ile ifade edilmiştir.

Neolitik Devir’de ise tarıma dayalı yerleşik düzene geçildikçe toprakla özdeşleştirilen kadının doğurganlığı öge ön plana çıkmış ve Ana Tanrıça inancı oluşmuştur. Bu, erkeğin dışlanmadığı ancak “Erkeği doğuran ana” olarak Tanrıça’nın ön sırada yer aldığı bir süreç olmuştur. Çatalhöyük buluntuları, Anadolu’da Neolitik Devir’de bugün bizim anladığımız anlamda bir din ya da Bachofen’in öne sürdüğü anaerkil bir toplumsal düzen olmasa da öncül bir Ana Tanrıça tapınının varlığına işaret etmektedir. Elde edilen buluntular, o devirdeki inancın, şimdiki ve sonraki yaşamda bereketin sürekliliğine odaklandığını ve bunun dışı varlık vücudunda simgelendiğini göstermektedir.

Tunç Devri’nde Hititler’de baş Tanrı’nın eşi olan Arinna’nın, Anadolu’nun yerli halkı Hurriler’in Tanrıçası Hepat ile özdeşleştirilmesi, Anadolu Ana Tanrıçası’nın sürekliliğinde önemli bir halkadır. Demir Devri’nde Hititler’in ardından Orta Anadolu’nun en önemli siyasi gücü olarak ortaya çıkan göçmen Frigler, Anadolu’nun Ana Tanrıçası’nı “Mater / Anne” sıfatıyla nitelikleri ve ritüelleri ile tek ilahi varlık “Kybele” konumuna getirmişlerdir. Geç Hititler’in “Kubaba”nın gerek adının söyleniş biçimi, gerek görsel imajı ile Kybele arasında benzerlikler kurulabilir. Bununla birlikte aynı devirde Urartular’ın “Huba”nın “Hepat” ile etnik çağrışımları da Ana Tanrıça’nın Anadolu kökenini göstermektedir. Frigya’da Ana Tanrıça kabartmalarının Pessinus gibi kutsal kentler dışındaki konumu, krallığın güvenliğini sağlamanın yanı sıra kültürün doğayla bütünleşmiş özelliklerini vurgulamak açısından önemlidir. Frigler ile ilişkide olan İyonya’da Ana Tanrıça’nın adının başına eklenen ve Batı Anadolu’daki dağ isimleri ile kurulan sıfatlarla kültürün devam ettiği bilinmektedir. Urartu Ana Tanrıçasının adının okunuşu “Babani” ile çağrışım yapıyor ise bu da yine Anadolu Yunan kentlerindeki “Dağ” sıfatı ile özdeşleşmektedir. Kimmer saldırılarında Frigya’nın ortadan kalkmasından sonra Lidya’da devam eden Ana Tanrıça Kültü’ne dair betimlemeler Frigya ile Hellen üslubu arasında bir geçiş gibidir. Sardes’teki kabartma da bunu örneklemektedir. Lidya, komşusu olan Ephesos’un Ana Tanrıça’sı Artemis’e de saygı göstermiştir.

Pers istilasına rağmen Anadolu’da varlığını sürdüren Ana Tanrıça, insanlığın nüfus olarak çoğaldığı, uygarlığın gelişmesi için daha geniş topraklara ihtiyaç duyulan ve savaşların kazanılmasında erkeğin gücünün ön plana çıktığı Hellenistik Devir’de, erkek egemen Yunan Panteonu’nda kişiliği birkaç Tanrıça arasında paylaşılmış olarak varlığını sürdürmüştür. Bu devirde Anadolu’da kent merkezlerinde tapınım gören en önemli Tanrıça olmamakla birlikte yine dağlık, kırsal kesimde saygı görmüştür.

Arkeolojik buluntuların sağladığı kanıtlar, kent merkezinde ya da dağlarda; adı Kybele, sıfatı “Meter” ya da başka bir şey olsa da Anadolu’da çok uzun bir süreçte tüm atribüleri ve ritüelleri ile aynı Ana Tanrıça’ya tapındığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1988). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Turistik Yayınları.
- Alparslan, M. D. ve Alparslan, M. (Ed.). (2013). *Hititler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atik, N. (2004). Anadolu'da Ana Tanrıça Kültüründen Çok Tanrılı İnanca Geçiş. *Sanat ve İnanç/1* (ss. 267-273). İstanbul: MGSÜ-TSTUAM Yayınları.
- Aydınğün, Ş. (2005.). Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağı'nın Kutsal Bedenleri. *Tunç Çağı'nın Gizemli Kadınları Sergi Kataloğu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Burkert, W. (1983). *Homo Necans The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth* [Elektronik Sürüm]. (Trans. Peter Bing). California: University of California Press.
- Campbell, J. (1995). *Batı Mitolojisi-Tanrının Maskeleri*. (Çev. K. Emiroğlu). Ankara: İmge Kitabevi.
- Eliade, M. (2003a). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi - Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- (2003b) *Demirciler ve Simyacılar*. (Çev. Mehmet Emin Özcan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Erdem, Z. (2004). Antik Çağ Mitoslarında Ölüm ve Yeniden Doğuş İnanç. *Sanat ve İnanç/1* (ss. 275-285). İstanbul: MGSÜ-TSTUAM Yayınları.
- Erhat, A. (2008). *Kybele. Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Herodotus. (1928). *Histories* [Elektronik Sürüm]. (Trans. A. D. Godley). Loeb Classical Library. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Klock-Fontanille, I. (2005). *Hititler*. (Çev. Nuriye Yiğitler). Ankara: Dost Kitabevi.
- Konyar, E. (2013). Demir Çağı'nda Anadolu'da Kadın: Urartu, Frig ve Lidya. M. Darga (Ed.). *Anadolu'da Kadın*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Meriç, A. E. (2013). *Metropolis Ionia III Ana Tanrıça Kutsal Mağaraları*. İstanbul: Homer Kitabevi
- Meskel, L. ve Nakamura, C. (2005). Figurines. *Çatalhöyük 2005 Archive Report*. Erişim tarihi: 26. 02. 2015, http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/2005/ar05_29.html.
- Neumann, E. (1991). *The Great Mother - An Analysis of the Archetype*. Bollingen Series.
- Özyiğit, Ö. (2010). 2009 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları, 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (3. cilt), (s. 390). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Piotrovskiy, B. B. (1965). "Urartu Din". (Çev. İsmail Kaynak). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (23)1.2, 37-48. Erişim Tarihi: 16 Mart 2015, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1046/12630.pdf.

- Roller, L. E. (1991). "The Great Mother At Gordion: The Hellenization of an Anatolian Cult" [Elektronik Sürüm]. *The Journal of Hellenic Studies*, (111), 128-143.
- (1994). "Attis on Greek Votive Monuments: Greek God or Phrygian?" [Elektronik Sürüm]. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, (63)2, 245-262.
- (2007). Frig Dini ve Kült Uygulamaları. *Friglerin Gizemli Uygarlığı Sergi Kataloğu* (ss. 141-147). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- (2013). *Ana Tanrıça'nın İzinde Anadolu Kybele Kültü*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi-Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Salvini, M. (2006). *Urartu Tarihi ve Kültürü*. (Çev. Belgin Aksoy). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sevinç, F. (2008). "Hitit Dininde Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Onunla Özdeş Tutulan Diğer Tanrıçalar" [Elektronik Sürüm]. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1.
- Sivas, T. T. (2007). Frigler ve Frig Uygarlığı. *Friglerin Gizemli Uygarlığı Sergi Kataloğu*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Sivri, M. ve Kuşca, S. (2013). "Halikarnas Balıkçısı'nın Eserlerinde Mitlerin İzleri Ve Karşılaştırmalı Mitolojiye Katkısı". *Milli Folklor*, 97. Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015, <http://www.millifolklor.com>
- Tanyu, H. (1973). *Dinler Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Strabo, (1928). *The Geography* [Elektronik Sürüm]. (Trans. Horace Leonard Jones). Loeb Classical Library. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Üreten, H. (2006). Mamurt Kale'de Meter Aspodene Kültü. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(1), 211-222.

Araştırma-İnceleme

**DOĞAL ÇEVRE BİLEŞENLERİ AÇISINDAN YERLEŞİME
UYGUNLUK ANALİZİ, PİLOT ÇALIŞMA; ALTİNOVA
MAHALLESİ (SÜLEYMANPAŞA/TEKİRDAĞ)**

Emre ÖZŞAHİN¹

Öz: Son yıllarda dünya genelinde yaşanan hızlı nüfus artışı yerleşim alanlarının plansız bir şekilde çevrelerine doğru yayılmasına neden olmuştur. Bu durum doğal ortama alakalı birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan problemlerin çözümü için yerleşim alanlarında doğal çevre bileşenlerinin dikkate alındığı uygun yer seçimi çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada Tekirdağ iline bağlı Süleymanpaşa ilçesinin önemli mahallelerinden biri olan Altınova Mahallesi doğal çevre bileşenlerinin yerleşime uygunluk açısından analizinin yapılması amaçlanmıştır. Analiz neticesinde Altınova Mahallesi için yerleşime uygunluk sınıfları belirlenmiş ve yerleşime uygunluk haritası hazırlanmıştır. Yakın bir tarihte büyükşehir statüsüne kavuşan Tekirdağ ili için yapılacak uygun yer seçimi çalışmalara örnek teşkil edeceği için önem taşıyan bu araştırmanın, aynı zamanda kentsel dönüşüm çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Farklı ölçeklerdeki çeşitli tematik haritaların kullanıldığı çalışma, CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) tekniklerinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre Altınova Mahallesi'nin % 28.18'inin yerleşmeye çok düşük derecede uygun sahalardan oluştuğu tespit edilmiştir. Mahallenin daha çok güney ve batı kısmında bulunan bu sahalarda, aynı zamanda denize ve akarsu yataklarına yakın kısımlar ile yamaç arazilere denk düşmektedir. Yerleşmeye elverişlilik bakımından çok yüksek uygunluktaki alanlar ise % 22.96'lık bir dilime karşılık gelmekte olup, daha çok mahallenin kuzey kesimine doğru olan alanlara tekabül etmektedir. Ancak bu sahaların bazı kısımlarının sınırlama ve mikrobölgeleme koşulları bakımından yüksek tehlike içerdiği de unutulmamalıdır. Sonuç olarak yerleşmelerin sürdürülebilir bakımından planlanması için doğal çevre bileşenlerini dikkate alan çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

¹Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü.
eozsahin@nku.edu.tr

Anahtar Sözcükler: Yerleşim Alanı, Doğal Çevre Bileşenleri, Yerleşime Uygunluk Analizi, CBS, Altınova Mahallesi.

HABITABILITY ANALYSIS IN TERMS OF NATURAL ENVIRONMENT ELEMENTS: A PILOT STUDY FOR ALTINOVA DISTRICT (SULEYMANPASA/TEKIRDAG)

Abstract: Recently, rapid increase in population across the world has caused an unplanned spread of settlements. This has led to many problems in natural environment. Appropriate site selection works which consider natural environment elements need to be done for settlements in order to solve these problems. This study aims to make habitability analysis for Altınova district, which is one of the important districts of Süleymanpaşa city affiliated to Tekirdağ municipality in terms of natural environment elements. Based on the analysis results, habitability classes were determined, and habitability map was prepared for Altınova district. This study is significant because it may set an example for appropriate site selection works to be done for Tekirdağ, which has recently gained the metropolitan status, and may contribute to urban transformation works. Various thematic maps of different scales were used in this study which employed GIS (Geographical Information Systems) techniques. The obtained findings show that 28.18 % of Altınova district consists of sites that have low habitability. These sites, which are mostly in the southern and western parts of the district, mostly involve sloping lands and areas close to the sea and the streambed. Sites with very high habitability cover 22.96% of the district and they are mostly in the northern part of the district. However, it should be remembered that some parts of these sites involve high risk in terms of liquefaction and micro zonation. In brief, works focusing attention on natural environment elements need to be done to plan settlements in a sustainable way.

Keywords: Settlement, Natural environment elements, Habitability analysis, GIS (Geographical Information Systems), Altınova district (Süleymanpaşa/Tekirdağ).

Giriş

Doğal ve kültürel unsurların bir arada ve karşılıklı etkileşim içinde bulunduğu insan ekosistemleri olarak tanımlanan yerleşmenin (Karadağ, 2009, s. 32) herhangi bir yerde varlığı ve gelişmesi daha çok doğal çevrenin sunduğu imkânlarla bağlanmaktadır (Karadağ ve Koçman, 2007, s. 5). Bu imkânların ölçüsü jeolojik ve jeomorfolojik yapı, iklim, toprak, bitki örtüsü ve su kaynakları gibi doğal çevre bileşenlerinin uygunluğu ile paralellik sunar (Koçman, 1991, s. 102). Doğal çevre bileşenleri ise yerleşmeleri, kuruluş ve gelişim sürecinde gelişmişlik düzeyine göre farklı şekillerde etkilerler (Aliağaoğlu ve Uğur, 2010, s. 97).

Son yıllarda dünya genelinde yaşanan hızlı nüfus artışı yerleşim alanlarının plansız bir şekilde çevrelerine doğru yayılmasına neden olmuştur. Bu durum doğal ortama alakalı birçok problemi de beraberinde getirmiştir (Sütgibi, 2008, s. 65). Ortaya çıkan problemlerin çözümü için yerleşim alanlarında doğal çevre

bileşenlerinin dikkate alındığı uygun yer seçimi çalışmalarının yapılması gerekmektedir (Bayar, 2005, s. 21). Zira insan yaşadığı çevreyi tanıdığı ölçüde ondan faydalanabilir. Bu nedenle insanın yeryüzünü en iyi şekilde tanınmasına ve insan çevre ilişkilerini doğru olarak değerlendirilmesine yönelik araştırmalara ihtiyaç vardır (Efe, 1996-1997, s. 135). Böylece daha sağlıklı planlamalar yapılabilecek, doğru kararlar alınabilecek ve mekândan en yüksek verimle faydalanabilecektir. Bu bağlamda özellikle CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) tekniklerinden yararlanılarak oldukça ciddi çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Çünkü zaman ve hassasiyet açısından yerleşim alanlarının planlanmasında ve doğal afet analizlerinde çok önemli araçlardan biri olan CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) teknikleri, karar vericilere, kararların alınmasında çabukluk ve esneklik kazandırmakta, bu sayede harita tabanlı uygun yerleşim alanı analizleri yapılabilmektedir.

Yerleşime uygunluk açısından doğal çevre bileşenlerinin analizine yönelik CBS tabanlı çalışmalar oldukça yenidir. Kumar ve Shaikh (2013) Hindistan'daki Mussoorie şehrindeki Dehradun Mahallesi için yerleşime uygunluk analizini CBS'ye dayalı çok kriterli karar verme yöntemiyle gerçekleştirmişlerdir. Kumar ve Biswas (2013) Hindistan'daki Shimla şehrindeki Shimla Mahallesi için CBS'ye dayalı çok kriterli karar verme teknikleriyle yerleşime uygunluk analizi yapmışlar ve şehrsel gelişim için potansiyel alanları belirlemişlerdir. Dagnachew Shıbru ve ark. (2014) Batı Etiyopya'daki Chawaka Mahallesi için CBS destekli uygun yer analiziyle yeni yerleşim alanlarını tespit etmişlerdir. Kumar ve Kumar (2014) Hindistan'daki Nahan şehrinin Sirmour Mahallesi için CBS destekli yerleşime uygunluk analiziyle yerleşimin gelişiminin uygunluğunu denetlemişlerdir. Özşahin ve Kaymaz (2015) Hatay ilinin merkezini oluşturan Antakya şehrinin doğal çevre bileşenlerinin yerleşime uygunluk açısından CBS tekniklerine dayalı AHS (Analitik Hiyerarşi Süreci) yöntemiyle analizini yapmışlardır.

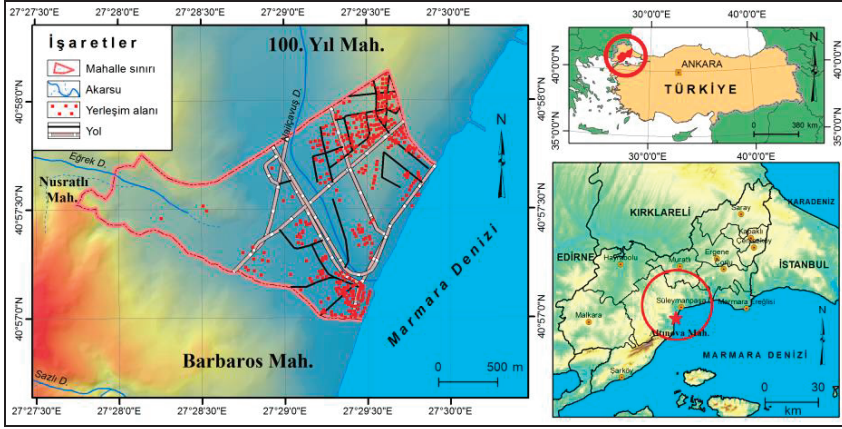
Bu çalışmada da doğal çevre bileşenleri açısından yerleşime uygunluk analizinin yapılması amaçlanmıştır. Pilot çalışma alanı olarak Tekirdağ ili Süleymanpaşa ilçesindeki önemli mahallelerden biri olan Altınova Mahallesi seçilmiştir. Bu seçimde, daha önce Avcı Yener (2011) tarafından mahallenin laboratuvar analizlerine dayanan detaylı bir yerbilimsel etüdünün yapılmış olması etkili olmuştur. Böylece zemine ait parametreler daha sağlıklı bir şekilde tespit edilmiştir. Ayrıca sahanın arazi çalışmaları açısından erişilebilir olması ve veri temininin kolaylığı da seçimdeki diğer gerekçeler olarak gösterilebilir.

Çalışmanın amacı kapsamında CBS tekniklerinden yararlanılmıştır. Yapılan analiz neticesinde Altınova Mahallesi için yerleşime uygunluk sınıfları belirlenmiş ve yerleşime uygunluk haritası hazırlanmıştır. Yakın bir tarihte büyükşehir statüsüne kavuşan Tekirdağ ili için sonraki süreçte yerleşime uygunlukla ilgili yapılacak çalışmalara örnek teşkil edeceği için mühim olan bu araştırma, aynı zamanda kentsel dönüşüm çalışmalarına yönelik destek bilgileri sağlaması bakımından da önem taşımaktadır. Çalışmada "Altınova Mahallesi yerleşime uygun mudur? Mahallede yerleşime uygun sahalarda nelerdir?"

Yerleşime uygun olmayan alanlarda hangi problemler görülmektedir?” şeklindeki sorulara cevaplar aranmıştır.

1. İnceleme Alanının Konumu ve Başlıca Coğrafi Özellikleri

İnceleme alanı, Türkiye'nin kuzeybatı kesiminde bulunan Marmara Bölgesi'nin Ergene Bölümü'nde yer almaktadır. İdari olarak Tekirdağ ilinin Süleymanpaşa ilçesi sınırları içerisinde kalan Altınova Mahallesi'nin yüzölçümü, 295.45 ha'dır (Şekil 1; Foto 1). Doğudan Marmara Denizi ile sınırlandırılan inceleme alanı, batıdan Nusratlı, kuzeyden 100. Yıl ve güneyden de Barbaros mahalleleriyle kuşatılmıştır.

Şekil 1. İnceleme alanının lokasyon haritası

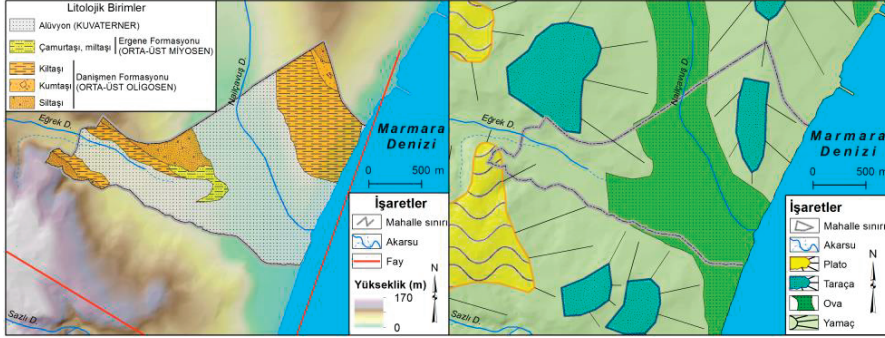

Foto 1. İnceleme alanından bir görünüm

Jeolojik olarak Paleojen'den günümüze kadar çeşitli yaş ve türde kayalar üzerinde bulunan inceleme alanında, üç farklı formasyon yayılış göstermektedir (Şekil 2). Bunlardan en yaşlısı Orta-Üst Oligosen'e ait kıltaşı, kumtaşı ve silttaşı litolojilerinden meydana gelen Danişmen Formasyonu; en genci ise Kuvaterner'e ait altüvyonlardır (Şekil 2). Diğer formasyon ise çamurtaşı ve milttaşı litolojisindeki Orta-Üst Miyosen'e ait Ergene Formasyonu'dur (Kayran, 2006, s. 6). İnceleme alanının bulunduğu saha tektonik olarak, Kuzey Anadolu Fay sisteminin batı uzantısında bulunan Ganos Fayı ve kollarının etki alanına da

Özşahin, E. (2016). Doğal Çevre Bileşenleri Açısından Yerleşime Uygunluk Analizi, Pilot Çalışma; Altınova Mahallesi (Süleymanpaşa/Tekirdağ). *Humanitas*, 4(7), 399-416

yer almaktadır. Bu sahada ilgili faya ait iki segment bulunur. Bu segmentler inceleme alanını güneybatıdan ve güneydoğudan sınırlandırmıştır.

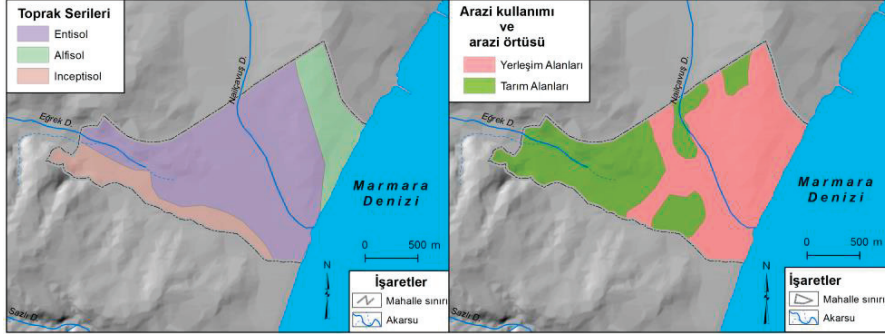

Şekil 2. İnceleme alanının jeoloji ve jeomorfoloji haritaları

Mahalle arazisinde jeomorfolojik olarak plato ve çeşitli yükselti seviyelerinde gelişim göstermiş denizel taraçalar ile yamaçlar, alüvyal vadi tabanı ve delta gibi yerşekilleri bulunur (Özşahin, 2014, s. 103; Şekil 2). Trakya Yarımadası'nın Marmara Denizi Havzası'nda yer alan inceleme alanından Nailçavuş ve Eğrek dereleri geçmektedir.

Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Tekirdağ Meteoroloji İstasyonu tarafından yapılan 1975-2010 yılları arasında kapsayan ölçüm sonuçlarına göre inceleme alanında yıllık ortalama sıcaklık 13.79 °C, yıllık toplam yağış ise 582.9 mm'dir. Buna göre Akdeniz iklimi etki alanında yer almasına rağmen yaz kuraklığının Akdeniz iklimindeki kadar hissedilmediği bu sahada, Yarınemli Marmara İklimi görülür (Koçman, 1993, s. 78). Ayrıca Thornthwaite metodu kapsamında yapılan değerlendirmeye göre inceleme alanı, C1 B'2 w b'3 sembolleriyle gösterilen, kurak yarı nemli – ikinci dereceden mezotermal – kış mevsiminde orta derecede su fazlası olan iklim sınıfı içerisinde bulunur (Günay, 2007, s. 52).

Toprak Taksonomisine göre inceleme alanındaki toprakların nem rejimi "Xeric", sıcaklık rejimi de "Thermic" olarak tespit edilmiştir (Özşahin, 2015a, s. 740). Yine aynı sınıflandırma esasına göre toprak serileri ise Entisol, İnceptisol ve Alfisol olmak üzere 3 ordo altında toplanabilir (Ekinci, 1990, s. 43; Şekil 3).

Şekil 3. İnceleme alanının toprak serileri ile arazi kullanımı ve arazi örtüsü haritaları

Türkiye bitki coğrafyası ve flora bölgelerine göre Holarktik Flora Âleminin Akdeniz Bölgesi sınırları içerisinde kalan (Atalay, 2011, s. 155) inceleme alanı insan etkisinin yoğun olarak hissedildiği bir sahaya tekabül ettiği için sadece yerleşim ve tarım alanı şeklinde değerlendirilmektedir (Şekil 3).

Yerleşme tarihi antikçağlara dayanan sahanın, Marmara Denizi kıyılarındaki elverişli konumu ve limanı çok eski dönemlerden beri yerleşmeye yeri seçilmesindeki temel etkenlerden olmuştur (Tolun, 1973, s. 151; Şahin, 2014, s. 349). Altınova Mahallesi ise 1960'lardan sonra şehrin seçkinlerinden bazılarının Barbaros'a doğru uzanan kıyı şeridinde yazlık evler yaptırmaları sonucunda yerleşmeye açılmıştır. Bu yıllardan itibaren sayfiye alanı olarak kullanılan sahanın turistik değeri zamanla artmış ve 1971 yılında "Altınova" ismini alarak mahalle statüsünü kazanmıştır. 1990'lı yıllarda artan yapı kooperatiflerinin etkisiyle yaz-kış ikamet edilen bir yer haline gelen Altınova'nın nüfusu resmi kayıtlarda düşük gibi görünmektedir. Ancak yaz aylarındaki nüfusun resmi kayıtların çok üzerine çıktığı tahmin edilmektedir (Doğan ve ark., 2010, s. 130; Özşahin, 2015b, s. 593). TÜİK ADNKS (2016) sisteminden alınan 2015 yılı nüfus istatistiklerine göre nüfus büyüklüğü bakımından Süleymanpaşa ilçesindeki yedinci büyük mahalle Altınova'nın günümüzdeki nüfusu, 10.904 kişidir.

2. Materyal ve Metot

Değişik kurumlardan tedarik edilen çok farklı materyallerin kullanıldığı (Tablo 1) bu çalışmanın analiz safhasındaki faktör haritalarının oluşturulmasında 1/25.000 ölçek oranı esas alınmıştır. Metot olarak çok kriterli karar verme yöntemine dayanan çalışma düzeni ise Alaska Eyaleti Eğitim Bölümü Eğitim Destek Hizmetleri (*State of Alaska - Department of Education Education Support Services*) tarafından Yer Seçim Kriterleri ve değerlendirme rehberinde (*Site Selection Criteria and Evaluation Handbook*) bildirilen usullere göre tayin edilmiştir. Buna göre analiz için parametre faktörlerinin ağırlıkları 1-5 puanlama değerlerine göre atanmıştır. İlgili puanlamada "1 önemsiz, 2 biraz önemli, 3 önemli, 4 çok önemli ve 5 zorunlu" derecede uygunluk gösteren

sahaları temsil etmektedir (State of Alaska - Department of Education Education Support Services, 2011, s. 5). Böylece tüm veri katmanlarının aynı ölçek detayında olması sağlanmıştır.

Tablo 1: Çalışmada kullanılan veriler ve veri kaynakları

Veri	Veri Türü	Veri Üretim Metodu	Kaynak	Üretilen Veri
Topoğrafya haritaları (Ölçek: 1/25.000)	Raster	Elle sayısallaştırma	Harita Genel Komutanlığı, 1997	Temel harita verileri (tepe, akarsu vs.) Yerçekillikleri Yükseklik Eğim Bakı Akarsulara mesafe
Jeoloji haritası (Ölçek: 1/12.000)	Raster	Elle sayısallaştırma	Kayran, 2006 Özşahin, 2015c	Litoloji Fay hatlarına mesafe
Tekirdağ Meteoroloji İstasyonunun (4 m) 1975-2010 yılları arasındaki iklim verileri	Vektör	CBS Enterpolasyon	Tekirdağ Meteoroloji İstasyonu, 2014	Sıcaklık (°C) Yağış (mm)
Yeraltı suyu haritası	Raster	CBS Enterpolasyon	Avcı Yener, 2011	Yeraltı suyu derinliği (m)
Toprak haritası (1/100.000)	Raster	Elle sayısallaştırma	Ekinci, 1990	Toprak
Ulusal Arazi Örtüsü Sınıflandırma sistemi haritası (Ölçek: 1/25.000)	Vektör	Elle sayısallaştırma	Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013	Arazi kullanımı ve arazi örtüsü
Tekirdağ Şehir Planı (Ölçek: 1/25.000)	Vektör	Elle sayısallaştırma	Süleymanpaşa Belediyesi, 2013	Mahalle sınırı
Altınova Mahallesi Risk Haritaları	Raster	Elle sayısallaştırma	Avcı Yener, 2011	Sıvılaşma risk haritası Yamaç stabilite risk haritası Mikrobölgeleme haritası
Yerleşime Uygunluk Haritası	Raster	Elle sayısallaştırma	Kayran, 2006	Yerleşime uygunluk haritası

Yöntemin uygulanma aşamasında öncelikli olarak yerleşime uygunluk analizinde etkili olan parametreler gerek literatür gerekse arazi çalışmaları sırasında toplanan verilere dayanılarak tespit edilmiştir (Tablo 2). Daha sonra belirlenen parametreler hem elle sayısallaştırma hem de CBS'ye dayalı enterpolasyon yöntemleriyle vektör veri formatına dönüştürülmüştür. Bunun akabinde ise parametre faktörlerine belirlenen ağırlık değerleri girilmiş ve daha sonra ilgili haritalar 10x10 m çözünürlüğünde raster haritalara çevrilmiştir.

Tablo 2: Yerleşime uygunluk analizinde etkili olan parametreler ve ağırlık değerleri

Temel Parametreler	Parametre Faktörleri	Ağırlık Sınıfları	Ağırlık Değerleri
Litoloji	Alüvyon (KUVATERNER)	Biraz önemli	2
	Çamurtaşı, miltası Ergene Formasyonu (ORTA-ÜST MİYOSEN)	Çok önemli	4
	Silttaşı	Önemsiz	1
	Kumtaşı	Önemli	3
Fay hatlarına mesafe (m)	Kiltaşı	Önemsiz	1
	< - 15	Önemsiz	1
	15.01 – 30	Biraz önemli	2
	30.01 – 45	Önemli	3
Yerşekilleri	45.01 – 60	Çok önemli	4
	60.01 – >	Zorunlu	5
	Plato	Çok önemli	4
	Ova	Önemsiz	1
Yükseklik (m)	Yamaç	Biraz önemli	2
	Taraça	Önemli	3
	0 – 10	Önemsiz	1
	10.01 – 25	Biraz önemli	2
Eğim (%)	25.01 – 50	Önemli	3
	50.01 – 75	Çok önemli	4
	75.01 – >	Zorunlu	5
	< - 2	Zorunlu	5
	2 – 8	Çok önemli	4
Bakı (Yönler)	8 – 16	Önemli	3
	16 – 24	Biraz önemli	2
	24 – >	Önemsiz	1
	Düz	Önemsiz	1
	K	Biraz önemli	2
Sıcaklık (°C)	G	Zorunlu	5
	D	Çok önemli	4
	B	Önemli	3
	< - 13.29	Önemsiz	1
Yağış (mm)	13.29 – 13.79	Biraz önemli	2
	13.79 – >	Önemli	3
	< - 582.9	Önemli	3
Akarsulara mesafe (m)	582.9 – 636.9	Biraz önemli	2
	636.9 – >	Önemsiz	1
	< - 36	Önemsiz	1
	36.01 – 72	Biraz önemli	2
	72.01 – 108	Önemli	3
Yeraltı suyu derinliği (m)	108.01 – 144	Çok önemli	4
	144.01 – >	Zorunlu	5
	-1 – -3	Önemsiz	1
	-3.01 – -5	Biraz önemli	2
Toprak	-7.01 – -9	Önemli	3
	-9.01 – >	Çok önemli	4
	Entisol	Önemsiz	1
Arazi kullanımını ve arazi örtüsü (AÖAK)	Alfisol	Biraz önemli	2
	Inceptisol	Önemli	3
	Yerleşim Alanları	Biraz önemli	2
Sıvılaşma Risk	Tarım Alanları	Önemsiz	1
	A (Yüksek Tehlike)	Önemsiz	1

Haritası	B (Orta Tehlike)	Biraz önemli	2
	C (Düşük Tehlike)	Önemli	3
Yamaç Stabilitate Risk Haritası	A (Düşük Tehlike)	Biraz önemli	2
	B (Orta Tehlike)	Önemsiz	1
Mikrobölgeleme Haritası	A (Yüksek Tehlike)	Önemsiz	1
	B (Orta Tehlike)	Biraz önemli	2
	C (Düşük Tehlike)	Önemli	3

Son aşamada ise ağırlıklı toplam analizi yapılmış ve yerleşime uygun potansiyel alanlar haritası elde edilmiştir. Analiz sonuçları Kumar ve Kumar (2014, s. 523) tarafından bildirilen uygunluk sınıfları dikkate alınarak “çok yüksek, yüksek, orta, düşük ve çok düşük” olmak üzere beş seviyeye ayrılmıştır. Çalışmanın faktör haritalarının üretilmesi ve görüntü analizleri safhası CBS yazılımlarından ArcGIS/ArcMap 10.3 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

3. 1. Yerleşime Uygunluk Analizinde Etkili Olan Faktörler

Doğal çevre özellikleri bakımından uygun olmayan alana kurulan yerleşmelerin büyük bölümü çeşitli doğal risklerin tehdidi altındadır (Tonbul ve Sunkar, 2008, s. 108; Özşahin, 2010, s. 8). Bilhassa Türkiye'nin % 97'sinin sismik hareketler, % 40'tan fazlasının da yer kaymaları, sel ve taşkınlar açısından can ve mal kayıplarına neden olabilecek doğal risklerle karşı karşıya olduğu düşünüldüğünde ilgili durum daha rahat bir şekilde anlaşılacaktır (Girgin, 1995, s. 155; Cürebal, 2004, s. 76). Bu nedenle hâlihazırdaki veya yeni yerleşim alanlarının planlanmasına yönelik olarak gerçekleştirilecek yerleşime uygunluk analizlerinin öncelikli olarak fiziki planlama anlayışı doğrultusunda yapılması gerekmektedir. Böylece yerleşim alanları üzerinde etkili olan doğal ortam kaynaklı problemler engellenebilir veya zararları azaltılabilir. Altınova Mahallesi örneğinde yerleşime uygunluk analizinin yapıldığı bu bölümde öncelikle analizde etkili olan doğal parametreler irdelenmiş ve daha sonra ilgili parametrelere atanan ağırlık değerleri doğrultusunda analiz gerçekleştirilmiştir.

Dört farklı formasyonun bulunduğu inceleme alanının litolojik özellikleri yerleşime uygunluk açısından farklı duyarlılık değerleri gösterir. Bu birimlerin etkisi ISRM (1981)'ye göre yapılan tek eksenli basınç ve nokta yükleme dayanımı deney sonuçlarının direnç ayrımı dikkate alınarak belirlenmiştir (Kayran, 2006, s. 3). Zira bu değerlendirme zemin tabiatını, dolayısıyla yerleşime uygunluk açısından karakterini yansıtmaktadır. Buna göre inceleme alanında yer alan en yaşlı istif olan Danişmen Formasyonuna ait kilaşları ve siltaşları çok zayıf, kumtaşları ise orta dirençli bir özelliكتedir. Ağırlık gruplarına göre bu birimler sırasıyla önemsiz ve önemli sınıflarına dâhildir (Tablo 2). Çamurtaşı ve miltaşından oluşan Ergene Formasyonu çok katı karakterde olup, çok önemli ağırlık sınıfına tekabül eder (Tablo 2). İnceleme alanındaki en genç birimler olan alüvyonlar ise zayıf özellikte oldukları için biraz önemli ağırlığa sahiptir (Kayran, 2006, s. 6).

İnceleme alanında yerleşime uygunluğu denetleyen bir başka parametre de fay hatlarına mesafedir. Konu hakkında yapılan araştırmalarda Türkiye'de yerleşim

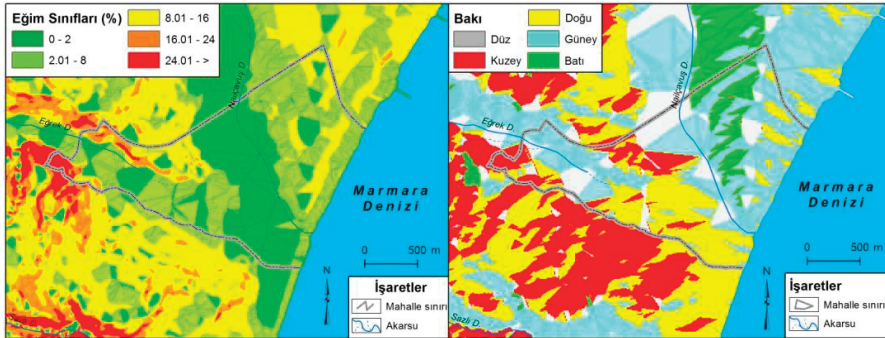

alanlarının planlanmasında ilgili değerlerin en az 15 m'den az olmaması gerektiği önerisinde bulunulduğu için (Demirtaş, 2003, s. 53), inceleme alanda bu faktörün etkisi de 15 m olarak ayrılmıştır (Tablo 2). Buna göre fay hatlarına mesafe arttıkça fayın etkisi azalacağı için ağırlık değerleri büyümekte ve yerleşime uygunluk artmaktadır.

Yerleşime uygunluk açısından etkili olan jeomorfolojik özelliklerin en önemlilerinden birisi yerşekilleridir (Bilgin, 1989, s. 35). Farklı yerşekilleri üzerinde bulunan inceleme alanında yerleşime uygunluk açısından plato ve taraçalar yerleşime daha uygun, ova ve yamaç araziler ise uygunsuz niteliktedir. Zira bu sahada ovalar sel ve taşkın, yamaç araziler ise heyelan riski altındadır.

Doğal çevre bileşenlerinden yükseklik, yerleşime uygunluk açısından belirleyici bir unsur olarak görülmektedir (Yağcılar, 1967, s. 55; Özdemir, 1996, s. 212; Erkal ve Taş, 2013, s. 273). İnceleme alanında farklılığı belirgin bir şekilde hissedilmese de yüksek alanlar alçak sahalara nazaran yerleşim yeri olarak daha fazla tercih edilmektedir. Ancak ilgili durum özellikle alçak sahalarda bir takım problemlerin (sel ve taşkın) baş göstermesine sebebiyet vermektedir. Bu bakımdan, çok ciddi yüksekti farklılıklarının bulunmadığı çalışma alanında, yerleşim açısından en uygun alanlar yüksek sahalara olarak değerlendirilmiş ve ağırlık sınıfları bu doğrultuda atanmıştır.

Yerleşmelerin kurulduğu ve gelişim gösterdikleri arazilerin eğim özellikleri de yerleşime uygunluk açısından oldukça mühim bir konudur (Değerliuyurt, 2014, s. 174). Zira yapılaşma açısından en uygun alanlar eğimin % 10'un altında, uygun olmayan alanlarda eğimin % 41'den fazla olduğu sahalardır. Nitekim eğim arttıkça yol, kanal yapım ve bakım maliyeti de artar (Aliğaoğlu ve Uğur, 2010, s. 100). Bununla birlikte eğimli sahalarda diğer şartlarda uygunsa çeşitli türden doğal afetlerin oluşumu açısından oldukça müsait ortamlardır (Beer, 1996, s. 41). İnceleme alanındaki eğim değerlerinin puanlaması ABD Jeolojik Araştırmalar Kurumu'nun kullandığı değerler dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir (McBride, 1999, s. 66). Buna göre sahadaki eğim değerleri arttıkça yerleşime uygunluk azalmaktadır (Tablo 2).

Şekil 4. İnceleme alanının eğim ve baki haritaları

Yerleşime uygunluk kapsamında bakı da dikkat edilmesi gereken bir diğer durumdur. Yerleşme yeri seçiminde kuzey yönler, düz ve güney yönlere göre daha az tercih edilmektedir (Aliağaoğlu ve Uğur, 2010, s. 100). Yine Türkiye koşullarında yer seçiminde doğuya dönük yamaçlar rüzgâr ve yağış tesirlerine daha az maruz kaldıkları için batıya dönük yamaçlara nazaran daha fazla tercih konusudur (Yalçınlar, 1977, s. 24). Buna göre inceleme alanında bakı sınıflarının ağırlık değerleri güney ve doğu yönlerde kuzey ve batı yönlere kıyasla daha fazladır. Bütün yönlere oranla doğal afet riski (sel ve taşkın veya sıvılaşma) bakımından en problemlili sahalalar olan düz alanlar ise en düşük ağırlık değerlerine sahiptir (Tablo 2).

Yerleşim yeri seçiminde sıcaklık ve yağış koşulları da göz önünde bulundurulması gereken temel faktörlerdendir (Özşahin ve Kaymaz, 2015, s. 124). Çalışma alanındaki sıcaklık ve yağış kriterlerinin etkisi yükseltiye bağlı sıcaklık ve yağış değişim ilkelerine göre enterpolasyonla elde edilmiştir. Termal konfor derecesi göz önünde bulundurularak tespit edilen sıcaklık değerlerine göre 18 °C'nin üzerinde olduğu yerler en konforlu, altında olduğu yerler ise daha az konforlu olacak şekilde ağırlıklandırılmıştır (Tablo 2). Yağış artışına bağlı olarak yerleşime uygunluk azaldığı için ilgili faktörün ağırlık değeri yağış miktarının değişime göre verilmiştir (Tablo 2).

Akarsu ağlarından uzaklık faktörü, yerleşime uygunluğu belirleyici önceliğe sahiptir (Özşahin, 2012, s. 380). Zira akarsulardan uzaklaştıkça sel ve taşkın riski azalacağı için yerleşime uygunluk artmaktadır (Tablo 2). Bu nedenle inceleme alanında akarsulara uzaklık parametresi literatürde bildirildiği üzere (Özşahin ve Kaymaz, 2015, s. 124) 36 m'lik zonlar şeklinde puanlanmıştır.

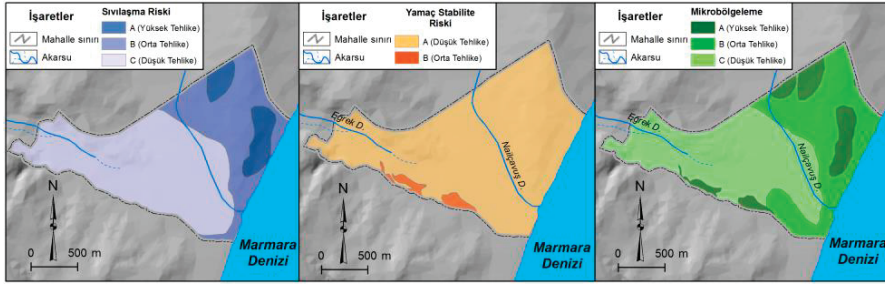
Yeraltı su seviyesi de zemin özelliklerine etki ederek başta deprem olmak üzere birçok doğal afetin hasarının büyümesinde önemli bir rol oynamaktadır (Özşahin ve Değerliuyurt, 2013, s. 44). İnceleme alanında yeraltı su seviyesinin derinliği denizden kara yönüne doğru ilerledikçe artmakta iken, kıyı sahasında en yüksek seviyesine ulaşır. Bu nedenden dolayı yeraltı suyu seviyesinin yüksekliği arttıkça yerleşime uygunluk azalmaktadır.

Yerleşim yeri seçiminde toprak faktörü de önemli bir konudur. İnceleme alanında ilgili faktörün etkisi toprakların kullanım özelliklerine göre ele alınmıştır. Yerleşime uygunluk çerçevesinde Entisol'ler birinci derecede tarıma elverişli olduğu için en düşük, Alfisol'ler tarımsal etkililikler açısından Entisol'ler kadar verimli olmaması nedeniyle daha yüksek ağırlık değerine sahiptir. Lakin Alfisol'lerin bünye olarak genellikle killi bir özellik gösterdiklerinden dolayı kütle hareketleri açısından risk taşımaktadır. İnceptisol'ler ise hem tarımsal etkinlikler, hem de bünye özellikleri bakımından diğer ilgili toprak serilerinden farklı nitelikler taşır. Bu nedenle söz konusu toprak türünün bulunduğu alanların yerleşim alanı olarak değerlendirilmesinde herhangi bir sakınca yoktur.

Arazi kullanımı ve arazi örtüsü özellikleri de yerleşime uygunluk analizlerinde etkili olmaktadır (Özşahin, 2012, s. 381). Daha çok yerleşim alanı şeklinde

kullanılan sahanın bir kısmı da tarım alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple hâlihazırdaki yerleşim alanları, sürdürülebilirlik bakımından tarım alanlarından daha çok yerleşime uygundur. İlgili nedenden dolayı yerleşim alanlarına tarım alanlarından daha yüksek bir ağırlık değeri atanmıştır.

İnceleme alanında yukarıda açıklanan bütün doğal çevre bileşenlerinin yanında literatürde konu edilen (Avcı Yener, 2011, s. 104, 106, 109) sıvılaşma ve yamaç stabilite risk haritaları ile sahanın mikrobölgeleme haritaları da analize dâhil edilmiştir. Gerek sıvılaşma riski gerekse mikrobölgeleme kapsamında yüksek, orta ve düşük tehlike potansiyeli barındıran bu saha, yamaç stabilitesi bakımından da düşük ve orta tehlikeli arazi şartlarının hâkimiyeti altındadır.

Şekil 5. İnceleme alanının sıvılaşma ve yamaç stabilitesi riski ile mikrobölgeleme haritaları²

3. 2. Yerleşime Uygunluk Analizi

Pilot çalışma alanı olarak seçilen Altınova Mahallesi için yerleşime uygunluk açısından yukarıda açıklanan parametrelere verilen ağırlık değerlerine istinaden yapılan analiz sonucunda, mahallenin % 28.18'inin yerleşime çok düşük uygunlukta olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3). Keza benzer sonuç Pektezel (2015, s. 180) tarafından çizilen yerleşime uygunluk haritasında da görülmektedir. Mahallenin daha çok güney ve batı kısmında bulunan çok düşük uygunlukta sahalar, aynı zamanda denize ve akarsu yataklarına yakın kısımlar ile yamaç arazilere denk düşmektedir (Şekil 6). Esasnda bu sahalar, doğal çevre bileşenlerinin karakteri gereği çeşitli türden doğal afetlerinin oluşma potansiyelinin bulunduğu yerlerdir.

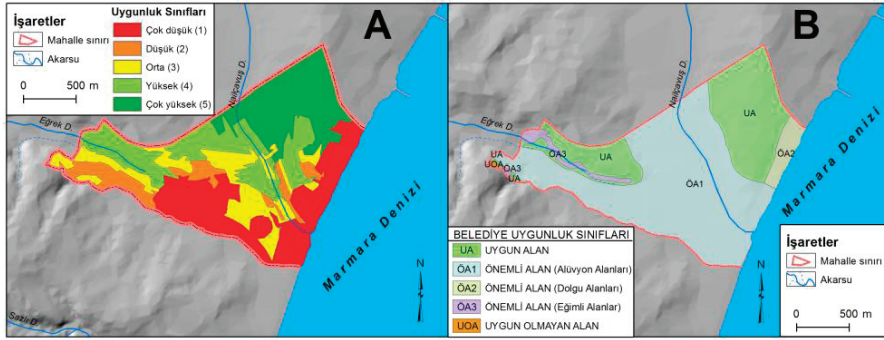
Tablo 3: İnceleme alanının yerleşime uygunluk sınıflarının alanı ve oranı

Yerleşime uygunluk sınıfları		Alan (ha)	Oran (%)
Çok düşük	1	83.25	28.18
Düşük	2	28.11	9.51
Orta	3	50.47	17.08
Yüksek	4	65.77	22.26
Çok yüksek	5	67.84	22.96
TOPLAM		295.45	100.0

İnceleme alanında yerleşim açısından çok yüksek uygunlukta alanlar % 22.96'lık bir dilime karşılık gelir. Yerleşime uygunluk açısından olumlu

² (Avcı Yener, 2011, s. 104, 106, 109'dan yeniden çizilerek)

koşullar sunan bütün bu sahalar daha çok mahallenin kuzey kesimine doğru olan alanlara tekabül eder (Şekil 6). Ancak bu alanlarda tamamen uygun olduğunu söylemek doğru olmaz. Zira söz konusu sahaların bazı kısımlarının sınırlama ve mikrobölgeleme koşulları bakımından yüksek tehlike içerdiği de unutulmamalıdır. İnceleme alanındaki diğer yerleşime uygunluk sınıfları da alansal olarak büyükten küçüğe doğru sırasıyla yüksek (% 22.26), orta (% 17.08) ve düşük (% 9.51) şekilde tasnif edilebilir.

Şekil 6. İnceleme alanının yerleşime uygunluk haritaları³

İnceleme alanının yerleşime uygunluk analiz sonuçlarının dağılışı ile belediye tarafından yaptırılan yerleşime uygunluk haritası (Kayran, 2006, Harita: Ek 7) bulguları, kısmen de olsa birbiriyle örtüşmektedir. Nitekim belediyenin yerleşime uygunluk haritasındaki uygun alanlar (UA) daha çok mahallenin kuzey kesiminde toplanmakta iken, uygunsuz alanlar (UOA ve diğer sınıflar) ise daha çok batı kesimde yayılış göstermektedir. Bu dağılış trendi bakımından her iki haritada birbirine benzemektedir (Şekil 6).

Yerleşim alanlarının sürdürülebilir ve yaşanabilir bir şekilde planlanması en için uygun biçimde yerleşim planlamasının yapılması gerekmektedir. Bu ise doğal çevre bileşenleri arasındaki bağlantının bilimsel yöntemlerle araştırılarak kontrol altında tutulması ve denetlenmesiyle gerçekleştirilebilir. Aksi takdirde yerleşim alanlarında doğal çevre kaynaklı problemler ortaya çıkmaktadır. Bu tarz sorunlar yerleşim alanlarında plansızlık ve rahatsızlık ortaya çıkarmakta ve zamanla yaşanabilir olmaktan uzaklaştıran sonuçlar doğurmaktadır (Çetin, 2012, s. 255).

Bu çalışma, CBS tekniklerinin yerleşime uygunluk analizlerinde kullanılabileceğini göstermiştir. İlgili tespitte daha önce yapılmış çalışmalarda da ulaşılmıştır (Alparslan ve ark., 2008, s. 139; Karadağ, 2009, s. 34). Bilhassa Aydöner ve Maktav (2013, s. 62) CBS destekli yöntemlerin Türkiye’de kullanımının, planlama faaliyetlerinde isabetli olduğunu ve doğru kararların alınması açısından, gerek merkezi yönetim, gerekse yerel yönetimler bazında yaygınlaştırılmasının yararlı olacağını bildirmişlerdir. Kumar ve Kumar (2014,

³ (A: Yerleşime uygunluk analiz haritası; B: Belediye tarafından yaptırılan (Kayran, 2006, Harita: Ek 7) yerleşime uygunluk haritası)

s. 524) CBS'ye dayalı çok kriterli karar verme tekniklerinin yerleşime uygunluk çalışmalarını çok kolaylaştırdığını ve yararlı sonuçlar verdiğini zikretmişlerdir. Kumar ve Biswas (2013, s. 50) CBS'ye dayalı modellerin yerleşim alanlarının seçim sürecinde halkın katılımını teşvik etmek, çeşitli planlamacılara yardımcı olmak ve bölgenin sürdürülebilir bakımdan kalkınması için yetkililere uygun bir plan sağlama noktalarında elzem olduğunun altını çizmişlerdir.

Çalışmada yerleşim alanlarının tespiti ve gelişim yönlerinin saptanmasında doğal çevre bileşenlerinin planlama yönünden değerlendirilmesinin pratikte kullanılabilir sonuçlar verdiği anlaşılmıştır. Keza Kumar ve Shaikh (2013, s. 424) bu türden çalışmaların yerleşime müsait arazilerin durumunu kapsamlı ve tatmin edici bir veri tabanına dönüştürmede ve doğal kaynaklı özel sorunları çözmede yardımcı olanaklar sağladığını bildirmişlerdir. Dagnachew Shibru ve ark. (2014, s. 71) doğal çevrenin karmaşık özelliklerini ve kompleks doğal etkileşimlerini dikkate alarak coğrafi bir ünitenin yerleşime uygunluk analizinin yapılmasının zor bir görev olduğunu ifade etmişler, ancak bu tarz çalışmaların yapılmasının gerekliliğine de dikkat çekmişlerdir.

Sonuç

Doğal çevre bileşenlerinin etkisi hesaba katılarak CBS destekli çok kriterli karar verme yöntemleri doğrultusunda gerçekleştirilen bu pilot uygulama sonucunda, Altınova Mahallesi'nin % 28.18'inin yerleşmeye çok düşük derecede uygun sahalardan oluştuğu tespit edilmiştir. Mahallenin daha çok güney ve batı kısmında bulunan bu sahalara, aynı zamanda denize ve akarsu yataklarına yakın kısımlar ile yamaç arazilere denk düşmektedir. Aslında bu sahalara, doğal çevre bileşenlerinin karakteri gereği çeşitli türden doğal afetlerinin oluşma potansiyelinin bulunduğu mekânlardır. Yerleşmeye elverişlilik bakımından çok yüksek uygunluktaki alanlar ise % 22.96'lık bir dilime karşılık gelmekte olup, daha çok mahallenin kuzey kesimine doğru olan sahalara karşılık gelmektedir. Ancak bu sahalarda bazı kısımlarının sivilaşma ve mikrobölgeleme koşulları bakımından yüksek tehlike içerdiği de unutulmamalıdır.

Sonuç olarak yerleşmelerin sürdürülebilir bakımından planlanması için doğal çevre bileşenlerini dikkate alan çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu tarz çalışmalarda CBS tekniklerinin kullanılması sağlıklı ve kullanılabilir sonuçlar üretilmesi bakımından oldukça mühimdir. Nihai aşamada çalışma yönteminin benzer alanlarda da uygulanabilir olması bakımından tercih edilebileceği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Aliğaçoğlu, A. ve Uğur, A. (2010). *Şehir Coğrafyası*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Alparslan, E., Ince, F., Erkan, B., Aydoğan, C., Özen, H., Dönertaş, A., Ergintav, S., Yağsan, F. S., Zateroğulları, A., Eroğlu, I., Değer, M., Elalmış, H. ve Özkan, M. (2008). A GIS model for settlement suitability regarding disaster mitigation, a case study in Bolu Turkey. *Engineering Geology*, 96, 126-140.

Atalay, İ. (2011). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği* (8. Baskı). İzmir: META Basım Matbaacılık Hizmetleri.

Avcı Yener, S. (2011). *Altınova Bölgesi (Tekirdağ) Arazisi Mikrobölgeleme Haritalarının Jeolojik ve Geoteknik Özelliklere Bağlı Olarak Hazırlanması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı.

Aydöner, C. ve Maktav, D. (2013). Deprem Açısından Yerleşim Yeri Uygunluk Analizleri. *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 6(1), 53-62.

Bayar, R. (2005). CBS Yardımıyla Modern Alışveriş Merkezleri İçin Uygun Yer Seçimi: Ankara Örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3(2), 19-38.

Beer, A. R. (1996). *Yerleşim Düzenlemesinde Çevre Planlaması*. (Çev. Yeşim Yüzüak). İstanbul: Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı.

Bilgin, A. (1989). Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfoloji. *Jeomorfoloji Dergisi*, 17, 35-42.

Cürebal, İ. (2004). Yer Değiştiren Yerleşmelere İki Örnek: Kıratlı ve Bahçeli Köyleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 12, 75-84.

Çetin, B. (2012). Hatay'da Kentleşmenin Seyri (1940-2009) ve Mekânsal Dağılışı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 28, 231-258.

Dagnachew Shibru, M., Suryabhagavan, K. V., Memkuria, A. ve Hameed, S (2014). Application of AHP for Environmental Suitability Analysis of Resettlement Site Selection: Chawaka District, Western Ethiopia. *International Journal of Geoinformatics*, 10(2), 63-72.

Değerliyurt, M. (2014). Kentlerde Mekânın Kullanımını Etkileyen Faktörler. Kent Çalışmaları I. Arif Keçeli ve Şaban Çelikoğlu (Eds.) (ss. 167-205). Ankara: Detay Yayıncılık.

Demirtaş, R. (2003). Yerleşim ve yapı güvenliği açısından diri faylardan ne kadar uzaklaşılmalı? Antakya ve Osmaniye depremselliği ve kentleşmeye etkileri [Bildiri]. *TMMOB. 26-27 Haziran 2003, Konferanslar Serisi: 1.* (ss. 46-67). Ankara: Jeoloji Odası Yayınları, No: 76.

Doğan, D., Adiloğlu, S. ve Saygılı, G. (2010). Tekirdağ'ın Kentsel Gelişiminin Mahalle ve Sokak Adlarına Yansımaları [Bildiri]. Yrd. Doç. Dr. Aytekin ERDEM, Öğr. Gör. Dr. H. Murat VELİOĞLU, Okt. Dr. Fikret YIKILMAZ, Okt. Fahriye KULOĞLU AKPINAR (Eds.). *Tekirdağ İli Değerleri Sempozyumu, (21 Ekim 2010)*. (ss. 127-135). İstanbul: Ege Basım.

Efe, R. (1996-1997). Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar, Coğrafya Eğitiminde Çağdaş Metot ve Teknikler. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 1, 135-149.

Ekinci, H. (1990). *Türkiye Genel Toprak Haritasının Toprak Taksonomisine Göre Düzenlenebilir Olanaklarının Tekirdağ Bölgesi Örneğinde Araştırılması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Erkal, T. ve Taş, B. (2013). *Jeomorfoloji ve İnsan (Uygulamalı Jeomorfoloji)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Girgin, M. (1995). Kütle Hareketleri Nedeniyle Yeri Değiştirilen Yerleşmelere Bir Örnek. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1, 155-170.
- Günay, A. (2007). *Tekirdağ'ın İklim Özellikleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ISRM (1981). *Rock Characterization testing and Monitoring*. ISRM Suggested Methods, E.T. Brown (Ed.). Oxford-England: Pergamon Press.
- Karadağ, A. (2009). Kentsel Ekoloji: Kentsel Çevre Analizlerinde Coğrafi Yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 18 (1/2), 31-47.
- Karadağ, A. ve Koçman, A. (2007). Coğrafi Çevre Bileşenlerinin Kentsel Gelişim Süreci Üzerine Etkileri: Ödemiş (İzmir) Örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 16, 3-16.
- Kayran, H. (2006). *Tekirdağ Belediyesi Kent ve Mücavir Alanının Revizyon İmar Planı Yerleşime Uygunluk Amaçlı Etüt Raporu*. Çağır Mühendislik Müşavirlik Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Tekirdağ: Tekirdağ Belediyesi.
- Koçman, A. (1991). İzmir'in Kentsel Gelişimi. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 101-122.
- Koçman, A. (1993). *Türkiye İklimi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü.
- Kumar, M. ve Biswas, V. (2013). Identification of Potential Sites for Urban Development Using GIS Based Multi Criteria Evaluation Technique. A Case Study of Shimla Municipal Area, Shimla District, Himachal Pradesh, India. *Journal of Settlements and Spatial Planning*, 4(1), 45-51.
- Kumar, M. ve Shaikh, V. R. (2013). Site Suitability Analysis for Urban Development Using GIS Based Multicriteria Evaluation Technique, A Case Study of Mussoorie Municipal Area, Dehradun District, Uttarakhand, India. *J. Indian Soc. Remote Sens.*, (June 2013), 41(2), (pp. 417-424).
- Kumar, S. ve Kumar, R. (2014). Site Suitability Analysis for Urban Development of a Hill Town Using GIS Based Multicriteria Evaluation Technique: A Case Study of Nahan Town, Himachal Pradesh, India. *International Journal of Advanced Remote Sensing and GIS*, 3(1), 516-524.
- McBride, S. B. (1999). *Site Planning and Design*. Regional Research Institute, West Virginia University. Erişim tarihi: 10 Aralık 2013, <http://rri.wvu.edu/WebBook/McBride/main.html>.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2013). Ulusal Arazi Örtüsü Sınıflandırma sistemi haritası (Ölçek: 1/25.000). Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı.
- Özdemir, M. A. (1996). Türkiye'de Büyük Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfolojik Esaslar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 209-222.

- Özşahin E. ve Değerliyurt M. (2013). Modeling of Seismic Hazard Risk Analysis in Antakya (Hatay, South Turkey) by Using GIS. *International Journal of Innovative Environmental Studies Research*, 1(3), 31-54.
- Özşahin, E. (2010). Antakya’da (Hatay) Yer Seçiminin Jeomorfolojik Özellikler ve Doğal Risk Açısından Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/23, 1-16.
- Özşahin, E. (2012). Mekânın Fiziksel Planlanmasına Bir Örnek: Alan Yaylası (Kırıkhan/HATAY). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(23), 373-385.
- (2014). CBS Kullanılarak Şehir ve Jeomorfoloji Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Tekirdağ Şehri Örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 93-122.
- (2015a). Şehir ve Toprak Arasındaki İlişkinin Coğrafi Yaklaşımla İncelenmesi: Tekirdağ Şehri Örneği. *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/3, 733-758.
- (2015b). Tekirdağ’da Kentsel Gelişim ve Jeomorfolojik Birimler Arasındaki İlişkinin Zamansal Değişimi. *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/1, 579-602.
- (2015c). Şarköy Deresi (Şarköy) - Bağlar Deresi (Marmara Ereğlisi) Arasındaki Marmara Denizi Akaçlama Havzasının (Tekirdağ) Jeomorfolojik Özellikleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 10, 360-393.
- Özşahin, E. ve Kaymaz Ç. K. (2015). CBS ve AHS Kullanılarak Doğal Çevre Bileşenleri Açısından Kentsel Mekânın Yerleşime Uygunluk Analizine Bir Örnek: Antakya (Hatay). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20 (33), 111-134.
- Pektezel, H. (2015). Süleymanpaşa’nın (Tekirdağ) CBS Tabanlı Jeoekolojik Planlama Analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 35, 163-185.
- State of Alaska - Department of Education Education Support Services (2011). Site Selection Criteria and Evaluation Handbook. 2011 Edition, USA: State of Alaska - Education Support Services / Facilities.
- Süleymanpaşa Belediyesi (2013). Tekirdağ Şehir Planı (Sayısal, Ölçek: 1/25.000). Tekirdağ: Süleymanpaşa Belediyesi.
- Sütgibi, S. (2008). Türkiye’de Yerleşim Ekolojisi Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Ege Coğrafya Dergisi*, 17 (1-2), 61-71.
- Şahin, V. (2014). Tekirdağ İlinde Nüfus ve Yerleşmenin Coğrafi Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (35), 345-357.
- Tekirdağ Meteoroloji İstasyonu (2014). Tekirdağ Meteoroloji İstasyonunun 1975-2010 yılları arasındaki iklim verileri. Tekirdağ: Tekirdağ Meteoroloji Genel Müdürlüğü.
- Tolun, B. (1973). Tekirdağ Şehir Nüfusu. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 18-19, 151-166.

Özşahin, E. (2016). Doğal Çevre Bileşenleri Açısından Yerleşime Uygunluk Analizi, Pilot Çalışma; Altınova Mahallesi (Süleymanpaşa/Tekirdağ). *Humanitas*, 4(7), 399-416

Tonbul, S. ve Sunkar, M. (2008). Batman Şehrinde Yer Seçiminin Jeomorfolojik Özellikler ve Doğal Risk Açısından Değerlendirilmesi [Bildiri]. *Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitapçığı, (20-23 Ekim 2008)*. (ss. 103-113). Ankara: Pozitif Matbaa.

TÜİK ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) (2016). *Nüfus İstatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Yalçınlar, İ. (1967). Türkiye’de bazı şehirlerin kuruluş ve gelişmesinde jeomorfolojik temeller. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 16, 53-66.

Yalçınlar, İ. (1977). Türkiye Erozyonunda Disimetrik Sistemler. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 22, 21-28.

Araştırma-İnceleme

**GÖÇ İLE GELEN ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN
SOSYAL UYUM VE TOPLUMSAL KABUL SÜRECİ**

Ayşe Aşlı SEZGİN¹
Tuğba YOLCU²

Öz: Göç kavramı insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte toplumun sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik tüm dinamiklerini etkileyen bir süreçtir. Bu nedenle göç insanların sadece fiziki yer değiştirmeleri olarak ele alınamayacak kadar önemli bir kavramdır. Göç eden topluluk ile göç edilen yerde yaşayan toplum arasındaki etkileşim sosyal uyum olarak ele alındığında toplumun tüm kurumlarını etkilediği görülmektedir. Bu süreçte eğitim kurumlarına sosyal uyum gerçekleştirme yönünde önemli bir görev düşmektedir. Toplum tarafından kabul edilme, sosyal yaşama uyum sağlama sürecinde üniversite öğrenimlerini sürdüren gençler, önemli bir toplumsallaşma sürecini tecrübe etmektedir. Bu tecrübenin farklı kültürel bir ortamda ve göç neticesinde gerçekleşiyor olması ise toplumsallaşma sürecindeki genç bireylerin karşısına farklı sorunları çıkartabilmektedir. Çalışmamızın amacı Suriye iç savaşı sonrası göç ile gelen uluslararası üniversite öğrencilerinin sosyal uyum ve toplumsal kabul süreçlerini ortaya koyarak içinde buldukları toplumun sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel dinamiklerinden ne yönde etkilendiklerini belirlemeye çalışmaktır. Bu doğrultuda çalışmada, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde öğrenimlerini sürdüren Suriyeli öğrenciler ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Görüşmede öğrencilerin göç sonrası yaşadıkları, mevcut yaşam koşulları değerlendirilmiş ardından da öğrencisi oldukları üniversitedeki uygulamalar, davranış ve tutumlar hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Uluslararası öğrenci olmanın yanı sıra göç sonrası gelen öğrenciler olmaları dolayısıyla toplumsal kabul ve sosyal uyum noktasındaki yaşadıkları güçlükler ve kolaylıklar ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Göç, Sosyal Uyum, Toplumsal Kabul, Suriyeli Göçmenler, Uluslararası Öğrenci.

¹ Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. aaslisezgin@gmail.com

² Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. tyolcu@osmaniye.edu.tr

SOCIAL COHESION AND SOCIAL ACCEPTANCE PROCESS OF INCOMING INTERNATIONAL STUDENTS

Abstract: The concept of migration is as old as humanity. This concept constitutes a process which affects the whole dynamics of social, cultural, political, and economic factors. It is an important concept that cannot be dealt with just as physical displacement of people. Social interaction between communities living in harmony with the migration community seems to affect all society. In this process, educational institutions have an important role in terms of social cohesion. Young people continue their university education during the process of acceptance by the community, and adapt to the social life experience an important socialization process. These experiences of migration into a divergent cultural environment may lead young people to encounter different problems in the socialization process. In this study, our aim is to identify what influenced the aspects of the political and cultural dynamics of Syria immigration during the Civil War and international university students' social cohesion and social acceptance process. According to this aim, focus group interviews will be conducted with the Syrian students studying in Osmaniye Korkut Ata University. In the interviews, the things they have gone through after the migration and their current life standards are evaluated and data is collected about applications, behaviors and attitudes in the university they study. In the end, the hindrances and eases they experience in due course of societal acceptance and social adaptation, because of the fact that they are students coming after the migration as well as being international students, are set forth.

Keywords: Immigration, Social Cohesion, Social Acceptance, Syrian Refugees, International Student.

Giriş

Göç, tüm dünyayı etkileyen bir olgudur. Genel anlamda göç, insanların belirli bir zamanda bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi nedenlerle geçişi olarak tanımlanır. Göçe dair bu nedenler göç ile ilgili araştırmaların farklı disiplinlerde yer almasına sebep olmuş ve bu yönüyle göç, antropologların sosyal bilimcilerin, eğitim bilimcilerin, psikologların ve psikolojik danışmanların ilgisini çeken ve incelemelerine konu olan bir kavram olmuştur (Şahin, 1999).

Kısaca, göç tanımında temel olarak mesafe ve zaman boyutu bulunmakta, bazen de göç hareketinin kalıcı olup olmadığı da göz önüne alınmaktadır. Bu anlamda kente yapılan göçler, üç aşamada değerlendirilebilir: Kente gidiş aşaması, kente geliş-gidiş dönemi ve kente temelli yerleşme aşaması (Kartal, 1978).

Göç kavramına ilişkin çeşitli ayrımlar yapılmaktadır. Bu ayrımların sonucunda temel olarak göçlerin, içgöçler (internal migration) ve dış göçler (external migration) olmak üzere iki şekilde gerçekleştiği belirtilmektedir (Özer, 2004). İçgöçler bir ülke içinde bölge, kent, kasaba ve köy gibi yerlerin birinden diğerine yerleşme amacıyla yapılan hareket olarak tanımlanabilir (Keleş, 1998). Dış göçler ise, uzun süre kalmak, çalışmak ve yerleşmek için bir ülkeden

diğerine yapılan nüfus hareketleridir (Özer, 2004). Bu tanımlamalarda içgöçlerin kendi iradeleri ile yapıldıkları sonucu çıksa da bazen zorunlu sebepler de kişileri buna mecbur bırakabilmektedir. Bu noktada da bir iradeden söz etmek mümkün olmamaktadır.

Kişilerin iradesine göre de göçe ilişkin bir ayırma gidilebilir. Fichter'in (1990) belirlemesi ile bireyin tercihi dikkate alınarak göçleri, gönüllü göçler ve zorunlu göçler olarak iki ayrı gruba ayırmak mümkündür. Zorunlu göç, bireylerin iradesi dışında çeşitli kuvvetlerin etkisi ve zorlaması sonucunda gerçekleşmektedir. Örneğin devletin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik ve benzeri konularda aldığı kararların yerine getirilmesi aşamasında nüfusta oluşturulan hareketlilik zorunlu göçü oluşturmaktadır (Akkayan, 1979). Zorunlu göçlere silahlı çatışma durumu, doğal afetler, nüfus mübadeleleri, insan ticareti gibi durumları örnek olarak vermek mümkündür. Gönüllü göç ise kişilerin kendi iradelerine bağlı olan göç türüdür. Buna ise daha iyi bir eğitim, yaşam standardı ya da kariyer isteği örnek olarak verilebilir.

Göçü açıklayan en yaygın yaklaşımlardan biri de itme ve çekme kuramındaki zorunlu ve gönüllü göçe ilişkin açıklamadır. Bu kurama göre ilk grup dramatik durum yaşayanlar yani insani kriz, silahlı çatışma, çevresel yıkım; diğer grup ise daha az sorun olarak görülen yoksulluk, sosyal dışlanma ve işsizlik yaşayanlardan oluşmaktadır (Bijak, 2006). İtici güçlerin en önemlileri işsizlik ve düşük gelir iken çekici güçler ise genellikle yüksek gelir ve istihdam fırsatları şeklinde belirtilmektedir (Çelik, 2006).

Göç hareketi, tanımlarından da anlaşılacağı üzere bir yer değiştirme hareketi olarak değerlendirilmektedir. Ancak sonuçları ve nedenleri açısından konu bu kadar basit bir tanımlamayı kapsamamaktadır. Nedenleri ve sonuçları ile birlikte göçün, bireylerin ve toplulukların üzerinde geniş çaplı değişiklikler yarattığı bir gerçektir. Toplumsal formasyonların ekonomik, politik ve kültürel yapılarında ve bu yapılar içindeki ilişkiler sisteminde yaşanan değişimlerin sonucunda ortaya çıkan göç, söz konusu yapılarda önemli dönüşümlere de yol açmaktadır (Göktürk, 2001). Bu nedenle göçün iki ana karakteri vardır. Birincisi göç eden kesim açısından sonuçları, diğeri ise göç edilen yerdeki toplum açısından sonuçları. Toplumsal uyum süreci her iki kesimi de etkilemektedir. Göçmenlerin göç ettikleri topluma uyumu ve göç alan yerdeki toplumun kabullenme süreci açısından göç kavramı, önemli siyasi ekonomik ve toplumsal sorunları içinde barındırmaktadır. Bu sorun özellikle uluslararası göç konusunda daha da ön plana çıkmaktadır.

20. yüzyılda meydana gelen iki büyük dünya savaşı milyonlarca insanı yurdundan etmiştir (Giddens, 2010). Bununla birlikte uluslararası göç sorunu özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren önemli gündem sorunlarından biri olmuştur. Siyasi istikrarsızlık, insan hakları ihlali, baskıcı rejimler, iç savaşlar, etnik çatışmalar, iş gücü talebinin azlığı, ekonomik sıkıntılar, coğrafi koşulların yetersizliği ve can güvenliği korkusundan kaçan insanlar en azından daha insanca yaşayabileceği kadar para kazanabilmek - ülkelerindeki borçlarını

ödeyebilmek - ailelerine mali yardım sağlayabilmek ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmek amaçlarıyla canlarını hiçe sayarak ucuz iş gücüne ihtiyaç duyan Batı ülkelerine yönelmişlerdir (Danış, 2004). Elbette ki bu yönelişte iletişim teknolojilerindeki gelişmeler batılı ülkelere olan ilgiyi arttırmıştır. 20. yüzyılda meydana gelen ve günümüzde de devam eden özellikle savaş ve siyasi istikrarsızlıklar göç kavramı içinde “mülteci, sığınmacı” gibi kavramları gündeme getirmiştir.

Mülteci, 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin BM Konvansiyonuna göre, ırk, din, milliyet, belirli bir sosyal grubun veya politik görüşün üyesi olmak nedeniyle takibata uğrama konusunda ciddi temellendirilmiş korkularından ötürü kendi ülkesi dışında bulunan ve korkuları nedeniyle bu ülkeden koruma isteyemeyen kişidir. Castles ve Miller (2008), mülteci ve sığınmacı olmanın dinamikleriyle ekonomik göçmen olmanın dinamiklerinin farklılığına dikkat çekmiştir. Mülteci ve sığınmacılar kendi ülkelerinden yaşamlarını sürdüremez durumda oldukları için ayrılırlar. Zorunlu göçmenlerin ilk sığındıkları ülke, genellikle yine yoksul olan bir komşu ülkedir. Bu göçmenler, ileride daha iyi ekonomik ve sosyal fırsatlar sunan ülkelere göç etmek isteyeceklerdir. Bu durumda, zorunlu göç ile ekonomik göç arkasındaki dinamikler birbiriyle karışmakta ve iki tip göçü birbirinden ayırmak zorlaşmaktadır. Bu nedenle uluslararası göç unsurunun, insanların daha iyi bir yaşam peşinde başka bir yere göçmesi olarak tanımlanmasının çok basit bir yaklaşım olduğunu, göçün bundan çok daha karmaşık ve sonraki kuşakların da hayatını etkileyecek bir süreç olması vurgulanmalıdır (Castles ve Miller, 2008).

Göçün tüm dünyayı etkileyen genel bir olgu olduğu daha önce dile getirilmiştir. Bu nedenle ülkemiz açısından da uluslararası göç özellikle son yıllarda önemli bir konu olarak değerlendirilmelidir. Türkiye, son yıllarda göçmenler için “transit ülke” konumunun yanı sıra “hedef ülke” durumuna da gelmiştir. Türkiye 1980’lerden bu yana sadece göç veren bir ülke değil, aynı zamanda göç alan bir ülke konumundadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015). Bu özelliği itibari ile konu ülkemiz açısından öncelikli politikalar arasında yerini almıştır. Özellikle Suriye’de yaşanan iç savaştan en çok etkilenen ülkelere biri olması Türkiye’yi hassas bir noktaya taşımaktadır.

1. Suriye İç Savaşı ve Türkiye Açısından Suriyeli Göçmenler Sorunu

Suriye iç savaşıma değinmeden önce Suriye’nin bölge ve dünya siyaseti açısından önemi hakkında bilgi vermekte yarar vardır. Suriye, petrol ve su zengini olmayan, ancak bölge dengelerini gözeten, bu sayede de Arap dünyasında önemli yeri olan bir ülkedir. Lübnan siyasetinde etkilidir. İsrail’in İran ile birlikte iki büyük düşmanından biridir. Soğuk Savaş yıllarından beri Moskova’yla köklü ilişkilere sahiptir. Rusya’nın Akdeniz’deki tek üssü olan Tartus’a ve büyük önem verdiği Lazkiye limanlarına ev sahipliği yapar. İki ülke ilişkileri sadece siyasi değil, ticari ve askeri anlamda da güçlüdür (Doster, 2013).

1946 yılında Fransız mandasından kurtularak bağımsızlığını kazanan Suriye, özellikle Hafız Esad dönemiyle birlikte gerek İsrail'e karşı vermiş olduğu mücadeleyle ve pan-Arabizmin savunuculuğunu yapmasıyla, gerekse de Lübnan üzerindeki tahakkümüyle Ortadoğu'da en etkili aktörlerden biri olmuştur (Sever, 2004).

1963 yılında ise ülke içi sorunların etkisi altında, içeride sosyalizm, dışarıda pan-Arabizm söylemleriyle güçlenen Baas Partisi askeri bir darbeyle Nasır yanlısı Suriye hükümetini devirmiş, bu tarihten sonra ülke Baas Partisi tarafından yönetilmeye başlamıştır. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Suriye önemli su kaynaklarının yer aldığı Golan Tepeleri'ni kaybetmiştir. Bu dönemde Savunma Bakanı olan Hafız Esad 16 Kasım 1970 tarihinde askeri ve kansız bir darbeyle iktidarı ele geçirmiştir. Hafız Esad iktidarıyla Baas Partisi devletin tüm kontrolünü ele geçirmiş, Suriye'de totaliter sayılabilecek bir yönetim egemen olmaya başlamıştır. Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000 tarihinde gerçekleşen ölümünün ardından ise yerini oğlu Beşar Esad almıştır (Yılmaz, 2011).

Suriye, Beşar Esad'ın göreve gelmesiyle birlikte şüphesiz yeni bir döneme girmiştir. Özellikle Devlet Başkanı'nın göreve geldiği ilk dönemlerde reform ve demokratikleşme yönünde yapmış olduğu vurgular ve almış olduğu kararlar sadece Suriyelilerin kendilerini değil aynı zamanda uluslararası toplumu da oldukça ümitlendirmiştir (Aras ve Toktaş, 2008). Ancak gerek iç politikada gerekse dış politikada bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Bunlardan biri, özellikle iktidara gelişinin ilk beş yılında hem Suriye'de hem de Ortadoğu bölgesinde babasının sahip olduğu etkin karizmayı kazanamamış olmasıdır (Zisser, 2005). Tek parti rejiminin uzun yıllar hâkim olması ve Beşar Esad'ın babasının gölgesinde kalarak yönetimde oluşturduğu boşluk da aslında iç savaşın bir diğer yüzünü oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra dinsel ve etnik çeşitlilik de ülkedeki iç savaşı tetikleyen önemli unsurlar olmuştur.

Esad, kendisinin de dâhil olduğu ve nüfusun ancak % 11'ini oluşturan Nusayri (Arap Alevileri) mezhebinden kişileri Suriye Ordusu, istihbarat örgütleri ve devlet bürokrasisi içinde çok etkin noktalara getirmiştir. Özellikle % 74 ile nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünniler bu oluşumdan çok ciddi bir biçimde rahatsızlık duymuşlardır. Esad'ın yönetiminde siyasal açıdan dışlanan sadece Sünniler değildir. Şiiliğin bir kolu olan İsmaililer ile % 3 oranındaki Dürziler de Esad sisteminde kendilerine etkin yer bulamayan mezhep gruplarıdır. Dinsel çeşitliliğin ötesinde, Suriye etnik açıdan da homojen bir yapıya sahip değildir. Araplar (Suriyeli veya göçmen olarak ülkeye gelen) % 80 ile çoğunluğu oluştururken, %10 civarında Kürt, % 5 civarında Türkmen ve diğer etnik gruplar yer almaktadır. Suriye'deki isyan işte böylesi bir kırılğan zeminde ortaya çıkmakla birlikte, sorunu sadece yukarıda anılan grupların dışlanmışlığı ve rekabeti etkenine bağlamak da doğru değildir. Bir kısım Suriyeliler, özellikle genç nesiller, dinsel ya da etnik bağlara bakmaksızın demokratik bir dönüşüm istemekte ve bunun zamanının artık çoktan geldiği inancını taşımaktadırlar (Yılmaz, 2011).

15 Mart 2011'de başlayan isyan, ülke geneline yayılmış ve bugün birçok Suriyeli ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Suriye İç Savaşı nedeniyle, 23 milyonluk ülke nüfusunun 11 milyonu insani yardıma muhtaç hale gelmiş, 7 milyon kişi ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmış, 4 milyondan fazla Suriyeli mülteci komşu ülkelere sığınmış, ülke içindeki ekonomik tahribat büyük boyutlara ulaşmıştır.

2011 yılı Mart ayından bu yana devam eden Suriye İç Savaşı ve kitlesel göç hareketi, başta Türkiye olmak üzere tüm bölge ülkelerinin iç siyasi, ekonomik ve sosyal dinamiklerini de etkilemiştir (BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, 2015). Suriyeli göçmenlere yurt imkânı sağlayan ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. 2014 verilerine göre 31.714 Suriyeli göçmene ikamet izni verilmiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015). Ancak sayı bu kadar ile sınırlı değildir.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne göre 2015 yılı sonu itibariyle, 81 vilayette 2 milyondan fazla Suriyeli göçmen bulunmaktadır. 10 ildeki 25 barınma merkezinde 269.542 (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2015) yaşamaktadır. Türkiye Suriye'den gelen göçmenlerin barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla farklı illerde birçok çadır kent oluşturmuştur. Aşağıdaki tabloda 2015 yılı itibari ile illerdeki barınma ihtiyacı karşılanmış Suriyeli göçmen sayıları verilmiştir.

Tablo 1: Geçici Barınma Merkezlerinde Kalan Suriyeli Göçmenler³

İli	Toplam
Hatay	14.836
Gaziantep	52.926
Şanlıurfa	102.161
Kilis	33.771
Mardin	15.677
Kahramanmaraş	17.711
Osmaniye	9.149
Adıyaman	9.832
Adana	10.605
Malatya	7.773

Türkiye diğer ülkelere kıyasla en çok Suriyeli göçmen alan ülke konumundadır. Doğal olarak bu kadar göçmen için hukuksal altyapı oluşturmak artık bir zorunluluk oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 91. maddesine göre 22 Ekim 2014'te geçici korumaya ilişkin bir yönetmelik yayımlamıştır. Geçici Koruma Yönetmeliği Madde 1'e göre bu yönetmelik Suriyelilerin yanı sıra Suriye'den kaçan vatansız kişiler ve göçmenler için uygulanacaktır. Bu yönetmelikle Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin yasal statüleri, hakları ve alacakları sosyal yardımlar netleştirilmiştir.

³ Kaynak: AFAD

Olayın maddi yönü bir yana sosyal boyutu da önemli bir konu haline gelmiştir. Yapılan bir araştırmada, araştırmaya katılanların yüzde 72,2'sinin Suriyelileri “zulümden kaçan insanlar”, “Türkiye’deki misafirlerimiz”, “din kardeşlerimiz” olarak tanımlaması, Türkiye genelinde Suriyelilerle ilgili toplumsal kabulün sanıldığı aksine yüksek olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Erdoğan, 2014). Bu kabulleniş beraberinde göç ile gelen Suriyeli vatandaşların ülkede kalıcı olacağı algısını da güçlendirmektedir.

Suriyeli göçmenler hakkında ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan birçok araştırmada, “Türkiye’de bulunan Suriyelilerin çoğunun öngörülebilir gelecekte Türkiye’de kalacakları” olasılığı üzerinden çözüm önerileri geliştirilmektedir. Göçmen sorununa kısa vadeli politikalarla çözüm bulunamayacağını savunan bu çalışmalarda, göçmenlerin entegrasyonuna yönelik kurumsal düzenlemelerin yapılması gereğine işaret edilmektedir (Öner, 2014). Bu çerçevede yeni yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, hukuki düzeyde göçmenlerin kalıcı olabileceğine ve Türkiye’nin bir göç ülkesi olma yolunda ilerlediğine işaret eden bazı maddeler içermektedir (İçduygu, 2013).

Uluslararası alanda yapılan araştırmalarda ise Türkiye’nin entegrasyon politikaları konusunda göç alan diğer ülkelere göre geride kaldığı sonucu çıkmaktadır. Göç ve Entegrasyonu Politika İndeksi (MIPEX) yaptığı araştırmada Türkiye’nin, araştırma kapsamında ele alınan 38 ülke arasında entegrasyon politikaları açısından 38’inci sırada olduğunu belirtmiştir. Araştırmada AB ülkeleri ile birlikte ABD, Kanada gibi ülkelerin de içerisinde yer aldığı listede, ülkelerin göç ve entegrasyonu politikaları siyasi uyum, iş uyumu, aile birliği, sağlık, eğitim, kalıcı ev, vatandaşlık hakları ve ayrımcılık olmak üzere 8 başlık altında incelenmiştir. Bu kriterler arasında Türkiye en yüksek puanı mültecilerin aile birliğinin korunması noktasında almıştır. Ancak bu oran da AB standartlarının altında olarak değerlendirilmiştir. Raporun sonuç bölümünde göç konusunda ulusal uyum stratejileri ve programları oluşturmak ve uzun süreli ikamet koşullarını belirlemek zorunda olduğu vurgusu yapılmıştır (Migrant Integration Policy Index, 215). Bu durumda Suriyeli göçmenlerin sosyal uyum sorunu ve Türkiye toplumu tarafından kabul süreci gündeme gelmektedir ki bu toplumun yapısal düzeni açısından önemli bir konudur.

2. Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci Çerçevesinde Uluslararası Öğrenciler

Bugün, sosyal uyum konusunda yapılan araştırmalarda, bu kavramın, sosyal yaşam içinde yaşanan eksiklikler kapsamında değerlendirildiğini görmek mümkündür. Sosyal uyum kavramı konusundaki belirsizlik nedeniyle açık bir tanımlama yapmak mümkün olmamıştır. Sosyal uyum, sosyal yaşam içindeki zenginlik-yoksulluk, sosyal sermaye-sosyal sınıf kavramları gibi üzerinde düşünülmesi gereken, bilimsel açıdan yaklaşılması doğru olan bir kavramdır. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde, 90’lı yılların sonlarında sosyal uyum kavramı, politika ve programların değerlendirilmesi için yapılan araştırmalarda

mercek görevi üstlenmiştir. Sosyal uyum kavramının tanımlanması noktasında altı çizilen unsurları şu başlıklar halinde belirtebiliriz (Beauvais ve Jansen, 2002):

Ortak değerler ve yurttaşlık kültürü

Sosyal düzen ve sosyal kontrol

Sosyal dayanışma ve refah düzeyi farklılıkları

Sosyal ağlar ve sosyal sermaye

Bölgesel aidiyetlik ve kimlik

Sosyal uyum kavramının işlevi ve içeriği bakımından esnek olması sebebiyle bu kavrama standart bir anlam yüklenmesi mümkün olmamaktadır. Farklı yaklaşımlar tarafından sosyal uyumun farklı ölçüt ve unsurları ön plana çıkartılmakta ve farklı bakış açıları ortaya koyulmaktadır. Güncel çalışmalarda sosyal uyum ya çok boyutlu bir olgu ya da farklı göstergeleri olan bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Sosyal uyum kavramını tanımlarken “neyin, kimin için uyumu” sorularına cevap aramak gerekir. Sosyal uyumun toplum yaşamındaki işlevlerini değerlendirirken kamu kurumlarının kalkınma reformlarını hayata geçirebilme, eşitlik anlayışını yerleştirme gibi unsurların ön plana çıktığını görebiliriz (Ongan, 2013).

Bu çalışmada da Suriye’de yaşanan kriz sonrasında yaşanan göç ile farklı sosyal ortamlarda hayatlarını sürdürmek zorunda kalan Suriye halkının, sosyal uyum sürecinde yaşadıkları, özellikle üniversite öğrenimi gören gençler kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmada, gençlerin, sosyal uyum sürecinde sosyal düzen, dayanışma, aidiyetlik ve kimlik konusuna yaklaşımlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Sosyal uyum kavramının ardından, bu çalışma kapsamında incelenecek olan “toplumsal kabul” kavramına ilişkin araştırmaları incelediğimizde, toplumda pasif olarak onay bulmaya yönelik bir anlamın vurgulandığını söylemek mümkündür. Kısaca, belirli görüşlerin, önlemlerin, öneri ve kararların, toplumsal gruplar tarafından onay alması şeklinde tanımlanan toplumsal kabul kavramının, bazı araştırmalarda meşruiyet kavramı ile de yakın bir anlama sahip olduğunun vurgulandığını belirtmek mümkündür (Mütevelliöğlu, 2006).

Bu çalışmanın konusu ve kapsamına uygun olarak, sosyal uyum ve toplumsal kabul kavramları, sosyalleşme sürecine dair araştırmalarda özel bir grup olarak incelenmesi gereken gençler ve özellikle üniversite öğrenimini sürdüren gençler kapsamında kısaca değerlendirilmelidir.

Toplumsal rol ve kurallara uyum sağlamak konusunda ve toplumun beklentilerine cevap vermek noktasında önemli bir dönemde bulunan genç bireyler, bu dönemde bazı uyum güçlükleri de yaşayabilmektedir. Deneme-yenilme yoluyla engelleri aşır uyum sürecini hızlandırmaya çabalayan gençler, üniversite öğrenimleri sırasında aile ve çevreleri tarafından aktarılmış değerleri yeni yaşamlarıyla bağdaştırmaya çalışırlar. Bu dönemde aynı yaştaki kişilerin etkileşimlerinin artması neticesinde arkadaş çevresi ile olan ilişkiler önem

kazanmaktadır. Gençler, üniversite öğrenimi döneminde bir grubun üyesi olma, meslek sahibi olarak geleceğe yön verme, yeni bir şehre ve yeni bir çevreye uyum sağlama gibi farklı problemlerle mücadele etmek zorunda kalmaktadır (Aktaş, 1997).

Üniversite öğrenimini sürdüren gençlerin, genel olarak sosyalleşme ve topluma uyum sağlayarak, kabul görme noktasında yaşadıkları olası problemlerin yanında, farklı kültürlere ait gençlerin özellikle son dönemlerde Türkiye’deki üniversitelerde artan uluslararası öğrenciler olarak sahip oldukları farklılıklar, ayrı bir başlık altında değerlendirilmelidir. Yükseköğretimdeki çok kültürlü eğitim uygulaması hakkında kısaca bir değerlendirme yapıldıktan sonra, çalışmada özellikle Suriye’de yaşanan gelişmeler sonrasında Türkiye’ye göç ederek, üniversite eğitimlerini sürdürme çabasında olan gençler hakkında ayrıntılı bir değerlendirme yapılacaktır.

Farklı ırk, etnik yapı ve sosyal gruplardan gelen öğrenciler için eşit eğitim fırsatları yaratan, çok kültürlü eğitim yaklaşımı, farklılıkların bir arada bulunması, farklı bakış açılarından, farklı insanlarla birlikte çalışarak ortak bir amaç etrafında toplanılması açısından önem taşımaktadır. Çok kültürlü eğitim vasıtasıyla başkalarına saygı, farklı düşünce ve yaşam biçimlerine duyarlı olma, etnik merkezci bir anlayıştan uzaklaşma mümkün olmaktadır. Çok kültürlü eğitim yaklaşımında öğretme davranışları, eğitimle ilgili kararların nasıl şekillendiği, farklı gruplar için yaygın öğrenme çıktıların oluşturulması benimsenmektedir. Çok kültürlü eğitimde vurgulanması gereken diğer bir nokta da gençlerin kültürlerarası iletişimi, farklı kültürel yapıları, alternatif bakış açılarını desteklemek konusunda önemli bir ortamı sunuyor olmasıdır (Demir, 2012).

Uluslararası öğrencilerin içinde bulunduğu çok kültürlü eğitim yaklaşımında, farklı kültürlerden gelen ve yabancı bir ülkede kalan bireylerin yaşadıkları güçlükleri açıklayan Kültür Şoku Kuramı’ndan da bahsetmek gerekir. Farklı bir ülkede bulunmanın yarattığı zihinsel ve duygusal rahatsızlıklardan kaynaklanan gerilimi açıklayan Kültür Şoku Kuramı’na göre bu durumda kalan gençlerde yalnızlık, kaygı gibi karmaşık duygulara rastlanmaktadır (Güçlü, 1996). Yabancı bir ülkede ya da çevrede yaşamının psikolojik etkilerini açıklayan bu kurama göre kültürel farklar bireyin uyum güçlüğü çekmesine neden olmaktadır. Bu kuramda, özellikle göç sonrasında eğer içine girilen ortamda kültürel benzerlikler varsa uyum sorununun ve kültür şoku yaşanması ihtimalinin daha düşük olacağı savunulmaktadır. Kültür şoku kuramında yer değiştirme faktöründen çok, kişinin ailesinden ve kültüründen ayrılmasının yarattığı sorunlar vurgulanmaktadır (Şahin, 2001).

Uluslararası öğrencilerin ve özellikle bu çalışmanın konusu kapsamında yer alan Suriyeli üniversite öğrencilerinin Türkiye’de kültür şoku yaşamaları, sosyal uyum ve toplumsal kabul sürecinde sorunlarla karşılaşmaları da yukarıdaki tanımlar ve açıklamalar çerçevesinde kaçınılmaz olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada uluslararası öğrenciler olarak nitelendirilebilecek ancak özel bir

duruma ve statüye sahip Suriyeli üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma yapılması amaçlanmıştır.

2.1. Suriyeli Göçmen Üniversite Öğrencileri

Stratejik konumu nedeniyle kitlesel göç hareketlerine maruz kalan ve son yıllarda özellikle Suriye’de yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye, göç ülkesi olarak, transit ülke konumunda olmasının da etkilerini yaşamaktadır (Kap, 2014). Yaşanan bu gelişmeler neticesinde özellikle sınıra yakın bölgelere göç eden Suriyeli göçmenler normal yaşantılarına devam edebilmenin bir neticesi olarak farklı işlerde çalışma, çocuk ve gençlerin eğitimlerini sürdürme, aile yaşantılarını koruyabilme kaygısıyla Türkiye’de kendilerine sunulan imkânlardan yararlanmaya başlamışlardır.

Suriye’deki çatışmaların ve neticesinde meydana gelen göçün en fazla etkilediği konuların başında çocuk ve gençlerin eğitim süreci gelmektedir. Çatışmaların sürmesi ve Türkiye’de zorunlu ikamet süresinin uzaması eğitim ihtiyacının önemini de arttırmıştır (Seydi, 2014). Eğitim konusu, her iki toplumun da beklentileri ile uyumlu ve toplumsal anlamda kaygıya sebep olmayacak bir konu olarak değerlendirilmelidir (Tunç, 2015).

Eylül 2012 tarihinde Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından konuyla ilgili bir takım düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu tarihte öncelikle, Suriye sınırında bulunan illerdeki üniversite rektörlüklerine ve diğer üniversitelere “özel öğrenci” konulu bir yazı gönderilmiş, bu öğrencilere özel öğrenci olarak ders alabilme hakkının tanındığı bildirilmiştir (Ege Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı, 2013). 4 Eylül 2013’te de YÖK tarafından alınan bir kararla Suriyeli göçmen üniversite öğrencilerinden öğrenim ücreti alınmamasına dair bir duyuru yayımlanmıştır (Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, 2013). 9 Ekim 2013 tarihinde alınan karara göre de Suriye’de üniversiteye başlayan öğrencilere, Türkiye’deki üniversitelere yatay geçiş ile geçme imkânı sağlanmıştır (Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, 2013).

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından da 460 Suriyeli öğrenciye Kasım 2013 tarihinde, Gaziantep, Van Yüzüncü Yıl ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi başta olmak üzere, devlet yurtlarında barınma ve aylık 300 TL burs ödemesi yapılacağı duyurulmuştur (Anadolu Ajansı, 2013).

Türkiye’de Suriyeli göçmenlerin üniversite eğitimi sorununa çözüm bulabilmek amacıyla Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı tarafından son olarak gerçekleştirilen ve 8 üniversitenin (Çukurova, Gaziantep, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Kilis 7 Aralık, Harran, Mersin, Mustafa Kemal, Osmaniye Korkut Ata) rektörünün katıldığı 7 Ocak 2015 tarihli toplantı neticesinde ise bu öğrencilerin öğrenimlerini sürdürebilmesi için öğretim dili Türkçe veya yabancı dilde program açılabilmesi kararı alınmıştır. Alınan karar sonrasında yapılan basın açıklaması özetle şu şekildedir (Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, 2015):

Çukurova, Gaziantep, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Kilis 7 Aralık, Harran, Mersin, Mustafa Kemal, Osmaniye Korkut Ata Üniversitelerinin rektörleri ile 07 Ocak 2015 tarihinde, Yükseköğretim Kurulu’nda bir toplantı gerçekleştirilmiştir.

Konuya ilişkin olarak Yürütme Kurulu'nda 'Yükseköğretim Kurumlarında Önlisans ve Lisans Düzeyindeki Programlar Arasında Geçiş, Çift Anadal, Yan Dal ile Kurumlar Arası Kredi Transferi Yapılması Esaslarına İlişkin Yönetmeliğin ek 2. maddesi uyarınca, şiddet olayları ve krizler nedeniyle eğitim öğretimin sürdürülemez olduğu tespit edilen Suriye'den Türkiye'ye gelenlerin, Çukurova, Gaziantep, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Kilis 7 Aralık, Harran, Mersin, Mustafa Kemal, Osmaniye Korkut Ata Üniversitelerinde eğitim öğretim görmesi hususu görüşmeye açılmış ve yapılan görüşmeler sonunda, bu üniversitelerin Suriye'den gelen öğrencilere yönelik olmak üzere Yükseköğretim Yürütme Kurulunun onayıyla yurt dışından öğrenci kabulü çerçevesinde eğitim dili Türkçe ve/veya yabancı dilde program açabilmesine' karar verilmiştir.

Suriyeli göçmenlerin sosyal uyum süreçlerinde en önemli faktör olarak görülen eğitim başlığına dair bir düzenlemeyi içeren bu kararla, göçmenlerin üniversite eğitimleri konusunda bir düzenleme yapılması planlanmıştır.

Suriye İç Savaşı devam ederken yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Türkiye, çadır ve konteyner kentlerde/kamplarda kalan genç göçmen nüfusa eğitim konusunda farklı kolaylıklar sağlanması için önemli adımlar atmış ve uygulamıştır. Ancak bunun yanında, bu gençlerin yaşadıkları travmadan kurtulabilmeleri amacıyla eğitim hizmetlerine ilave olarak, yeni sosyal çevrelerinde kültürel aktivitelere katılmaları, spor imkânlarından yararlanmaları için düzenlemeler yapılması da gerekmektedir (Yıldız, 2013).

2.1.1. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'ndeki Suriyeli Göçmen Öğrenciler

Çalışmanın örneklemini Osmaniye'de eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'ndeki farklı bölümlerde öğrenimleri devam eden Suriyeli göçmen öğrenciler oluşturmaktadır. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Eylül 2012 tarihinde YÖK tarafından Suriyeli öğrencilerin özel öğrenci statüsünde kabulü için seçilen 7 üniversite arasında yer almaktadır. Ayrıca Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Orhan Büyükalaca, Ocak 2015 tarihinde YÖK'de Suriyeli göçmen öğrencilerin durumlarını iyileştirmek için düzenlenen toplantıya katılan rektörler arasında bulunmuştur.

Suriye sınıra yakın iller arasında yer alan Osmaniye, dolayısıyla göçten etkilenen illerden de biridir. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın Kasım 2015 verilerine göre Osmaniye'de Cevdetiye Çadırkenti'nde, 2.012 çadırda, 9.149 Suriyeli barınmaktadır (Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2015). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde ise 2015-2016 eğitim-öğretim dönemi itibarıyla, fakültelerdeki bölümlerde ve meslek yüksekokullarındaki programlarda toplam 132 Suriyeli göçmen öğrenci eğitimlerini sürdürmektedir.

Bu çalışmada Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'ndeki Suriyeli göçmen öğrenciler ile gerçekleştirilen odak grup görüşmeleri neticesinde, öğrencilerin mevcut durumu tespit edilmeye çalışılmış, üniversitelerde öğrenim gören Suriyeli öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar, sosyal uyum ve toplumsal kabul kavramları çerçevesinde tartışılmıştır. Suriyeli öğrencilerin "uluslararası

öğrenci” olmalarının yanı sıra “göçmen” öğrenciler de olmaları odak grup görüşmelerinde dikkate alınmıştır.

3. Yöntem ve Bulgular

Kültüre özgü davranışların belirlenmesinde özel bir öneme sahip olan odak grup görüşmesi (Ersin ve Bahar, 2013), nitel araştırma yöntemleri içinde, sınırları belirlenmiş bir konuya odaklanmış ve grupla yapılan görüşme tekniği olarak ifade edilmektedir. Odak grup görüşmesinde düşünceleri öğrenme amacıyla önceden belirlenmiş bir konu hakkında, yine önceden belirlenmiş bir grup katılımcı ile görüşme yapılır (Arlı, 2013).

Odak grup görüşmelerini sosyal etkileşimlerin gücünün neticesinde ortaya çıkmış bir araştırma yöntemi olarak belirtmek mümkündür. Katılımcıların aynı özelliklere sahip kişilerden seçildiği odak grup görüşmesinde, bir moderatör ve raportör yardımıyla, açık uçlu sorular sorularak, grup içinde herkesin tartışmaya katılımı sağlanır (Demir, 2010).

Bu çalışmada da 11 Suriyeli öğrenci ile 1 moderatör ve 1 raportörün katıldığı odak grup görüşmesi yapılmıştır. Görüşmede elde edilen veriler raportör yardımıyla kayıt altına alınmıştır. Görüşme 90 dakika sürmüştür. Odak grup görüşmesine katılan öğrencilerle önceden bir ön görüşme yapılmıştır. Birbirlerini görecekleri şekilde oturmaları sağlanan öğrencilere bir kalem ve kâğıt da verilerek dil problemi yaşayacakları noktada yardımcı olunmaya çalışılmıştır. Görüşme öncesinde araştırma hakkındaki bilgiler gruptaki öğrencilere kısaca aktarılmış ve kendilerini tanıtmaları istenmiştir. Ancak çalışmada katılımcı öğrencilerin isimleri kullanılmamış, bunun yerine öğrenciler 1-11 arası numaralar ile belirtilmiştir (Ö1- Ö11). Açık uçlu ve yoruma açık sorular farklı 6 tema altında gruplandırılmıştır. Bu temalar ve sorular Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2: Odak Grup Görüşmesi Temalar ve Sorular

Tema 1: Demografik Özellikler	Yaş, cinsiyet, kardeş sayısı vb.
Tema 2: Ekonomik Özellikler	Ailede çalışan sayısı? – Göçten önce ebeveynlerin mesleği şu an yapılan iş nedir?– Kendisi çalışıyor mu?
Tema 3: Barınma	Göçten önce yaşanan yerin özelliği (kent-kır)- Şu an barınılan yer ve özellikleri nedir?
Tema 4: Sosyal-Kültürel Uyum	Göçten önce ülkesinde boş zamanlarını nasıl değerlendiriyordu? – Şu an herhangi bir öğrenci kulübüne üye mi? – Kültürel farklılıklar neler?
Tema 5: Toplumsal Kabul	Diğer öğrencilerin, akademisyenlerin, idari personelin, şehir halkının tutumu nedir?- Savaş bittiği takdirde ülkesine geri dönerek eğitimini yarım bırakır mı?
Tema 6: Eğitim - Dil	Yatay geçişle, özel öğrenci olarak mı geldi? – Göçten önce üniversitede öğrenim görüyor muydu? – Türkçe okuyup yazmakta sorun yaşıyor mu?

Göç ile gelen Suriyeli uluslararası öğrenciler üzerinde yapılan çalışma sonucunda farklı bulgular elde edilmiştir. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde uluslararası öğrenci statüsünde olan ve rastgele seçilmiş örneklem grup için de Tablo 2'de belirlenen temalar üzerinden görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme konusunda yapılan bilgilendirme esnasındaki öğrencilerin tutumları araştırma çerçevesinde yorumlanması gereken bulgular kapsamında değerlendirilmelidir. Öğrenciler kendi sorunlarını dile getirebilecekleri bir ortamda bulunmak için gönüllü olmuşlar ve araştırmaya katılmış olmaktan dolayı duydukları memnuniyetlerini her fırsatta belirtmişlerdir. Özellikle içinde yaşamaya başladıkları yeni toplumsal düzende fark edilmiş olmak, onlara psikolojik açıdan destek sağlamıştır.

Tema 1'e göre görüşmeye yaş ortalaması 21 olan, 5 kız, 6 erkek olmak üzere toplam 11 öğrenci katılmıştır. 5 öğrenci Osmaniye Meslek Yüksek Okulu'nun iki yıllık programlarına kayıtlı iken diğer 6 öğrenci ise fakültelerin dört yıllık eğitim veren farklı bölümlerine kayıtlıdır. Öğrencilere Tema 2'de ekonomik özelliklerine yönelik sorular yöneltilmiştir. Yöneltilen sorular sonucunda öğrencilerin tamamının öğrenim gördükleri zamanlarda çalışmadıkları, erkek öğrencilerin ise yaz dönemlerinde çalıştıkları sonucu çıkmıştır. Ö7'nin yazın turizm sektöründe, Ö9'un satış danışmanı ve çevirmen olarak çalıştığı, Ö10 ve Ö11'in ise babaları ile birlikte serbest çalıştığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri sürelerde üniversite içinde kısmi zamanlı öğrenci olarak çalışmadıkları çıkan sonuçlardan biridir.

Ailelerinin ekonomik durumlarına baktığımızda göçten önce ve sonra bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin yalnızca birinin annesi çalışmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin ortalama kardeş sayısı 4'tür. Ö4 ve Ö7'nin babalarının göçten önceki mesleklerini Türkiye'de de devam ettirdikleri, diğerlerinin ise inşaat sektöründe ve serbest çalıştıkları çıkan sonuçlar arasındadır. Bunun dışında Ö1'in ailesinin hiçbir gelirinin olmaması ve Ö3'ün ise babasının Özgür Suriye Ordusuna katılarak Suriye'de kaldığı dikkat çekici sonuçlar arasında değerlendirilebilir. Yapılan görüşmede ekonomik açıdan vurgulanması gereken bir durum ise genelde erkeklerin aileyi geçindirmek amacıyla çalıştığıdır. Ailede okumayan erkek bireylerin de evin ekonomisine katkıda bulunduğu görülmektedir. Göçten sonra kariyer sahibi mesleklerde görev yapan ebeveynlere sahip (doktor ve öğretmen) iki öğrenci bulunmaktadır. Bu durum, ekonomik açıdan öğrencilerin göçten önceki hayat standartlarının değiştiğini göstermektedir. Ailelerinin sahip oldukları tüm maddi varlıklarını ülkelerinde bırakması, ebeveynlerinin kendi mesleklerini yapamaması, gençlerin ailenin geçim mücadelesine destek olmak için çalışma isteğinde olması, tespit edilen diğer bulgular içinde yer almaktadır.

Sosyal uyum açısından önemli bir konu da barınma konusudur. Göç ile gelen Suriyeli öğrenciler ile yapılan görüşmede buna bağlı olarak, tema 3'te barınma konusunda sorular yöneltilmiştir. Yapılan görüşmede 5 öğrencinin göçten önce Suriye'de kırsal kesimde yaşadığı, diğerlerinin ise şehir merkezinde yaşadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerden bir kısmının aynı şehirden gelmiş olması kendi

aralarında yakınlık kurmalarında etkili olan bir unsur olmuştur. Göçten sonra barınma konusunda ise genel olarak bir sorun yaşamadıkları, kız öğrencilerin aileleri ile birlikte Suriyeli mülteciler için oluşturulmuş çadır kentlerde ikamet ettiği; erkek öğrencilerin ise sadece birinin dışında diğerlerinin arkadaşları ile ya da tek başına kendi imkânları ile tuttıkları evde kaldığı görülmektedir. Sosyal uyum açısından yapılan gözlemlerde kamp dışında kalan öğrencilerin sorulara ve sorunlara daha fazla ilgili olduğu da görülmektedir. Bu nedenle barınmanın öğrencilerin sosyal uyum ve kabul sürecinde önemli bir unsur olduğu ifade edilmelidir. Burada yorumlanması gereken önemli bulgulardan birisi, öğrencilerin çadır kentlerde, kamplarda oldukça zor şartlar altında yaşamalarının yanı sıra bu yaşam koşullarının, sosyal uyum sürecini de olumsuz etkilemesidir.

Çalışmamız açısından temel oluşturacak temalardan biri de “sosyal-kültürel uyum” başlıklı 4. temadır. Bu başlık altında edinilen bilgilerle uluslararası öğrencilerin üniversite içinde sosyal ve kültürel uyumu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmede “Göçten önce boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyordunuz?” sorusuna öğrencilerin yanıtları genelde “savaştan önce” şeklinde başlamıştır. Savaştan önce gezme, sinema gibi sosyal aktivitelere katıldıklarını belirten öğrencilerden Ö7 ve Ö9 resim, şiir gibi sanatsal faaliyetlerde aktif olarak yer aldıklarını belirtmişlerdir. Görüşme sırasında bu öğrencilerin diğerlerine göre kendini ifade etme noktasında daha başarılı oldukları da gözlenmiştir. Üniversitedeki sosyal-kültürel faaliyetler açısından önemli bir etkiye sahip öğrenci kulüplerine üyelik ile ilgili soruyu ise 11 öğrenciden sadece 3’ü kendi bölümleri ile alakalı kulüplere üye olduklarını belirterek cevaplamışlardır. Ö9 ise Suriyeli öğrencilerle birlikte kulüp kurmak istediklerini ve tiyatro oyunları ile kendilerini ifade etmek istediklerini belirtmiştir. Bu noktada öğrencilerin kendilerini kabul ettirme eğiliminde olduklarını ve bunun için aktif faaliyetler yapmaları gerekliliğini hissettikleri sonucunu çıkarabiliriz. Türk öğrenciler ile Suriyeli öğrenciler arasında kültürel farklılığın olup olmadığı yönündeki soruya ise tüm öğrenciler farklılığın olmadığı yönünde cevap vermişlerdir.

Suriyeli uluslararası öğrencilerin temel sorunlarının toplumsal kabul sürecinde yaşandığı, tema 5’te sorulan sorulara verilen cevapların neticesinde tespit edilmiştir. Bu tema altında sorulan sorulardan Suriyeli uluslararası öğrencilerin Türkiye’de eğitim hayatında ve sosyal hayatta karşılaştıkları sorunlar ortaya çıkmıştır. Öğrenciler, akademisyenler ve üniversite idari personeli konusunda sorun yaşamadıklarını, hocaların yardımcı olduklarını ancak diğer öğrencilerden ayrı tutulmamalarının dersleri anlamada sıkıntı yarattığını belirtmektedir. Bu sıkıntılardan birini Ö4, derslerde not tutma konusunda yaşadığını dile getirmektedir ki bu durum üniversitelerde uluslararası öğrencilere yönelik bir programın olmaması ile açıklanabilir. Bunun dışında diğer bir sorunun da arkadaş çevresi ve yerel halk ile iletişim kurulması noktasında yaşandığı, yapılan görüşmede ortaya çıkmaktadır. Diğer Türk arkadaşları ile genelde sorun yaşamadıklarını belirtmekle birlikte arkadaş ilişkilerinde yaşanan sorunlarda Ö6

Türk arkadaşlarından en çok “Burası Türkiye” tepkisini duyduklarını dile getirmiştir. Arkadaş çevrelerinin kendilerine karşı olumsuz tutumlarının ardında sınavsız üniversiteye kayıt yaptırdıkları, savaştan kaçtıkları ve siyasi etiket algısının yattığını belirten öğrencilerden; Ö6 “Siz kaçtınız”, Ö4 “Esad size ne yaptı?” şeklinde suçlamalar yönelttiklerini belirtmiştir. Ö9 ise okulun ilk yıllarında Türk öğrencilerin farklı söylemlerde bulduklarını, Esad hayranı olduklarını söyleyenlerin dahi olduğunu ve ilişkilerin kötü olduğunu ancak zamanla düzeldiğini ifade etmektedir. Bunun dışında genel olarak ilişkilerinin iyi olduğunu söyleyen öğrenciler hatta bilgi alışverişinde de bulduklarını belirtmişlerdir. Ö1 arkadaşlarına Kur’an-ı Kerim öğretimi konusunda yardımcı olduğunu, Ö9 ise Arapça öğrettiğini ifade etmiştir.

Suriyeli uluslararası öğrencilerin sosyal uyum konusunda en büyük sorunu yerel halk ile yaşadıkları, yapılan görüşmede ortaya çıkmıştır. Görüşmede öğrencilerin yerel halk ile çok fazla iletişimde olmadığı görülmektedir. Zorunlu iletişimlerde de birtakım sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bunlardan Ö4, Ö5 Suriyeli oldukları için halkın zaman zaman farklı davrandığını, Ö7 ise yerel halkın olumsuz bir genelleme içinde olduğunu, kendi dillerinde konuştuklarında etrafındakilerin olumsuz bakışlarının olduğunu, Ö9 ise Türkçe konuştuklarında bunu fark etmediklerini belirtmiştir. Ö2 ise kampta yaşadığı bir olayı anlatarak yerel halkın tepkisini “Geldiniz ekmeğimizi çaldınız” şeklinde ifade ettiğini, Ö11 ise “Siz geldiniz her şeye zam geldi” şeklinde tepkiler olduğunu, Ö6 ise “Siz kaçtınız” şeklinde suçlamaların olduğunu söylemiştir. Bu suçlamalara karşı Ö6 “Beş parmağın beşi bir değildir atasözünü öğrendim bunu söylüyorum” diyerek Ö9 ise yerel halkın düşünce tarzına yönelik kelimeler öğrendiklerini belirtmesiyle, öğrencilerin kendilerince savunma mekanizması geliştirdiklerini ve kabul süreci başlattıklarını belirtebiliriz.

Odak gruba yöneltilen son temadaki sorular, eğitim ve dil alanı ile ilgilidir. Odak gruptaki öğrencilerin tamamı normal öğrenci⁴ olarak gelmiştir. Öğrenciler göçten önce bir üniversiteye kayıtlı değillerdir. Lise öğrenimlerini 3 öğrenci Suriye’de tamamlamış diğerleri ise Türkiye’de tamamlamıştır. Türkiye’de lise öğrenimini tamamlayanlardan 2 öğrenci Şanlıurfa’da diğer 6 öğrenci ise Osmaniye’de barındıkları çadır kentte yer alan lisede tamamlamıştır. Dil konusunda odak grup görüşmesindeki izlenimlerden, konuşma problemi yaşamadıkları gözlenmiştir. Öğrenciler dil konusundaki genel problemlerinin okuma konusunda olduğunu ifade etmiştir. Bu sorunun özellikle eğitim sırasında kendilerine sorun yarattığını, bu sorunu Ö6, derslere 2 kez katılarak (I. öğretim ve II. öğretim) telafi etmeye çalıştığını, Ö9 ise sorunun okul idaresince çözülmesi ve okulda dil eğitiminin olması (TÖMER) gerektiğini belirtmiştir. Bunun dışında, yapılan görüşmede Ö9 eğitim konusunda üniversitelerin

⁴Suriyeli öğrenciler için üniversiteye girişte 2 seçenek vardır: Biri normal diğeri özel öğrenci statüsü. Normal öğrenci sınavla gelenleri kapsamaktadır. Özel öğrencilik ise herhangi bir yükseköğretim programına kayıtlı olan öğrencilerin; kendi üniversitelerindeki hakları saklı kalmak kaydıyla, sağlık gibi sorunlar nedeniyle başka bir üniversitenin çeşitli fakülte ve yüksekokullarında ders alabilmesi anlamına geliyor.

gelişmişlik düzeyini yakından takip ettiklerini, Türkiye’de eğitim görmelerinin hayalleri olduğunu dile getirmiş, Ö4 ise eğitime savaş sonucu göç zorunluluğu ile değil de farklı şartlarda gelmeyi istediklerini belirterek bu konudaki üzüntülerini dile getirmiştir.

Yapılan odak grup görüşmesinde öğrencilerin sosyal uyum ve kabul konusunda istekli oldukları gözlenmiştir. Kabul konusunda kendilerine düşen görevleri üstleneceklerini belirtmişler ve bu konu ile ilgili Ö9, Suriyelilere yönelik olumsuz algıyı değiştirmek ve sosyalleşmek için faaliyetler yapacaklarını dile getirmiştir. Ancak Ö6’nın söylediği “Yabancıysan edepli ol” sözü, sorunu ve bakış açısını özetler niteliktedir. Suriyeli öğrencilerin kabul konusunda sorunlar yaşadığı, bu sorunları aşmak ve değiştirmek konusunda istekli oldukları ve sosyal uyum konusunda çabalarının olduğu yapılan çalışma ile ortaya çıkmıştır.

Göçün neden olduğu ekonomik, sosyolojik, psikolojik etkilere rağmen öğrenciler çalışarak, yeni hayatlarında farklı toplum kurallarına uyum sağlamaya çalışmaya devam etmektedir. Sosyal aktivitelere katılma, sanatsal faaliyetlerde bulunma çabalarının da bu uyum sürecini hızlandırmak için öğrenciler tarafından uygulanmaya çalışıldığı gözlenmiştir.

Yabancılık, yalnızlık, boşluk, özlem duygularının yanı sıra kişilik sorunları, bir yere ait olmama şeklinde açıklanabilecek köksüzlük, anadilin yok sayılması, anavatana yönelik olumsuz tutumlar, kuşkuculuk, suçluluk (Şahin, 2001) gibi sorunlarla da mücadele etmeye çalışan gençler, Türkiye’ye zorunlu olarak göç ettikten sonra buldukları bölgedeki yerel halkla sorun yaşamamak için çok sık iletişim kurmamaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç

Mart 2011’de başlayarak başta Türkiye olmak üzere bölgedeki pek çok ülkeyi de etkisi altına alan Suriye’deki iç savaş ve neticesinde gerçekleşen zorunlu kitlesel göç hareketi, belki de en çok bu hareketin içinde yer alan kadınları, çocukları ve gençleri etkisi altına almıştır. Ailelerini, alıştıkları yaşam şartlarını geride bırakan Suriyeli göçmenler ve Suriye’nin gelecek nesillerini temsil eden Suriyeli gençler kendilerine, yeni bir toplum düzeni içinde uyum sağlayıp, kabul görecekları bir ortam yaratmaya çalışmaktadır.

Yükseköğrenimlerine, uluslararası öğrenci statüsünde Türkiye’de başlayan veya öğrenimlerine devam eden Suriyeli üniversite öğrencilerinin içinde buldukları şartlara ait bir görünüm ortaya koymaya çalışan bu çalışmada, Eylül 2012 tarihinde YÖK tarafından Suriyeli öğrencilerin özel öğrenci statüsünde kabulü için seçilen 7 üniversiteden biri olan Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi örnek üniversite olarak seçilmiştir. Çalışmada, bu üniversiteye göç sonrası gelen, lise öğrenimlerini bir bölümünün Suriye’de, bir bölümünün ise çadır kentlerde kendileri için hazırlanan liselerde tamamladığı gençler, göç sonrası yaşadıklarını kendi yorumları ile aktarmışlardır.

Göçmenlerin göç ettikleri topluma uyumu ve göç alan yerdeki toplumun kabullenme sürecinin ayrıntılarını belirlemek isteyen çalışmada ortaya çıkan sonuçlara baktığımızda bazı farklı ayrıntılarla karşılaşılmaktadır.

Yükseköğrenimlerine Türkiye’de devam etmekte olan gençlerin, Suriye iç savaşı olmasa dahi Türkiye’ye üniversite eğitimi için gelme hayalini taşıdıkları ve farklı koşullarda gelmiş olmayı belirtmeleri bu ayrıntılar arasında gösterilebilir.

Toplumsal kabul sürecine bağlı olarak yöneltilen sorulara verilen yanıtlarda Türk toplumu ile kültürel anlamda uyum konusunda büyük sorunlar yaşamadıklarını belirtmelerine rağmen, özellikle göç ettikleri şehirdeki insanlarla iletişim kurmaktan kaçındıkları gözlenmiştir. “Ülkelerinden kaçtıkları” izleniminin kendilerini rahatsız ettiğini belirten öğrenciler, öğrenim gördükleri üniversitede arkadaşları tarafından zaman zaman farklı tepkilerle karşılaşmalarına rağmen, üniversitenin akademik ve idari personeliyle uyum içinde yaşadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan tüm öğrenciler, Suriye’de iç savaşın bitmesi halinde dahi eğitimlerini tamamlamadan ülkelerine dönmeyeceklerini belirtmişlerdir.

Zorunlu kitlesel göçle Türkiye’ye gelen Suriyeli üniversite öğrencisi gençlerin, yaşadıkları zor şartlar altında, ön yargılı tutumlarla karşılaşmalar da göç ettikleri topraklarda toplumsal anlamda kendilerinin de bazı şartları değiştirdiklerini kabul etmeleri, sosyal uyum sürecinde sosyal düzene ve değerlere karşı bilinçli olduklarının da bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Genel bir değerlendirme ile toplumsal kabul sürecinde ise Suriyeli üniversite öğrencisi gençlerin toplumda pasif olarak onay bulmaya yönelik davranışları tercih ettikleri gözlenmiştir. Özellikle Türkçe okuma ve yazma konusunda çaba göstermeleri bunun önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Toplumun genç üyelerinin kendi toplumları içinde dahi toplumsallaşma konusunda yaşayacakları problemler, farklı bir ülkede ve özellikle zorunlu kitlesel göç gibi bir nedenle yaşanan sorunların da ilave edilmesiyle baş edilmesi zor sonuçlar ortaya çıkartabilir. Bu noktada, çalışmanın örneğinde yer alan gençlerin ifadelerine baktığımızda zor yaşam koşullarında olmalarına rağmen kabul edilme ve uyum sağlama konusunda çaba sarf ettiklerini, bunun yanı sıra kendilerini zorlayacak şartlardan kaçındıklarını ve sessiz kalmayı tercih ettiklerini belirtmek doğru olacaktır. Araştırmaya katılan gençlerin, özellikle Türk arkadaşlarıyla yaşadıkları sorunu belirtirken, sosyal anlamda uyumu ve toplumsal olarak kabul edilmeyi sağlamak için gösterdikleri çabalar dikkat çekicidir.

Bu noktada yapılması gerekenlere dair bir yorumda bulunmak gerektiğinde, Türk gençlerine Suriye’de yaşananlara dair ayrıntılı ve nesnel bilginin aktarılması, psikolojik ve toplumsal açıdan da empati yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Suriyeli gençler ile gerçekleştirilecek sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler, her iki ülke kültürünün kaynaşması ve tanıtımı için faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkayan, T. (1979). *Göç ve Değişme*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Aktaş, Y. (1997). Üniversite Öğrencilerinin Uyum Düzeylerinin İncelenmesi: Uzunlamasına Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 107-110.
- Anadolu Ajansı. (2013). Suriyeli öğrenciler Türkiye'de Okula Başlıyor. Erişim tarihi: 06 Kasım 2015, <http://www.aa.com.tr/tr/egitim/suriyeli-ogrenciler-turkiyede-okula-basliyor/20743>.
- Aras, B. ve Toktaş, Ş. (2008). *Güvenlik ve Demokrasi Sarmalında Suriye ve Afganistan*. Ankara: SETA
- Arlı, E. (2013). Barınma Yerinin Üniversite Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Gelişim ve Akademik Başarı Üzerindeki Etkilerinin Odak Grup Görüşmesi ile İncelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(2), 173-178.
- Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2015). Barınma Merkezlerinde Son Durum. Erişim tarihi: 06 Kasım 2015, <https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetayl.aspx?ID=16&IcerikID=848>.
- Beauvais, C. and Jensen, J. (2002). Social Cohesion: Updating the State of the Research. *CPRN Discussion paper. No: F/22*. Ottawa: Canadian Policy Research Networks.
- Bijak, J. (2006). *Forecasting International Migration: Selected Theories, Models and Methods*. Warsaw: Central European Forum for Migration Research.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. (2015). UNHCR:Suriyeli Mültecilerin Toplam Sayısı İlk Kez 4 Milyonu Geçti. Erişim tarihi: 21 Ocak 2016, <http://www.unhcr.org/turkey/home.php?content=648>.
- Castles, S., ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı - Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Çelik, F. (2006). İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27, 20-27.
- Danış, A. (2004). Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye. *Birikim* (No: 184-185), 216-224.
- Demir, O. (2010). Nitel Araştırma Yöntemleri. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Kaan Böke (Ed.). İstanbul: Alfa.
- Demir, S. (2012). Çok Kültürlü Eğitimin Erciyes Üniversitesi Öğretim Elemanları İçin Önem Derecesi. *Turkish Studies*, 7(4), 1453-1475.
- Doster, B. (2013). Suriye Satrancındaki Son Dönüşümler. *Ortadoğu Analiz*, 5(59), 23-30.
- Ege Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı, (2013). "Suriye ve Mısır'da Yüksek Gören Öğrencilerin Yatay Geçiş Başvuru ve Kayıt İşlemlerine İlişkin

- Uygulama Esasları". Erişim tarihi: 06 Kasım 2015, <http://oidb.ege.edu.tr/Duyurular/Suriye%20ve%20M%C4%B1s%C4%B1r.pdf> .
- Erdoğan M. (2014). "Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması". Erişim tarihi: 20 Ocak 2016, <http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/HUGO-RAPOR-TurkiyedekiSuriyeliler.pdf>
- Ersin, F., Bahar, Z. (2013). "Odak Grup Görüşmeleri ve Kültürel Bakım Farklılık-Evrensellik Teorisi İlişkisi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 6(3), 172-175.
- Fichter, J. (1990). *Sosyoloji Nedir?*. (Çev. Nilgün Çelebi). Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Giddens, A. (2010). Göçmenlerin Emek Piyasası Üzerindeki Etkisi. *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*. Ankara: Say Yayınları.
- Göktürk A., ve Kaygalak S. (2001). Göç ve Kentleşme. *Sosyal Hizmet Sempozyumu 99: Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını No: 07.
- Güçlü, N. (1996). Yabancı Öğrencilerin Uyum Problemleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 101-110.
- Helsinki Yurttaşlar Derneği, (2015). "Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi". Erişim tarihi: 04 Kasım 2015, <http://www.hyd.org.tr/?pid=294>.
- İçduygu, A. (2013). Dış politika Suriye meselesinde Baştan Beri Belirleyici Roldeydi Ancak Takıldığı Yer Sosyal Coğrafya Oldu. (Mülakat: Sema Karaca). *Analist*, 25.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, (2015). "Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi" Erişim tarihi: 04 Kasım 2015, http://www.goc.gov.tr/icerik3/turkiyenin-duzensizgocle-mucadelesi_409_422_424
- Kap, D. (2014). Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Müstakbel Vatandaşları. *Akademik Perspektif*, 30-35.
- Kartal, S. K. (1978). *Kentleşme ve İnsan* (Yayın No: 175). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Keleş, R. (1998). *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Mütevellioğlu, N. (2006). Sosyal Devletin Meşruiyeti. *İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 1-21.
- Migrant Integration Policy Index. (2015). Erişim tarihi: 28 Şubat 2016, <http://mipex.eu/turkey>
- Ongan, T. N. (2013). Sosyal Uyum-Sosyal Sermaye Eksenli Kalkınma Yaklaşımının Sınıfsal Sonuçlarına İlişkin Bir Değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 1, 211-228.
- Öner, S. G. (2014). Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası. *Ortadoğu Analiz*, Mart-Nisan 2014, 42-45.

Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Sever, A. (2004). Bağımsızlıktan Bugüne Suriye. Fulya Atacan (Ed.). *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 267-305.

Şahin, C. (1999). *Yurt Dışı Yaşantısı Geçiren ve Geçirmeyen Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeyleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.

Şahin, C. (2001). Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 57-67.

Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci Davranışı Ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme. *TESAM Akademi Dergisi*, 2, 29-63.

Yıldız, Ö. (2013). Türkiye Kamplarında Suriyeli Sığınmacılar: Sorunlar, Beklentiler, Türkiye ve Gelecek Algısı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 141-169.

Yılmaz, M. E. (2011). Suriye: Süreklilik ve Değişimin Çatışması. *Ortadoğu Analiz*, Haziran 2011, 3(30), 15-23.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. (2013). Bakanlar Kurulu Kararı'nın 4. Maddesi. Erişim tarihi: 06 Kasım 2015, <http://www.yok.gov.tr/documents/10279/34559/1008-4.9.13.pdf/f5d93bd3-015c-400c-bfcd-78611de00274?version=1.0>

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. (2015). Basın Açıklaması. Erişim tarihi: 05 Kasım 2015, http://www.yok.gov.tr/web/guest/anasayfa//asset_publisher/64ZMbZPZISI4/content/id/13240708.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. (2013). Erişim tarihi: 06 Kasım 2015, http://www.yok.gov.tr/web/guest/anasayfa/asset_publisher/64ZMbZPZISI4/content/id/2715758.

Zisser, E. (2005). Bashar Al-Assad: In or Out of the New World Order?. *The Washington Quarterly*, 28(3), 115-131.

Araştırma-İnceleme

**DAS ,UNHEIMLICHE' BEI SIGMUND FREUD
ALS SYNTHESE AUS LITERATUR- UND
PSYCHOANALYSE**

Özlem TEKİN¹

Abstract: Sigmund Freud, dessen Bedeutung bis heute nicht nur für die Psychologie, sondern auch für viele andere wissenschaftlichen Disziplinen unbestreitbar ist, kombiniert in seinem Essay *Das Unheimliche* (1919) die von ihm gewonnenen Erkenntnisse der Psychoanalyse mit Elementen der Literatur, um auf diese Weise das Phänomen des ‚Unheimlichen‘ zu erklären. Doch was genau ist das ‚Unheimliche‘? Durch welche Faktoren ist es determiniert? Wie setzt Sigmund Freud seine Erkenntnisse aus der Psychoanalyse ein, um das Phänomen des ‚Unheimlichen‘ in der Literatur zu erklären, und damit wiederum dem ‚Unheimlichen‘ näher zu kommen? Und welchen Nutzen hat die Synthese aus Literatur- und Psychoanalyse für die Literaturwissenschaft? Ziel des vorliegenden Beitrags ist es, diesen Fragen nachzugehen, indem Sigmund Freuds Studie über *Das Unheimliche* (1919) gefolgt werden soll. Dabei wird zunächst eine Eingrenzung des ‚Unheimlichen‘, die Freud aus etymologischen Überlegungen schöpft, vorgenommen. In einem nächsten Schritt soll die aus der Psychoanalyse abgeleitete Differenzierung des ‚Unheimlichen‘ dargelegt werden. Darauf aufbauend wird das ‚Unheimliche‘ anhand literarischer Texte konkret betrachtet und mit der psychoanalytischen Deutung Freuds verbunden. Welche Implikationen hieraus für das Phänomen des ‚Unheimlichen‘ folgen und welchen Nutzen die Verknüpfung von Literatur- und Psychoanalyse für die Literaturwissenschaft haben kann, soll abschließend betrachtet werden.

Schlüsselwörter: Sigmund Freud, Psychoanalyse, Literaturanalyse.

**SİGMUND FREUD'DA YAZINSAL ANALİZ VE
PSİKOANALİZİN SENTEZİ OLARAK 'ESRARENGİZLİK'**

Öz: Sadece psikoloji bilimi için değil, aynı zamanda diğer birçok bilim dalı için tartışmasız öneme sahip olan Sigmund Freud, *Esrarengizlik* (1919) adlı yazısında “esrarengiz” olgusunu açıklayabilmek için

¹ Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü. ozlemtekin@nku.edu.tr

psikoanalize dair fikirlerini yazınsal metinlere uyarlamıştır. Böylelikle yazınsal analiz ve psikoanalizi bir araya getirerek disiplinler arası bir sentez ortaya çıkarmıştır. Sigmund Freud’a göre “esrarengiz” olgusu tam olarak neyi ifade etmektedir? Hangi etkenler ile ortaya çıkmaktadır? Sigmund Freud, yazında yer alan “esrarengiz” olgusunu açıklamak ve bununla birlikte bu olguyu genel hatlarıyla açıklığa kavuşturmak için psikoanalize dair kendi fikirlerini nasıl uygulamaktadır? Yazın analizi ve psikoanalizi bir araya getirerek oluşturulan bu sentezin yazınbilim açısından ne tür faydaları bulunmaktadır? Bu çalışmanın amacı, Sigmund Freud’un *Esrarengizlik* (1919) adlı çalışmasından yola çıkarak yukarıda bahsi geçen araştırma sorularına cevap vermektir. Bu bağlamda öncelikle Freud’un etimolojik düşüncelerle oluşturduğu “esrarengiz” kavramının tanımı yapılacaktır. Sonraki adımda Sigmund Freud’un psikoanaliz fikirlerine dayanarak açıkladığı “esrarengiz” olgusu ile ilgili olarak yaptığı “yaşantıdaki esrarengizlik” ve “kurgudaki esrarengizlik” arasındaki ayrım irdelenecektir. Buna bağlı olarak “esrarengiz” olgusu çalışma açısından uygun olarak nitelendirilebilecek yazınsal metinler örneğinde ele alınacak ve Freud’un psikoanalitik açıklamalarıyla birleştirilecektir. Sonuç bölümünde ise, Sigmund Freud’un *Esrarengizlik* (1919) adlı yazısında gerçekleştirmiş olduğu yazınsal analiz ve psikoanaliz sentezi ile “esrarengiz” kavramından hangi çıkarımların yapılabileceği ve bunun yazınbilime hangi faydaları sağlayabileceği tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sigmund Freud, Psikoanaliz, Yazın Analizi.

Einleitung

Sigmund Freud, dessen Bedeutung bis heute nicht nur für die Psychologie, sondern auch für viele andere wissenschaftlichen Disziplinen unbestreitbar ist (Spector, 1973, S. 14; vgl. auch Lohmann 1999; Lohmann und Pfeiffer 2006), kombiniert in seinem Essay *Das Unheimliche* (1919)² die von ihm gewonnenen Erkenntnisse der Psychoanalyse mit Elementen der Literatur, um auf diese Weise das Phänomen des ‚Unheimlichen‘ zu erklären. Wie Freud (2004, S. 137) in seinem Essay bemerkt, scheint das ‚Unheimliche‘ zwar „ein abseits liegendes, von der ästhetischen Fachliteratur vernachlässigtes“ zu sein, doch durch die „rationalistische Tätigkeit der Psychoanalyse“ gelangt Freud in Rahmen seiner Studie zu einer „Interpretation, [zu] einer Übersetzung: es geht darum, von einer Sprache zu einer anderen zu gelangen, von der rätselhaften Sprache der Symbole zur offenen Sprache der Interpretation“ (Starobinski, 1990, S. 94). Dieser „synthetische [...] Hintergrund“, wie es Urban (1973, S. XXIII) nennt, ermöglicht neue Aspekte der Exegese, die „nicht von aufklärerischen und historischen Bedeutungsvariationen literarischer Texte zu ermitteln“ sind, und damit „Kategorien wie das Unheimliche“ eher greifbar machen können (Nünning, 2004, S. 199).

² Im Rahmen dieses Beitrags wird die Abhandlung *Das Unheimliche* (1919) nach Freud (2004, S. 135-172) zitiert.

Doch was genau ist das ‚Unheimliche‘? Durch welche Faktoren ist es determiniert? Wie setzt Sigmund Freud seine Erkenntnisse aus der Psychoanalyse ein, um das Phänomen des ‚Unheimlichen‘ in der Literatur zu erklären, und damit wiederum dem ‚Unheimlichen‘ näher zu kommen? Und welchen Nutzen hat die Synthese aus Literatur- und Psychoanalyse für die Literaturwissenschaft?

Ziel des vorliegenden Beitrags ist es, diesen Fragen nachzugehen, indem Sigmund Freuds Studie über *Das Unheimliche* (1919) gefolgt werden soll. Dabei wird zunächst eine Eingrenzung des ‚Unheimlichen‘, die Freud aus etymologischen Überlegungen schöpft, vorgenommen. In einem nächsten Schritt soll die aus der Psychoanalyse abgeleitete Differenzierung des ‚Unheimlichen‘ dargelegt werden. Darauf aufbauend wird das ‚Unheimliche‘ anhand literarischer Texte konkret betrachtet und mit der psychoanalytischen Deutung Freuds verbunden. Welche Implikationen hieraus für das Phänomen des ‚Unheimlichen‘ folgen und welchen Nutzen die Verknüpfung von Literatur- und Psychoanalyse für die Literaturwissenschaft haben kann, soll abschließend betrachtet werden.

1. Zur Eingrenzung des ‚Unheimlichen‘ aufgrund etymologischer Überlegungen

Um dem „Kern“ des „verhüllten Charakter des Unheimlichen“ näherzukommen, nimmt Freud (2004, S. 137f.) zu Beginn seines Aufsatzes zunächst eine etymologische Eingrenzung des ‚Unheimlichen‘ vor.

Im Unterschied zu einem psychologischen Diskurs von E. Jentsch (1906), der das ‚Unheimliche‘ mit Nichtvertrautem gleichsetzt, weist Freud bei seinen etymologischen Überlegungen darauf hin, dass das Wort „unheimlich“ nicht als einfacher Gegensatz zu „heimlich“ zu verstehen ist, „sondern selbst eine ambivalente Bedeutung in sich verbirgt“ (Weber, 1981, S. 124): einerseits die „des Vertrauten, Behaglichen“, und andererseits die „des Versteckten, Verborgenen“ (Freud, 2004, S. 143). In diesem Zusammenhang führt die Definition Schellings, dass alles unheimlich ist, „was im Geheimnis, im Verborgenen bleiben sollte und hervorgetreten ist“ (Freud, 2004, S. 143) zu einer zentralen Quintessenz der Abhandlung; nämlich, dass „das Unheimliche [...] jene Art des Schreckhaften [ist], welche auf das Altbekannte, Längsvertraute zurückgeht“ (Freud, 2004, S. 138). Dieser Aspekt ist sowohl für Freuds Untersuchung, als auch für den weiteren Fortgang des vorliegenden Beitrags von entscheidender Bedeutung.

2. Differenzierung des ‚Unheimlichen‘: Das ‚Unheimliche des Erlebens‘ und das ‚Unheimliche der Fiktion‘

Um die Frage beantworten zu können, „unter welchen Bedingungen das Vertraute unheimlich [...] werden kann“ (Freud, 2004, S. 138), sei im Folgenden die von Freud im Rahmen seines Essays vorgenommene Differenzierung des ‚Unheimlichen‘ dargestellt.

Unter Einbeziehung seiner Erkenntnisse aus der Psychoanalyse unterscheidet Freud (2004, S. 168f.) zwischen zwei Kategorien, nach denen das ‚Unheimliche‘ auftreten kann: dem „Unheimlichen[n] des Erlebens“ und dem „Unheimliche[n] der Fiktion“.

Das ‚Unheimliche des Erlebens‘, also das ‚Unheimliche‘, das man am eigenen Leib erfährt, definiert Freud (2004, S. 168f.) folgendermaßen:

Das Unheimliche des Erlebens kommt zustande, wenn *verdrängte infantile Komplexe* durch einen Eindruck wiederbelebt werden oder wenn *überwundene primitive Überzeugungen* wieder bestätigt scheinen. [Hervorh. Ö.T.]

Die ‚infantilen Komplexe‘ hängen nach Freuds psychoanalytischem Konzept mit der ‚psychischen Realität‘ zusammen und treten trotz ‚Verdrängung‘ unter bestimmten Bedingungen wieder auf (Freud, 2004, S. 168). Dies kann mithilfe des von Freud entwickelten ‚Struktur- bzw. Instanzenmodell[s] der Psyche‘ erklärt werden (Städtler, 1998, S. 849). Demnach wird zwischen folgenden ‚drei Systemen oder Instanzen der Persönlichkeit‘ unterschieden (Lagache, 1971, S. 39): dem ‚Es‘, dem ‚Über-Ich‘ und dem ‚Ich‘. Während das ‚Es‘ nach Lusttrieben agiert und damit dem „unbewussten Druck, vollständig im Einklang mit seinen innersten Wünschen zu leben,“ ausgesetzt ist, bewegt sich das ‚Über-Ich‘ im Rahmen gesellschaftlicher Grundsätze, Maßstäbe und Prinzipien und strebt nach ethischer Vollendung dieser, was wiederum einen „unbewusste[n] Druck“ konstituiert, nämlich „vollständig im Einklang mit jenen Wünschen zu leben, die einen von anderen Menschen [d.h. von außen] [...] beigebracht wurden“ (Berg, 2005, S. 59). Dem ‚Es‘ und dem ‚Über-Ich‘ steht das ‚Ich‘ gegenüber, das einer „Ausführungs-, Vermittlungs- und Kontrollstruktur“ gleicht und dafür zuständig ist, „zwischen den Triebansprüchen des Es und den Anforderungen der Außenwelt sowie den Geboten des Über-Ichs [zu] vermitteln“ (Städtler, 1998, S. 849). Die Psyche eines Individuums ist somit ein „beweglicher Kampfplatz zwischen Triebbedürfnissen, die zur Befriedigung drängen („Lustprinzip“), und realitätsgerechten Einschränkungen und Aufschiebungen ihrer Erfüllung („Realitätsprinzip““ (Kettner, 2004, S. 594). Die Lösung dieses Konflikts ist Aufgabe des ‚Ichs‘ und geschieht überwiegend bewusst. Daneben sind aber auch Prozesse vorhanden, die dem ‚Ich‘ unbewusst sind und zu den sogenannten ‚Abwehrmechanismen‘ zählen (vgl. hierzu auch Freud, 1964, S. 7-51). Hierunter ist auch die ‚Verdrängung‘ einzuordnen, wobei zu betonen ist, dass nicht nur die „Ichtätigkeiten, die die Verdrängung bewirken“, sondern auch das „verdrängte Material“ selbst unbewusst ist (Brenner, 1968, S. 101; vgl. auch Gay, 2006, S. 150). Da das ‚Ich‘ also keine bewusste Kontrolle über die im Unbewussten liegenden, verdrängten Momente hat, können diese immer wieder an die Oberfläche treten, die sogenannte ‚Wiederkehr des Verdrängten‘.

Neben den ‚verdrängten infantilen Komplexen‘ umfasst das ‚Unheimliche des Erlebens‘ auch die ‚überwundenen primitiven Überzeugungen‘. Bei diesen ‚primitiven Überzeugungen‘ ist allerdings keine ‚Verdrängung‘ wie bei den infantilen Komplexen gegeben, sondern eine ‚Überwindung‘, d.h. eine

„Aufhebung des Glaubens an die Realität dieses Inhalts“ (Freud, 2004, S. 168). Damit steht laut Freud (2004, S. 167) nunmehr die „materielle[...] Realität“ im Vordergrund, die separat von der ‚psychischen Realität‘ zu betrachten ist (vgl. auch Freud, 1961a, S. 625).

Laut Freud (2004, S. 169) können die beiden Faktoren, die das ‚Unheimliche des Erlebens‘ konstituieren, d.h. die ‚verdrängten infantilen Komplexe‘ und die ‚überwundenen primitiven Überzeugungen‘, allerdings nicht isoliert voneinander betrachtet werden, da „die primitiven Überzeugungen auf das innigste mit den infantilen Komplexen zusammenhängen und eigentlich in ihnen wurzeln“.

Das ‚Unheimliche der Fiktion‘, also das ‚Unheimliche‘, das nur imaginär und erdichtet ist, umfasst neben den Faktoren des ‚Unheimlichen des Erlebten‘ noch weitere Bestandteile und ist in sich differenzierter zu betrachten: Einerseits behält das ‚Unheimliche des Erlebten‘, das auf den ‚verdrängten infantilen Komplexen‘ basiert, auch für die Fiktion seine Geltung bei (vgl. hierzu ausführlich Abschnitt 3.1). Andererseits differenziert Freud für das ‚Unheimliche der Fiktion‘, das sich aus den ‚überwundenen primitiven Überzeugungen‘ speist, zwischen folgenden Fällen (siehe ausführlicher Abschnitt 3.2):

- 1- Fiktion, die mit der Realität korrespondiert,
- 2- Fiktion, die sich von jeglichen Realitätsansprüchen ablöst, sowie
- 3- Fiktion, die zwar der Realität nahe kommt, aber auch phantastische Elemente aufweist.

Die erste Option bedeutet, dass alles, was im Leben eine unheimliche Wirkung aufgrund ‚überwundener primitiver Überzeugungen‘ hat, auch in der Fiktion unheimlich wirkt. Allerdings kann es in der realitätsbezogenen Fiktion, wie Freud (2004, S. 170) betont, auch zu unheimlichen Wirkungen kommen, die „in der Wirklichkeit nicht oder nur sehr selten zur Erfahrung gekommen wären“. Als Beispiel hierfür nennt er die Erzählung *Die Weissagung* von Arthur Schnitzler. Damit zeigt sich laut Freud (2004, S. 169), „dass in der Dichtung viele Möglichkeiten bestehen, unheimliche Wirkungen zu erzielen, die fürs Leben wegfallen“.

Der zweite Fall, nämlich die Ablösung der Fiktion von jeglichen realen Beständen, wie sie etwa im Märchen auftritt, zeigt hingegen, dass „in der Dichtung vieles nicht unheimlich ist, was unheimlich wäre, wenn es sich im Leben ereignete“ (Freud, 2004, S. 169).

Bei der dritten und letzten Alternative, nämlich der Fiktion, die zwar eine Welt materieller Wirklichkeit beschreibt, aber daneben auch phantasmagorische Komponenten umfasst – eine Mischung der beiden erstgenannten Alternativen also – erübrigt sich die unheimliche Wirkung genauso wie bei der reinen Fiktion, da der Leser laut Freud (2004, S. 170) sein „Urteil den Bedingungen dieser, vom Dichter fingierten Realität“ anpasst. Als Beispiele hierfür werden

die Geistererscheinungen in William Shakespeares Werken *Hamlet*, *Shakespeare* und *Julius Caesar* genannt.

Für das ‚Unheimliche der Fiktion‘ aufgrund ‚überwundener primitiver Überzeugungen‘ kann abschließend also festgehalten werden, dass das ‚Unheimliche‘ seine aus dem Erleben abgeleitete Eigenschaft beibehält, wenn sich die Fiktion auf die Realität bezieht, wohingegen in der rein phantasmagorischen Fiktion das ‚Unheimliche‘ seine Wirkung verliert. Der dritte Fall wird hier aus Gründen der weiteren Überlegungen in die zweite Kategorie, also in die Fiktion, die sich lediglich aus phantastischen Elementen speist, miteinbezogen.

3. Phänomene des ‚Unheimlichen‘ in literarischen Texten und ihre psychoanalytische Deutung nach Freud

Konsequenterweise stellt sich nunmehr die Frage, inwiefern das Phänomen des ‚Unheimlichen‘ konkret in der Fiktion, d.h. im Rahmen der Literatur, die nach Freud (2004, S. 169) „eine gesonderte Betrachtung“ verdient, in Erscheinung tritt oder nicht, und wie dies mit den psychoanalytischen Einsichten Sigmund Freuds in Verbindung gebracht und erklärt werden kann. Hierzu soll die von Freud vorgenommene und in Abschnitt 2 dargelegte Differenzierung des ‚Unheimlichen‘ einerseits aufgrund ‚verdrängter infantiler Komplexe‘ und andererseits aufgrund ‚überwundener primitiver Überzeugungen‘ als Basis dienen, um hierauf aufbauend einige Beispiele aus der Literatur im Hinblick auf das ‚Unheimliche‘ und die dahinter liegenden psychoanalytischen Gründe zu analysieren.

3.1. Das ‚Unheimliche‘ in literarischen Texten aufgrund ‚verdrängter infantiler Komplexe‘

Freud (2004, S. 153), der den Schriftsteller E.T.A. Hoffmann als den „unerreichte[n] Meister des Unheimlichen in der Dichtung“ sieht, nennt in seinem Aufsatz *Das Unheimliche* Beispiele aus dessen literarischem Werk, nämlich die Erzählungen *Der Sandmann* und *Die Elixiere des Teufels*, um das Phänomen des ‚Unheimlichen‘ in der Literatur aufgrund ‚verdrängter infantiler Komplexe‘ zu beleuchten. Welche Motive in den literarischen Texten E.T.A. Hoffmanns eine unheimliche Wirkung haben und mit welchen konkreten kindlichen Verdrängungskomplexen Freud sie erklärt, sei im Folgenden dargestellt.

3.1.1. Motiv der Augen

Das „Motiv des Sandmanns, der den Kindern die Augen ausreißt“, ist laut Freud (2004, S. 146) eines der zentralen Motive des ‚Unheimlichen‘ in E.T.A. Hoffmanns Erzählung *Der Sandmann*.

Student Nathanael, der Protagonist der Erzählung, erfährt das ‚Unheimliche‘ – oder wie er es in seinen Briefen bezeichnet: „etwas Entsetzliches“, das in ihm einen „tödlichen Eindruck“ hervorruft – durch eine Begegnung mit dem Wetterglashändler Coppola, der ihn an Ereignisse aus seiner Kindheit erinnern lässt

(Hoffmann, 1980, S. 39). In ihm glaubt Nathanael die „Schreckensgestalt seiner Kinderjahre [...] zu erkennen“ (Freud, 2004, S. 148). Der Hintergrund ist folgender: Als Kind wird Nathanael an gewissen Abenden mit den Worten „Der Sandmann kommt, ich merk es schon.“ zu Bett geschickt (Hoffmann, 1980, S. 40). Und tatsächlich hört der kleine Junge daraufhin jedes Mal jemanden „schweren langsamen Tritts die Treppe heraufpoltern“ (Hoffmann, 1980, S. 40f.). Die neugierigen Fragen des kleinen Jungens nach dem Sandmann werden mit folgenden Worten beantwortet (Hoffmann, 1980, S. 41):

Das ist ein böser Mann, der kommt zu den Kindern, wenn sie nicht zu Bett gehen wollen, und wirft ihnen Händevoll Sand in die Augen, dass sie blutig zum Kopfe herausspringen, die wirft er dann in den Sack und trägt sie in den Halbmond zur Atzung für seine Kinderchen; die sitzen dort im Nest und haben krumme Schnäbel, wie die Eulen, damit picken sie der unartigen Menschenkindlein Augen auf.

Diese Worte lassen im Kopf des kleinen Jungen ein „Bild des grausamen Sandmanns“ entstehen (Hoffmann, 1980, S. 41). Auch wenn sich Nathanael den Sandmann in seiner Phantasie ausmalt, ihn gar „in den seltsamsten, abscheulichsten Gestalten überall auf Tische, Schränke und Wände“ zeichnet (Hoffmann, 1980, S. 42), wächst die Neugierde so sehr, dass er sich eines Abends versteckt, um den ‚echten‘ Sandmann zu sehen. Dabei muss der kleine Junge feststellen, dass der vermeintliche Sandmann der ihm bekannte Advokat Coppelius ist, der sich abends gelegentlich mit seinem Vater trifft. Als der Junge eines Abends erneut seinen Vater und Coppelius heimlich bei Experimenten am Herd beobachtet, ruft der Advokat plötzlich „Augen her, Augen her“ (Hoffmann, 1980, S. 45). Bei diesen Worten erschrickt Nathanael so sehr, dass er aufschreit und entdeckt wird, woraufhin Coppelius droht, Flammenkörner in Nathanaels Augen zu werfen, und nur durch das Bitten des Vaters davon abgehalten werden kann. Während all dies geschieht scheint es Nathanael, als „ob sein Körper“, gleich einer Puppe oder einem Automaten, „vom Sandmann demontiert und wieder zusammengefügt wird, bevor er das Bewusstsein verliert“ (Weber, 1981, S. 132). Vorerst zum letzten Mal tritt der Sandmann wieder auf, als Coppelius erneut mit dem Vater nächtliche Experimente unternimmt, was allerdings in einem „rätselhaft erschreckenden Tod“ des Vaters endet (Freud, 2004, S. 146).³

Zusammenfassend kann festgehalten werden, dass der zentrale Aspekt des ‚Unheimlichen‘ in dieser Erzählung E.T.A. Hoffmanns die Kreatur des Sandmanns ist, der Augen beschädigt oder gar ausreißt. Die Angst der Beschädigung bzw. des Verlusts der Augen, die auch bei Erwachsenen vorzufinden ist, versteht Freud (2004, S. 150) mit Blick auf seine psychoanalytischen Untersuchungen als „Ersatz für die Kastrationsangst“, die

---

³ Auch wenn die Gestalt des Sandmanns bis zum Ende der Erzählung fortwährend eine zentrale Rolle einnimmt, soll hier von einer weiteren Inhaltswiedergabe abgesehen werden, da insbesondere die bereits dargestellten Momente der Erzählung für die folgenden Überlegungen relevant sind.

eng mit dem von ihm postulierten Begriff des ‚Ödipuskomplexes‘ in Verbindung steht (vgl. Bally, 1961, S. 45ff.).

Der ‚Ödipuskomplex‘, der das „Zentralkonzept der Psychoanalyse“ darstellt, geht generell von einer „Attraktion zwischen Kindern und Eltern [aus], dergestalt, dass das männliche Kind die Mutter, das weibliche Kind den Vater [...] begehrt“ (Städtler, 1998, S. 741). Speziell bei männlichen Kindern umfasst der ‚Ödipuskomplex‘ auch den Umstand, dass die Liebe zur Mutter überwiegt, und gegenüber dem Vater ein Konflikt zwischen Liebe (aufgrund der Identifizierung mit ihm) und Haß (aufgrund der Vorrechte des Vaters, die dem Sohn versagt bleiben) besteht (vgl. Lagache, 1971, S. 33). Der Begriff der ‚Kastration‘ im psychoanalytischen Sinne verweist hingegen, wie Mertens und Waldvogel (2000, S. 366) festhalten, auf „bei beiden Geschlechtern nachweisbare infantile Phantasien, die sich auf das infantil-sexuelle Begehren beziehen und mit der ersten Wahrnehmung des anatomischen Geschlechtsunterschieds beginnen“. Diese kindlichen Phantasien sind – „oft auch unter dem Eindruck elterlicher Kastrationsdrohungen“ – mit der Angst einer Kastration verbunden (Mertens und Waldvogel, 2000, S. 366).

In Bezug auf die Erzählung E.T.A. Hoffmanns sieht Freud einen Zusammenhang zwischen der Augen- und der Kastrationsangst dadurch gegeben, dass der Sandmann und die damit verbundene Verlustangst in einem engen Zusammenhang mit dem Tod – also dem Verlust – des Vaters steht. Daneben weist das „durch Ambivalenz in zwei Gegensätze zerlegte Vater-Imago“, d.h. das Konglomerat des Vaters mit dem Sandmann und die Verbindung zwischen dem „Todeswunsch gegen den bösen Vater“ und dem tatsächlichen „Tod des guten Vaters“, auf „das von der Verdrängung am stärksten betroffene Stück des Komplexes“ hin (Freud, 2004, S. 151). Die Szene, in der Coppelius Nathanael gleich einer Puppe Arme und Beine abschraubt, verweist nach Freud (2004, S. 152) zudem auf die Puppe Olimpia (vgl. hierzu auch Abschnitt 3.1.4), die er als Zeichen der „Materialisation von Nathanaels femininer Einstellung zu seinem Vater in früher Kindheit“ sieht. Und schließlich spiegelt sich in der Liebesunfähigkeit Nathanaels der „durch den Kastrationskomplex an den Vater fixierte[...] Jüngling“ wider (Freud, 2004, S. 152). Zusammenfassend kann also festgehalten werden, dass Freud die unheimliche Wirkung, die von der Gestalt des Sandmannes ausgeht, über die Angst vor dem Verlust der Augen auf den ‚verdrängten infantilen Kastrationskomplex‘ zurückführt.⁴

⁴ In diesem Zusammenhang nennt Freud (2004, S. 163) auch Beispiele aus der Welt der Phantasie, die aufgrund des Kastrationskomplex eine unheimliche Wirkung haben: abgetrennte Gliedmaßen im Hauff'schen Märchen *Die Geschichte von der abgehauenen Hand*, und „Füße, die für sich allein tanzen,“ in einem Märchen von Albrecht Schaeffer.

3.1.2. Motiv des Doppelgängers

Auch in der Erzählung *Die Elixiere des Teufels* von E.T.A. Hoffmann deduziert der Psychoanalytiker Freud das darin enthaltene Motiv des Doppelgängers (hier: der Doppelgänger des Mönchs Medardus) aus puerilen Komplexen.

Basierend auf einer Studie über das Motiv des Doppelgängers von Rank (1914), in der der Ursprung dieses Sujet als „eine Versicherung gegen den Untergang des Ichs“ verstanden wird, sieht Freud (2004, S. 153) als Pendant hierzu die aus der psychoanalytischen Untersuchung des Traums bekannte Angst der „Kastration [die] durch Verdopplung oder Vervielfältigung des Genitalsymbols“ zum Ausdruck gebracht wird. Doch betont Freud (1963, S. 140) auch, dass sich diese Imaginationen, die auf den die Psyche des Kindes bestimmenden „primären Narzissmus“ zurückzuführen sind, mit dem Aufbruch aus dieser Phase verändern (vgl. auch Bally, 1961, S. 75ff.). Dies erklärt der Psychoanalytiker anhand der Genese des ‚Ichs‘, wonach neben die primitive Autoerotik des Kleinkindes eine objektbezogene Liebe des heranwachsenden Kindes tritt (Freud, 2004, S. 154; vgl. hierzu auch Lagache, 1971, S. 30). Damit entfaltet sich neben dem ‚Ich‘ eine Instanz, die laut Freud (2004, S. 154) „der Selbstbeobachtung und Selbstkritik dient, die Arbeit der psychischen Zensur leistet und unserem Bewusstsein als ‚Gewissen‘ bekannt wird“.

Wie Freud (2004, S. 155) festhält, resultiert das ‚Unheimliche‘ des Motivs des Doppelgängers außerdem auch aus „alle[n] unterbliebenen Möglichkeiten der Geschicksgestaltung, an denen die Phantasie noch festhalten will, und alle[n] Ich-Strebungen, die sich infolge äußerer Ungunst nicht durchsetzen konnten, sowie alle[n] [...] unterdrückten Willensentscheidungen, die die Illusion des freien Willens ergeben haben“. Damit korrespondierend können auch die weiteren unheimlichen Phänomene, nämlich die „Telepathie [...], die Identifikation mit dem Anderen [...], sowie alle jene Fälle, wo das Ich an seiner Identität durch Verdopplung, Ich-Teilung oder Vertauschung irre wird“ (Weber, 1981, S. 125), als Rückgriff auf frühere Phasen in der Genese des ‚Ichs‘ erklärt werden, in denen sich dieses „noch nicht scharf von der Außenwelt und vom anderen abgegrenzt hatte“ (Freud, 2004, S. 156).

3.1.3. Motiv der unbeabsichtigten Wiederholung

Die ungewollte Wiederkehr des Gleichartigen, die Freud zwar auf E.T.A. Hoffmanns *Die Elixiere des Teufels* bezieht,⁵ nicht aber mit konkreten Stellen aus dem Werk belegt, sondern vielmehr mit (möglichen) realen Geschehnissen und Analogien zu Träumen untermauert, bewirkt unter gewissen Bedingungen das Phänomen des ‚Unheimlichen‘. Nach Freud (2004, S. 157) drängt die unbeabsichtigte Wiederholung „die Idee des Verhängnisvollen, Unentrinnbaren auf[...]“, wo wir sonst nur von ‚Zufall‘ gesprochen hätten“, und suggeriert damit eine „geheime Bedeutung“.

---

⁵ Das Motiv der unbeabsichtigten Wiederholung erscheint hier u.a. dadurch, dass dem Mönch Medardus von verschiedenen Menschen immer wieder seine eigene Lebensgeschichte erzählt wird.

Auch hier vollzieht Freud eine Deduktion auf infantile Voraussetzungen, die er mit dem Begriff des ‚Wiederholungszwangs‘ konkretisiert. Dieser Zwang stellt eine Treibkraft dar, die laut Mertens und Waldvogel (2000, S. 802f.) „die Wiederholung ihrer selbst willen sucht, vollkommen unabhängig von der damit verbundenen Lust oder Unlust“. Sie ist also ‚jenseits des Lustprinzips‘ zu verorten,⁶ das „das ursprüngliche oder anfängliche Menschenwesen, das Kind wie auch de[n] (hypothetische[n]) Urmensch und selbst noch de[n] Erwachsene in jenen Zeiten, wo er dem Unbewussten die Zügel lässt (also etwa im Traum),“ bestimmt (Matt, 1972, S. 83) und verleiht auf diese Weise „gewissen Seiten des Seelenlebens den dämonischen Charakter“ (Freud, 2004, S. 158).

3.1.4. Motiv der belebt scheinenden Puppe

Im Rahmen seiner Untersuchung zum ‚Unheimlichen‘ betrachtet Freud (2004, S. 146, 152) außerdem das „Motiv der belebt scheinenden Puppe“, das in E.T.A. Hoffmanns Erzählung *Der Sandmann* in der Gestalt der Puppe Olimpia erscheint und ein vermeintlich unheimliches Gefühl bewirkt.

Das Phänomen des ‚Unheimlichen‘ im Hinblick auf die Puppe Olimpia stellt sich in Hoffmanns Erzählung folgendermaßen dar: Student Nathanael verliebt sich in Olimpia, die seltsam distanziert und statisch erscheint. Beim ersten Anblick wird ihm „ganz unheimlich“ (Hoffmann, 1980, S. 53), was allerdings in seinen positiven Gefühlen Olimpia gegenüber begründet liegt. Sigmund, einem Freund Nathanaels, ist im Hinblick auf Olimpia hingegen „ganz unheimlich“, weil es ihm so vorkommt, „als tue sie nur so wie ein lebendiges Wesen“ (Hoffmann, 1980, S. 70). Dies wiegelt Nathanael, der von seiner Liebe zu Olimpia geblendet ist und erst später erfahren soll, dass sie tatsächlich eine Puppe ist, mit folgenden Worten ab (Hoffmann, 1980, S. 70):

Wohl mag euch, ihr kalten prosaischen Menschen, Olimpia unheimlich sein. Nur dem poetischen Gemüt entfaltete sich das gleich organisierte! – Nur mir ging ihr Liebesglück auf und durchstrahlte Sinn und Gedanken, nur in Olimpias Liebe finde ich mein Selbst wieder.

Jentsch (1906), der bezüglich der Untersuchung des ‚Unheimlichen‘ als Vorgänger Freuds gelten kann, erklärt das unheimliche Gefühl, das von der belebt scheinenden Puppe ausgeht, damit, dass „man den Leser im Ungewissen darüber lässt, ob er in einer bestimmten Figur eine Person oder etwa einen Automaten vor sich habe, und zwar so, dass diese Unsicherheit nicht direkt in den Brennpunkt seiner Aufmerksamkeit tritt“ (Freud, 2004, S. 146). Die unheimliche Wirkung der Puppe Olimpia, die nach Jentsch also auf eine ‚intellektuelle Unsicherheit‘ zurückzuführen wäre, unterstützt Freud in seiner Studie über *Das Unheimliche* nicht. Vielmehr führt der Psychoanalytiker das Motiv der lebendig wirkenden Puppe auf infantile Gegebenheiten zurück; betont aber zugleich, dass die Beziehung eines Kindes zu einer Puppe nicht von Angst beherrscht wird, da das Kind in den frühen Phasen seiner Entwicklung nicht zwischen Lebendigem und Nichtlebendigem differenzieren kann, sondern

⁶ Vgl. die gleichnamige Abhandlung *Jenseits des Lustprinzips* in Freud (1955a, S. 1-70).

die Puppe als Gleichgestelltes, also lebendes Wesen, sieht. Im Unterschied zur kindlichen Angst, die etwa beim Motiv des Sandmanns gegeben ist, sieht Freud (2004, S. 153) im Rahmen des Motivs der lebendig wirkenden Puppe den Ursprung des tendenziell ‚Unheimlichen‘ lediglich im „Kinderwunsch oder auch nur [im] Kinderglaube[n]“. Zusammenfassend kann also festgehalten werden, dass das Motiv der lebendig wirkenden Puppe zwar auf infantile Bedingungen zurückzuführen ist, Freud hieraus aber keine zwingende Ableitung des ‚Unheimlichen‘ sieht.

3.2. Divergenz des ‚Unheimlichen‘ in literarischen Texten aufgrund ‚überwundener primitiver Überzeugungen‘

Wie in Abschnitt 2 dargestellt wurde, sind es nach Freud nicht nur die ‚verdrängten infantilen Komplexe‘, sondern auch die ‚überwundenen primitiven Überzeugungen‘, die das ‚Unheimliche‘ in der Fiktion auslösen können. Während die ‚überwundenen primitiven Überzeugungen‘ unter gewissen Bedingungen zwar einerseits ein unheimliches Gefühl in der Literatur hervorrufen, haben sie unter anderen Bedingungen aber andererseits auch überhaupt keine unheimliche Wirkung. Inwiefern Freud die ‚überwundenen primitiven Überzeugungen‘ als Auslöser des ‚Unheimlichen‘ im literarischen Kontext versteht, wann sie keine unheimliche Wirkung haben, und welche Rolle der Schriftsteller dabei spielt, soll im Folgenden näher betrachtet werden.

3.2.1. Existenz des ‚Unheimlichen‘

Als Beispiel für die Existenz des ‚Unheimlichen‘ aufgrund ‚überwundener primitiver Überzeugungen‘ nennt Freud zunächst die Erzählung *Ring des Polykrates* von Friedrich Schiller. Darüber hinaus schildert er Fälle aus seinen psychoanalytischen Untersuchungen, die vor allem die sogenannte Zwangsneurose betreffen, bei der Menschen versichern, ‚Ahnungen‘ zu haben, die tatsächlich eintreffen sollen. Und schließlich weist Freud auf das Beispiel der „Angst vor dem ‚bösen Blick‘“ hin, „eine der unheimlichsten und verbreitetsten Formen des Aberglaubens“ (Freud, 2004, S. 158), wonach jemand, der etwas Wertvolles besitzt, sich vor dem Neid und der Missgunst Anderer fürchtet. Die beiden letztgenannten Phänomene, die Zwangsneurose und die Angst vor dem ‚bösen Blick‘, lassen sich nach Freud (2004, S. 160) aus dem „Animismus des Primitiven“ herleiten,⁷ der

ausgezeichnet war durch die Erfüllung der Welt mit Menschengestirnen, durch die narzisstische Überschätzung der eigenen seelischen Vorgänge, die Allmacht der Gedanken und die darauf aufgebaute Technik der Magie, die Zuteilung von sorgfältig abgestuften Zauberkraften an fremde Personen und Dinge [...], sowie durch alle die Schöpfungen, mit denen sich der uneingeschränkte Narzissmus jener Entwicklungsperiode gegen den unverkennbaren Einspruch der Realität zur Wehr setzte.

⁷ Zur Zwangsneurose, der Angst vor dem ‚bösen Blick‘ und dem damit verbundenen „Animismus des Primitiven“ vergleiche auch die Abhandlung *Totem und Tabu* in Freud (1961b, S. 93-121).

Den zentralen Punkt stellt hier die ‚Allmacht der Gedanken‘ dar, d.h. der Glaube, Wünsche in die Realität umsetzen zu können, was Freud, wie eingangs erwähnt wurde, zunächst bei Zwangsneurotikern entdeckte und „erst später als nie fehlende Eigentümlichkeit des Unbewussten“ verstand (Jones, 1984, S. 378). Entsprechend dieses Zitats können auch lebendige Menschen unheimlich wirken, wenn sie aufgrund spezieller Kräfte schädliche Konsequenzen herbeiführen können, deren Entsprechung Freud in der Gestalt des Getattores in Albrecht Schaeffers Erzählung *Josef Montfort*, aber auch in der Kreatur des Mephistos sieht. Hierzu korrespondierend ordnet Freud zum Einen auch das „Unheimliche [...] des Wahnsinns“, nun bezogen auf die eigene Persönlichkeit, dem Begriff des ‚Animismus‘ zu. Zum Anderen sieht er das ‚Unheimliche‘ aufgrund des ‚Animismus‘ auch dann gegeben, „wenn die Grenze zwischen Phantasie und Wirklichkeit verwischt wird, wenn etwas real vor uns hintritt, was wir bisher für phantastisch gehalten haben“ (Freud, 2004, S. 163).

Freud (2004, S. 167) konstatiert also, dass die Menschheit einen dem ‚Animismus‘ analogen Entwicklungsabschnitt durchlebt hat und „dereinst diese Möglichkeiten für Wirklichkeit gehalten [hat], [also] von der Realität dieser Vorgänge überzeugt“ war. Obwohl diese Anschauungen im Laufe der Zeit überwunden wurden, finden sich Residuen dieser ‚primitiven Überzeugungen‘ in der menschlichen Psyche, die wiederkehren, sobald sie bestätigt werden. Dies führt zu einem Gefühl des ‚Unheimlichen‘, d.h. dass „alles, was uns heute als ‚unheimlich‘ erscheint, die Bedingung erfüllt, dass es an diese Reste animistischer Seelentätigkeit rührt und sie zur Äußerung anregt“ (Freud, 2004, S. 160).

In diesem Zusammenhang zählt Freud auch die Beziehung des Menschen zum Tod und jegliche damit verbundenen Momente zum Phänomen des ‚Unheimlichen‘. Laut Freud (2004, S. 161) ist dies ein Exempel dafür, dass das „Denken und Fühlen seit den Urzeiten so wenig verändert“ ist, dass die „primitive Angst“ vor dem Tod trotz einer vermeintlichen ‚Überwindung‘ immer wiederkehrt und somit das Gefühl des ‚Unheimlichen‘ begründen kann.⁸ Während Freud im Kontext der belebt scheinenden Puppe Olympia die ‚intellektuelle Unsicherheit‘ nach E. Jentsch als Ursache für das ‚Unheimliche‘ noch ausschloss (siehe Abschnitt 3.1.4), sieht er im Rahmen der Beziehung des Menschen zum Tod die unzureichenden wissenschaftlichen Erkenntnisse auf diesem Gebiet, also eine ‚intellektuelle Unsicherheit‘, durchaus als einen Grund für das ‚Unheimliche‘ (Freud, 2004, S. 166).

3.2.2. Inexistenz des ‚Unheimlichen‘

Wie in Abschnitt 3.1.1 dargelegt wurde, können Erzählungen aufgrund infantiler Komplexe – genauer: des Kastrationskomplexes – eine unheimliche

---

⁸ Anzumerken ist an dieser Stelle, dass Sigmund Freud in seinem späteren, 1926 erschienen Aufsatz *Hemmung, Symptom und Angst* die Todesangst nunmehr als Analogon der Kastrationsangst auffasst, also nicht mehr auf ‚überwundene primitive Überzeugungen‘, sondern auf ‚verdrängte infantile Komplexe‘ zurückführt (vgl. hierzu Freud, 1955b, S. 160).

Wirkung haben. Andererseits ist es jedoch vor allem die Welt der Märchen, die laut Freud (2004, S. 169) ermöglicht, dass „in der Dichtung vieles nicht unheimlich ist, was unheimlich wäre, wenn es sich im Leben ereignete“. Die Gründe hierfür wurden bereits in Abschnitt 2 angedeutet und sollen im Folgenden näher betrachtet werden. Auch die Ursachen der Divergenz des ‚Unheimlichen‘ im Rahmen von Märchen, also einerseits die Existenz und andererseits die Inexistenz des ‚Unheimlichen‘, sollen hier hergeleitet werden. Diese Betrachtungen dienen als Basis für die diesbezügliche entscheidende Rolle des Schriftstellers, die im hierauf folgenden Abschnitt beleuchtet werden soll.

Freud nennt in seiner Studie einige Beispiele, in denen Elemente, die im Erleben durchaus unheimlich wirken würden, im Fiktionalen ihre Eigenschaft des ‚Unheimlichen‘ verlieren. So hat beispielsweise eine abgeschlagene Hand in der Erzählung *Der Schatz des Rhampsenit* von Herodot keine unheimliche Wirkung. Und auch die augenblicklichen Wunscherfüllungen in dem Märchen von den drei Wünschen wirken im Unterschied zu den in Abschnitt 3.1.1 erwähnten Beispielen nicht unheimlich. Auch wenn die Märchen geradezu auf die im vorherigen Abschnitt erwähnten Aspekte des ‚Animismus‘ abzielen, nämlich auf „Wunscherfüllungen, geheime Kräfte, [und die] Allmacht der Gedanken“ (Freud, 2004, S. 169), weisen sie also nichts ‚Unheimliches‘ auf. Daneben hat auch der Tod, der im Erlebten aufgrund animistischer Überzeugungen seinen unheimlichen Charakter erhält (siehe Abschnitt 3.2.1), im Märchen oder in Wundergeschichten keinerlei unheimliche Funktion. Als Beispiele hierfür nennt Freud (2004, S. 166) etwa Schneewittchen, die aus dem Scheintod erwacht, oder die Auferstehungsgeschichte im Rahmen des Neuen Testaments.

Anhand seiner Beispiele aus der Literatur und seiner Erkenntnisse aus der Psychoanalyse stellt Freud (2004, S. 171) fest, dass einer der entscheidenden Punkte der Divergenz des ‚Unheimlichen‘ in der phantastischen Welt derjenige ist, dass Elemente im Märchen vor allem dann eine unheimliche Wirkung haben, wenn sie aus ‚verdrängten infantilen Komplexen‘ herrühren, da diese resistenter sind als das ‚Unheimliche‘ aufgrund ‚überwundener primitiver Überzeugungen‘. Dies führt dazu, dass die Wiederkehr der ‚verdrängten infantilen Komplexe‘ „in der Dichtung [...] ebenso unheimlich wie im Erleben“ ist (Freud, 2004, S. 171). Als Grund für die Inexistenz des ‚Unheimlichen‘ im Rahmen der obigen Beispiele führt Freud (2004, S. 169) hingegen an, dass das „Reich der Phantasie [...] ja zur Voraussetzung seiner Geltung [hat], dass sein Inhalt von der Realitätsprüfung enthoben ist“. Damit steht außer Frage, „ob das überwundene [und aus primitiven Überzeugungen stammende] Unglaubliche nicht doch real möglich ist“ (Freud, 2004, S. 169).

3.2.3. Rolle des Schriftstellers

Wie von Weber (1981, S. 126) zutreffend betont wird, ist die „rein stoffliche Bestimmung des Unheimlichen nicht ausreichend“. Auch Freud (2004, S. 165) weist in seinem Essay über *Das Unheimliche* auf diese Krux hin:

Es mag zutreffen, dass das Unheimliche das Heimlich-Heimische ist, das eine Verdrängung erfahren hat und aus ihr wiedergekehrt ist, und dass alles Unheimliche diese Bedingung erfüllt. Aber mit dieser Stoffwahl scheint das Rätsel des Unheimlichen nicht gelöst. Unser Satz verträgt offenbar keine Umkehrung. Nicht alles, was an verdrängte Wunschregungen und überwundene Denkweisen der individuellen Vorzeit und der Völkerzeit mahnt, ist darum auch unheimlich.

Laut Freud sind daher weitere kontextuelle Aspekte für das Phänomen des ‚Unheimlichen‘ mitbestimmend. Neben den bereits erwähnten Faktoren, nämlich der Art der Realität, die der Fiktion zugrundegelegt wird, ist im Rahmen der Literatur vor allem der Schriftsteller derjenige, der beim Leser das Erleben oder Nichterleben des ‚Unheimlichen‘ steuern kann: „Durch die Stimmung, in die er uns versetzt, durch die Erwartungen, die er in uns erregt, kann er unsere Gefühlsprozesse von dem einen Erfolg ablenken und auf einen anderen einstellen und kann aus demselben Stoff oft sehr verschiedenartige Wirkungen gewinnen“ (Freud, 2004, S. 171). So kommt es, dass die abgeschlagene Hand im Hauffschen Märchen *Geschichte von der abgehauenen Hand* beispielsweise eine unheimliche Wirkung auf den Leser hat, da sie auf ‚verdrängte infantile Komplexe‘ zurückgreift. Im Unterschied hierzu hat die abgeschlagene Hand in Herodots Erzählung *Der Schatz von Rhampsenit* keine unheimliche Wirkung, da die Perspektivierung des Lesers durch den Schriftsteller keinen Rückgriff auf puerile Momente zulässt (Freud, 2004, S. 172). Und auch die Ironisierung des Gespenstes in Oscar Wildes Erzählung *Der Geist von Canterville* zeigt laut Freud (2004, S. 172), wie sehr „in der Welt der Fiktion die Gefühlswirkung von der Stoffwahl“ unabhängig sein kann, und wie sehr die unheimliche Wirkung auf den Leser von der vom Schriftsteller entworfenen Konstellation abhängig ist.

Fazit

Freuds literatur- und psychoanalytische Überlegungen zum Phänomen des ‚Unheimlichen‘ im Rahmen seines gleichnamigen Aufsatzes zeigen, dass das ‚Unheimliche‘ seinen Ursprung im Allgemeinen in zweierlei psychoanalytischen Situationen hat: einerseits in „solchen, bei denen tief verdrängte infantile Komplexe wieder belebt werden“, und andererseits in „solchen, in denen nicht ganz vollständig überwundene primitive Überzeugungen wieder belebt werden“ (Jones, 1984, S. 378). Das ‚Unheimliche‘ geht somit stets auf das „Altbekannte, Längstvertraute“ zurück (Freud, 2004, S. 138), was Freud (2004, S. 160f.) folgendermaßen zusammenfasst:

Erstens, wenn die psychoanalytische Theorie in der Behauptung recht hat, dass jeder Affekt einer Gefühlsregung, gleichgültig von welcher Art, durch die

Verdrängung in Angst verwandelt wird, so muss es unter den Fällen des Ängstlichen eine Gruppe geben, in der sich zeigen lässt, dass dies Ängstliche etwas wiederkehrendes Verdrängtes ist. Diese Art des Ängstlichen wäre eben das Unheimliche, und dabei muss es gleichgültig sein, ob es ursprünglich selbst ängstlich war oder von einem anderen Affekt getragen.

Zweitens, wenn dies wirklich die geheime Natur des Unheimlichen ist, so verstehen wir, dass der Sprachgebrauch das Heimliche in seinen Gegensatz das Unheimliche übergehen lässt [...], denn dies Unheimliche ist wirklich nichts Neues oder Fremdes, sondern etwas dem Seelenleben von alters her Vertrautes, das ihm nur durch den Prozess der Verdrängung entfremdet worden ist.

Im Rahmen der Fiktion stellt sich die Differenzierung des ‚Unheimlichen‘ komplexer dar: Das ‚Unheimliche‘, das auf den ‚verdrängten infantilen Komplexen‘ basiert, behält auch in der Literatur seine Geltung bei und bietet darüber hinaus sogar Möglichkeiten, „unheimliche Wirkungen zu erzielen, die fürs Leben wegfallen“ (Freud, 2004, S. 169). Demgegenüber ist das ‚Unheimliche‘ aufgrund ‚überwundener primitiver Überzeugungen‘ nur dann gegeben, wenn eine „Welt materieller Wirklichkeit“ beschrieben wird (Jones, 1984, S. 465). In der rein phantasmagorischen Fiktion verliert das ‚Unheimliche‘ hingegen seine Wirkung, was im Umkehrschluss bedeutet, dass „in der Dichtung vieles nicht unheimlich ist, was unheimlich wäre, wenn es sich im Leben ereignete“ (Freud, 2004, S. 169).

Diese Zusammenhänge stellt Freud im Rahmen seines Essays anhand verschiedener literarischer Texte dar:

Das ‚Unheimliche‘, das auf den ‚verdrängten infantilen Komplexen‘ beruht, belegt Freud mit Motiven aus den Erzählungen *Der Sandmann* und *Die Elixire des Teufels* von E.T.A. Hoffmann. So führt er die unheimliche Gestalt des Sandmanns und die damit verbundene Angst vor dem Verlust der Augen, die in der Erzählung *Der Sandmann* geschildert werden, auf den kindlichen Kastrationskomplex zurück. Auch das Motiv des Doppelgängers, das in der Erzählung *Die Elixire des Teufels* ein unheimliches Gefühl bewirkt, ist nach Freud mit ‚verdrängten infantilen Komplexen‘ zu erklären. Das Motiv der unbeabsichtigten Wiederholung wird auf den Wiederholungszwang, der wiederum mit Umständen aus der infantilen Phase verbunden ist, deduziert. Nur beim Motiv der belebten scheinenden Puppe sieht Freud den Grund des ‚Unheimlichen‘ zwar nicht direkt in den ‚verdrängten infantilen Komplexen‘, aber im kindlichen Wunsch oder Glauben begründet.

Den ‚verdrängten infantilen Komplexen‘ gegenüber steht das ‚Unheimliche‘, das sich aus ‚überwundenen primitiven Überzeugungen‘, also dem ‚Animismus‘, speist. Dieser Umstand ist nur in der Fiktion, die mit der Realität korrespondiert, vorhanden, wie es beispielsweise in Albrecht Schaeffers Erzählung *Josef Montfort* der Fall ist. Eine rein phantasmagorische Fiktion, wie etwa das Märchen, ist aufgrund der Enthebung der Realitätsprüfung trotz des Bezugs auf ‚überwundene primitive Überzeugungen‘ hingegen von vornherein vom Phänomen des ‚Unheimlichen‘ ausgeschlossen. Für das ‚Unheimliche‘

spielt schließlich auch der Schriftsteller eine entscheidende Rolle, der, wie Weber (1981, S. 126) zusammenfasst, „die Einstellung des Lesers zum Text, zu den verschiedenen Figuren usw.“ beeinflussen und somit unabhängig von der Stoffwahl das unheimliche Gefühl beim Leser steuern kann.

Zusammenfassend kann festgehalten werden, dass Sigmund Freud in seiner Abhandlung *Das Unheimliche* mit den Erkenntnissen der Psychoanalyse neue Perspektiven für die Literaturwissenschaft eröffnet. Die Interpretation von Literatur anhand psychoanalytischer Einsichten kann somit – analog zur Deutung von Träumen, die für Freud (1961a, S. 613) „die via regia zur Kenntnis des Unbewussten im Seelenleben“ darstellt – „als der ‚Königsweg‘ zum Wissen über das Unbewusste, das sich hier in zensierter, d.h. in verschlüsselter Form manifestiert“ (Nünning, 2004, S. 680), verstanden werden. Die „durch Sublimierung bzw. Repression von unbewusstem Begehren entstandene Oberfläche“ literarischer Werke (Nünning, 2004, S. 554) erfährt durch die psychoanalytische Deutung somit eine Entschlüsselung, wodurch das Unbewusste, das den „Teil des Seelenlebens [konstituiert], der sich nicht dem Realitätsprinzip beugt, und an dem die Phantasie und damit auch die ästhetische Kreativität ihren Ursprung hat“ (Nünning, 2004, S. 199), zum Vorschein tritt. Die in Freuds Abhandlung *Das Unheimliche* vollzogene Synthese aus Literatur- und Psychoanalyse kann somit, wie Dettmering (1981; 1982), Schönau (1990) und Hoevels (1996) zeigen und auch Jones (1984, S. 9) zutreffend festhält, zu „einer neuen Denkweise“ innerhalb der Literaturwissenschaft führen.

LITERATUR

Bally, G. (1961). *Einführung in die Psychoanalyse Sigmund Freuds*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.

Berg, H. de (2005). *Freuds Psychoanalyse in der Literatur- und Kulturwissenschaft: Eine Einführung*. Tübingen & Basel: Francke.

Brenner, C. (1968). *Grundzüge der Psychoanalyse*. Frankfurt am Main: Fischer.

Dettmering, P. (1981). *Psychoanalyse als Instrument der Literaturwissenschaft*. Frankfurt am Main: Fachbuchhandlung für Psychologie.

----- (1982). Psychologisch und psychoanalytisch beeinflusste Interpretationsmethoden in der Literaturwissenschaft. Gion Condrau (Ed.). *Psychologie der Kultur. Bd. 2: Imagination, Kunst und Kreativität* (S. 394-401). Weinheim / Basel: Beltz.

Freud, A. (1964). *Das Ich und die Abwehrmechanismen*. München: Kindler.

Freud, S. (1955a). *Gesammelte Werke: Chronologisch geordnet. Bd. 13: Jenseits des Lustprinzips*. Frankfurt am Main: Fischer.

----- (1955b). *Gesammelte Werke: Chronologisch geordnet. Bd. 14: Werke aus den Jahren 1925-1931*. Frankfurt am Main: Fischer.

----- (1961a). *Gesammelte Werke: Chronologisch geordnet. Bd. 2/3: Die Traumdeutung. Über den Traum*. Frankfurt am Main: Fischer.

- (1961b). *Gesammelte Werke: Chronologisch geordnet. Bd. 9: Totem und Tabu*. Frankfurt am Main: Fischer.
- (1963). *Gesammelte Werke: Chronologisch geordnet. Bd. 10: Werke aus den Jahren 1913-1917*. Frankfurt am Main: Fischer.
- (2004). Das Unheimliche (1919). Sigmund Freud. *Der Moses des Michelangelo: Schriften über Kunst und Künstler* (S. 135-172). Frankfurt am Main: Fischer.
- Gay, P. (2006). *Freud: Eine Biographie für unsere Zeit*. Frankfurt am Main: Fischer.
- Hoevels, F. E. (1996). *Psychoanalyse und Literaturwissenschaft: Grundlagen und Beispiele*. Freiburg: Ahriman-Verlag.
- Hoffmann, E. T. A. (1980). *Ein universaler Künstler: Mit Materialien*. Stuttgart: Klett.
- Jentsch, E. (1906). Zur Psychologie des Unheimlichen. *Psychiatrisch-neurologische Wochenschrift*, 8 (22), 195-198 & 8 (23), 203-205.
- Jones, E. (1984). *Sigmund Freud: Leben und Werk. Bd. 3: Die letzte Phase, 1919-1939*. München: dtv.
- Kettner, M. (2004). Psychoanalyse als Kulturanalyse. Friedrich Jaeger und Jürgen Straub (Ed.). *Handbuch der Kulturwissenschaften. Bd. 2: Paradigmen und Disziplinen* (S. 592-602). Stuttgart: Metzler.
- Lagache, D. (1971). *Psychoanalyse*. München: Humboldt-Taschenbuchverlag.
- Lohmann, H. M. (1999). *Sigmund Freud zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- Lohmann, H. M. und Pfeiffer, J. (2006). *Freud-Handbuch: Leben, Werk, Wirkung*. Stuttgart: Metzler.
- Matt, P. von (1972). *Literaturwissenschaft und Psychoanalyse: Eine Einführung*. Freiburg: Rombach.
- Mertens, W. & Waldvogel, B. (2000). *Handbuch psychoanalytischer Grundbegriffe*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Nünning, A. (2004). *Metzler-Lexikon Literatur- und Kulturtheorie: Ansätze, Personen, Grundbegriffe*. Stuttgart: Metzler.
- Rank, O. (1914). Der Doppelgänger. *Imago*, 3, 97-164.
- Schneider, P. (1999). *Sigmund Freud*. München: dtv.
- Schönau, W. (1990). *Einführung in die psychoanalytische Literaturwissenschaft*. Stuttgart: Metzler.
- Spector, J. J. (1973). *Freud und die Ästhetik: Psychoanalyse, Literatur und Kunst*. München: Kindler.
- Städtler, T. (1998). *Lexikon der Psychologie: Wörterbuch, Handbuch, Studienbuch*. Stuttgart: Kröner.
- Starobinski, J. (1990). *Psychoanalyse und Literatur*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

■ Tekin, Ö. (2016). Das ‚Unheimliche‘ bei Sigmund Freud als Synthese aus Literatur- und Psychoanalyse. *Humanitas*, 4(7), 437-454

Urban, B. (1973). Einleitung: Über Schwierigkeiten im Umgang mit Psychoanalyse und Literatur. Bernd Urban (Ed.). *Psychoanalyse und Literaturwissenschaft: Texte zur Geschichte ihrer Beziehungen* (S. VII-XLVI). Tübingen: Niemeyer.

Weber, S. M. (1981). Das Unheimliche als dichterische Struktur: Freud, Hoffmann, Villiers de l'Isle-Adam. Claire Kahane (Ed.). *Psychoanalyse und das Unheimliche: Essays aus der amerikanischen Literaturkritik* (S. 122-147). Bonn: Bouvier.

THE 'UNCANNY' IN SIGMUND FREUD AS A SYNTHESIS OF LITERARY ANALYSIS AND PSYCHOANALYSIS

Abstract: Sigmund Freud, a scientist, whose significance in the field of psychology and in many other scientific disciplines is undeniable to this day, merges and implements his psychoanalytical insights to the analysis of literary works in his essay *The Uncanny* (1919) in order to illuminate the 'uncanny' phenomenon. What exactly is the 'uncanny'? By which factors is it determined? How does Sigmund Freud apply his insights from psychoanalysis to explain the phenomenon in literature, and in turn to get closer to the understanding of the 'uncanny' as such? And what is the use of the synthesis of literary analysis and psychoanalysis for literary studies? The aim of this paper is to address these questions by following Freud's essay *The Uncanny* (1919). First of all, the narrowing of the definition of the 'uncanny' derived from Freud's etymological considerations needs to be carried out. In the following step, the 'uncanny' derived from his psychoanalysis needs to be differentiated into the 'uncanny of experience' and into the 'uncanny of fiction'. On this basis the 'uncanny' is then to be applied specifically to the works of literature resulting in their Freudian psychoanalytic interpretation. In conclusion, the beneficial implications of combining literary analysis and psychoanalysis to the study of the 'uncanny' phenomenon and to the literary studies are to be evaluated.

Keywords: Sigmund Freud, Psychoanalysis, Literary Analysis.

Araştırma-İnceleme

**BILDUNGSROMAN'A TEMATİK BİR YAKLAŞIM: DAVID
COPPERFIELD VE ÇALIKUŞU**

Yusuf Ziyaettin TURAN¹
Raşit ÇOLAK²

Öz: Bu çalışmada, İngiliz edebiyatından Charles Dickens'ın *David Copperfield* (1850) ve Türk edebiyatından Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* (1922) romanları, Batı edebiyatlarında eğitim romanı, oluşum romanı veya sanatçı romanı olarak da adlandırılan Bildungsroman geleneği açısından incelenmektedir. Adı geçen romanların bu çalışmaya konu olmasının sebebi her iki romanın farklı ülke edebiyatlarında ve dönemlerde yazılmalarına rağmen, benzer tematik özelliklere sahip olmalarıdır. Yöntem olarak çalışmada Batı edebiyatına Bildungsroman olarak yer edinmiş, bir karakterin çocukluğundan yetişkinliğine kişisel gelişimini ele alan roman türünün tematik özelliklerine başvurulmuştur. Bunun sonucunda, çalışmada öncelikli olarak Batı edebiyatlarında görülen Bildungsroman geleneğinin tanımı yapılmış ve daha sonra Bildungsroman üzerine ortaya konmuş belli başlı çalışmalar çerçevesinde türün genel özellikleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra sırasıyla *David Copperfield* ve *Çalıkuşu* romanlarının tematik özellikleri, olay örgüsü bağlamında ele alınmıştır. Son bölümde ise, her iki romanda tespit edilen bu tematik özellikler ve olay örgüsü yapısı Bildungsroman geleneği ışığında değerlendirilmiş ve iki romanda tespit edilen bu özellikler tartışılmıştır. Bunun sonucunda -bu çalışmada gerçekleştirilen tematik tartışmayla bağlantılı olarak- elde edilen sonuç, Türk edebiyatının önemli bir eseri olan *Çalıkuşu* romanının farklı bir kültüre ve döneme ait olmasına rağmen *David Copperfield* romanının da bir parçası olduğu Batı edebiyatlarında görülen Bildungsroman geleneği tematik özelliklerini büyük ölçüde taşıdığı tespit edilmiştir. Bu sonucun elde edilmesinde, *Çalıkuşu* romanında, *David Copperfield*'da olduğu gibi, kahramanın çocukluğundan yetişkinliğine göstermiş olduğu bütün gelişim sürecinin detaylı olarak ele alınması büyük rol oynamaktadır.

¹ Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. yusufz.turan@usak.edu.tr

² Araş. Gör., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. rasit.colak@usak.edu.tr

Turan, Y. Z. ve Çolak, R. (2016). Bildungsroman'a Tematik Bir Yaklaşım: *David Copperfield* ve *Çalığışu*. *Humanitas*, 4(7), 455-465

Anahtar Sözcükler: Bildungsroman, Tematik Yaklaşım, Eğitim Romanı, Gelişim Romanı, Sanatçı Romanı, David Copperfield, Çalığışu, Charles Dickens, Reşat Nuri Güntekin.

A THEMATIC APPROACH TO BILDUNGSROMAN: *DAVID COPPERFIELD* & *ÇALIKUŞU*

Abstract: In this paper, Charles Dickens's *David Copperfield* (1850), from English literature, and Reşat Nuri Güntekin's *Çalığışu* (1920), from Turkish literature, are analyzed through the Bildungsroman tradition which is also named as the novel of education, the novel of formation or the novel of artist. The reason why these two novels are subject to this study is that though they were written in different countries and periods they have similar thematic features. As a methodology, the thematic features of Bildungsroman in the Western literatures – which is a formative novel of a character from his/her youth to his/her maturity – is applied for the study. Therefore, initially the definition of Bildungsroman in Western literatures is given in the study and then according to the certain literary works on Bildungsroman, the general literary features of Bildungsroman are discussed in this paper. Later, the thematic features of *David Copperfield* and *Çalığışu* are elaborated respectively in the context of plot. In the last part of the paper, the thematic features and the plot structure observed in both novels are compared each other through the Bildungsroman tradition. As a result, it can be asserted that although the novel *Çalığışu* which is an important work of Turkish Literature, belongs to a different culture and period, it has the thematic features of Western Bildungsroman tradition in which *David Copperfield* is also included to a large extent, related to the theoretical discussion conducted in this study. The whole maturation process of the heroine observed in *Çalığışu*, as it is in *David Copperfield*, has an important role for achieving this result.

Keywords: Bildungsroman, Thematic Approach, Novel of Education, Novel of Transformation, Novel of Artist, David Copperfield, Çalığışu, Charles Dickens, Reşat Nuri Güntekin.

Giriş

Eğitim romanı, oluşum romanı ve gelişim romanı olarak da adlandırılan Bildungsroman, özellikle 19.yüzyıl Avrupa edebiyatlarında görülen önemli bir roman türüdür. Bu roman türünde genellikle kahramanın çocukluktan yetişkinliğe geçmesi sırasında yaşadığı güçlükler bir oluşum süreci olarak ele alınmaktadır. Romanın sonunda kahraman, içinde bir yer edinmek için çabaladığı toplum tarafından kabul edilmekte ve bunun sonucunda bu tür eserlerin sonu genellikle mutlu son ile bitmektedir. Bu roman türünde asıl vurgulanmak istenen, kahramanın bireysel olarak bir eğitim ve yetişme sürecinden geçerek hem duygusal bir olgunluğa ulaşması hem de içinde bulunduğu toplum düzeninde iş ve kariyer edinmesidir. Chris Baldick Bildungsromanı, "bir erkek / kadın kahramanın çocukluktan ya da ergenlikten yetişkinliğe, sıkıntılı bir kimlik arayışı aracılığıyla gelişimini takip eden roman türü" (Baldick, 2001, s. 27), Mikhail Bakhtin ise onu konu bakımından

“romanda olgunlaşma sürecinde olan adamın resmi” (Bakhtin, 1986, s. 19) olarak tarif ederken, M.H. Abrams onun Alman kökenine vurgu yaparak şöyle bir tanımlama yapmaktadır:

Bildungsroman ve Erziehungsroman “oluşum romanı” ya da “eğitim romanı”na işaret eden Almanca terimlerdir. Bu romanların konuları kahramanın zihninin ve karakterinin, değişik tecrübeler ve sık sık manevi krizler aracılığıyla genellikle kişinin kimliğini ve dünyadaki rolünü tanımasını içeren çocukluktan yetişkinliğe geçmesindeki gelişimidir. Yöntem K.P. Moritz'in *Anton Reiser* (1785-90) ve Gothe'nin *Wilhelm Meister's Apprenticeship* (1795-96) ile başladı. [...] Bildungsromanın önemli bir alt çeşidi, bir yazarın ya da sanatçının sanatsal geleceğini ve onun sanatsal ustalığını işaret ederek çocukluktan olgunluk seviyesine ulaşmasını temsil eden Künstlerroman (“sanatçı romanı”)dır (Abrams, 1999, s. 193).

Abrams'ın yukarıda işaret ettiği gibi, “Bildungsroman türünün” ilk olarak Avrupa'da Alman edebiyatında Goethe'nin *Wilhelm Meister's Apprenticeship* (1795-96) eseriyle başladığı kabul edilmektedir³. John R. Maynard, terimin ilk olarak kullanımının 1803'de (Alman eleştirmen Karl Morgenstern tarafından) ve daha sonra canlanmasının 1870 ve 1906'da (Wilhelm Dilthey) gerçekleştiğini bildirmekle birlikte yaygın olarak kullanımının 20. yüzyılda önce Almanca ve daha sonra yaygın bir şekilde İngilizce çalışmalarda görüldüğünü belirtmektedir (Maynard, 2002, ss. 279-80). Benzer şekilde Thomas L. Jeffers, Bildungsroman teriminin ilk kez Karl Morgenstern tarafından 1820'den önceki derslerinde *Wilhelm Meister*'i özel referans vererek, kahramanın başlangıçtan belirli bir evreye kadar büyümesinin tamamlanması olarak kullanıldığını belirtmektedir (Jeffers, 2005, s. 49). Ayrıca terim ilk olarak Britanica Ansiklopedisi'nde 1910 yılından itibaren ana konusu bir kişinin oluşum yılları ya da manevi eğitimi olan eserler için kullanılmaya başlanmıştır (s. 231). Son dönemlerde ise, feminist ve koloni sonrası eserler sayesinde Bildungsroman'ın klasik tanımında bir genişleme meydana gelmiştir. Terimdeki bu genişlemenin başında, klasik olarak türe yerleşmiş olan şehirselleşme ve sosyal onaylama temalarından ziyade daha global, parçalı dönüşüm ve isyan anlatılarına geçiş yer almaktadır (Boes, 2006, s. 231). Buna koloni sonrası dönemde ortaya çıkan, Jamaikalı Geta Leseur'un isimlendirdiği, “Siyahi Bildungsroman” (Stein, 2004, s. 27) türü örnek olarak gösterilebilir.

1. Edebi Tür olarak Bildungsroman

Yukarıdaki Abrams tanımına uygun şekilde, Bakhtin Bildungsromanı “eğitim romanı” olarak değerlendirmiş ve Avrupa edebiyatlarındaki birçok eserin adını bu kategoriye örnek olarak vermiştir⁴. Benzer şekilde Georg Lukacs, bu tür roman biçiminin eğitici roman olarak adlandırıldığını belirtir. Çünkü ona göre bu romanlarda belirli bir amaç dâhilinde bireyin özündeki niteliklerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bunun sonucunda “erişilen şey, başkaları için

³ Bkz. Abrams,1999, s. 193; Bakhtin,1986, s. 20; Baldick,2001, s. 27; Golban, 2003, s. 232; Jeffers, 2005, ss. 5-9-49; Maynard,2002, s. 279; Moretti,1987, s. 3.

⁴ Bakhtin, 1986, s. 20.

de eğitici ve özendiricidir, dahası bir eğitim aracıdır” (Lukacs, 1985, s. 133). Bazı bilim adamları bu kategoriye sadece kahramanın eğitim hayatını ele alan romanları dahil ederken, bazıları da Fielding’in *Tom Jones* veya Thackeray’nin *Vanity Fair*’i gibi, sadece kahramanın gelişimini ele alan romanları bu kategoride değerlendirmektedir (Bakhtin,1986, s. 20). Bildungsromana getirilmeye çalışılan bu değişik tanımlama çabalarına benzer şekilde, ona verilen isimlerde de çok çeşitlilik görülmektedir. Örneğin, Maynard, onun için büyümenin romanı, yetişkinlik romanı, eğitim romanı, gelişim romanı, öz-gelişim romanı, sosyalleşme romanı, oluşum romanı, gençlik romanı, başlangıç romanı, ergenlik romanı, kültür romanı, öz-kültür romanı gibi isimlerin de kullanıldığını belirtmektedir (Maynard, 2002, s. 281). Bu tanımlamalara ve adlandırmalara ek olarak Susanne Howe, Bildungsromanı bir çıraklık romanı olarak ele alır ve şöyle bir değerlendirme yapar:

Tipik bir “çıraklık” romanının ergen kahramanı dünya yoluna adım atar kendi mizacından kaynaklanan tersliklerle karşılaşır, bir çok rehber ve danışmana rastlar, arkadaşlarını, eşini ve işini seçerken bir çok yanlış başlangıç yapar, en sonunda zamanın ve çevrenin isteklerine uygun içinde etkili olarak çalışabileceği bir hareket alanı bularak kendisini adapte eder (Howe, 1930, s. 4).

Ne var ki, Bildungsroman için yapılan yukarıdaki alternatif isimlerin ve tanımların hepsinin ortak noktası bu roman türünün büyümeyle, gençlikle, yetişmeyle ve olgunlaşma ile alakalı olmasıdır. Bu yüzden Bildungsromanın bir tür olarak temel karakteristik özelliklerinden söz etmek faydalı olacaktır. Jerome Buckley 1974 çalışması *Season of Youth: The Bildungsroman from Dickens to Golding* adlı eserinde genel anlamda tipik bir Bildungsroman eserini şu şekilde değerlendirmektedir:

Duyarlı bir çocuk, canlı hayal gücünün, komşuları ve sıklıkla ailesinin, sosyal ön yargıların ve entelektüel aptallıklar tarafından ket vurulduğu taşrada büyür. Okul ve kişisel okumalar evden farklı bir yaşam için onun ümitlerini canlandırır ve o dönüşüm eğitiminin başlayacağı büyük şehre gider. Kendi değerlerini yeniden ele almasını sağlayan, birisi iyi diğeri kötü en az iki aşk ilişkisi yaşar. Vatandaş ve işçi olarak endüstriyel şehir dünyasında bir yer edinir ve bir süre sonra belki de eski kasabasına, orada yaşayanlara ne kadar büyüdüğünü göstermek için tekrar ziyaret eder (Buckley, 1974, s. 17).

Buckley’in bu tanımlamasında, Bildungsroman kahramanının hayatının başlangıcında ve hayattan beklentileri olan genç biri olmasının yanında, onun sosyal yönden toplum tarafından kabul edilmesi ve bunun sonucunda, onun içinde yaşadığı toplumda yer edinmesi önemli bir noktadır. Bu durum için Jeffers özelde İngiliz Bildungsromanı’ndan yola çıkarak “[...] tipik İngiliz Bildungsromanı’nda, örneğin Thackeray’nin *Pendennis* ya da Dickens’in *David Copperfield* romanlarında kahraman sosyal çevresinin kararlı bir parçası ve sosyal çevresi de onun bir parçasıdır” (Jeffers, 2005, ss. 35-6) değerlendirmesini yapmaktadır. Farklı bir açıdan, Petru Golban *The Victorian Bildungsroman* adlı eserinde, *The History of Pendennis*, *David Copperfield*, *Great Expectations*, *The Ordeal of Richard Feverel*, *Jane Eyre*, *Wuthering Heights*, *The Mill on the Floss*, *The Way of All Flesh* ve *Jude the Obscure* gibi Viktorya dönemine ait

romanların hepsinin Bildungsroman özellikleri taşıdıklarını ve bu yüzden Bildungsroman geleneğinin İngiliz edebiyatında en çok Viktorya dönemi romanlarında görüldüğünü belirtmektedir (Golban, 2003, s. 238). Ayrıca Golban, Buckley'in ve Howe'un yukarıda Bildungsroman için ortaya koymaya çalıştığı temel karakteristik özelliklere benzer şekilde, yukarıda belirtilen eserinde, Viktorya dönemi İngiliz Bildungsromanı'na metodolojik bir yaklaşım ortaya koymaya çalışmış ve şu tematik yapıyı tespit etmiştir:

- 1- Bir çocuk (bazen öksüz ya da babasız) bir köyde ya da taşrada bir kasabada yaşar.
- 2- Şuanki ebeveynleri ile, özellikle baba ile, ya da herhengi bir ebeveyn figürü ile çatışma içindedir (eski kuşak ile çatışma).
- 3- Daha büyük bir topluma girmek için evden ayrılır (genellikle şehire, özellikle Londra'ya, ama kesinlikle bilinmeyen bir yer değil); ayrılık 2 ya da daha başka dış uyarıcı ya da bir iç uyarıcı tarafından kaynaklanır (örneğin, evin uygun olmayan, durgun havasının önermediği bir tecrübe için duyulan arzu).
- 4- Kurumsallaşmış ve/veya öz-egitimden geçer.
- 5- Şimdi genç bir kişi olarak, diğer insanlarla sosyal ilişkiler arar.
- 6- Onun hayat tecrübesi meslek ve sosyal yönden bir başarı arayışdır.
- 7- Toplum tarafından çetin bir sınava tabi tutulacaktır (mesleki kariyer).
- 8- Aşk ile olan imtihanına karşı durmalıdır (duygusal kariyer).
- 9- Manevi acı çekme anlarından geçer.
- 10- Şimdi adamlığın / erkekliğin başlarında, onun nihai kabulüne ve oluşumuna götürecektir kendini bulmaları tecrübe eder (oluşum sürecinin son basamağı başarı/başarısızlık ya da bir üçüncü ihtimal olarak kısmi başarı/kısmi başarısızlık gibi ikili karşıtlıkları belirtir) (ss. 239-40).

Golban'ın İngiliz Bildungsromanı'na getirdiği bu metodolojik yaklaşımda dikkat çeken en önemli unsurlar, yukarıda Bildungsroman için belirtilen genel özelliklere paralel şekilde, romanların bakış açısının kahramanın üzerinde yoğunlaşması (kahramanın ağzından birinci tekil anlatıcı kullanılması), onun hayat hikâyesinin ve oluşum sürecinin çocukluktan itibaren ele alınarak, kahramanın içinde bulunduğu döneme ait toplumsal ve mesleki istek ve hırsları doğrultusunda hareket etmesidir. Ayrıca Golban, yukarıda bahsedilen diğer eleştirmenlerin görüşlerine ek olarak, kahramanın hayat ile olan bu imtihanında, onun kendisine yer edinmek istediği soylu çevreye uygun bir iş ve kariyer elde etmesinin önemi üzerinde durmaktadır. Bu romanların sonu, genellikle kahraman elde etmek istediği hedeflerine ulaşarak mutlu son ile bitmektedir. Ancak bazı istisnai durumlar da söz konusu olabilmektedir. Örneğin Eliot'un *The Mill on the Floss* romanı mutlu son yerine, kahramanın hayatını yitirmesi ile sonlanmaktadır (Golban, 2003, s. 241).

Bu çalışmada, roman sanatında Bildungsroman geleneği için yukarıda ortaya konulan metodolojik ve tematik yaklaşımlar çerçevesinde, önce İngiliz edebiyatından Charles Dickens'in *David Copperfield* (1850) ve daha sonra Türk edebiyatından Reşat Nuri Gültekin'in *Çalığışu* (1922) romanlarının

değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu yüzden, çalışmada her iki romanın incelenme hususunda tematik⁵ bir yaklaşım sergilenecek ve bunun sonucunda olay örgüsü üzerinde durulacaktır. Ayrıca çalışmaya konu olan bu eserlerin seçilme sebebinde, her iki eserin ait oldukları toplumların edebiyatlarında önemli bir yere sahip olmaları, her iki eserin otobiyografik olması ve her iki eserde kahramanların kişisel ve duygusal gelişim göstererek, hem kariyer hem de kişisel mutluluk açısından başarı elde etmeleri önemli rol oynamaktadır. İlk bakışta göze çarpan bu benzerliklerin detaylı olarak ele alınmasının yanı sıra, her iki eserde görülen farklılıkların değerlendirilmesi bu çalışmanın esas amacını teşkil edecektir. Bu yüzden bu noktadan sonra çalışmaya konu olan eserlerin olay örgüsü üzerinde kısaca durmak, çalışmada tematik bir yöntem izlenmesi açısından faydalı olacaktır.

2. Bildungsroman olarak *David Copperfield*

Charles Dickens'in romanının kahramanı ve anlatıcısı, aynı zamanda esere adını vermiş olan David Copperfield'dır. Bu yüzden romanın başlığı, okura ilk andan itibaren onun bir öz-yaşam öyküsü anlattığı ipucunu vermektedir. Dahası, bu eser Dickens'in kendi yaşamından kesitler sunmaktadır⁶. Roman, kahramanın İngiltere'de, taşrada fakir bir hanede dünyaya gözlerini açmasıyla başlar. David babasının ölümünden sonra doğmuş ve kendi tabiriyle "hayatta şansız olmak onun alınma yazılmıştır" (Dickens, 2000, s. 5). Küçük yaşta yoksul ve babasız bir hayat sürmek ona yaşamının başında iyi bir eğitim fırsatı vermez. İlk eğitimini, evde "tavan arasında babasından kalma küçük bir kütüphanede *Roderick Random*, *Peregrine Pickle*, *Humbrey Clinger*, *Tom Jones*, *The Vicar of Wakefield*, *Don Quixote*, *Gil Blas* ve *Robinson Crusoe* gibi kitapların muhteşem ev sahipliğinde ve onların eşliğinde" (s. 51) kendi kendine almıştır. Ayrıca küçük yaştan itibaren talihsizlikler David'in yakasını bırakmaz; annesi Bay Murdstone isimli bir adamla evlenir. Bu adam zalimdir ve David'e çok kötü davranır. Bir süre sonra Bay Murdstone David'ten kurtulmak için onu 'Salem House' adlı yatılı okula gönderir (ss. 65-70). David burada da çok zor durumlarla karşılaşır. Örneğin okula ilk vardığında David'in sırtına "Ona dikkat edin. Isırır" (s. 71) yazılı bir pankart asarlar. Ayrıca David okulun ilk döneminde müdürden sürekli dayak yemiştir (s. 79). Daha sonraki bir zamanda, David'in küçüklüğünde dadılığını yapan Bayan Peggotty'nin akrabası ve David'in arkadaşları olan Bay Peggotty ve Ham onu Salem House'da ziyarete gelirler. Bay Peggotty David'i, görmeyeli büyümüş olarak tanımlar (s. 91). Daha sonra David annesinin ölümü üzerine (s. 109) Salem House'dan ayrılır ve dadısı Peggotty ile birlikte Yarmouth'a akrabalara ziyarete gider. Artık David ve onun eskiden tanıdığı Emily büyümüştür (s. 123) ve David ondan duygusal anlamda hoşlanmaya başlar. Bu arada David, dadısı Peggotty de evlenince hayatta tek başına kalır. Üvey babası Bay Murdstone David'in yeterince eğitim aldığı ve artık çalışması gerektiğini düşünür. Üvey babası onu çalışması için

⁵ Edebiyatta karşılaştırma yöntemleri için bkz. Aytaç, 2013, ss. 99-117.

⁶ Bkz. Gavin, 2000, ss. IX-X.

şarap ticareti yapan bir firmanın muhasebe evine verir (s. 133). Böylece David daha on yaşında, Londra'da çalışma hayatına başlamak zorunda kalır (ss. 134-135). Üstelik buradaki çalışma şartları çok ağırdır ve kazandığı para çok azdır. Bunun üzerine David böyle devam ederse hayatının kararlı gideceğini anlar ve buna engel olmak için son bir umutla ilk doğduğu anda bir ara görünen ancak sonra ortalıktan kaybolan, hayattaki tek akrabası, halası Miss. Betsey Trotwood'u bulmaya karar verir (s. 154). Bunun üzerine David karşısına çıkan bütün güçlülere rağmen halasını bulmayı başarır ve halasına onun himayesine girmeyi istediğini belirtir (ss. 172-173). Betsey hala ve onun yardımcısı Mr. Dick, David'e bir şans vermeyi doğru bulurlar ve onu resmi eğitim alması için Canterbury'e gönderirler (s. 188). David burada Mr. Wickfield ve onun kızı Agnes ile tanışır (s. 193) ve onların evinde kalmaya başlar. Bir kaç yıl sonra David Canterbury'deki okul eğitimini bitirerek yaşamındaki büyüme sürecini devam ettirmiş ve çocukluktan çıkarak artık on yedi yaşında genç bir adam olmuştur (ss. 229-232). David kendisine bir meslek seçmeden önce doğduğu kasaba olan Suffolk'a ve daha sonra Londra'ya ziyaret gerçekleştirir (ss. 246-259). Bu arada Betsey hala David'e meslek olarak avukatlık yapmasını önerir (s. 294). David'in bu işi sevdiğini söylemesi üzerine, halası onun staj ve barınma masraflarını karşılar (ss. 297-298). Bunun üzerine David, Spenlow&Jenkins adlı bir büroda avukatlık stajına başlar (s. 330) ve bu şirketin ortaklarından Mr. Spenlow'un kızı Dora'dan çok hoşlanır (ss. 333-334). Ancak aniden Betsey halanın işleri kötüye gidince eğitim masraflarını karşılamak için David, Dr.Strong'un bürosunda sekreterlik yapmaya başlar (s. 437). Ancak David, içine düşmüş olduğu sıkıntılı duruma rağmen, yaşamında yeni bir gelişim-oluşum mücadelesi verdiğinin farkındadır. O bu mücadeleyi sevdiği kız olan Dora'yı ve onun yaşam tarzını elde etmek ile özdeşleştirmektedir (s. 443). Ayrıca David olgunlaşmak ve kişisel gelişimini sürdürmek açısından bu tür zorlukların gerekli olduğunun bilincindedir. Bu yüzden sekreterlik işinin yanında, hem Parlamento'da stenografik yapmaya hem de bir dergide yazarlığa başlamıştır (s. 533). Bütün bu süreçlerin sonunda David, yaşam öyküsünün onun kendi gelişim sürecinin bir parçası olduğunun farkındadır ve meslek yönünden kendisine yazarlığı seçmiştir (s. 588). Romanın sonunda ilk eşi Dora'nın ölmesi üzerine David, uzun yıllardır tanıdığı ve içten içe hem arkadaş hem de duygusal olarak bağlandığı Agnes ile evlenir (s. 734) ve ünlü yazar David Copperfield olur (s. 741).

3. Bildungsroman olarak *Çalığışu*

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalığışu* romanı ise, *David Copperfield*'a benzer şekilde, romanın kahramanı Feride tarafından çocukluk yıllarından itibaren anlatılır. Dolayısıyla bu eserin yazarı da, hem öyküsünün başlangıcını kahramanın küçüklüğüne odaklanmış, hem de birinci tekil anlatıcıyı tercih etmiştir. Ayrıca romanın kahramanı Feride, David gibi bir yazardır; Feride aynı zamanda bu eserin yazarıdır. Feride bunu eserin başında şu şekilde dile getirmektedir: "Aradan seneler geçti. Yabancı bir şehirde, yabancı bir otel odasında, sırf bitip tükenmeyecek gibi görünen bir gecenin yalnızlığıma karşı koymak için

hatıralarımı yazmaya başladığım bu saatte, bir elim yine aynı küçük çocuk tavrıyla saçlarımı çekiştiriyor, gözlerimin üstüne indirmeye uğraşiyor” (Güntekin, 1997, s. 9). Buradan anlaşılacağı üzere, bu eser de *David Copperfield* gibi öz-yaşam öyküsü şeklinde kaleme alınmakta ve eserde okura, romanın kahramanı Feride'nin çocukluğundan yetişkinliğine hatıraları aktarılmaktadır (ss. 141- 154- 158- 178- 206- 359- 419). Feride babasının işinden dolayı taşrada dünyaya gelmiş ve küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiştir (ss. 9-26). Bunun üzerine teyzeleri onu İstanbul'da bir Fransız okuluna yatılı öğrenci olarak vermişlerdir (s. 21). Böylece Feride, David ile aynı kaderi paylaşarak, hem yatılı okulda okumuş hem de küçük yaşlardan itibaren tek başına hayatın zorluklarına karşı göğüs germek zorunda kalmıştır. Bu arada Feride yatılı okulda eğitimine devam ettikçe yıllar geçmekte ve dolayısıyla Feride hem fiziksel olarak büyümekte hem de fikişsel düzeyde gelişmektedir: “Yaş on beşe gidiyordu. Aşağı yukarı annelerimizin gelin oldukları, büyükannelerimizin “Aman evde kalıyoruz,” diye telaşla Eyüp'teki Niyet Kuyusu'na koştukları yaş... Boyum fazla uzamamıştı. Fakat hırçınlığıma rağmen vücudum gelişiyor, yüzümde acayip renkler, ışıklar yanıp sönmeye başlıyordu” (s. 32). Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere, o dönemki Türk toplum anlayışına göre Feride daha on beş yaşında olmasına rağmen evlilik çağına çoktan girmiş, çocuk yetiştirecek olgunluktadır. Benzer durum, yukarıda ele alındığı üzere, David için de geçerlidir. David on yedi yaşına geldiğinde, okulunu bitirmiş, kendisini bir meslek edinme ve bir aile kurma gayretine adanmış genç bir delikanlıdır artık. *Çalikuşu* romanında Feride, David gibi, yaş itibari ile büyüdükçe duygusal anlamda da gelişmektedir. David'in Dora'ya âşık olduğu gibi Feride kuzeni Kâmran'ı sevmektedir. Ne var ki, Feride, David gibi aşkını açık olarak ifade edemeyerek, romanın sonuna kadar -Kâmran'la bir ara nişanlanmalarına rağmen- onu gizliden gizliye sevecektir. Bu durumu şu satırlarda görmek mümkündür: “Birkaç sene evvel siz de bir çocuktunuz. O vakit haliniz ve ağırbaşlılığımızla büyük insanlara benzerdiniz gerçi, ama ne de olsa, bir çocuktunuz değil mi? Siz maşallah seneden seneye büyüyor, resimli roman kahramanlarına benzer bir genç oluyorsunuz da ben daima yerimde sayıyorum?” (s. 53). Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere, Feride genç bir kız olmuş ve duygusal yönden Kâmran'a bağlanmıştır. Zaten Feride'nin Kâmran ile olan ilişkisi, David'in önce Dora ve sonra Agnes ile olan ilişkilerine benzer şekilde, onun aşkla olan imtihanı olacaktır. Yukarıda belirtildiği üzere, Feride Kâmran ile bir dönem nişanlanmış ve tam da onunla evleneceği zamanda Kâmran'ın başka bir kadımla olan ilişkisini öğrenmiştir (s. 115). Bunun üzerine Feride Kâmran'la evlenmekten son anda vazgeçip İstanbul'dan hemen ayrılarak Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde öğretmenlik yapmıştır. Feride bir taraftan öğretmenlik mesleğini sürdürürken diğer taraftan David gibi yazarlığa devam etmekte ve ayrıca resim yapmaktadır (ss. 141-154-155-206-209-255). Yine David'in meslek edinme noktasında çektiği sıkıntılara benzer şekilde, Feride Anadolu'nun çeşitli kasabalarında öğretmenlik yaparken güzelliği yüzünden çeşitli iftiralara uğramış ve bunun sonucunda çok sık yer değiştirmek zorunda

kalmıştır (ss. 302-357-364-374-376). En sonunda, bu iftiralar sonucu mesleğini kaybetmek durumunda kalınca, ona bir baba gibi yaklaşan ihtiyar doktor ile anlaşmalı bir evlilik yapar (ss. 381-382). Romanın son bölümünde, Feride kendi hatıra defterini yazmayı bırakınca devreye herşeyi bilen üçüncü şahıs anlatıcı girer. Romanın sonunda ihtiyar doktor ölür ve Feride, David gibi yıllarca sevdiği ancak bir türlü ulaşamadığı Kâmran ile evlenir (s. 427). Böylece *Çalikuşu* romanı, *David Copperfield* romanı gibi evlilik ve mutlu son ile biter.

Sonuç

Sonuç olarak hem *David Copperfield* hem de *Çalikuşu* romanları tematik olarak (olay örgüsünde bir kahramanın çocukluğundan itibaren hem fiziksel, hem duygusal hem de fikişsel yönden büyürerek yetişkinliğe ulaşmasının konu edilmesi) çalışmanın başında ortaya konan Bildungsroman tanımlarına ve tematik özelliklerine uygunluk göstermektedir. Her iki roman hem gelişim romanı (kahramanlar çocukluktan ergenliğe ve daha sonra yetişkinliğe ulaşmaktadır) olmakla birlikte, hem de birer eğitim romanıdır. Her iki eserin de kahramanları eğitimlerini tamamlayarak hem kendilerinin kişisel gelişimlerine katkıda bulunmuşlar, hem de mesleki kariyerlerinde bu eğitimlerinden faydalanmışlardır. Bu durumu David'in Canterbury'de resmi eğitimini almasının ardından avukatlık stajına başlamasında ve bunun sonrasında onun ünlü bir yazar ve hukukçu olmasında görüyoruz. Benzer şekilde Feride Fransız mektebinden mezun olduktan sonra bu okuldan aldığı diplomasıyla Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde öğretmenlik yapmıştır. Bu noktada küçük bir fark söz konusudur. David, önce evde kendi kendine eğitim aldıktan sonra yatılı okulda ve Canterbury'de resmi eğitimini tamamlarken, Feride tamamen yatılı bir Fransız mektebinde kurumsal eğitim almıştır. Bu durum yukarıda Abrams, Bakhtin ve Lukacs'ın Bildungsromanın eğitim yönünü vurgulamaları ile paralellik göstermektedir. Ayrıca *David Copperfield* ve *Çalikuşu* romanları yukarıda Howe, Buckley ve Golban'ın Bildungsroman için ortaya attıkları görüşlere uygunluk gösterir. Bu üç eleştirmenin yaklaşımlarının ortak noktası, üçünün de romanın kahramanı üzerine odaklanmalarıdır. Her üç eleştirmen de kahramanın çocukluğundan yetişkinliğine kadar başından geçen hadiseler ve onun bu süreçte yaşadığı sıkıntılara ve en nihayetinde kahramanın içinde bulunduğu toplumda ve aile yaşamında elde ettiği başarıya vurgu yapmaktadır. Onların yukarıda Bildungsroman kahramanı için belirttikleri özellikleri ve durumları bu çalışmaya konu olan eserlerin kahramanları üzerinde görmek mümkündür. Her iki kahraman da taşra olarak nitelenen küçük kasabalarda dünyaya gelmişlerdir. Hem David hem de Feride küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiştir. David üvey babası ile sorun yaşadığı için yatılı okula verilirken, Feride kimsesi olmadığı için yatılı okula gitmiştir. David küçük yaşta üvey babası tarafından çalışması için Londra'ya gönderilirken, Feride nişanlısı Kâmran ile yaşadığı sorun sebebiyle ilk olarak romanda B. olarak belirtilen şehre gider. David bir muhasebe bürosunda bir süre çok sıkıntılı bir iş hayatından sonra halasına sığınır. Betsey hala ve onun yardımcısı Mr. Dick, David'e sahip çıkarlar ve yarım kalan eğitimini tamamlamasına ve iyi bir hayat

sürmesine fırsat verirler. Diğer taraftan, Feride için işler bu kadar kolay olmamıştır. Feride mesleğinden ve güzelliğinden ötürü birçok zorlukla karşılaşmış ancak hiç bir durumda -romanın sonunda çok hastalanıp mesleğinden ihraç edilme durumuna düşünce yaşlı doktorun ona sahip çıkması durumu hariç- hayat mücadelesinde pes etmemiş ve ayaklarının üzerinde durabilmeyi başarmıştır. David halasının yardımı ile iyi bir mesleki kariyere sahip olmuş ve romanın sonunda herkesçe tanınan çok ünlü bir yazar olmuştur. Feride ise romanın sonunda ona yardım eden ihtiyar doktor ile alakalı bir iftiraya uğramış ve bunun sonucunda öğretmenliği bırakmıştır. Ne var ki, kocası olan ihtiyar doktor onun için bir yetimhane açar ve Feride buranın müdürü olur. Ayrıca duygusal yönden hem David hem de Feride çeşitli sınavlara tabi tutulurlar. David ilk olarak küçük Emily'i sever ancak onu Mr. Peggotty'nin evinde kalan Ham'a ve daha sonra en yakın arkadaşı Steerforth'a kaptırır. Daha sonra stajını yaptığı büronun ortağı Mr. Spenlow'un kızı olan Dora'ya âşık olur ve onunla evlenir. Ancak Dora kısa bir süre sonra hastalanarak yaşamını yitirir. Bunun üzerine David, uzun yıllardır hem can dostu hem de ona her konuda sahip çıkan Agnes'i sevdiğini fark eder ve romanın sonunda Agnes'la evlenerek mutlu olur. Benzer durum Feride için de geçerlidir. Feride, belirtildiği üzere, Kâmran ile nişanlanmış ancak onun başka bir ilişkisini öğrenince evlenmekten son anda vazgeçerek İstanbul'u terk etmiştir. Ne var ki Feride'nin Kâmran'a olan sevgisi hiçbir zaman bitmemiş ve romanın sonunda, hem Feride'nin doktor kocası hem de Kâmran'ın eşi vefat edince, ikisi bir araya gelerek evlenmişler ve mutlu olmuşlardır. Böylece *Çalılıkusu* romanı farklı bir kültürün ve dönemin edebiyat anlayışının eseri olmasına karşın, tematik yönden -gelişim, eğitim ve oluşum romanı olarak da nitelendirilen ve *David Copperfield* romanının da bir parçası olduğu- Batı edebiyatında Bildungsroman türü özelliklerine büyük ölçüde sahip olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abrams, M. H. (1999). *A Glossary of Literary Terms*. Boston: Heinle & Heinle.
- Aytaç, G. (2013). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Bakhtin, M. (1986). The Bildungsroman and Its significance in the History of Realism (Toward a Historical Typology of the Novel). *Speech Genres and Other Late Essays*. (Çev. M. Holquist & C. Emerson, C. Austin). United States of America: University of Texas Press.
- Baldick, C. (2001). *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford: Oxford University Press.
- Boes, T. (2006) Modernist Studies and the Bildungsroman: A Historical Survey of Critical Trends. *Literature Compass*, 3(2). England: Blackwell Synergy.
- Buckley, J. H. (1974). *Season of Youth: The Bildungsroman from Dickens to Golding*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Dickens, C. (2000). *David Copperfield*. Ware: Wordsworth Classics.

- Gavin, A. (2000). Introduction. *David Copperfield*. By Charles Dickens. United Kingdom: Wordsworth Classics.
- Golban, P. (2003). *The Victorian Bildungsroman*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Yayınları.
- Güntekin, R. N. (1997). *Çalığışu*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Howe, S. (1930). *Wilhelm Meister and His English Kinsmen: Apprentices to Life*. New York: Columbia University Press.
- Jeffers, T. L. (2005). *Apprenticeships: The Bildungsroman from Goethe to Santayana*. New York, N.Y: Palgrave Macmillan.
- Lukács, G. (1985). *Roman Sanatı*. (Çev. S. Ümran). İstanbul: Say Kitap Pazarlama.
- Maynard, J.R. (2002). The Bildungsroman. *A Companion to the Victorian Novel*. (P. Brantlinger & W.B (Eds.)). Thesing, Oxford, UK: Blackwell.
- Moretti, F. (1987). *The Way of the World: The Bildungsroman in European Culture*. London: Verso.
- Stein, M. (2004). *Black British literature: Novels of transformation*. Columbus: Ohio State University.

Araştırma-İnceleme

**L'APPRENTISSAGE COOPÉRATIF POUR FAVORISER
L'INTERACTION EN CLASSE DE FRANÇAIS LANGUE
ÉTRANGÈRE**

Zühre YILMAZ GÜNGÖR¹

Résumé: Avec l'arrivée de l'approche communicative dans la classe de langue étrangère, la notion d'interaction négligée dans les méthodes traditionnelles est devenue un concept important et inclus dans les cours de langue et aussi dans les manuels préparés pour l'enseignement des langues. Ainsi, avec l'interaction en classe, non seulement les compétences linguistiques mais aussi les compétences sociales sont devenues essentielles. Lorsqu'on parle de l'interaction, la conversation et les échanges d'information entre l'étudiant-étudiant et l'étudiant-enseignant viennent à l'esprit. L'une des approches d'enseignement offrant des possibilités interactives pour les étudiants de langue étrangère est l'apprentissage coopératif. L'apprentissage coopératif peut être défini comme la stratégie qui vise à améliorer l'interaction étudiant-étudiant. Dans cette étude, l'importance des interactions entre élèves dans la classe de langue étrangère et sa place dans la méthode d'apprentissage coopératif sera discuté. En outre, nous allons donner un plan de cours pour la compréhension écrite en français langue étrangère préparée selon la technique Découpage-II (Jigsaw-II) de l'apprentissage coopératif.

Mot Clés: Interaction, compréhension écrite, apprentissage coopératif, Technique de Découpage-II.

**FRANSIZCA YABANCI DİL SINIFINDA ETKİLEŞİMİ
SAĞLAMAK İÇİN İŞBİRLİKLİ ÖĞRENME YÖNTEMİ**

Öz: Yabancı dil öğretiminin tarihçesine bakıldığında, geleneksel öğretim yaklaşımıyla başlayan eğitim/ öğretim sürecinde çoğunlukla öğretmenin baskın olduğu öğrencinin ise pasif, sadece öğretmenin sorularına yanıt vermekle yükümlü ve dinleyici konumda olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla, yabancı dil sınıflarında çoğunlukla öğretmen-öğrenci etkileşimi göze çarpmakta, bununla birlikte öğrenci-öğrenci etkileşimi ise geri planda kalmaktadır. İletişimsel yöntemin yabancı dil sınıflarına girmesiyle birlikte, geleneksel dil öğretim yöntemlerinde ihmal edilen etkileşim kavramına yer verilmeye başlanmıştır. Etkileşim denildiğinde

¹ Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı. zuhreyilmaz@gmail.com

öğrencilerin hem öğretmen ile hem de kendi aralarında gerçekleştirdikleri konuşmalar, bilgi alış verişini akla gelmektedir. Sınıf içi etkileşim konusuna günümüz açısından bakılacak olursa, Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metninde yabancı dil sınıflarında sosyal etkileşime ve sosyal etkileşimin yer aldığı etkinliklere yer verilmesi gerektiğinden bahsedildiği görülmektedir. Aynı zamanda, Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metninin kriterleri temel alınarak yabancı dil öğretimi için hazırlanmış ders kitaplarında da etkileşim kavramına yer verildiği göze çarpmaktadır. Bu durumdan hareketle, sınıf içi etkileşim ile öğrencilerin sadece dil becerilerini değil aynı zamanda sosyal becerileri de edinmeleri önem taşımaktadır. Sınıf içinde etkileşim kavramının sıklıkla yaşandığı öğretim yaklaşımlarından birisi de İşbirlikli Öğrenme Yöntemidir. Bu nedenle, bu çalışmada, İşbirlikli Öğrenme Yöntemi çerçevesi içinde, yabancı dil sınıflarındaki etkileşimin (öğrenci-öğrenci, öğrenci-öğretmen) öneminden ve yerinden bahsedilecektir. Ayrıca, Fransızca yabancı dil sınıflarındaki okuma dersi için İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Birleştirme-II tekniği kullanılarak hazırlanmış bir ders materyali örneğine de yer verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Etkileşim, Okuduğunu Anlama, İşbirlikli Öğrenme, Birleştirme-II Tekniği.

Introduction

L'Apprentissage d'une langue étrangère n'est pas seulement le transfert des connaissances, mais c'est aussi faire acquérir correctement les savoirs sur l'utilisation de la langue cible aux apprenants. « L'acquisition de la langue apparaît comme un processus soumis à des lois précises, déterminé dans son développement, son rythme et son état final par différents facteurs, pouvant être influencé à un certain degré par une intervention méthodique : l'enseignant » (Rimbaud, 2008, p. 2).

De nos jours, depuis les approches communicatives, l'enseignant devient un modèle et assume « le rôle d'agent facilitateur et essaie d'établir l'équilibre entre les trois composantes pédagogiques : l'apprenant, l'enseignant et l'objet à enseigner » (Tardif, 1992, p. 90). Quand il s'agit de l'apprenant, on peut dire qu'il « est acteur le plus important dans la classe. C'est sur lui, ses besoins, sa personnalité que doit se fonder le cours » (Rimbaud, 2008, p. 7).

Comme déjà cité, l'apprentissage n'est pas seulement acquérir des connaissances et des aptitudes, mais aussi « s'engager dans une interaction personnelle avec l'enseignant et les autres apprenants. Que l'apprenant le veuille ou non, qu'il en soit conscient ou non, son apprentissage dans la classe se fera toujours à travers cette interaction » (Kramsch, 1974, cité par Ghazala, 2009, p. 66). Même si l'apprenant est au centre dans l'enseignement, « l'un des principaux problèmes des enseignants est la participation faible ou insuffisante de celui-ci » (Arnaiz & Huntley, 2011, p. 91).

Dans ce cas, il faut prêter l'attention à plusieurs facteurs qui peuvent motiver l'apprenant dans l'objectif de hausser sa participation et faciliter les acquisitions langagières. « Lorsqu'il s'agit des tâches communicatives, l'utilisation du

travail en paires et de la rétroaction donnée par les paires provoquent une interaction qui est très important pour l'apprentissage d'une langue étrangère » (Flor, 2014, p. 2).

Dans le cadre restreint de cette étude, il sera traité de l'importance de la notion d'« interaction » dans l'enseignement et l'apprentissage d'une langue étrangère et de la place qu'elle a occupé dans les méthodes d'enseignement et surtout dans l'apprentissage coopératif. Par la suite, nous proposerons une fiche pédagogique de compréhension écrite réalisée selon l'apprentissage coopératif favorisant ainsi l'interaction apprenant-apprenant en classe de langue étrangère.

Pour aborder plus en détail la notion de l'« interaction », la question suivante peut se poser: « Pourquoi doit-on s'intéresser à l'interaction entre les apprenants d'une langue étrangère ? ».

1.2. L'Interaction en Classe de Langue Étrangère

« Le développement des recherches sur l'interaction dans le domaine de la pragmatique interactionnelle a poussé à considérer la classe comme un lieu socialisé, où s'établit un échange actif entre des actionnaires ayant leur place dans l'interaction » (Ghazala, 2009, p. 67). Celle-ci a été définie comme « la relation interhumaine par laquelle une intervention verbale ou une attitude, une expression significative ou une action provoquent une action en réponse, qui retentit sur l'intérieur » (Mucchielli, 1999, p. 14).

Alors, « L'interaction en classe se réfère à la conversation entre les enseignants et les apprenants et aussi à la conversation entre les apprenants eux-mêmes. Dans ce cas, la participation active à l'apprentissage des apprenants devient vitale » (Thapa & Lin, 2003, p. 2).

Principalement en raison de l'influence du psychologue russe Lev Vygotsky, l'interaction en classe a été considérée comme l'un des plus importants sujets pédagogiques. La théorie socioculturelle de Vygotsky considère « l'acte de l'apprentissage des langues comme une activité sociale dans laquelle les apprenants construisent leurs connaissances grâce à l'aide de leurs pairs ou des enseignants. À travers les activités interactives, les apprenants construisent non seulement leurs connaissances mais aussi la confiance en eux-mêmes comme les utilisateurs compétents d'une langue étrangère » (p. 1).

Un autre théoricien russe, Michail Bakhtine aussi souligne l'importance de l'interaction dans le cadre des relations sociales. Selon lui, « l'interaction verbale est la notion fondamentale de la langue et surtout des échanges langagiers et devient primordiale quand il s'agit des relations sociales. Alors, “parler, c'est interagir” et la fonction interactionnelle du langage et la dimension sociale sont prioritaires » (Bertocchini & Costanzo, 2014, p. 2).

Dans « l'ère de l'enseignement communicatif d'une langue étrangère, on considère l'interaction comme le cœur de la communication » (Choudhury, 2005, p. 77). L'interaction joue aussi un rôle important non seulement sur les acquisitions sociales mais aussi sur celles des compétences langagières. A ce

propos, Kanmaz (2007, p. 276) précise que « la compétence en expression orale qui est un des aspects de l'acquisition d'une langue étrangère, ne s'acquiert que par l'interaction verbale ». Pour cela, « il faut amener l'apprenant à interagir en langue étrangère en classe pour le rendre capable de contacter plus ou moins convenablement avec des locuteurs natifs de cette langue et de prendre réellement part dans les échanges verbaux authentiques » (p. 276).

« L'apprenant doit à la fois interagir pour apprendre et apprendre pour pouvoir interagir » (Vasseur, 1993, p. 25). De ce fait, il y a un rapport très strict entre l'apprentissage et l'interaction. L'interaction influence l'apprentissage et, à l'inverse, est influencée par celui-ci. « Grâce à l'interaction, les connaissances langagières des apprenants s'augmentent par les productions de leurs camarades dans les discours » (Choudry, 2005, p. 77). Alors, par l'intermédiaire de l'interaction, les apprenants peuvent utiliser tout ce qu'ils ont appris par les échanges de la vie réelle qui sont très importantes pour eux.

L'interaction dans la classe a trois formes (Verial, 2014, p. 3):

1. L'interaction de l'apprenant avec l'enseignant, se réalise entre l'enseignant et le groupe-classe. « L'enseignant, pour créer l'interaction, peut utiliser plusieurs méthodes comme la conversation en classe, la question-réponse, la lecture à haute voix et le jeu de rôle ».

2. L'interaction entre pairs, se réalise lorsque les apprenants travaillent en tandem. « Ce type d'interaction souvent se réalise pendant la phase de pré-activité où l'enseignant essaie d'activer les connaissances des apprenants à propos de sujet à enseigner et attribue un rôle pour chaque membre donc les apprenants sont invités à interagir avec leurs partenaires ».

3. L'interaction de groupe (groupe composé de 4 ou 5 apprenants), « se produise à l'étape de pendant-activité, par exemple, dans un cours de lecture, les apprenants lisent un texte et trouvent un sujet pour discuter avec leurs camarades de groupe ».

L'enseignant utilise l'interaction en classe pour que les apprenants acquièrent la capacité à penser de façon critique, à se concentrer sur des détails spécifiques et pratiquer ce qu'ils ont appris, donc il a la possibilité de choisir les activités qui créeront l'interaction.

Nous pouvons énumérer ces activités comme (Verial, 2014, p. 1):

1. « la conversation en classe : est une forme d'interaction où les apprenants discutent sur un sujet donné. Cette activité peut se réaliser par l'ensemble de la classe ou en petits groupes. La conversation est une forme importante de l'interaction en classe, car les apprenants développent leurs compétences linguistiques.

2. la question-réponse : est la forme traditionnelle de l'interaction en classe dans laquelle un enseignant ou un apprenant explique ou pose des questions à un autre apprenant. Celles qui sont posées par l'enseignant sont généralement dans le but de l'évaluation tandis que celles qui sont posées par les apprenants sont

généralement pour obtenir de nouvelles informations. Ce type d'activités permet aux apprenants d'exprimer leurs pensées et leurs sentiments.

3. la lecture à haute voix : est une activité dans laquelle un apprenant est en train de lire tandis que d'autres écoutent. Cette activité peut être effectuée par l'enseignant ou un apprenant. Cette forme d'interaction permet à tous les apprenants de se concentrer exactement au même point dans une lecture ainsi qu'au vocabulaire et à la prononciation.

4. le jeu de rôle : Cette forme d'interaction se prête à presque toutes les situations. Cela permet aux apprenants de démontrer leurs créativité et de penser afin d'appliquer la matière enseignée au monde réel. Cette forme d'interaction peut intégrer différents sujets en une seule activité ».

Contrairement à son importance, l'existence de la notion d'interaction a été ignorée pendant des années jusqu'à l'utilisation de l'approche communicative dans les classes de langue étrangère. La méthode grammaire et traduction, appelée aussi la méthode traditionnelle, « ne prévoit pas d'interactions entre apprenant et apprenant, mais uniquement entre enseignant et apprenants. L'enseignement de l'oral est limité à la lecture à haute voix de textes d'auteurs choisis » (Bertocchini & Costanzo, 2014, p. 4). « Les apprenants savaient écrire correctement, sans fautes d'orthographe ni de grammaire, mais ils ne pouvaient pas acquérir une réelle compétence en langue étrangère, tant à l'oral qu'à l'écrit. Les apprenants étaient en général incapables de comprendre et de parler la langue courante » (Gülmez, 1993, p. 2). S'il n'y a pas une langue parlée en classe de langue on ne peut pas parler de l'interaction entre les apprenants. Et aussi, dans cette méthode, l'enseignement des règles grammaticales se composaient des exercices systématiques :

Exemple 1

« Exercice 276. – Donnez la forme interrogative aux phrases :

Il parle, il parla, il parlera à ses amis.

Il aime, il aima, il aimerait le travail.

Elle chante, elle chantera, elle chanterait une romance... » (C.Augé, cité par Gülmez, 1993, p. 9)

Exemple 2

« Exercice 277.- Conjuguez interrogativement les verbes suivants :

1° aux temps simples ; 2° aux temps composés : aimer, finir, recevoir, apprendre » (p. 9)

Avec la méthode directe, « la langue étrangère devient un outil de communication. L'enseignant parle toujours en langue étrangère pour amener ses apprenants à parler cette langue. Mais, cette méthode aussi n'apporte aucune modification spatiale dans l'organisation de la classe et l'interaction reste unidirectionnelle professeur/ élèves (Bertocchini & Costanzo, 2014, p. 5). Et aussi « le dialogue professeur-apprenant reste très artificiel car il se base sur de

fausses questions-réponses qui sont toujours suivies de la réaction du professeur qui corrige les fautes des apprenants » (Gülmez, 1993, p. 20) :

Exemple 3

« Le professeur montre de la main un objet ou exécute une action en disant en langue étrangère :
Regardez, c'est une fenêtre
ou
Je marche, j'ouvre la fenêtre.
Ensuite, il demande aux élèves en montrant le même objet ou en exécutant la même action :
Qu'est-ce que c'est ?
ou
Qu'est-ce que je fais ?
Les élèves sont supposés répéter :
C'est une fenêtre.
Vous marchez.
Je marche (p. 15)

Exemple 4

« Automobiles et chauffeurs
Allons ! Monsieur Vincent, vous avez assez rêvé sur les cartes (f.) de France : il faut quitter femme et enfants, il faut partir ! Mais, d'abord êtes-vous habitué à votre voiture française ? Elle est si différente des grosses voitures que vous conduisez au Canada ! Savez-vous changer de vitesse (f.) ? Avez-vous fait votre plein (m.) d'essence (f.) ? Vos pneus sont-ils gonflés ? (Ne les gonflez pas trop ! Ils pourraient éclater.) Et vos freins, et vos phares, sont-ils bien réglés ? Ne vous impatientez pas, cher ami, si parfois un troupeau de vaches vous empêche de passer ; ou si deux cyclistes (m.) roulent de front devant vous. Il faudra klaxonner fort si vous voulez les doubler, avant le passage de ce gros camion, de ce « poids lourd », qui va vous croiser. En France, les routes sont bonnes, mais comme partout, il y a des virages et des carrefours dangereux. Attention ! Soyez prudent... (sinon vous « irez dans le décor », comme on dit familièrement). Et, croyez-moi, emportez avec vous le code de la route !

► Exercices ◀

i) Dites en d'autres termes : Tenir sa droite ; deux cyclistes roulent de front ; doubler une auto ; un poids lourd ; un virage ; un carrefour ; klaxonner.

ii) Introduisez dans des phrases les contraires de : différent ; se rappeler ; prudent ; partout ; toujours ; rarement.

iii) Répondez à la place de M. Vincent, sous la forme affirmative, aux six questions qui lui sont posées : (Ex : Oui, je suis...)

► Conversation ◀

Leçon 5. – 1. Qu'est-ce qu'une carte de France ? – 2. En France, les voitures roulent-elles à gauche – 3. Faut-il gonfler les pneus

très forts ? – 4. Pourquoi ? – 5. Les cyclistes sont-ils parfois dangereux ? – 6. Qu'est-ce que doubler ? – 7. Croiser ? – 8. Qu'y a-t-il dans le code de la route ? »
(Mauger, 1955, p. 10-11)

Les méthodes structurales-globales-audio-visuelles accordent l'importance à la langue orale et utilisent l'audiovisuel afin d'amener les apprenants à parler la langue étrangère comme des natifs. « L'enseignant reprend le dialogue phrase par phrase et image par image pour arriver à la compréhension détaillée du texte. Quant à l'interaction, même si la communication reste assez artificielle, elle n'est plus seulement unidirectionnelle (professeur/apprenant), mais pluridirectionnelle (professeur/apprenant et apprenant/apprenant) » (Bertocchini & Costanzo, 2014, p. 6).

Exemple 5

Exercices :

Faites 8 phrases à l'aide des tables de structures n°s 1 et 2.

Ex. : C'est ma chambre. Elle est petite !

Mettez les phrases du dialogue suivant dans le bon ordre :

Non, c'est mon bureau.

Et là, qu'est-ce que c'est ?

C'est ta chambre ?

Il est grand !

C'est mon jardin.

Choisissez la bonne réponse :

Et là, qu'est-ce que c'est ?

Elle est grande.- Ma chambre est petite.- C'est ma cuisine.

C'est sa chambre ?

Oui, c'est mon jardin.- Non, c'est son bureau.- Voilà ma cuisine.

A droite, qu'est-ce que c'est ?

Non, c'est son appartement.- Ma cuisine est à droite.- C'est mon jardin.

Imaginez le dialogue : .....

(Capelle & Capelle, 1971, p. 13)

Avec l'apparition de l'approche communicative, on trouve des matériels communicatifs qui contiennent des activités interactives. « Mais dans ces activités ne figurent pas souvent les traits spécifiques de l'interaction authentique tels que les interruptions et les chevauchements de la parole, les ruptures et les bégayements, les répétitions et les phrases inachevées » (Bertocchini & Costanzo, 2014, p. 8).

1.3. L'Interaction et L'apprentissage Coopératif

L'un des moyens les plus efficaces dans la classe est le travail de groupe qui combine les différentes caractéristiques des apprenants, et en même temps qui créera des milieux interactifs qui sont très importants pour l'acquisition des compétences de communication. Avec le travail de groupe, les apprenants

peuvent apprendre plus vite et mieux, et prendre plaisir à ce qu'ils étudient. Quand il s'agit du travail de groupe, on peut parler de l'apprentissage coopératif qui est une méthode d'enseignement efficace.

L'apprentissage coopératif n'est pas une idée nouvelle. Cette méthode « est liée à la pédagogie de groupe et nous le trouvons en Europe dès le début du XXème siècle, notamment dans les mouvements pédagogiques liés aux théories de Freinet et Piaget (éducation nouvelle, méthodes actives), mais cet apprentissage est d'abord théorisé aux États Unis, avec l'apport de la psychologie sociale » (Thibert, 2008, p. 1).

L'apprentissage coopératif est une approche interactive qui relève de la psychologie behavioriste, sociale, cognitive et humaniste. Par la mise en place de conditions favorables aux interactions entre les pairs, cette méthode « consiste à faire travailler ensemble les apprenants dans des petits groupes hétérogènes pour atteindre un même but » (Goodwin, 1999, p. 29).

Lorsqu'on l'utilise de façon appropriée, la méthode de l'apprentissage coopératif offre donc plusieurs avantages aux apprenants. Cette méthode contribue à (Johnson, Johnson et Holubec, 1994, cité par Bennett & Rolheiser & Stevahn, 1991, p. 1):

- renforcer l'estime de soi;
- obtenir de meilleurs résultats;
- améliorer la rétention de l'information;
- renforcer le soutien social;
- adopter un comportement plus axé sur les tâches;
- accroître l'habileté à collaborer avec les autres;
- améliorer la motivation intrinsèque;
- accroître l'habileté à comprendre les points de vue des autres;
- adopter des attitudes plus positives envers l'école et les enseignants;
- utiliser davantage le raisonnement critique;
- améliorer l'habileté reliée à l'adaptation psychologique.

Mais, il ne faut pas confondre l'apprentissage coopératif avec un travail de groupe. C'est parce que l'apprentissage coopératif exige certains éléments fondamentaux pour la réalisation d'une tâche coopérative. Johnson et Johnson (1994, p. 25) citent ces éléments comme suit :

- l'interdépendance positive,
- l'interaction en face-à-face,
- la responsabilité individuelle,
- les habiletés sociales,
- l'évaluation.

Au sein des groupes coopératifs, en réalisant les tâches données par l'enseignant, les apprenants entrent souvent en interaction avec leurs co-équipiers, c'est-à-dire les autres membres de leur groupe. L'interaction se

réalise même si les apprenants ne se connaissent pas bien, « en échangeant leurs idées, en écoutant leurs pairs, en s'interrogeant, en se donnant des conseils, en critiquant, en encourageant les uns les autres, en réagissant et en s'influençant mutuellement » (Açıkgöz, 1992, p. 12).

Alors, si les apprenants entrent en interaction, ils peuvent facilement influencer et motiver les uns les autres. Dans les groupes coopératifs, « l'interaction entraîne une communication interpersonnelle entre les apprenants » (Oxford, 1997, p. 449). « Cette communication se réalise oralement ou non » (Putnam, 1998, p. 21).

L'interaction a plusieurs avantages pour les apprenants dans le processus d'apprentissage. Dans les paragraphes suivants, il sera cité certaines opinions montrant l'apport et l'importance de l'interaction dans le cadre de l'apprentissage coopératif :

- Abrami et all. (1996, pp. 42-47) affirment que grâce aux « interactions réalisées au sein des groupes coopératifs, les apprenants peuvent se familiariser avec le processus d'élaboration des idées et améliorer leur compréhension pendant les tâches réalisées ».
- D'après Johnson et Johnson (1990, cité par Başer, 2006, p. 6), « l'interaction en face-à-face est une situation par laquelle les apprenants effectuent la tâche demandée et mettent en évidence un produit, en s'entraînant et s'encourageant ».
- Selon Gaith & Adb El-Malak (2004, p. 113), « grâce aux interactions réalisées comme résumer, élaborer et communiquer des informations au sein des groupes coopératifs, la compréhension interprétative augmente chez les apprenants ».
- Dans un travail de groupe coopératif « s'il y a une interaction positive entre différentes cultures, les apprenants vivent tous une expérience positive pour que des effets bénéfiques se fassent sentir » (Thibert, 2008, p. 1).

Dans les lignes suivantes, avant de présenter une fiche pédagogique de compréhension écrite favorisant l'interaction apprenant-apprenant, il faut d'abord parler brièvement de la technique de Découpage-II.

1.4. La Technique de Découpage-II

Cette technique est une variante du « Découpage » (d'Elliot Aronson) et a été modifiée par Robert Slavin. Dans cette technique « le contenu à assimiler est très structuré ; la matière est bien précise et toujours divisée en petites « portions » égales que les groupes peuvent maîtriser en peu de temps » (Abrami et all., 1996, p. 154). Le Découpage-II est convenable à tous les domaines éducatifs et « elle peut être utilisée même dans les activités d'expression orale tels le jeu de rôle et la simulation » (Bejerano, 1994, p. 204).

Les étapes à suivre en Découpage-II ont été mentionnées par Slavin (1994, p. 122, cité par Yılmaz Güngör, 2010, p. 42) comme suit :

a. Préparation du matériel : Si le texte doit être lu et compris dans la classe, il faut choisir un texte court. Une feuille comprenant les éléments importants du

texte peut guider l'attention des apprenants quand ils lisent le texte. Ces éléments peuvent être des questions concernant le sujet du texte.

b. Répartition des apprenants entre les groupes de départ : On peut construire des groupes de départ hétérogènes composés de quatre ou cinq membres. Les membres des groupes de départ se réunissent pour recevoir le texte à étudier.

c. Travail en groupe d'exploration : Les apprenants qui travaillent la même partie du texte se réunissent pour discuter en se servant de la feuille comprenant les éléments importants du texte.

d. Rapport des groupes de départ : Après avoir travaillé la même partie du texte, les apprenants du groupe d'exploration retournent à leurs groupes de départ pour enseigner leur partie à leurs coéquipiers. Ils doivent travailler ensemble afin de s'assurer que tous les membres comprennent le texte et sont prêts pour l'examen individuel.

e. Examen : Les apprenants subissent un examen individuel. Cela peut être un quiz avec des questions à choix multiple. Les groupes qui obtiennent les meilleurs résultats obtiennent une récompense et des certificats préparés par l'enseignant.

Encore selon Slavin (1991, p. 22), le Découpage-II offrent certains avantages aux apprenants et aux enseignant(e)s :

- le Découpage-II peut être utilisé pour les objectifs clairs et bien définis,
- les apprenants prennent la responsabilité pour enseigner à leurs coéquipiers,
- les apprenants font des exercices de lecture, d'enseignement, de discussion et d'écoute,
- les examens réalisés fréquemment donnent la rétroaction aux apprenants et aux enseignant(e)s.

2. La Fiche Pédagogique de Compréhension Écrite en FLE

La fiche pédagogique que nous allons proposer a été préparée selon la technique de Découpage-II de la méthode de l'apprentissage coopératif et déjà utilisé dans une thèse de doctorat soutenue en 2010 par l'auteur de l'article. Le texte utilisé s'intitule « L'école se mobilise contre l'absentéisme » (annexe 1). Il est de niveau B1 du CECR (Cadre européen commun de référence pour les langues) et a été tiré de la méthode « Cadre européen commun de référence Niveau B1 - Collection Activités pour le cadre commun » de Clé International.

Le niveau de langue B1 se réfère à l'utilisateur « indépendant » (au niveau seuil). L'apprenant du niveau B1 possède des compétences suivantes en lecture : « Je peux comprendre des textes rédigés essentiellement dans une langue courante ou relative à mon travail. Je peux comprendre la description d'événements, l'expression de sentiments et de souhaits dans des lettres personnelles. » (CECR, 2000, p. 26).

Le texte que nous avons choisi est divisé en 4 parties autant que possible égales pour chaque membre du groupe de départ. Pour chaque partie du texte, il y a 3

ou 4 questions auxquelles il faut répondre et des exercices de vocabulaire. Ces questions et chacune des 4 parties du texte constituent « la feuille de travail » des apprenants.

2.1. La Fiche Pédagogique

PLAN DE COURS

COURS	: FRÖ112 Compréhension Écrite en Français-II
TITRE	: “L'école se mobilise contre l'absentéisme.”
DURÉE	: 3x45'
NIVEAU	: B1
OBJECTIFS	:- Comprendre un texte informatif. - Apprendre des mots nouveaux concernant le sujet. - Dégager des informations utiles par rapport à une tâche donnée. - Analyser le contenu d'un document d'intérêt général.

SÉQUENCE :

- Lecture (10 minutes) : Les étudiants vont lire une première fois tout le texte.
- Discussion de groupe d'experts (40 minutes) : Ils vont assimiler une partie de la matière. Ils vont discuter de la façon d'enseigner leur partie de la matière aux partenaires et aussi vont répondre aux questions posées.
- Pause (5 minutes)
- Rapport d'équipe (40 minutes): Chaque apprenant retourne ensuite à son groupe de Découpage et enseigne aux autres membres la partie de la matière qu'il avait étudié. Ils vérifient les réponses. Ils résument la matière avec leurs propres mots et avec la contribution de tous les membres de l'équipe.
- Examen Individuel (15 minutes): Tous les étudiants subissent un examen individuel. Les copies seront corrigées par le professeur pendant la deuxième pause.
- Pause (10 minutes)
- Révision (20 minutes): La révision de la matière se fera avec tous les étudiants. Le professeur va poser des questions pour voir si les étudiants ont bien travaillé et compris la matière.
- Récompense (5 minutes): Les groupes qui obtiennent les meilleurs résultats seront récompensés par le professeur.

FEUILLE DE TRAVAIL

(A)

COURS	: Compréhension Écrite
DURÉE	: 40 minutes
TITRE	: « L'école se mobilise contre l'absentéisme. »
GROUPE	: Groupe d'exploration

Questions :

1. Comment comprenez-vous le titre ? Cochez la phrase qui convient.
  - a. L'école n'est pas assez présente dans le monde actuel.

- b. Les enseignants se plaignent des absences des élèves.
- c. Quelques enseignants luttent contre les absences des élèves.
- d. Le monde éducatif s'unit pour combattre les absences des élèves.

2. Dans le texte, quelle tranche de la population scolaire est concernée par le fléau de l'absentéisme ?

3. Où est-ce qu'on a lancé une nouvelle formule de la lutte contre l'absentéisme ?

4. Quel est, dans le texte, le sens de l'expression "sécher régulièrement" ?

Travail à faire au sein du groupe de base :

1. Cherchez dans le dictionnaire le sens des mots suivants, expliquez leurs sens à vos amis : EN VIGUEUR – REPENTIS – CARRÉMENT – EXSANGUE

FEUILLE DE TRAVAIL

(B)

COURS : Compréhension Écrite
DURÉE : 40 minutes
TITRE : « L'école se mobilise contre l'absentéisme. »
GROUPE : Groupe d'exploration

Questions :

1. Comment comprenez-vous le titre ? Cochez la phrase qui convient.
- a. L'école n'est pas assez présente dans le monde actuel.
  - b. Les enseignants se plaignent des absences des élèves.
  - c. Quelques enseignants luttent contre les absences des élèves.
  - d. Le monde éducatif s'unit pour combattre les absences des élèves.

2. Repérez les citations du texte. Qui sont les auteurs ? Quelle est la fonction de chacun ?

3. Quels sont les deux mauvais résultats de l'absentéisme ?

4. Quels sont les moyens employés contre l'absentéisme ?

Travail à faire au sein du groupe de base :

1. Cherchez dans le dictionnaire le sens des mots suivants, expliquez leurs sens à vos amis : ABSENTÉISME – GÂCHÉ – ENDIGUER – FLÉAU

FEUILLE DE TRAVAIL

(C)

COURS : Compréhension Écrite
DURÉE : 40 minutes
TITRE : « L'école se mobilise contre l'absentéisme. »
GROUPE : Groupe d'exploration

Questions :

1. Comment comprenez-vous le titre ? Cochez la phrase qui convient.
- a. L'école n'est pas assez présente dans le monde actuel.

- b. Les enseignants se plaignent des absences des élèves.
  - c. Quelques enseignants luttent contre les absences des élèves.
  - d. Le monde éducatif s'unit pour combattre les absences des élèves.
2. Qui est-ce qui participera aux réunions mensuelles organisées pour la lutte contre l'absentéisme ?
3. Pourquoi on ne réussissait pas à combattre l'absentéisme ? Qu'est-ce qui a changé depuis un an ?
4. Quel sens donnez-vous aux expressions :
"Manier la carotte et le bâton" :
.....
"Faire l'école buissonnière" :
.....
"Prendre le problème à bras le corps" :
.....
- Travail à faire au sein du groupe de base :
1. Cherchez dans le dictionnaire le sens des mots suivants, expliquez leurs sens à vos amis : PRÉSIDIÉ – DÉCRET- METTRE EN ROUTE – PRÉCISER

FEUILLE DE TRAVAIL

(D)

COURS : Compréhension Écrite
DURÉE : 40 minutes
TITRE : « L'école se mobilise contre l'absentéisme. »
GROUPE : Groupe d'exploration

Questions :

1. Comment comprenez-vous le titre ? Cochez la phrase qui convient.
- a. L'école n'est pas assez présente dans le monde actuel.
  - b. Les enseignants se plaignent des absences des élèves.
  - c. Quelques enseignants luttent contre les absences des élèves.
  - d. Le monde éducatif s'unit pour combattre les absences des élèves.
2. À quoi correspondent ces éléments d'information chiffrés ?
750 = ...
7 % à 4% = ...
3. Comment envisage-t-on d'aider les parents des élèves "déserteurs" ?
4. Quel était le but des stages organisés pour les familles ? Quel en a été le résultat ?

Travail à faire au sein du groupe de base :

1. Cherchez dans le dictionnaire le sens des mots suivants, expliquez leurs sens à vos amis : SANCTION PÉNALE – RÉCALCITRANT - BÉNÉFICIER (DE) – GRAVITÉ

Conclusion

Pour conclure, bien qu'on la néglige souvent, l'interaction apprenant-apprenant est une notion importante dans une classe de langue. Elle apporte des contributions significatives à l'acquisition de certaines compétences langagières en langue orale et en langue écrite. Avec certaines activités comme la lecture à haute voix, la conversation, le jeu de rôle et la question-réponse, l'enseignant peut créer l'interaction en classe. L'interaction peut se créer aussi par l'utilisation de certaines méthodes d'enseignement dont, l'apprentissage coopératif qui favorise surtout l'interaction apprenant-apprenant longtemps négligée dans les méthodes d'enseignement traditionnel. C'est grâce à une bonne planification des matériels d'enseignement et des tâches à réaliser que l'apprentissage coopératif favorise les acquisitions langagières et sociales ainsi que l'interaction apprenant-apprenant et apprenant-enseignant.

À travers cette étude, considérant qu'il serait utile pour les futurs enseignants qui voudraient créer des interactions par les travaux de groupe, nous avons proposé un cours de compréhension écrite planifiée selon la technique de Découpage-II de l'apprentissage coopératif. Il faut préciser que cette technique n'est certainement pas limitée au cours de compréhension écrite et peut s'utiliser aussi dans d'autres cours de langue étrangère comme la compréhension ou l'expression orale, l'expression écrite, la grammaire, etc.

480

BIBLIOGRAPHIE

- Abrami, P. C. et al. (1996). *L'Apprentissage Coopératif : Théories, Méthodes, Activités*. Montréal: Les Éditions de la Chenelière.
- Arnáiz, P. & Huntley, S. (2011). Interaction in the foreign language classroom and in the forum from learner's perspective. *Revista Canaria de Estudios Ingleses*, 63, 91-100.
- Bejerano, Y. (1994). An integrated groupwork model for the second-language classroom. *Handbook of cooperative learning methods*. USA: Praeger Publishers.
- Bennett, B., Rolheiser, C. & Stevahn, L. (1991). *Cooperative Learning: Where Heart Meets Mind*. Toronto: Educational Connections.
- Bertocchini, P. & Costanzo, E. (2014). *Interaction et classe de langue*. Page consulté le 14 juillet en 2014, http://alliancefrlecce.xoom.it/virgiliowizard/sites/default/files/sp_wizard/docs/Bertocchini-Costanzo,%20Interc.%202014.doc.
- Capelle, J. & Capelle, G. (1971). *La France en Direct 1*. Paris: Hachette.
- Choudhury, S. (2005). Interaction in second language classrooms. *BRAC University Journal*, 2(1), 77-82.
- Flor, A.-M. (2014). Does language learners benefit from classroom interaction?. *Jornades de Fomen de la Investigació*. Page consulté le 15 octobre en 2014, <http://www.uji.es/bin/publ/edicions/jfi5/learners.pdf>.

- Gaith, G. & Abd El-Malak, M. (2004). Effect of jigsaw-II on literal and higher order EFL reading comprehension. *Educational Research and Evaluation*, 10(2), 105-115.
- Ghazala, M. (2009). L'interaction en classe de langue: la promotion du plurilinguisme de culturelle par le Cadre Européen Commun de Référence. *Synergie Algérie*, 5, 65-71.
- Goodwin, M.-W. (1999). Cooperative learning and social skills: What skills to teach and how to teach them. *Intervention in School and Clinic*, 35(1), 29-33.
- Gülmez, G. (1993). *Méthodes d'enseignement du Français langue étrangère*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Kanmaz, A. (2007). *Acquisition des compétences d'interaction verbale en FLE: exemple d'analyse d'une classe de FLE en Turquie*. Page consulté le 08 novembre 2014, <http://bearfrac.free.fr/actes3ducolloquedenantesNov2007.pdf>.
- Mauger, G. (1955). *Cours de langue et de civilisation française*. Paris: Hachette.
- Mucchielli, A.-B. (1999). *Apprendre à Coopérer – Collection Formation Permanente*. Paris: ESF Éditeur.
- Parizet, M.-L., Grandet, E. & Corsain, M. (2006). *Cadre européen commun de référence Niveau B1 - Collection Activités pour le cadre commun*. Paris: Clé International.
- Rimbaud, S. (2008). L'Interaction dans l'apprentissage en classe de français langue étrangère. *Mémoire de Maîtrise*. Montpellier : Université Paul Valéry Montpellier III.
- Slavin, R. E. (1994). *Cooperative learning: Theory, Research and Practice*. USA: Allyn and Bacon.
- Slavin, R. E. (1991). *Student team learning: A practical guide to cooperative learning*. USA: National Education Association.
- Tardif, C. (1992). Pratiques pédagogiques facilitant l'autonomie de l'apprenant en français langue seconde. *Cahier Franco-Canadiens de l'Ouest*, 4(1), 89-102.
- Thapa, C.-B. & Lin, A. M. Y. (2013). *Interaction in English language classrooms to enhance students' language learning*. Page consulté le 01 juillet 2014, <https://neltachoutari.wordpress.com/2013/08/01/interaction-in-english-language-classrooms-to-enhance-nepalese-students-language-learning/>.
- Thibert, R. (2008). *L'apprentissage coopératif: Origines et évolutions d'une méthode pédagogique*. Page consulté le 25 juin en 2014, <http://eduveille.hypotheses.org/364>.
- Vasseur, M.-T. (1993). Gestion de l'interaction, activités métalangagières et apprentissage en langue étrangère. *Acquisition et interaction en langue étrangère*, 4, 25-59.
- Verial, D. (2014). *Types of classroom interaction*. Page consulté le 1 juillet en 2014, http://www.ehow.com/info_7854839_types-classroom-interaction.htm.

Yılmaz Güngör, Z. (2016). L'apprentissage coopératif pour favoriser l'interaction en classe de français langue étrangère. *Humanitas*, 4(7), 467-484

Yılmaz Güngör, Z. (2010). *L'utilisation de l'apprentissage coopératif dans la compréhension écrite en FLE*. (Thèse de Doctorat non publiée). Eskişehir: Université Anadolu.

COOPERATIVE LEARNING TO PROMOTE INTERACTION IN FRENCH FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

Abstract: With the arrival of the communicative approach in foreign language class, the notion of interaction neglected in the traditional teaching methods has become an important concept and has been included in language classes and also in textbooks designed for language teaching. Thus, with classroom interaction, not only language skills but also social skills become essential. When interaction is mentioned, student-student and student-teacher conversations and information exchanges come to the mind. One of the teaching approaches providing interactive opportunities for students of foreign language is cooperative learning. Cooperative learning can be defined as strategies for enhancing the value of student-student interaction. In this study, the importance of student-student interactions in the foreign language class and its place in cooperative learning method will be discussed. In addition, we will give a sample reading comprehension lesson plan in French foreign language class prepared using the Jigsaw-II technique of cooperative learning.

Keywords: Interaction, Reading Comprehension, Cooperative Learning, Jigsaw-II Technique.

ANNEXE 1

L'école se mobilise contre l'absentéisme
ÉDUCATION. La Seine-Saint-Denis lance ce matin un « Guide pour l'assiduité scolaire », une initiative inédite. Un peu partout en France, la mobilisation est décrétée contre le fléau de l'absentéisme : 275 000 élèves sèchent régulièrement...

(Partie-A) C'est à partir d'aujourd'hui qu'un « Guide mode d'emploi pour l'assiduité scolaire », inédit en France, est diffusé à plus de 10 000 exemplaires dans tous les établissements scolaires et les administrations de Seine-Saint-Denis. Destiné à tous - parents, élèves, profs... - ce livret d'une vingtaine de pages dit tout sur les textes de loi en vigueur et la meilleure façon de combattre l'absentéisme au quotidien. Des élèves, « sécheurs » repentis, vont même toute cette semaine porter la bonne parole dans un collège de Sevran. Dans ce département ce n'est pas une mince affaire puisque 7 % des élèves du second degré sont concernés. Dans certaines filières professionnelles, on trouve des classes carrément exsangues avec 30 % d'élèves manquant à l'appel ! Le neuf-trois n'est pas le seul touché. Selon une récente étude du ministère de

l'Éducation nationale - première véritable évaluation statistique du phénomène -, 5 % des collégiens et lycéens du secteur public sèchent régulièrement les cours sans autre excuse valable que la simple paresse ou - surtout - le désœuvrement.

(Partie-B) Soit quelque 275 000 élèves. Jamais l'institution n'avait, auparavant, admis un tel chiffre. « L'absentéisme est d'abord un symptôme de grandes souffrances, mais aussi parfois une première étape vers la violence ou la délinquance », analyse Dominique Raynaud, chef de bureau à la direction de l'enseignement scolaire. Histoire d'alerter les jeunes consciences, une affiche trône désormais en majesté sur les murs de tous les collèges et lycées du 93, avec un slogan qui claque : « Si tu ne veux pas voir ta vie gâchée... arrête de sécher ! » Il faudra évidemment bien plus

que ce type d'action pour espérer endiguer le fléau. Une mobilisation générale alors ? C'est ce que décrétera ce matin Jean-Charles Ringard, l'inspecteur d'académie du neuf-trois, qui présentera le guide à Livry-Gargan, avant de signer le 7 avril prochain une convention de lutte contre l'absentéisme, la première du genre en France.

(Partie-C) « On prend le problème à bras le corps »

FAUT PAS MANQUER L'ÉCOLE SINON TU NE POURRAS JAMAIS APPRENDRE À LIRE ET À ÉCRIRE ET TU NE SAURAS JAMAIS IMITER L'ÉCRITURE DE TES PARENTS POUR RÉDIGER LES MOTS D'ABSENCE !

Présidée par le préfet, elle réunira une fois par mois autour d'une même table les représentants de tous les services de l'État (école, police, justice, action sociale), des collectivités locales et d'associations familiales. Pour les cas les plus lourds, elle mettra en route un contrat éducatif individuel signé par l'adolescent et sa famille. « Pour la première fois, on prend le problème à bras-le-corps en reconnaissant que l'absentéisme a de multiples causes. L'école seule ne peut pas tout : la preuve, on ne s'en sortait pas. Maintenant on a les moyens pour s'en sortir. « Depuis un an jour pour jour en effet, un décret précise les modalités des luttes contre l'école buissonnière. Le texte manie la carotte et le bâton.

(Partie-D) D'un côté, des sanctions pénales avec des amendes pouvant aller jusqu'à 750€ pour les familles les plus récalcitrantes. De l'autre, une véritable aide aux parents qui ne savent plus comment faire : dès qu'un élève déserte la classe, les chefs d'établissements

doivent les avertir par tous les moyens : téléphone, SMS, courriers, et même à pied s'il le faut », détaille Dominique Raynaud.

En Seine-Saint-Denis, là encore, une demi-douzaine de familles ont bénéficié de ces stages qui dispensent un accompagnement psychologique et social. « On a testé deux fois ce dispositif avec un certain succès puisque les enfants ont depuis repris le chemin de l'école », poursuit Jean-Charles Ringard, qui, espère faire tomber de 7 à 4 % la moyenne des jeunes « déserteurs » d'ici à deux ans. « D'abord on cherche à comprendre, à faire prendre conscience aux familles de la gravité de la situation. Après, s'il faut jouer au Père Fouettard*, on le fera. » Ceux qui sèchent sont prévenus. Charles de SAINT-SAUVEUR, *Aujourd'hui en France*, 30 mars 2005.

*Le Père Fouettard accompagne Saint Nicolas dans tous ses voyages. Il est chargé de punir les enfants qui ne sont pas sages.

Araştırma-İnceleme

**EDUCATION POLICY AND THE EFFECT OF SUBTITLE
OPTIONS IN LEARNING PROCESS: A CASE OF
TURKISH STUDENTS AS ENGLISH LANGUAGE
LEARNERS**

Buğra ZENGİN¹
Deniz YETKİN AKER²

Abstract: The common assumption in the use of films in learning foreign languages is that films should be watched in the target language with the subtitle in Turkish on, followed by captions later in the process. Given the need to think out of the box, it is necessary to investigate the effect of alternative combinations of language and subtitle options in the language learning process. The purpose of this article is to investigate whether learners of English as a foreign language use Turkish dubbed English subbed movies for the development of English vocabulary skills. For this aim, the data was collected through semi-structured interviews from sixteen Turkish undergraduates majoring in a Turkish University's English Language and Literature Department. The interviews were carried out through Facebook. Besides, an expert interview was conducted to understand his/her ideas about the use of Turkish dubbed English subbed movies/series for improving English vocabulary skills. One of the results indicated that only three participants out of sixteen stated the benefits of watching films as Turkish dubbed and English subbed for English vocabulary skills. As a result of this research, it can be concluded that a collaborative action between applied linguists, policy makers and broadcasting and streaming companies could provide the viewers with alternative options of language and subtitle.

Keywords: Subtitle options, EFL learners, Turkey, Education Policy on Foreign Languages, Interviews.

¹ Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü. bzengin@nku.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. dyaker@nku.edu.tr

EĞİTİM POLİTİKALARI VE ALTYAZI SEÇENEKLERİNİN EĞİTİM SÜRECİNDEKİ ETKİLERİ: İNGİLİZCE ÖĞRENEN TÜRK ÖĞRENCİLER ÜZERİNE BİR DURUM ÇALIŞMASI

Öz: Filmlerin yabancı dil öğrenmede kullanılmasındaki yaygın kabul, filmlerin önce hedef dil Türkçe altyazı kombinasyonu ile izlenmesi ileri aşamalarda bunu İngilizce altyazının takip etmesinin doğru olduğudur. Aşılması dışında çıkma ihtiyacı göz önünde bulundurulursa, dil öğrenme sürecinde farklı dil ve altyazı seçenek kombinasyonlarının etkisinin araştırılması gereklidir. Bu makalenin amacı İngilizce öğrenenlerin kelime becerilerini geliştirmek için Türkçe dublaj İngilizce altyazılı film/dizileri yaklaşmaları ve bu tür dil kombinasyonlarından yararlanıp yararlanmadıklarını araştırmaktır. Veriler Türkiye'deki bir üniversitenin İngiliz Dili ve Edebiyatı lisans öğrencilerinin katıldığı yarı-yapılandırılmış mülakat aracılığıyla toplanmıştır. Örneklem seçimi (ölçüt örnekleme) dil edinim sürecinde film/dizileri aktif olarak kullanan öğrencilerle sınırlanmıştır ve mülakatlar Facebook üzerinden yapılmıştır. Araştırma analizi, özellikle üç katılımcının İngilizce becerilerini geliştirmek için filmleri Türkçe dublaj İngilizce altyazılı olarak izlemekten yararlandıklarını göstermektedir. Sayının nispeten az olması, bu altyazı kombinasyonunun İngilizce kalıpların kavranmasına yönelik yararlarıyla ilgili farkındalığın artırılması ihtiyacını göstermektedir. Bulgular aynı zamanda uygulamalı dilbilimciler, dil Kamu ve siyasi karar birimlerinin politika belirlemelerinde fayda sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Altyazı seçenekleri, İngilizce Öğrenimi, Türkiye, Yabancı Dil Eğitim Politikaları, Mülakatlar.

Introduction

Renandya and Farrell (2011) list features which make speech particularly difficult for learners of English as a foreign language. One of them is speech rate. There is an inverse correlation between speech rate and comprehension, which becomes almost impossible with speech rate reaching at a critical level, the level which "is normally much lower than that for the more advanced learners" for many EFL learners (Renandya & Farrell, 2011, p. 53). Another feature, which makes it difficult for EFL learners to recognize words, with sounds modified, dropped, or added when woven together (e.g. reduction of 'What is up?' to 'Sup?'). The third feature is the blurry boundaries between words tending to blend with each other. The last but not the least feature is "the real-time processing requirements of speech" with little control over what is said and the speed it is said.

In a study with EFL college students in China listing top ten listening comprehension problems of EFL college students Zeng's (2007: cited in Renandya & Farrell) has found the fast rate of speech to be the number one problem every and each one of his students. Unable to catch the words, they get distracted, and cannot even recognize the words they knew. It is not surprising to see eighty-five percent reporting new vocabulary as the fourth problem. One

of the sources may be the lack of knowledge of a low-frequency vocabulary such as the technical vocabulary of a profession as well as collocations or other multi-word units. Together with missing subsequent input (%85) and sentence complexity (60%) the sources of listening problems indicate the significance of the comprehension of formulaic language along with the internalized knowledge of its components. Processing language through multi-word lexical units can save time and decrease the nervousness, a factor reported by the seventy percent, and anxiety and frustration reported by the forty-five percent. Processing through multi-word units also prevent waste of limited sources of working memory and save them for higher levels of language so that they can use background knowledge reported by fifty-five percent.

Additionally, the problem of unfamiliar pronunciation has a lexico-grammatical aspect as well. For instance, Celce-Murcia (1995, p. 377) lists lexico-grammatical signals (e.g. discourse markers, lexical phrases, and word order) as items, which are “critical in signaling information to the listener.” According to Kremmel, Brunfaut, and Alderson (2015), although the recognition of the formulaic nature of language is on the increase, the critical role of phraseological knowledge is still underestimated. On the other hand, warning against rote recall, Brown (1987, p. 185) warns against the likelihood of errors in the process of storing prefabricated patterns due to the rottenest being a factor of “a lack of knowledge of the structural rules for forming the particular utterance.”

As Hughes-Trappes Lomax (2004, p. 15) emphasizes, in language teaching, “if grammar and lexis are presented as more separate than they really are, thus obscuring the inter-connectedness in lexico-grammar”, this may bring about potential disadvantages. Likewise, if the division between four skills is perceived and applied in a way that can lead to the failure to attend to the common ground between listening and reading and what is common to speaking and writing. Similar separatism may be observed in the conceptualization of spoken and written media “as discrete types rather than points on a continuum” or in the arbitrary division of text-making features between spoken and written modes, “thus obscuring those text-making features that are common to discourse of all kinds.”

Renandya and Farrell (2011) are on the side of those who benefit from the common ground between reading and listening. Criticizing the scant attention given to the learners’ perceptions and overemphasis on strategy-based approach, Renandya and Farrell (2011, p. 56) believe that applying the extensive reading approach to the skill of listening in the form of an extensive listening approach might be the answer that can help with the listening problems. They call attention to the strong evidence for extensive reading, which results in the improvement of “word recognition skills, vocabulary, reading comprehension, fluency, and general language proficiency” as well as “more positive attitudes towards reading and language learning in general.” Renandya and Farrell (2011, p. 56) emphasize that in this approach, the students read anything they find

pleasurable. The only condition is that “they should choose reading materials that they can understand on their own and that they read a lot of these materials.” Their belief is that the same result might be obtained in the skill of listening, if a lot of practice is done with extensive listening materials that are comprehensible and enjoyable. They think use of listening strategies is burdensome for foreign language learners due to the challenges in the nature of listening especially for those at the beginner level.

Movies and TV series can be accepted as comprehensible and enjoyable listening materials. In low exposure foreign language settings, where the learning culture is reading comprehension oriented, interaction between text based bottom up processing and reader based top down processing (e.g. strategy use) - while reading the L2 subtitles - allow the viewer to connect the L1 dubbed listening input and the subtitle and notice the target vocabulary. They also allow working memory to save space for higher levels of second language use leading to developing all competencies in the framework of intercultural communicative competence, for instance sociolinguistic competence. EFL learners, who may have difficulty with jargon (e.g. medical), can notice them with more ease in the subtitle, which facilitates their learning.

If they are not interested in learning the technical terminology of a professional domain, they shift their attention to other components of the text, instead of being distracted by irrelevant input not losing connections between other components of the co-text. Speeding up the vocabulary learning process can pave the way to gradual facilitation of listening comprehension with which learners can gain what is peculiar to listening (variety of accents, stress, rhythm, and intonation).

Having reviewed the studies contributing to how learners of another language can benefit best from subtitled/captioned audiovisual materials, Mاتيolo, D'Ely and Baretta (2015) summarize what requires further research in a list of six items. They argue that future studies should consider students' accounts related to “their experiences, strategies, and reactions while watching subtitled/captioned video materials to understand their beliefs and perceptions of the impact of such materials on such materials on their learning process and their effects in non-instructional settings.

Aiming to address this need for further research and believing that to improve the skill of listening by making practice with extensive listening materials that are comprehensible and enjoyable, this study focuses on the reasons, rationale of learners and their explanations about their choices of subtitle/dubbed combinations of their favorite movies and/or TV series. Especially in low-exposure settings of English as a foreign language, movies or series can be a rich source of input. In addition to that, the limited settings of EFL and limited class hours make it necessary to benefit from social and fun activities of movies as learning sources. However, the challenge of listening, especially concerning vocabulary, comprehension is almost impossible. Conceding the hardships in

strategy use and strategy training in listening for beginner level students of English and the fact that the pay off in extensive reading is in the long term, the authors of this study argue that EFL learners might benefit from reading L2 (English) subtitles on an L1 (Turkish) dubbed movie and build inter-lingual connections with the L1 dubbed content. Hence the need to introduce the strategy and conduct research on the ideas of learners in the hope that they build adequate amount of vocabulary to facilitate listening comprehension in the later stages of the second language acquisition.

Besides, it is seen that with the Higher Education Act issued in 1984, “the macro policy regulations on the teaching of English at the level of higher education (YÖK, 1984, in Kırkgöz, 2009, p. 671)” was started in Turkey mostly for achieving “the political and national goals of attaining scientific and technological competitiveness” (Kırkgöz, 2009, p. 671). Several policies have been legislated in 1997 and 2005 for further changes on Turkish foreign language education system and continued until 2009. (Kırkgöz, 2009, p. 676) Recently “many schools and universities make English the medium of instruction” and “within the scope of the European Language Portfolio, new foreign language policies and plans have been developed in Turkey” (Bayyurt, 2013, p. 74). Nevertheless, there have been some problems in in practice. For instance, some researches show that many students (67%) have “experienced difficulties because of studying through the medium of English” one of which is reducing one’s “ability to understand general concepts, thereby leading to superficial learning” (Kırkgöz, 2009, p. 678).

If one argues that ideas of instructors are affected by several sources including policy makers, academic research and researchers (Hall & Cook, 2012, p. 297) and since foreign language education planning process in Turkey does not generally based on scientific data (Bayyurt, 2013, p. 74); the authors aims to provide a preliminary research for first-hand data which could help to solve some of the problems related to study through the medium of English. With this aim, the research employs a non-probabilistic sampling method, or a criterion sampling, and a sample is drawn from the population. The main data source of this study is qualitative (in-depth semi-structured interviews conducted through Facebook). Thus, the observations of this study consists of sixteen Turkish undergraduates majoring in a Turkish University’s English Language and Literature Department and an expert (Ins. 1), who teaches English in this Turkish University. Four of the participants are female (F1, F2, F3, and F4) and twelve of the participants (from M1 to M12) are male students. The content analysis method was used for analyzing the data. In the next section, some descriptive analysis and the content analysis of the data will be discussed.

1. Descriptive Results of the Case

First of all, the key questions of the semi-structred interviews were mainly on attitudes and opinions of participants about watching movies and/or series dubbed in Turkish with English subtitles on. Five interviewees (F1, F2, M2,

M3, and M7) expressed that they actually used this strategy. Two of them (F1 and F2) are female. Besides, there are seven interviewees who did not actually use the combination but acknowledged its potential (M5, M6, M9, M11, M12, F3 and F4). Thus, more than half of the interviewees agreed that watching movies and/or series dubbed in Turkish with English subtitles on can bring out some benefits. As the Table 1 shows, in total, twelve students have positive opinions about watching movies and/or series dubbed in Turkish with English subtitles on.

Table 1: Summary of the Students' answers about subtitle strategy³

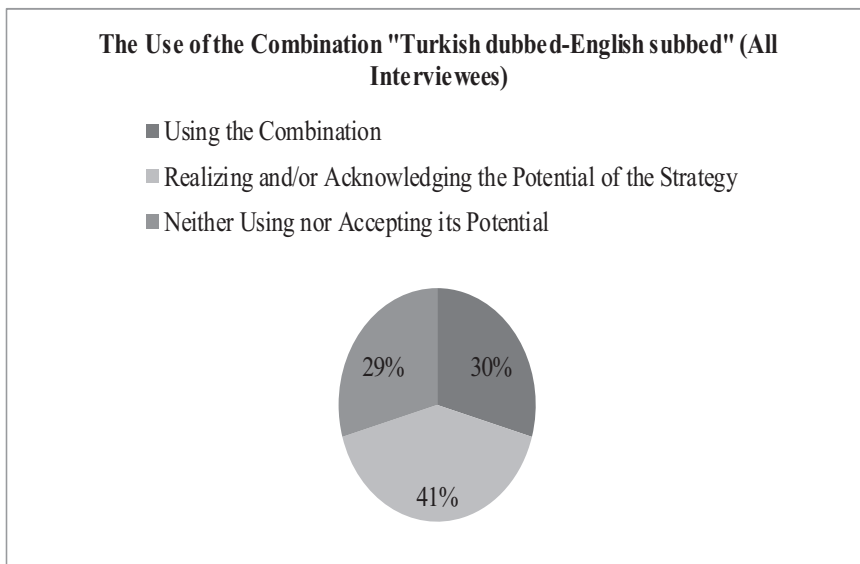
Number of the Students Attitude of the Students	Male Students	Female Students	Total
Using and/or Accepting the combination "Turkish dubbed-English subbed" as useful	8	4	12
Seeing the Strategy as "Useless"	4	-	4

The study suggested that the participants have two main attitudes toward watching movies and/or series dubbed in Turkish with English subtitles on: Accepting the strategy as useless or useful. Focusing on the attitudes, it is seen that there are two main reasons to accept the strategy as useful: Assistance for realising one's own mistakes, and for learning English vocabulary. However, as a result of the data analysis it is seen that there is one reason for interviewees to accept the strategy as useless: Seeing English Level of the student as barrier to learning. Five interviewees (M1, M4, M8, M10, and Ins. 1) do not believe that this strategy would bring any benefit.

Thirdly, as a result of the analysis it is seen that there are several conditions for reaching movies and/or series in Turkish-English with different subtitle combinations. One of these are facilities of the participants (M4, M5, M7, and F3). Finally, interviewees (M9, M11 and F2) have various sub and dub combinations, and they contribute their own ideas about these combinations to the study.

³ Source: The Table is constructed by authors based on the data collected through interviews.

2. A Critical Analysis of the Data

2. 1. Accepting the strategy as Useful

As it was stated, five interviewees (F1, F2, M2, M3 and M7) expressed that they actually used this strategy. Two female interviewees (F1 and F2,) stated its benefit for vocabulary as well. One other benefit expressed by a female participant (F1) was related to reading. According to her, viewing the Turkish dubbed English subbed version was helpful at the beginning stage, specifically in terms of reading and vocabulary. However, later on in the learning process, due to the difference between spelling and pronunciation, she tended toward viewing in the original (English) language with English subtitles. She stresses that this was the way she prepared for a proficiency exam at which she got a good mark.

A female student (F2) equipped with the know-how of movies/series, believes that using Turkish dubbed-English subbed version is a good method to grab the everyday conversational language. She acknowledges that combining Turkish dub with English subtitles is a good method as long as the viewer is not bothered with how it sounded. In fact she said that some movies or series are well-dubbed or dubbed properly. However, according to her, it is not the only method; using the combination of English language and English subtitle is useful as well for improving the pronunciation and gaining familiarity with the sounds of the target language. She also gives an example from her Erasmus experience in Spain where she benefited from Spanish TV channels broadcasting popular English language series Spanish dubbed and English subbed. She also adds that, she sometimes downloads both Turkish and English subtitles and compares them.

Another male interviewee (M7), who benefited a lot from Turkish dub-English subtitle combination, states that in the beginning stages of his learning process he often watched movies Turkish dubbed and English subbed. He considers this experience to be important in the development of his English, which finally has contributed to his acceptance into the major of English language and literature, given that he graduated from high school with a Turkish-Maths (equally-weighted) concentration.

Almost half of the interviewees (F3, F4, M5, M6, M9, M11, and M12) did not express their actual practice with the Turkish dub-English sub combination. However, when they were asked their opinion on using Turkish dub and English subtitle, they agreed that it can bring out some benefits. For a female interviewee (F3), what the Turkish dubbed-English subbed version can benefit is vocabulary. In her opinion, the Turkish dubbed-English subbed combination might be good for testing oneself. Nevertheless, according to her, it is better for both the soundtrack and subtitle to be in English regarding its potential benefits for gaining familiarity with the sound given that she lives in a country where Turkish is the only language spoken.

About using Turkish and English subtitle at the same time, on the same screen, another female interviewee (F4) states that, she has come across websites broadcasting videos with features displaying two subtitles at the same time, one at the bottom and the other at the top. She expresses her surprise seeing these videos, and thinks that they are well-thought-of, but rare to find. She stresses its importance for learning English vocabulary and states "If it is only the English subtitle on the screen, you miss words you do not know the meaning of. If the screen shows only the Turkish subtitle this does no good. Both being out there on the screen would be good in terms of pronunciation skills and comprehending the meaning, bringing more efficiency."

A male interviewee (M5) emphasizes that he does not like dub, since for him nothing can be like the original voice. Nevertheless, he also states that the Turkish dubbed English subbed version would benefit idioms and chunks. According to him (M5), if the aim in watching is to compare languages this can also benefit grammar structures and terminology one is not familiar with (used in medicine, or by police officers, army staff and engineers). Thus, the reason the interviewee sees the strategy as useful because of its ability to help students for learning English words and vocabulary. According to another male participant (M9), it can be used as a tool for discovering translation errors, which is an award in itself. However, he points out that he does not like the dubs and the benefit from it depends on the translation.

Some of the interviewees consider to and open to try this strategy. A male participant (M11) thinks it is worth experimenting for the development of writing skills. He clearly states that although his subtitle preference is generally English language-Turkish subtitle combination, the Turkish dubbed-English subbed can be used, which may result in more improvement in their English

writing skills. Similarly, M12 believes that it would be worth trying. Nevertheless, because of translation problems, this participant believes that there is a possibility to have cultural gaps in translation in terms of chunks. Besides, the study shows that some of the participants hesitate to try this strategy because they are not used to. For instance, by using a metaphor, M12 argues that the Turkish dubbed-English subbed is like brown bread, which is beneficial for health but difficult to get used to.

Lastly, different from most of the other interviewees, M6 expressed that the Turkish dubbed English subbed version might be only good for starters. According to him, it may benefit those in the beginning stages for vocabulary learning purposes but not for those who want to improve beyond this level.

2.2. Conditions for watching movies and series with various subtitle combinations

As a result of the data analysis, it is seen that there are several conditions related to facilities, such as limited channels, household's preferences, which affect interviewees subtitle decision. Four interviewees (M4, M5, M7 and F3) state that they had to opt for the Turkish dubbed versions of movies/series due to their family members' viewing preference. However, none of them reported that they actually used the Turkish dubbed-English subbed version. This suggests that this option is generally neglected and not used as a strategy for low-exposure settings.

For instance, the male interviewee (M4) directly states that his mother and father reject reading subtitles due to the difficulty with the font size, so that he could prefer the Turkish dub. Thus, he watches TV with his family and conforms to his families preferences (maybe willingly). Another condition related to facilities that the students have is parents' TV series preferences. The interviewee explains (M4) why he does not use English subtitles while viewing the Turkish dubbed films by claiming that watching a series on TV with his parents is so rare. His (M4) reason is that his dad almost always watches his favorite Turkish series. In the company of others who are not good at English, he prefers the viewing to be in the English language but with Turkish subtitles.

Similarly, another male interviewee (M5) states that when he watches a series with his father, he always has to choose the dubbed version because his father can not follow the subtitle. However, he also adds that this does not occur often, and he watches a series in English everyday. Reminded that there are channels that allow the viewer to add English subtitle to the dub, he states that the number of these channels is limited.

A female interviewee (F3) supports this idea by claiming that in the company of others who are not good at English, she needs to prefer the dubbed version. She mentions that her family sometimes do prefer the dubbed version, but her friends do not. She also adds that there were times she had to watch the same series for the second time due to her dislike for the dub. Expressing his opinion

metaphorically, a male interviewee (M3) says it is like taking English lessons from actors.

Another student (M7) who benefited a lot from Turkish dub-English subtitle combination states that he only opts for the Turkish dubbed-English subbed version when accompanied with his family. In other cases, his current preference is English language-English subtitle combination.

2.3. Useless strategy: “Barrier to learn English”

Some of the interviewees (M1, M4, M8, M10, and Ins. 1) did not agree to the benefit of the strategy of Turkish dub-English sub. For instance male interviewees (M1, and M8) refer to the difficulty with interlingual equivalence due to which word may be different. The graduate of the applied English and translation department (two-year program offered by some vocational schools in Turkey), M1 believes that “beginning-level speakers of English do not have the ability of simultaneous translation. Therefore I think it isn’t beneficial. I have always watched in English language, with English subtitles, and looked up the words or idioms I couldn’t understand in a dictionary.”

Other participant (M8) does not think that the Turkish dub-English sub combination will be very beneficial, at least not for everyone. The translations of the chunks may not be word-for-word type so you have to know the translation beforehand, and the online process requires speed, otherwise it would be confusing. He stresses that he continues the habit of three hours of movie/series per one hour study developed during his preparation for LYS (Undergraduate Placement Examination). Even when the participant does not know the meaning of a word, he compensates this constituting a sentence with similar meaning. As for series which is not hard to comprehend, he opts for the English subtitle for the English language, which led to an increase in the vocabulary.

Lastly, the expert, a Russian teacher of English (Ins.1), argues that since he teaches spoken English he needs his students to practice spoken English more. For him, the ideal option is the English captionned English language version or using no subtitles at all. As for the Russians dub/sub preferences, he informs that Russians used to prefer Russian subtitled English language movies.

2.4. Advantages of other subtitle combinations

Finally, some of the interviewees (M9, M11 and F2) states advantages of other subtitle combinations. A student (F2) lists several advantages of her viewing preferences. According to her, watching in the original voice is attractive, as developing an accent, the familiarity gained with the pronunciation of the target language, and hearing more than one equivalent forms in the same language different equivalents for the same word in L1 (Turkish) in the target language.

Another student (M9) argues that if soundtrack and the subtitle are English, it makes possible for him to see the chunks as they are heard. He remembers missing some parts when the subtitle was off. According to the interviewee,

English subtitles also supports in case of different accents the viewer may not comprehend. Another male interviewee (M11) clearly states that his subtitle preference is actually English language-Turkish subtitle combination. This way, he can hear the accentuation, seeing Turkish subtitles visualise their English equivalents because viewing in English language causes sound familiarity.

Conclusion

This study aimed to investigate, whether EFL learners use Turkish dubbed English subbed movies for the development of English vocabulary skills. The participants were undergraduates of a Turkish university majoring in English language and literature. The results indicated that only a few (three) actually utilized the strategy. Although most of them reported they did not watch movies in a Turkish dubbed/English subbed fashion, more than half of them found the idea plausible. The idea of shifting to turn on the English subtitles in situations, where the only choice is the Turkish dub, is welcome. The strategy has advantages for building necessary vocabulary for comprehension; the participants point out and discuss these advantages. For instance, as the study showed, the participants have two main attitudes toward watching movies and/or series dubbed in Turkish with English subtitles on. These attitudes are accepting the strategy as useless or useful. The ones, who considered the strategy useful, believe that the strategy allows one to realize his or her mistakes and learn new English vocabulary (including specialised vocabulary use appropriate for particular settings/domains).

Speeding up the vocabulary learning process can pave the way to gradual facilitation of listening comprehension with which learners can gain what is peculiar to listening (variety of accents, stress, rhythm, intonation). With respect to the genre, familiarity with vocabulary depends on genre difference as well. Webb and Rogers (1995) considers science fiction programs to be one of the most demanding genres, containing more technical vocabulary than other genres. Arguing for the interaction between foreign language teaching (FLT) and sociolinguistics, Bayyurt (2013) argues that the teaching of successful communication in L2 is through the use of correct register or appropriate variety, where to use the correct register or variety". She clearly criticizes FLT research for its neglect for sociolinguistics.

The results of this study support the idea that there are ways to make translation a source of efficient language learning. The application recommended in this study parallels reverse translation, which is translation out of the first language into the target language, which implies a contribution to productive skills. Nevertheless, longitudinal studies are required to investigate into its contribution into spoken or written production.

Most of the applications of the grammar-translation method, which has survived for all the criticism it takes, use translation into the first language. In Turkey, translation and dubbing enjoy much success, although it is unfair that much quality work is not recognized. It would be a strategic error not to benefit from

this quality in foreign language learning and teaching. Arguing against the overemphasis on interdisciplinary and intradisciplinary separatism but not separation for heuristic reasons, which facilitates a study), Cook and Barbara Seidlhofer (1995, p. 7) state that the areas of translation and lexicography, while sometimes by convention considered separate, might equally well be encompassed by the definition” of applied linguistics. According to Hall and Cook (2012), “the continued use of translation activities in language classrooms around the world has also been increasingly acknowledged in recent years.” As they state that the field has started to enjoy the beginning of “a re-evaluation of teaching that relates the language being taught to the students’ own language,” this study argues that English as a foreign language can be taught with the help of the students’ own language. Köksal (2005) argued for the incorporation of translation skill into the skills taxonomy of foreign language learning and teaching.

As in this study, in Turkey, many young people may watch English language series through websites of streaming companies. Benefiting from this motivation, they could be guided on how best to utilize this rich source of input and strategies need to be developed to infuse education into entertainment. Hubbard and Levy (2006) argue that interpretation of computer-assisted language learning (CALL) in all major CALL journals is not limited to the language teaching in the classroom, on the contrary CALL is interpreted way beyond the classroom. As the studies of Zengin and Çucukçu (2013) and Zengin, Doğan and Çubukçu (2015) have attempted to call attention to the need to equip backseat TV and cinema systems (which are costly but ineffective given its potential) of intercity coaches for high-frequency student commuter, there is a possibility to connect the potential overlaps between education and entertainment. The results of this study has implications for foreign language teaching anxiety, a neglected area according to Aydın (2016) as well since foreign language teaching majors are not immune to input problem especially concerning chunks. Investment on vocabulary can increase the likelihood of payoff from investments like 3-D virtual learning environments, use of which Zengin (2015) argues for to improve listening skills. The results of this study may have an impact on policy makers to discuss providing the viewers with alternative ways of combining language and subtitle/captions so that the viewers, who want to develop their language skills, can use them to their advantage.

REFERENCES

- Bayyurt, Y. (2013). Current Perspectives on Sociolinguistics and English Language Education. *The Journal of Language Teaching and Learning*, 3(1), 69-78.
- Brown, H. D. (1987). Principles of language learning and teaching. (2nd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Zengin, B. ve Yetkin Aker, D. (2016). Education Policy and the Effect of Subtitle Options in Learning Process: A Case of Turkish Students as English Language Learners. *Humanitas*, 4(7), 485-498

Celce-Murcia, M. (1995). Discourse analysis and the teaching of listening. G. Cook and B. Seidlhofer (Eds.). *Principle and practice in applied linguistics* (pp. 363-377). Oxford: Oxford University Press.

Cook, G., & Seidlhofer, B. (1995). An applied linguist in principle and practice. G. Cook and B. Seidlhofer (Eds.). *Principle and practice in applied linguistics* (pp. 1-26). Oxford: Oxford University Press.

Hall, G., & Cook, G. (2012). Own-language use in language teaching and learning. *Language Teaching*, 45(3), 271-308.

Hubbard, P., & Levy, M. (2006). The scope of CALL education. In P. Hubbard & M. Levy (Eds.). *Teacher Education in CALL* (pp. 3-20). Amsterdam: John Benjamins. Doi:10.1075/llt.14.04hub.

Renandya, W. A. & Farrell T. S. C. (2011). *ELT Journal*, 65(1), 52-59.

Kırkgöz, Y. (2009). Globalization and English Language Policy in Turkey. *Educational Policy*, 23(5), 663-684.

Köksal, D. (2005). *Çeviri Eğitimi*. Ankara: Nobel.

Kremmel, B., Brunfaut, T., & Alderson, J. C. (2015) Exploring the role of phraseological knowledge in foreign language reading. *Applied Linguistics*, 1-24. Doi: 10.1093/applin/amv070. Date of Access: 27.03.2016, <http://applij.oxfordjournals.org/content/early/2015/12/29/applin.amv070.full.pdf+html>

Saydm, A. (2016). A Qualitative Research on Foreign Language Teaching Anxiety. *The Qualitative Report*, 21(4), 629-642. Date of Access: 04.04.2016, <http://nsuworks.nova.edu/tqr/vol21/iss4/2>.

Trappes-Lomax, H. (2004). Discourse analysis. A. Davies and C. Elder (Eds). *The Handbook of Applied Linguistics* (pp. 133-164). Malden, MA: Blackwell Publishing.

Webb, S., & Rodgers, M. P. H. (2009). Vocabulary demands of television programs. *Language Learning*, 59(2), 335-366. Doi:10.1111/j.1467-9922.2009.00509.x

Zengin, B., & Cubukcu, F. (2013). English language learners' attitudes to back-seat TV systems and subtitled movies. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(8), 1561-1573. Doi: 10.7827/TurkishStudies.5353. Date of Access: 27.03.2016, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/74344079_096ZenginBu%C4%9Frad-1561-1573.pdf

Zengin, B., Doğan, D., & Çubukçu, F. (2015). English major students' attitudes towards movies and series as language resources. In V. Türel (Ed.), *Intelligent Design of Interactive Multimedia Listening Software* (pp. 276-295). Hershey, PA: IGI Global.

Zengin, B. ve Yetkin Aker, D. (2016). Education Policy and the Effect of Subtitle Options in Learning Process: A Case of Turkish Students as English Language Learners. *Humanitas*, 4(7), 485-498

Zengin, R. (2015). Using 3-D virtual learning environments to improve listening skill. V. Türel (Ed.). *Intelligent Design of Interactive Multimedia Listening Software* (pp. 296-213). Hershey, PA: IGI Global.

Araştırma-İnceleme

**THE ROLE OF MEMORY IN FOREIGN LANGUAGE
LEARNING AND ACHIEVEMENT**

Rahmouna ZIDANE¹

Abstract: Foreign language learning is a complex process that involves cognitive, physiological, psychological and social mechanisms. It is based on the acquisition and the accumulation of knowledge throughout time. In fact, information processing is related to mental processes including memory whose main task is represented in the act of remembering information which is an essential element in successful foreign language learning. The present article attempts to explain the role of human memory in foreign language learning and achievement. It investigates the learning difficulties associated with memory to propose some strategies that can enhance memory capacity. The study consists of two main parts. The first one is theoretical represented in the description of the history of research within the field of foreign language learning and instruction with special reference to the theories related to memory. It provides an explanation of the memory system, its distinct types and its main models. Then, it tackles its position in foreign language learning within the different learning theories and language teaching methods. The second part is practical; it tries to elicit the relationship between human memory and foreign language learners' performance through the study of the case of first year EFL university students using a test as a research instrument. Finally, the article ends with a set of suggestions formulated on the basis of the research findings.

Keywords: Foreign Language, Learning, Human Memory, Knowledge.

**YABANCI DİL ÖĞRENİMİNDE VE BAŞARIDA HAFIZANIN
ROLÜ**

Öz: Yabancı dil öğrenimi bilişsel, fizyolojik, psikolojik ve sosyal mekanizmalar içeren karmaşık bir süreçtir. Genellikle dil öğreniminde başarı, bilgi edinimi ve birikimine dayanmaktadır. Aslında, bilgi süreci zihinsel işlemlerle bağlantılıdır ve ana görevi bilgileri depolamak olan ve dil öğreniminde önemli bir yere sahip olan insan hafızası bu işlemlerden biridir. Bu makalede, yabancı dil öğreniminde ve başarıda hafızanın etkisinin ve yabancı dil öğrencilerinin bellek kapasitesi nedeniyle

¹ Dr., Tlemcen Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili Bölümü. mouna_zde@yahoo.com

karşılaştığı zorlukların incelenmesi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, hafıza kapasitesini geliştirmek için bazı stratejiler listelenmiştir. Bu çalışma, teorik ve pratik olarak iki bölüme ayrılmıştır. İlk kısımda, hafıza sistemi, farklı türleri ve ana modelleri tarif edilmiştir. Ayrıca, bellek özel referansı ile öğrenme kuramları ve öğretim yöntemlerinden bahsedilmiştir. Pratik kısımda bu inceleme vaka çalışması olarak üniversite yabancı dil öğrencileri üzerinde uygulanmıştır. Hafıza ve öğrencilerin performansı arasındaki ilişkiyi açıklamak için farklı görevler içeren yazılı test kullanılmıştır. Toplanan verileri analiz etmek için tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Böylece, çalışmanın hipotezleri kanıtlar sağlanarak onaylanmıştır. Daha sonra, yapılan bir araştırmada bellek etkisi ve öğrencilerin performansı hakkında diğer araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Elde edilen sonuçlar ışığında öğrencilerin hafıza kapasitesini geliştirmek ve düzeylerini iyileştirmek amacıyla onlara faydalı olacak öneriler sunulmuştur. En sonunda, yabancı dil öğrenmede başarı ya da başarısızlığa neden olan faktörleri saptamak için daha fazla araştırma yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yabancı Dil, Öğrenme, İnsan Hafızası, Bilgi.

Introduction

Research about human memory has a long history. Aristotle, the Greek philosopher, attempted to explain the relationship between memory and learning. In the 19th century, Wilhelm Wundt studied mental processes and launched the first study of memory leading to assumptions about remembering. By the beginning of the 20th century, Gestalt *Psychologists* highlighted the effect of the context on memory encoding and retrieval of information. The British psychologist, Frederick Bartlett, explained how memory relies on meaningful material. In fact, real research about memory started in the 1950's (Scott, 2007). By the 1980's, some researchers studied the relationship between memory and second language acquisition (O'malley & Chamot, 1990). By the 1990's, research concerning the impact of memory on foreign language learning and performance witnessed a great development. This issue, which represents the core of the present article, will be highlighted in the following sections. Before doing so, an explanation of the meaning of memory is provided as a prelude to the research work.

1. Human Memory

The memory system involves three stages: encoding, storage and retrieval. Encoding refers to the stage of registering and processing information. Storage means to hold and maintain data in order to use them later. Retrieval implies recall or recognition of data. Recall refers to the reconstruction of information; recognition means making a decision about whether an item was encountered before (Baddeley, 2004; Coon & Mitterer, 2009). Consequently, the process of memory is based on several subsystems including different kinds of memories. The main types of memory systems are sensory memory, short-term memory (STM) and long-term memory (LTM).

Sensory memory which is also called perceptual memory is considered as part of perception. It receives input from all the senses (Scott, 2007). It is the first stage of memory that encodes information and retains them for two seconds. Then, it transfers them to the short-term memory (Coon & Mitterer, 2009). If data are not transformed to the second type of memory systems, they fade quickly.

Short-term memory which is also called temporary memory holds small amounts of information for few seconds. There are two types of temporary memory: immediate and working memory. Immediate memory retains data for 30 seconds. If the input is not important, it is dropped out of the memory (Sousa, 2005). However, when the data are valuable, they are rehearsed in order to be stored in the long-term memory (Scott, 2007). On the other hand, working memory is related to cognitive processes involving reasoning, thinking and problem solving; it can hold information for a limited period of time; if data are important, they are transferred to long-term memory which is also called permanent memory as it stores information for a long period of time (Westwood, 2004). Long-term memory includes recent and older facts. It is divided into explicit and implicit memory.

Explicit memory is also referred to as declarative memory (Baddeley, 2004); it involves long-term stored information related to events, activities done by the person and the knowledge of the world. Explicit memory is linked to declarative knowledge. It is divided into two kinds of memory systems: episodic and semantic memory. Episodic or autobiographical memory refers to the human ability of remembering events, time and places. Semantic memory is related to the knowledge of the world and society. On the other hand, implicit memory which is also called non-declarative memory "...refers to our ability to recall the steps in a particular process, skill or strategy" (Westwood, 2004, p.42). It includes two types of memory pathways: procedural and reflexive memory. Procedural memory which is referred to as motor memory or habit memory is responsible for physical skills; reflexive memory is linked to automated and unconscious learning (Jensen, 1998). Implicit memory is related to procedural knowledge (Baddeley, 2004). Hence, it concerns the procedures of learning skills that will become automatic such as driving a car or the acquisition of the mother tongue. In fact, the variety of memory types led to the elaboration of different memory models.

2. Models of Memory

A model of memory refers to the representation of its organization and functions. The most popular models of memory are: the multi-store, the levels of processing and the working memory model.

2.1. The Multi-Store Model

This model was proposed by Waugh and Norman in 1965; it involved two types of memory: primary and secondary. Primary memory perceives information that will be forgotten if they are not rehearsed. However, the rehearsal of data

permits to retain them in the primary memory or to transfer them to the secondary memory. In 1968, the Waugh and Norman model was developed by Atkinson and Shiffrin who proposed that memory system relies on three components: sensory register, a short term store and a long term store (Scott, 2007). Therefore, the multi-store model highlights the necessity of attention and rehearsal for the process of transferring and remembering data.

2.2. The Levels of Processing Model

In 1972, Fergus Craik and Robert Lockhart proposed the levels of processing model which represented a series of levels involved in encoding and processing information. It links the processing and storage of information to the act of understanding items. This model considers the task of memory as a process involving two levels. The first level refers to shallow cognitive processing which relies on maintenance rehearsal of information that happens through the recognition and repetition of items. The second level which is called deep cognitive processing is embodied in elaborative rehearsal which implies the recognition, understanding and processing of information (Moxon, 2000). Hence, this model turns around the depth of knowledge.

2.3. The Working Memory Model

This model was proposed by Baddeley and Hitch in 1974 to prove that the short term memory embodies a set of different stores processing various types of data simultaneously while dealing with a specific task (Scott, 2007). The working memory model refers to the act of handling several memory tasks at the same time. One can conclude that these memory models highlight the effect of attention, repetition and comprehension on the acquisition of knowledge; they may provide insights into the ways of improving foreign language learning and instruction.

3. Memory and Foreign Language Learning

Research about language learning and teaching has a long history. In the 4th century B.C, Plato formulated ideas concerning the relationship between education and psychology. These ideas were developed by Aristotle into the faculty psychology theory which views the mind as the seat of learning and gives importance to the role of the intellectual process in education (Chauhan, 1978). This theory is the basis of the mental discipline approach to learning which views that teaching school subject-matters via memorization is a way of educating the mind (Clarke, 2003). It dominated the period lasting before and during the 19th century.

This learning theory constitutes the basis of the Grammar Translation method which gives importance to the learner's memory ability as it requires the memorization of grammatical rules and vocabulary for the study of the written form of language and the translation of languages (Fasold & Connor-Linton, 2006). Another learning theory is associationism which is a school of psychology related to the ideas of Aristotle who affirmed that learning and memory rely on three criteria: contiguity, similarity and contrast. Contiguity

implies that when elements are learnt together, the act of remembering one item leads to the thought of the other. Similarity means that words are remembered due to the thought of similar concepts. Contrast is linked to the idea that the thought of an item creates the thought of its opposite (Taylor, 2013). In fact, associationism is considered as a foundation of behaviourism which considers language learning as a sort of habit formation relying on imitation, practice and reinforcement. "Instead of speaking of memory the behaviorist speaks of the retention of a given habit in terms of how much skill has been retained and how much has been lost in the period of no practice" (Watson, 1998, p.179). In this way, the behaviourists do not tackle the issue of human memory. However, their research methods were employed by memory researchers. Behaviourism influenced the audio-lingual method which relies on rote memorization, habit formation and feedback (Fasold & Connor-Linton, 2006).

In the 1950's, the cognitivist perspective emerged as a response to the behaviourist view; it is based on the ideas of the Gestalt psychology which focused on the impact of the context on learning and the ways of improving memory. It claimed that meaningful contexts can stimulate memory to facilitate encoding and retrieval of information (Scott, 2007). It tried to relate learning to the brain and to compare language acquisition to the ability of the computer to store and retrieve information. The gestalt view was prominent in the 1930's. By the 1950's, contemporary cognitivism took place as a result of the combination of associationist and Gestalt views into a new view of cognition referred to as information processing theory which views learning as a construction of knowledge that is stored in memory and manipulated by thinking (Mayer, 2003).

Foreign language learning was widely influenced by cognitivism. The research findings of cognitive and educational psychology have revealed the necessity of taking into consideration the learners' emotional and social state which led to the emergence of humanism by the 1960's. In fact, the humanistic perspective gives importance to language use and its relationship with the learner's intellect, emotions and social environment (Tudor, 2001). There are four teaching methods that belong to the humanistic perspective; they are community language teaching, total physical response, the silent way and suggestopedia (Byram, 2000). Community language learning favours the use of the native language in the classroom. Total Physical Response (TPR) was introduced by James Asher in 1977; it was influenced by the ideas of the trace theory of memory which claims that repetition facilitates memory association and recall. The silent way turns around the idea that teaching has to be subordinate to learning in order to enable the learners to be independent (Norland & Pruett-Said, 2006). Suggestopedia is a humanistic method proposed in the 1960's by Georgi Lazanov. It was produced on the basis of the application of yogic techniques and the conclusion that a yogi could memorize a large number of words (Byram, 2000).

The 1970's witnessed the dominance of the innatist perspective which influenced the natural approach and communicative language teaching. This perspective differentiates between language acquisition and learning; the former relies on a mental language organ or language learning abilities while the latter is based on formal instruction. Thus, learning is perceived as declarative knowledge whereas acquisition is considered as procedural knowledge (Lee, 2011).

The sociocultural perspective became dominant by the end of 1980's; it stems from Lev Vygotsky's sociocultural theory referring to the idea that learning involves the learner's zone of proximal development (ZPD) which influenced the work of Albert Bandura who claims that learning occurs by observation which leads to the encoding and storage of information in memory. In 1971, Bandura formulated social learning theory. In 1986, he developed it and called it social cognitive theory. He suggests that observational learning is controlled by four subprocesses including attention, retention, reproduction and motivation (Edwards, 2011). In this theory, learning in general and language learning in particular must involve attention or the learner's concentration and memory as well as motivation. By the 1990's, the cognitivist/developmental perspective focused on language development in relation to cognition. Hence, information processing theory has dealt with the representation of knowledge in memory and the effect of practice on the learners' performance.

504

Generally speaking, the role of human memory is highlighted in some foreign language teaching methods while it is neglected in others. However, research has proved that memory has a strong influence on foreign language learning as it interferes in the mastery of the four language skills as well as the acquisition of the vocabulary and grammatical structures of the target language. As far as the listening skill is concerned, the sounds that are heard are stored in sensory memory for seconds. Then, they are held in working memory in order to be integrated with other auditory data to achieve language comprehension by forming long messages. Concerning the speaking skill, the learners rely on memory systems for remembering vocabulary that can be used orally (Sousa, 2005). It has been also revealed that memory is related to oral fluency (Gass et al., 2013).

The reading skill involves the process of encoding visual information by sensory memory; then their transfer to working memory allows the reader to process data and finally important information are stored in long term memory (Scott, 2007). Hence, working memory holds information while reading; this enables the reader to process and understand information (Coon & Mitterer: 2009). The act of reading short sentences differs from long sentences in memory time span. When a person reads a word, it is decoded by splitting it into phonemes that are sent to working memory and are combined to form words that are understood by the readers. Thus, reading isolated words does not take much time. Reading simple sentences requires minimal memory time span

whereas reading complex sentences involves a longer memory time span (Sousa, 2005).

Working memory is involved in the writing skill as it supplies the writers with a temporary store for the ideas in their written production. Also, it temporarily stores orthographic, morphological, lexical, syntactic and semantic data while writing (Olive, 2012). Research has proved that writing involves three cognitive processes: planning, translating and reviewing. In fact, translating which implies writing down ideas either on paper or by typing on a word processor depends on working memory (Mayer, 2003).

The process of learning a new language is tightly linked to the act of remembering data which is the task of memory since it is responsible for the retention of learnt information. Moreover, there is a strong relationship between the capacity of phonological short term memory and the learners' success in learning the vocabulary and grammar of a foreign language (Gass et al., 2013). Generally speaking, memory influences the process of learning foreign languages.

4. Memory and Learners' Performance: A Case Study

Foreign language learning and instruction can not be separated from the process of assessment which can take place for many purposes including selection, diagnosis and evaluation. The type of assessment that is employed for diagnosis allows the teacher to get informed about the learners' degree of achievement in learning (Bachman, 1990); it also helps to measure students' knowledge and their level of improvement. Hence, diagnostic assessment enables the teacher to gather information about the learners' strengths and weaknesses as well as the main factors that affect their learning. In addition to this, it may be used to check the learners' ability to retain and retrieve information which refers to memory tasks. In this respect, a case study was undertaken in order to investigate the relationship between memory, foreign language learning and learners' achievement. The studied case involved first year students studying English as a foreign language (EFL) at Tlemcen University. It aimed at answering the following research questions:

- 1- How does memory affect foreign language learning and achievement?
- 2- What are the main variables that affect memory capacity?
- 3- What are the difficulties faced by foreign language learners when retrieving content knowledge?

The above questions led to the formulation of the following hypotheses:

- 1- Memory may have a great impact on foreign language learning as it is responsible for learners' retention of the taught information and the accumulation of linguistic knowledge that may facilitate the mastery of language. Also, it may determine the learners' level of achievement as it represents a vital factor that is involved in the process of information retrieval and language production.

2- Memory capacity and the ability to remember information may vary from a learner to the other because of a set of variables like gender and performance level.

3- Some learners may not be able to remember the taught information and retrieve knowledge which leads them to perform poorly. On the other hand, other learners may remember information but they may fail to articulate the taught knowledge in an appropriate way.

In order to gather data, a written test was used as a research instrument. According to Genesee & Upsher (1996), assessment tasks depend on the objectives of testing. Thus, the given test had to combine between assessment tasks and memory tasks. Assessment tasks include open-ended, close-ended and limited response format. On the other hand, memory tasks involve explicit and implicit memory tasks. Explicit memory tasks denote declarative knowledge which includes recall and recognition; they may rely on activities involving gap-filling and multiple-choice items. Implicit memory tasks reflect procedural knowledge; they often take the form of word completion tasks (Sternberg & Sternberg, 2006).

In addition to this, the design of the test was based on testing the writing skill using the taxonomy of teaching objectives designed by Benjamin Bloom in 1956. This taxonomy encompasses various levels including knowledge, comprehension, application, analysis, synthesis and evaluation. The given test involved the first three levels. In fact, knowledge and comprehension are related to declarative knowledge (Dunn et al., 2004); application demonstrates procedural knowledge (O'Malley & Chamot, 1990). These levels refer to the learners' cognitive skills concerning recall or recognition, understanding and use of information. The main purposes of the different tasks used in the test are summarized in the following table.

Table 1: *The objectives of the assessment tasks*

Activity	Type of memory tasks	Tested knowledge	Learning objective
Task 1: Gap-filling	Explicit memory task	Recall of information	Knowledge
Task 2: Word completion	Implicit memory task	Procedural knowledge	Application
Task 3: Multiple choice items	Explicit memory task	Recognition of concepts and facts	Knowledge
Task 4: 'Wh' questions	Explicit memory task	Declarative knowledge	Knowledge and comprehension

The test included four (4) tasks that constitute a set of subtests aiming at assessing the learners' knowledge and degree of retention of the taught material. The first task involved a gap filling activity; it is illustrated in the figure below.

I) Fill in the gaps:

- 1- ..... refers to the study of the psychological factors that affect language use.
- 2- Grammar is ..... as it provides rules.
- 3- Language refers to the communication of thoughts and feelings through a system of ..... signals.
- 4- Communication means the exchange of information by....., signals, ... or behaviour.
- 5- A ..... is a group of words expressing thought.

Figure 1. Gap-filling activity

Thus, the first exercise falls within the limited response format as it requires a specific answer that should be supplied by the learner; it is also considered as a recall task; it aimed at testing the learners' knowledge of the taught concepts and their definitions. On the other hand, the second activity represented a word-completion task as it is shown in the following figure.

II) Complete the words:

a_c_n   d_a_e_t   i_i_l_e_t   m_a_in_   f_r_
s_m_nt_c_   p_i_o_og_   _p_ec_   s_n_k_i_   _r_m_a_ia_

Figure 2. Word-Completion Task

Hence, the second exercise was in the form of a limited response format; it assessed procedural knowledge through learners' application of learnt information. The third activity relied on the close-ended response format as it included multiple choice items. It is elicited in the figure below.

III) Circle the correct answer:

- 1- Traditional language studies focus on: writing – speech – literary texts – syntax
- 2- Language refers to:
a social activity - a cognitive process – an instinctive method – an innate capacity
- 3- The purpose of linguistics is to study:
language varieties - social groups – the history of languages
- 4- Language relies on the use of:
Symbols - unintentional signals - intentional signals
- 5- Modern linguistics appeared in:
The 12th century - the 18th century - the 20th century - the 19th century

Figure 3. Multiple choice items

In fact, the third exercise is a recognition task; it measured the learners' knowledge of the taught material. The last activity involved 'Wh' questions representing the limited response format as each question required a short answer in the form of a sentence produced by the learner. It is illustrated in the following figure.

IV) Answer the questions:

- 1- What is Sanskrit?
- 2- Who is Panini?
- 3- What is cognition?
- 4- What is philology?
- 5- Why is language specific to the human being?

Figure 4. 'Wh' questions

Therefore, the fourth task tested declarative knowledge; it aimed at checking the learners' ability to remember and understand the taught information.

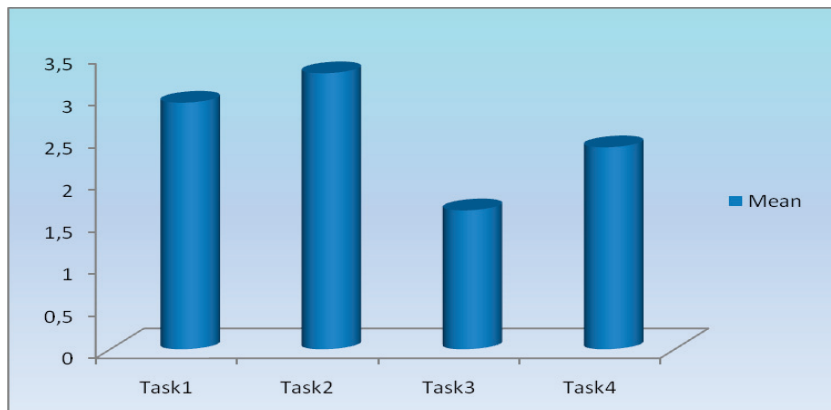
The test was administered to a sample including thirty (30) learners. It was scored using a 20-point rating scale. Each activity was assigned five (5) points out of twenty. In order to check the learners' differences in performing each task on its own, the researcher used a six point rating scale ranging from zero (0) to five (5); the zero denoted the non-existence of performance while five referred to complete performance of the task. The analysis of data relied on the use of descriptive statistics.

Concerning the learners' general performance, thirteen (13) students, representing 43.33% out of the total population, obtained marks below the average while seventeen (17) learners, representing 56.66% performed well. The mean of the group was 10,27 while the standard deviation (S_x) was 4,52. The coefficient of variation (Cv) was 0,44. Hence, it can be stated that the learners' level average and the degree of variability is not very high. The descriptive statistics of the scores concerning each task are illustrated in the table below.

Table 2: The Test Results

	Test	Task1	Task2	Task3	Task4
Mean	10,27	2,93	3,28	1,65	2,40
S_x	4,52	1,00	1,54	0,83	1,89
Cv	0,44	0,34	0,47	0,50	0,79

The learners seem to have a difficulty in completing the recognition task ($M=1,65$). The degree of variability is larger in the fourth task ($S_x=1,89$) and the second activity ($S_x=1,54$). Moreover, the coefficient of variation is small in the first task ($Cv=0,34$); it is nearly medium in the second task ($Cv=0,47$); it is medium in the third task ($Cv=0,50$) while it is high in the last one ($Cv=0,79$). Thus, the degree of variability increases in the task that assesses knowledge and understanding. This is shown in the following bar-graph.

Bar graph 1. Degree of Variability in the assessment tasks

Therefore, some learners may have difficulties at the level of knowledge and comprehension as well as the application of the learnt information.

In order to investigate the relationship between memory and the level of performance, the learners' results were classified into two subgroups. The first subgroup included low performing students while the second subgroup concerned the high performing learners. The first subgroup involved thirteen students whose mean of scores was 5,65 reflecting a low level of performance with a moderate degree of variability ($Cv=0,46$). The results of the low performing learners are illustrated in the table below:

Table 3: The results of low performing students

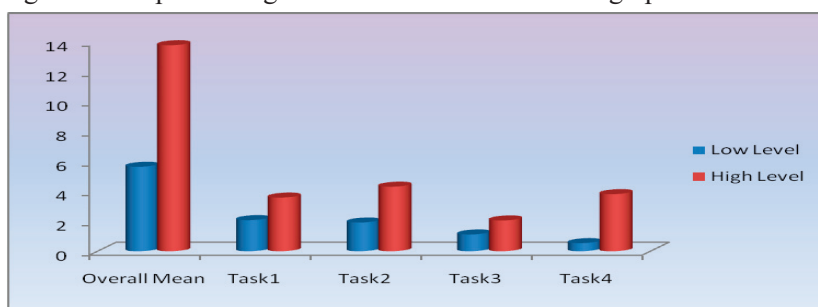
	Test	Task1	Task2	Task3	Task4
mean	5,65	2,08	1,92	1,12	0,54
S_x	2,59	0,86	1,44	0,79	0,88
Cv	0,46	0,42	0,75	0,71	1,63

Therefore, weak learners did not perform well in all the tasks especially the ones that were related to content knowledge and comprehension ($M=0,54$). When analysing the results of the group of low performing learners, one can infer that some students have difficulties in remembering (recall and recognition) while the majority of these learners have difficulties in writing sentences. On the other hand, the second subgroup included seventeen students; their mean of scores was 13,79 revealing a high level of performance with a low degree of variability ($Cv=0,12$). The results of the high performing learners are summarized in the following table.

Table 4: *The results of high performing students*

	Test	Task1	Task2	Task3	Task4
mean	13,79	3,59	4,32	2,06	3,82
S _x	1,69	0,51	0,50	0,63	1,07
Cv	0,12	0,14	0,12	0,31	0,28

Thus, high performing students performed well in the majority of the activities with the exception of the recognition task (M=2,06). The variation in the results of high and low performing learners is elicited in the bar graph below.

Bar graph 2. Variation in the results of high and low performing students

Hence, it can be noticed that low performing learners could not answer the ‘Wh’ questions (Cv=1,63) although some of them were able to do the gap-filling and word completion tasks. This implies that some learners can not produce sentences even if they can remember information or have a sort of knowledge about the topic. However, high performing learners exhibited a high level of mastery of declarative and procedural knowledge.

In addition to the variation in learners’ performance, the relationship between memory and gender was studied. Thus, the students’ results were classified into two subgroups including male and female learners. The first subgroup involved eleven (11) male students; displaying low performance as the mean of their scores was 6,77 ; the degree of variability was somewhat high (Cv=0,62). The results of this subgroup are provided in the following table:

Table 5: *The results of male learners*

	Test	Task1	Task2	Task3	Task4
mean	6,77	2,18	2,32	1,09	1,18
S _x	4,19	1,08	1,59	0,66	1,83
Cv	0,62	0,49	0,68	0,61	1,55

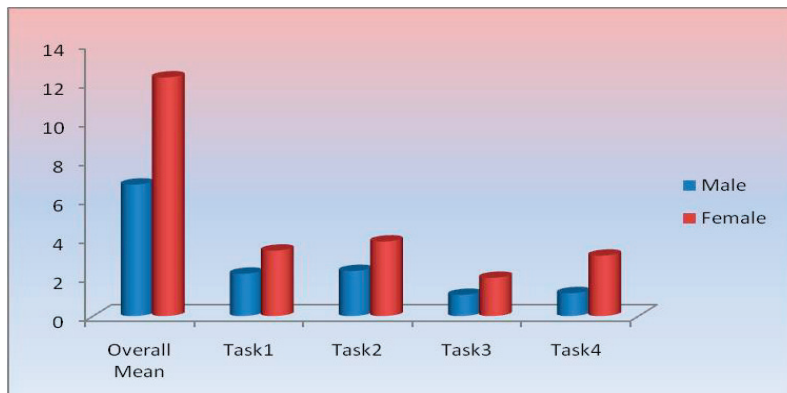
From the above table, it can be inferred that male learners did not perform well in all the tasks especially the recognition and recall of information. On the other hand, the second subgroup included nineteen (19) female students whose mean

of scores was 12,29; the degree of variability of scores was low ($Cv=0,29$). The results of this subgroup are summarized in the table below:

Table 6: *The results of female learners*

	Test	Task1	Task2	Task3	Task4
mean	12,29	3,37	3,84	1,97	3,11
S_x	3,55	0,68	1,29	0,77	1,63
Cv	0,29	0,20	0,34	0,39	0,52

Therefore, female learners accomplished the majority of the tasks; they did not perform well in the recognition task. The following bar graph displays the variation in the results of male and female students.

Bar graph 3. Variation in the results of male and female learners

Hence, female learners performed better than male learners. Even at the level of the recognition task which was not totally completed by the girls, one can notice a variation in gender performance as the degree of difficulty of this task is nearly medium within female performance ($M=1,97$; $Cv=0,39$) while it is high concerning male performance ($M=1,09$; $Cv=0,61$).

It can be stated that the given test attempted to assess the learners' mastery of content knowledge which may take the form of declarative or procedural knowledge. However, it focused more on explicit memory tasks. In fact, such type of tests does not provide a complete view about the learners' mastery of language. As an example, the last exercise which involved 'Wh' questions tested declarative knowledge through the learners' production of sentences which also concerns their mastery of the writing skill. The analysis of the utterances produced by the students revealed that some students gave correct answers but the sentences they wrote were ill-constructed. For instance, seven learners (23,33%) made grammar mistakes; eight students (26,66%) produced sentences including spelling and grammar mistakes; six students (20%) made spelling mistakes. Hence, the learners may have information about the taught material but they fail to retrieve them in an acceptable way because they lack

the knowledge of grammar and writing conventions representing procedural knowledge that is involved in the mastery of skills.

5. Discussion and Suggestions

The research results revealed that some EFL learners have difficulties at the level of recall, recognition and application of the taught information. This implies that memory has a certain effect on foreign language learning and achievement. As a result, the first hypothesis is confirmed. In this respect, Gass et al. (2013) claim that memory plays an important role in language performance which reflects success or failure in learning a foreign language. Thus, the students who have difficulties in learning find some problems in answering the questions of tests or examinations. Moreover, some researchers view that working memory represents language aptitude (Miyake & Friedman, 1998); others consider it as a central component of aptitude (Chan et al., 2012).

The second hypothesis is validated as the research results have divulged that memory is interrelated with a set of variables such as learners' gender and level of performance. In fact, the test results elicited that good learners are able to recall and retrieve content knowledge while weak learners have problems in remembering information. In this sense, one can mention the study undertaken in 1997 by Anderson and Cohen in order to investigate the relationship between memory and learners performance through the analysis of the R-to-K shift which implies the change from R (Remember) responses to K (Know) answers; this study has shown that the number of R responses produced by high performing learners in an achievement test was larger than the K answers while the number of K answers formulated by the same learners in the final examination was larger than R responses. This has led to the conclusion that high performing students have the capacity to encode, store and retrieve content knowledge successfully (O'connor et al. 2008).

In addition to the identification of the relationship between memory and performance level, the present study highlighted the issue of gender and memory since the results revealed that female learners performed better than male learners in all the tasks. In this sense, Maynard claims that "girls have better memories and can retrieve information more quickly from the memory" (2010, p. 28). Also, Brantmeier et al. (2010) assert that female learners perform better than male learners in foreign language tests.

Concerning the third hypothesis, one can say that it is confirmed. From the test results, it can be inferred that some learners had difficulties in remembering information as they did not perform well in the recall and recognition tasks. In this sense, Jensen (1998, p. 104) refers to forgetfulness as "a temporary performance deficit" claiming that successful retrieval of information relies on the degree of attention during the encoding process and the person's state as well as the time and context of retrieval. Moreover, the test results revealed that some learners could provide some responses for the recall, recognition and word completion task but they were unable to answer the 'Wh' questions; this implies

that they have difficulties at the level of sentence production. According to Mayer, "the process of translating places a heavy cognitive load on the writers' working memories" (2003, p. 54). Also, Westwood (2004) affirms that difficulties in writing may be caused by limitations in working memory.

Research has proved that foreign language learning is influenced by several factors including the learners' age, gender, intelligence, aptitude and motivation. Biedron (2011) affirms that memory plays an important role in foreign language aptitude. However, memory may be affected by a set of factors such as the lack of motivation, lack of concentration, lack of repetition, the irrelevance of the taught information, the learners' emotional state like stress and anxiety as well as proactive interference which implies that prior knowledge hinders the storage of the new one and retroactive inhibition which means that new information prevent the recall of stored information. These factors may lead the learners to forget information and may cause some learning difficulties (Westwood, 2004).

The suggestions that can be provided to develop the learners' cognitive capacities and their ability to learn the language should focus on decreasing the factors that influence memory in a negative way. According to Oxford (2011) learning relies on the storage of data into long term memory which is achieved via the use of the learnt information. This means that practice is very essential for language learning. Westwood (2004) suggests that memory can be improved through repetition and practice, the revision of the taught information, the instruction of rehearsal strategies, the engagement of learners' attention via the use of practical teaching techniques and interesting teaching materials as well as the employment of mnemonics and the introduction of over learning which refers to excessive practice. Scott (2007) mentions memory training which can be achieved through repetition, practice and a variety of activities. Note taking is a very useful technique that can be employed to help the learners to remember information. It is considered as a memory aid that enhances the storage of the taught knowledge (Herrmann et al., 2002). Continuous assessment may also be a useful tool for developing the learners' memory as it enables them to practise using the taught material by providing information about their level of performance which reflects the strength of their retrieval of information. According to Roediger & Butler (2011), the process of testing causes an alteration in memory and leads to the retention of information for a long period.

Therefore, the teachers should motivate the learners and increase their concentration by using interesting materials such as stories and games. Also, the provision of comprehensible input is important because it facilitates understanding which is a means of remembering information and achieving efficient learning. Moreover, establishing a friendly atmosphere is necessary since it helps to decrease the learners' anxiety in order to make them collaborate and use the target language.

Conclusion

Foreign language learning and achievement may depend on memory capacity. Hence, the improvement of memory can help the learners to learn foreign languages and perform well. This task can be achieved by increasing the learners' awareness of the role of cognitive abilities. Moreover, the teachers' knowledge of memory models may help them to adopt teaching strategies that take into consideration the role of attention, repetition, motivation and depth of knowledge in learning and instruction. As a conclusion, one can say that memory is not the only factor involved in foreign language learning and performance which may be influenced by learners' cognitive and psychological processes, the teaching methods, the instructional input, the degree of the difficulty of tasks as well as the social environment. Further research may unveil the factors leading to success or failure in learning a foreign language.

REFERENCES

- Bachman, L. (1990). *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford: Oxford University Press.
- Baddeley, A. (2004). The Psychology of Memory. A. Baddeley, M. D. Kopelman, & B. Wilson (Eds.). *The Essential Handbook of Memory Disorders for Clinicians* (pp. 1-13). England: John Wiley and Sons Ltd.
- Biedron, A. (2011). Near Nativeness as a Function of Cognitive and Personality Factors: Three Case Studies of Highly Able Foreign Language Learners. M. Pawlack, E. Waniek-Klimczak, & J. Majer (Eds.). *Speaking and Instructed Foreign Language Acquisition* (pp.99-116). UK: Multilingual Matters.
- Brantmeier, C., Schueller, J., Wilde, J., & Kinginger, C. (2010). Gender Equity in Foreign and Second Language Learning. S. Klein, B. Richardson, D. Grayson, L. Fox, C. Kramarae, D. Pollard, & C. Puyer (Eds.). *Handbook for Achieving Equity through Education* (pp. 305-334). New York: Routledge.
- Byram, M. (2000). *Routledge Encyclopaedia of Language Teaching and Learning*. London: Routledge.
- Chan, W., Chin, K., Bhatt, S., & Walker, I. (2012). *Perspectives on Individual Characteristics and Foreign Language Education*. Germany: Walter De Gruyter.
- Chauhan, S. (1978). *Advanced Educational Psychology*. New Delhi: Vikas Publishing House.
- Clarke, V. (2003). *Effective Strategies in the Teaching of Mathematics: A Light from Mathematics to Technology*. USA: University Press of America.
- Coon, D., & Mitterer, J. (2009). *Psychology: A Journey*. UK: Cengage Learning.
- Dunn, L., Morgan, C., O'Reilly, M., & Parry S. (2004). *The Student Assessment Handbook: New Directions in Traditional and Online Assessment*. London: Routledge.

- Edwards, W. (2011). *Motor Learning and Control: From Theory to Practice*. USA: Wadsworth.
- Fasold, R., & Connor-Linton, J. (2006). *An Introduction to Language and Linguistics*. Cambridge: CUP.
- Gass, S., Behney, J., & Plonsky, L. (2013). *Second Language Acquisition: An Introductory Course* (4th ed.). New York: Routledge.
- Genesee, F., & Upshur, J. (1996). *Classroom Based Evaluation in Second Language Education*. Cambridge: CUP.
- Herrmann, D., Raybeck, D., & Gruneberg, M. (2002). *Improving Memory and Study Skills: Advances in Theory and Practice*. USA. Hogrefe and Huber Publishers.
- Jensen, E. (1998). *Teaching With the Brain in Mind*. USA: ASCD.
- Lee, N. (2011). The Neurobiology of Procedural Memory. J. Schumann, S. Crowell, & N. Jones (Eds.). *Neurobiology of Learning: Perspectives from Second Language Acquisition* (pp. 43-74). New York: Routledge.
- Mayer, R. (2003). Memory and Information Processes. W. Reynolds, & G. Miller (Eds.). *Handbook of Psychology* (pp 47-58). New Jersey: John Wiley and Sons.
- Maynard, S. (2010). *Learning through Adventurous Activities: 75 Lesson Ideas to Engage Boys and Girls*. London: Optimus Education Ebooks.
- Miyake, A., & Friedman, N. (1998). Individual Differences in Second Language Proficiency: Working Memory as Language Aptitude. A. Healy & L. Bourne (Eds.). *Foreign Language Learning: Psycholinguistic Studies on Training and Retention* (pp. 339-364). USA: Psychology Press.
- Moxon, D. (2000). *Memory*. Oxford: Heinemann Educational Publishers.
- Norland, D., & Pruet Said, T. (2006). *A Kaleidoscope of Models and Strategies for Teaching English to Speakers of Other Languages*. USA: Libraries Unlimited.
- O'connor, A., Moulin, C., & Cohen, G. (2008). Memory and Consciousness. G. Cohen and M. Conway (Eds.). *Memory in the Real World* (pp. 327-356). USA: Psychology Press.
- O'Malley, M., & Chamot, A. U. (1990). *Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge: CUP.
- Olive, T. (2012). Writing and Working Memory: A Summary of Theories and Findings. E. Grigorenko, E. Mambrino, & D. Preiss (Eds.). *Writing: A Mosaic of New Perspectives* (pp. 125-140). New York: Psychology Press.
- Oxford, R. (2011). *Teaching and Researching: Language Learning Strategies*. USA: Pearson Education Limited.
- Roediger, H., & Butler, A. (2011). Paradoxes of Learning and Memory. N. Kapur (Ed.). *The Paradoxical Brain* (pp. 151-176). Cambridge: CUP.

Yayın Değerlendirme

**THINKING ABOUT A PROSPECTIVE METHOD OF
TRANSLATION CRITICISM UPON AN ANALYSIS OF
BERMAN'S TOWARD A TRANSLATION CRITICISM:
JOHN DONNE¹**

Fundagül APAK²

Antoine BERMAN

What kind of method do we need in translation studies to make the proper criticism of any kind of translation or literary translations? As researchers, we have been searching for a satisfying answer¹ to this question throughout the centuries.

Carol Maier (1998, p. 205) who mentions how the concept of “criticism” is approached within historical periods, referring to the work of other researchers, explains the difference between the “reviewer” and the “critic” as such: “The reviewer alerts a reader to new books, describing them and passing judgement as to whether they are worth reading and buying; the critic addresses books that may or may not be new, considering them in detail and usually assuming a reader’s familiarity with them”.

¹ Bu çalışma; dergide her ne kadar “review” başlığı altında verilmiş olsa da adı geçen kitaba gönderme yapılarak, Antoine Berman’ın temellerini attığı bir çeviri eleştirisi yöntemi irdelendiği için aynı zamanda, bir “çeviri eleştirisi yönteminin analizi” olarak dikkate alınmalıdır. Derginin ilerleyen sayılarında, Berman’a ait bu yöntemin de içinde bulunduğu “uygulama”ya yönelik bir çalışmanın yayımlanması düşünülmektedir.

² Yrd. Doç. Dr. heatherrose13@gmail.com

Apak, F. (2016). Thinking about a Prospective Method of Translation Criticism upon an Analysis of Berman's *Toward a Translation Criticism: John Donne*. *Humanitas*, 4(7), 517-526

Translation studies today have reached a point where the critic, especially the translation critic is responsible for a much heavier duty: establishing a valid model which enables an ideal translation criticism.

Antoine Berman who was born in 1942 and died of a brain tumor in 1991 at the age of 49, in his book *Toward a Translation Criticism: John Donne*, which he wrote in his deathbed, was searching exactly for the answer of this question. The book published in France in 1995 under the title *Pour Une Critique des Traductions: John Donne* was translated into English in 2009.

Berman before his above mentioned last study, made translations from Latin American, German and American literature and independent from the French educational system, worked as (founding) manager and lecturer both in an educational institution founded by François Chatelet and Jacques Derrida (The Independent Collège International de Philosophie) and in a translation centre (The Centre Jean Amyot) associated with the University of Paris. During this period, while working together with Henri Meschonnic as the co-editor of *Les Tours de Babel* as well, Berman wrote several articles for various journals (*Poésie, Poétique*). The university education he had received on Philosophy had provided him with solid intellectual background. His dissertation being about the German Romantics and his wife Isabelle being an Argentinian, residing together with him in Latin America both made it possible for Berman to continue with his work on translation studies in an extensive scope.

The period that started in the 70s when thinkers of translational studies began to get rid of "source text oriented and prescriptive" approaches and tended towards "target oriented and descriptive" works, set in to take its real form through "post-structuralist and post-colonial" movements that had an influence over cultural and literary fields starting from the 80s. Therefore, during the 90s the thinkers focusing on analysis and research according to "interpretive and critical" perspectives, were brought to the agenda due to their search for an "integrative method" (q.v. Tahir-Gürçağlar, 2005, pp. 13-29) with an emphasis on the importance of "objectivity" and an intent to achieve it. Especially the concept of "shifts of expression" introduced in 1970 by Anton Popovič, succeeded in overcoming the rigid manner of the source oriented and prescriptive approaches. In this context Popovič (1970, p. 85) stating that "the shift of expression is as a rule the basic principle governing the changes that occur in a translation. An analysis of the shifts of expression, applied to all levels of the text, will bring to light the general system of the translation, with its dominant and subordinate element." notes the following while explaining how "shifts of expression" can be recognized among translations: "All that appears as new with respect to the original, or fails to appear where it might have been expected, may be interpreted as a shift." (Popovič, 1970, p. 79)

This historical period stretching from the 1970s to the 2000's in translation studies, again and again causes the questioning of the source and target texts, the identity of both the writer, the translator and the reader, all different cultures

and power relations, the concepts of description, interpretation, evaluation, translation and criticism, all both separately and as a whole. *Toward a Translation Criticism: John Donne*, has been written with an effort to achieve an "integrative method" in translation criticism, while searches for all these discourses, theories and methods in translation studies have been in progress.

On page viii, the translator of the book, says the following about the purpose of Berman in writing this book: "Berman's purpose is to develop a method that is specific to translation and that can bring to light translation's capacity for self-reflection." Berman (2009, p. 49) himself on the other hand, reveals his purpose in his own words: "My purpose is not to present a model but a possible analytical path." Thus, Berman is well aware of the difficulty in putting forward an integrative model for the field of translation criticism and also acknowledges that the time he has to develop this model will not be enough. Furthermore, he senses that the next generations aside from "limitless network of meaning" falling within the area of survey of Hermeneutics, together with new orientations and perspectives in translation studies, may very well choose to search for different methods. That's why in this book, rather than imposing a "model" for translation criticism; he tries to establish one of the "possible analytical pathways" leading to that certain model.

We see that the book is divided into three main chapters: While the first chapter consists of thoughts on theory and method, the second chapter, presents a comparative analysis –in the light of the method attempted to be specified in the first part– between the translations (by Auguste Morel, Jean Fuzier & Yves Denis, Philippe de Rothschild, Octavio Paz) of "Going to Bed" which is one of the elegies of John Donne (1572-1631) and the source text. The third chapter, concentrates on how the translation of Dennis and Fuzier is perceived in the French literary system. The most comprehensive chapter with its 120 pages, is the second one where the translations are compared with their source texts. Berman has fictionalized his book according to the order of the method he has set off to develop for translation criticism:

Berman first of all tells us about the method which is going to light the way for a translation criticism model and as a result of which kind of thinking processes he has established this model and in this context mentions points such as the "definition of (translation) criticism, negative and positive translation criticism, paratexts, (re)reading(s) of the target and the original texts, translation-criticism/translator-critics, criticism on micro and macro levels". While strolling along these matters, what is noteworthy for us is the "dilemma" Berman experiences. On the one hand, Berman mentions that in the case of the history of translation criticism, those made from the past until today have been highly insufficient and destructive and includes these kind of criticisms, under the group of "negative translation criticism". On the other hand, bringing up the results of his translation evaluations concluded during a period before the writing of this book, with a discourse belonging to "negative translation criticism" Berman (2009, pp. 23-25) says:

In my research and my seminars, I have been led to analyze or criticize a number of translations. It goes without saying that no traductological research can be done without such analysis or criticism [...] Even if I sharply question some translations of Donne, Plato, Benjamin, and so forth, even if the work of analysis uncovers serious errors, I have always wanted to avoid systematic attacks and rather, when possible, look for the reason or reasons for these errors. In the total count, nine of my analyses are positive 'evaluations' (Hölderlin, Chateaubriand, Klossowski, Deguy, Paz, Jouve, Roud, Amyot, Oresme); three are mixed (Robert, Guerne, Thiériot), that is, according to the analysis, these translations possess some weakness; and four are negative (Mora, Gandillac, Fuzier/Denis, Rothschild). In this last case, the analysis suggests that they are not 'bad' translations, but seriously defective (Gandillac), poetically insufficient (Mora's Sappho), or based on a misguided project (Rothschild, Fuzier/Denis).

On page 29 of his book, Berman tells again: "Without dogmatic a priori, one can safely say that most translations are insufficient, mediocre, average, even bad, and this without *at all* questioning the talent or the professional ethics of their authors." In this case, even if the translator of the book talking about the translation criticism attitude of Berman on page viii, quotes "He avoids the naive and mostly fruitless discussions of 'fidelity' and 'faithfulness.'" Berman's discourses on the subject contradict with this statement.

So within the context of this work, what is "translation criticism" and how should an "ideal translation criticism" be?

According to Berman (2009, p. 3), if the definition of translation criticism basically means "bringing out the truth of a translation", then "a rigorous analysis of a translation, of its fundamental traits, of the project that gave birth to it, of the horizon from which it sprang, of the position of the translator" (ibid.) will become a current issue. At this point, the "criticism" definition of Berman, is in tune with the definition of Walter Benjamin (1892-1940); criticism seeks for the truth in the translation or criticism is "the releasing of its truth" (Sieburth, 2000, p. 321).

For Berman an effort of releasing the truth of the translation should prepare a space for retractions and in this respect should be "productive". Berman (2009, pp. 78-79) mentions the following on this subject:

Applied to translated literature, this productive criticism will thus articulate, or attempt to articulate, the principles of a retranslation of the work in question, and thus of new projects of translation. It is not a question of proposing a new project (this is the work of the translators themselves) nor of playing the role of advice giver, but of preparing a space for retranslation in the most rigorous way possible.

Berman after examining the (French) translations of Donne's 19th century elegy ("Going to Bed"), makes his additional remark below. According to this, translation criticism should be made "silently" and in this criticism, instead of telling "concretely" how retractions of Donne should be made, an "urge for retranslation" should be established by determining specificities of "global" and

“historical” spaces and the “principles” to be followed during the process should be presented as well.

Criticism must be silent. It is not its role to say how concretely Donne should be retranslated. Let us hope that criticism has fulfilled its task, sketched the global and historical space of such a retranslation, and presented the principles that this retranslation should follow. It will have exceeded its goal if, through its long digressions, it has awakened the desire for a retranslation (Berman, 2009, p. 199).

However, taking into consideration his previous discourses about the “destructiveness” of these translations, these thoughts of Berman regarding the “quality” of translation criticism, seem to lose their sincerity.

As per Berman, “translation” and “criticism”, therefore “translator” and “critic” are tightly related to each other; the translator acts like a critic at all stages of the translation. Berman (2009, p. 28) explains the situation as such: “[...] criticism and translation are structurally related. Whether he feeds on critical works or not in order to translate such-and-such a foreign book, the translator acts like a critic at all levels.” Therefore Berman, in his method which suggests an ideal translation criticism model, concentrates on the “translator” and the “translation”. The main points of this method according to the explanation made by Massardier-Kenny on page ix of the book are as follows:

- 1- The translation critic must read and reread the translation as an autonomous text. Then, (s)he must read the source text.
- 2- The translation critic must analyze the source text in terms of its stylistic “regularities”, which may involve an analysis of its rhythm and semantic and metaphoric networks.
- 3- The translation critic becomes familiar with secondary material (prefaces, afterwords, glossaries, interviews) written by the author and the translator in order to prepare for the comparison between original and translation. Then, based on his/her interpretation of the literary work, the critic selects specific passages in the text where the singularity of the work is concentrated, what Berman calls “signifying zones”.
- 4- The translation critic must focus on the translator to determine his or her “translating position”, “translating project” and “translating horizon”.

In this “target oriented” approach, the target text positioned at the focus of translation criticism, has to be dealt with as an “autonomous” text in the literary system of the target culture and has to be studied through readings which are continuously repeated. According to Berman (2009, p. 26) who mentions that on the road to an ideal translation criticism, aside from the translation, also the source text definitely has to be read and analyzed, dealing with both the translation and the source text, is essential in translation criticism because “criticism is ontologically bound to the work”

Nevertheless, in the translation criticism method he proposes, giving priority to reading the translated text, Berman brings to mind also the following question: If the person to criticize a translation is in command of more than one language

and has firstly read the source text and then the translated text and comes up with an urge to criticize, in this case, does Berman's method lose its validity because priority is given to reading the "target" text? This condition is also valid for, the translation criticism method, theory and/or discourse giving priority to reading or examining the "source" text. A critic upon his wish and/or necessity should be able to render "prior" the source text or translation during its reading phase. For example, when "intersemiotic translation" is the case, during the process of translation criticism, the need to provide the critic with "possibility of choosing", becomes even more evident. Someone who has not read the source and/or target text, but has seen the "movie", for the sake of satisfying his/her curiosity and/or conducting a scientific research on the subject, should "as a priority" have the possibility to read and compare with each other both the source text and written translations of it upon his/her wish. In my opinion, the "independence of choosing" and/or the "possibility of concurrent comparative reading" that will come up during the phase of reading and examining source and target texts, will provide the critic practicing the translation criticism with a large spectrum of perspectives and/or interpretations.

With respect to Berman, in a comparison between source and target texts, the critic referring to "secondary material", plays an essential role in determining the "signifying zones" necessary for a vigorous criticism. The "signifying zones" expected to represent all significances of both the source and target texts during the criticism, can be both in "micro" (phoneme, syllable, punctuation...) and "macro" (sentence, paragraph, style, genre, ideology...) levels. Herein Berman notes two "translation analyzes" he considers to be important until that day. Although he finds one of these analyzes, "Engagé Analysis" which belongs to Henri Meschonnic and involves a "micro" scaled approach, offensive and militarist, he still considers it to be scientific and also useful because it takes advantage of modern sciences (linguistics, semiotics, poetics...). On the other hand, he makes a criticism about the "source oriented" nature of Engagé analysis and refers to the "Descriptive Socio-Critical Analysis" which presents researchers with an approach which is both "target oriented" and "macro" scaled. Even though this analysis is important in terms of departing from "source text oriented and prescriptive" approaches, it fails to avoid the criticism of Berman.

Translation is considered as a part of literary translation in "Descriptive Socio-Critical Analysis". That said, Berman criticizes the "Polysystem Theory" of Itamar Even-Zohar (1939-), -one of the thinkers of Tel-Aviv School- who has included this analysis in his studies and the "norms" concept of Gideon Toury's (1942 -) again one of the members of this school. Berman (2009, p. 40) in his criticism on the subject of polysystem theory, mentions that "translated literature" is situated neither at the "centre" nor on the "periphery" and continues: "The whole schema periphery/center needs to be revised. The fact that translation has always had a problematic status within the center does not mean that it is at the periphery. Translated literature is neither at the periphery

nor at the center." Again finding Toury's "norms" too "functionalist", Berman (2009, p. 45) emphasizes that in this approach, there is no place for the "translating subject": "The dominance of functionalism, even in an enriched version, prevents, in my opinion, any reflection about the translating subject".

For Berman (2009, p. 39) who criticizes the Tel-Aviv School with his words "Like all functional theories this translation school, despite its sociologizing historicism, is blind to the uniqueness of history" in relation to the above mentioned points, each translation is personal and because it is so, it is also equally subjective and hence along the historical process, it is very difficult to make a "definition of translation" (Berman, 2009, p. 46).

According to Richard Sieburth (2000, p. 322) "rejecting both the extremes of the *sourciers* and *ciblistes* (that is, of source- or target-oriented methodologies), Berman attempts to establish a flexible middle ground derived at once from the tradition of modern hermeneutics (Heidegger, Ricoeur, Jaus) and from Schlegel's (and subsequently Benjamin's) concept of *Kritik*".

As one can see, Berman in this method where he tries to form boundaries on the track of reaching an ideal translation criticism, is under the influence of "Hermeneutics". "Traditional Hermeneutics" coming forward as an essential branch of theological studies during the Middle Ages and Renaissance; becomes "philosophical" together with the birth of German Romanticism. While the question "How is it read?" is replaced with the question "How do we communicate?", this transformation initiated by Friedrich Schleiermacher (1768-1834), Wilhelm Dilthey (1833-1911) and other thinkers, accompanied by the "ontological" approach developed by Martin Heidegger (1889-1976) and Hans-Georg Gadamer (1900-2002), begins to comprise not only the symbolic communication but also human life and its existence. At this juncture, in Hermeneutics both an interpretation of the text is performed and the rules of text interpretation are considered, on top of all this, the theory is tackled.

As per Gadamer, who emphasizes the historicity of understanding, any kind of interpretational act is included within the rotary movement between the existing sensibility of the reader-interpreter regarding the entirety and the examination of the pieces. According to Gadamer, emphasis is on the "interpreter" (receiver, reader, translator, critic...):

Gadamer highlights the dialectic of participation and distancing that marks the effort to understand, and stresses the historicity of the interpreter who is confronted with the 'otherness' of the data to be interpreted, even though the latter are part of a historical continuum that comprises the interpreter as well. Being exposed to history is the precondition for understanding but makes self-understanding problematic. While it prevents a globalizing view from above, it permits a 'fusion of horizons', the always provisional and hard-won meeting at the intersection between the familiar and the alien (Hermans, 2009, p. 132).

While Berman (2009, p. 63) explains the concept of "horizon" mentioned in the phrase "the horizon of translator" which belongs to hermeneutics and is included in the fourth stage of his translation criticism he has been trying to

develop, as "The horizon is the set of linguistic, literary, cultural, and historical parameters that determine the ways of feeling, acting, and thinking of the translator.", he also refers to the "horizons of expectations" (q.v. Berman, 2009, p. 64) of the readers of the target culture. According to this, since the horizon of expectation changes from person to person and/or society to society, the points (sentence, meaning, style, ideology...) the analysis is based upon within the scope of translation criticism, will change as well. Again according to Berman, this situation will affect the perception of the translations among the target culture.

Based upon Berman's analysis and the study on John Donne's translations made in/into the French culture, we all of a sudden comprehend why all of them are labeled as "scandals" in the target culture. The reason for this, is that the norms belonging to the English poetry system are not approved by the French poetry system and beyond that are considered incomprehensible. In other words, the horizon of expectation of the French culture doesn't overlap with the English culture. For example, features like "the introduction of prose into poetry as a refreshing power", "focusing on outside appearances in poetry" or "utilization of gestures and mimics in poetry" which are considered normal for the English literary system, have been refused by the French literary system. This, results with an avoidance to translate John Donne into the French culture for a very long time.(q.v. Berman, 2009, p. 169-199).

As a Result

Berman who has taken a step towards putting forth an ideal translation criticism model and has tried to set the boundaries of a four staged method, in this work adopts a target text and translator oriented approach. Additionally, in order to be able to achieve an ideal translation criticism, besides the target text and the translator, Berman also pays importance to the source text, the writer as the source of the source text and the source culture system, the perception of the source text and the writer within their period and culture, their perception among the target culture system and the secondary sources. In this respect, Berman's approach presents a comprehensive method in terms of translation criticism and makes an obvious effort to combine theory with practice.

Nevertheless, Berman exhibits a "biased" manner in the analysis of John Donne translations. Before clarifying this issue with a few examples, let us remember the model of Raymond van den Broeck. In this model, Broeck (1985, p. 61) makes the following warning about the attitude of the critic: "He must never confuse his own initial norms with those of the translator." Therefore, the critic has to be objective in his criticism. We see that this warning is not taken into account by Berman. For example, Berman states that in the translation by Fuzier & Denis, there is a constraint in the utilization of "archaic" words. On the other hand, he praises Morel, mentioning that in his translation, words belonging to the 16th century, have been utilized skillfully and that this archaism has brought "youth, refreshment, light" into the French poetry system. Similarly the

translation made by Yves Bonnefoy is also successful according to Berman, because the translator steers away from an "ornamental language" and "simplifying" and "intensifying" his discourse, manages to place Donne in the "present time" of France. He also considers Octavio Paz "successful" both for revealing his project and making a free translation and furthermore for keeping up with the target system norms; Paz while overcoming the difficulties caused by the differences between the two cultures, has made use of elements of "simplification" and "intensification" in his translation. At this point Denis & Fuzier have proven "unsuccessful" due to their attempt of over-dressing their translation, whereas Paz has proven "successful" by undressing his (q.v. Berman, 2009, pp. 80-199).

By his method, in which he has tried to develop an engaged togetherness of both theory and practice, Berman has made an effort to put forward "how" an ideal translation criticism should be. Taking into consideration the negative conditions under which he has written this book, I believe that would he have survived, he would certainly carry translation criticism to completely different dimensions.

Sherry Simon (1999, p. 117) raising her hat to Berman's work, emphasizes on this subject: "Translation, as theory and as practice, Berman showed, *must* be a mode of engagement. His careful and passionate writing remains a compelling model of that engagement."

At this stage yet another question comes to mind: Who actually should be the person to make an ideal translation criticism?

In this study, even if not "directly" we may as well see an "indirect" answer to this question: People, who are open to interdisciplinary studies and can combine theory with practice, just like Berman.

REFERENCES

- Berman, A. (2009). *Toward a Translation Criticism: John Donne*. (Trans. Françoise Massardier-Kenney). Kent, Ohio: The Kent State University Press.
- Broeck, R. (1985). Second Thoughts on Translation Criticism: A Model of its Analytic Function. Theo Hermans (Ed.). *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation* (pp. 54-62). London: Croom Helm.
- Hermans, T. (2008). Hermeneutics. Mona Baker and Gabriela Saldanha (Ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 130-133). London & New York: Routledge Publications.
- Maier, C. (1998). Reviewing and Criticism. Mona Baker (Ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 205-210). London & New York: Routledge Publications.
- Popovič, A. (1970). The Concept of Shifts of Expression in Translation Analysis. James Holmes (Ed.). *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation* (pp. 78-87). The Hague & Paris: Nouton.

■ Apak, F. (2016). Thinking about a Prospective Method of Translation Criticism upon an Analysis of Berman's *Toward a Translation Criticism: John Donne*. *Humanitas*, 4(7), 517-526

Sieburth, R. (2000). Book Reviews: Pour une Critique des Traduction: John Donne. *The Translator*, 6 (2), 321-359.

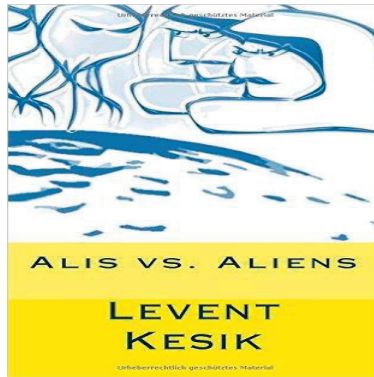
Simon, S. (1999). Translation as a Mode of Engagement: A Cultural and Ethical Agenda. *The Translator*, 5 (1), 113-117.

Tahir-Gürçağlar, Ş. (2005). *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*. İstanbul: Scala Publications.

Yayın Değerlendirme

ALIS VS. ALIENS ADLI ESERDE ANADOLU ÖZLEMİ

Harun GÖÇERLER¹

527

Levent Kesik, Almanya'daki ilk nesil göçmen ailelerinden birinin çocuğu olarak 1970 yılında dünyaya gelir. Zamanın bilinen deyişle ilk nesil *Almanca*'lardan olarak niteleyebileceğimiz yazar, üniversite eğitimini makine mühendisliği alanında tamamlamasına karşın, tiyatro, şiir ve kitap yazarlığı alanında bir çok yapıt yayımlamış, çağdaş yazarlarımızdandır. Son kitabı *Alis vs. Aliens* ile dergimizin bu sayısında yer bulmuştur.

Günümüzde yaşamakta olduğu Moers şehrinde bir derneğin tiyatro grubunda çalışmalarını yürütmektedir. Bunun yanında, Maske Kültür Derneği'nin (Kulturverein Maske Moers e.V.) tiyatro grubunun yönetmenliğini üstlenmiştir. Yazarın kendi yazdığı birçok oyun, yine kendi yönetmenliği altında sahnelenmektedir.

Levent Kesik, Almanya'da doğmuş olmasına karşın, oradaki Türkler'in yabancı olarak görülmesine ilişkin gözlemlerini, özelemlerini ve hayallerini, gerek yazdığı şiir, kitap ve tiyatro yapıtlarında izleyici ve okuyucu ile buluşturur. Yazar, son olarak okuyucunun gerçek yaşama ilişkin çıkarımlarda bulunabileceği fantastik yazın ürünü olarak değerlendirilebilecek olan *Alis vs. Aliens* adlı kitabını okuyucu ile buluşturur.

¹ Öğr. Gör., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü. hgocerler@nku.edu.tr

Birbirleri ile izleksel olarak bağlantılı kısa oluntularla kurgulanan yapıt, 162 sayfa, 19 bölümden oluşmaktadır. Anlatının olay örgüsü, iki Türk anlatı kişinin rastlantısal olarak gelişen uzay serüvenlerini öykülemektedir.

Acemice döşenmiş bir kablo düzeneği ve yolcunun peşinden su dökme geleneği, fırlatma otomatığında kısa devreye neden olduğu için, Türkiye Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi'nin (TUHUD) ilk insanlı uzay aracının görevi başlamadan biter. Uzay aracı NAZAR'ı ve mürettebatını uzaya ulaştırmak için hazırda bekleyen taşıyıcı roket bu kısa devreyle başlayan talihsizlik zinciri sonucu bozulur ve patlar.

Bu başarısızlıkla eş zamanlı olarak, öykü kişileri Barbaros Ali ve kuzeni Ali Raif, bir içecek üreticisi olan patronlarına, birlikte iyi para kazanacaklarını düşündükleri yeni bir ürün hakkında ortaklık teklifinde bulunurlar. Bu teklife göre; teneke kutuları yöresel hava ile doldurup, memleket hasreti çeken yurttaşların bu hasretini gidermek için bu vatan kokulu havaları pazarlayacaklardır. Fakat tıpkı TUHU' da yaşanan talihsizlik gibi, bu ortaklık teklifi de hayal kırıklığı ile sonuçlanır ve ikili apar topar şirketten kovulur.

Başarısız geçen bir yılın sonunda, TUHUD'un ürettiği ikinci kapsül NAZAR-II, görevini yerine getirmek için hazırdır. Barbaros Ali ve Ali Raif, bu defa kariyer merdivenin en alt basamağında, TUHUD için temizlik elemanı olarak çalışmaya başlarlar. Fırlatmaya hazır bulunan NAZAR-II'yi temizleme görevini üstlenen iki teyze oğlu, ikinci bir felakete neden olurlar. Yanlışlıkla roketleri çalıştırarak, uzaya uçarlar. Bu da yetmezmiş gibi, istemeyerek de olsa, gelecekte gelip 1969 yılına yolculuk yapan zaman yolcularının, NAZAR-II' yi beraberinde kaçak yolcu olarak geçmişe götürmeleri, olayların akışını bir kez daha değiştirir. Barbaros Ali ve kuzeni Ali Raif, gittikleri yerde dünya üzerinde gerçekliğine inanılan, fakat gerçekte çok farklı boyutları olan inanılmaz olaylara tanık olurlar. Böylece gurbette yaşayan hemşehrilerine vatan havası pazarlamak niyeti ile girdikleri yolda, artık kendi vatanlarına kilometrelerce, hatta yıllarca uzak kalma tehlikesi ile karşı karşıyadırlar.

Almanca yazılan yapıtın, dünyadan ve kültürümüzden hem acıklı hem de gülmeceli izler taşıdığı, bu yönüyle, hem Alman hem de Türk okuyucusu için ilginç olduğu söylenebilir. Bu durum yazarm, her iki dilin kültürel öğelerinin aktarımında dile hakimiyetinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Öte yandan, yazarm kültürel öğeler ile bunlarla içiçe olan mizahı yansıtmaya biçiminin okuyucu tarafından rahatça yorumlanabilmesi, her iki alıcı kültüre ait öğeleri harmanladığının bir göstergesidir.

Yazarm günümüze dek sahnelenmiş olan tiyatro yazıları ve yayınlamış olduğu kitaplar şunlardır;

Sahnelenen tiyatro eserleri:

1) Wie man Wolken melkt... (Bulutlar nasıl sağılır... – Almanca) – Almanya'da yaşayan bir gurbetçi ailesinin ırkçı bir saldırıyla sonuçlanan hayat hikayesi.

2) 3 gegen 300 (300'e karşı 3 – Almanca) – Dönemin çok tartışılan Alman vatandaşlığına sahip olabilmek için doğru cevaplanması gereken 300 soruya mizahi bir yaklaşım.

3) Ilias der Tercüman... eine Geschichte aus Deutschland (Tercüman İlias... Almanya'dan bir öykü – Almanca) Türkler için tercümanlık yapan bir Yunan'ın ölüm döşeğinde anlattığı hayat hikayesi. Ergenlik çağında ailesinden koparılıp Yunanistan'dan kaçırılan ve Almanya'da zorunlu işçi olarak çalıştırılan 2. Dünya Savaşı tarihini tüm boyutlarıyla anlatan bir öykü.

4) Die Reise ins Ich ... Eine Antologie (Kendime yolculuk ... bir antoloji – Almanca) – Yazarın son yıllarda yazdığı şiirlerden bir kaçının derlemesi.

5) Four Seasons Fo(u)r Generations (4 Mevsim 4 Nesil 'için' - Almanca) - Müzik eşliğinde şiir ve mizah gecesi

Yayınlanan Kitaplar:

1) Die Reise ins Ich ... Eine Antologie (Kendime yolculuk ... bir antoloji – Almanca) – Yazarın güncel şiirlerinin yer aldığı kitabı

2) Alis vs. Aliens – Memleketin çeşitli yörelerinden teneke kutulara ambalajlanmış memleket kokusu dolu hava satmak isteyen Barbaros Ali ve kuzeni Ali Raif'in inanılmaz uzay sertüveni.

2016 yılında yayınlanacak kitap:

1) Schweifi auf der schiefen Bahn (Ters yolda giden Schweifi – Almanca) – Genç bir kuyruklu yıldızın eğitimcilerinin nasihatlarını dinlemeyip yanlış yola düşüşünün öyküsü.

Görüşme

SURİYE'DEN GELENLER MİSAFİR DEĞİL BİR GÖÇ KÜLTÜRÜNÜN ÖNCÜLERİ¹

İbrahim SİRKECİ²
Selma BARDAKCI³

Giriş

Göç konularında uzman Prof. İbrahim Sirkeci, Suriye'ye 10 yıl sonra demokrasi ve zenginlik gelmiş olsa bile Türkiye'ye göçün süreceğini ve iki ülke arasında uzun sürecek bir nüfus trafiğinin oluştuğunu söylüyor. Göçlerin her zaman olumlu yanlarının da olduğunu vurgulayan Ria Profesörü İbrahim Sirkeci'ye göre, göçü bir sorun olarak değil, çok daha derin pek çok sorunun sonuçlarından biri olarak görmek gerekmektedir. Bu röportajın yapıldığı sırada Türkiye'deki Suriyeli mülteci sayısı henüz 2 milyon sınırmı aşmamıştı. Güvensizlik ortamından kaçan Suriyeli ve Iraklı sayısı 2016 Mart ayı itibariyle 5 milyonu bulmuştur. Bunların yarısından çoğu Türkiye'ye gelirken AB ülkelerine gidenlerin sayısı ise 1 milyonu aşmıştır.

Selma Bardakcı: Küreselleşme süreci ile birlikte görünürlüğü daha da artan, sizlerin de üzerinde değerli çalışmalarınız olduğu göç meselesi, son yıllarda çok daha fazla konuşulmaya başlandı. İlk sorum, coğrafi hareketlilik üzerine olacak. Dünyadaki trende baktığımızda bugünkü coğrafi hareketliliği nasıl değerlendirirsiniz? Ulus – devlet artık kendi sınırlarındaki kontrolü sağlamada zorlanmaya mı başlıyor? Dünyada genel olarak göç kültürü, göç rejimi ve göç trendi nedir?

İbrahim Sirkeci: Göç terminolojisi, özellikle İngilizce'de, çok yıpranmış bir terminolojidir. İngilizce konuşulan ülkelerde en azından, üç aşağı beş yukarı, birisine küfretmek istediğinizde kabaca 'göçmen' diyebilirsiniz ve göç ve göçmen kelimeleri bu düzeyde negatif bir anlam, olumsuz bir anlam kazanmış

¹ Bu söyleşi, Selma Bardakcı tarafından, Londra Regent's Üniversitesi Ulusötesi Araştırmalar Merkezi'nde, misafir araştırmacı olarak bulunduğu sırada, Ağustos 2015'de gerçekleştirilmiştir.

² Ria Professor, Director of Regent's Centre for Transnational Studies, Regent's University London. www.sirkeci.co.uk / sirkecii@gmail.com

³ Bahçeşehir Üniversitesi, Uluslararası Liderlik, Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısıdır. 2016-2017 yıllarını kapsayan dönemde, Atlas Corps fellowu olarak Washington D.C.'de çalışmalarını sürdürmektedir. selmabardakci@gmail.com

durumda. Daha dün Manş tüneline, Euro tünelden zorla İngiltere'ye girmeye çalışan 1500-2000 kadar göçmenle ilgili, İngiliz Başbakanı'nın, David Cameron'ın sözü vardı; "swarm" kelimesini kullandı. Bu bizim hani kötü böcekler için, "böcek sardı" anlamında kullandığımız bir laf ve bu yüzden çok eleştirildi. Kısaca göçmen kelimesi İngilizce'de negatif bir anlam kazandı. O yüzden biz, birkaç yıl önce yayınladığımız "Göç Kültürleri" kitabında da, ondan sonraki pek çok mülakatımızda da, ortak araştırma arkadaşım Jeffrey Cohen'le birlikte, "göç" ve "göçmen" yerine "hareketlilik, nüfus hareketliliği", hareketliler (İngilizce 'movers') ve "hareketli nüfuslar" tanımlarını kullandık. İngilizcesi tabii daha manalı çünkü Türkçe'deki "göçmen" kelimesi de "göç" kelimesi de İngilizce'deki "migrant" ve "migration" kelimesine göre daha kapsayıcı ve daha olumlu anlam taşıyor.

Orda aynı sorunun olduğunu söyleyemem ama biz İngilizce'de "mover" (hareket eden) ve "movement" (hareketlilik), "mobility" (hareketlilik) kavramlarını öne çıkarıyoruz. Bu da nüfus hareketliliğini işaret etmek anlamında doğru bir kavramlaştırma. Böylelikle o bahsettiğim, negatif anlam kazanmış terminolojiden uzaklaşmış oluyoruz. Ama şimdi göçle ilgili iki şey var. Birincisi medyada çok yer alan bir konu. Türkiye'de de artık, Suriyeliler'den bu yana medyada çok yer alan bir konu. İkincisi, göç dediğimiz şey aynı zamanda, her şeye rağmen bir norm değil, istisna.

Yine Amerika'dan birlikte çalıştığım bir arkadaşım Philip L. Martin, bu alandaki duayen akademisyenlerden birisidir. Türkiye'de de işçi göçü üzerine çok önemli bir çalışma yapmıştır, Türkiye'yi adım adım dolaşmış, araştırma yapmış bir kişi. Philip Martin'in ifadesi: "Göç, norm değil, istisnadır". Bunun da gerekçesi şu; hala yaklaşık olarak dünya nüfusunun %3'ü göçmen. Çok göç veren ülkelerde ya da çok göç alan ülkelerde de bu nüfus, "hareketli nüfus" diyebileceğimiz nüfus, yani doğduğu yerden başka bir ülkede yaşayan nüfus, %7, %8, %10 düzeylerini genel olarak geçmez. İç göçü dahil ettiğiniz durumda dahi bu, %10, %15'i geçmez. Elimizde bunu destekleyecek başka veriler de var. Mesela 2012 yılı itibarı ile dünyada yıllık kişi seyahat sayısı dediğimiz sayı, 1 milyar civarındaydı. Bu da 7 milyarı geçmiş bir dünya nüfusu için, %15'in altında bir nüfusu gösteriyor. Dolayısıyla bu anlamda göç, istisna bir durum. Herkes göç etmiyor. Bunun nedenleri var, gerekçeleri var.

Selma Bardakcı: Peki bu durum günümüzde göç trendlerini etkiliyor mu?

İbrahim Sirkeci: Tabii göç trendlerini etkiliyor ama bir taraftan da göç artmış durumda. İnsanların hareketliliği de artmış durumda. Peki neye göre artmış durumda? Bugün dünya 1960'lara göre, 50'lere göre, 70'lere, 80'lere göre hatta 90'lara göre daha hareketli bir yer. İnsanlar daha hareketli, sınır aşırı seyahat yapan insanların sayısı daha çok ve yine insanlar ortalama olarak daha çok seyahat yapıyorlar, bu da hareketliliğin arttığını gösteren bir şey. Hareketliliğin artmasının en önemli nedenlerinden bir tanesi, geçmiş hareketlilik deneyimlerinin varlığı. Yani geçmişteki göç deneyimleri, bugün de, gelecekte de insanların göçe yatkınlığını arttıran bir şey. Bir kez göç ettikten sonra göç

etme ihtimaliniz katlanarak artıyor; bu anlamda hareketliliğin arttığını söyleyebiliriz. Dünya daha hareketli bir yer, daha çok göçmen var ama yine de göç dediğimiz şey istisna, aslında insanların %85'i, %90'ı göç etmiyor, yerini değiştirmiyor. Doğduğu yerde yaşıyor ve %95'i - %97'si yurtdışına gitmiyor, başka ülkelere yerleşmiyor. Dolayısıyla bu konuda yaşanan histerinin gerçekte bir karşılığı yok, istatistik bilenler bilir, %3 dediğimiz şey istatistikte gözardı edebilecek bir orandır.

Selma Bardakcı: Yine bu konuda yaptığımız çalışmalarda “çatışma ve göç kültürleri modeli”nden bahsediyorsunuz. Bu modeli biraz açabilir misiniz? Günümüzde göç meselesi ile ilgili bu model nasıl bir katkı sağlıyor? Akademik literatürde yeni bir model mi, bu konudaki fikirlerinizi almak isterim?

İbrahim Sirkeci: Evet, *Çatışma ve Göç Kültürleri Modeli*, benim kabaca 15-20 yıldır üzerinde çalıştığım bir model. Ana akım literatürde, göç literatüründe, göç yazınında hakim olan teorik yaklaşımlar hep böyle liberal ve pozitif bir bakışa sahip. Burada kastım şu, bu yaklaşımların hepsinde varsayım şöyle; insanlar durdukları yerde bir rasyonel düşünme sürecine, değerlendirme sürecine giriyorlar ve bu değerlendirme sürecinde buldukları yer dışındaki ülkelere, gelişmiş ülkelerdeki ücret yapıları, iş imkanları, eğitim imkanları, sağlık imkanları ve benzeri göstergeleri değerlendiriyorlar, daha sonra bu ülkelere göç ediyorlar. Mesela; Türkiye'den birisi bakıyor, Almanya'da ücretler çok yüksek, o yüzden Almanya'ya göç ediyor. Bu pozitif bakışta, hep böyle, iyi olan yere gitmek üzerine kurulu. Halbuki bizim gördüğümüz, hem nesnel verilerle gösterdiğimiz, hem de kişisel hikayelerle, yani nitel çalışmalarla da gösterdiğimiz gerçeklik başka. Gerçeklik şu, kimse bulunduğu yerde bir rahatsızlığı, bir çatışması yoksa göç etmiyor. Biz çatışmayı geniş tanımlıyoruz. Bundan kastım şu; bu tabii ki savaş olabilir, işte Suriye'deki gibi bir iç savaş olabilir, ya da daha büyük bir savaş olabilir; İkinci Dünya Savaşı gibi bir savaş olabilir, ya da işte Yemen'deki durum gibi bir şey olabilir; ama bunlar uç örnekler ve şiddetli çatışmanın olduğu durumlar. Biz çatışmayı bir süreğen eksen (continuum) üzerinde tarif ediyoruz. Bu eksen üzerinde, bir uçta şiddetli çatışmalar, savaşlar, silahlı çatışmalar varken, öteki uçtaysa, sıfır noktası diyebileceğimiz yerde işbirliği var; yani sıfır çatışma var. Bu aradaysa binbir türlü çatışmalı durum var. Bunlar şöyle şeyler olabilir; mesela önü açık, umut vadeden genç bir sanatçı olabilirsiniz ve gel gör ki önü açık olmayan, size hiç imkan tanıyamayacak olan bir taşra kasabasında doğmuşsunuzdur. İlhamınızı ve gelişmenizi sağlayacak ortamı burası size sunamamaktadır. Bu durumda ne yaparsınız? İstanbul'a göç edersiniz. İstanbul'da da bu imkanları alamayacağınızı, bulamayacağınızı düşünüyorsanız o zaman da daha uzağa, belki Londra'ya, belki Paris'e, belki New York'a göç edersiniz. Çatışma dediğimiz, bu tarz çıkar uyumsuzluklarımızı da içeriyor. Mesela şu da olabilir, geleneksel bölgelerde, kan davası diye bir şey var. Kan davası böyle bir çatışma durumudur ve insanlar bundan dolayı göç ederler. Bu pek çok Türk filmine de konu olmuştur, hepimizin tanıyabileceği bir örnektir.

Selma Bardakcı: Aslında çatışmayı çok geniş bir aralıkta tanımlıyorsunuz?

İbrahim Sirkeci: Tabii bu tanımlama tamamen benim icadım değil, Ralf Dahrendorf'un 1959'da yaptığı bir tanımlama. O geniş tanımlıyor, ben sadece onun tanımına, çatışma durumları yelpazesini tamamlamak adına 'işbirliğini' ekledim; yani sıfır çatışma durumunu. Yoksa Dahrendorf zaten böyle geniş bir çatışma tanımı kullanıyor. Bunun içine gizli kalmış çıkar çatışması durumları, her şey dahil. Örneğin babanızla anlaşamazsınız, bu bir çatışma durumudur. Annenizin saç rengini sevmezsiniz, bu bir çatışma durumudur. Bunlardan dolayı başka bir şehirdeki başka bir üniversiteye gitmeyi tercih edebilirsiniz. Bu da o çatışmanın yol açtığı göçtür. Yani dünyada bütün göçler bu şekilde bir çatışmayla başlıyor. Her çatışma durumundan göç çıkıyor mu? Hayır, çıkmıyor. O yüzden de zaten dünyada göç edenlerin oranı %3. Çıkmamasının nedeni şu; çatışma ancak, bizim algımızda bir karşılık bulunduğu, buna karşı harekete geçmeye çalışıyoruz veya geçmeyi düşünüyoruz. Yani aynı durumu yaşayan, aynı ortamda yaşayan bir sürü insandan sadece bir kısmı, belki birkaçı bu ortamı bir çatışma olarak algılayabilir ve bundan bir güvensizlik hissedebilir. 'İnsani güvensizlik' ortamı dediğimiz algılanan bu durum. Ancak bu algılamadan sonra, insanlar bu duruma dair bir şey yapmaya çalışıyor. Çatışma ya da insani güvensizlik ortama karşı üç seçeneğimiz vardır: Birincisi diyebilirsiniz ki benim bu durumda bir rahatsızlığım yok, ben bununla yaşarım. Kabullenirsiniz ve yaşarsınız. İkincisi, onu bulduğunuz yerde değiştirmeye çalışırsınız. Yani o çatışmayı gidermeye çalışırsınız. Bu nedir? Babanızla konuşursunuz anlaşırırsınız, ya da komşunuzla konuşursunuz anlaşırırsınız ya da kan davamızla konuşursunuz anlaşırırsınız. Ya da devletle anlaşırırsınız, hani bugün dünyanın pek çok yerinde gördüğümüz etnik çatışmalar bu mezzo düzey dediğimiz durum, gruplarla devletlerarasındaki çatışmalardır. Üçüncü seçeneğiniz de çekip gitme seçeneğidir. Durumu kabullenmiyorsunuz, orada çözemeyeceğinizi düşünüyorsunuz, ancak ve ancak durumdan çıkmayı kendinize stratejik olarak uygun görüyorsunuz. Bu durumda da göç vuku buluyor. Dünyanın her yerinde, her grup ve her durum için istisnalar kaideyi boznmamak kaydıyla göç böyle oluşur. Bunun dışında bir göç yok. Dolayısıyla insanlar, Almanya'da ormanlar çok yeşilmiş, İngiltere'de çimlenmiş çok güzelmiş, ücretler beş kuruş daha fazlaymış diye göç etmiyor. Bütün mesele bulduğunuz yerde sizi neyin rahatsız ettiğidir. İstanbul'da işsizseniz, evsizseniz göç ediyorsunuz. Ya da Nijerya'da aç ve işsizseniz göç ediyorsunuz; İngiltere'deki ve Amerika'daki futbol sahalarının güzelliğini okulların kalitesini düşünmeden önce bu geliyor. Yani bu göç hareketinin arkasında yatan birinci neden bulduğunuz yerdeki rahatsızlığınız, çatışma. Yoksa göç dediğimiz şey hiç olmazdı.

Selma Bardakcı: O zaman göç dediğimiz şey olumlayacağımız bir eylem değil öyle mi? Göçü hüznü bir hikaye olarak tanımlayabilir miyiz?

İbrahim Sirkeci: Hüznü diyemeyiz belki ama macera için göç eden insanlar çok az, sayıca çok az. Kaldı ki, onlar için bile bir çatışma olduğunu söylememiz mümkün. Çünkü macera arıyorsun ama dilediğiniz macera diyelim ki Konya'nın Kulu ilçesinde yok. Başka bir yere gidiyorsun. Belki Kulu'da macerayı da başka

birisi bulur, bir Avustralyalı bulur. O da Konya Kulu'ya gider ama Konya Kulu'da doğmuş birisi macerayı orada bulamadığı için başka bir yerlere gidiyor ama dediğim gibi bunların sayısı çok az. Ben yıllardır göç çalışıyorum. Ne okuduğum çalışmalarda, ne de görüştüğüm göçmenlerde "ben macera için yollara düştüm" diyen biriyle karşılaşmadım. Muhakkak her göçün altında stresli bir hikaye var. İlla ki acıklı olması gerekmiyor ama stresli bir şey var. Eğitimle ilgili stres olabilir, işle ilgili stres olabilir, dille, kültürle, politikayla ilgili stres olabilir, aile ilişkileriyle ilgili stres olabilir ama muhakkak ki bir stres var.

Selma Bardakçı: Biraz bölgemize gelmek istiyorum. Çalışmalarınızı çok disiplinli bir perspektiften ele aldığımız için özellikle Coğrafyacı olmanızdan dolayı da fikirlerinizi alabileceğimiz bir alanda sorumu yöneltmek istiyorum. Ortadoğu bölgesinde Arap Baharı süreci başladıktan sonra bir mülteci meselesi, göçmen krizi yaşanmaya başlandı. Büyük çapta bir demografik değişim de yaşandığını görüyoruz. Suriye'den pek çok insan yerini değiştiriyor, Lübnan'dan, Ürdün'e, Türkiye'ye bu bahsettiğimiz hareketlilik yaşıyor. Bu yoğun göç dalgası ve insanların kitlesel olarak yer değiştirmek zorunda kalması bölgeyi nasıl etkiler?

İbrahim Sirkeci: Evet, herhalde doğrusu çok disiplinli bakış açısı demek. Çünkü çatışma meselesi de, göç meselesi de çok disiplinli. Ona ilişkin çözümler, politika önerileri de aynı şekilde çok disiplinli ve ulus ötesi olmak zorunda.

Selma Bardakçı: Ulus ötesi bir çözüm derken neyi kastediyorsunuz?

İbrahim Sirkeci: Buradan kastettiğim şu; ben bu göç meselesini çatışma kuramı çerçevesinde incelerken ve formüle ederken, işin politika öncelikleri yanını da düşünüyorum. Göçe, göç yönetimine ve göç kontrolüne ilişkin doğru politikaların geliştirilebilmesinin tek koşulu, ulus ötesi bir barış sağlamaktır. Tabi bu ulus ötesi işbirliğini gerektiren bir süreçtir. Kastettiğim şu; siz Sudan'da, Somali'de, Türkiye'de, Suriye'de, Pakistan'da, Çin'de, Rusya'da, Ukrayna'da, Latin Amerika'da, Meksika'da işsizlik sorununu çözemezseniz, buralarda ekonomik barış ihtiyacı var demektir. Siyasal sorunları çözemezseniz, bu siyasi barış, kültürel çatışmaları çözemezseniz, bu kültürel barış gerektirir. Sınıfsal çatışmaları çözemezseniz, bu sosyal barış demektir. Bunları çözemezseniz, göç meselesini de çözemezsiniz.

Sınırları yükselterek, duvar örerek, daha çok polis ve asker koyarak bu göç meselesini çözemediğimiz, kontrol edemediğimiz çok açık. Bunun en güzel örneklerinden biri Amerika Birleşik Devletleri'dir, diğeri de Avrupa Birliği'dir. Avrupa Birliği, milyarlarca Euro masraf yaptı, on binlerce, yüzbinlerce insan kaynağını aktı bu işe. Frontex dediğimiz şey bugün kocaman bir başarısızlıktır. Aynı şekilde Amerika'da da güney sınırı, yani Meksika sınırı muazzam bir başarısızlıktır. Çek Cumhuriyeti'nde geçen ay yaptığımız Türk Göç Konferansı'nda Princeton Üniversitesi'nden Douglas Massey, Meksika göçü çalışan uzman bir akademisyen bunu istatistiklerle bize gösterdi.

Bilmediğimiz bir şey değildi ama tekrar görmüş olduk. Amerika Birleşik Devletleri sınıra yatırım yaptıkça, A.B.D. içindeki göçmen sayısı katlanarak artmış. Bugün Amerika'daki kaçak göçmen sayısı en az 11 milyon. Yani bu o başarısızlığın boyutunu gösteren bir durum. Dolayısıyla bu göç meselesi, uluslararası sınır meselesi değil, ulus ötesi barış meselesidir. Herkesin de böyle görmesi lazım. Ortadoğu'da da farklı bir durum yok; 2000'lerden bu yana birkaç çalışma yaptım. Lübnan'daki, İsrail işgalinden sonraki göçe bakmıştım kısa bir dönem. Sonra Irak'ta Türkmen göçü, 2003-2004 döneminde Irak'ta saha çalışması araştırma yaptık. Türkmen göçünü inceledik ve Türkiye'deki Kürt göçünü inceledik. Bunların hepsi çok bariz açık şiddetli çatışmaların sonucu olan göç hareketleriydi.

Selma Bardakcı: Ve şimdi Suriye meselesi var.

İbrahim Sirkeci: Ama işte İngiltere örneğinden bildiğimiz bir başka örnek de, Somali. Yine Ortadoğu'nun kenarında bir ülke. Keza Yemen'in daha geçmişte de benzer bir göç deneyimi var, İngiltere'ye yönelmiş. Sonra, bildiğimiz, en az 60 yıldır süren bir Filistin çatışması var. Filistinliler'in göçü bilinen bir şey. Ciddi büyük bir diasporadan bahsediyoruz. En son Arap Baharı dediğimiz süreçle beraber menüye Suriye eklendi, Mısır eklendi, Tunus eklendi. Cezayir ve Fas zaten vardı. Ortadoğu maalesef son 60-70 yılın en çatışmalı bölgelerinden birisi ve bu çatışmaların hepsi, orta ve uzun vadede bir göç kültürüne katkıda bulunuyor. Göç kültürüne katkıda bulunuyor derken, tabii ki dönem dönem kitlesel göçler olduğunu biliyoruz. Bugün Suriye'de yaşananlar gibi. Ama bütün ülkelerin, Türkiye dahil hazırlıklı olması gereken mesele, bu göç kültürünün bugünden yarına kurulabildiği, ancak bugünden yarına bozulamadığıdır.

Özetle söylediğimiz şu; önümüzdeki 50 yılda, 100 yılda bu ülkelere şu an göçmen gitmiş, mülteci gitmiş ülkelere göç akımları devam edecek ve bu ülkelere barış olup olmamasına bakmaksızın bu hareketlilik devam edecek. Veleve ki 10 yıl sonra Suriye'de, İsviçre gibi bir demokrasi kuruldu. Çok demokratik ve çok zengin bir ülke oldu. O zaman dahi Suriye'den Türkiye'ye göç devam edecek.

Selma Bardakcı: O zaman bu trendin değişmesi yıllar alacak diyebiliriz...

İbrahim Sirkeci: Bu trendler zor değişen trendler. İnsanlar ilişkiler kuruyorlar, networkler oluşuyor. Bu durum şunun gibi: Türkiye'den Almanya'ya göçe baktığımız zaman 60 yıl geçmiş artık. Yani bu göç bitiyor mu? Hayır, bitmiyor. Aksine iki yönlü bir göç haline dönüşmüş durumda. Türkiye'den Almanya'ya geçmişe göre daha az göçmen gidiyor, bu kesin. Ama Almanya'dan Türkiye'ye ciddi bir göç var şu an. Son 8-9 yılda ortalama olarak istisnasız her yıl, Almanya'dan Türkiye'ye göç edenlerin sayısı, Türkiye'den Almanya'ya göç edenlerden fazla. Almanya açısından Türkiye bir göç ülkesi, göç edilen ülke yani destinasyon olmuş durumda. Bu başka göç koridorlarında da benzer şekilde yaşanıyor. Bugün sadece Meksika'dan Amerika'ya göç yaşanmıyor, Amerika'dan da Meksika'ya ciddi bir göç yaşanıyor ya da sadece Pakistan'dan

İngiltere'ye göç yaşanmıyor. İngiltere'den Pakistan'a da bir göç yaşanıyor. Bu durum göç kültürünün oluştuğunu, yerleştiğini gösteren bir şey. Bu kültür oluştuğundan sonra da göç durmuyor. Şimdi gelen göçmenler geri gitsin, geri göndereceğiz biçimdeki düşünceleri de naif buluyorum. Bunu söyleyenler siyasetçi de olsa, sıradan vatandaş da olsa, belli ki olayı bilmiyorlar. Dünyanın hiçbir yerinde, savaş dolayısıyla ortaya çıkan zorlamalar olmaksızın, bu tarz geri dönme hareketlerinin olduğunu görmedik. Kaldı ki o durumda bile, ciddi bakiye nüfuslar kalıyor geride. Örneğin 1923'te Türkiye, Lozan Antlaşması'yla bir mübadele antlaşması yaptı. 1923'ten 1926'ya kadar iki taraftan toplam yarım milyon kadar insan yer değiştirdi. Bugün hala Trakya'da, Batı Trakya dediğimiz bölgede ciddi bir Türk nüfus var. Türkiye'deki Yunanlı nüfus azalmış olsa da, yine onun da bir bakiyesi var ama yani bu ciddi savaşlı bir trendle, zorlamayla olmuş bir durumdur. Bu tarz zorlamanın olmadığı bir geri dönüş örneği yok. İnsanlar göç ediyorlar ve göç etmeye devam ediyorlar. Geldikleri köken ülkelerdeki çatışmalar ortadan kalkarsa, bu sefer göç uzun vadede iki yönlü bir durum haline geliyor.

Türkiye'de de 1970'lerin ikinci yarısından sonra ve 1980'lerle birlikte, Türkiye'den yurtdışına göçün önemli bir kısmı Kürt göçüydü diyebiliriz. Bunun etkilerini en son cumhurbaşkanlığı ve genel seçimlerde de gördük. Yurtdışı sandıklarında HDP ikinci parti çıktı. Birçok ülkede birinci parti çıktı, ezici çoğunlukla birinci parti çıktı. 1990'larda yaptığımız bir araştırmada genel nüfusa göre Kürt nüfusun göçe %50 dolayında daha fazla katıldığını gördük. Seçim sonuçları tam da bu fazla temsiliyet durumunu yansıtıyor. Şimdi tabii başka bir safhaya geçtik. Özellikle Gezi olaylarından sonra ya da AKP'nin üçüncü dönemiyle birlikte, Türkiye'nin batısında da laik diyebileceğimiz çevreler arasında ciddi bir rahatsızlık oluşmaya başladı. Pek çok insandan duyuyoruz, görüyoruz. Anekdotik düzeyde kanıtları da var. Bu insanların bir kısmı Türkiye'den göç etmeye çalışıyorlar ve ediyorlar. Özellikle profesyonel meslek sahibi kişiler arasında önemli bir beyin göçünün de bu anlamda gerçekleşebileceğini düşünüyorum. Ortada illa bir savaş olması gerekmiyor, rahatsızlık hissedildiği noktada, bir insani güvensizlik hissine, algısına dönüştüğü noktada göçü tetikleyen bir durum haline geliyor. Burada da aynı şeyi görüyoruz. Yani Ortadoğu'daki diğer ülkelerde de bundan farklı bir durum yok, sadece fark, onlarda çok yoğun silahlı çatışmalar yaşanıyor. Türkiye'de durum daha düşük yoğunluklu ama derin bir çatışma durumu.

Selma Bardakçı: Özellikle Arap Baharı süreci ile beraber ülkemizde yaşanan duruma gelirse, Irak ve Suriye'den gelen göçlerle son 1-2 senedir mülteci ve göçmen meselelerinin farklı boyutları üzerine düşünölmeye başlandığı görölmüyor. Bu göç deneyiminden yola çıkarak, Türkiye'nin artık bir göç ülkesi haline geldiğini söyleyebilir miyiz? Eğer geldiyse bunun zorunlulukları nelerdir? Türkiye'de aktörlerin bu değişimi nasıl okumalar gerekir, böyle bir değişim var mı?

İbrahim Sirkeci: Bu soruya kısa cevabımız, evet. Bugün hemen hemen herkesin rahatlıkla Türkiye'yi bir göç ülkesi olarak nitelemesi mümkün. Bunun

bir sayısal ya da oransal karşılığı yok ama belli bir düzeyde göç ve göçmen varlığını bekliyoruz. Belli düzey 3 milyon mu, 5 milyon mu? Özellikle 2011'den bu yana gelen 2 milyon ve üzeri Suriye ve Iraklı diyelim çünkü Iraklılar da var gelenlerin içinde. Bunlar resmi rakamlar. Resmi olmayan rakamların bunun üzerinde olduğunu sadece ben değil, herkes söylüyor. Biz zaten kabaca şunu tahmin ediyoruz; normal düzenli göçler içerisinde bile, %20 dolayında bir kayıt dışı göçmen nüfus olabilir. Yani, sırf bunu bile düşünseniz, o 2 milyon 2,5 milyona gidiyor otomatik olarak ama daha da önemlisi, komşu iki ülkenizde savaş var; Irak ve Suriye'de. Ve sizin bunlarla kabaca 1000 km.'lik bir sınırınız var. Bu sınırı ne kadar kontrol ederseniz edin, milyonlarca insan evini barkını terk edip kaçırken, herkesin kaydını tutmanız mümkün değil. Daha da önemlisi Türkiye'de zaten %3 dolayında Arapça konuşan bir nüfus vardı. Bu Cumhuriyet tarihi boyunca vardı, yeni bir şey de değil. Bu nüfusun özellikle güney sınırında olduğunu da biliyoruz. İşte Mersin, Adana'dan Mardin'e kadar giden hatta ciddi bir Arap nüfus söz konusuydu. Dolayısıyla bu Suriye'deki çatışmayla birlikte, öncelikle Türkiye'den, sınırın öteki yanından akrabaları, dostları olanlar göç ettiler ve imkanları olanlar tabii ki. Bu göç meselesinde önemli bir şey de bu; göç etme imkanınızın olması lazım. Bu imkan bilgi olur; göç etme bilgisi, bu imkan beşeri sermaye olur; tanıdıklar, dostlar, akrabalar, bildikler ve de maddi; yani finansal sermaye. Bu üçü varsa göç edebiliyorsunuz, yoksa göç edemiyorsunuz. Bu üçü açısından en zengin olanlar, bu tarz büyük çatışmalarda en önce göç edenlerdir. Yani Türkiye'de, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Mübadele antlaşmasından önce, çok ciddi sayıda bir göç yaşadı; özellikle Trakya'dan ve Rumeli'den göçmenler geldi. Bunlar imkanları daha iyi olanlardı. Daha yoksul olanlar, antlaşmaya ve Hilali Ahmer'in düzenli taşınmaları başlayana kadar beklediler. Antlaşmadan sonra da vapurlarla, daha yoksul bir şekilde göç ettiler. Ama Suriye'de de durum, bundan farklı değil. Şimdi bu, dolayısıyla 2 milyonluk sayı bir eksik sayıdır diye tahmin ediyorum. Bunun daha üzerinde bir sayının, nüfusun var olduğunu bekliyorum. En azından dediğim gibi bu önceden gelmiş olanların, Türkiye'de görece daha rahat koşullarda yerleşmiş ve nüfus içinde kaybolmuş olduğunu düşünüyorum. Ama tekrardan vurgulamak gerekirse evet Türkiye artık bir göç ülkesidir.

Selma Bardakçı: Peki Türkiye'nin uyguladığı "açık kapı politikasını" doğru buluyor musunuz?

İbrahim Sirkeci: Evet, doğru buluyorum çünkü kapalı kapı politikası, hep kaybeden bir politikadır. Dünyanın her yerinde biz kapıları kontrol etmeye, kapatmaya çalıştıkça kaçak göçmen yaratıyoruz. Burada mesele şu; kapıları kapattığımız zaman, insanları suça itiyorsunuz, kaçakçılığa itiyorsunuz, insan kaçakçılığına itiyorsunuz ve insanların hayatlarını riske ediyorsunuz. Örneğin bugün vizesini, pasaportunu alıp gelip girebilecek insan, siz kapıları kapattığımız zaman, kaçakçılara 3000 avro, 5000 avro gibi paralar verip, ondan sonra Akdeniz'de derme çatma botlarda, gemilerde ölüyor. Bunun çok ciddi insani maliyeti var. Onun da ötesinde, sınırları kontrol etmenin maliyeti, dünyanın dört

bir yanındaki yoksul insanlara yardım etmenin maliyetinden daha yüksek. Mesela, İngiltere'de bir insanın sınır dışı edilmesi, yaklaşık 3 ila 25.000 Sterline mal oluyor. Bu meblağ büyük ihtimal Etiyopya'daki bir köye bir yıl falan gıda sağlar. Burada yine *ulus ötesi barış projesine* vurgu yapmakta fayda var. Çünkü başka türlü bu işi çözemezsiniz. Bu çatışmaları yerinde çözmek zorundasınız. Aksi takdirde göç ve kaçak göç her zaman kapınızda olacaktır.

Selma Bardakçı: O zaman siyasi çözümün çok önemli olduğunu söylüyorsunuz.

İbrahim Sirkeci: Çözüm hem siyasi, hem ekonomik, hem de kültürel. Çünkü dünyanın dört bir yanında farklı farklı çatışmalar var; kimisi ekonomik, kimisi daha kültürel ama küresel bir dizi çatışmadan bahsediyoruz. Önemli olan bu ulusötesi barış ve bunun da muazzam bir işbirliğiyle yapılması lazım. Birleşmiş Milletler olabilir, Mülteciler Yüksek Komiserliği olabilir, Dünya Göç Örgütü olabilir ya da yeni bir örgüt olabilir ama bu işi böyle bir ulus ötesi işbirliğiyle çözmeye çalışmaktan başka bir yol yok.

Bu süreçte dikkat edilmesi gereken bazı hassasiyetler var. Hassasiyetler şu; göçmen aldığımızı kabul ederseniz, sadece Suriyeliler yok Türkiye'de. Zaten bizim tahminimize göre 1,5 milyon kadar bir yabancı nüfus vardı. Bizim tam sayım olan en son sayımda dahi, 2000 yılında 1,2 milyon göçmen vardı Türkiye'de. Bunun büyük bir kesimi Türk kökenlilerin 2. kuşak, 3. kuşak çocukları Avrupa'dan dönmüş olan, Türkiye'ye gelmiş olan kuşaklar. Bunu da biliyoruz. Dolayısıyla göçmen nüfus en azından 1-1,5 milyonun üzerindedir diye tahmin ediyorum. Bunun da yanında, bizim sınır istatistiklerimiz ya da güvenlik istatistiklerimizden de gördüğümüz bir şey daha var. Türkiye geçtiğimiz 15-20 yıl zarfında, 1 milyonun üzerinde kaçak göçmen yakalanmış sınırlarında ve sınırları içerisinde. Bu her zaman temkinli olarak okunması gereken bir rakamdır. Çünkü bu sadece yakaladığımız sayılar. Yakalamadığımızı bilmiyorsunuz, dolayısıyla sayı daha da yüksektir. Bütün bunları üst üste eklediğinizde, sizin 2 milyon Suriyelinizin yanına 1,5 milyon Türk kökenli göçmen, 1 milyon kadar kaçak göçmen ve fazlası eklendiğinde zaten 4,5-5 milyonluk bir sayıya ulaşıyorsunuz. Zaten, ekonomik olarak ve nüfus olarak Türkiye büyüklüğünde bir ülkede de biz, kabaca 4-5 milyon civarında bir göçmen olmasını bekleriz.

Bundan sonra yapılması gereken şey ise şudur; göçmen olduğunu bildiğiniz durumla, olmadığını düşündüğünüz arasındaki fark da budur: Politika öncelikleriniz değişir. Birinci politika önceliğiniz uyum meselesi olmak zorundadır. Bu meseleyi geçtiğimiz aylarda yayınlanan Göç ve Uyum kitabımızda etraflıca tartıştık. Uyumu tek yönlü bir şey olarak düşünmemek lazım. Dünyanın her yerinde uyum, iki yönlü bir trafik getirir; yani iki taraflı olur. Göçmenler de, göç edilen ülkedeki insanlar da birbirine uyarlar biraz. Burada "göçmenler gelecek, bizim dilimizi öğrenecek ve Türk olacaklar, hepsi bizim gibi olacak" diye bir beklentiye girmenin bir anlamı yok. Bu çok karlı ve mantıklı bir şey de değil zaten.

Selma Bardakçı: Bu asimilasyon gibi sanki biraz değil mi?

İbrahim Sirkeci: Yani asimilasyon diyebilirsiniz ama asimilasyon politikaları da yıllarca eleştirilmiş bir şey zaten, ama asıl önemlisi şu; bu göçmen grupların her birini bir zenginlik olarak görmekte fayda var. Ülkenizde eskiden olmayan diyelim ki Arapça konuşan 2 milyon insan var.

Selma Bardakçı: Evet, artıları neler olabilir?

İbrahim Sirkeci: Arapça konuşmak bir artı değerdir. Bir başka dili konuşan insan kaynağınız var demektir. Arap ülkelerine ticaret yapıyorsunuz, Türkiye ticaret yapıyor. Bu sektörde çalışacak, size katkı sunabilecek 2 milyon Arapça konuşan insan var şu an. Bu pozitif bir durumdur. İnsanların genel olarak iyi olduğunu var sayarız ve öyledir. İnsanlar genel olarak çalışırlar, üretirler. Bunu siz yasalarınızla kaçak olana doğru itebilirsiniz ya da ana akım olana doğru çekebilirsiniz. Önemli olan, kaçak olandan uzaklaştırmaktır diye düşünüyorum. Dolayısıyla Suriyeliler de, başkaları da Türkiye'ye ekonomik olarak, kültürel olarak Bir şeyler katarlar. İngiltere'de benim en sevdiğim örneklerden bir tanesi şudur, uyumla ilgili olarak; İngilizler, buraya gelen Türklerin İngiliz olmasını mı bekliyor, ya da başkalarının? Bekleyen muhakkak vardır. İngilizce öğreniyorsun çünkü dünyanın her yerinde azınlık olan çoğunluğun dilini şu veya bu şekilde öğreniyor. Suriyelilerin de zaten bir kısmı Türkçe konuşur. Kalanlar da Türkçe öğrenecektir mutlaka, hatta Kürtçe de öğrenecektir. Dolayısıyla orada bir değişim olacak, onda bir sorun yok ama Türkler de biraz Arapça öğrenecekler bu süreçte. "Teşekkür ederim" yerine "Şükran" demek de kimseyi o kadar bozmaz yani. Biz şakayla karışık bunları zaten yapıyorduk Türkiye'de. Şimdi cidden Arapça öğrenilecek. İngiltere için vereceğim örnek de şu; 15-20 yıl önce Londra dışında, Türk kebabçısı, döner kebabçısı bulmanız çok zordu. Mumla arasanız zor bulurdunuz. Şimdi bütün kasabalarda, bütün şehirlerde nerdeyse bütün köylerde, "take away shop" dediğimiz bu hızlı gıda dükkanlarının çoğunluğu döner kebabçısıdır ve sıradan İngilizlere gidip sorun, anket yapın. "Akşam pub'a gittiğinde, gece kulübüne gittiğinde, sabaha karşı 3'te çıktığında ne yiyorsun?" diye sorduğunuzda, hiç değilse, çoğunluğu "döner kebab" diyecektir. Uyum dediğiniz şey, böyle bir şeydir. "İngiltere'nin bir numaralı ulusal yemeği nedir?" diye sorduğunuzda, üç aşağı beş yukarı herkesten şunu duyarsınız; "chicken tikka masala?". Bu bir Hint yemeğidir, bir tür soslu tavuk yemeğidir.

Buradaki 1 buçuk milyon Hintlinin varlığı, 100 yıl içerisinde İngiltere'deki en çok tüketilen milli yemeğin, bir Hintli yemeği olması sonucunu getirmiştir. Almanya'dan da benzeri hikayeleri biliyoruz. Hep söylenir, aslı var mıdır yok mudur bilmiyorum ama işte döner kebabın Mc Donald's'dan daha çok sattığı söylenegeler. Almanya'da da nereye giderseniz gidin, döner kebabçı görürsünüz. Dolayısıyla, Politika olarak bu uyum meselesine yönelmemiz lazım. Uyum meselesiyle gelen bir önemli siyasi mesele de nefret suçlarıdır. Bunların affedilmemesi uzun vadede ülkenin huzurunu garantiler.

Selma Bardakçı: Bu mesele de son zamanlarda toplum ile Suriyeliler arasında

yaşanan bazı gerilimler dahilinde gündeme gelmeye başladı.

İbrahim Sirkeci: Evet, dünyanın her yerinde gördüğümüz bir şey var. Bildiğimiz şeyi göz ardı etmek, Türkiye'ye fayda sağlamaz. Türkiye'nin elinde böyle bir avantaj var şu an. Yasalarını, uygulamalarını ona göre düzenleyip, göçmenlere karşı nefret suçu işlenmesinin önüne geçebilir. Gönül ister ki herkese karşı nefret suçunun önüne geçsinler ama dünyanın her yerinde, işler biraz sarpa sardığı zaman, bu göçmen azınlıklar hep hedef tahtası haline geliyor, günah keçisi haline geliyor ve suçlanıyorlar. Haksız yere suçlanıyorlar. İngiltere'deki ya da Almanya'daki ya da Yunanistan'daki krizin nedeni Türkler ve Müslümanlar değil. Ama medyanın ve siyasetin dolduruşuyla insanların önemli bir kısmı, bunun böyle olduğuna inanıyor. Türkiye'de de şu an biliyoruz, haberlerden, gazetelerden görüyoruz, tek tük vakalar yansıyor basına da. Suriyelilere karşı benzer bir sevimsiz tablo söz konusu. Bunun önüne geçilmesi lazım.

Selma Bardakcı: Özellikle bu ucuz işçi gücü gibi meselenin ekonomik boyutu sebebiyle de bir gerilimden bahsedebilir miyiz?

İbrahim Sirkeci: Tabi, ekonomik meseleler genelde insanların hayatının her alanını etkilediği için, zurnanın zırt dediği yer genelde ekonomi oluyor. Bu durum iş piyasasında, iş gücü piyasasında bir sıkıntı yaratıyorsa, düşmanlık oradan başlar. Türkiye bununla ilgili ne yapabilir? Türkiye'nin bir dezavantajı şu; hala çok yoğun bir kayıt dışı ekonomi söz konusu. Dolayısıyla enformel ekonomide çalışan insan sayısı çok fazla, bu çatışmaların da en çok görüleceği yer orası. Türkiye göçmenlere karşı bu tarz suçların yaşanmamasını istiyorsa, enformel sektöre ilişkin bir şey yapması lazım. Çok ciddi bir şey yapması lazım çünkü kendi işçinizi, Türk olan işçiyi korumanın yolu da buradan geçer. Yani milliyetine kökenine bakmaksızın bütün işçileri korumaktan geçer.

Selma Bardakcı: Kurumsal yapılanmaya baktığımızda bu göçmen meselesinin daha sağlıklı bir şekilde ele alınması için sizce göçmenlerden sorumlu bir bakanlığa ihtiyaç var mıdır? Çünkü siz Avrupa örneklerini de çok iyi biliyorsunuz bu anlamda bizde böyle bir ihtiyaç söz konusu mudur? Entegrasyon politikasıyla ilgili Türkiye'nin çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

İbrahim Sirkeci: Türkiye'de biliyorsunuz, birkaç yıldır "Göç İdaresi Genel Müdürlüğü" diye İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir kurum oluşturuldu. 2005'te İstanbul'da Zeytinburnu Belediyesi öncülüğünde bir göç sempozyumu olmuştu. Orada da aynı şeyi söylemiştim; Türkiye'nin bağımsız bir bakanlığa ihtiyacı var, göç meselesiyle ilgili. Politika önceliklerinin merkezi bir yerden, bağımsız bir şekilde belirlenmesi çok önemlidir. Gelişmiş dünyanın bir sürü ülkesinde, bu tarz bakanlıklar mevcut; işte Danimarka'da, İskandinav ülkelerinin hepsinde, Almanya'da... İngiltere'de İçişleri Bakanlığı'nın içinde yer alıyor. Bunun tek bir formülü yok ama bağımsız bakanlığın avantajı, bu şekilde meseleyi sadece bir güvenlik meselesi olmaktan çıkarıyor olmanız.

Çünkü bu insanlar bir güvenlik meselesi değil. Göçmenlerin bir kısmı resmen

sizin vatandaşınız, bir kısmı gelecekteki potansiyel vatandaşlarımız, bir kısmı da başka ülkelerin vatandaşları. Göçmen nüfus, güvenlik söyleminin dışında tutulması gereken bir nüfustur. Sonuçta terörizm vs. gibi sorunlarımız olabilir ama şimdi Türkiye'de 3,5 milyon göçmen varsa, bunun 3'ü 5'i teröristtir diye tüm nüfusu hedef alamazsınız. İngiltere için de böyle, Amerika için de böyle. Amerika'da 40 milyon terörist olduğunu kimse iddia edemez. Dolayısıyla 40 milyonun içinde 40 kişiyle uğraşmak için, güvenlik odaklı bir yapılanma kurmanın kimseye bir faydası yok. Sorunu böyle çözemeyiz.

Türkiye'de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Atilla Toros öncülüğünde kuruldu, öyle de devam ediyor. Atilla Toros önerilere ve dışardan katkılara açık bir süreç yönetti ve bu süre zarfında, hem akademisyenlere, hem STK lara, hem de yurtdışından başka kurumlarla açık görüşmeler yaptı ve fikir alışverişlerinde bulunuldu. Türkiye'de bir kurumlaşma, kanun oluşturma süreci ciddi sayıda göçmen yok iken, yani biz Türkiye'de sadece 250.000 kadar göçmen var diye düşünürken gelişmiş ve yürümüş bir süreç. Dolayısıyla şimdi 2 milyon, 3 milyon göçmen varken ne yapılır, ne düşünülür, nereye gidilir, ondan emin değilim. O zamanki şeffaflık bugün olmayabilir.

Türkiye'de göçle ilgilenen bir kurum oluşturulma süreci de 2011'de ya da 2005'te başlamış bir süreç değil. Bunu da unutmamak lazım. Türkiye en nihayetinde bir göç ülkesidir. Osmanlı dağılırken, Osmanlı topraklarından buraya milyonlarca insan göç etti ve İmar ve İskan Bakanlığı dediğimiz bakanlık, bu görevle kurulmuş bir bakanlıktı. 368 Sayılı Mübadele İmar ve İskan Kanunu ve Mübadele İmar ve İskan Bakanlığı vardır, 26 Ekim 1924 tarihli. Bu Türkiye'nin ilk göç kanunu ve göç bakanlığıdır. Dolayısıyla işin tarihi çok daha eskiye gider ama bugünkü haliyle kurumlaşma, son 5 yılın ürünü diyebiliriz. Ancak bunun bakanlık düzeyinde değerlendirilmesinin vakti yeniden gelmiştir. Çünkü büyük bir nüfus hareketidir ve herkesi etkileyecektir. Daha da önemlisi bugün görülen göçler sadece başlangıç.

Selma Bardakcı: Avrupa Birliği ve yasaları ile bir uyum sürecindeyiz. Şimdi pek çok da göçmen buraya geliyor ve kaçakçılık özellikle İtalya'ya, Yunanistan'a Türkiye üzerinden geçişler oluyor. Bu Avrupa'nın sınır güvenliği ve Türkiye ile ilişkiler konusunda bir soruna neden olur mu? Avrupa'da da göçmen karşıtı hareketlerin yükseldiğini görüyoruz. Bu anlamda Türkiye ile ilgili Avrupa Birliği tarafından bir hassasiyet bir endişe durumu önümüzdeki yıllarda oluşur mu?

İbrahim Sirkeci: Aslında Avrupa Birliği o sorunu bu "geri kabul" antlaşmasıyla zaten aştı. Türkiye'ye kaçak giren insanların bir kısmı, Türkiye'den de kaçak çıkıp Avrupa Birliği'ne geliyordu. Eskiden bu sayı daha çoktu diye düşünüyorum, şimdi bu sayı azaldı. İstatistikler de o yönde bir eğilim gösteriyor. Ama şimdi Suriye meselesinden sonra bunun epey artmış olduğunu tahmin ediyorum açıkçası. Türkiye bu anlamda Avrupa Birliği'nin göç ve özellikle kaçak göç anlamında en önemli meselelerinden biri olmaya da devam edecek. Çünkü Türkiye Avrupa Birliği üyesi olsa da olmasa da, Avrupa

Birliği'nin dış sınırlarından birisini oluşturuyor ve maalesef bu dış sınır dünyanın belki de en problemlili coğrafyasına açılan bir sınır. Irak'ta savaş var, Suriye'de savaş var, İran kapalı kutu. Afganistan hemen burnunun dibinde ve Afrika'nın kara üzerinden geçiş yolu, yine Türkiye'den geçiyor. Dolayısıyla Avrupa'nın bu kaygıları devam edecek ama şunu unutmamak lazım; Avrupa Birliği, kendisi de çok göç ve kaçak göçmen alan bir yer. AB'de kabaca 40 milyon göçmen var. Avrupa Birliği dışında doğmuş, Avrupa Birliği ülkelerine gelmiş, yerleşmiş bir nüfus var ve elimizdeki son 8-10 yılın verilerine baktığımızda, 3 milyonun üzerinde, Avrupa Birliği içerisinde, sınırlarda ve sınır içerisinde izinsiz göçmen ya da kaçak göçmen var. Durum orda da parlak değil yani. Tek sınır Türkiye'de değil; Ukrayna'dan, Beyaz Rusya'dan, Rusya'dan gelen var.

Selma Bardakçı: Avrupa'nın göç yönetimi konusunda da sıkıntılar var o zaman?

İbrahim Sirkeci: Tabii, göç yönetimi diyoruz artık daha çok, göç kontrolünden ziyade. Göç yönetiminin bir meselesi, kaçak göç meselesi. O da ister istemez bir güvenlik meselesi olarak formüle ediliyor ama başta dediğim gibi, bunların hepsi ulus ötesi bir barış projesiyle çözülebilir. Demografik eğilimler bu sorunun artarak devam edeceğini gösteriyor. Geçtiğimiz günlerde dünya nüfus raporu yayımlandı. 7.3 milyar olan Dünya nüfusunun 2050'de 9.7, 2100'de 11.2 milyara kadar çıkabileceği tahmin ediliyor. Diğer kıtalar görece sabit kalırken Afrika nüfusu 4 katına çıkacak. Nijerya nüfusunun 2050 itibarıyla 300 milyonu aşarak Amerika Birleşik Devletleri'ni geçeceğini tahmin ediyoruz. Afrika'da muazzam bir nüfus patlaması yaşanıyor. Afrika ülkelerinin çoğunda, doğurganlık oranı çok yüksek ve görece, savaşlar geçmişe göre daha azalmış durumda ve nüfus hızla artıyor. Yani ekonomik olarak da bu ülkelerin zayıf olduğunu biliyoruz, siyasi olarak da zayıf devletler tarafından yönetildiklerini biliyoruz. Dolayısıyla Avrupa Birliği'nin de Türkiye'nin de acil bir şekilde, Afrikalı göçü konusunda hazırlık yapması lazım. Ya bu göçmenlere ağırlayacak bir sistem kurmaları lazım ya da Afrika'da hem ekonomik, hem siyasi barış projeleri geliştirmek, hem de demografik planlama projelerine kalkışmak zorundalar çünkü bundan 10-15 yıl önce nüfusun 10 milyar olma riskini konuşuyorduk. Bugün 11-12 milyar bandına çıkmış durumdayız. Bu da daha ciddi bir göç sorununun kapıda olduğunu gösteriyor.

Selma Bardakçı: Çok teşekkür ederiz. Son olarak sizlerin eklemek ve vurgulamak istediği noktalar varsa almak isteriz.

İbrahim Sirkeci: Suriye'de savaş sürdüğü sürece, dışarıya doğru hızlı bir nüfus akışı devam edecek, bu kesin. Savaş bittiğinde dahi devam edecek, benim iddiam bu. Başka ülkelerde, başka örneklerde de gördüğümüz bir şey. O yüzden bu Suriye meselesi göç açısından açılmış ve çok uzun süre kapanmayacak bir mesele. Politika öncelikleri açısından uyum ve nefret suçları, Türkiye'nin acilen el atması gereken konular. Çünkü 3 milyon ve üzeri böyle bir nüfus ve yakın gelecekte Afrika'dan gelecek olan, daha kalabalık göçmen nüfus akımları

**Sirkeci, İ. ve Bardakcı, S. (2016). Suriye'den Gelenler Misafir Değil
Bir Göç Kültürünün Öncüleri. *Humanitas*, 4(7), 531-544**

karşısında Türkiye'de çok ciddi sosyal problemlere yol açabilir. Yani felaket tellallığı yapmak için söylemiyorum ama çok geç olmadan bazı şeyleri düşünmek ve hazırlanmak zorundasınız.

Yayın İlkeleri

Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi **Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi** Toplum ve İnsan Bilimleri alanlarında elde edilmiş bilimsel birikimleri ortaya koymak, güncel ve tarihsel sorunları bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmek ereğiyle *Bahar ve Güz* sayısı olmak üzere yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi, MLA, EBSCO, CEOOL, ASOS, ARASTIRMAX, TEİ indeksleri tarafından dizinlenmektedir. Bunun yanında dergimiz, ULAKBİM TR Dizinde dizinlenmek üzere Aralık 2015 tarihinden beri izlenmektedir.

Humanitas'a gönderilen yazılar, daha önce başka bir dergide yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş, araştırmaya dayalı, etik kurallara uygun olarak yazılmış özgün makaleler olmalıdır. Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce başka bir dergide veya bildiri kitapçığında yayımlanmamışsa etkinlik bilgilerinin dipnotta belirtilmesi koşuluyla yayımlanmak üzere değerlendirmeye alınabilir. Bildiri kitapçığında ya da başka bir yerde yayımlanan yazılar ne sebeple olursa olsun yayımlanmaz. Dergi yönetimi gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak zorunda değildir. Durumun etik sorumluluğu yazara aittir. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilecek makalelerin biçimsel nitelikleri Fakülte Yönetim Kurulu tarafından onaylanan yazım kurallarına göre düzenlenmelidir. Yayımlanmak üzere gönderilen yazıların biçim ve içerik yönünden ön incelemesi yayım kurulu tarafından yapılır. Uygun görülen çalışmalar, bilimsel yönden değerlendirilmek üzere, yayım kurulu tarafından belirlenen çift-kör, bağımsız ve önyargısız hakemlik ilkelerine göre en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Hakemlerin adları gizli tutulur ve tüm raporlar beş yıl süreyle saklanır. Son karar dergi yayım kuruludur. Yayım kurulu hakemler tarafından yayım koşullarına uygun bulunmayan yazıları yayımlamamak, düzeltmek üzere yazara geri göndermek, biçimce düzenlemek ve düzeltmek ya da kısaltmak yetkisindedir. Gönderilecek yazıların son okumasının titiz bir biçimde yapılması, virgüleme, alıntı ve kaynakların doğru biçimde kullanılması yayım aşamasında olumsuzluklarla karşılaşmamak için çok önemlidir. Dergi basıldıktan sonra ilgili sayıda yazısı bulunan yazarlara kısa süre içinde birer adet dergi iletilir. Dergimizde yayımlanan yazıların her türlü bilimsel, yazım ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanmış

yazıların tüm yayım hakları saklı olup, dergimizin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

Yayın dili: Derginin yazım dili **Türkçedir**. Bununla birlikte **Almanca**, **Fransızca** ve **İngilizce** yazılar da yayımlanabilir.

Yazım kuralları: Dergimize gönderilecek yazıların aşağıdaki biçimsel özellikleri taşıması yayım birliği açısından zorunludur.

Başlık: İçerikle uyumlu, **10-12** sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle, **11** punto yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır.

Yazar adı ve adresi: Yazar(lar)ın adı (**küçük**) ve soyadı (**büyük**), başlığın altında **ortalı** olarak **11** puntoyla yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum, haberleşme ve e-posta adresleri ise normal karakterde harflerle dipnot olarak belirtilmelidir.

Öz ve anahtar sözcükler: Makaleler, **200-220** sözcük arasında **öz** içermelidir. Bu özler, makalenin birinci sayfasında, başlıktan hemen sonra peş peşe verilmelidir. **İngilizce** ve **Türkçe** makalelerin özleri, makalenin dilinde olan öz ilk sırada olacak biçimde birinci sayfada verilmelidir. **Fransızca** ve **Almanca** yazılan makaleler için **üç** dilde öz yazılmalıdır. Bu durumda, makalenin dilinde olan öz ilk sırada, **Türkçe** öz onun hemen arkasında olacak biçimde birinci sayfada; **İngilizce** özeti ise, makalenin kaynakçasından hemen sonra yer almalıdır. Öz **10 punto**, tek satır, sağdan ve soldan **1 cm** içeride yer almalıdır. Öz bölümü, yazar adının hemen altından **12 nk** boşluk bırakılarak başlamalıdır. Özlerin altında **3-10** sözcük arasında büyük harfle başlayan anahtar sözcükler bulunmalıdır. Öz başlığı **10 punto koyu** yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır.

Ana metin: Yazı Microsoft **Word** yazılım programı ile boyutları **17,5 / 25 cm** olan sayfa üzerinde **Times New Roman 11 punto** ile **1 cm** satır aralıklı ve **üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm** kenar boşlukları ve **20 sayfa**yı geçmeyecek biçimde tek sütun halinde hazırlanarak teslim edilmelidir. Paragraflar **0 cm** girinti ile başlamalıdır. **Ana metin, öz bölümünün** hemen altından **6 nk** boşluk bırakılarak başlamalıdır.

Bölüm başlıkları: Yazıda yer alan konu başlıkları Giriş'ten itibaren numaralandırılarak **koyu** ve **sol marjdan** başlamak üzere yazılmalıdır.

Şekil ve Tablolar: Şekil adı, şeklin altında, tablo başlığı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil ve tablo numaraları 1, 2, 3, ... gibi verilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Kaynaklara göndermeler metin içi kaynak gösterme ya da numaralı yazar-tarih sistemi **APA biçimi** olarak adlandırılan yöntem göz önüne alınarak yapılmalıdır. **APA** internet sitelerinden derlenen temel bilgiler aşağıdaki gibidir. Ayrıntılı bilgi almak için: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx> sitesine başvurulabilir. Bu sistemde, metin içinde sözü edilen kaynaklara başvuruda bulunulurken yazarların soyadları ve yayım tarihi yine metin içerisinde, ilgili yerde belirtilir. Dolayısıyla, kaynak gösterimi için dipnot kullanılmasına ya da

a.g.e. gibi ifadelerle gerek yoktur. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez; sayfa numarası ya da numaraları, yalnızca doğrudan alıntılarda tam olarak verilir. 3 satırı geçen alıntılara, ana metne göre sadece soldan 1 cm girinti verilmelidir. Dipnotlar, ancak çok gerekli olduğunda, metin içerisinde belirtilen görüşe açıklama getirmek amacıyla ve az sayıda kullanılmalıdır.

Ana Başlık Boyutu	11 pt, ortalanmış, kalın
Kağıt Boyutu	17,5 x 25 cm
Ana Metin Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
İlk satır girinti	0 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Normal Metin Boyutu	11 pt
Paragraf Aralığı	3 nk
Satır Aralığı	1 cm
Dipnot Metni Boyutu	9 pt
Alıntı Metni Boyutu	10 pt
Alıntı Kenar Boşlukları	Soldan 1 cm
Öz Yazı Tipi	Times New Roman
Öz Yazı Tipi Stili	Normal
Öz Kenar Boşlukları	Sağdan- Soldan 1 cm
Öz Metin Boyutu	10 pt
Öz Başlığı	10 pt, ortalanmış, Kalın

Tek yazarlı çalışmalar: Metinde parantez içine yazarın soyadı yazılır ve virgülle ayrılarak o çalışmanın yayın tarihi belirtilir. Eğer yazarın soyadı cümle içerisinde zaten kullanılmışsa, parantezde soyadı kullanmaya gerek yoktur.

Örnek:.. (Yılmaz, 1996, s. 268). ya da, Yılmaz'a (1996) göre,...

İki ve daha fazla yazarlı çalışmalar: Örnek: Bond ve Smith'e (1995) göre, ... ya da ... (Bond ve Smith, 1995).

Yazar sayısı 3 ve daha fazla çalışmalar: *Örnek:* McCrae ve arkadaşları (2000) ... ya da ... (McCrae ve ark., 2000).

Aynı yazarın (ya da yazarların) birden fazla çalışması: Örnek: Yıldırım (1982b)... ya da ... (Yıldırım, 1982b).

Kaynaklar: Yararlanılan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra ayrı bir sayfada "Kaynakça" başlığı altında verilmelidir. Metinde geçen tüm kaynaklar Kaynaklar listesi içinde yer almalıdır. Kaynaklar bölümünde kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik sıra ile verilmelidir.

Kitap

Tek Yazarlı: Gündoğdu, C. (2007). *Hacı Bektâş-ı Velî, Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*. Ankara: Aktif Yayınları.

Çok Yazarlı: İşcan Ö. F. ve Naktiyok, A. (2005). *Dijital Çağ Örgütleri*. İstanbul: Beta Yayınları.

Editörlü Kitap İçinde Bölüm ya da Makale: Türer, O. (2005). Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler. Ahmet Yaşar Ocak (Ed.). *Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı* (ss. 207-246). Ankara: T.T.K. Yayınları.

Tez: Ayık, H. (2000). *Farabi'de Dil-Mantık İlişkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çeviri kitaplar: Hellman, H. (2001). *Büyük Çekişmeler: Bilim Tarihinden Seçilmiş On Tartışma*. (Çev. Füsün Baytok). Ankara: Tübitak. (1972).

Kurum Yayınları: TÜBİTAK. (2002). *21. Yüzyılda Bilimsel Yayıncılık: Hedefler ve Yaklaşımlar*. Ankara: TÜBİTAK.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

El kitapları: Özgüven, İ.E. (1992). *HKE Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı*. (2. Revizyon) Ankara: Odak Ofset.

Yazarı Olmayan Yapıt Anonim: *The Chicago Manual of Style* (14th edition). (1993). Chicago: The University of Chicago Press.

Sözlük: Altan, N. (2003). *Bilgisayar Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: Sistem Yayıncılık.

Bilimsel Dergi Makalesi

Makale: Gündoğdu, C. (2007). Âşık Sümmânî'de Aşkın Metafizigi. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (18), 113-154.

Popüler Dergi Makalesi

Yazarı Belli Olan: Kenar, N. (Nisan 2006). Kayıt Dışı İstihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Yazarı Belli Olmayan: Yerel Bilginin Küreselleştirilmesi. (Nisan 2006). *Focus*, 12, 14-17.

Gazete Makalesi: Altan, Ç. (23 Mart 2002). Değişik bir ritimde..., *Milliyet Gazetesi*. 12.

Diğer Yayınlar

Yayınlanmış Bildiri: Gündoğdu, C. (2007). Pâdişah-Tarikat Şeyhi Münasebetleri Açısından Aziz Mahmûd Hüdâyi ve Çağdaşı Abdülmecid-i Sivâsî [Bildiri]. H. Kamil Yılmaz (Ed.). *Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, (20-22 Mayıs 2005)*. (ss. 179-195). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı.

Yayımlanmamış Bildiri: Yeşilyaprak, B. ve Kısaç, İ. (2000). Marmara Bölgesi Depremleri Sonrası Stres Tepkileri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. 36. *Ulusal Psikiyatri Kongresi*, 3-7 Ekim, Antalya.

Poster: Önal, İ. (Ağustos 2002). Historical Perspectives on School Librarianship [Poster]. *68th IFLA General Conference and Council*, Glasgow.

Patent: Kavur, K. H. (2006). *Heart Flowerpot*, U.S. Patent No. D518,755. Washington, DC: U.S. Patent and Trademark Office.

Ansiklopedi Maddesi: Ersoy, O. (1973). Kâğıt ve Kâğıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (XXI, 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Rapor: Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 2681). Ankara: DPT.

Yasa ve Yönetmelikler: İlköğretim ve Eğitim Kanunu. (1961). *T. C. Resmi Gazete*, 10705, 12 Ocak 1961.

Görüşme: Mektup, e-ileti, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmeler elde edilebilir kaynaklar olmadıklarından kaynakçaya eklenmezler. Görüşmelere yalnızca metin içinde gönderme yapılır. Örnek: (Aşık Reyhani ile kişisel iletişim, 23 Haziran 2003).

Elektronik Yayınlar

Basılı Kitabın Elektronik Sürümü: Başar, H. (1999). *Sınıf Yönetimi* [Elektronik Sürüm]. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Basılı Makalenin Elektronik Sürümü: Akman Demir, G., Yeşilot, N. ve Serdaroğlu, P. (2006). "Neurological involvement in Behçets Disease: Clinical Characteristics, Diagnosis and Treatment" [Elektronik Sürüm]. *Journal of Neurological Sciences (Turkish)*, 23(1), 3-7.

Makale: Yıldırım, A., Ekici, K. M. ve Şahın, T. (t.y.). "İşletmelerin Yönetim Sürecinde Sinerjik Yönetim Anlayışının Önemi". *Bilgi Vadisi*, 1(2). Erişim tarihi: 04 Nisan 2006, <http://www.bilgivadisi.net/idas/index.php=view&id=86&Itemid=59>

Veritabanında Makale ya da Madde: Coşkun, T., Bozoklu, S., Özenç A. ve Özdemir, A. (1998). "Effect of Hydrogen Peroxide on Permeability of the Main Pancreatic Duct and Morphology of the Pancreas". *The American Journal of Surgery*, 176 (1), 5358. Erişim tarihi: 25 Nisan 2006, Science Direct.

Rapor: Devlet Planlama Teşkilatı. (Temmuz 2004). "e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı: Değerlendirme Raporu (Rapor No: 2)." Erişim: 02 Nisan 2006, [http://212.175.33.22/kdep/rapor/ KDEPHaziran2004.pdf](http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf)

Anonim Ağ Sayfası: "Bilim Etiği ve Bilimde Sahtekârlık." (t.y.). Erişim: 04 Nisan 2006, <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm>

Ağ Sitesinden Erişilen Ağ Sayfası: Gordon, C. H., Simmons, P. ve Wynn, G. (2001). "What it is, and how to Avoid it". Erişim Tarihi: 04 Nisan 2006, University of British Columbia Ağ Sitesi: <http://www.zoology.ubc.ca/bpg/Advising/Plagiarism.htm>

Ağ Sitesi: Tema Vakfı. (t.y.). Erişim tarihi: 04 Nisan 2006, <http://www.tema.org.tr>

Elektronik Kaynak Haber, Tartışma Grubu ya da Forum İletisi: Işık, E. (5 Kasım 2003). Bitki Kütüphanesi [İleti No: 8]. Erişim tarihi: KutupL, <http://listproc.metu.edu.tr.9000/reguser/KUTUPL/kutupl.1/msg08.html>

Web Sitesine Atıfta Bulunma: Bir Web sitesinin tümüne (sitedeki belli bir sayfaya değil) atıfta bulunmak için, sitenin adresini vermek yeterli olacaktır.

Yazılım Sanayicileri Derneği (<http://www.yasad.org.tr>)

Özet: Irak, M. (1998). “Uyku ve Bilgi İşleme Süreçleri.” [Özet] *Türk Psikoloji Yazıları*, 1 (1), 17-30. Erişim tarihi: 08 Ocak 2000. <http://www.psikolog.org.tr/tpy/1/metehan.htm>

Bir Web sitesinde belirli bir sayfa: Türk psikologlar derneği deprem özel çalışma grubu basın bildirisi: Deprem bölgesi eğitim öğretim yılına hazır mı (22 Eylül, 1999) Ankara: Türk Psikologlar Derneği. Erişim tarihi: 08 Ocak 2000.

<http://www.psikolog.org.tr/deprem/basimbildiri5.htm>

Elektronik Dergiler

Dergide Basılan ve İnternette Yayınlanan Elektronik Dergilerden Alınan Makaleler: Gündoğdu, C. (2005). “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Mânâ Dili”, [Elektronik Versiyon]. *Tasavvuf İmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 14, 221-231.

Sadece İnternette Yayınlanan Elektronik Dergilerden Alınan Makaleler: Önder, M. (2008). “Medya Kıskaçındaki Çocuklar”. Makale 9. Erişim tarihi: 25 Nisan 2009. <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt8/sayi4/makale/onder.pdf>

Elektronik veri tabanları için tarih (CD-ROMlar için belirtilmez), kaynak (örn., SSCI, ERIC) ve veritabanının adı ile diğer ek bilgiler (madde numarası gibi) belirtilmelidir.

Web kaynakları için ise, o veritabanına giriş sayfasının adresi (URL) verilmelidir. (örnek., <http://www.ebscho.com>).

Saracho, O, N. (1999). A Factor analysis of preschool childrens play strategies and cognitive style. *Educational Psychology*, 19 (2), pp 165. [Erişim tarihi: 08 Ocak 2000 EBSCO (Academic Search Elite), <http://www.ebsco.com>]

Radyo ve Televizyon Programları

Film: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (Yapımcı), Özakman, T. (Senarist) ve Öztan, Z. (Yönetmen). (1996). *Kurtuluş* [Film]. Türkiye: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu.

Radyo ve Televizyon Programı: Berki, T. (Yapımcı). (08 Mart 2006). *Promenad* [Radyo Programı]. Ankara: RadyoHacettepe.

Müzik ve Sahne Sanatları

Konser / Resital: Erkin, U. C. *Piyano Sonatı*. T. Berki. Ankara: Bilkent Konser Salonu. (09 Nisan 2006).

Opera: Puccini, G. Gianni Schichi (Libretto: G. Forzano). Yönetmen: R. Simone, Başrol: C. Guelfi ve D. Dessi, Orkestra Şefi: G. Gelmetti. Roma: Teatro della Opera. (22 Ocak 2002).

Bale: Kınıklı, Ö. Giriş, Gelişme, Sonuç. Başrol: Ö. Kınıklı. Ankara: Devlet Opera ve Balesi Büyük Sahne. (15 Nisan 2006).

Tiyatro: Shakespeare, W., *Hamlet*. Yönetmen: J. Gielgud, Başrol: R. Burton. Boston: Shubert Theatre. (04 Mart 1964).

Müzik Yapıtı: Beethoven, L. v. (1812). *Symphony*, No. 7 in A, Opus 92. New York: Dover. (1998)

Erkin, U. C. (1932). *Keman ve Piyano İçin Improvisation*. Ankara: Devlet Konservatuarı. (1958).

Müzik Kaydı: Erkin, U. C. (1995). *Altı Prelüd* [V. Erman]. Ulvi Cemal Erkin: Complete works for piano solo [CD]. Avusturya: Hungaroton Classic. (1994).

Plastik Sanatlar

Kişisel Sergi: Misman, H., Resim Sergisi. Ankara: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi. (03-31 Mart 2006)

Karma Sergi: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü Sergisi. Ankara: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi. (20-30 Nisan 2006).

Sanat Yapıtı

Koleksiyon ya da Müzelerde: Sayın, Z. (2003). *Esinti* [Grafik]. Francavilla al Mare, İtalya: Michetti Müzesi.

Yayınlarda: İzer, Z. F. (1986). *Balkondan Susamlar* [Resim]. S. M. Erinc. *Zeki Faik İzer: 1905-1988* (s. 175). Ankara: Türkiye Halk Bankası. (1990)

Principles of Publication

Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal, published twice a year *Spring and Autumn* by the Faculty of Arts and Sciences at Namık Kemal University. The aim of the journal is to publish research papers in the fields of social and human sciences, to evaluate contemporary and historical problems with a scientific approach. The journal is indexed on MLA, EBSCO, CEOOL, ASOS, ARASTIRMAX, TEI. Besides, the journal has been viewed since December 2015 in ULAKBİM TR index.

The articles that are sent to *Humanitas* should be based on research, and original which follow ethical rules, and should not have been published or sent to be published before. The papers presented in scientific conferences are taken for evaluation to be published, if they are not published in any journal or conference book, on condition that its information is given as a footnote. These articles which are published in any journal are not published, in any case. The editorial board is not responsible for checking these articles if they have been published before, or not. This ethic responsibility belongs to the writer. The form of the articles should be organized according to spelling rules, confirmed by administration. The articles sent to be published are checked by the publication commission for their form and content before they are published. The texts that are confirmed are evaluated scientifically by at least two reviewers according to double-blind independent and unprejudiced peer-reviewing principles. The names of the reviewers are not revealed and evaluation documents are kept for a five-year period. The last decision belongs to the publication commission. Publication commission has the authority not to publish the text, which is not approved by the editorial board, and send it back to its writer to be corrected, re-arranged, or its content changed or reduced. It is very important to make the last revision carefully, to use quotations and citation correctly in order not to have problems during the publication process. When the journal is published, one copy is sent to the each writer in a short time. The writers, whose texts are published in our journal, are responsible for all the scientific, orthographical and legal aspects. All copyrights of the published texts are reserved. It is illegal to make quotations without citing our journal's name.

Language: The language of publication is **Turkish**. Besides, articles in **German, French** and **English** are also accepted.

Spelling rules: The texts that are sent to be published must have these qualifications below considered for publication unity.

Title: It should be related to the content, and it should be written centered, with capital and bold letters, **11 pt**, containing no more than **10-12** words.

Name and address of the writer: First name (small) and surname (capital) of the writer(s) should be written **11 pt**, centered and bold below the title. Also, the position, institution, communication and e-mail addresses should be indicated as a footnote with standard character letters.

Abstract and keywords: Articles should contain an abstract, which should be between **200-220** words. The abstracts should be presented on the first page of the article just after the title. English and Turkish abstracts should be given on the first page and the abstract which is in the same language with the main text is placed as the first. Three abstracts should be written for the articles written in French and German. In this case, the abstract with the main language should be given as the first, and Turkish abstract after the first one on the first page, and English abstract should be just after the bibliography of the article. The abstract must be **10 pt**, single space, and must have **1 cm** margins on the right and left sides. At the end of the abstracts, there should be keywords containing between **3-10** words. Abstract must start just below the name of the writer, with **12 nk** space. The title of the abstract should be written centered, with capital and bold letters, **10 pt**.

Main text: The text, containing no more than **20** pages, should be written in **Microsoft Word Page (17,5 x 25 cm)**, using **Times New Roman, 11 pt, 1 cm** line spacing, one column and **0 cm** indents, and **2,5 cm top, 2,5 cm bottom, 2,5 cm left, 2,5 cm right margins**. Main text must start just below the abstract, with **6 nk** space.

Chapter titles: The topics in the text should be written with numbers beginning from introduction, bold and beginning with left indent.

Figures and boards: The title of the figure should be given under the figure; the title of the board should be above the board. The numbers should be given like these: 1, 2, 3, etc.

Quotations and references: References to the sources must be given by using the citing in-text or date-writer without numbers format (**APA format**). In this format, the writer's last names and publication date are stated on the right place in the text while referring to the sources that are mentioned in the text. Thus, there is no need to use footnotes for the citation or the terms like idem or ibidem. Quotations in the shape of summary are not given with page numbers; they are only given while quoting directly. The quotations with more than **3** lines must have **1 cm** margin on the left side only, considering the main text. Footnotes should be used to make an explanation for the statement that is given in the text, and also their length should be minimal. You can apply for <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx> for detailed information.

Size of Main Title	11 pt, centered, bold
Preferred Page Size	17,5 x 25 cm
Top Margin	2,5 cm
Bottom Margin	2,5 cm
Left Margin	2,5 cm
Right Margin	2,5 cm
First line indent	0 cm
Font	Times New Roman
Font Type Style	Normal
Size of Normal Text	11 pt
Space Between Paragraphs	3 nk
Space Between Lines	1 cm
Size of Foot Note	9 pt
Size of Block Quotations	10 pt
Block Quotations Margins	1 cm left
Abstract Font	Times New Roman
Abstract Font Type Style	Normal
Abstract Margins	1 cm left and right
Size of Abstract	10pt
Title of Abstract	10 pt, centered, bold

Works with single writer: The last name of the writer is written in brackets in the text, and is separated with a coma, before stating the date of the work. If the last name of the writer is used in the sentence already, there is no need to write the last name in the brackets.

Example: ... (Yılmaz, 1996, p.258) or, according to Yılmaz (1996)...

Works with two or more writers: Example: According to Bond and Smith (1995) ....or .... (Bond and Smith, 1995).

Works with three or more writers: Example: McCrae and his colleagues (2000) ... or ... (McCrae and his colleagues, 2000)

One or more works of the same writer(s): Example: Yıldırım (1982b) ...or... (Yıldırım, 1982b)

Sources: The cited sources should be given on a different page under the Bibliography title, after the Notes, if there are any. Sources must be written according to the writer's last names and in an alphabetic order.

Books

Single writer: Gündoğdu, C. (2007). *Hacı Bektâş-ı Velî, Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*. Ankara: Aktif Yayınları.

Multiple writers: İşcan Ö. F. ve Naktiyok, A. (2005). *Dijital Çağ Örgütleri*. İstanbul: Beta Yayınları.

Chapter or article in a book with editor: Türer, O. (2005). “Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler.Ahmet Yaşar” Ocak (Ed.). *Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı* (pp.207-246). Ankara: T.T.K. Yayınları.

Thesis: Ayık, H. (2000). *Farabi`de Dil-Mantık İlişkisi*. (inedit Phd). Erzurum: Atatürk University Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Translated books: Hellman, H. (2001). *Büyük Çekişmeler: Bilim Tarihinden Seçilmiş On Tartışma*. (Çev. Füsün Baytok). Ankara: Tübitak. (1972).

Institution publications: TÜBİTAK. (2002). *21. Yüzyılda Bilimsel Yayıncılık: Hedefler ve Yaklaşımlar*. Ankara: TÜBİTAK.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Handbooks: Özgüven, İ.E. (1992). *HKE Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı*. (2. Revizyon) Ankara: Odak Ofset.

Anonymous: *The Chicago Manual of Style* (14th edition). (1993). Chicago: The University of Chicago Press.

Dictionaries: Altan, N. (2003). *Bilgisayar Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: Sistem Yayıncılık.

Articles in scientific journal

Articles in Turkish: Gündoğdu, C. (2007). Âşık Sümmânî`de Aşkın Metafiziği. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (18), 113-154.

Articles in foreign languages: Kurbanoglu, S. S. (2003). Self Efficacy: A Concept Closely Linked to Information Literacy and Lifelong Learning [Öz Yeterlik: Bilgi Okuryazarlığı ve Yaşam Boyu Öğrenmeyle Yakından İlişkili Bir Kavram]. *Journal of Documentation*, 59, 635-646.

Articles in popular journals

Known author(s): Kenar, N. (Nisan 2006). Kayıt Dışı İstihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Anonymous: Yerel Bilginin Küreselleştirilmesi. (Mart2006). *Focus*, 12, 14-17.

Newspaper article: Altan, Ç. (23 Mart 2002). Değişik bir ritimde.... *Milliyet Gazetesi*. 12.

Other publications

Proceedings published: Gündoğdu, C. (2005). Pâdişah-Tarikat Şeyhi Münasebetleri Açısından Azîz Mahmûd Hüdâyi ve Çağdaşı Abdülmecid-i Sivâsî [Bildiri]. H. Kamil Yılmaz (Ed.). *Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs 2007*. (pp. 179-195). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı.

Proceedings unpublished: Yeşilyaprak, B. ve Kısaç, İ. (2000). Marmara Bölgesi Depremleri Sonrası Stres Tepkileri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. 36. *Ulusal Psikiyatri Kongresi*, 3-7 Ekim, Antalya.

Poster: Önal, İ. (Ağustos 2002). Historical Perspectives on School Librarianship [Poster]. 68th IFLA General Conference and Council, Glasgow.

Patent: Kavur, K. H. (2006). *Heart Flowerpot*, U.S. Patent No. D518,755. Washington, DC: U.S. Patent and Trademark Office.

Encyclopedia subject: Ersoy, O. (1973). Kağıt ve Kağıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (XXI, 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Report: Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 2681). Ankara: DPT.

Laws and regulations: İlköğretim ve Eğitim Kanunu. (1961). *T. C. Resmî Gazete*, 10705, 12 Ocak 1961.

Interview: Because they are not accessible sources, letters, e-mails, phone calls and other similar personal interactions are not added to bibliography. These are referred in the text only. Example: (Personal contact with Aşık Reyhani, 23th June 2003).

Electronic publications: Başar, H. (1999). *Sınıf Yönetimi [Electronic Version]*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Electronic version of a published book: Akman Demir, G., Yeşilot, N. ve Serdaroğlu, P. (2006). Neurological involvement in Behçets Disease: Clinical Characteristics, Diagnosis and Treatment [Elektronik Version]. *Journal of Neurological Sciences (Turkish)*, 23(1), 3-7.

Article: Yıldırım, A., Ekici, K. M. ve Şahım, T. (t.y.). İşletmelerin Yönetim Sürecinde Sinerjik Yönetim Anlayışının Önemi. *Bilgi Vadisi*, 1(2). Date of Access: 4th of April 2006,

<http://www.bilgivadisi.net/idas/index.php=view&id=86&Itemid=59>

Article or subject in database: Coşkun, T., Bozoklu, S., Özenç A. ve Özdemir, A. (1998). Effect of Hydrogen Peroxide on Permeability of the Main Pancreatic Duct and Morphology of the Pancreas. *The American Journal of Surgery*, 176(1), 53-58. Date of Access: 25th of April 2006, ScienceDirect.

Report: Devlet Planlama Teşkilatı. (July 2004). e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı: Değerlendirme Raporu (Report No: 2). Access: 2th of April 2006, <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf>

Anonymous web page: Bilim Etiği ve Bilimde Sahtekarlık. (t.y.). Access: 4th of April 2006, <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm>

Web page connected through web site: Gordon, C. H., Simmons, P. ve Wynn, G. (2001). What it is, and how to Avoid it. Date of Access: 4th of April 2006, University of British Columbia Ağ Sitesi:

<http://www.zoology.ubc.ca/bpg/Advising/Plagiarism.htm>

Web site: Tema Vakfı. (t.y.). Date of Access: 4th of April 2006, <http://www.tema.org.tr>

Electronic sources - news, discussion group or forum message: Işık, E. (5th of November 2003). Bitki Kütüphanesi [Message No: 8]. Date of Access: Kutup L, <http://listproc.metu.edu.tr.9000/reguser/KUTUPL/kutupl.1/msg08.html>

Citing a web site: To cite a web site completely (not a particular page), it is enough to give the web site address.

Yazılım Sanayicileri Derneği (<http://www.yasad.org.tr>)

Abstract : Irak, M. (1998). Uyku ve Bilgi İşleme Süreçleri. [Abstract] *Türk Psikoloji Yazıları*, 1 (1), 17-30. Date of Access: 8th of January 2000. <http://www.psikolog.org.tr/tpy/1/metehan.htm>

Web site particular pages: Türk psikologlar derneği deprem özel çalışma "grubu basın bildirisi: Deprem bölgesi eğitim öğretim yılına hazır mı? (22 Eylül, 1999) Ankara: Türk Psikologlar Derneği. Date of Access: 8th of January 2000. <http://www.psikolog.org.tr/deprem/basinbildiri5.htm>

Electronic journals

Articles published in a journal and taken from electronic journals on Internet: Gündoğdu, C. (2005). Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Language of Meaning, [Elektronik Version]. *Tasavvuf İmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 14, 221-231.

Articles taken only from electronic journals on Internet: Önder, M. (2008). Medya Kıskaçındaki Çocuklar. Makale 9. Date of Access: 25th of April 2009. <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt8/sayi4/makale/onder.pdf>

The date (not for CD-ROMs), source (e.g. SSCI, ERIC), the name of the database and other information (such as item number) must be given for the electronic databases. For the web sources, the address of the entry page of the database (URL) must be given. (Example; <http://www.ebscho.com>).

Saracho, O, N.(1999). A Factor analysis of preschool childrens play strategies and cognitive style. *Educational Psychology*, 19 (2), pp 165. [Date of Access: 8th of January 2000 EBSCO (Academic Search Elite), <http://www.ebsco.com>]

Radio and television programs

Film: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (Producer), Özakman, T. (Script Writer) ve Öztan, Z. (Director). (1996). *Kurtuluş* [Film]. Türkiye: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu.

Radio and television programs: Berki, T. (Producer). (8th of March 2006). *Promenad* [RadioProgram]. Ankara: RadyoHacettepe.

Music and theatre arts

Concert/Recital: Erkin, U. C. *Piyano Sonati*. T. Berki. Ankara: Bilkent Konser Salonu. (9th of April 2006).

Opera: Puccini, G. Gianni Schichi (Libretto: G. Forzano). Director: R. Simone, Leading Role: C. Guelfi ve D. Dessi, Orchestra Chief: G. Gelmetti. Roma: Teatro dell Opera. (22nd of January 2002).

Ballet: Kınıklı, Ö. Giriş, Gelişme, Sonuç. Başrol: Ö. Kınıklı. Ankara: Devlet Opera ve Balesi Büyük Sahne. (15th of April 2006).

Theatre: Shakespeare, W., *Hamlet*. Director: J. Gielgud, Başrol: R. Burton. Boston: Shubert Theatre. (4th of March 1964).

Musical production: Beethoven, L. v. (1812). *Symphony*, No. 7 in A, Opus 92. New York: Dover. (1998)

Erkin, U. C. (1932). *Improvisation for Violin and Piano*. Ankara: Devlet Konservatuvarı. (1958).

Music record: Erkin, U. C. (1995). *Altı Prelüd* [V. Erman]. Ulvi Cemal Erkin: Complete works for piano solo [CD]. Avusturya: Hungaroton Classic. (1994).

Plastic arts

Exhibition Personal: Misman, H., Art Gallery. Ankara Municipality of Çankaya, Modern Arts Center. (3rd-31st of March 2006)

Exhibition Mixed: Hacettepe University Exhibition of the Department of Sculpture, Faculty of Fine Arts. Ankara: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi. (20th-30th of April 2006).

Art works

In collections or museums: Sayın, Z. (2003). *Esinti* [Graphic]. Francavilla al Mare, Italy: Michetti Museum.

In publications: İzer, Z. F. (1986). *Balkondan Susamlar* [Painting]. S. M. Erinç. *Zeki Faik İzer: 1905-1988* (s. 175). Ankara: Türkiye Halk Bankası. (1990)

HUMANITAS

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi International Journal of Social Sciences

©Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
ISSN: 2147-088X

Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi **Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi** Toplum ve İnsan Bilimleri alanlarında elde edilmiş bilimsel birikimleri ortaya koymak, güncel ve tarihsel sorunları bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmek ereğiyle *Bahar ve Güz* sayıları olmak üzere yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi, MLA, EBSCO, CEOOL, ASOS, ARASTIRMAX, TEI indeksleri ile TÜBİTAK-ULAKBİM DergiPark Akademik sisteminde dizinlenmektedir.

Humanitas'a gönderilen yazılar, daha önce başka bir dergide yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş, araştırmaya dayalı, etik kurallara uygun olarak yazılmış özgün makaleler olmalıdır. Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce başka bir dergide veya bildiri kitapçığında yayımlanmamışsa etkinlik bilgilerinin dipnotta belirtilmesi koşuluyla yayımlanmak üzere değerlendirmeye alınabilir. Bildiri kitapçığında ya da başka bir yerde yayımlanan yazılar ne sebeple olursa olsun yayımlanmaz. Dergi yönetimi gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak zorunda değildir. Durumun etik sorumluluğu yazara aittir. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilecek makalelerin biçimsel nitelikleri Fakülte Yönetim Kurulu tarafından onaylanan yazım kurallarına göre düzenlenmelidir. Yayımlanmak üzere gönderilen yazıların biçim ve içerik yönünden ön incelemesi yayın kurulu tarafından yapılır. Uygun görülen çalışmalar, bilimsel yönden değerlendirilmek üzere, yayın kurulu tarafından belirlenen çift-kör, bağımsız ve önyargısız hakemlik ilkelerine göre en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Hakemlerin adları gizli tutulur ve tüm raporlar beş yıl süreyle saklanır. Son karar dergi yayın kurulundadır. Yayın kurulu hakemler tarafından yayın koşullarına uygun bulunmayan yazıları yayımlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri göndermek, biçimce düzenlemek ve düzeltmek ya da kısaltmak yetkisindedir. Gönderilecek yazıların son okumasının titiz bir biçimde yapılması, vurgulama, alıntı ve kaynakların doğru biçimde kullanılması yayım aşamasında olumsuzluklarla karşılaşmamak için çok önemlidir. Dergi basıldıktan sonra ilgili sayıda yazısı bulunan yazarlara kısa süre içinde birer adet dergi iletilir. Dergimizde yayımlanan yazıların her türlü bilimsel, yazım ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanmış yazıların tüm yayım hakları saklı olup, dergimizin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal, published twice a year *Spring and Autumn* by the Faculty of Arts and Sciences at Namık Kemal University. The aim of the journal is to publish research papers in the fields of social and human sciences, to evaluate contemporary and historical problems with a scientific approach. The journal is indexed on MLA, EBSCO, CEOOL, ASOS, ARASTIRMAX, TEI and TUBITAK-ULAKBİM Turkish JournalPark Academic systeme.

The articles that are sent to **Humanitas** should be based on research, and original which follow ethical rules, and should not have been published or sent to be published before. The papers presented in scientific conferences are taken for evaluation to be published, if they are not published in any journal or conference book, on condition that its information is given as a footnote. These articles which are published in any journal are not published, in any case. The editorial board is not responsible for checking these articles if they have been published before, or not. This ethic responsibility belongs to the writer. The form of the articles should be organized according to spelling rules, confirmed by administration. The articles sent to be published are checked by the publication commission for their form and content before they are published. The texts that are confirmed are evaluated scientifically by at least two reviewers according to double-blind independent and unprejudiced peer-reviewing principles. The names of the reviewers are not revealed and evaluation documents are kept for a five-year period. The last decision belongs to the publication commission. Publication commission has the authority not to publish the text, which is not approved by the editorial board, and send it back to its writer to be corrected, re-arranged, or its content changed or reduced. It is very important to make the last revision carefully, to use quotations and citation correctly in order not to have problems during the publication process. When the journal is published, one copy is sent to the each writer in a short time. The writers, whose texts are published in our journal, are responsible for all the scientific, orthographical and legal aspects. All copyrights of the published texts are reserved. It is illegal to make quotations without citing our journal's name.

OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi Yayın Yönetmenine gönderiniz. / Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the editor:

Doç. Dr. /Assoc. Prof. Dr. Ali TİLBE: atilbe@nku.edu.tr
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Sonel BOSNALI: sbosnali@nku.edu.tr